

ЗИГМУНД ФРОЙД

ВЪВЕДЕНИЕ В
ПСИХОАНАЛИЗАТА

Встъпителна студия
Проф. Д-р Любен Николов

Съставител
Проф. Д-р Любен Николов

Преводе от немски език
Маргарита Дилова

Издат. „Наука и изкуство”
София 1991

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗИГМУНД ФРОЙД: МЕЖДУ БУНТА И ПРИМИРЕНИЕТО	7
ЛЕКЦИИ ЗА ВЪВЕДЕНИЕ В ПСИХОАНАЛИЗАТА	49
ПРЕДИСЛОВИЕ.....	49
Част първа	
ГРЕШКИТЕ	
ЛЕКЦИЯ I: ВЪВЕДЕНИЕ.....	51
ЛЕКЦИЯ II: ГРЕШКИТЕ.....	59
ЛЕКЦИЯ III: ГРЕШКИТЕ (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)	73
ЛЕКЦИЯ IV: ГРЕШКИТЕ (КРАЙ).....	90
Част втора	
СЪНИЩАТА	
ЛЕКЦИЯ V: ТРУДНОСТИ И ПЪРВИ СЪПКИ	108
ЛЕКЦИЯ VI: ПРЕДПОСТАВКИ И ТЕХНИКА НА ТЪЛКУ ВАНЕТО	123
ЛЕКЦИЯ VII: МАНИФЕСТИРАНО СЪДЪРЖАНИЕ И ЛА ТЕНТНИ МИСЛИ НА СЪНЯ.....	134
ЛЕКЦИЯ VIII: ДЕТСКИ СЪНИЩА	145
ЛЕКЦИЯ IX: ЦЕНЗУРАТА В СЪНЯ.....	155
ЛЕКЦИЯ X: СИМВОЛИКАТА В СЪНЯ.....	165
ЛЕКЦИЯ XI: РАБОТАТА НА СЪНЯ.....	184
ЛЕКЦИЯ XII: ПРИМЕРИ ЗА АНАЛИЗИ НА СЪНИЩА	195
ЛЕКЦИЯ XIII: АРХАИЧНИ ЧЕРТИ И ИНФАНТИЛИЗЪМ НА СЪНИЩАТА.....	208
ЛЕКЦИЯ XIV: ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА ЖЕЛАНИЯТА	220
ЛЕКЦИЯ XV: СЪМНЕНИЯ И КРИТИКИ	233
Част трета	
ОБЩА ТЕОРИЯ ЗА НЕВРОЗИТЕ	
ЛЕКЦИЯ XVI: ПСИХОАНАЛИЗА И ПСИХИАТРИЯ	244
ЛЕКЦИЯ XVII: СМИСЪЛЪТ НА СИМПТОМИТЕ	255

ЛЕКЦИЯ XVIII: ФИКСИРАНЕ ВЪРХУ ТРАВМАТА. НЕ- СЪЗНАВАНЕТО.....	269
ЛЕКЦИЯ XIX: СЪПРОТИВА И ИЗТЛАСКВАНЕ	280
ЛЕКЦИЯ XX: СЕКСУАЛНИЯТ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА	294
ЛЕКЦИЯ XXI: РАЗВИТИЕ НА ЛИБИДОТО И СЕКСУАЛ- НИ ОРГАНИЗАЦИИ	309
ЛЕКЦИЯ XXII: АСПЕКТИ НА РАЗВИТИЕТО И РЕГРЕ- СИЯТА. ЕТИОЛОГИЯ	326
ЛЕКЦИЯ XXIII: ПЪТИЦАТА НА СИМПТОМООБРАЗУВА- НЕТО	343
ЛЕКЦИЯ XXIV: ОБИКНОВЕНАТА НЕВРОТИЧНОСТ	360
ЛЕКЦИЯ XXV: СТРАХЪТ.....	373
ЛЕКЦИЯ XXVI: ТЕОРИЯТА ЗА ЛИБИДОТО И НАРЦИ- СИЗМА	390
ЛЕКЦИЯ XXVII: ПРЕНАСЯНЕТО	407
ЛЕКЦИЯ XXVIII: АНАЛИТИЧНАТА ТЕРАПИЯ	422

ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

ЗА ВЪВЕДЕНИЕ

В ПСИХОАНАЛИЗАТА (1932 Г.)

ЛЕКЦИЯ XXXI: РАЗЧЛЕНЕНИЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКА ТА ЛИЧНОСТ.....	436
ЛЕКЦИЯ XXXII: СТРАХЪТ И ЖИВОТЪТ НА НАГОНИТЕ	456
ЛЕКЦИЯ XXXIII: ЖЕНСКАТА ПРИРОДА.....	483
ЛЕКЦИЯ XXXIV: РАЗЯСНЕНИЯ, ПРИЛОЖЕНИЯ, НАСОКИ	504
ЛЕКЦИЯ XXXV: ЗА СВЕТОГЛЕДА	524

ЗИГМУНД ФРОЙД: МЕЖДУ БУНТА И ПРИМИРЕНИЕТО

Отношението към Фройд е толкова знаменателно за съвременната културна епоха, колкото и самото му учение. Нестроен, но мощен хор от гласове слави името му или го хули. Между тези два полюса са малобройните групи от учени, кои го, запазвайки критичната дистанция, се опитват да открият действително значимото в неговите идеи, макар че се различават значително в оценката на обема и степента на топа, което смятат за значимо. Името и внушенията на Фройд упражняват влияние върху съзнанието и дори върху съдбата на огромно множество хора, които не са прочели н един ред от него. Славата му придоби митологични измерения. В нея никой не се съмнява. Различията се отнасят само до преценката, доколкото тя е заслужена, и в противоположните обяснения, които ѝ се дават. Пророк или мистификатор, гений или шарлатанин, гневен изобличител или хитър конформист, жрец на истината или съчинител на нови митове, велик хуманист или мшантрои, революционер или реакционер ... Митологизирането му продължава благодарение на пристрастно го усърдие на двете противоположни позиции. Но всичко това несъмнено свидетелства поне за две неща. Първо, че идеите на Фройд засягат дълбоко самочувствието и идентичността на съвременния човек; страстите стават разгорещени и непримирими винаги когато се засегне самоличността на човека. Второ, че учението на Фройд е оригинален и ярък израз на най-дълбоки духовни движения на епохата; силата на неговия глас не е в това, че е единствен и самотен, а защото е един от гласовете, чрез които говори и се самоизразява нашата културна епоха. Фройд създава учение, за да отговори на най-характерния за тази епоха стремеж — стреме-

жа да се изгради нов образ на човека. Всяка цивилизация се отличава по образа на човека, който се вгражда в нейната структура и във всяка нейна клетка. Този образ е не само представа, идея, познание за човека. Това е образ оценка, образ отношение към човека. Той придава смисъл и дава оправдание на насочеността на обществените усилия, на обществения ред или на неговото променяне.

Скалата на ценностите в различните цивилизации винаги се е изграждала върху два принципа, които могат да се сближават до степен на сливане, но могат да се раздалечават до степен на противопоставяне. Това са принципите на „хуманността“ и на „социалността“. Сливането и противопоставянето на хуманното и социалното не е въпрос само на възгледи. Това е една от реалните драми в развитието на човешката цивилизация и може би най-дълбоката от тях. Стремехът за проумяването и надеждата за намиране на щастлив изход от тази драма се превърна във фундаментална характеристика на последния век от второто хилядолетие след Христа. Този стремеж се проявява както в мощни социални движения, така и в търсенията на научната мисъл. Впрочем също така характерна особеност на двадесетия век е възстановената традиция на Просвещението да се търси научно-рационално обосноваване на обществените и човешките ценности. В тази връзка възкръсна в модерна форма, под множество нови научни имена вековечният проблем за „природата на човека“.

Основните научни теории за личността през нашия век освен „чисто познавателните“ си задачи решават в теоретична форма и проблема за обосноваването на човешките и социалните ценности. Затова някои от тях придобиха характер не само на теоретични системи, а на „учения“. Ученията се стремят не само да разкрият тайната на отношенията между човека и обществото, но и да дадат насока и гласък на развитието или преобразуването на тези отношения. Затова на психоанализата наистина приляга определението „учение“. Фройд сам нарича психоанализата „движение“. Дали в това влага нещо повече от „научно“ движение, например „културно“, „духовно“ или „социално“ движение, е сложен въпрос. Но няма никакво съмнение,

че Фройд искаше да даде нов образ на човека и да осветли поновому отношенията му с обществото. Няма никакво съмнение също така, че е държал извънредно много на това негово дело да се гледа като на извършено с чисто научни средства. Значи ли това, че е бил безразличен към възможните културни и социални последици от евентуалното приемане на неговия възглед за човека и за отношенията между личността и обществото? Този въпрос разделя мненията както на неговите почитатели, така и на неговите чултсли. С позитивен знак от първите и с негативен знак от вторите и в двата лагера има хора, които виждат във Фройд преди всичко месиата, и други, които виждат в него безстрастния изследовател, който не се интересува от последиците на прогласяваните открития. Но това е въпрос не само за субективните намерения и следователно за личността на Зигмунд Фройд. Това е въпрос за културния и социалния СМИСЪЛ на неговото учение. Именно интуитивното или осъзнатото проникване в този смисъл определя според нас цялата гама от противоположни и противоречиви начини на огласяне към Фройд и психоанализата.

Нашите усилия в следващите страници ще бъдат опит да се проникне в различните пластове на социо-културния смисъл на Фройдовите открития в науката. След толкова подобни опити, предприемани по света от десетилетия, ние имаме куража да изкажем свои виждания само поради едно основание. Фройд и интерпретациите на неговото учение досега съставляват внушителна част само от т. нар. „западна култура“. В т. нар. „социалистическа култура“ фройдизмът бе превърнат в официално табу. Но както поради ограниченията, които правят забранения плод по-изкусителен, но и по-деформиран в нашето въображение, така и поради други неведоми влияния, участвали по парадоксален начин във формирането на догматичните предразсъдъци, наша!а култура изстрада по особен начин фройдизма. Освен това, проектирайки основните идеи на Фройд за цивилизацията, обществото и човека върху съдбата на нашия общество, ние сме в състояние да забележим потвърждения и опровержения на тези идеи, които могат да убягнат на западния изследовател. Основният проблем на фройдизма и може би на цялото модерно

обществознание — отношението между социалното и хуманното — премина през практически исторически перипетии, които съставляват уникален социален и човешки опит. Този опит формира и по-различна чувствителност по отношение на учения от типа на фройдисгкото, позволява иденте им да се прочетат но-различно в новия социален контекст, в който попадат.

Най-важният, но и най-сложният въпрос за социокултурния смисъл на Фройдовото учение се отнася до неговите хуманистични измерения.

Въпросът е наистина толкова сериозен и заплетен, че Томас Ман е сметнал за наложително да напише специална студия, за да предварди евентуални реакционни злоупотреби с идеите на психоанализата. Предупрежденията, които писателят прави през 1929 г., и днес предизвикват тревожно внимание.

Винаги, отбелязва Т. Ман, е съществувала ретроградната неприязън към живота, който продължава напред, и тя винаги се е стремяла да го задържи и да върне старото. Но докато по-рано старото искаше да си бъде старо и не се колебаеше да хока новото, днес то иска да заеме мястото на новото. За да изглежда привлекателно, старото и грохналото се преоблича в революционни одежди. Най-удобни за такова дегизиране се оказват идеите на новата наука, която действително извършва революция срещу духа, като „възвестява посланието на най-долния слой на душата, на безсъзнателното, на динамиката на нагоните, на чувствеността — все едно коя ще е думата, с която ще опишем прпродно-демоничното — и като се изказва за духа пред храма на живота колкото укорително, толкова и непочтително". Но докато за изследователите, продължава Т. Ман, песимизмът, който съпровожда изваждането на показ на тъмната страна на душата, е оправдан и нужен като средство в работата по създаването на една нова, по-задълбочена картина на света и човека, то за враждебните на духа ретроградни то е средство за постигане на разочарование в хуманността. За тях е важно „в сърцата да бъде унищожена и последна) а вярва в „бъдещи и обновителни цели", да се дискредитира тя като шстккоумно и демодирано, изостанало от времето си просветителство . . . Това става много просто. Щом духът е само немощен враг на живота, гога-

ва природа, нагон, стихия, инстинкт са всичко, на което се държи светът, а щом това откритие е най-новата дума, тогава наистина н ся; о п свежо е всичко старо, всичко доразумно, всичко, каем о пои ао-ниско от разума, то е истинното, то -е т ОВJ, което ще донесе спасение . . . Това е реакцията като революция, голямото връщане назад, лъснато н разкрасно като стремително движение напред."

Томас Ман смята, че психоанализата обаче е такава форма на модерния ирационалпъм, която се отличава с толкова силна вътрешна хуманистична насоченост, че категорично устоява срещу всяка реакционна злоупотреба. Това учение „може да бъде наречено антирационално поради изследователския му интерес, отдаден на нощта, на съня, на нагона, на доразумното; но то съвсем не възнамерява да се превърне заради този си интерес в слуга на мрака, на екзалтираната фантазия, на регреса". Това учение е подчинено на хуманистичната същност на лекарския морал, на „стремежа да се възстанови човешкото, като се превъзмогне страданието и се отстранят смущенията и деформациите, които то -е нанесло... При дялата полза, която познанието за живота получава от изследването на онова, което е покрито с мрак, на първо и последно място стои въпросът за избавлението к излекуването, за „просветлението" в най-човечното значение «а тази дума — тоест то се определя от лекарската идея на анализага"¹.

Наистина психоанализата се ражда н вдъхновява от надеждата за изцеление на душевни страдания. Но има доста основания да се постави въпросът, дали идеите за човешката природа, до които достига Фройд към края на теоретическото развитие на учението, запазват някаква убеденост в „излечимогтта" на човешкия род.

Според Ерик Фром, един от най-дроникновените и критични тълкуватели и продължители на дело го на Фройд, последните открития на учителя за агресивната същност на човека довеждат до конфликт между Фройд теоретика н Фройд хуманиста. Теоретикът достига до заключението, че човекът има само алтернативата между това да разруши себе си (бавно, чрез болест-

¹ *Томас Ман*. Мясяго на Фройд в най-новата история на духа. — Бюлетин на СБИ, №4, 1987, с. 115, 116, 117.

но състояние) или това да разруши другите; или, казано по друг начин, между това да причини страдания или *на* себе си, или на другите. Хуманистът се бунтува срещу идеята за тази трагична алтернатива"².

Така представена, въпросната алтернатива изглежда но-скоро ужасна и отблъскваща, отколкото трагична. Понататък ще обсъдим обстояно въпросите, кога, как и защо се бунтува Фройд. Ще се спрем и на опитите на Фройд да намери някакъв изход от песимистичната перспектива, произтичаща от възгледа му за природата на човека. Тези опити той прави в знаменитото си писмо отговор до Алберт Айнщайн през 1932 г. „Защо война?". В тях Ерик Фром вижда доказателства за това, че ученият търси начин да примири теоретическите резултати с хуманистичните си стремежи и да види в по-благоприятна светлина бъдещето на цивилизацията и свързаната с нея участ на човека.

Но тук трябва да отбележим, че самият Фройд е поискал да изпревари подобни възможни тълкувания и да заяви, че личното му отношение към хуманистичните ценности няма място в логиката на научните му анализи. Последните се подчиняват само на стремежа за разкриването на истината за изследвания предмет. Нещо повече, той демонстративно отказва да сподели ценностните си предпочитания и се обявява за абсолютно безпристрастен, когато възникне въпросът за цивилизацията и човека като ценности. „Поради много и разнообразни причини аз съм извънредно далеч от намерението да изразя някакво мнение върху човешката цивилизация като ценност. Аз се стремях силно да се опазя от ентузиазираното предубеждение, според което нашата цивилизация е най-скъпоценното нещо, което ние притежаваме или можем да придобием, и че неГшатл пътека по необходимост ще ни доведе до висотите на невъобразимо съвършенство. Аз мога да слушам, най-малкото без възмущение, някой критик, който е на мнение, че когато се следят целите на културното развитие и средствата, които то използва, неминуемо се стига до заключението, че цялото усилие не си струва главоболията и че резултатът от него може да бъде само га-

² *Encl Fromru. Greatness and Limitation of Freud's thought.* ABACUS, London, 198Д p. 125.

кова състояние на нещата, което е непоносимо за индивида. Моята безпристрастност е улеснена от това, че знам твърде малко за тези неща. Само за едно нещо аз знам, че е сигурно, и то е, че човешките съждения за ценност следват пряко неговите желания за щастие, че съответно те са само опит да поддържа своите илюзии с аргументи... Така че аз нямам к'ража да се изправа пред моите събратя като пророк и свеждам глава пред техния укор, че не мога да им предложа никакво утешение: тъй като всъщност това е, което те аинаги искат — най-яроствните революционери не по-малко страстно от най-благонамерените вярващи"³.

През целия си научен път Фройд е поддържал разбирането, че човекът е излязъл от животинското си състояние благодарение на културните и социалните условия, съставляващи цивилизацията, и че не би могъл да просъществува без тях. Същевременно вниманието му винаги е привлечено от непреодолимата според него враждебност между човешкия индивид и цивилизацията. Последната се изгражда преди всичко върху забрани и ограничения на човешките влечения, върху принуда, а човешките индивиди страдат и се бунтуват срещу жертвите, които цивилизацията ги принуждава да правят.

Парадоксалното противоречие между необходимостта за човека от цивилизация и враждебността между тях съставлява ядрото на Фройдовото учение. Интересът към този парадокс, търсенето на неговото пълно обяснение, разкриването на последиците му за човешката личност и за перспективите на цивилизацията са постоянната задача, която Фройд решава през всичките етапи на развитието на своите идеи.

Ще се опитаме да покажем, че неизчерпаемата енергия, с която ученият се бори с тази загадка, има не само интелектуални извори. Предизвиква го не само мисловната трудност на обяснението ѝ. Емоционално ценостното преживяване на противостоенето между човека и цивилизацията и пулсациите на отношението му към двете противостоящи страни постоянно го тласкат към преразглеждане на направените открития и търсенето

³ *Sigmund Freud, Civilization and Its Discontents*, in *The Freud Library*, Vol. 12, Clarendon Press, Oxford, 1985, p. 339.

на по-голям дълбочина в проумяването на въпросното¹ противоречие. Въпреки стремежа за въздържане от ценностни квалификации и съпоставяне на достойнствата на индивида и цивилизацията вълнението на Фройд непрекъснато пробива защитните стени на научната безпристрастност и безстрастност. При това ценностната му позиция силно се колебае. Ако съпоставим началото и края на идейния му път, промяната, ще ни се представи почти като преобръщане.

Бихме могли да разделим развитието на психоаналитичното учение на Фройд на два етапа. При смяната на първия с втория се откроява, поврът не само във фундаменталните му теоретико-методологически виждания, но така също и в ценностните, му отношения към цивилизацията и човека. Взаимната, но противоречива обвързаност между ценностните ориентации и интелектуалните решения при постепенното им-, съвместно развитие съставлява според нас вътрешната динамика и, бихме могли да кажем, скритата драма, на формирането на смисъла на-учението.

Какво е най*-характерното за оевовните етапи от разгръщането на тази драма?

За да обозначим двата въпросни етапа по пределно обобщен начин, ще посочим ключовите идеи, които изпъкват най-ярко при всеки от тях. При първия етап гоя са идеите за механизма на ИЗГЛАСКВАНЕТО и за> двата принципа на функциониране на психиката: ПРИНЦИПА НА УДОВОЛСТВИЕТО и ПРИНЦИПА НА РЕАЛНОСТТА. При втория етап това са идеите за структурата на личността, представена от три психически- инстанции: АЗ, ТО и СВРЪХАЗ, и- за двата първични инстинкта или влечения: ЕРОСА и ВЛЕЧЕНИЕТО КЪМ СМЪРТТА. И при двата етапа ключовите понятия се отнасят до двата фундаментални проблема, които Фройд се опитва да реши научно: как-си взаимодействат съзнаваното и несъзнаваното в психическия живот на човека и кои са енергетичните източници на психическите процеси.

Психоанализата се ражда с едно велико откритие. Това е механизмът на изгласкването. Широко е разпространено заблудението, че Фройд е откривателят на несъзнаваните процеси и съдържания на психиката. Немалко язвителни укори са отправяни срещу него, че той

самият е способствал за утвърждаването на несъществуващия си приоритет в това отношение. Обвиняват го, че не само е избегнал да се позове на множеството си предшественици, по и че направо е обсебил идеите на своя учител Бройер и ги е експлоатирал с помощта на непровгрими и недоказуеми теоретически спекулации. Спираме се на този въпрос не от интерес към научните скандали, а защото е действително важно да се знае каква принципно нова стъпка прави Фройд при интерпретацията на откритото от Бройер в тъмната област на несъзнаваните психични явления. Въпросните открития са изложени в съвместни публикации на Бройер и Фройд през ШЗ и 1895 г.⁴

В една от работите си, посветени на пораждането и развитието на психоаналитичните идеи, писана тридесет години по-късно, Фройд излага накратко основното съдържание на съвместните публикации. Ето как самият той преценява приноса на Бройер: „Ако представянето, което направих дотук, създава впечатлението, че всички съществени пунктове на фактическото съдържание на „Изследвания върху хистерията“ са духовната собственост на Бройер, то това е точно гледната точка, която винаги съм защитавал и която исках още веднъж и тази път да изразя. Своя принос в теорията, коя го тази книга се отгатва да прави, аз дадох в степен, която днес ми е трудно да преценя. Той е скромен и не отива прекалено далеч отвъд съобщаването на непосредствените наблюдения“⁵.

А ето как Фройд излага главното в откритията на Бройер: „В будно състояние младото момиче подобно на другите болни не можеше да каже нищо за начина, по който симптомите на болестта се бяха образували, и не намираше никаква връзка между тях в каквото и да било преживяване в нейния живот. Под хипноза тя откриваше веднага търсената връзка ... По принцип нещата бяха ставали по такъв начин, че тя е трябвало да потиска дадена мисъл или даден импулс, бдейки край леглото на своя болен баща; и на тяхно място, и за да се проявяват чрез тях, се бяха появили впоследствие

⁴ „Психическите механизми на хистеричните феномени“, 1893; „Изследвания върху хистерията“, 1895.

⁵ Б. Freud prebenlt par lui-meme. Gallimard. P., 1984, p. 37, 38.

симптомите... Но когато болната в състояние на хипноза си спомняше този вид ситуации под формата на халюцинации и свободно изразявайки чувствата си, довеждаше до завършека им потисканите по-рано душешш актове, симптомите изчезваха и не се появяваха повече"⁶.

В горното описание е дадено сякаш и зародишен вид всичко съществени, на което психоанализата дължи своя възход. Но нека бъдем внимателни. Тук става дума за откритие на едно явление и това откритие е значително. Но все още е налице само описанието на новооткритото явление. Фройд се насочва към обяснението на това странно явление, т. е. към причините, които го пораждат, и към механизмите, чрез които то се осъществява. Оттук нататък идват неговите собствени открития. Той открива не несъзнателното, а мястото, което последното заема в структурата на човешката психика, и ролята, която играе в психическите процеси. Чрез това открива нрппшмго НОВІ; психични структури и принципино нови механизми на функциониране на психиката.

Първото му голямо откритие, с което всъщност започва теоретичната история на психоанализата, е механизъмът, който Фройд нарича „изтласкване“.

Банален факт е, че човек контролира своите емоции и желания с помощта на съзнанието и волята си. В обикновените случаи, които са добре познати, съпротивата на разума срещу нежелателни влечения довежда до парирането и обезсилването на последните. Не помалко познати са и случаите, когато конфликтът *завършва* с победа на страстите над разумния контрол. Изтласкването се отнася до борбата между въждеделения и разум, но представлява особен начин на протичане на тази борба и особен начин на изход от нея. Тъй като Фройд с основание придава огромно значение на правилното разбиране на изтласкването, ще приведа собственото му възможно най-кратко изложение по този въпрос: „Още при първия сблъсък Азът сякаш се отдръпва назад от неприличния инстинктивен импулс; прегражда му достъпа до съзнанието и до прякото му двигателно разтоварване (разреждане), но в същото

⁶ Op. cit., p. 05-30. 16

време импулсът не губи нищо от своя енергетичен заряд. Това е процесът, който аз нарекох *изтласкване*; това беше новост, нищо подобно на това не бе дотогава установено в психическия живот. Касаше се очевидни за един механизъм на първична защита, сравнима с опит за бягство, за предшественик на по-късно развитата се нормална форма за ликвидиране чрез осъждащи съждения. Първоначалният акт на изтласкване водеше до други последици. На първо място Азът трябваше да се защитава срещу постоянно подновяващия се натиск на изтласквания импулс чрез постоянно изразходване на енергии, едно *контраинвестиране*, нещо, което води до неговото собствено обедняване; от друга страна, изтласканото, което отсега нататък е станало *несъзнавано*, беше в състояние да си намери начини за разтоварване и за задоволяване чрез заместители, тръгвайки по обиколни пътища и проваляйки по такъв начин намеренията на изтласкващото . . . Изтласкваният импулс пробива някъде и създава *симптомите*, които са резултат на компромис, тъй като, макар да е налице заместващо задоволяване, то е все пак изопачено и отклонено от собствената му цел поради съпротивата на Аза⁷.

Теорията за изтласкването е първоначално изработена при изследването на определен вид неврози и за да обясни тяхната същност и поява. Но Фройд е озарен от идеята, че е открит механизъм с далеч по-широко значение. Впрочем той винаги е изгарял от характерната за XIX в. амбиция да бъдат разкрити „тайните пружини“ на човешкото поведение и особено на социалното поведение. Но откритието, което прави, го разтърсва дълбоко и даже го ужасява. Прочутите писма до приятеля му Флийс от този период свидетелстват, че той изпитва истинско потресение при мисълта, че се е добрал до една страшна тайна на човешката душа.

Ученият разбира, че хистеричните и невротичните симптоми са само специфични патологични прояви на подълбоки психични механизми, които са присъщи на нормалната психика, и то на нейната същност. Това разбиране няма нищо общо с вулгаризираната представа за това, че всички хора са луди, само че в различни

* Op. cit., p. 50—51.

степенни. Фройд не пренася характеристики на болестните състояния върху нормалната психика. Напротив, ясно показва, че болестта с отклонение от нормалното разрешаване на психическите конфликти. Но откритието му се съхггон в това, че з основата и на нормалното, и па болестното психично състояние лежат сроден тип конфликти, които обаче намират различен изход при нормалното и при патологичното им развитие.

По-пататък откритието на Фройд се състои в това, че конфликтът между -несъзнаваното и съзнаваното не с един от множеството психични конфликти, не е нещо епизодично, а е фундаменталният психичен процес. Този процес дява облика да специфично човешката психика Психичният живот на човека протича като постоянна -барба между двете противостоящи сили и неговото поведение се определя от изхода на тази борба. Изтласканите импулси никога не се примиряват и продължавайки отчаяно борбата, винаги намират начин, макар и Б най-нсвсрочтпн и неузнаваеми форми, да се проявяват, да се МАНИФЕСТИРАТ в тгаведенческите актове на човека. Всъщност поведенческите актове се оказ-вгл <нзраз на сдлн КОМПРОМИС между силите на изтласкващ го и силите, които са изтласкани. Този компромис -има особен характер. Това не е компромис, който се постига в резултат на •взаиадно приемливи отстъпки, на които двете страни разумно се съгласяват. Тона е -компромис, който характеризира само резултата от взаимодействието на двете сили, но не и техните „станшща". Двете сили си остават докрай непримиримо противоположни и яростно последователни в своите едностранчиви претенции. „«Компромисът" се ттолучава «обективно вследствие на невъзможността на нито една-та оч двоте сили -да та наложи изцяло и окончателно върху другата.

В начелото Фройд ехшща нееъзнаваното по-ограничено: като особени съдържания «а психиката, кои го са станали несъзнавани вслелсгвие на изтласкването. По-късно стига до раafiRaffeio, че несъзнаваното са и самите процеси на итгласкване и манифестиране. т. е. саivtНе процеси л «етничми на взаимодействие между основните сили, «вито съставляват човешката психика и участват в психичния живот на човека. Именно това е принципно новото в неговото откритие и то отрежда

такава неочаквано значима роля на несъанаваното а психичния живот на човека.

Ако преценим това откритие в по-общ методологически план, трябва да отбележим, че чрез него на психиката на човека започва да се гледа не просто като на система за ориентиране чрез познавателните процеси, но и като на система за регулиране на вътрешните подтици и на поведението на субекта. И изненадата, която традиционната психология не може да преглътне, идва от обстоятелството, че огромна част от психическата дейност по саморегулирането на душевния живот на човека се оказва скрита за неговото съзнание.

В културен план Фройд сам преценява откритието си като сродно по смисъл на великите открития на Коперник и Дарвин. Той смята, че това са три последователни революции, кои го в космологичен, биологичен и психологичен план са разкрили безлощадни истини, смачкващи високомерната самовлюбеност на човешкия род. Човекът не е божи избраник, поставен в центъра на вселената. Той не само произхожда от животните, но и още носи в себе си своята животинска природа. Той не е господар дори на собствения си психичен живот, а гова, което смята за свое достойнство, което го издига над животинското състояние, се оказва жалко лицемерно бягство от самия себе си.

В самото устройство на човешката психика Фройд съзира нещо безкрайно фалшиво. Затова неговите открития имат характер на безиощадни разобличения.

Но срещу кого и срещу какво насочва той своя разобличителен гняв?

Срещу самоувереното невежество на човека, който си въобразява, че винаги съзнателно контролира своите постъпки.

Срещу тъпото самовъзхищение на човека, които си въобразява, че в основата на постъпките му лежат само благородни намерения и пориви.

Фройд смята, че човекът се самоаблуждава дълбоко в представата, която създава за себе си. Смята също, че тази заблуда не е невинна. Мръкар и неосъзната, тя има своята нарочна цел: да скрие от човека неговото изобличително ча него, което е толкова непоносимо, че той предпочита да не го знае.

Несъмнено Фройд е изпълнен с гневно негодувание

и се бунтува срещу закоравели предразсъдьци, които владеят представите на човека за самия себе си. Последните измамно приспиват критичността на човека, преграждат му пътя на истината към себе си.

В основата на тенденциозната самозаблуда стои новооткритият механизъм на изтласкването, а измамната сигурност в нашето благонравие се поддържа от хитрите маскировки, в които се прикриват компромисните манифестации на изтласканите сили. Следователно първото нещо, срещу което е насочен изобличителният гняв на откривателя, са самите основни механизми, самото устройство на човешката психика.

Но тогава възниква въпросът: а коя е причината човешката психика да бъде устроена по такъв възмутителен начин?

В отговора на последния въпрос редица автори виждат отговора и на въпроса, в какво се състои социалната критичност или революционност на психоаналитичното движение. Мнозина от тях смятат, че Фройд е открил не толкова универсални механизми на човешката психика, колкото характеристики, типични само за определен етап от културно-историческото развитие на човека, които са породени от особеностите на съответния етап в развитието на цивилизацията. Така например Херберт Маркузе и Ерик Фром твърдят, че Фройд се занимава преди всичко с онези механизми на вътрешна психична саморегулация, които възпроизвеждат в индивидуалната психика външните механизми на социален контрол, които са типични за някои стадии на буржоазното общество. „Ключовата дума е *контрол* — пише Е. Фром. — Психологическият концепт съответства на социалната действителност. Точно както социалното мнозинство е контролирано от управляващото малцинство, така и психиката би трябвало да бъде контролирана от властта на Аза и Свръхаза. Опасността от пробив на несъзнаваното носи със себе си опасност от социална революция. Потискането (изтласкването)* е репресивен авторитарен метод за поддържане на вътрешното и на външното статукво. Разбира се, това не е единственият начин за справяне с проблемите на сон

* И публикациите на английски език ключовият термин „изтласкване“ обикновено се гласи като „готискане“ (репресия).

циалната промяна. Но използването на заплахата със сила, за да се притиска надолу това, което е „опасно“, е необходимо само в авторитарните общества, където запазването на статуквото е върховна цел”⁸.

Ето как Х. Маркузе резюмира мнението си за социалникритическото ядро на Фройдовото учение: „Тезата за това, че не-репресивната цивилизация е невъзможна, е крайъгълният камък на теорията на Фройд. Обаче в неговата теория се съдържат елементи, които разрушават подобни построения, разклащайки господстващата традиция на западното мислене и даже призовавайки към нейната пълна реконструкция. Неговите работи безкомпромисно подчертават репресивното съдържание на висшите ценности и постижения на културата. По силата на това той отхвърля отъждествяването на разума с потискането, върху което е построена идеологията на културата . . . Показвайки тяхната широта и дълбочина, Фройд разкрива забранените стремежи на човечеството: призова към състояние, в което свободата и необходимостта съвпадат”⁹.

Великият съперник на Фройд Карл Юнг също е потърсил историческия прототип на Фройдовия човек, но заедно с това е прозрял и специфичната емоционална реакция, която е мотивирала изобличителния патос на учението. Според Юнг прототипът на Фройдовата теоретична реконструкция на човешката психика е викторианската личност, чиято пгмвна характеристика е отвратителното лицемерие, т. е. пред¹ставянето на най-долни човешки стремежи *под* маската на чистота и святост. Викторианската епоха с целия си дух е най-ярък пример за изгласване. Самият социален живот представлява лицемерна манипулация, при която усилията да се съживят идеалите на мрачното средновековие се представят като преданост към формите на буржоазното благоприличие. Тържеството ма благопристойния ред е всъщност смазване на социалните' революции и на поривите за морално освобождение. „Лко Фройд се разглежда именно като представител на неприязънта, с която започващият 20 век се от-

⁸ E. Fromm. Greatness and limitations of Freud's thought p 7.

⁹ H. Marcuse. Ems and civilisation: A philosophical Inquiry into Freud, N. Y., 1955, p. 16.

наел към 19 век, към неговите илюзии, лицемерие, лолунежежество, към неговите фалшиви напрегнати чувства, към неговия безсъдържателен морал, изкуствена и суха религиозност и към неговия жалък вкус, то тогава според мен ще го видим много во-правилно, отколкото да го оповестяваме за откривател на нови пътища и истини. Той е един голям разрушител, който разкъсва оковите на миналото. Той освобождава от нездравия натиск на един изгнил свят на привичките. Той показва как ценностите, в които са вярвали нашите родители, могат да изглеждат по съвсем друг начин . . . Той като пророк от Стария завет събаря фалшиви божества и безпощадно излага на показ шлюстта на съвременната душа . . .¹⁰

От всички по-горни тълкувания се налага впечатлението, че изобличителният гняв на Фройд е насочен преди всичко срещу натиска на социалните изисквания, които не само ограничават поведението на човека, но и го превръщат в двулично същество. Такъв момей г във Фройдовото учение има, но той е вплетен в извънредно сложни и противоречиви интерпретации на самия Фройд, които ту го изтъкват на преден план, ту го обезсилват до степен на пълно отрицание. Отношението на Фройд към факторите и силите, от които произтича и които упражняват изтласкването, се колебае заедно с отношението му към силите, които биват изтласквани. А позицията му спрямо последните е също повече от двусмислена.

Още при първите стъпки на психоанализата Фройд свързва изтласканите импулси със сексуалния нагон. Съвсем скоро той стига до идеята за детската сексуалност и за етапите на развитие на сексуалния нагон и на начините на неговото задоволяване. Особено подробно разработва въпросите за спънките в това развитие, за превърнатите форми на задоволяване, които се появяват като следствие от тези стъпки, а последиците от всичко това върху психичната организация и психичния живот на бъдещия зрял човешки индивид. Читателите ще се запознаят с тези идеи на Фройд непосредствено от неговите текстове. Само мимоходом ще отбележим, че освен специфичното си конкретно съдър-

¹⁰ C. G. Idng. *V/irklichkeit der ~Seele* (Sigmund Freud als kulturhistorische Erstheinung) Rascher. Zurich, 1934, S. S8, 89—90, 91.

жан-я& те носят н ноаи подходи към човешката психика с много широко методологическо значение. По същество Фройд е между първите учени, които показват, че в психическо отношение детето съвсем не е умален модел на възрастния човек, че развитието на психичния му живот се подчинява на определени специфични закономерности, че нормалното следване или отклоненията от тези закономерности имат неизмеримо голямо значение за формираното на човешката личност, за съдбата на зрелия човек.

Но в контекста на нашия (анализ Фройдовата трактовка на сексуални» нагон ни интересува от гледна точка на друг проблем. След като и според самия Фройд сексуалният нагон е нещо съвсем естествено за човека, защо все пак обществото трябва да го потиска така жестоко? След като непримиримата п ожесточена борба между изгласкващите и изгласкваните сили по-скоро деформира човешката природа, отколкото да я облагодорява и след като причинява болезнени страдания на човешкото същество, защо в края на краищата трябва да се води- тази борба?

Имаме основания да смятаме, че този въпрос не е давал покой и на Фройд.

Вярно е, че има текстове, където той проявява склонност да хвърли вината за това нелепо положение, в което е изпаднал човекът, върху обществото и неговите строги изисквания, които пренебрегват естествените потребности на човешкото същество. Почти изцяло в такъв дух е например студията му „Цивилизованият сексуален морал и модерното нервно заболяване" (1908). Но трябва да обърнем внимание, че тук Фройд се занимава не толкова с принципната несъвместимост между сексуални» нагон на индивида и изискванията на цивилизацията, колкогл с морала на съвременното му общество. Именно последният се отличава с непомерно високи и практически непосилни за нормалния човек ограничения на сексуалния му живот. Още в това съчинение Фройд поддържа една теза, която ще звучи като лайтмотив па цялото му по-късно и най-зряло творчество. Това е, че всяка цивилизованост налага на индивида определени ограничения и жертви, без които съвместният живот е немислим, а това значи, че осигуряването на средствата за съществуване бк било не-

възможно. Но нито тук, нито по-късно Фройд привежда убедителни доводи в полза на някаква фатална практическа несъвместимост между изискванията на съвместния живот и половото влечение на индивидите. Ще повторим, че в това съчинение вината за тази несъвместимост е видяна по-скоро в неоправданата прекомерна враждебност на съвременното общество към сексуалния живот на индивидите¹¹.

Но тогава възниква въпросът, защо Фройд така упорито се придържа към постулата на своето учение, според който именно сексуалният нагон е силата, която противостои на произтичащите от разума ограничения на социалния живот върху индивидуалното поведение. Известно е, че той яростно е отхвърлял опитите на някои свои последователи да „смекчат“ скандалността и неговите идеи, като преодолеят акцентирането върху сексуалното начало. Особено непримирим е Фройд, когато упорито отстоява ядрото на своята теория за човешката сексуалност — прословутия ЕДИПОВ КОМПЛЕКС. Той неведнъж заявява, че без признаването на този комплекс би се разрушило цялото здание на психоаналитичното учение. Ако критиците му виждат в това проява на упорита и догматична едностранчивост, той вижда в едиповия комплекс основанията за многостранната всеобхватност на учението. Върху причините за значимостта на едиповия комплекс в очите на Фройд ще се върнем специално. Сега ще се спрем на „пристрастеността“ му към сексуалното начало в по-общ план.

Изследователите и тълкувателите на Фройд отбелязват една от мощните интелектуални амбиции, която тласка изследователските му търсения. Това е желанието да идентифицира специфичната енергия на психическия живот и така да преодолее свеждането на последната до физически или химически източници на енергия в организма. Той приема като предизвикателство веруюто на собствените му учители по физиология Дю Боа Реймонд и Брюке: „В организма не действат никакви други сили освен известните химически и физически енергии . . . Изследователят или трябва да уста-

¹¹ *S. freuil*. „Civtlued“ ъгчия! morality and modern nervous illness. — In: The Pelican Freud library, Vol. 12, p. 41.

нови специфичните начини и форми на тяхното действие в организма, или да установи някакви нови сили, които да са присъщи на изучавания обект и да са разнч по достойнство на физическите и химическите." За разлика от своите учители Фройд вярва, че такива сили могат да бъдат открити, но приема строгото изискване да бъде доказано тяхното самостоятелно достойнство¹².

След като е установил, че психическият живот представлява непрестанна и непримирима борба на противоположни сили, Фройд се насочва към търсене на източниците на енергия, която поддържа тези сили. Така се ражда неговата теория за инстинктите като източници на енергия за психическия живот. „Аз взех за отправна точка думите на поета фп ; ;соф Шилер, че „гладът и любовта са това, което движи света“. Гладът може да бъде взет като представител на инстинктите, чиято цел е съхранението на индивида; докато любовта е възжеление, насочено към обекти, и нейната главна функция, благоприятствана по всякакъв начин от природата, е запазването на рода. Така, като начало, его-инстинктите и обект-инстинктите противостоят едни на други. За да назова енергията на последните и qaMO за тях, аз въведох термина „либидо“. Така антитезата бе между его-инстинктите и „либидните“ инстинкти на любовта (в нейния най-широк смисъл), които са насочени към даден обект“¹³.

Следващата стъпка в развитието на Фрейдовага теория на инстинктите, която по собственото му признание е „най-мъчително напредващата част от цялата психоанализа“, е въвеждането на концепта за НАРЦИ-СИЗМА. Фройд стига до идеята, че самото его е първичният обект на либидото и следователно енергията на самосъхранението е едно от превращенията на либидото. По такъв начин либидото се оказва „еквивалентно на инстинктивната енергия изобщо“¹⁴.

За да се стигне до такова „монистично“ решение на проблема за психичната енергия, важна роля изиграват формулираните малко преди това¹⁵ от Фройд два

¹² Цит. по *Erik H. Erikson, Insight and Responsibility*, Norton, N. Y., 1964, p. 24.

¹³ *S. Freud, Civilization and its discontents*, p. 308. ¹⁴ *Op cit.*, p. 309. ¹⁰ Н студията „Формулиране на два принципа на функциониране н у психиката“, написана в началото на 1911 г.

фундаментални принципа на функциониране на психиката: принципът на удоволствието и принципът на реалността.

Особено важно е да подчертаем, че за Фройд принципът на удоволствието, т. е. преследването на удоволствие, съвпада със самата цел и същност на живота. Живата материя се отличава от неживата, защото поражда устрема към изпитване на наслаждение. Котикото е природно по-първично и грубо наслаждението, толкова е по-интензивно. А от възпитието на човека наслаждението най-интензивно се преживява сексуалната любов. Ето защо това „екстазно силно и изцяло завладяващо ни преживяване ни дава образа, модела на щастие, което търсим“.

Но импулсите, насочени към удоволствие, са колкото ненаситни, толкова и слепи. Ако бъдем оставени на тяхната стихия да ни носят, неизбежно ще стигнем до страдание и саморазрушение. Ето защо възниква съзнанието, което, ориентирайки ни в реалната действителност, ни предпазва от слепата ненаситност на инстинктите, като ги потиска, ограничава или смекчава. Призванието на съзнанието е, действително в съгласие с принципа на реалността, да намира компромис, чрез който инстинктивните влечения да се задоволяват до някаква степен и в такива форми, че да бъдат избегнати опасните последици от евентуалното им пълно задоволяване. Но ограничаването на влеченията също е страдание. Фройд дори смята, че най-мъчителни са страданията, предизвикани от ограниченията, които ни налага съобразяващото се с обществените изисквания съзнание.

Тук според нас стигаме до най-важния, до ключовия момент от дълбинната логика на Фройдовата мисъл. Стремещт към удоволствие и насладата се оказват неотвратимо и неотделимо свързани със СТРАДАНИЕТО. Каквито и да са вариантите на жизнената стратегия, чиято цел е удоволствието, страданието е неизбежно.

Вероятно тази обреченост на човека на страдание, която идва като неизбежно следствие от жизнения принцип на удоволствието, с основата на потресението, която е изпитал Фройд още при първите си открития. Ако стремещт към удоволствие изразява самата същност

на живота, то значи, че и неотделимото от удоволствието страдание е част от тази същност.

Подобна мисъл е трудна за понасяне. Тази обреченост на човешкото същество изразява сякаш някаква чудовищна несправедливост. Но Фройд не вярва в бога, за да се разбунтува срещу него. А каго естествоизпитател добре разбира, че бунтът срещу природата би бил нещо нелепо. Какъв е изходът от това непоносимо заключение? Отговорът е неочаквано прост: в неговото хладнокръвно приемане . . .

Можем да подозираме, че заключението за неотделимостта на удоволствието и страданието е всъщност предчувствено и търсено от Фройд още при първите му стъпки на изследовател на човешката душа. Ако се вгледаме внимателно, ще забележим, че тези първи стъпки са сблъсък на лекаря и учения не с човешките преживявания на щастие, а с човешките душевни мъки и страдания. Великата енигма, която му предстои да разгадае, е енигмата на човешкото страдание. Тук е най-дълбокият извор на Фройдовия хуманизъм. Разбунтуван срещу факта, че хората са нещастни, той търси виновника за това състояние, върху който да стовари изобличителния си гняв. Първо се насочва към социалните ограничения и принуди, които превръщат човека в дълбоко нещастно същество. След това се погизува от самата тази неискреност. Накрая заключава, че човекът е нещастно същество по силата на закономерна природна даденост.

Монистичното решение, до което достига, е не само красиво от логическа гледна точка теоретично построение. То е и емоционално разрешение на бунга. Един особен вид примирение с неотвратимия природен закон.

Зад теоретическите аргументи обаче можем да се опитаме да съзрем и една по-древна логика на разрешаване на човешките проблеми: логиката на мита. Тук тя дава само бегъл знак за себе си. Насладата се изкупва със страдание. Стремещт към удоволствие е непреодолимият първороден грях, след които неотвратимо идва възмездието във формата на страдание. Познат мотив, който при Фройд има една особеност: изкуплението не донася спасение.

Ако темата за ПЪРВОРОДНИЯ ГРЯХ в първия

л. я ДОДО-
етап от развитието на Фроидовото учение е едн рсения
вима, то митологичната логика на неговите т*1^
впоследствие се проявява все по-властно. Фпона

се решава да признае и друг източник на "с енергия
освен либидото. Това е инстинктът ил# висима нисто към
смъртта. Фройд приема подобна нез#^ето ^ сила едва
след като намира основания за нали**

След продължителни съмнения и колебание

в самата същност на живата материя. Според
чеието към смъртта е крайният израз на стреме7! към
задоволяване на всяка потребност, доколкото ^ адово-
ляването е насочено към успокояване, към угас? не на
възбудата. Активността на организма във фор^не на
възбудимост и действителен стремеж към задоволя)?^с^
потребностите по парадоксален начин носи в с
търсене на покой. Самият живот се оказва по фор.
начин насочен към възвръщане към доорганични^
ми на материята, от които е възникнал¹⁶. «бидо-

Съответно се обогатява и представата за ^ само
то. Неговата енергия се схваща като стремеж § като
за съхраняване и възпроизводство на живота, но
сила, насочена към изграждането на все П0^ложни
форми на живот. В инстинктивното влечение за, съсдж-
няване на клетките се проявява всъщност град^, впата
сила и господстващата тенденция на органична^ ево
люция. В това ново схващане либидото приема
нованието ЕРОС, чрез което Фройд изразява при
ността с подобни идеи на Платон.

Ерос и инстинктът за смъртта се оказват н^ лими
една от друга сили, които образуват заедй^ ността на
живота и същевременно са във вече^ разрешим конфликт
помежду си. Чрез това р интелектуален план е намерен
компромисът енция едновременните монистична и
дуалистична тен^го лн в мисленето на Фройд. Но, както и
при решен*^ има^ връзката между наладата и
страданието, и ту^ про- ме основание да търсим не
само интелектуале^тидо блем. Чрез новата двойка от
неразделими и pf> носг,, стоящи си сили се търсят
решения и на други ц^ ни, емоционални и социални
проблеми.

¹⁶ 5. *Freud. Ati-delA du yiincipe du plaisir. Essais de p£*
lyse. Petite bibliotheque Payot. P., 1980, p. 48. vchana-

В лицето на влечението към смъртта е намерен нов виновник за безизходните вечни мъки на човешкото съществуване. Но тук двойната смислова натовареност на понятието „виновник“ добива много по-ясни очертания. От една страна, „виновник“ е метафоричен заместител на идеята за причинител, за причина. От друга страна, „виновник“ в социално-ценностен смисъл е такъв субект—причинител на беди за човека, които трябва да носи отговорност и да понесе възмездие за своята вина.

Разбирането на влечението към смъртта като едновременно слепата органична сила, която е израз на самата същност на живата материя, се приближава към първия смисъл на „виновник“ и добре служи на стремежа на естествоизпитателя да се примири с „опаката страна“ на живота. Но по-нататъшното развитие на идеята се подчинява според нас на стремежа да се изобличи виновникът за непоносимото състояние на човека във втория смисъл на думата.

По-нататъшното развитие се изразява по думите на самия Фройд в „по-плодоносната идея, че част от инстинкта (към смъртта) се отклонява към външния свят и се проявява като инстинкт за агресия и разрушение. По такъв начин самият инстинкт (към саморазрушение) може да бъде поставен в услуга на Ероса, така че организъмът да разрушава нещо друго, все едно живо или неживо, вместо да разрушава себе си самия“¹⁷.

Интересно е, че Фройд продължава да не признава агресивността за самостоятелен инстинкт. Последната е производна от влечението към смъртта, но сама по себе си не е между първичните сили на живота. Изглежда, той много държи, но само в последна сметка агресивността да бъде обяснена със силата на неотвратимата органична предопределеност на човешката участ и същевременно да бъде представена като „частен случай“, който би могъл да бъде повлиян от еволюцията на цивилизацията и на самия човек.

Интересно е също така, че Фройд сам се пита защо толкова продължително време не е давал на агресивността полагащото и се място в интерпретацията на живота въпреки цялата очевидност на невротични проя-

¹⁷ S. Freud. Civilization and its discontents, p. 310.

ми ІКІ агресивност и разрушителноет. И- сн- дава смочка, 'іс тук се проявява нежеланието да се повярва във вродена човешка склонност към „злото“¹⁸.

Така или иначе, той се съгласява да „види“ проявите на жестокост, насилие, агресивност и разрушителност една след като е намерил някакво донякъде „оневиняващо“ ги органично обяснение.

Оттук нататък ге открива аът за стремително развитие на нови ичел.

На първо място ггава възможно да се даде по-пъчсн и убедителен отговор гга въпроса, откъде идва психическата енергия, която е достатъчно мощна, за да се справя с неудържимата сляпа сила на нагоните.

Оказва се, че освен енергийните ресурси, които Азът „заема“ от самите нагони чрез нарцисстичното им отклоняване, има още една психическа инстанция, която разполага с енергия, нужна за контролиране на импулсите. Тази инстанция Фройд нарича Свръхаз.

Свръхазът е психическата сила, коя го осъществява моралния контрол върху нашето поведение чрез механизмите на СЪВЕСТИТА.

Съвестта според Фройд се появява на определен етап от психическото развитие на детето и представлява качествено нова форма на ЧУВСТВОТО ЗА ВИНА. Първоначално чувството за вина не е нищо друго освен СТРАХ да не се из!уби любовта на възрастния закрилник, неговата благосклонност и сигурна защита, както и страх от наказанията, които той прилага. Ето защо вината се преживява като вина само тогава, когато се появи опасност прегрешението да бъде открито от възрастните. Тук все още не може да се говори за съвест в истинския смисъл на думата. Въздържането от лошите влечения се дътжи на съобразяването с обичта и със строгостта на родителя. Следващата степен на самоконтрол се появява, когато изискванията на морала, обществото и религията се интернализират и детето sawo запо^тше да наблюдава себе си, за да установи далч ги спазва. Тогава се залччава разликата между jeji^и вително извършената простъпка и желанието за надашение на нормата, което още не е осъществено. И в чвата случая е налице отклонение от гредписвана-

¹⁸ Op cit., p. 311.

га норма, и в двата случая вината не може да се скрие от вътрешното зрение на съвестта.

Нсдокрай изяснения механизъм, чрез който става специализирането на нормите, тоест вътрешното поемане на контролната родителска роля от самото дете, Фройд нарича ИДЕНТИФИКАЦИЯ Това е „процес, при който собственият Аз се уподобява на един чужд Аз, вследствие на което първият Аз в определени отношения се държи като другия, подражава му, приема го, тача да се каже, в себе си. Сравнявали са идентификацията — не несполучливо — с оралното, канибалско поглъщане на чуждата личност. Идентификацията е много важен вид връзка с другия човек, вероятно първична и тя се различава от обектния избор. Разликата може да се изрази приблизително така: когато момчето се идентифицира с баща си, то иска *да бъде* като него; когато го избира като обект, то желае да го *има*, да го притежава . . . Аз самият не съм доволен от тези обяснения на идентификацията, но достатъчно ще е, ако се съгласите с мен, че възникването на Свъръхаз може да се разглежда като успешен случай на идентификация с родителската инстанция”¹⁹.

Тук, стигайки до въпроса, *защо* се извършва тази идентификация, се връщаме към главния проблем за връзката между Свъръхаз и агресивността.

Тъй като този пункт на теорията е не само особено важен, но и особено деликатен, ще си позволя отново един по-дълъг цитат. „В де гето би трябвало да се намира значително количество агресивност срещу авторитета, който го възпира да задоволи свои желания, независимо от вида на инстинктивните влечения, от чието задоволяване го лишават; но то е длъжно да се въздържа от тази отмъстителна агресивност. То намира изход от тази мъчителна ситуация с помощта на познати механизми. Посредством идентификацията то вкарва недосегаемия авторитет в себе си. Авторитетът сега се превръща в негов Свъръхаз и влиза в притежание на агресивността, която детето бе искало да упражни върху него. А Азът на детето ще трябва да приеме не-*

¹⁶ 3 Фройд Дисекция на психологическата личност. — Сп. Съвременник, кн. 4, 1989, с. 440.

тет. В случая, както често става, реалната ситуация е превърната²⁰.

Ядрото на конфликта между детето и родителя, от който се поражда Свръхазът, е прословутият едипов комплекс. И тук е мястото да отбележим, че вторият етап в развитието на психоаналитичното учение всъщност започва с опит за една социално-историческа интерпретация на въпросния комплекс. В „Тотем и табу“ (1912—1913) Фройд предлага една „научна легенда“, според която *братята* в първобитната орда се съюзили срещу всемогъщия самец баща. Той е владеел еднолично всички женски в ордата и е държал младите самци настрана от тях, като ги е потискал с грубата си физическа мощ. След като с обединени сили те успели да го убият, установили социален ред с помощта на различни табута, първото от които е забраната срещу инцеста, а второто — забраната на отцеубийството. Едното предпазва от евентуална братоубийствена война за установяване на нова еднолична власт от силния между тях индивид. Другото — от изстребителна перманентна борба между поколенията, която би възпроизвеждала непрекъснато греха на отцеубийството. Така колективната сила е възтържествувала над индивидуалната. Постоянното поддържане на установения колективен ред е станало главното условие за осигуряване на средства за съществуване и на взаимната безопасност на отделните индивиди. Общественият ред се оказва по такъв начин преди всичко обуздаване на индивидуалната агресивност.

Психологическата мотнапия на отцеубийството, тоест на първородния грях, с който започна изграждането на цивилизацията, се обяснява именно с едиповия комплекс: сексуалното влечение към майката и агресивната ревност към всемогъщия съперник и потисник — бащата.

Но заедно с това праисторическо убийство се ражда и съвестта с нейните угризения. Последните са резултат от изначалната АМБИВАЛЕНТНОСТ на чувствата спрямо бащата. „Неговите синове го мразеха, но и го обичаха. След като омразата им бе задоволена от агресивния акт, любовта им излезе на преден план чрез угри-

²⁰ 5. Freud. Civilization and its discontents, p. 322.

зеията им за стореното. Тя въздигна Сврѣхаза чрез идентификация с бащата; тя придаде на този агент *бацината* власт и сила, както и наказанието за извършената срещу него агресия, тя също така създаде ограниченията, които да предвѣрдат повторенията па стореното. И тъй като склонността за агресия върху бащата се повтаряше при следващите поколения, чувството за вина също стана постоянно . . . Сега мисля, че най-после схванахме две неща съвършено ясно: ролята, която любовта играе в произхода на съвестта, и фаталната неотстранимост на чувството за вина. Дали някой е убил бащата, или се е въздържал, наистина не е решаващо. Човекът е обречен да се чувства виновен във всички случаи, тъй като чувството за вина е израз на конфликта, породен от рмбивалентността, от вечната битка между Ерос и инстинкта за разрушение или смърт. Този конфликт се разгрѣща веднага щом хората се изправят пред задачата да живеят заедно"²¹.

Така по парадоксален начин агресивната енергия бива впрегната в името на обществените идеали и моралните норми да парира разрушителната омраза на индивида към другите хора. Че властта на Сврѣхаза върху Аза се дължи на преобразена агресивна страст, личи според Фройд от обстоятелството, че макар да е наследник на родителската инстанция, в регулирането на поведението Сврѣхазът „е наследил едностранчиво само суровата строгост на родителите, тяхната функция да чаГфанниат " гкчачпат, докато изпълнените им с обич грижи пс намират продължение"²².

Съвестта се оказва постоянен страх на Аза от безмилостно взискателния Сврѣхаз, а чувството за вина е иай-непоносимото страдание, което съпѣтства цивилизования човек.

Нека си спомним, че поначало стремежът към живот, тоест към наслада и щастие, се заплаща винаги със страдание. Но при чувството за вина това заплащане е особено високо, защото се изкупва не един някак си извиним грях, а се обуздава чрез вечни мъки, чрез постоянно възмездие най-страшното в човека — неговата агресивност. Променя се представага за първо-

¹ Op cit., p. 325

² ³ Фройд. Дисекция па психологическата личност, с. 440.

юдиня фнх, променя се и представата за възмездие-
житият «именник за нещастното човешко съществу-
иіііііі і і мече друг. Разобличените преди това виновници
също са налице, по техните р*оли се видоизменят, а съ-
огисчно па тона се модифицира и отношението на Фройд
к1,м м1х.

(Хчават резервите към угнетяващите обществени нор-
ми, кои ю се налагат с помощта на насилие, но става
ясно, че те имат за де т преди всичко да обузда г па-
< и.шичеството ча самите индивиди. Последното поедиз-
внква по-силно потресение у Фройд, отколкото прину-
дата на обществения ред.

Изглежда, че тъкмо предчувствията му за ролята на
агресивността в обществения и личния ЖРВОТ могат да
ни обяснят една странна особеност на първоначалните
му възгледи за страстите и инстинктите. Ще припомним,
че когато той смяташе либидото за единствен източник
на активност и го винеше само заради неутолимото
влечение към удоволствие, още тогава тук-там се
промъкват характеристики па инстинктивните влечения
като „тъмни сили“, „разрушителни стихии“ и пр. По-
късно, когато освен Ероса съзира в ядрото на инстинк-
тивния живот и влеченията към смърт и агресия, ква-
лификациите на тази част от психиката стават есте-
ствено негативни.

За да разграничи този „котел, пълен с кипяща въз-
буда“, този „хаос“ от Аза и Свръхаза, Фройд въвежда
специално ново название: „То“. „Нагоните изпълват То
с енергия, ала то не е организирано, няма цялостна
воля, а само стремеж да удовлетвори нагонните потреб-
ности съобразно принципа па удоволствието. За про-
цесите в То не са валидни законите на логичното мисле-
не, преди всичко не важи законът за противоречието.
Там съжителстват един до друг противоположни по-
риви, без да се отричат или да си отнемат взаимно енер-
і пя ... Душевните явления в То не се менят във вре-
мето. Желанията, които никога не са излизали от гра-
ниците на То, а също и впечатленията, потопени в него
посредством изтласкване, са фактически безсмъртни,
тяхното поведение и след десетилетия е такова, като че
ли току-що са възникнали... От само себе си се раз-
бира, че То не познава оценки, добро и зло, не знае
що е морал... Н агонии пълнежи, които се стремят към

оттичане — с това според нас се изчерпва съдържанието на То²³.

Най-много проблеми и спорове предизвиква отношението на Фройд към Аза. Смятаме, че то може да се охарактеризира с една от най-предпочитаните от самия Фройд категории: амбивалентно.

Ог една страна, Атът е послушният изпъшител на строгата и жестока воля на Свръхаза. Макар понякога да се бунтува срещу негошпс постоянни упреци, все пак с пстоп перон служител и потискането на човешките възжеления. Ог друга страна, самият Аз мъчително смрада 01 тиранията на Свръхаза и с несправедлива жерша па негова та сляпа едностранчивост.

По отношение па То, от една страна, Лзът е потисник на неговите напори, но, от друга страна, е съобразителният и услужлив агент, който все пак намира реалистични пътната за задоволяване на влеченията на То. В крайна сметка Азът компенсира ограничаването на желанията с гарантирането на един сигурен минимум за тяхното редовно задоволяване.

В последните години на Фройд Азът сякаш се очертава повече като жертва, отколкото като насилник: „Бедният Аз . . . служи на трима строги господари, стреми се да приведе в съгласие техните претенции и изисквания. Тези изисквания винаги се разминават, често изглеждат несъвместими; не е чудно, че Азът много пъти не се справя със задачата си. Тримата тирани са външният свят, Свръхазът и То. . . Така, пришпорван от То, ограничаван от Свръхаза, отблъскван от реалност) а, Азът се бори да приведе в хармония силите и въздействията в него и върху него. И ние разбираме защо така често не можем да потиснем възклицанието: „Труден е животът!“ Когато Азът е принуден да види своята слабост, обзема го страх — реален страх от външния свят, сирах от съвестта пред лицето на Свръхаза, невротичен страх от силните страсти на То“²⁴.

КОI ато се опитваме да определим опюшението на Фройд КЛМ трите инстанции па психическата личност, силно се изкушаваме да се позовем на неговите преживявания, споделени в известната му психоаналитична

²³ П<ж там, с. 440. "
Пак тс)и, с. 448.

интерпретация на „Мойсей“ на Микеланджело. Когато Фройд стои пред прочутата скулптура, той сякаш се намира очи в очи със самия Мойсей. „Винаги съм се старал да издържам разгневения и презрителен поглед на героя. Но понякога аз благоразумно се измъквах от полумрака на нишата, сякаш сам принадлежах към човешкия измет, срещу който е насочен този поглед — измет, неспособен на вяроност към своите убеждения, който не знае нито да чака, нито да вярва, а надава радостни викове веднага щом измамният идол му бъде върнат”²⁵. Нека поясним, че Мойсей е представен от Микеланджело в момента, когато се връща при еврейския народ след среща със самия бог, който му е връчил скрижалите с издълбания върху тях Закон. И заварва народа си, който в отсъствието му е отстъпил от божественото си предназначение и от вярата си и лекомислено танцува около езическия идол — Златния телец. Според Фройд Микеланджело съзнателно се е отклонил от библейската легенда, съгласно която разгневеният Мойсей е строшил скрижалите. Той е представил героя си в състояние на презрителен гняв и все пак съумял да се овладее, за да не строши скрижалите.

Очевидно Фройд търси тълкуване, което е особено близко на собствените му нагласи. Изглежда, че качеството, което той най-много презира и от което най-много се страхува да не се всели в самия него, е човешката слабост. Ето защо той не може да си позволи никаква снизходителност в оценката на човешката природа, защото това би било проява на слабост от самия него. Същевременно обаче той трябва да овладее гнева си заради закона. Неговото примирение с неизбежните човешки недостатъци не е смирение, а само овладяване на гневното избухване, тъй като зад човешката низост стои все пак един природен закон.

Ще припомним, че Фройд винаги е смятал за нещо недостойно търсенето на подкрепа в утешителни илюзии и самозаблуди. Използването им топ окачествява именно като проява на срамна слабост. И доколкото Азът си позволява подобни средства, дотолкова Фройд се отнася към него с гняв и презрение. Трудно е да преце-

²⁵ S. I-eud The Mo-oof Michelangelo. — In: The Pelican Freud Library, Vol. H. Art and Literature. London, 1985, p. 255.

ним дали в тези си чувства Фройд никога не е заподозрял проява на един безкомпромисно строг и непрощаващ собствен Свръхаз. Но сме сигурни, че винаги е искал да укроти гнева си, давайки си сметка като учен за неизбежните предопределености на човешката участ.

Пазейки се най-строго от ролята на утешител, избягвайки старателно всякакви прояви на милостива снизходителност, ученият не се отказва да търси основания за надежда в бъдещето на човешкия род. И тези тенденции той намира именно в Аза или по-точно в тенденциите на неговата еволюция.

Същата лекция, от която приведохме редовете за измъчения, изплашен и слаб Аз, завършва с прорицание, което стана знаменито и което и досега поражда дискусии бури около Фройдовото идейно наследство. Когато говори за целебните усилия на психоанализата, Фройд заявява: „Тяхната цел е да укрепят Аза, да го направят по-независим от Свръхаза, да разширят полето на неговите възприятия и да изградят организацията му така, че той да може да завоюва нови дялове от То. Там, където е било То, трябва да стане Аз“²⁸.

Силата на Аза според Фройд се състои в интелигентността, благодарение на която може да се постигне приемлив компромисен баланс между различните психически инстанции. Но редица текстове ни подсказват, че Фройд не третира интелигентността само в духа на инструменталната ефикасност. Постигнатите от интелекта компромиси могат да бъдат квалифицирани не само като успешни или неуспешни, но и като достойни или недостойни. За да илюстрира последния случай, той използва сравнението с умел политик, който знае добре какво трябва да се направи, но проваля едно сериозно дело, когато отстъпва от своето вярно разбиране на ситуацията, за да се хареса на моментните мнения на тълпата²⁷.

За Фройд интелигентността е неотделима от мъжеството да се гледа истината в очите, възпитаването на интелекта е едновременно „възпитаване в чувство за реалност“. Без такова чувство човекът е осъден на ин-

²⁷ Фройд. Дисекция на психическия личност, с. 449 S.
Freud. Lu Moi el le f;i. Essai de psychanalyse, p. 230.

ф.шги ііі п>м, а Фройд вярва, че човечеството постепенно !ib^v (mnie до етап па зрялост

В r;і ш връзка Фройд изтъква една особеност па н и ге. юм п, която е очевидно от морално естество и която (гма решаващо значение за приемането на една оптимистична перспектива- „Ние можем колкото си искаме ла подчертаваме, че човешкият интелект е безсилен в сравнение с човешките влечения, и ще бъдем прави. Но има все пак нещо необикновено в тази слабост; гласът на интелекта е тих, но той не се успокоява, докато не накара да го чуят. В края на краищата, макар отново и отново, безброй пъти да го поставят на мястото му, той постига своето. Това е едно от немногобройните обстоятелства, подхранващи нашия оптимизъм относно бъдещото човечество, но к само то значи много само по себе си. Върху него мога г да се строят и други надежди. Приматът на интелекта блещука като много\ много отдалечен фар, но все пак не в безкрайна далечина”²⁸.

Този оптимистичен мотив не е случаен и той прозвучава с още по-голяма сила в по-късното знаменито писмо до Айнщайн, за което споменахме в началото. В „Защо война?“ Фройд търси допълнителни основания за бъдещата победа на разумното начало. След като е обяснил пространно психологическите основи па човешката склонност към войни, насилие и разрушения, Фройд си задава и един неочакван въпрос: „А защо вие и аз, и точкова други хора се бунтуваме толкова страстно срещу войната?“ За първи път в своите съчинения Фройд проявява склонност да признае някакво вродено човешко благородство.

Ние на свой ред имаме основания да се запитаме откъде идва упоритата едностранчивост, която до този момент Фройд проявява в оценка!а па човешката природа.

Нека се върнем към идеите му за „първородния грях“. Той сам нарича версията, която дава за произхода на обществото и за ролята на борбата между Ерос и влечението към смъртта в съдбата на цивилизацията, „научна, при това в дадения случай неприятна митоло-

²⁸ >' Фрейд) Будущее одной иллюзии. — Вопросы философии, № 8Ц 1988, с 158.

гия"⁸⁴. Да припомним, че първородният грях, които всяко човешко същество възпроизвежда в своя индивидуален жкпог, *Q* влечението към агресия и разрушение, омразата към другия човек и готовността да му бъде сторено зло. Окултуряването на човека не е могло да преодолее тези влечения. „Безкрайно множество културни хора, които биха отхвърлили с ужас убийството или инцеста, не си отказват задоволяването на своята алчност, агресивност, сексуални страсти, не пропускат случая да навредят на другите с лъжа, измама, ктсвеля, ако могат да останат ненаказани, и това си продължително без шменения в протекание на много културни епохи"⁸⁰.

Нека приемем, че Фройд е точен, когато се позовава на устойчивостта и широката разпространеност сред хората на озлобението, на жаждата за господство и насилие. Но емпирично погледнато, историята на човечеството дава немалко примери за благородство, щедрост, сърдечност, преданост, всеотдайност, самопожертвоваелност. Защо склонността на учения към дуалистични решения не се проявява по отношение на този проблем? Кос му пречи да приеме, че в човешката душа ие само бушуват силите на злото, но греят и поривите на доброто?

Според нас едностранчивата ориентация на Фройд по юзи проблем не е израз на някаква субективно-лична песимистична нагласа. Тук се проявява обвързаността му с трайни мисловни традиции и със съвременни нему представи, които третират относителното противостоене между човешкия индивид и обществото като продукт на непреодолимите различия между социалното и биологичното. Социалното се схваща като взаимосвързаност между хората, благодарение на която се осигуряват условията за задоволяване на техните потребности. Потребностите сами по себе ся се схващат като производни от биологическата природа на индивида и изразява г именно неговата индивидна обособеност. Те са опкжага на егоцентри.шп. За да осигури своите егоцентрични въжделения, човек се съобразява с изискванията и п съмместпий живот. Но социосъобразното му иоведение

⁸⁴ 5 *Fnutl Wliv urn* - In 'In Pelican Freud library Vol. 12, p 358.

⁸⁰ J *ФрсuO*. Будущео одмои плоти, с 136

пнс е само инструмент, средство за задоволяването на потребностите му, докато последните са израз на същността му като индивид. Като природна даденост тя е по-щепна и постоянно тласка индивида към опити да :<aoГ>нко.ни обществените изисквания в своя лична изюд.ч и за сметка на останалите индивиди. И така в човешкото поведение съжителстват както социалното подчинение, без което той би се лишил от средства за съществуване, така и опитите за егоистични отклонения, когато се създаде удобен случай. Ето защо обществото полага постоянни усилия за поддържане на социалния контрол върху индивидуалното поведение.

Освен на принудата и на разумното убеждение обществото особено много разчита на формирането на социосъобразна мотивация на индивидите, основаваща се на емоционалната им привързаност към ценностите, кои*то изразяват обществени изисквания.

Споделяйки подобни схващания, виенският психолог не се изявява като самотен мислител. Точно по същото време такива възгледи развиват и колосите на социологията Емил Дюркем във Франция и Макс Вебер в Германия. (Разбира се, в далеч по-сложна и дълбока форма от опростената схема, която представяме, и при наличието на съществени различия между тях по отношение на други страни на подходите им към социалните и човешките реалности.)

Фройд се отличава обаче с мнението си по въпроса за психологическата автентичност на привързаността на индивида към обществените ценности, за психологическата автентичност на превръщането на последните в негова собствена вътрешна природа. Бихме могли да кажем, че всъщност той открива този въпрос като научен проблем. Той смята, че е разкрил механизма, с помощта на който се постига приемлив психологически компромис между биологическия егоцентризъм и нормите на соцносъобразното поведение. Това е СУБЛИМАЦИЯТА. Азът успява да пренасочи енергията на виталиите егоцентрични инстинкти и да я употреби за социално и културно творчество. Но в този механизъм Фройд вижда по-скоро доказателство за това, че единственият двигател на всички човешки дейности са биологическите импулси, отколкото за някакъв нов, характерен само за човека източник на активност.

Новите социални форми на поведение се оказват само заместители, ерзаци, превърнати форми на задоволяване на автентичните човешки възжеления. Такива автентични възжеления могат да бъдат само нагоните. Н тъй като последните съвпадат с индивидуалния биологически егоцентризъм, то всички алтруистични проявявания и социални чувства са само преиначени прояви на този егоцентризъм.

Какво можем да противопоставим на тази логика?

Разбира се, човешкият егоизъм вероятно има свои биологически предпоставки, които заслужават голямо внимание. Не по-малък интерес заслужават вероятните биологически предпоставки и на алтруизма. (Нека отбележим, че и самият Фройд, когато задава въпроса за подбудите на благородната съпротива срещу войната, се насочва към предположения за биологическите им предпоставки.) Но и в двата случая въпросът за биологическите фактори не може да изчерпи проблема за същността и за произхода както на егоизма, нито на алтруизма.

Човекът е единственото живо същество на планетата, което не просто съществува, а се стреми да се осъществи. Това значи, че иска да приложи своите способности, и то така, че да постигне свои стремежи и цели. В изживяването на своите способности, в избора на своите цели и в борбата за тяхното достигане той се среща с другите, за да се самооцени. Също така желае да предизвика у тях благоприятна оценка за себе си. Неговото самочувствие се определя от тези две оценки — своята и на другите. Нека приемем, че желанието за висока оценка е израз на вроден нарцисизъм, на егоистично самолюбие. Но остава въпросът за основанията на оценките. Ако ни ценят за нещо, което ние самите не смятаме за особено достойнство, това едва ли ще ни радва. Ако не намираме признание за това, което ценим в себе си, това също е мъчително. Тоест ние се стремим не само към високи оценки, но и към съвпадение на основанията на самооценките и на оценките на другите. Без такова съвпадение нашето самоосъществяване никога не може да бъде пълно. Ние се нуждаем от мнението на другите, за да преживеем пълноценно своето самоосъществяване. Това вече е признаване на другия, на неговата значимост за нас,

.но чрез това и на неговата автономност. За нас е важно *какао той самият* действително мисли за нас. Той е значим за нас именно в качеството си на друг, на различен от нас. Това още не е алтруизъм, но е отваряне на възможен път към него. Има ситуации, когато значимият друг е значим само като инструмент на собственото ни самолюбие. Но тази значимост може да се развие и така, че другият да стане точкова значим за нас, когото е значима собствената ни персона за нас, дори да надхвърли тази значимост. Психологически това се идентифицира чрез болката, която изпитваме при бедите на другия, и радостта, която ни донасят неговите успехи и благополучие, дори когато ние самите нямаме никаква лична изгода от тях.

Ако липсва съчувстване между хората, не би могло да се появи и чувството за вина. То е страдание, породено от осъзнаването на страданието на друг човек, и е по-мъчително от обикновеното състрадание, защото причината за чуждото страдание сме ние самите. Чувството за вина съдържа в себе си срам. Последният би могъл да се приеме за нарцистичен компонент. Но при чувството за вина срамът от себе си винаги е допълнен със състрадание към другия, тоест нараненото ни самоуважение се съчетава с преживяване на значимостта на наранения друг човек за нас.

Чувството за вина накърнява дълбоко преживяването ни за самоосъществяване на личността. Когато се чувстваме виновни, се чувстваме в някакво отношение провалени и снизени. Това е впечатляващо доказателство, че преживяването на самия себе си е станало неотделимо от преживяването на отношенията ни с другите, че самочувствието ни съдържа в себе си преживяването на участието на другите, че всичко това е станало част от нашата идентичност.

Има обаче взаимоотношения между хората, които се изграждат, като господство, насилие, ограбване, издевателство над другия човек. Те, колкото и чова да е ужасно, са също форма на осъществяване. Разбира се, тя е възможна само когато се изключи чувството за вина. Вместо състрадание другият предизвиква у нас безжалостна ожесточеност. Но освен злостна агресивност тук се проявява едно несъмнено чувство за превъзходство над жертвата, т. е. прозира жаждата за

самоутвърждаване във и чрез отношенията с другите. Каквито и биологически предпоставки да има, такъв тип поведение изразява характерната само за човека и възможната само при отношения между хора форма на съществуване на индивида: самоосъществяването.

Най-чудовищните ексцесии са всъщност извратени (рормя на, осъществяването на личността. Наричаме ги извратени, защото нормалното самоосъществяване като свойство, отличаващо човека от животните, се е породило в отношенията между хората, изградени върху съвместност на делата и взаимност на чувствата.

От психологическа гледна точка стремежът към самоосъществяване на индивида е феномен, който е възможен само при психика, която е изградена във формата на личностна идентичност. Това значи, че психическият субект се самопреживява като устойчива и неподменима обособена цялостност, като самоактивна страна във взаимодействията с външния свят и себеподобните, като носител на определени и устойчиви начини за осъществяването на тези взаимодействия, като носител на определени начини на отнасяне към себе си и към другите хора като членове на социалната общност.

Такъв тип психика се изгражда само в процеса на изграждане на социален живот и при наличие на натрупани от биологическата еволюция предпоставки. Човекът не само е породен от биологическата еволюция и от социалното развитие. Той не може да съществува извън от природата и обществено. Нещо повече, те са и нъчре и него. Но както всяка по-висша форма на организация и движение на материята, която не може да съществува без съставлящите я и заобикалящите я по-нисши форми, но се отличава от тях именно с това, с което е „по-висша“, така и човешката личност се въздига над природната си и социалната си вътрешна и външна среда.

Една от най-забележителните прояви на това въздигане е появата на самоосъществяването като нов начин на съществуването на индивида и на стремежа към самоосъществяване като нов психически двигател на индивидуалната активност.

В същото време начините на самоосъществяването продължават да бъдат зависими от биологическия суб-

страт на индивида и от социалните отношения, в които топ е вплетен. Изопачените, античовечните форми на самоосъществяване най-силно се стимулират, когато е налице несправедлив и потиснически социален ред. Това не означава, че не съществуват природни предпоставки за такъв тип поведение. Но това означава, че подобни наклонности могат да не намерят такъв мощен усилвател, какъвто е стремежът към самоосъществяване, ако социалният ред не насърчава и ограничава форми на осъществяване на определени групи хора за сметка на потискане достойнството и индивидуалността на други групи.

Фройд създаде психологическа теория за личността, която всъщност прокара пътя за признаването и утвърждаването на човешката индивидуалност като най-висше постижение и ценност на цивилизацията. Неговото най-голямо творение като теоретик е реконструирането на новата психологическа вселена, която се е образувала при формирането на човека като обществено и културно същество. С въвеждането на трите психически инстанции — Аз, Свърхаз и То, е открит принципино новият начин на организация на човешката психика. Тя се схваща като система, образувана от различни равнища на психическо стимулиране и регулиране на човешкото поведение. Нито едно от тези равнища не може да определи самостоятелно хода на човешките посъпки. Обликът на поведението се определя като синтетичен резултат от взаимодействията между силите от трите равнища на регулиране. Същевременно тези три равнища съставляват различни пластове на личностната идентичност. Азът, Свърхазът и То образуват структурата на личността. Така за първи път структурата на човешката психика е разкрита като структура на самата личност³¹. Психиката на човека се разглежда по такъв начин не само като апарат за ориентиране на организма в условията на външната му и вътрешна среда, а като нова индивидуално-субектна реалност, като нова форма на индивидуално съществуване в света. Каквито и конкретни възражения от гледна точка на съвременните постижения на психологиче-

³¹ По този въпрос интересни и важни съображения изказва грузинският автор Аполон Шерозия в книгата *К проблеме сознания и бессознательного психического*. Тбилиси, 1973.

ската наука да се отправят към теорията на Фройд за структурата на личността, с несъмнена и непреходна значимост си остава самият подход към структурата на психиката като към структура на личността. Така бе открита истинската психическа вселена, наречена човек.

Но Фройд не извървя пътя от това откритие до схващането, че благодарение на личностната й конструкция в човешката психика се поражда нов тип потребности или влечения, именно ЛИЧНОСТНИ, а не просто природни и не просто социални потребности и стремежи. Тези нови психически сили се изразяват най-обобщено в стремежа към самоосъществяването на личността.

За това Фройд да не извърви пътя на откритието си докрай вероятно има значение и неговото специфично разбиране на потребността непременно и само като състояние на възбуда, на енергетично съгъстяване, което трябва да се оттече, за да се стигне до състояние на уталожване, на покой. Известно е, че в съвременните схващания за самоосъществяването на личността голяма роля играе разбирането за един друг тип потребности, при които човек се наслаждава на свободната изява на своите способности и сили и предпочита състоянието на възбуда вместо на покой.

Но отново трябва да подчертаем, че чрез откриването на личностната структура на психиката Фройд откри пътя към прозрението, че самоосъществяването на личността става главният двигател на човешкото по-надепис и глампна особеност на самия човек. (Неслучайно към проблема за самоосъществяването на личността особено активно се насочиха автори, школувани в психоаналитичната традиция.) Самоосъществяването е и ключ към разбирането на явлението „човешка индивидуалност“. Индивидуалността — това е всъщност неповторимият начин за осъществяване на всяка отделна човешка личност. Благодарение на разнообразието в начините на осъществяване и, разбира се, само когато те не са насочени към потискане на други хора, тоест в условията на свобода, може да се обогатява и развива човешката цивилизация в синхрон с облагородяването на човека. Правото на свой оригинален, стига да не е деструктивен, начин на осъществяване, което ще рече правото на индивидуалност, е немислимо без автономност на личността. Цивилизацията вече достига до та-

кава степен і а развитие, че ако интересите на социалната общност не могат да се съгласуват с правото на индивидуалност и автономност на личността, то тази общност е обречена на регрес.

Но Фройд смяташе, че опасността за цивилизацията идна от друга посока. Макар че бе на крачка от увърждаването на човешката индивидуалност като продукт на самата цивилизация, той се спря, вероятно съгласен от масовите прояви на агресивност и егоизъм, които през второто и третото десетилетие на века заляха на вълни свега. За основа на егоистичната агресивност той смяташе, както посочихме, самата индивидуалност, телесно-физиологическата обособеност на всеки отделен индивид.

Всъщност същинският първороден грях, чиято тайна той така настойчиво искаше да разкрие, е бил несъзнавано предпоставен в разбирането за тази връзка между индивидуалност и себичност. Първородният грях в кпат на краищата се оказва отдалечността, обособеността на индивида.

Наистина ако социалното се схваща само като принудително, наложено от нуждата и скрепявано със сила, сцепление между индивидите, то обособеността им лесно се приема за антипод на социалното. Но подобно схващане за социалното обикновено е свързано с представи за обществото като система, съставена от безлични, еднородни елементи-хора. И колкото еднородността е по-голяма, толкова и сцеплението е по-силно ... Следователно зад митологичния интерес към първородния грях се крият действителни социални опасения от масово индивидуалистично и агресивно грехопадение, което би могло да срина обществото и целия човешки свят изобщо.

Фройд не е могъл да не се бунтува срещу обществото, след като е вярвал, че то по необходимост функционира върху принципа на неизбежно обезличаване на своите членове. Същевременно не е могъл да даде никакво право и никакво оправдание на егоистичната обособеност, в която по неговите представи се състои първородният грях на всеки човешки индивид.

Абсурдността на възгледа за социалното като сцепление между еднородни индивиди се разкри особено болезнено след опита на тоталитарния социализъм да гра-

ли социална система върху посочения принцип. Тоталитарната система е дълбоко враждебна именно срещу човешката индивидуалност. В нея тя вижда главната опасност за установения от нея ред, за собственото си съществуване. Това е система, изградена преди всичко върху недоверието между хората, върху убеждението, че ако не бъде нивелиран и потискан, всеки човек може да се обяви против системата. Заюва при нея бе изпробван докрай моделът на поддържане на социалния ред чрез постоянно втъпяване на чувството за вродена вина и страх у поданиците ѝ. Затова начело на системата задължително трябваше да стои псевдивидущ, всезнаещ, всемогъщ, строго взискателен и безмилостно наказващ вожд. Не е трудно да се види, че вождовете в различните страни, на различните етажи на управлението и през всички етапи на тоталитарния режим винаги са точни въплъщения на описания от Фройд Свръх аз.

Но това вярно, макар и несъзнавано въплъщаване на психоаналитичния модел се оказало същипващо за обществото и гражданите му. То доведе до разрушаване на самата социалност. Истински социосъобразни се оказали потъпканите от системата принципи на разпообрането и на творческата инициатива. Стана ясно, че тяхното отхвърляне в името на униформеното и послушното единство умъртвява социалния живот. Но разнообразното и инициативата са органично свързани с утвърждаването на човешката индивидуалност. Следователно дилемата, от която се измъчва Фройд, би трябвало основно да се преформулира: свободно общество на автономии индивидуалности със социално ориентирано самоосъществяване или потисническо общество на зависими безличия с егоистично ориентирано самоосъществяване.

За да имаме куража днес да смятаме човешката индивидуалност за висша социална ценност, това до голяма степен се дължи и на откритията на Зигмунд Фройд. Той отхвърлил безличносния подход при изучаването на човешката психика и по този начин направил решителната пъпка за хуманизирането на научните представи за човека. Той паметна видя човека по-скоро като лош, отколкото като добър, но го видя като личност, а не като безличен психически механизъм.

Веднъж под линия, сякаш мимоходом, Фройд отбелязва: „Както в злото, така и в доброто човекът може много повече, отколкото си мисли“³². Фройд разкри много повече, отколкото хората са мислели за себе си преди него. В знак на благодарност ми се иска да го перифразирам по следния начин: Както в злото, така и в доброто човекът е повече човек, отколкото си мисли.

23 януари 1990

Проф. д-р Любен Николов

³² S. Freud. Le Moi et le ça, p. 225. 48

ЛЕКЦИИ ЗА ВЪВЕДЕНИЕ В ПСИХОАНАЛИЗАТА

ПРЕДИСЛОВИЕ

Предлаганото тук „Въведение в психоанализата“ съвсем не претендира да съперничи с вече издадените цялостни изложения на тази научна област. То предава точно лекциите, които изнесох през двата зимни семестъра на 1915—1916 и 1916—1917 година пред смесена аудитория от лекари и лаици, мъже и жени.

Всички особености, които читателят ще забележи в този труд, се обясняват с условията на създаването му. Не бе възможно в изложението да се запази хладното спокойствие на научния трактат, защото лекторът имаше задачата да задържи будно вниманието на слушателите почти два часа. За целите на моментното възприемане се налагаше да се повтаря обсъждането на някои въпроси, веднъж например във връзка със сънотълкуването, а сетне — във връзка с проблемите на неврозите. При подреждането на материала се получи така, че някои важни теми, например несъзнаването, не можаха да бъдат изчерпани на едно място, а бяха многократно засягани и изоставяни до следващия удобен случай да се добави нещо ново към тях.

Човек, запознат с психоаналитичната литература, няма да намери в това „Въведение“ много неща, които да не са му известни от други, далеч по-обстойни публикации. И все пак стремежът към завършеност и обобщение застави автора да включи на някои места (при етнологията на тревогата, при хистеричните фантазии) неизползван досега материал.

Лисна, пролсна на 1917

ФРОЙД

Ч А С I ПЪРВА ГРЕШКИТЕ

Л е к ц и я

I

ВЪВЕДЕНИЕ

Дами и господа! Не зная колко сте чели или слушали за психоанализата. Но заглавието, под което са обявени моите лекции — „Елементарен увод в психоанализата“, — ме задължава да се отнасям към вас така, като че ли не знаете нищо и трябва да започнете от самото начало.

Едно обаче, предполагам, ви е известно — че психоанализата е метод за лечение на нервнболни; и още тук мога да ви дам пример за това, как в тази област някои неща се извършват по различен начин, често противоположен на обичайната медицинска практика. Обикновено когато подлагаме болния на непозната нему медицинска техника, ние омаловажаваме пред него трудностите на тази техника и се стремим да му създадем увереност в успеха ѝ. Смятам, че имаме право на това, защото по този начин повишаваме вероятността за успех. Когато обаче приемаме за психоаналитично лечение болей от невроза, постъпваме другояче. Изтъкваме трудностите на метода, неговата продължителност, усилията и жертвите, които изисква, а що се отнася до успеха, казваме му, че не можем нищо да му обещаем със сигурност, че всичко зависи от неговото поведение, разбиране, послушание и издръжливост. Естествено пие имаме сериозни основания за това на пръв поглед странно поведение, които по-късно може би ще разберете.

А сега не ми се сърдете, ако отначало ви третирам както тези невротично болни. Всъщност аз бих ви посъветвал да не идвате да ме слушате втори път. За да разберете защо, ще ви разкрия какви несъвършенства са неизбежно присъщи на обучението по психоанализа и колко е трудно човек да си изработи собствена преценка за нея. Ще ви покажа как цялата насока на досегашното ви образование и усвоените от вас начина на мислене неизбежно би трябвало да ви направят про-

тивници на психоанализата и колко много неща в себе си ще трябва да преодолеете, за да потиснете тази инстинктивна враждебност. Доколкото ще разберете психоанализата от моите обяснения, това, разбира се, не мога да ви предскажа, ала мога да ви обещавам, че няма да се научите да извършвате психоаналитично изследване или лечение. Но ако между вас се намери някой, който не иска да се задоволи с бегло познаване на психоанализата, а желае трайно да се свърже с нея, то аз не само ще го посъветвам да не прави това, но и направо ще го предупредя, че то е опасно. При сегашното състояние на нещата такъв професионален избор ще унищожи напълно изгледите му за академична кариера, а стане ли практикуващ лекар, ще се озове сред едно общество, което няма да разбира стремежите му, ще го гледа недоверчиво и враждебно и ще пусне насреща му всички зли духове, които таи в себе си. Може би явленията, които съпътстват бушуващата днес в Европа война, могат да ви дадат приблизителна представа за огромната армия на тези зли сили.

И все пак има хора, за които късното ново познание запазва своята привлекателност въпреки подобни неудобства. Ако някои от вас спадат към тях и независимо от предупрежденията ми се появят тук и следващия път, ще бъдат добре дошли. Но всички вие имате право да чувате кои са споменатите трудности на психоанализата.

На първо място онези, които са свързани с обучението, с преподаването ѝ. Следването на медицина е създало у вас навика да виждате с очите си. Виждате анатомичния препарат, утайката при химичната реакция, съкращението на мускула в резултат от дразненето на неговия нерв. По-късно ви показват болния, симптомите на страданието му, резултатите от болестния процес, в много случаи дори и изолираните причинители на болестта. В хирургическите дисциплини сте свидетели на интервенциите, чрез които се помага на болния, и сами се опитвате да ги извършите. Дори в психиатрията демонстрацията на болния ни дава възможност за обилие от наблюдения над промените в изражението, говора и поведението му. Така преподавателят по медицина играе ролята предимно на водещ и разясняващ, съпровожда ви из един музей, където вие

имате пряк досег с обектите и чрез собствените си сетива се убеждавате в съществуването на новите факти.

В психоанализата за съжаление всичко е различно. При аналитичното лечение не се извършва нищо друго освен размяна на думи между анализирания и лекаря. Пациентът говори, разказва за минали преживявания и настоящи впечатления, оплаква се, изповядва желанията и чувствата си. Лекарят слуша, опитва се да направлява мисълта на пациента, предупреждава, насочва вниманието му в някои посоки, дава разяснения и наблюдава реакциите на разбиране или отхвърляне, които предизвиква по този начин у болния. Непросветените близки на нашия болен, които се впечатляват само от видимото и осезаемото, най-вече от действия, каквито могат да се видят по филмите, не пропускат да изразят съмнението си, че „само с думи може да се направи нещо срещу болестта“. Това, разбира се, е колкото късогледо, толкова и непоследователно. Та нали същите тези хора са убедени, че болните „само си внушават“ своите симптоми. Някога думите са служели на магията, съхранили са и до днес много от старата си магична сила. С думи един човек може да доведе друг до блаженство или до отчаяние, с думи учителят предава своите знания на учениците, с думи ораторът завладява слушателите и определя техните мнения и решения. Думите пораждат чувства и са всеобщо средство, чрез което хората си влияят един на друг. Така че в психотерапията няма да ги подценяваме и ще бъдем доволни, ако можем да чуем думите, които си разменят аналитикът и неговият пациент.

Но дори и това не ни е позволено. Разговорът, който представлява психоаналитичното лечение, не търпи слушатели — той не може да се демонстрира. Разбира се, в една психиатрична лекция на учащите се може да бъде представен и неврастеник или хистерик. Той ще разкаже за своите оплаквания и симптоми, но нищо повече. Онова, от което се нуждае психоанализата, той споделя само в условията на особена емоционална връзка с лекаря и забележи ли индиферентен нему слушател, веднага ще замлъкне. Защото това споделяне се отнася до най-интимната страна на душевния му живот, до всичко онова, което той като социално самостоятелна личност трябва да прикрива от другите, а

също и до онова, което като цялостна личност той не иска да признае дори пред себе си.

Тъй че БИС не можете да присъствате на психоаналитично лечение. Можете само да слушате за него и ще се запознаете с психоанализата в собствения смисъл на думата единствено от разкази за нея. Чрез тази информация от игора ръка ще бъдете поставени в положението да си съсчавяте мнение при крайно необичайни условия. Очевидно всичко ще зависи най-вече от това, доколко вярвате на информиращия ви.

Представете си, че сте отишли не на психиатрична лекция, а на лекция по история и лекторът ви разказва за живота и военните подвизи на *Александър Македонски*. Какви основания бихте имали да вярвате на разказа му? На пръв поглед положението изглежда дори още по-популярно, отколкото в случая с психоанализата, защото професорът по история, също както и вие, не е бил участник в походите на Александър — психоаналитикът поне ви разказва за неща, в които сам е играл някаква роля. Но после идва ред на доказателствата, които привежда историкът. Той може да се позове на писаното от древни автори, които или са били съвременници на въпросните събития, или поне са по-близо до тях, тоест да ви насочи към произведенията на *Диодор*, *Плутарх*, *Ариан* и др.: може да ви покаже снимки на запазени монети с лика на този цар или на негови статуи, на помпейската мозайка, изобразяваща битката при Исос. Строго погледнато, всички тези документи доказват само, че и предишните поколения са вярвали в съществуването на Александър и в реалността на неговите дена, а това вероятно отново ще ви настрои критично. И не установите, че не всичко, което сег съобщава за нст, е убедително или проверено в подробност, но не вярвам да напуснете лекционната зала със съмнение в реалността на Александър Македонски. Вашето мнение ще се определя главно от две съображения: първо, че няма никакви причини лекторът да ви представя за реално съществуващо нещо, в което сам не вярва, и, второ, че всички достъпни ви исторически книги описват тези събития по приблизително един и същ начин. Ако след това се заемете с изучаване на по-старите източници, ще обръщате внимание на същите два момента — възможните мотиви на информато-

рите и съгласието между отделните свидетелства. В случая с Александър Македонски резултатът от проучването положително ще бъде успокояващ, ала вероятно би бил по-различен, ако ставаше въпрос за личности като *Мойсей* или *Иимрод*¹. А какви съмнения може да имате спрямо човека, който ви описва психоаналитично лечение, ще разберете по-късно.

На това място имате право да зададете въпроса: ако психоанализата не разполага с обективни свидетелства и не подлежи на демонстриране, как изобщо може човек да я изучи, да се убеди в истинността на твърденията ѝ? Това действително не е лесно и не са много хората, изучили добре психоанализата; но път към нея, разбира се, има. Психоанализата се изучава преди всичко на собствен гръб, чрез изследване на собствената личност. Този процес не съвпада напълно с онова, което наричат себенаблюдение, но в краен случай може да се отнесе към него. Съществува паяла поредица от често срещани и общоизвестни душевни феномени, които след известно запознаване с техниката човек може да изучава върху самия себе си. Така се постига желаното убеждаване в реалността на описаните от психоанализата процеси и във верността на нейните схващания. Обаче напредването по този път се натъква на определени граници. Човек ще стигне много по-далеч, ако се подложи на анализ от страна на професионален аналитик, ако преживее ефектите му върху собственото си „аз“, при което изпъва възможността да схване тънкостите на мегода. Но, разбира се, този превъзходен път винаги е достъпен само за един човек, никога за цяла аудитория наведнъж.

За едно второ затруднение в отношението ви към психоанализата вече не мога да виня нея, а вас самите, уважаеми слушатели, поне дотолкова, доколкото досега сте се занимавали с изучаване на медицината. Досегашното ви образование е дало на мисленето ви определена насока, която е твърде далечна на психоанализата. Вие сте приучени да обосновавате функциите на организма и техните разстройства анатомически, да ги обяснявате химически и физически, да ги изследвате биологически, ала никога не с насочвал интереса ви към психичния

* Персонажи от Библията. — Б ур

живот, върха в постиженията на този удивително сложен организъм. Затова психологичният начин на мислене ви е останал чужд, свикнали сте да го гледате с недоверие, да не го признавате за научен, да го предоставяте на лаиците, поетите, натурфилософите и мистиците, Такова ограничение несъмнено е във вреда на лекарската ви дейност, защото болният — кркто по правило става в междуличешките отношения — ще ви покаже само душевната си фасада и аз се опасявам, че ще бъдете принудени — като наказание — да отстъпите част от желаното терапевтично въздействие на така презираните от вас лаици, природолечители и мистици.

Напълно разбирам с какво може да се оправдае този недостатък на досегашното ви образование. Не съществува помощна философска наука, която би могла да послужи па лекарските ви стремежи. Нито спекулативната философия, нито описателната психология, нито свързаната с физиологията на сетивата, така наречена експериментална психология, които се преподават официално, не са в състояние да ви кажат нещо полезно за връзката между телесното и душевното и да ви дадат ключ за разбирането на едно разстройство на душевните функции. Наистина в рамките на медицината психиатрията се занимава с описанието на срещашите се душевни разстройства и обобщаването им в клинични болестни картини, но понякога и самите психиатри се съмняват дачи чисто описателните им систематизации заслужават да се наричат наука. Неизвестни остават произходът, мр.ханнзмът, взаимовръзките на симптомите, съставящи болестните картини — изменения в анатомичния орган на дутата, които да отговарят на тези симптоми, и ти не се си крива г изобщо, или пък не са в състояние да ги обяснят. Тези душевни разстройства се под давя г на лечение само тогава, когато се окажат странични прояви на друго органично увреждане.

Нто празнотата, която психоанализата се стреми да запъчни. Тя иска да даде на психиатрията липсващата й психологична основа, надява се да разкрие общата почва на съчетаващите се телесни и душевни разстройства. За целга психоанализата трябва да стои далеч от всякакви чужди й презумпции от анатомично, химично или физиологично естество, да работи само о

чисто психологични понятия и тъкмо поради това се страхувам, че отначало ще ви се види странна.

За следващата трудност не ще търся вината във пас, в досегашното ви образование или нагласа. С две 01 своите твърдения психоанализата оскърбява целия свят и си навлича неговата неприязън: първото от тях влиза в разрез с един интелектуален предразсъдък, второто — с морално-естетичен. Не бива да подценяваме тези предразсъдъци, те са нещо могъщо, останало от полезни, дори необходими етапи на човешкото развитие. Поддържат се от силите на чувствата и борбата срещу тях е тежка.

Първото от тези неприятни твърдения на психоанализата гласи, че душевните процеси по същество са несъзнавани; съзнават се само отделни елементи и актове от цялостния душевен живот. Спомнете си, че противно на това ние сме свикнали да отъждествяваме психичното със съзнаваното. Дори смятаме съзнанието за определящо естеството на психичното, а психологията дефинираме като наука за съдържанието на съзнанието. И това отъждествяване е за нас така самопонятно, че всяко възражение срещу него ни изглежда очевидно безсмислица. И все пак психоанализата не може да не възрази, не може да се съгласи с идентичността на съзнавано и душевно. Нейната дефиниция на душевното гласи, че то е съставено от емоционални, мисловни и волеви процеси, и тя застъпва тезата, че има несъзнавано мислене и несъзнавана воля. Ала още с това си твърдение тя се лишава от симпатиите на всички привърженици на трезвата научност и създава около себе си подозрението, че е някакво фантастично тайнствено учение, което работи на тъмно и иска да лови риба в мътна вода.

Вие, уважаеми слушатели, естествено още не можете да разберете с какво право обявявам такова абстрактно твърдение като „Душевното е идентично със съзнаваното“ за предразсъдък; не подозирате също по какъв път е могло да се стигне до отричане на несъзнаваното, при положение че то съществува, и каква може да е печалбата от такова отричане. Дали психичното съвпада със съзнаваното, или е по-широко понятие от него, може би ви се струва празно препиране за думата; и все пак ви уверявам, че с признаването на несъзна-

вани душевна процеси се слага началото на решаваща преориентация в света на науката.

По същия начин и бихте могли да предположите колко тясно тази първа дързост на психоанализата е свързана с втората, за която предстои да говоря сега. Вторият постулат, който психоанализата обявява за едно от своите открития, твърди, че за възникването на нервните и душевните заболявания огромна, неосценена досега роля траят нагони, които могат да се определят само като сексуални както в тесния, така и в по-широк смисъл. Нещо повече — че същите сексуални нагони имат немалък дял за създаването на най-висшите културни, художествени и социални творения на човешкия дух.

Според мен отвращението от този резултат на психоаналитичните проучвания е главният източник на съпротивата, с която се сблъска психоанализата. Искате ли да знаете как си обясняваме това? Ние смятаме, че цивилизацията се е създала под натиска на жизнената необходимост за сметка на удовлетворяването на нагоните и че тя до голяма степен се създава отново и отново, тъй като всеки нов индивид, който влиза в човешкото общество, повтаря тази жертва — лишава се от вагонното удовлетворяване заради благополучието на обществото. Измежду така употребените нагонни сили важна роля играят сексуалните пориви; те се сублимират, тоест отклоняват се от сексуалните им цели и се отправят към социално по-висши, вече несексуални цели. Такъв градеж обаче е неустойчив, сексуалните нагони не са достатъчно обуздани и заюса при всеки индивид, който трябва да се приобщи към цивилизацията, съществува опасността те да се противопоставят по този начин на господството им. Обществото по-голяма заплаха за своята култура от тази, която би се породила при оеиобождаването на сексуалните нагони и тяхното насочване към първоначалните им цели. Затова то не обича да му се напомня за този щекотлив момент в неговото изграждане, няма интерес да бъде разпозната силата на сексуалните нагони и значението на сексуалния живот да стане ясно за отделния човек; напротив — с възпитателна цел то се стреми да отклони вниманието му от цялата тази област.

Ето защо обществото не понася споменатото откритие.

тие на психоанализата и се мъчи да го заклеми като естетически отблъскващо, морално осъдително и опасно. Но подобни възражения са безсилни пред обективния резултат на научната работа. Те трябва да се преведат на езика на разума, за да добият тежест. За жалост па човешката природа е присъщо да смята за невярно онова, което ѝ е неприятно; и тогава е лесно да се намерят и аргументи срещу него. Тъй че обществото превръща неприятното в погрешно, оспорва истината на психоанализата с логични и обективни аргументи, които обаче произлизат от емоционални източници, и държи твърдо на тези възражения, както се държи на предразсъдъци, съпротивлявайки се на всякакви опити за оборването им.

Но ние, дами и господа, си позволяваме да твърдим, че с формулирането на този толкова атакуван постулат не сме преследвали никаква тенденция. Искахме само да дадем израз на едно фактическо положение, което вярваме, че сме открили в резултат на упорит труд. Ние и сега се възползваме от правото си да отхвърлим безусловно намесването на подобни практически съображения в научната работа, и то преди да сме проучили дали опасението, от което произлизат тези съображения, е основателно, или не.

Това са някои от препятствията, които се изпречват пред заниманията ви с психоанализата. Като начало казаното е може би повече от достатъчно. Ако сте в състояние да надмогнете впечатлението си от него, ще продължим.

Лекция 11

ГРЕШКИТЕ

Дами и господа! Ще започнем не с постулати, а с едно изследване. За негов обект ще изберем някои явления, които са много разпространени, много добре познати, но им се обръща твърде малко внимание; с болестите те нямат нищо общо, тъй като се наблюдават при всеки здрав човек. Това са така наречените *грешки* — например когато човек иска да каже нещо и вместо правилната дума употреби някоя друга (*грешка на езика*) — същото може да му се случи и при писане, забелязано

или незабелязано, при четене (*прочита грешка*), при слушане (*счуване*) — когато вместо казаното чува нещо друго (разбира се, тук се изключват случаите, при които има органично увреждане на слуха). Друга поредица от подобни явления има за основа *забравянето*, по К' трайното, а само временното — например когато някои не може да си спомни дадено име, което иначе му е добре познато, или забрави да изпълни някое *намерение*, за което по-късно се сеща, тоест забравил го е само за определен момент. При трета поредица от подобни явления липсва такава Бременност, например при *загуриянето*, когато човек поставя някъде един предмет и след това не може да го намери, или при аналогичното *загубване*. Тук имаме работа с едно забравяне, което за разлика от другите случаи на забравяне не ни се вижда естествено, а ни изненадва или ядосва. Към тези явления се прибавят и някои *заблуждения*, също с временен характер — известно време човек смята за действително нещо, за което по-рано е знаел и по-късно пак ще знае, че не е така. Съществуват още много подобни явления под различни наименования.

Всички тези явления, вътрешното сродство на които проличава от общата представка*, почти винаги са маловажни, бързо се забравят и нямат голямо значение в живота на човека. Само рядко някое от тях, например загубата на предмет, добива известна практическа важност. Затова те не привличат вниманието ни и не ни вълнуват особено.

И така сега бих искал да ви занимая тъкмо с тези феномени. Вие бихте могли да ми отвърнете недоволно: „На света, както и в по-тесната сфера на душевния живот, има толкова много велики загадки, душевните рачстройства ни показват такива чудеса, изискващи и заслужаващи изясняване, че наистина изглежда направо несериозно да се отделя внимание и да се прахосва тоуд за такива дреболии. Ако сте в състояние да ни обясните как човек със здрави очи и уши може посред бял пгд да вижда п чува пеша, които не съществуват, защо друг изведнъж решава, че най-близките му досега хора са

* На немски това е представката „ver“ в думите: Versprechen — [опори,] [решии]а, Verlesen — грешка прч 4eiene, Verhoren — гто-гри.и.ио чуъае, YerUgen — загурияне, Vergessen — забравяне, и др. — Б. пр.

станали негови врагове, или привежда най-остроумни . доводи в полза на такива налудничави идеи, чиято нелепост е очевидна за всяко дете — ако можете да ни обясните всички тези неща, тогава ще уважаваме психоанализата. Но ако тя умее да ви занимава само с това, защо някой оратор казал на банкета една дума вместо друга, защо някоя домакиня не знае къде си е сложила ключа и други подобни дреболии, то ние бихме могли да употребим времето и ума си за нещо полезно."

На това бих ви отговорил: Търпение, дами и господа! Критиката ви не е правомерна. Вярно, психоанализата не може да се похвали, че никога не се е занимавала с дреболии. Напротив, обект на нейните наблюдения обикновено са онези небиещи на очи случаи, които другите науки подминават като прекалено дребни, тъй да се каже — трохите във феноменалния свят. Но не смесвате ли в критиката си значимостта на проблемите с очевидността на техните прояви? Нима не се срещат явления от голямо значение, които при някои условия и в някои моменти издават съществуването си чрез съвсем слаби признаци? С лекота бих могъл да ви приведа ред такива ситуации. От какви дребни признаци вие — младите мъже сред вас — заключавате, че сте спечелили симпатиите на една дама? Нима чакате да получите недвусмислено обяснение в любов, бурна прегръдка, нима не ви стига един забележим за другите поглед, лек жест, миг по-дълго ръкостискане? Или ако сте криминалист и участвате в разследването на някое убийство, ще очаквате ли убиецът да остави на местопрестъплението снимката и адреса си, или по необходимост ще се задоволите с едва забележими и неясни следи от търсеното лице?

И така нека не подценяваме дребните признаци, може би чрез тях ще открием следите на нещо по-значително. Аз съм съгласен с вас, че трябва да се интересуваме преди всичко от големите проблеми на света и науката. Ала обикновено няма особена полза, когато човек гръмко обявява, че се заема с изследването на този или онзи голям проблем. В такива случаи често не знаем в каква посока да направим следващата крачка. Научната ни работа ще е по-резултатна, ако се заемем с онова, което е непосредствено пред очите ни и

пътят към него ни е известен. Изследваме ли го задълбочено, без предубеждения и предварителни очаквания, помогне ли и късметът, то благодарение на всеобщата връзка между нещата, включително и между малките и големите, тази непретенциозна работа може да се окаже подстъп към важните проблеми.

Това ми се ще да ви кажа, за да задържа внимание-ю ви към разглеждането на привидно толкова незначителни грешки у здравите хора. Пека сега потърсим някой, които не е запознат с психоанализата, и го попитаме как си обяснява съществуването на течи, грешки.

Пай-напред той сигурно ще отговори: „О, та те не се нуждаят от никакво обяснение, те са просто дребни случайности.“ Какно иска да каже с това? Нима има събития, колкото и дребни да са, които се намират извън всеобщата причинна спързаност на нещата, които биха могли и да не се случат така, както са се случили?

Ако някой разкъсва по този начин природния детерминизъм дори само на едно-единствено място, той разрушава целия научен светоглед. В този случай имаме право да го упрекнем, че е много по-непоследователен дори от религиозното светоразбиране, което твърдо вярва, че пито едно врабче не пада от покрива без изричната божия воля. След каго осъзнае докъде води първият му отговор, нашият приятел, предполагам, ще отстъпи и ще каже, че ако проучи тези неща, сигурно щз им намери обяснение. Навярно, ще отговори тон, това са незначителни отклонен-ия от правилната функция, неточности в душевните процеси и е възможно да се установи при какви условия възникват. Човек с нормално разпита реч може да допусне гопорна грешка 1) когато е леко неразположен или изморен, 2) когато е възбуден, 3) когато умът му е погълнат от други поща. Тези предположения лесно могат да се потвърдят. Грешките на езика наистина се явяват особено често при умора, главоболие ти започваща мигрена. При същите обстоятелства се забравят лесно и имена на хорл. По забравянето на имената някои разпознават наччлото на мигрената. При възбуда също често се бъркяг думи, даже и предмети, човек посяга не към това, което му е нужно, а забравянето на намерения, както и ред други неволни действия съвсем явно се случват, ко-

гато човек е разсеян или по-точно — концентрирал е вниманието си върху нещо друго. Известен пример е такава разсеяност е професорът от „Флигенде блетер“¹¹, който си забравя чадъра и взема чужда шапка вместо свотта, защото размишлява над проблемите, върху които пише книга. Всеки от нас познава от собствен опит примери за забравени намерения и неспазени обещания поради това, че междувременно сме преживели нещо, което изцяло е погълнало мисълта ни.

Всичко дотук звучи съвсем понятно и сякаш не допуска възражения. Като че ли въпросът не е много интересен, поне не толкова, колкото очаквахме. Но искаме да разгледаме по-внимателно тези обяснения на грешките. Предполаганите условия за тяхното възникване не са еднородни. Неразположението и разстройствата в кръвообращението представляват физиологично обяснение за нарушаването на нормалните функции; възбудата, умората, разсеяността са фактори от друго естество, можем да ги наречем психофизиологични. От тях лесно може да се състави теория. Както умората, така и разсеяността, а може би и общата възбуденост предизвикват раздвояване на вниманието, в резултат на което въпросната дейност не се извършва достатъчно съсредоточено. Поради това тя особено лесно може да се наруши, да се изпълни неточно. Лекото заболяване, недостатъчното кръвоснабдяване на централния орган из нервната система могат да дадат същия ефект, влияейки по подобен начин върху решаващия момент — *раз** предслепието на вниманието. Така че във всички случаи би се касаело за ефекти на разстроено внимание — или по органични, или по психични причини.

За психоаналитичния ни интерес всичко това не изглежда твърде обещаващо и би могло да ни изкуши да се откажем от темата. Но ако си вкчедаме по-внимателно в наблюденията, ще видим, че те невинаги съвпадат с тази теория за вниманието или ний-малко не всичко може да се изведе по естествен път от нея. Опитът показва, че подобни погрешни действия и подобно забръкване се случват и на хора, които не са и морени, разсеяни или възбудени, а, напротив, състоянието им е нормално във всяко отношение, освен ако не решим

* Немско хумористично списание. — Б пр

пост фактум, тъкмо заради грешката, да им припишем възбудност, с което те обаче не се съгласяват. Освен това нещата не стоят така просто — повишената концентрация винаги да гарантира правилното изпълнение на дейността, а намалената — винаги да го застрашава. Има много действия, които се извършават чисто автоматично, с много малко участие на вниманието и въпреки това съвсем правилно; човекът, излязъл на разходка, почти не обръща внимание на това, къде върви, и все пак не обърква пътя. Поне в повечето случаи е така. Пианистът, който владее инструмента, не мисли кои клавиши да натиска. Разбира се, той може да сбърка, по ако автоматичното свирене повишаваше опасността от грешки, би трябвало тъкмо виртуозът да е изложен най-много на такава опасност, тъй като неговото изпълнение поради постоянното упражняване напълно се е автоматизирало. А ние наблюдаваме обратното: много действия се извършват с особена сигурност, ако не са обект на повишено внимание, и грешките възникват тъкмо когато човек особено много държи да не сбърка, тоест в никакъв случай не отклонява вниманието си от дейността. Някой може да каже, че това е резултат от „възбудата“, но защо всъщност възбудата трябва да понижава, вместо да повишава вниманието ни към дейността, о г чието правилно извършване сме така заинтересовани? Кога го във важна реч или при важен разговор човек изрече точно обратното на онова, което е имал намерение да каже, този феномен трудно може да се обясни с психофизиологичната теория или с тази за вниманието.

Освен тона при грешките се наблюдават множество дребни странични явления, които са непонятни и не стават по-понятни от досаещите обяснения. Например когато човек е забравил временно някое име, той се ядосва, силно желае да си го спомни и желанието не му дава мира. Защо на така раздразнения човек толкова рядко се удава да насочи вниманието си към думата, която, както твърди, му била „на езика“ и която веднага ще познае, ако я назове друг? А има и случаи, когато грешките се множат, когато се една за друга, грешката се замества с грешка. Първия път сме забравили за уговорена среща, втория път, когато много сме внимавали да не я забравим, се оказва, че сме

см шписали погрешен час. По странични пътища се мъчим да си спомним някоя дума, при което от паметта ни изчезва втора, която би ни помогнала да се сетим ап първата. Започнем ли да търсим тази втора дума, изплъзва ни се трета и т. н. Същото се случва, както е известно, и при печатните грешки, при грешките на словослагателя. Подобна упорита печатна грешка се промъкнала веднъж в един социалдемократически ежедневник. В дописката за някакво тържество се четяло⁵ „Между присъстващите беше и Негово величество коркпринца." На следващия ден се опитали да поправят грешката. Вестникът се извинил, като писал: „Разбира се, трябваше да е отпечатано кнорпринца"*.

В подобни случаи се говори за някакъв печатарски дявол, за пакостлив дух в сандъчето с буквите и други такива поговорки, които излизат извън психофизиологичната теория за печатните грешки.

Не зная също дали ви е известно, че говорните грешки могат да се провокират, да се предизвикват, тъй да се каже, по внушение. За това съществува един анекдот: При изпълнение на „Орлеанската дева"* на един начинаещ артист била поверена важната роля да съобщи на краля, че конетабълът*** връща своя меч. По време на репетицията един от главните изпълнители се шегувал с плахия новак, като неколкократно му „подсказвал" този текст по следния начин: комфортабълът връща своя кон****. И постигнал целта си — на представлението нещастникът наистина дебютирал с така измененото съобщение въпреки многократните предупреждения да внимава или може би тъкмо поради тях.

Всички тези дребни особености на грешките не могат да се обяснят с теорията за отклоняването на вниманието. Ала това още не значи, че теорията е погрешна. Може би не ѝ достига нещо, някакво допълнение, за да бъде напълно задоволителна. Но и някои от самите грешки могат да бъдат разгледани от друг ъгъл.

Ла вземем говорните грешки като най-подходящи

* 1(|кТмл;п"1 дума е „кронпринц" (нем. престолонаследник). —>

Б. ир.

** Драма от Ф. Шплср. — Б. пр. *** Конотабъл (от фр.) — висш сановник, главнокомандващ. —

Б. пр. **** ^Меч" на немск с „шверт", а „кон" — пферд". — Б. пр.

за нашите цели. На същото основание можехме да изберем и грешките при писане или четене. Нека сп дадем сметка, че досега си задавахме само въпроса, кога, при какви условия се допускат такива грешки — и само на него получихме отговор. Но бихме могли да насочим интереса си в друга посока, да се запитаме защо грешим тъкмо ио такъв, а не по някакъв друг начин и да видим какво се получава при сгрешаването. Съгласете се, че докато не сме отговорили на този въпрос, докато не сме изяснили резултата от говорните грешки, феноменът в психологичен аспект си остава случайност, дори и да има физиологично обяснение. Една говорна грешка би могла да приеме безкрайно много форми, хиляди думи могат да ми дойдат на езика вместо единствено правилната, а и нея бих могъл да изопача по безброй начини. Има ли нещо, което в конкретния случай да ми налага тъкмо тази от всички възможни грешки, или тя е случайна, произволна и не подлежи на разумно обяснение?

Двама автори, *Мерингер* и *Майер* (филолог и психиатър), са направили през 1895 година опит да изследват въпроса за говорните грешки откъм тази му страна*. Те са събрали примери и са ги описали най-напред по чисто външни белези. Това, разбира се, още не е обяснение, но може да помогне в търсенето на обяснението. Двамата автори разграничават следните видове изопачения при говорните грешки, размествания, предзвучи, отзвучи, смесвания (контаминации) и замествания (субституции). Ще ви дам примери за всяка от тези пет главни групи. Разместване имаме, когато някой каже „Милос от Венера" вместо „Венера от Милос" (изменя се редът на думите); предзвук е щалице в изказването „Es war mir auf der Schwesl... auf der Rrust so schwci"**. Отзвук е известният злополучен тост „Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs aufzustofloen!"***. Тези три вида говорни грешки са сравнител-

* Meringer, R. u. C. Navor. Verspredien und Verlesen: cine psychologisch-linguistische Studie, Wien, 1885. — Б. нем. изд.

** Лицето иска да каже: „Беше ми i ъй тежко на гърдите." Думата „тежко" (швер) е смесена с предшестващата я в немския текст дума „гърди" (бруст), от което се е получило „швест". — Б. пр.

*** Думата „аншосен" (вдигам тост) е заменена с „ауфшосен" (уригвам се). Вместо „Приканвам ви да прием за здравею на

но редки. Много по-често ще срещнете грешки, получени от сливане или смесване на думи; например един господин заговорва една дама на улицата с думите: „Wenn Sie gestatten, mein Fraulein, trükhte ich Sie gerne beglcitcligen“*. Смесената дума очевидно е образувана от „begleiten“ и „beleidigen“. (Впрочем младият господин едва ли ще е имал голям успех пред дамата.) Като пример за заместване Мерингер и Майер привеждат изказването. „Ich gebe die Praparate in den Briefkaslen“, вместо „Brutkasteri“**.

Опитът за обяснение, който правят двамата автори въз основа на събраните от тях примери, е съвсем несполучлив. Те смятат, че звуковете и сричките на една дума са с различна значимост, при което ипервацията на по-значимите елементи има смущаващо влияние върху по-малко значимите. Това обяснение очевидно се основава върху далеч не толкова честите предзвуди и отзвуди; за другите видове говорни грешки такова предимство на едни звукове пред други, ако изобщо съществува, не може да играе никаква роля. Нафичстн са грешките, при които вместо дадена дума се изговаря друга, много подобна на нея, и за мнозина това подобие е достатъчно обяснение. Например един професор казва в своето слово при поемането на новил сп пост: „Аз не съм склонен (вместо „способен“) да оцепявм заслугите па моя многоуважаван предшественик.“ Или друг професор: „Beini weiblichen Genitalehat man Irot/,t vielrr Versudiuuigeii . . ., pardon, Versuchc.. “***,

Тла най-често срещана и нан-впечатляваща говорна 1 решка е, когато човек изрича точно обратното на онава, което е искал да каже. Тя, разбира се, няма никаква връзка с отношенията между звуковете и ефектите па подобие; единственото възможно обяснение е,

«••мини директор” се с получило „Приканвам ви да се уригнчи ...”.

* 1 очюднийт иска да каже „Що позволите ли да ви прндружз, госпожице?”, но думата „придружавам” (бшлайген) е деформиран,! от гмснкшето п с думата „обиждам” (белапдиген) и се с получило „йогламлигсн”. — Г>. пр.** „Поетапни препаратите в пощенската кутия (брифкастеи)”

иместо „и шжубатра (бруткапеп)”. — D. пр.

*** При жспкнгте полони оркми 111>п]>ски многото изкушения (ферзухунген), пардон — пт,преки многото опити (ферзухс) . . . --' Б. пр.

че противоположностите са тясно свързани като понятия и между тях има силна психологическа асоциация. За точи вид грешки има исторически примери. Един от председателите на нашия парламент открил веднъж заседанието с думите: „Господа, констатирам присъствието на ... депутати и затова обявявам заседанието за закрито.“

По същия начин, както отношението на противоположност, може да ни подведе и друга честа асоциация, когато се яви в неподходящ момент. Разказват например, че на тържеството по случай сватбата на едно от децата на Х. Хелмхолц* с дете на известния откривател и индустриалец В. Сименс приветствено слово трябвало да произнесе прочутият физиолог Дюбоа-Реймонд. Той завършил несъмнено блестящия си тост с думи ges „И така, да живее новата фирма „Сименс и Халске“!“ И това било името на старата фирма. За един берлинчанин съчетанието между тези две имена е било така привично, както например за виенчанина „Ридел и Бойтел“.

Тъй че към отношението между звуковете и сходството между думите трябва да прибавим още и влиянието на словесните асоциации. Но с това нещата не се изчерпват. В редица случаи говорната грешка не може да се обясни, ако не вземем под внимание какво е било казано или дори само помислено преди нея. С други думи, пак явлението отзвук, както го изтъква Мерингер, само че по-далечен.

Да ви призная, имам впечатлението, че сега сме подалеч от разбирането на говорните грешки от когато и да било!

Все пак, струва ми се, няма да е грешно, ако кажа, че от анализа на приведените примери добихме ново впечатление за говорните грешки и на него си заслужава да се спрем. Разгледахме условията, при които възникват тези грешки, после факторите, определящи вида им, но досега изобщо не сме се занимали с ефекта на грешката, какъвто е той сам по себе си, без оглед на възникването му. Ако се решим на това, ще трябва най-сетне да намерим смелостта да кажем: в някои от примерите онова, което се получава при греш-

* Немски физик и естествоизпитател. — Б. пр.

ката, не е лишено от смисъл. Какво ще рече това? Ще рече, че може би имаме основание да разглеждаме ефекта от грешката като пълноправен психичен акт, имащ своята цел, като съдържателно и значимо изказване. Досега говорехме все за грешки, но, изглежда, понякога грешката си е съвсем нормално действие, което само е заело мястото на другото, очакваното или възнамерявано действие.

Този собствен смисъл на грешките в някои случаи е съвсем очебиен. Когато председателят закрива с първите си думи заседанието на парламента, вместо да го открие, то ние, познавайки обстоятелствата, при които е извършена тази грешка, можем да видим в нея (Смисъл. Той не очаква нищо добро от това заседание и би се радвал, ако то приключи веднага. Разкриването на този смисъл или, с други думи, тълкуването на тази грешка изобщо не ни затруднява. Или когато една дама привидно одобрително пита друга: „Diesen reizen den neuen Hut haben Sie sich wohl selber aufgepatzt? “*, то никаква научност на света не ни пречи да чуем в това изказване мнението „Тази шапка с безвкусно натруфена“. Или когато една известна с властния си характер дама разказва: „Мъжът ми питал лекаря каква диета да спазва. Но лекарят му казал, че няма нужда от диета, че може да яде и пие всичко, което ми се Исква“, то тази грешка е недвусмислен израз на постоянното ѝ отношение към нейния съпруг.

Дами и господа, ако се окаже, че може да откриваме някакъв смисъл не само в отделни говорни и други грешки, а в по-гълемата част от тях, то този смисъл, за който досега не сме говорили, неизбежно ще стане най-интересното за нас и с право ще измести на заден план всички други страни на въпроса. В такъв случай ще имаме основание да изоставим всякакви физиоло-психични и психофизиологични моменти и да се отдадем на чисто психологични изследвания върху смисъла, чиято първоначално значение, върху целта на грешките. Така че сме задължени да проучим по-голям брой наблюдения от тази гледна точка.

Преди да се заемем с това обаче, бих ви предло-

* Тук прелести по шапка сигурно сама сте си я натруфили (aufgeputzt) — вместо „украсили“ (aufgeputzt). — Б. пр.

жил да тръгнем по една друга следа. Писателите използват понякога говорни или други грешки като средство за художествено изображение. Този факт сам по себе си вече показва, че писателят схваща грешките, например грешките на езика, като нещо смислено, щом като ги създава преднамерено. Та нали това не са грешки, които той случайно е допуснал при писането и после ги е оставил като грешки на героя си. Чрез тях писателят иска да ни каже нещо — може би че даденото лице е разсеяно или уморено, или ще го сполети пристъп на мигрена. Разбира се, не бива и да надценяваме значението на тези грешки. Те биха могли и да нямат никакъв смисъл, да са чисти психологични случайности и само в много редки случаи смислени. Писателят има право да им придава определен смисъл, нужен му за определени цели. Все пак нищо чудно, ако от писателите научим за грешките повече, отколкото от филолозите и психиатрите.

Подобен пример за грешка на езика има във „*Валенщайн*.“* („*Пиколомини*“, първо действие, пета сцена). В предходната сцена Макс Пиколомини защитава пламенно херцога и възхвалява щастието на мира, разкрило му се през време на пътуването, когато е придружавал дъщерята на Валенщайн до лагера. Той оставя баща си и дворцовия пратеник Квестенберг в пълно изумление и сега следва пета сцена:

Квестенберг: Дотам ли вече е
дошло? Горко ни!
(Настойчиво и припряно.)
И ние го оставихме във тая
заблуда пак оттук да си отиде?
Защо не го повикаме назад,
очите му веднага да отпорим? О к

т а в и о *(оборавя се от дълбок размисъл):*
Той моите отвори днес и аз
видях у него нещо нежелано.

Квестенберг: Какво е то, приятелю?

Октдв и о: Проклето пътуване!

Квестенберг: Защо? Какво, кажете?

Октдв и о: Елате! Аз съм длъжен незабавно

I

* Драма от Фридрих Шилер. — Б. пр. 70

следите съденосни да открия, да
видя сам с очите си. Елате...

Квестенберг: Какво? Къде?

Октавио (*бързо*): При нея!

Квестенберг: При кого ...

Октавио (*поправя се*): Хм, при херцога! Да вървим! (И т. н.*)

Октавио иска да жаже „при него“, при херцога, но сбърква и с думите „при нея“ -най-малкото ни показва, че много добре е разбрал под чие влияние младият воин мечтае за мир.

Още по-впечатляващ пример е открил *О. Ранк у Шекспир*. Намира се във „Венецианския търговец“, в прочутата сцена, в която щастливият кандидат за ръката на Порция набира едае от трите ковчежета. Може би най-добре ще баде да ви ирвчета краткото му описание от Ранк:

„Във „Венецианския търговец“ от Шекспир, трета действие, втора сцена, има една езикова грешка, много тънко мотивирана от поета и блестящо осъществена технически, която подобно на откритата от Фройд грешка във „Валенцайн“ показва, че писателите добре познават механизма и смисъла на този тип грешки и прецедент, че и читателят ги разбира по същия начин. Порция, която по волята на баща си трябва да се свърже с избран по жребий съпруг, досега се е изплъзнала от всички нежелани кандидати благодарение на слушанията. В лицето на Басанио тя най-сегне е намерила кандидат, който действително « харесва, и затова се страхуна, че и той може да загуби при избора. Много II се иска да му каже, че и в такъв случай той пак ще получи любовта ѝ, но дадената клетва не ѝ позволява. При това вътрешно раздвоение поетът я кара да каже на желаниия кандидат:

Недейте бърза, много ви се моля!
Поотложете избора с ден-два!
Ако сгретите, аз ще ви загубя,
п нещо в мене — друга, не любов —
ме кара да желая да ви ниждам,
.....Знаш, че мога
ни ни подсказва п набора. Но тун

* Цит. по превода на Димитър Стошкп. — Б. пр.

ще значи клетвата си да престъпя! Л то е грях! Но ако пък сгрешите, то ме накарате да се разкая, ладето ие съм дръзнала да стана клетвопрестъпничка! ... Ах, тез очи, с какво вълшебство те ме раздвоиха! *Сега съм аз наполовина ваша — наполовина ваша ... тоест моя...* Но тъй като и моето е ваше, то цяла ваша'!

Тъкмо това, което Порция е искала само да му загатне, защото всъщност е длъжна да го премълчи — че още преди избора е *изцяло* негова и го обича, поетът с удивителен психологически усет го е оставил да се промъкне в говорната грешка, като по този начин съумява да премахне мъчителната неизвестност на влюбения и също така мъчителното напрежение у слушателите."

Забележете още колко умело Порция примирява двете твърдения, съдържащи се в грешката, как отстранява противоречието между тях и накрая все пак дава право на грешката:

Но тъй като и моето е ваше, то
цяла ваша.

И друг мислител, чужд на медицината, е разкрил смисъла на една грешка и ни е спестил труда да ѝ гърчим обяснение. Всички познавате остроумния сатирик *Лихтенберг* (1742—1799), за когото *Гьоте* е казал: „Зад всяка негова шега се крие проблем." Но понякога шегата носи и решението на проблема. Между духовитите си и сатирични хрумвания *Лихтенберг* е записала „Той толкова много беше чел Омир, че вместо „ange-pompen"*** прочиташе „Агамемнон"!". Това фактически е теорията за грешките при четене.

Следващия път ще видим дали можем да приемем разбирането на писателите за грешките.

* Цит. по превода на Валери Петров. — Б. пр.

** Ангепомен (нсм.), — Да приемем, — Б. пр.

Лекция III

ГРЕШКИТЕ

(продължение)

Дами и господа! Миналия път стигнахме до идеята да разглеждаме грешката не във връзка с първоначално замисленото действие, което тя нарушава, та сама по себе си; при това останахме с впечатлението, че в отделни случаи тя сякаш издава някакъв собствен смисъл, и си казахме, че ако това се потвърди в по-широк мащаб, този смисъл скоро ще стане за нас по-интересен от изучаването на обстоятелствата, при които настъпват грешките.

Нека още веднъж се споразумеем какво ще разбираме под „смисъл“ на един психичен процес. Нищо повече от целта, на която той служи, и от мястото му в поредици от психични актове. В повечето от нашите изследвания думата „смисъл“ може да се замени с „цел“, „тенденция“. Но дали не беше все пак илюзия или поетично преувеличение това, че открихме в грешката някаква цел?

Да останем засега при говорните грешки и да разгледаме повече такива наблюдения. Откриваме цели групи от случаи, в които целта, смисълът на грешката са съвсем явни. Преди всичко онези, при които настъпва пропнюположното на първоначалното намерение. Премълдоитът казва в речта си при откриването на заседанието: „Обявявам заседанието за закрито.“ Това е СІ.УССМ недвусмислено. Смисъл и цел на неговата грешка е да изрази желанието му да закрие заседанието. „Та той сам си го казва“*, ни идва да цитираме; трябва само да приемем думите му буквално. Недейте сега да ми възразявате, че това не е възможно, че ние много добре знаем: той иска не да закрие, а да открие заседанието и сам той, когото приехме за последна инстанция, ако го попитаме, ще потвърди, че е искал да го открие. Забравяте, че се споразумяхме засега да апалнчпрамс грешката сама за себе си; за връзката ѝ с намерението, което тя обърква, ще говорим по-късно. Иначе допускате логическа грешка, като чисто и просто

* Рефрен из операта „Сватбата на Фигаро“ от В. А. Моцарт. —> Б. пем. изд.

отстраняват разглеждания проблем или — както се казва на английски — *begging the question*.

В други случаи самата грешка не е точна противоположност на първоначалното намерение, но въпреки това издава противоположен смисъл, „*lie* съм *склонен* да оценявам заслугите на моя предшественик.“ „Склонен“ не е противоположното на „способен“, но при вег това имаме открито признание, намиращо се в рязко противоречие със ситуацията, в която говори ораторът. В още по-други случаи грешката просто прибавя втори смисъл към първоначалния. Тогава фразата ич-глежда като сливане, спояване на две или повече фрази. Например властните думи: „Той може да яде и пие всичко, което ми се иска.“ Все едно, че казва: „Той може да яде и пие каквото му се иска; но какво трябва да му се иска? аз решавам това вместо него.“ Говорните грешки често оставят впечатлението за такова съкращаване. Например един професор по анатомия след лекцията си за носната кухина пита слушателите дали са я разбрали и подир всеобщия утвърдителен отговор продължава: „Не ми се вярва, защото хората, които разбират устройството на носната кухина, дори в един милионен град се броят *на пръст*... пардон, *на пръсти*.“ И това съкращение има смисъл: то казва, че съществува само един човек, който разбира устройството.

На тези групи от случаи, когато грешката сама издава смисъла си, противостоят други, при които в нея няма нищо смислено, тоест които категорично противоречат на очакванията ни. Когато някой изопачава собствено име или произнася безсмислени звукосъчетания, тези така чести случаи като че ли налагат отрицателен отговор на въпроса, дали във всички грешки има някакъв смисъл. Но при по-внимателното разглеждане на такива примери се оказва, че те лесно могат да се разберат и че разликата между тези неясни и предишните ясни случаи съвсем не е толкова голяма.

Попитали един човек дали конят му е оздравял, а той отговорил: „Не, това ще *протъжа*... ще продължи може би още месец.“ Запитан какво е искал да каже с първата дума „протъжи“, той обяснил, че си е мислил, че това е една тъжна история и от сблъсъка на

„тъжна" и „продължи" се е получило „протъжи" (Мерингер и Майер)*.

Друг човек разказва за някакви събития, които го възмущават, и продължава: „После обаче се *извиниха* някои факти . . ." При запитване той потвърждава, че е искал да играе тези случки *свинцини*. Думите „изясниха се" и „свинцини" са породили странното „изсвиниха се" (М и .4.)**.

Припомнете си младия мъж, който едновременно искал да придружава и да обиди непознатата му дама (begleitdigen). Ние си позволихме да разложим това словообразуване на begleiten и beleidigen и се чувствахме уверени в нашето тълкуване, без да му търсим потвърждение. От тези примери виждате, че и подобни „тъмни" случаи на говорни грешки могат да се обяснят със сблъсъка, с *интерференцията* на две различни речеви намерения; разликите се получават само поради това, че понякога едното намерение напълно замества другото, както е при изговаряне на противоположното, докато друг път то се задоволява само да го изкриви или модифицира, от което възникват смесени думи с повече или по-малко ясен смисъл.

С това смятаме, че сме разкрили тайната на голямата част от говорните грешки. Ако се придържаме към горното схващане, ще можем да разберем и други неоригинални досега грешки от цюшки. При изопачаването им *иМiMiа* например не можем да приемем, че винаги се касае за конкуренция между две подобни и все пак различни имена. При това не е трудно да се отгатне какво тук е второто намерение. Изопачаването на имена се наблюдава достатъчно често и извън говорните грешки; то е опит да се придаде лошо звучене на името или да се преправи то така, че да напомня за нещо вулгарно. Това е популярно, но непочтено средство за подигравка, което възпитаният човек скоро се научава да избягва, макар и е неохота. Той често си го позволява под формата на „шега", наистина твърде недостойна. За да посоча само един ярък и грозен пример на такова изопачаване, ще ви припомня, че името на

* В оригинала: „draut" от „dauert" и „traurig". — Б. пр. ** В оригинала: „zum Vorschwein gekommen" от „Schweine'eien" и „i\\m \\orschcia kommrn". — Б. пр.

президента на Френската република *Поанкаре* напоследък беше превърнато на „швайнскаре“*. Близо до ума е да приемем, че и говорните грешки целят такава подигравка, която си проправя път чрез изопачаването на името. Подобно обяснение ни се налага като разширение на това схващане и за някои грешки с комичен или абсурден ефект. „Приканвам ви да се уригнем за здравето на нашия директор.“ Тук тържествената атмосфера неочаквано се нарушава от проникването на дума, пораждаща неапетитни представи. Като имаме предвид и други примери на оскверняващи и хулителни речи, можем да допуснем, че в случая си пробива път една тенденция, драстично противоречаща на симулираното почитание; нейният смисъл приблизително е: „Не ми вярвайте, не говоря сериозно, не давам пет пари за този тип“ и т. н. Същото важи за грешките, които превръщат безобидни думи в неприлични и вулгарни, например апопо вместо апропо** (Мерингер и Ма-йер).

У много хора наблюдаваме тази склонност да преиначават за удоволствие безобидни думи във вулгарни; това се смята за духовито и на практика, когато чуем подобно нещо от някого, трябва да си изясняваме дали е преднамерена шега или грешка на езика.

Ето че със сравнително малко усилия разрешихме загадката на грешките! Те не са случайности, а сериозни душевни актове, те имат свой смисъл, пораждат се от взаимодействието — може би по-точно: от противодействието на две различни намерения. Естествено вие ще ме засилете сега с въпроси и съмнения, които трябва да получат отговор, да бъдат елиминирани, за ца можем да се радваме на този първи резултат от работата ни. В никакъв случай не искам да ви тласкам към прибързани решения. Нека трезво да анализираме всичко поред, едно след друго.

Какво бихте искали да ми кажете? Дали смятам, че това обяснение е валидно за всички говорни грешки или само за част от тях? Дали можем да го отнесем и към множеството други видове грешки — прочитайте, писмените, забравянето, вземането на предмет по погрешка, загубването и т. н.?

* Свинско каре (нем.). — Б. пр,

** „Лпопо“ на немски напомня за думата „дупе“ (Роро). — D. пр.

А имат ли все пак някакво значение умората, възбудата, разсейването предвид това психично естество на грешките? И после виждаме, че от двете конкуриращи се при грешката тенденции едната е винаги явна, а другата — невинаги. Как можем да я открием? А когато мислим, че сме я открили, как да докажем, че тя не е просто вероятна, а единствено вярната? Имате ли други въпроси? Ако не, аз сам ще продължа да питам. Ще ви напомня, че самите грешки не са кой знае колко важни за нас, че с тяхна помощ искахме само да научим нещо, което ще е от полза за психоанализата. Затова ще поставя въпроса: какви са тези намерения и тенденции, които могат така да разстройват други намерения и тенденции и каква връзка има между разстройващите и разстроените? Ето че след като решихме предишния проблем, работата ни започва наново.

И тъй дали това е обяснението на всички говорни грешки? Много съм склонен да смятам така, защото при всеки анализ на подобен случай се удава да открием такова решение, но няма как да докажем, че не са възможни и говорни грешки извън този механизъм. Нека да е тъй; теоретично за нас това е без значение, защото изводите, които искаме да направим за въведението и психоанализата, си остават валидни дори ако схващането ни се отнася за малък брой грешки, докато всъщност той съвсем по е малък. Па следващия въпрос — дали топа, което открихме за говорните грешки, може да се отнесе и към другите видове — ще отговоря предварително с „да“. По-късно вие сами ще се убедите, когато се обърнем към примерите за грешки при писане, вземане на предмет и т. н. Ала по технически причини предлагам да отложим това, докато не сме разгледали по-основно говорните грешки.

Въпросът, какво място имат в нашето виждане изтъкваните от други автори моменти — разстройство на кръвообращението, умора, възбуда, разсеяност, теорията за отклоняване на вниманието, — заслужава да му се отговори подробно. Забележете, ние не отричаме тези моменти. Изобщо не са много чести случаите психоанализата да отрича твърдения, изказани от друга гледна точка; обикновено тя само добавя нещо ново и понякога този подминавал дотогава момент наистина

се оказва същественият. Несъмнено трябва да се признае ролята на физиологичните състояния от рода на леко неразположение, разстройство на кръвообращението, изтощеност за възникването на говорните грешки -- ежедневният личен опит ще ни убеди в това. Из колко малко ни обяснява то! Преди всичко това не са необходими за грешката условия; говорните грешки са не по-малко възможни при пълно здраве и нормално самочувствие. Тъй че тези физиологични моменти имат само улесняваща и благоприятстваща роля за специфичния психичен механизъм на говорните грешки. Веднъж илюстрирах това положение с едно сравнение, което ще повтора и тук, защото не съм открил по-добро. Представете си, че се разхождам в тъмна нощ на усамотено място, напада ме някакъв скитник и ми задига часовника и кесията; понеже не съм видял ясно лицето на крадеца, аз подавам в най-близкия полицейски участък жалба със следното съдържание: „Безлюдността и мракът току-що ми ограбиха ценните вещи.“ Полицейският комисар има право да ми отговори: „Вие, струва ми се, сте в плен на крайно механистично виждане. Нека по-добре да разглеждаме нещата така: под закрилата на мрака, подпомогнат от безлюдността, неизвестен крадец е изтръгнал от вас ценностите ви. Главната задача във вашия случай е да открием този крадец. Тогава има надежда да му отнемем откраднатото.“ Психофизиологичните моменти като възбуда, разсеяност, отклоняване на вниманието очевидно ни предлагат твърде малко за целите на обяснението. Това са само фрази, паравани, пред които не бива да се спираме. Въпросът по-скоро е в това, как е предизвикало възбудата или отклонението на вниманието. Влиянието на звуковете, сходството между думите и словесните асоциации също трябва да се признаят за значими. Те улесняват сгрешаването, като му сочат пътищата, по които може да тръгне. Но ако имам пред себе си някакъв път, непременно ли ще тръгна по него? Нужен е още мотив, за да го избира, и сила, с която да се придвижвам. Тъй че тези връзки между звуковете и думите са, също както физиологичните състояния, само улесняващи говорната грешка моменти и не могат да дадат същинското ѝ обяснение. Не забравяйте, че в огромния брой случаи речта ни съвсем не се смущава

от обстоятелството, че използваните думи напомнят по звученето си други, че са тясно свързани с противоположните им понятия или с други обичайни асоциации, У философа *Вунт* можем да намерим твърдението, че говорните грешки се получават, когато вследствие на телесно изтощение склонността към асоцииране взема връх над речевата интенция. Това би звучало много добре, ако не противоречеше на опита, според който в ред случаи липсват физиологичните, а в други — асоциативните фактори за грешката.

Особено интересен е за мен следващият ви въпрос; по какъв начин се разкриват двете интерфериращи тенденции. Вие може би и не подозирате колко важен е той. Нали едната от двете, разстроена тенденция, не подлежи на съмнение — тя е известна на лицето, допуснало грешката, и то държи на нея. Предмет на съмнение може да бъде само втората, разстройващата тенденция. Но вече чухме и вие сигурно не сте забравили, че в редица случаи тази тенденция е също така ясна. Тя проличава в самата грешка, ако не се боим да ѝ дадем право. Президентът, който изрича противоположното — ясно е, че иска да открие заседанието, по не по-малко ясно е също, че му се иска да го закрие. Това е така очевидно, че не се нуждае от никакво тълкуване. Но как може да се отгатне смущаващата тенденция в другите случаи, при които тя само изопачава първоначалната, без да се разкрива напълно?

И цяла редица от случаи я разглеждаме много просто и сшурпо — по същия начин, по които се открива и разстроена тенденция. Нея говорещият ни съобщава сам; след като е сгрешил, той веднага възстановява първоначално замислените думи. Дова ще *прогъжи*, не, ще продължи още месец." По същия начин той може да определи и изопачаващата тенденция. Питаме го: „Защо най-напред казахте „*протъжи*“?" Той отговаря: „Исках да кажа: това е *тъжна* история." В другия пример, „*извиниха се*“, говорещият също потвърждава, че най-напред е искал да каже: „Това е свинщина“, но после се е въздържал и думите му са взели друга насока. И така разкриването на изопачаващата тенденция тук се извършва с такава сигурност, с каквато и разкриването на изопачената. И аз нарочно си послужих за това с примери, чието съобщаване и тълкуване не

изхожда нито от мен, ни го от някой мой привърженик. Но н в двата случая беше нужна известна интервенция, за да се стигне до решението. Трябваше да попитаме говорещия как е допуснал грешката, какво би могъл да каже за нея. Инак той може би щеше да я отмени, без да ѝ търси обяснение. Но на запитването той отговори с първото, което му хрумна. Ето, виждате ли, тази малка интервенция и нейният успех вече са психоанализа, първообраз на всяко психоаналитично изследване, което ще предприемем по-нататък.

Дали не съм прекалено подозрителен, като предполагам, че в момента, в който психоанализата се появи пред очите ви, у вас се надигна съпротива срещу нея? Не ви ли се ще да ми възразите, че сведенията на човека, който е допуснал грешката, нямат пълна доказателствена сила? Според вас той се стреми да отговори на искането ни, да обясни грешката и така казва първото, което му хрумва, стига то да му изглежда приемливо като обяснение. Това не е доказателство, че грешката е настъпила тъкмо по този начин. Може да е така, но може и да не е. Можело е да му хрумне и нещо друго, също толкова и дори още по-подходящо.

Странно колко малко уважение изпитвате пред психичния факт! Представете си, че някой е предприел химически анализ на някакво вещество и е установил, че дадена негова съставка тежи толкова и толкова милиграма. От това тегло могат да се направят определени изводи. Мислите ли, че на един химик ще му хрумне да оспорва тези изводи с мотивировката: изолираната субстанция можеше да има и друго тегло? Всеки се подчинява на факта, че е имала тъкмо такава тегло, а не друго, и уверено строи върху този факт по-нататъшните си заключения. Но когато имаме психичния факт, че на запитания е дошло определено хрумване, вие не го признавате и казвате, че е могло да му хрумне и нещо друго! Вие сте в плен на илюзията за някаква психическа свобода и не желаете да се откажете от нея. Съжалявам, но тук аз съм категорично несъгласен с вас.

Сега вие ще изоставите тези аргументи, но само за да възобновите съпротивата си на друго място. Вие продължавате: „Разбираме, че специалната техника на психоанализата се състои в това анализираният да

съобщава сам решението на проблемите." Хайде тогава да вземем друг пример, онзи, в който ораторът приканва събранието да се уригне за здравето на директора. Ще кажете, че в този случай разстройващата тенденция е желанието за обида; то е, което се изпречва пред изразяването на почит. Но това е просто ваше си тълкуване, опиращо се на други наблюдения. Ако в този случай попитате сгрешилия, той няма да потвърди, че е искал да унизи директора, по-скоро енергично ще го отрича. Защо не се отказвате от недоказаното си тълкуване при такова недвусмислено възражение?

Да, този път попаднахте на нещо много важно. Представям си непознатия оратор; той навярно е асистент на директора, в чиято чест е тържеството, или е дори вече частен доцент, млад човек с отлични перспективи. Ще настоя на въпроса, дали все пак не е усетил у себе си нещо, противопоставящо се на поканата да бъде почетен директорът. Ала зле си изпашам. Той губи търпение и изведнъж се нахвърля върху мен: „Слушайте, престанете с тоя разпит, че ще ме изкарате *ov* кожата. Ще провалите цялата ми кариера с вашите подозрения. Просто казах „aufstoBen" вместо „anstoSen", защото в същото изречение вече два пъти бях изговорил „auf". Това е, което *Мерингер* нарича отзвук, и повече тук няма какво да се рови. Разбрахте ли? Стига!"

М-да, изненадваща реакция, наистина много разпалено отричане. Ясно е, че повече нищо няма да постигна при този млад чопск, но си мисля, че той издава твърде силна лична заинтересованост да не се види в грешката му някакъв смисъл. Може би и вие ще се съгласите, че не е редно да реагира толкова грубо на едно чисто теоретично изследване. Но в крайна сметка, ще кажете, той сигурно знае какво е искал и какво не.

Дали наистина знае? Може би тъкмо в това е въпросът.

Сега сигурно смятате, че сте ме поставили натясно. Това значи е вашата техника, ви чувам да казвате. Ако човекът, допуснал грешка на езика, й даде обяснение, което ви се харесва, вие го обявявате за решаващата инстанция. „Той сам си го каза!" Но ако това, което казва, не ви влиза в сметката, изведнъж започвате да твърдите, че е недостоверно, че не бива да му се вярза.

Да, това наистина е така. Мога обаче да ви опиша

аналогичен случаи, при които се действа със същата чудовищна несправедливост. Когато обвиняемият се признае за виновен, съдията вярва на признанието му; но отрича ли вината си, не му вярва. Ако беше другояче, нямаше да има правораздаване и мисля, че въпреки случващите се понякога грешки вие одобрявате тази система.

Но няма вие сте съдия, а човекът, допуснал грешка на езика — обвиняем? Да не би тази грешка да е престъпление?

Може би не бива да отхвърляме дори и такова сравнение. Но вижте само до какви дълбоки несъгласия стигнахме, след като се позадълбочихме в тези на пръв поглед така безобидни проблеми на грешките. Несъгласия, които в момента съвсем не знаем как да преодолеем. Засега аз ви предлагам един компромис, основаващ се на сравнението със съдията и обвиняемия. Ще се съгласите с мен, че смисълът на една грешка не подлежи на съмнение, ако анализиращият го съобщава сам. В замяна аз ще ви призная, че не може пряко да се постигне доказване на предположения смисъл, ако анализиращият отказва да дава сведения или естествено ако не е налице, за дл ги даде. В този случай ние, както и в съдопроизводството, сме принудени да се ръководим от улики, които налагат едно или друго решение о по-голяма или по-малка вероятност. По практически съображения в съда се отсъжда виновност и само въз основа на улики. Ние не сме принудени на това, но и нищо не ни задължава да се откажем от употребата на улики. Заблуждение е да се мисли, че една наука се състои само от строго доказани тези, и е неправилно да се изисква такова нещо. Подобно изискване може да поставя само властолюбив дух, който има нужда да замени религиозния си катехизис с друг, макар и научен. Катехизисът на науката съдържа малко безспорни твърдения, повечето са такива, които тя е довела до едно или друго равнище на вероятност. Да можеш да се задоволиш с такава приблизителност и да продължиш конструктивната работа въпреки липсата на окончателни доказателства — това дори е една от чертите на научното мислене.

Откъде обаче вземаме опорните точки за нашите интерпретации, уликите за нашето доказателство, в слу-

чете, когато анализираният не разкрива сам смисъла на грешката си? От различни посоки. Най-напред по аналогия с други феномени, например, когато твърдим, че изопачаването на лични имена при грешка има същия обилен смисъл, както преднамереното им изопачаване. Освен това и от психичната ситуация, в която се е случила грешката, от представата ни за характера на допусналото я лице и от въздействията върху това лице преди грешката, спрямо които тя може би е реакция. По правило най-напред извършваме тълкуването според общи принципи и дотогава то все още е само хипотеза, предложение за тълкуване, после му търсим потвърждение чрез изследване на психичната ситуация. Понякога трябва да изчакаме настъпването на събития, които грешката сякаш предсказва, за да потвърдим предположението си.

Не е лесно да ви приведа доказателства за това, ако трябва да се ограничи в областта на говорните грешки, макар че и тук има отделни хубави примери. Младецът, който предложил на дамата едновременно да я придружи и обиди (begleitdigen), несъмнено е стеснителен; госпожата, на чийто мъж е позволено да яде и пие това, което тя иска, ми е позната като енергична жена, умееща да налага волята си у дома. Или вземете следния случай: на общо събрание на „Конкордия“* един от младите членове произнася рязко опозиционна реч, в която нарича ръководителите на дружеството „господа vorschulmitglied?“**, което, изглежда, произлиза от „Vorstand“ и „Ausschuf“***. Можем да предположим, че у него се е зародила противоречаща на опозицията му тенденция, ксято изхожда от нещо, свързано с апанс. И наистина научаваме от наше доверено лице, 41" ораторът постоянно се намирал в парични затруднения к тъкмо по това време бил подал молба да му се отпусне заем. Тъй че за смушаваща интееищ действително трябва да се приеме мисълта: „Бъди по-умерен п шшлдюпч⁴ си, това са същите хора, които трябва да ти отнусилт «нпнса.»

ПЦ» ии демонстрирам по-голямо разнообразие от та-

* Писнем» журшиитимооко обединение. — Б. ием. изд. ** Пукв. „ЧЛПЧППН¹ им лншс.ч (форшус)". -• Б. пр. *** „Форщ;п]д" — ц „пуппуг" — синоними за „ръководен орган". •—* Б. пр.

кива доказателства по улики, когато премина към широката сфера на другите видове грешки.

Когато някои забрави иначе добре познатото му име или го запомня с мъка въпреки всичките си старания, това ни навежда на предположението, че той има нещо срещу носителя на името, че не обича да си спомня за него. Вземете за пример анализа на следната психична ситуация, в която се е случила такава грешка:

„Господин Y. се влюбва безответно в една дама, която скоро след това се омъжва за господин X, Макар че Y. отдавна познава X. и дори има с него делови връзки, той непрестанно забравя името му, тъй че многократно трябвало да пита за него други хора, когато му се налагало да пише на X.“*

Очевидно господин Y. не желае да чува за своя щастлив съперник.

„Да изчезне всеки спомен“**.

Или: Една жена пита лекаря за здравето на обща позната, но я нарича с моминското ѝ име. Забравила е името, което приятелката ѝ е приела след сватбата си. Покъсно си признава, че била много недоволна от ней* ния брак и не можела да търпи мъжа ѝ***.

За забравянето на имена ще говорим и в други аспекти; засега ни интересува главно психичната му ситуация.

Забравянето на намерения може най-общо да се разглежда като причинено от противоположен импулс, според който изпълнението на намерението е нежелано. Така мислим не само ние в психоанализата, такава е всеобщото разбиране на хората, в живота всички се придръжат към нет и само на теория го отричат. Покровителят, който се извинява пред своето протеже, че е забранил молбата му, не е оправдан в неговите очи. Протежего ведшия ще си рече: „Той не дава пет пари за мен; обеща, но всъщност не иска да го направи.“ Така в някои отношения забравянето бива осъждано и в живота и като че ли няма разлика между популярното и психоаналитичното схващане за тази грешка. Представете си домакиня да посреща госта си с думите: „Как,

* По К. Г. Юнг.

** Из стихотворение на Х. Хаше. — Б. нем. из д.

*** По А. А. Брил.

идвате днес? Аз съвсем забравих, че за днес съм ви поканила." Или младеж, комуто се налага да признае на любимата си, че е забравил да иде на последната им среща. Той положително няма да си го признае, а ще измисли на бърза ръка най-невероятни пречки, поради които не е могъл нито да отиде, нито по-късно да ѝ се обади. Че в армията забравянето не е никакво извинение и не предпазва от наказание, това е всеизвестно и трябва да се съгласим, че е правилно. В този случай хората изведнъж стават единомисленици, че грешката има определен смисъл. Защо тогава не са достатъчно последователни да приемат същото и за другите видове грешки? Разбира се, и това си има обяснение.

След като забравянето на намерения има несъмнен смисъл дори за лаиците, сигурно няма да ви изненада, че и писателите го използват в този му смисъл. Който от вас е чел или гледал „Цезар и Клеопатра“ от Б. Шоу, ще си спомни как в последната сцена отиващият си Цезар е преследван от мисълта, че е забравил да извърши нещо. Най-сетне си спомня какво е то: да се сбогува с Клеопатра. Чрез тази малка перипетия писателят е искал да придаде на Цезар превъзходство, каквото той не е имал и не се е и старал да има. От историческите източници ще научите, че Цезар е наредил Клеопатра да го последва в Рим и че тя е била там със своя малък Цезарион по време на Цезаровото убийство, след което е трябвало да избяга от града.

Случаите със забравянето на намерения са по правило толкова ясни, че стават непригодни за нашата цел — да разкриваме смисъла на грешката по особеностите на психичната ситуация. Затова нека се обърнем към друга особено многозначна и неясна грешка — загубването и затурянето на вещи. Сигурно ще ви се види неправдоподобно, че може да сме вложили умисъл в загубването, една случайност, която често преживяваме твърде болезнено. Но има много наблюдения като следното: млад човек загубил молива си, на който много държал. Предния ден бил получил писмо от свой роднина, завършващо с думите: „В момента нямам нито желание, нито време да подкрепя твоего лекомислие и мързела ти“*. А моливът му бил подарък именно от

* По Б. Дантер.

този роднина. Разбира се, без това съвпадение на загубата с получаването на писмото не бихме могли да твърдим, че в нея има пръст желанието за освобождаване от неприятното преживяване. Подобни случаи са твърде чести. Човек загубва предмети, когато си е развалил отношенията с онзи, от когото ги е получил, или когато на самия него са му вече омръзнали и си търси повод да ги замени с по-добри. На същото намерение спрямо предмета служат естествено и изпускането, счупването, повреждането му. Можем ли да приемем за случайност, че едно дете тъкмо преди рождения си ден изгубва или счупва свои вещи, например училищната чанта или часовника си?

Който е изпитвал достатъчно често досадата да не се сеща къде е сложил някоя вещ, не ще иска да па*вярва, че и при затуриянето има умисъл. И все пак не са рядкост примерите, когато обстоятелствата около затуриянето говорят за намерение да се отстрани предметът временно или трайно. Може би най-хубавият пример от този вид е следният:

Един млад човек ми разказа: „Преди години в моя брак имаше недоразумения. Намирах жена си прекалено студена и макар да признавах с готовност големи*те й достойнства, пие живеехме един до друг без нежност. Веднъж тя м» донесе от разходката си книга, която купила, защото мислела, че ще ме интересува. Благо*дарих й за тази проява на „внимание“, обещах да прочета книгата, прибрах я при себе си и повече не я видях. Изминаха месеци, през които аз от време на време си спомнях за изгубената книга, но напразно я търсех. Около половин година по-късно се разболя обичната ми майка, която живее отделно от нас. Жена ми отиде да се грижи за свекърва си. Състоянието на болната сериозно се влоши и даде възможност на жена ми да се прояви откъм най-добрите си страни. Една вечер се връщам вкъщи, изпълнен с възхищение и благодарност. Пристъпвам към писалището, отварям едно от чекмедже»тата неволно, *но* сякаш е увереността на сомнамбул, и най-отгоре намирам така дълго липсвалата, затуриената книга.“

С угасването на мотива идва краят и на затуриянето на предмета.

Дами и юспода! Бих могъл да продължа до без*

край с описанието на подобни примери. Но не искам да го правя тук. В книгата ми „Психопатология на всекидневието“ (излязла за първи път през 1901 г.) можете да намерите пребогата казуистика за изучаване на грешките*. Всички тези примери показват едно и също: вероятността грешките да имат свой смисъл и начина, по който този смисъл може да се отгатне или докаже чрез съпътстващите ги обстоятелства. Днес ще бъде по-кратък, тъй като се ограничихме до намерението да извлечем от изучаването на тези феномени полза за въведението в психоанализата. Трябва да се спра само още върху две групи наблюдения, върху струпването и комбинирането на грешки и върху потвърждаването на нашите тълкувания от настъпили по-късно събития.

Верижните и комбинирани грешки са несъмнено най-висшите представители на своя вид. Ако нашата задача беше само да докажем, че грешките могат да имат смисъл, щяхме поначало да се спрем единствено на тях, тъй като смисълът им е ясен дори за най-непрорливия ум, издържа и най-критичната преценка. Подобно натрупване на грешки разкрива една упоритост, която трудно може да бъде плод на случайност — присъща е на преднамереността. И накрая взаимозамянето на отделните видове грешки ни показва кое е важното и същественото при грешката: не нейната форма или средствата, които използва, а намерението, па което самата тя служи и което трябва да се постигне независимо по какъв начин. Ще ви приведа един случай на многократно забравяне. Ъ. Докоунс разказва, че веднъж, необяснимо защо, оставил едно писмо да лежи на бюрото му в продължение на няколко дена. Найсетне решил да го изпрати, но от пощата му го върнали, понеже бил забравил да напише адреса. След като го адресирал, го занесъл отново на пощата, но този път забравил пък да му залепи марка. И тогава вече трябвало да си признае, че не му се иска да изпрати това писмо.

В друг случай се комбинират вземането на предмет по погрешка и загубването му. Една дама заминава за Рим със зет си, прочут артист. Живеещите в

* Също и в сборниците на А. Медер (на френски), А. А. Брил (на английски), Ъ. Джауяс (на английски), й. Стереке (на холандски) и др.

Рим немци му устройват тържествено посрещане и между другото му подаряват античен златен медальон. Дамата се огорчава, че зет ѝ не оценил достатъчно хубавия подарък. Когато сестра ѝ идва на нейно място и тя се връща обратно вкъщи, открива при разопаковането на багажа, че е взела — неизвестно как -- медальона. Веднага пише за това на зет си, като му обещава, че още утре ще му изпрати задигнатата вещ. На следващия ден обаче медальонът се оказва така ловко затурен, че е невъзможно да бъде открит и изпратен, и тогава на дамата започва да ѝ се изяснява какво означава нейната разсеяност, а именно — че иска да задържи медальона за себе си.

Вече ви дадох пример за съчетаването на забравяне със заблуждение, когато ечин човек най-напред забравил за уговорената среща, а следващия път, внимавайки много да не я забрави, отишъл в погрешен час. Съвсем аналогичен случай от собствения си опит ми разказва мой приятел, който освен научни има и литературни интереси: „Преди няколко години приех да бъда избран в ръководството на едно литературно дружество, защото мис чех, че дружеството би могло да ми помогне да прокарам една моя пиеса. Загова участвах редовно, макар и без особен интерес, в заседанията, които се провеждаха всеки петък. Преди няколко месеца театърът в град Ф. обеща да постави драмата ми и оттогава редовно ми се случва да *забравя* за заседанията на дружеството. Когато понучих от тях писмено напомняне, се засрамах много, упреквах се, че е подло да занемарявам задълженията си сега, когато вече нямам нужда от хората, и твърдо реших следващия петък да не забравя за заседаниею. Напомнях си за това отново и отново, докато пай-сегне се изправих пред вратата на заседателната зала. За мое смайване тя беше заключена, заседанието беше свършило; оказа се, че съм сбъркал деня — беше вече събота!“

Би било занимателно да изреждаме още подобни наблюдения, но нека продължим нататък. Искам да хвърлим поглед върху онези случаи, в които нашето тълкуване трябва да чака потвърждение от бъдещето.

Разбира се, главната тяхна особеност е, че моментната психична ситуация ни е непозната или е недостъпна за нашето изследване. Затова тълкуването ни представ-

лява само предположение, на което самите ние не придаваме голяма тежест. По-късно обаче се случва нещо, което ни показва колко основателно е било тълкуването ни още тогава. Веднъж бях на гости у новобрачна двойка, където младата жена със смях разказа последното си преживяване: В деня след завръщането си от сватбеното пътешествие отишла при неомъжената си сестра, за да излязат, както по-рано, заедно на покупки, докато съпругът ѝ бил зает със своите си работи. Изведнъж един господин от отсрещния тротоар ѝ направил впечатление и тя извикала, смущавайки сестра си: „Виж, господин Л.!“ Била забравила, че от няколко седмици този господин е неин съпруг. Аз се ужасих от разказа, но сам не посмях да повярвам в налагащите се изводи, Спомних си тази малка история години по-късно, когато въпросният брак бе приключил по възможно най-нещастния начин.

А. Медер разказва за една дама, която в деня преди сватбата си забравила да изпробва сватбената си рокля и за отчаяние на шивачката си спомнила чак късно вечерта. Той свързва това забравяне с последвалия скоро след сватбата развод. Аз познавам една разведена дама, която и преди развода често подписваше документи с моминското си име. Познавам също жени, изгубили по време на сватбеното пътешествие брачната си халка, на която случайност изходът на брака им придава ясен смисъл. А ето ярък пример с по-добър завършек. За един прочут немски химик разказват, че бракът му не се осъществил, защото той забравил часа на бракосъчетанието и вместо в черквата отишъл в лабораторията си. Той проявил достатъчно благоразумие да не повтаря опита и доживял като ерген до дълбока старост.

Може би и вас ви минава през ума, че в тези примери грешките са заели мястото на ирокобите или предзнаменованията от древността. И наистина част от предзнаменованията не са били нищо друго освен грешки, напр. когато някой се спънал или паднал. Други обаче са имали характера на обективни случки, не на субективни действия. Но едва ли ще повярвате колко трудно е понякога да се реши дали дадено събитие спада към едната или към другата грешка. Действията така често успяват да се маскират като пасивни преживявания!

Всеки от нас, който има зад себе си малко по-голям житейски опит, навярно ще си каже, че е щял да си спести много разочарования и болезнени изненади, ако е намирал кураж и решителност да разглежда дребните грешки в отношенията между хората като предзнаменования и като признаци за скритите им намерения, Обикновено човек не се решава, защото му се струва, че така би станал отново суеверен, този път чрез посредничеството на науката. При това не всички предзнаменования се сбъдват, а вие ще разберете от нашите теории, че няма и защо да се сбъдват всичките.

Лекция IV ГРЕШКИТЕ

Дам н и господа! От досегашната си работа можем да заключим, че грешките нмат свой смисъл, -и да положим това заключителие в основата на по-нататъшните си изследвания. Нека още веднъж подчертаем: ние не твърдим — а и где се нуждаем от такова твърдение за нашите цели, — че всяка -срещана грешка има смисъл, макар аз да го смятам за вероятно. Достатъчно е, че откриваме такъв смисъл сравнително често и при различни видове грешки. Впрочем отделните видове грешки се различават в това отношение. Между говорните, писмените и други подобни грешки може да има и такива с чисто физиологична причина, докато при забравянето (на имена и намерения, на мястото на предметите и т. н.) ми е трудно да повярвам в такава възможност; «съществуването на непреднамерено загубване е много вероятно; само част от срещаните се в живота заблуждения се подчинява на нашата гледна точка, Имайте предвид тези уговорки при по-нататъшното изложение, в което ще изхождаме от възгледа, че грешките са психични актове, възникващи от интерференцията между две различни намерения.

Това е първият резултат на психоанализата. Досега психологията не знаеше нищо за съществуването на такива интерференции и за възможността те да поразят подобни явления. Ние разширихме значително сферата на психичното и спечелихме за психологията феномени, Конго по-рано не се смилаха за неин предмет,

Нека още малко задържим вниманието си върху твърдението, че грешките са „психични актове“. Съдържа ли то нещо повече от другото ни твърдение, че те имат смисъл? Мисля, че не; първото твърдение е само гнонеопределено и допускащо недоразумения. Всичко, което се наблюдава в областта на душевния живот, може да се нарече душевен феномен. Скоро ще стане ясно, че същественото тук е дали отделната душевна проява е пряко следствие от телесни, органични, материални въздействия, в който случай тя не е обект на психологията, или произтича на първо място от други душевни процеси и някъде зад тях започва веригата на органичните причини. Когато наричаме едно явление душевен процес, ние имаме предвид последния случай и затова е по-добре да приемем формулировката: явлението е смислено, то има смисъл. Под смисъл разбираме значение, намерение, тенденция и място в един ред от психични взаимовръзки.

Съществуват редица други явления, които са твърде сходни с грешките, но не могат да се нарекат така. Определяме ги като *случайни* и *симптоматични* действия. Те също имат характера на нещо немотивирано, дребно и незначително, но освен това носят по-ясно и чертите на нещо излишно. От грешките те се различават по липсата на друго намерение, на което да противодействат и да го смушават. От друга страна, те се сливат с онези жестове и движения, които смятаме за израз на чувства. Към тези случайни действия спадат всички извършвани като на игра, привидно безсмислени манипулации с дрехите, с части от тялото, с предмети, които са в обсега ни, както и прекратяването на тези манипулации, а също и мелодиите, които си тананикаме. Аз издигам пред вас тезата, че всички тези феномени имат смисъл и подлежат на същото тълкуване, както и грешките, че те са дребни прояви на други, по-важни душевни процеси, че са пълноправни психични актове. Но мисля да не се спирам върху това ново разширение на сферата на душевните явления, а да се върна към грешките, тъй като при тях важните за психоанализата въпроси могат да се видят с по-голяма яснота.

Най-интересните въпроси, които поставихме във връзка с грешките и на които още не сме отговорили,

са следните: казахме, че грешките са резултат от интерференцията на две различни намерения, от които едното разстройва другото. Разстроено намерение не повдига други въпроси, но за разстройващото бихме искали да знаем, първо, каква е неговата природа и, второ, как се отнася то към разстроено.

Позволете ми да взема отново говорната грешка за представител на целия род и да отговоря най-напред на втория въпрос.

Разстройващото намерение при говорната грешка може да бъде в съдържателна връзка с разстроено, като му противоречи, коригира го или го допълва. Но — по-загадъчният и по-интересен случай — то може в съдържателно отношение да няма нищо общо с разстроено намерение.

Доказателства за първия случай можем лесно да намерим сред вече познатите ни примери и сред други подобни. Почти във всички случаи, при които човек изговаря обратното на онова, което е възнамерявал да каже, разстройващото намерение е противоположно на разстроено, грешката изразява конфликт между две несъвместими желания. „Обявявам заседанието за открито, но ми се иска вече да съм го закрил“ е смисълът в грешката на президента. Политически вестник, обвинен в подкупност, се защитава чрез статия, кулминация на която би трябвало да са думите: „Нашите читатели ще потвърдят, че ние винаги сме се застъпвали *най-безкористно* за благото на обществото.“ Но редакторът, натоварен с написването на статията, пише: „*най-користно*“. Това значи, че той си мисли: „Трябва да пиша така, но знам, че не е вярно.“ Един депутат, който в речта си пред германския райхстаг (ноември 1908 година) приканва да се казва истината на императора безрезервно (*giickhalllos*), навярно е дочул вътрешен глас, изплашен от неговата дързост, и затова превръща „*giickhaltios*“ в „*ruckgratlos*“ (безгръбначно).

В познатите ви примери, приличащи на съкращения или съгъстивания, се касае за корекции, допълнения или продължешш, чрез кои го се изразява втора, паралелна тенденция. „*Изчсниха* се някои неща, но право да си кажем това бяха *свинцини*“, тъй че: „*изсвиниха* се някои неща“. — „Хората, коиго разбират това, се броя г *на пръст*.“ — Или: „Мъжът ми може да яде и

пие каквото му се иска. Но знаете, че *аз* не търпя той да има своя воля, тъй че: той може да яде и пие каквото *ми* се иска." И така във всички тези случаи грешката произлиза от съдържанието па самото разстроено намерение.

Другият вид връзка между двете интерфериращи намерения изглежда странна. Ако разстройващото намерение няма нищо общо със съдържанието на разстроено, то откъде се взема и защо се появява точно в този момент? Наблюдението, което единствено може да ни даде отговор в този случай, разкрива, че грешката произлиза от мисли, занимавали лицето малко преди дадения момент и отразяващи се сега по този начин, все едно дали преди това са били изречени, или не. Тъй че тук грешката действително може да се нарече отзвук, но не е задължително да бъде отзвук от произнесенни думи. В случая също не липсва асоциативна връзка между разстройващото и разстроено, обаче тя не е съдържателна, а изкуствена, често породила се по много сложен път.

Чуйте един прост пример за такава грешка, мое на* блудение. Веднъж срещам в красивите наши Доломи* ти две познати от Виена, пременени като туристки. Придружавам ги донякъде, като по пътя говорим за удоволствията, но и за трудностите на туризма. Едната от дамите признава, че развлечението си има някои неудобства. „Вярно, никак не е приятно цял ден да маршируваш така под слъпптс, а блузата и ризата ти да са просмукани от пот." Изричайки тези думи, тя леко се запъна. След това продължи: „Но после, като си оги-деш *вгащи* и се преоблечеш..." Тази говорна грешка не сме анализирали, но мисля, че лесно ще я разберете. Дамата имаше намерение да бъде по-подробна в изброяването и да каже: блузата, ризата и гащите. За-ради благоприличието гащите бяха спестени, но в следващото, по съдържание съвсем независимо изречение произнесената дума се появи като изопачение на сходно звучащото „*вкъщи*".

Сега вече можем да се обърнем към главния, дълго отлаган въпрос, какви са тези намерения, които се проявяват по такъв необикновен начин като смущения на други намерения. Най-различни, разбира се, но ние ще се опитаме да открием общото между тях. Ако раз-

гледаме голям брой примери в такъв аспект, то скоро се оформят три групи. Към първата принадлежат слу-чаите, при които смуцаващата тенденция с известна на говорещия и освен това е почувствана от него преди грешката. Така при „извиниха tt“⁴ говорещият не само признава, че е окачествил дадените събития като „свинщини“, а и че е имал намерението да го изрече, но после се е отказал. Втората група образуват онези случаи, при които говорещият също признава за свое смуцаващото намерение, без да знае, че то е било ак-тивно у него тъкмо преди грешката. Той приема наше-то тълкуване на грешката му, като донякъде е изнея-Даи от него. Примери за такова поведение е може би по-лесно да се намерят сред другите видове грешки, отколкото сред i опорните. В третата група грешки тъл-куването :ia смуцаващото намерение решително се ог-хвърля от говорещия; той не само отрича да го е имал преди грешката, а твърди, че то поначало му е съвсем чуждо. Спомнете си примера с уригвапего и напрало неучтивия отказ, който получих на предложеното от мен тълкуване. Знаете, че по въпроса за тези случаи още не сме постигнали съгласие. Аз не приемам сериоз-но възраженията на оратора и продължавам непоколе-бимо да държа на тълкуването си, докато вие, сгрува ми се, все пак сте впечатлени от яеювата съпротива и се питате дали не трябва да се откажем от тълкува-нето на такива грешки и да ги приемем за чисто фи-зиологични актове в доаналитичния смисъл. Предста-вам си какво ви плаши. Моето тълкуване съдържа до-пускането, че у говорещия могат да се изявят намере-ния, за които той самият не знае нищо, аз обаче съм в състояние да ги разкрия въз основа на някои признаци. Пред такова необичайно и свързано с валени послед-ствия допускане вие се същпсвате. Разбирам ви и за-сега ви оправдавам. По пека да сме наясно: ако искате да прилагате последователно лровереното върху толкова много примери схващане за грешките, ще трябва да се решите да приемете въпросното плашешо ви допускане. Ако ли не, ще трябва да се откажете от току-що постигнатото разбиране на грешките.

Да се спрем още малко на онова, което обединява трите групи и е общо за трите механизма на говорна грешка. За щастие то е съвсем ясно. При първите две

първата група приема смушаващата тенденция; в първата група освен това той я чувства непосредствено преди да сгрещи. И в двата случая обаче тя бива *изтласкана*. *Говорещият решава да не я допусне в речта си и тогава прави грешката, тоест изтласканата тенденция против fiat ята му са проправя път в речта, като променя израза на допуснатата от него интенция, смес** ва се с нея или направо я измества. Такъв е механизмът на говорните грешки.

От своя гледна точка аз мога прекрасно да съгласувам описания дотук механизъм е процеса, който се извършва в третата група. Трябва само да приема, че тези три групи се различават по степента на изтласкване на интенцията. В първата група интенцията е налице и говорещият я възприема преди изказването си; едва тогава тя бива отблъсната, за което си отмъщава чрез говорната грешка. При втората група изтласкването е още по-силно; интенцията вече не се възприема преди изказването. Забележителното е, че това съвсем не ѝ пречи да предизвиква грешката! Нейното поведение тук ни улеснява при обяснението на процеса в третата група. Не се сдържостя да допусна, че в грешката може да имаме израз и такава тенденция, която е била потисната от дълго, може би много дълго време, говорещият и я възприема и затова огрича нейното съществуване. Но да оставим настрана проблема на третата група; наблюденията върху другите случаи налагат извода, че *потискане е на желанието да се каже нещо е задължително условие за появата на говорна грешка*.

Ето че напреднахме още малко в разбирането на грешките. Знаем не само, че те са душевни актове, в които се откриват смисъл и преднамереност, не само, че се пораждат от интерференцията на две различни намерения, а и че едното от намеренията трябва да е претърпяло известно изтласкване, за да се изрази чрез смушаване на другото. Трябва то самото да е било разстроено, преди да стане разстройващо. Разбира се, това още не е пълното обяснение на явленията, които наричаме грешки. Нече виждаме да изникват нови въпроси и изобщо предчувстваме, че колкото повече напредваме в нашето разбиране, толкова повече въпроси ще се породят. Можем например да запитаме защо всичко това не се извършва по по-прост начин. Щом като

има намерение да се изтласка една тенденция, вместо да се реализира, то това изтласкване би трябвало да се извърши така, че тя да не се прояви с нищо, или пък ако не успее, то тя би трябвало да получи пълен израз. Грешките обаче са компромиси, наполовина успех, наполовина неуспех за двете тенденции, застрашеното намерение нито се потиска напълно, нито пък може — като оставим настрана отделни изключения — да излезе наяве ненакърнено! Вероятно са нужни специални условия, за да се получи такава интерференция или такъв компромис, но нямаме никаква представа какви биха могли да са те. Аз и не мисля, че ще разкрием тези неизвестни нам положения, като се задълбочаваме попатаък в изучаването на грешките. По-скоро ще се наложи да проникнем преди това в други тъмни сфери на душевния живот; едва аналозиите, с които се срещнем там, ще ни дадат кураж за онези допускания, които са необходими за по-пълното изясняване на грешките. И още нещо! Боравенето с дребни признаци, с каквото постоянно се занимаваме в тази област, също крие своите опасности. Съществува едно душевно заболяване, комбипаюрна параноя, при което неограничено се използват подобни дребни признаци, а не бих казал, че постигнатите по този начин изводи са винаги правилни. От такива опасности могат да ни предпазят широката сфера на пашите наблюдения и множеството Сходни впечатления от различни области на душевния живот.

И така на това място ще изоставим анализа на грешките. Трябва да ви предупредя още само за едъо: запомнете начина, по който разглеждахме тези феномени, като образец. Този пример ви разкрива целите на пашата психология. Мис не само описваме и класифицираме явленията, а ги схващаме като прояви на борбата между отделни душевни сили, на израз на целенасочени тенденции, кои го взаимно се подкрепят ил>1 си противостоят. Ние схващаме душевните явления като *динамични*. В нашето гледище възприеманите феномени трябва да отстъпят мястото си на тенденции, за които можем само да предполагаме.

Тъй че повече няма да се задълбочаваме върху грешките, но бихме могли да се поразходим още из тази област, при което ще се срещнем с познати неща и

ще открием някои нови. Ще се придържаме към приетото вече разделение на три групи говорни грешки съответно и по отношение на писмените грешки, на грешките при четене, на погрешното чуване, на забравянето с разновидностите му в зависимост от забравяните обекти (собствени имена, чужди думи, намерения, впечатления), на погрешните действия, на затурянето и загубването. Заблужденията, доколкото имат значение за нас, могат да се отнесат отчасти към забравянето, отчасти към погрешните действия.

Макар че разгледахме говорните грешки толково обстойно, все пак трябва да добавим още нещо. С тези грешки се свързват дребни афективни явления, които не са съвсем безинтересни. Никой не обича да допуска такива грешки; човек често не забелязва собствените, но никога не пропуска чуждите. В известен смисъл говорните грешки са заразителни; съвсем не е лесно да се говори за тях, без човек сам да почне да ги допуска. При най-незначителните им форми, които не ни разкриват кой знае какви скрити душевни механизми, мотивацията се открива лесно. Ако например някой е произнесъл дълга гласна каго кратка поради някакво независимо как мотивирано смущение при дадената дума, то той разтяга някоя от следващите кратки гласни и допуска нова грешка, компенсирайки предишната. Същото сглна, когато с произнесъл нечисто или небрежно дифтонг, паир. *si* или *o/* като *ci*, стреми се да го поправи, каго промени някое следипщо *ci* в *en* или *oi*. Това, изглежда, се определя от съобразяването със слушателя, който не бива да мисли, че на говорещия му е безразлично как борави с матерния си език. Второто компенсиращо изопачаване като че ли направо има за цел да обърне вниманието на слушателя върху първото и да ю увери, че и говорещият го е забелязал. Най-честите, най-прости и незначителни говорни грешки представляват сливания и предзвущи, явяващи се при маловажни части на речта. Например в едно по-дълго изречение последната дума може да се измести напред. Това оставя впечатлението за нетърпение да се завърши фразата и, общо взето, говори за известна съпротива срещу това изречение или срещу цялото изказване. Така стигаме до гранични случаи, при които се заличават разликите между психоаналитичното и обикновеното

физиологично разбиране на грешките. В тези случаи вероятно също е налице смущаваща речевото намерение тенденция; тя обаче само издава присъствието си, без да разкрива своята цел. Предизвиканото от нея смущение се подчинява на някакви взаимни влияния между звуковете или на асоциации и може да се схване като отклоняване на вниманието от речта. Но нито това смущение на вниманието, нито действието на асоциациите определят същината на явлението. Неговата същина си остава наличието на смущаваща речевото намерение интенция, чието естество обаче този път не може да се отгатне по нейните прояви, както става при по-добре изразените случаи на говорна грешка.

Писмените грешки, към които преминавам сега, съвпадат с говорните дотолкова, доколкото не можем да очакваме някакви нови аспекти. Тези грешки ще ни послужат може би само за допълнителна илюстрация на казаното. Толкова разпространените дребни сливания или измествания напред особено на последната дума са указание за обща неохота спрямо писането и нетърпение да се приключи по-бързо с него. По-ярките писмени грешки разкриват естеството и целта на смущаващата тенденция. Но поначало, когато видим грешка в едно писмо, знаем, че с пишещия не всичко е било наред; винаги обаче можем да установим какво го е смущавало. Често писмените грешки, както и говорните, остават незабелязани за човека, който ги е допуснал. Показателно е следното наблюдение: някои хора имат навика да прочитат още веднъж писмото си, преди да го пуснат. Други нямат този навик, но ако някой път по изключение го сторят, винаги се случва да открият и поправят очебийна грешка. Как може да се обясни това? Като че ли тези хора все пак знаят, че са допуснали грешка. Трябва ли да повярваме в това?

Практическото значение на писмените грешки е свързано с един интересен проблем. Може би си спомняте случая с убиеца Х., който съумявал да си доставя чрез различни научни институти култури от много опасни болестотворни бактерии, представяйки се за бактериолог, а всъщност ги използвал, за да ликвидира свои близи по този най-модерен начин. Веднъж той написал оплакване до ръководството на такъв институт по повод неефективността на изпратените му култури, но до-

пуснал грешка и вместо „при опитите ми с мишки и морски свинчета“ съвсем ясно се четяло „при опитите ми с хора“. Грешката направила впечатление и на лекарите от института, но доколкото ми е известно, те не си извадили никакви заключения от нея. Как мислите? Не трябваше ли лекарите да приемат тази грешка за самопризнание и да предизвикат разследване, при което злодействата на убиеца щяха да бъдат осуетени навреме? Не е ли това случай, при който непознаването на нашето схващане за грешките е довело до практически важен пропуск? На мене лично подобна грешка несъмнено би ми се видяла много подозрителна, ала някои важни съображения не позволяват тя да се използва като признание. Грешката несъмнено е улика, но само тя не е достатъчна за започването на разследване. Тя наистина ни показва, че в ума на този човек се върти мисълта за заразяването на хора, не позволява обаче да кажем дали тази мисъл представлява престъпно намерение, или е просто безобидна фантазия. Възможно е дори човекът, допуснал такава грешка, с пълни субективни основания да отрече подобна фантазия, да я Отхвърли като нещо, което му е свършено чуждо. По-късно, когато се спрем на разликата между психична и материална реалност, ще разберете още по-добре тези икшождности. Но ето още един случай, при който в един грешка допълнително се открива неподозирано значение

При промитите ци-шк» се натъкваме на психична ситуация, която определено се отличава от ситуацията при пжорните и гтгмепиге]ремжи. Тук едната от двете конкуриращи се тенденции е заместена от сензорно въздигтпие и може би затова е по-малко устойчива. Та нали онова, което четем, не е продукт на нашия собствен душевен живот за разлика от онова, което пишем. Матпна и повечето случаи прочитайте грешки представляват пълно заместване. Написаната дума се замества с други, като това може да стане само въз основа на ("контри) между думите, без съдържателна връзка между гоксп и грешката. Примерът, който дава *Лихтенберг* -• „*Агамемнон*“ вместо „*ангномси*“ (вж. с. 72 -- б. пр.), •- е най-добрият от тази група. Ако искаме да открием смущащата тенденция, която причинява грешката, можем шобщо да> we обръщаме внимание на

текста и да започнем аналитичното изследване с два!3 въпроса: коя мисъл е най-близка до съдържанието на грешката и в каква ситуация е била допуснатата тачи грешка. Понякога познаването на ситуацията е достатъчно за обяснението на грешката, напр. в случая, в който един човек броди из непознат му град, измъчван от известни нужди, и изведнъж вижда на първия етаж на една сграда голяма *табела с надпис „Клозети“*. Той успява още и да се учуди, че табелата е поставена толкова високо, преди да открие, че на нея пише „*Корсети*“. В други случаи тъкмо независимата от съдържанието на текста грешка изисква задълбочен анализ, който не може да се извърши без опит и доверие в психоаналитичната техника. И обикновено обяснението на прочитайте грешки е по-лесно. Заместващата дума по примера на „Агамсмон“ пряко разкрива породилите грешката мисли. В сегашните военни времена например е нещо обикновено да прочитаме имената на градовете и военачалниците, както и различните военни понятия, които се набиват в ушите ни, навсякъде, където срещнем подобни думи. Така на мястото на непознатото и неинтересното идва онова, което ни интересува и занимава мисълта ни. Отраженията на мълките засенчват новите възприятия.

И при прочитайте грешки не липсват случаи от другия вид, при които самият текст събужда смущаващата тенденция, а после обикновено го превръща и в неговата противоположност. Когато е трябвало да прочетем нещо неприемливо за нас, анализът ще ни убеди, че силното ни желание да отречем написаното е довело до неговото изопачаване.

При първите, по-чести случаи на прочитни грешки отстъпват на заден план два момента, на които отредихме важна роля в механизма на грешките: конфликтът между две тенденции и изтласкването на едната от тях, която се обезщетява чрез грешката. Не че при прочитните грешки става обратното, но тук много повече ни се натрапва доминирането на мислите, довели до грешката, отколкото евентуалното им предварително изтласкване. Тъкмо тези два момента обаче най-отчетливо се разкриват при различните ситуации на забравяне.

Забравянето на намерения е почти еднозначно, неговото тълкуване, както вече казахме, не се оспорва и

от лаиците. Смуцаващата намерението тенденция пред ставлява винаги противоположно намерение, нежелание за което остава само да разберем защо не се изразна; по друг, по-неприкрит начин. Но съществуването на та кова противоположно намерение е несъмнено. Поняко га успяваме да научим нещо за мотивите, които го ка рат да се прикрива, и почти винаги те се свеждат де това, че чрез грешката то скрито се осъществява, до като във вид на открито противоречие със сигурност би срещнало отпор. Ако междувременно е настъпила ня каква промяна на психичната ситуация, която да пра ви осъществяването на намерението невъзможно, то за бравянето му вече не представлява грешка. Човек ж му се учудва, защото вижда, че е било безсмислено дг си припомня това намерение; в този случай то бивг трайно или временно угасено. Забравянето на едно на мерение е грешка само тогава, когато няма убедителн? пречка за неговото осъществяване.

Случаите със забравяне на намерения са, общо взето, толкова еднообразни и прозрачни, че тъкмо за това не представляват интерес за нашето изследване. В два пункта обаче от тях можем да научим нещо ново. Казахме, че забравянето, тоест неизпълнението на едно намерение, е свидетелство за враждебно нему желание. Но изследванията ни показват, че това враждебно же лание бива дн;| нида -- пряко и опосредствано. Второ то може иа м-добро да се обясни чрез някои примери. Когато покровик¹лят забрани да се застъпи за своето протеже пред трето лице, причината вероятно е, че то*, не се интересува много от протежето си и няма особено желание да ходатайства за него. Поне протежето та ка ще изтълкува неговото забравяне. Но случаят мо же да е и по-сложен — причината за нежеланието *т* покровителя да идва от съвсем друга посока и да ст отнася до съвсем други неща, изобщо да не е свързан? с протежето, а с третото лице, пред което трябва да с< ходатайства. Виждате, че и тук възникват съображения? срещу практическото използване на нашите тълкувания. Въпреки правилното обяснение на забравянето проте жето рискува да прояви прекалена недоверчивост и теж ка несправедливост спрямо покровителя си. Или кога то някой забрави за среща, за която е дал обещание. Нџ другия и пред самия себе си, то най-честото обяснение

ще бъде, че той не желае да се срещне с това лице ! !о тук анализът би могъл да покаже, че смущаващата тенденция не се отнася до лицето, а до мястото на срещата, което човекът отбягва поради свързан с него неприятен спомен. Или когато някой забравя да пусне писмо, враждебната тенденция може и да се отнася до неговото съдържание, но не е изключено то само по себе си да е безобидно, а да става жертва на такава тенденция само защото с нещо напомня на друго, предишно писмо, спрямо което тази тенденция е имала своето основание. Тук нежеланието ще се е пренесло от предишното писмо, където е било оправдано, върху сегашното, където всъщност е неуместно. И така виждате, че при използването на нашите основателни интерпретации са нужни съдържаност и предпазливост; онова, което психологически е еднозначно, на практика може да бъде твърде многозначно.

Подобни феномени сигурно ви изглеждат твърде странни. Навярно сте склонни да смятате, че „непряката“ противоположна воля вече характеризира процеса като патологичен. Аз обаче ви уверявам, че той се среща и в рамките на нормата и здравето. Впрочем не ме разбирайте неправилно. Съвсем не твърдя, че нашите аналитични интерпретации са ненадеждни. Тази многозначност на забравянето на намерения е налице само докато не сме извършили анализ на случая, а го тълкуваме въз основа на общите положения. Направим ли анализ с определено лице, всеки път научаваме с достатъчна сигурност дали нежеланието е пряко, или идва отнякъде другаде.

Вторият пункт е следният: след като в толкова случаи се потвърждава, че забравянето на намерения се дължи на противоположно желание, можем да се осмелим да приложим това решение и спрямо редицата други случаи, в които анализираното лице не потвърждава, а отрича разкритото от нас противоположно желание. Вземете за пример пределно често срещашото се забравяне да се върнат взети назаем книги, да се платят сметки и дългове. Ние ще дръзнем да заявим на даденото лице, че то не желае да върне книгите и дълговете си, а то ще отрича, но няма да бъде в състояние да пи даде друго обяснение на поведението си. В отговор ще му кажем, че то не знае за това свое намере-

инс; за нас обаче е достатъчно, че то се разкрива в забравянето. Лицето навярно ще ни повтори, че просто о забравило. Вие познавате тази ситуация, вече сме изпадали в нея. Искаме ли последователно да развием нашите интерпретации на грешките, които вече бяха многократно потвърдени, неизбежно стигаме до предположението, че у човека могат да действат тенденции, без самият той да знае за тях. Това обаче противоречи на всички господстващи в живота и в психологията възгледи.

Забравянето на собствени имена и чужди думи може да се обясни* по същия начин чрез гротивоволя, насочена пряко или непряко срещу даденото име. Вече ви дадох не еднo пример за пряка антипатия към имена. Тук обаче особено често се среща непряката причинна връзка, за установяването на която е необходим внимателен анализ. Например в нашето военно време, което ни принуди да се откажем от толкова много свои предишни склонности, припомнянето на собствени имена също е засегнато поради най-странни асоциативни връзки. Наскоро ми се случи да не мога да си припомня името на безобиден моравски град *Бизенц* и анализът разкри, че причината не е някаква директна неприязнь към него, а сходството му с името на Палацо Бизенци в Орането, където по-рано обичах често да отсядам. Като мотив на нагочегюта срещу припомнянето на това име 'юндепия тук я а' първи път срещахме един принцип, който шжъспо ги?в ни разкрие огромното си значение за възникването на Миропите симптоми — нежеланието на паметта да си припомни исцща, свързани с изпитано неудоволствие, за да не се възобнови то при репродукцията им. Този стремеж към отбягване на неудоволствието, породено от спомени или други психични актове, психичното бягство от неудоволствието трябва да признаем за изначален мотив не само при забравянето на имена, а и при много други грешки като пропуски, заблуди и подобни.

Забравянето на имена обаче е особено улеснено от психофизиологична гледна точка, поради което се явява и в случаи, при които не може да се открие намеса на мотива за отбягване на неудоволствието. Ако някой поначало е склонен към забравяне на имена, аналитичното изследване ще открие, че той ги забравя не само

когато не ги обича или когато му напомнят за нещо неприятно, а и защото са свързани с друг, по-съкровен асоциативен кръг. Този кръг сякаш задържа името и не го допуска до другите, активирани в момента асоциации. Припомнете си триковете на мнемотехниката и ще откриете с известно удивление, че имената могат да се забравят поради същите взаимовръзки, които иначе преднамерено се създават, за да ги предпазват от забравяне. Най-яркият пример за това са собствените имена, които по понятни причини имат съвсем различна психологична стойност за различните хора. Вземете например името Теодор. За едни от вас то не значи нищо особено, за други е име на баща, брат, приятел или друг собственост. Аналитичният опит ще ви покаже, че при първите не съществува опасност да забравят, че подалечно лице носи това име, докато другите все няма да свързват с чужд човек името, което им се струва запазено за техните близки. Представете си сега, че асоциативното задържане може да се съчетае с принципа за отбягване на неудоволствието, а освен това и с някакъв непрям механизъм, и ще добиете понятие за сложния процес, на който се основава временното забравяне на имена. Адекватният анализ обаче е в състояние да разкрие всички тези сложни взаимовръзки.

Забравянето на впечатления и преживявания още ясно и по-пълно от забравянето на имената разкрива действието на тенденцията за избягване на неприятни спомени. Разбира се, то не спада изцяло към грешките, а само дотолкова, доколкото ни изглежда странно и неоправдано от гледна точка на привичния ни опит, гоест когато например се отнася до пресни или важни впечатления или до такива, чиято отпадане оставя празнина в иначе добре свързана верига от спомени. Защо тообщо можем да забравяме, в това число и преживявания, които са ни впечатлили дълбоко, като събитията от ранните ни детски години — това е съвсем друг проблем, при който съпротивата срещу неудоволствието играе известна роля, но далеч не може да обясни всичко. Безспорен факт е, че неприятните впечатления се забравят лесно. Много психолози са го забелязали, а великият Дарвин е бил така поразен от това, че е приел за свое „златно правило“ да си записва особено грижливо наблюденията, които противоречат на неговата теор-

рия, защото се убедил, че тъкмо те не се задържат в паметта му.

Който за първи път чуе за този принцип на защита срещу неприятните спомени посредством забравянето, рядко пропуска да възрази, че според неговите наблюдения тъкмо неприятните неща се забравят трудно, че те отново и отново се връщат в съзнанието на човека против волята му, за да го измъчват, например спомените за обиди и унижения. Това също е вярно, но като възражение не е състоятелно. Важно е навреме да се осъзнае, че душевният живот преде явява бойно поле ла противоположни тенденции или, казано нединамично, той се състои от противоречия и двойки противоположности. Установяването на определена тенденция съвсем не изключва противоположната ѝ тенденция, има мяско и за двете. Важно е само как се отнасят една към друга противоположностите, какви въздействия произтичат от едната и какви от другата.

Загубването и затурияпето са особено интересни за нас със своята многозначносг, тоест с многообразието на тенденциите, на които служат. Общото за всички случаи е, че сме искали да загубим нещо, но причините и целите могат да бъдат различни. Губим един предмет, ако се е повредил, ако ни се иска да го заменим с по-добър, ако е престанал да ни бъде скъп, ако са се шюшили отношенията пи с човека, който ни го с дал, или пък сме го придобили при обстоятелства, за които но желяем да си спомняме. Па същите пели може да служи изпускането, повреждането, счупването на вещи. Твърди се, че доведените и незаконородените деца са много по-нездрави от желаните. Съвсем не са нужни грубите похвати на мащехата, за да се стигне до това — достатъчна е известна небрежност при гледането на децата. Със съхраняването на предметите положението може да е същото.

На загубване могат да бъдат обречени и предмети, които не са намалили нищо от стойността си, но човек скритом иска да ги принесе в жертва на съдбата, за да отклони друга, по-страшна загуба. Анализът показва, че такива заклинания към съдбата са все още много чести сред нас, че загубването често е доброволно жертвоприношение. То може също така да служи и за съпротива или самонаказание; казано накратко, далеч-

ките мотиви па желанието да се освободим от един предмет чрез загубване са необозрими.

Погрешните действия, както и други заблуждения, често служат за осъществяването на всъщност непозволявани желания. Тук преднамереността се маскира каго щастлива случайност. Подобно нещо се случило например с наш приятел, комуто се налагало да направи крайно неприятно му посещение с вшак в околностите на града и при прекачването по погрешка се качил във влака, който го върнал обратно в града. Или когато при пътуване ни се иска да сирем за по-дълго иа някоя междинна спирка, во определена задължения не позволяват да го направим-, се случва да пропуснем връзка в разписанието или закъсняваме за влака и се оказваме принудени да осъществим желаното прекъсване на пътуването. Или както се случи с мой пациент, на когото бях забранил да се обажда на приятелката си, но той „по- погрешка“, „в записията“ произнесъл нейния номер вместо моя и така изведнъж се оказал свързан с нея.

Хубав и важен за практиката пример за пряко погрешно действие дава наблюдението на познат инженер върху предисторията на една авария: „Преди ичвесгно време работех с няколко колеги в лабораторията на института над поредица от сложни опити върху еластичността — работа, която бяхме поели доброволно, но която започна да ни отнема повече време, отколкото очаквахме. Веднъж, когато пак отивах в лабораторията с колегата Ф., той каза, че му е особено неприятно да губи толкова време точно днес, защото имал много друга работа вкъщи. Аз можех само да се съглася с него и рекох полу на шега, като имах предвид един случай от г предната седмица.:

— Дано машината отново се повреди, та да си тръгнем по-рано.

При разпределението на работата иа колегата Ф. се падна да управлява вентила на пресата, тоест да пуска бавно налягащата течност за акумулатора в цилиндъра на хидравличната преса чрез внимателно отваряне на вентила. Ръководителят на опита стоеше при манометъра и когато бе достигнато желаното налягане, швика високо „Стоп!“. При тази команда Ф. хвана вентила и с всичка сила го завъртя . . . наляво (вентилите

без изключение се затварят надясно!). Цялото налягане на акумулатора падна върху пресата, тръбопроводите не издържаха и една връзка между тръбите моментално се разкъса — съвсем дребен машинен дефект, който обаче ни принуди да прекъснем работата за деня и да си тръгнем за вкъщи.

Показателно е впрочем, че след известно време, когато обсъждахме този случай, приятелят ми Ф. изобщо не можеше да си спомни моите думи, а аз ги помнех със сигурност."

Всичко това хможе да ви наведе на предположението, че невинаги невинна случайност превръща ръцете на вашата прислуга в такива опасни врагове на имуществото ви. Но може и да се запитате дали е винаги случайност, когато човек сам си наврежда и сам се излага на опасност. Въпроси, които при случай можете да проучите чрез анализ на собствени наблюдения.

Уважаеми слушатели! Това далеч не е всичко, което може да се каже за грешките. Има още много за изследване и обсъждане. Но аз ще съм доволен, ако разсъжденията ни дотук са довели до известно разклащане на вашите досегашни становища и са създали у вас готовност за възприемането на нови разбирания. По отношение на останалото ще си позволя да ви оставя пред едно неизяснено положение. Ние не можем да докажем всичките си тези с изучаването на грешките, а и те не са единственият материал, от който можем да черпим доказателства. Голямата стойност на грешките за нашите цели е в това, че те се срещат много често, лесно можем да ги наблюдаваме и у самите себе си и появата им съвсем не е свързана със заболяване. Само един от неизяснените ваши въпроси ще припомня в заключение: щом хората са толкова близко до разбирането на грешките, както видяхме от много примери, и често се държат така, сякаш прозират смисъла им, как тогава е възможно те по принцип да гледат на същите тези явления като на случайни, лишени от смисъл и значение и да се противопоставят така енергично на психоаналитичното им тълкуване?

Прави сте, това е странно и изисква обяснение. Но аз няма да ви го дам, а постепенно ще ви доведе до онези положения, от които обяснението ще изникне само, без моя помощ.

ВТОРА ЧАСТ СЪНИЩАТА

Лекция V ТРУДНОСТИ И ПЪРВИ СЪПКИ

Дами и господа! Един ден беше направено откритието, че симптомите на някои нервнболни имат определен смисъл*. В отговор на това се създаде психоаналитичният лечебен метод. При прилагането му се натъкнахме на случаи, в които болните вместо симптоми съобщаваха свои сънища. Така се роди предположението, че и сънищата имат някакъв смисъл.

Ние обаче няма да тръгнем по този исторически път, а по обратния. Ще разкрием смисъла на сънищата като подготвителен етап към изучаването на неврозите. Тази обратна последователност е оправдана, защото изучаването на сънищата не само е най-добрата подготовка за разбирането на неврозите, но и самите сънища са невротични симптоми, и то такива, които имат неоценимото предимство да се срещат при здравите хора. И ако всички хора бяха здрави и само сънуваха, то въз основа на сънищата им бихме стигнали почти до всички разкрития, до които ни доведе изследването на неврозите.

Така сънят стана обект на психоаналитичните изследвания. Отново имаме работа с обикновено, незначително явление, което на пръв поглед няма практическо значение, така както и грешките; с тях го сродява фактът, че се среща и при здрави хора. Но извън това тук условията за нашата работа са по-неблагоприятни. Грешките бяха само пренебрегвани от науката, тя малко им обръщаше внимание, но поне не се смяташе за позорно да се занимаваш с тях. Казваха, че има по-важни неща, но може би и от това ще излезе нещо. Зани-

* Иозеф Бройер през годините 1880—1882. Вж. по въпроса лекцията, които изнесох в Америка през 1900 г. — „За психоанализата“ и „История на психоаналитичното движение“.

маиного със сънищата обаче не само е непрактично и излишно, но и направо срамно; то носи печата на непаучността, буди подозрение за склонност към мистицизъм. Как може един лекар да се занимава със сънищата, когато в невропатологията и психиатрията има толкова по-сериозни неща — тумори, големи колкото ябълка и притискащи органа на душевния живот, кръвоизливи, хронични възпаления, при които измененията на тъканта могат да се демонстрират под микроскоп! Не, сънят е прекалено дребен и недостоеен за науката обект.

При това самото негово естество се противопоставя на всички изисквания на точната наука. При изучаването на сънищата ние не сме сигурни дори в своя обект. Налудната идея например е ясна и определена. „Аз съм китайският император“, казва болният на висок глас. Но съновидението? Обикновено то изобщо не може да се разкаже. Когато някой ни разказва сън, има ли гаранция, че разказът му е верен, че той не променя и не измисля нищо, заставен от смъртността на спомена си? Повечето сънища се забравят с изключение на някои дребни фрагменти. И върху тълкуването на такъв материал трябва да се строи научна психология или метод за лечение на болни?

Крайността на една преценка би трябвало да събуди подозрението ни. Възраженията срещу сънищата като обект на науката явно отиват твърде далеч. С аргумента за маловажността вече се сблъскахме при разглеждането на грешките. Тогава казахме, че важните неща могат да се проявяват и в дребни признаци. Що се отнася до неопределеността на съня, такава е неговото естество. Не можем да диктуваме естеството на нещата. Впрочем срещат се ясни и определени сънища. Л пък има и други обекти на психиатрията със същата неопределеност, например редица случаи на натрапчиви представи, с които въпреки всичко се занимават сериозни, уважавани психиатри. Спомням си последния такъв случай в моята лекарска практика. При първата ни среща болният каза: „Имам някакво чувство, че съм навредил или съм искал да напредя на някакво живо същество . . . може би дете? . . . Не, по-скоро куче . . . Като че ли съм го блъснал от мост . . . или нещо такова.“ С несигурността на спомена за съня можем да се спра-

вим, като приемем, че тъкмо това, което сънувалият пи разказва, ще смятаме за негов сън и няма да се интересуваме дали е забравил, или променил нещо в разказа си. И накрая не може да се твърди т а*, а обобщено, че сънят е нещо маловажно. Знаем от собствен опит, че настроението, с което се събуждаме от сън, може да трае през целия ден; лекарите са наблюдавали случаи, при които душевната болест започва с някакъв сън, като фиксира породена от него налудна идея. Съществуват разкази за исторически личности, почерпела подтик за своите важни дела от сънища. Затова трябва да се запитаме откъде всъщност идва презрението на научните кръгове към съновиденията.

Според мен то е реакция на тяхното надценявало в миналите епохи. Възпроизвеждането на миналото, както знаем, не е лесно, но едно нещо, позволете ми тази шега, можем със сигурност да приемем — че нашите предци отпреди 3000 и повече години са сънували по същия начин, както и ние. Доколкото ни е известно, всички древни народи са придавали голямо значение на сънищата и са ги смятали за практически полезни. От тях са извличали предзнаменования за бъдещето, търсели са в тях поличби. За гърците и другите ориенталски народи военен поход без тълкувател на сънищата е бил така немислим, както днес ~ без въздушно разузнаване. Когато Александър Македонски потеглил за своите завоевания, към свитата му се числели най-прочутите съногадатели. Градът Тир, който тогава се намирал на остров, оказал такава упорита съпротива на императора, че той почти решил да се откаже от обсадата. И тогава една нощ му се присъпил сатир, който изпълнявал триумфален танц. Когато разказал този сън на своите гадатели, те му отвърнали, че е получил предзнаменование за победата си над града. Той заповядал да се атакува и превзел Тир. Етруските и римляните използвали други методи за гадаене на бъдещето, но тълкуването на сънищата се практикувало и било на голяма почит през цялата елинско-ищска епоха. От посветената на него литература до днес е достигнало главното съчинение, книгата на *Артемион Далдиански*[^], за когото се предполага, че е живял по времето на император Адриан. * Вж. „Съногаданя“. С. Нар. култура, 1988 — Б. пр

Трудно ми е да ви кажа на какво се дължи по-късният упадък на съногадателното изкуство и изгубването на вярата в съня. Просвещението едва ли е изиграло голяма роля за това, защото от мрачното средновековие са се запазили много по-абсурдни неща, отколкото древното сънотълкуване. Факт е, че интересът към *съня* постепенно бил сведен до суеверие, на което се поддавали само необразованите хора. Последната злоупотреба със съногадаенето, стигнала до днес, е опитът да се узнаят от сънищата числата, които ще бъдат изтеглени в лотарията.

Точната наука в наши дни нееднократно се е занимавала със сънищата, но винаги само с цел да приложи към тях физиологичните си теории. За лекарите сънят, разбира се, не е психичен акт, а отражение на соматични дразнители в душевния живот. През 1876 година *Бинц* обявява съня за „телесен, във всички случаи безполезен, в много случаи направо болестен процес, който е така далеч от световния дух и безсмъртието, както синият етер от обрасла с бурени песъчлива местност в дълбока падина“¹. *Мори* го сравнява с безразборните свивания на мускулите при хорейта в противоположност на координираните движения на здравия човек. Според едно старо сравнение съдържанието на съня наподобява тоновете, които „десетте пръста на неумеещ да свири човек изтръгват от клавишите на пианото“².

Тълкуването означава разкриване на скрит смисъл; при тези преценки на съня не може да става и дума за подобно нещо. Вижте описанието на съня у *Бунт*, *Йодл* и други съвременни философи; то се задоволява да изброява отклоненията на съня от мисленето в будно състояние с явната цел да покаже по-нисшия характер на сънищата; ипъкват се разпадането на асоциациите, отчасти по критичност, изключването на знанията и други причини на непълноценно функциониране. Единственият принос на точната наука за опознаването на съня е доприносът на телесни, въз-

¹ Binz, O Ueber den Schlaf. Poppe, 1878. — Б. нем. изд. ² Maury, I. [L. A. I. <• swmml'it ct lus rovers. Paris, 1878. — Б. нем. т.д.

вото съдържание. Един наскоро починал норвежки автор, Я. Мурли Вулд, ни е оставил два дебели тома експериментални изследвания върху съня (преведени на немски през 1910 и 1912 година), които се занимават почти само с ефекта от промяната в положението на крайниците*. Те се сочат щато пример за истинско научно изследване на сънищата. Представяте ли си какво би казала точната наука, ако разбере, че ние се опитваме да открием в тях *смисъл*? Може би го е и казала вече. Но ние не ще се оставим да ни уплашат. Щом грешките могат да бъдат смислени, то и сънищата могат, а при грешките в много случаи се открива смисъл, убягнал на точната наука. Нека възприемем предразсъдъците на древните и на народа и тръгнем по стъпките на античните съногадатели.

Преди всичко трябва да се ориентираме в нашата задача, да се огледаме в областта на сънищата. Какво е сънят? Трудно е да се каже това с едно изречение. Но няма да се опитваме да даваме дефиниции, след като явлението е познато на всички. Трябва обаче да отбележим същественото в съня. Как ще го открием? Съществуват такива огромни различия в тази сфера, различия във всяко отношение. Същественото ще е навярно онова, което е общо за всички сънища.

Е, да, първото нещо, общо за всички сънища, е, че по време на сънуването спим. Сънят очевидно е душевният живот по време на спането, който с нещо наподобява душевния живот в будно състояние, но и силно се различава от него. Това е още определението на *Аристотел*. Може би между спането и сънуването има дори по-тесни връзки. Сънят понякога пи събужда, често си го спомняме, когато се събудим спонтанно или ни събудят насила. Както изглежда, сънуването е междинно състояние между спането и бодърстването. Така стигаме до спането. Какво представлява то?

Това е физиологичен или биологичен проблем, по който още много се спори. Тук ние не можем да предложим никакви решения на спорните въпроси, но мисля, че трябва да се опитаме да дадем психологическа характеристика на спането. То е състояние, в което сме обърнали гръб на света, интересът ни към него е угас-

** Void, J. Motirly. Uber den Traum. Leipzig, 1910, 1912. — Б. пем.
и д.

иал Аз заспивам, когато се оттегля от външния свят и се прикрива от неговите дразнителни. Заспивам също, когато съм изморен от него. Все едно, че му казвам: „Остави ме на спокойствие, защото искам да спя.“ Обратното казва детето: „Не искам още да си лягам, не съм уморен, искам да изживея още нещо.“ И тъй биологичната тенденция на спането, изглежда, е почивката, а психологичната му характеристика — секването на интереса към света. Сякаш за нашата връзка със света, в който сме дошли с такова нежелание, е свойствено, че не можем да го понасяме без паузи. Затова временно се оттегляме в първичното състояние, в което сме били, докато сме се намирали в майчината утроба. Поне условията, които си създаваме, много приличат на онези — топло, тъмно и тихо. Някои от нас се свиват на кълбо и заемат положение, наподобяващо това на плода в утробата. Сякаш и ние, възрастните, не принадлежим изцяло на света, а само до две трети; в третата си част изобщо не сме още родени. Затова всяко събуждане сутрин е като ново раждане. Така и определяме състоянието си след събуждането: „Като новороден съм“, а с това навярно правим съвсем погрешно предположение за общото самочувствие на новороденото. На него по всяка вероятност му е твърде неуютно. За раждането казваме още: „Вижда белия свят.“ Ако това е спането, то сънят като че ли изобщо не плиза в неговия план, а ио-скоро изглежда нежелателна добавка. Затова и смятаме, че спането без сънища е най-доброто, единствено правилното. То не бива да се придружава от душевна дейност; прояви ли се такава, значи не ни се е удало да възстановим състоянието на предродилен покой, да отстраним всички остатъци от будността. За такива остатъци смятаме сънищата. Тогава наистина излиза, че те не би трябвало да имат смисъл. С грешките беше друго, те бяха дейност в будно състояние. Но когато спя, преустановил съм изцяло душевната си дейност и не съм успял да потисна само отделни остатъци от нея, няма никаква необходимост тези остатъци да притежават някакъв смисъл. Аз дори не бих могъл да използвам този смисъл, защото цялата останала част от душевната ми дейност спи. Тук наистина може да става дума само за прости реакции, за душевни феномени, които са пряк отговор на

телесни дразнения. Така стигаме до извода, че сънищата са остатък от душевната дейност в будно състояние, които смущават спането, и че трябва възможно най-бързо да изоставим тази неподходяща за психоанализата тема.

Все пак, дори да са излишни, сънищата съществуват и ние можем да се опитаме да си обясним тяхното съществуване. Защо душевният живот не заспива? Вероятно защото нещо не дава на душата покой. Върху нея въздействат дразнители и тя трябва да реагира на тях. Сънят следователно е вачинът, по който душата реагира на въздействащите ѝ в спящо състояние дразнители. Тук като че ли се открива път към разбирането му. Бихме могли да видим какви са при различните сънища дразнителите, които смущават спането и на кои те се реагира със сънуване. С това бихме разкрили първо общо нещо между всички сънища.

Има ли друго общо нещо? Да, то е несъмнено, но много по-трудно може да се определи и опише. Душевните процеси в спящо състояние имат съвсем различен характер от тези при будност. Насън човек преживява най-разнообразни неща и вярва в тях, докато в действителност не преживява нищо освен може би смущаващия дразнител. Преживяването е предимно в зрителни образи; могат да се породят и чувства, мисли, нещо могат да преживеят и другите сетива, но преобладаващото са картините. Част от трудностите при разказването на сънища се дължат на това, че трябва да преведем тези картини в думи. „Мога да го изрисувам — чуваме често от разказващия, — но не знам как да го кажа.“ И това не е понижена душевна дейност, както тази на слабоумния в сравнение с гениалния; това е нещо качествено различно, но е трудно да се каже в какво се състои разликата. Г. Т. *Фехнер** изказва на едно място предположението, че сцената, на която се играват сънищата (в душата), е различна от тази на предгавието в будно състояние. Наистина това не е сicutо aa нас и не знаем как да разбираме тази мисъл, но тя действително предава впечатление за нещо необикновено, което създават повечето сънища. Не е подходящо и сравнението на сънуването с изпълнението на нему-

* Fechner, G. T., Elemente der Psychophysik. Leipzig, 1868. — Б, кем. изд.

никалната ръка. При случайното натискане на клавишите пианото все пак ще отговори със същите тонове, макар и не с мелодии. Нека запомним добре тази втора обща черта на всички сънища, макар че остана неразбрана.

Има ли други общи черти? Аз не намирам такива, навсякъде виждам различия, и то във всички отношения – както в субективната продължителност, така и в ясногата, засягането на чувствата, запаметяването и т. н. Всичко това всъщност не изглежда така, както би трябвало да се очаква от една припудителна, бедна, автоматична реакция спрямо дразнител. Що се отнася до измеренията на сънищата, съществуват съвсем кратки, съставени само от една или няколко картини, от една мисъл, дори само от една дума, и други, отличаващи се с богато съдържание, цели романи, с прилично голяма продължителност. Има сънища, осезаеми като действително преживяване дотолкова, че известно време след събуждането все още не можем да ги разпознаем като сънища; други пък са извънредно бледи, призрачни и смътни; възможно е дори в един и същи сън да се сменят свързани и едва доловими епизоди. Сънищата могат да бъдат напълно смислени или най-малкото свързани, дори забавни, приказно хубави; други обаче са объркави, глуповати, абсурдни, често дори налудничави. Някои ни оставят напълно равнодушни, а други разбудят всевъзможни чувства, патъжават ни до плач, стряскат ни така, че се събуждаме, смайват, възторгват и т. н. По-голямата част от сънищата се забравят скоро след събуждането или се задържат в паметта ни до края на деня, като споменът все повече избледнява; но някои, например сънища от детството, се запомнят така добре, че и след 30 години са като току-що преживени. Има сънища, уникални като човешките индивиди, други се повтарят при едно и също лице непроменени или с малки изменения. Накратко, тази малка нощна душевна дейност притежава огромен репертоар, може всичко, което се удава на душата през деня, и все пак то не е същото.

За обяснение на тази многообразност на сънищата би могло да се приеме, че различните форми отговарят на различни преходни етапи между спането и будърстването, на различни степени на спане. Да, но в та-

Къв случаи колкото по-качествени, по-съдържателни и по-ясни са сънищата, толкова по-ясно би трябвало да осъзнаваме, че сънуваме, защото при такива сънища душата се доближава до събуждането и не би трябвало след ясен и смислен сън да следва безсмислен и смътен, а после отново доброкачествен. Душата едва ли би могла така бързо да променя дълбочината на спането. Следователно това обяснение е незадоволително, на право казано — негодно.

Нека засега изоставим въпроса за „смисъла“ на сънищата и вместо това се опитаме да си проправим път към тяхното по-добро разбиране, като тръгнем от общите им черти. От връзката им със спането заключихме, че те са реакция спрямо смущаващ го дразнител. Както вече казахме, това е единственият пункт, в който точната експериментална психология може да ни дойде на помощ; тя доказва, че въздействащите по време на сън дразнители се явяват в сънищата. Проведени са много такива изследвания, включително и това на споменатия вече *Мурли Вулд*; навярно и всеки от нас би могъл да потвърди този извод от собствени случайни наблюдения. Аз ще изложа някои по-стари експерименти. *Мори е* извършвал такива опити върху самия себе си. Поднесли му по време на сън одеколон. Той сънувал, че се намира в Кайро пред магазина на Иохан Мария Фарина, след което последвали други удивителни приключения. Друг път го ощипали леко по тила. Сънувал, че му се поставя пластир против мехури, а после му се присънил един лекар, който го лекувал в детските години. Или капнали капка вода на челото му. Той се оказал в Италия, където се потял силно и пиел бялото вино от Орвието.

Онова, което прави впечатление в тези експериментално предизвикани сънища, може би ще стане още по-ясно от друга поредица сънища, свързани с дразнители. Това са три съня, разказани от един остроумен наблюдател — *Хилдебрант**, всичките свързани със звъна на будилник.

„Разхождам се в едно пролетно утро през раззеленените поля и стигам до съседното село, където виждам жителите му в празнични дрехи, с молитвеници под

* Hildebrandt, F. W. Der Traum und seine Verwertungen für das Leben. Leipzig, 1875. — Б. нем. изд.

мишниците да отиват масово към църквата. Но да! Днес е неделя и утринната служба скоро ще започне. Решавам и аз да вляза, но преди това, понеже съм се позадъхал и запотил, да се разхладя в гробището до църквата. Докато чета различни надгробни надписи, чувам звънаря да се изкачва към кулата, поглеждам нагоре и виждам малката селска камбана, която трябва да даде знак за започване на богослужението. Тя виси още известно време неподвижна, а след това се залюлява и изведнъж ударите ѝ заехтяват звънко и пронизително — така звънко и пронизително, че слагат край на съня ми. Оказва се, че този камбанен звън идва от будилника."

„Второ съвпадение. Ясен зимен ден; улиците са покрити с дебел сняг. Обещал съм да участвам в разходка с шейна, но се налага дълго да чакам, докато ми съобщят, че шейната е пред вратата. Следват приготовленията за качването — разстила се кожата, изважда се калъфът за топлене на краката — и най-сетне съм в шейната. Но все още се бавим; накрая походите дават на неподвижно застаналите коне осезателния знак за тръгване. Те дръпват рязко шейната, силно разтърсените звънчета започват добре познатата си еничарска музика с такава сила, че веднага разкъсват нишките на съня. Отново това е само пронизителният звън на будилника."

„И третият пример. Виждам една прислужничка да върви, натоварена с голяма купчина чинии, по коридора към трапезарията. Струва ми се, че порцелановият стълб в ръцете ѝ ще изгуби равновесие. „Внимавай — предупреждавам я, — ще изгървеш всичко." Тя, разбира се, ми възразява, че е свикнала да носи по толкова чинии и т. н., но аз все пак я съпровождам със загрижен поглед. И наистина, на прага на трапезарията тя се спъва, крехките съдове падат и се разпиляват на стотици дрънчащи парчета. Но безкрайно продължаващият шум, както скоро забелязвам, всъщност не е дръичене, а истинско звънспе; и събудил се, разбирам, че това е просто звънът на будилника."

Тези три съня са твърде хубави, напълно смислени, съвсем не така объркани, каквито обикновено биват сънищата. Но няма да ги оспорваме заради това. Общото в тях е, че ситуацията всеки път завършва с ня-

какъв звук, който при събуждането се идентифицира като звъна на будилника. И така тук виждаме как се създава един сън, по научаваме и още нещо. Сънят не разпознава будилника — той изобщо не се появява в него, — а замества звъна му с друг. Сънят тълкува дразненето, което прекъсва спането, но го тълкува всеки път по различен начин. Защо? Няма отговор за това, то изглежда произволно. Но да разберем съня означава да кажем защо е избрал тъкмо този шум за тълкуване на часовниковия звън, а не някой друг. Точно по същия начин можем да възразим и срещу експериментите на *Мори*; ясно е, че въздействащият дразнител се появява в съня, но не е ясно защо тъкмо в този вид, той съвсем не произтича задължително от естеството на дразнителя. Освен това в опитите на *Мори* прекият резултат от дразненето е последван от огромно количество друг съновсц материал, например бурните приключения в съня с одеколоната, който не знаем как да обясним.

Имайте предвид, че сънищата, при които се събуждаме, предлагат най-добрата възможност да се установи въздействието на външни, смущаващи спането дразнители. В повечето други случаи това е по-трудно. Човек не се събужда при всички сънища, а как можем да открием евентуалния въздействал през нощта дразнител, когато си припомняме съня на сутринта? Аз успях веднъж да установя такъв звуков дразнител, но, разбира се, благодарение на особени обстоятелства. В едно високопланинско тиролско село се събудих една сутрин със спомена, че съм сънувал смъртта на папата. Не можех да си обясня съня, но после жена ми ме попита: „Чу ли тази сутрин как ужасно звъняха камбаните на всички църкви?“ Не, не бях чул нищо, аз спях дълбоко, но н резултат на това известие можах да разбера съня си. Колко ли често се пораждат сънища от подобни дразнения, без човек да разбере? Може би много често, а може би не. След като не сме в състояние да установим дразненето, няма как да си съставим мнение по този въпрос. Но и без друго вече не отдаваме на външните дразнители голямо значение, откакто разбрахме, че те могат да ни обяснят само малка част от съня, а не цялата реакция на сънуващия.

Ала това не значи, че трябва изцяло да се откажем

от тази теория-. Още повече, че тя може да бъде развита по-нататък. Очевидно е без значение какво смущава спането и подтиква душата към сънуване. Ако това невинаги е външен дразнител, може да бъде дразнител от вътрешните органи, така нареченият телесен дразнител. Такова предположение е много близо до ума, то съответства също на най-популярното разбиране за възникването на сънищата. Често чуваме да се казва, че те идвали от стомаха. Но за съжаление и в този случай навярно често след събуждането е невъзможно нощният телесен дразнител да се установи и докаже. Но нека не забравяме колко много наблюдения подкрепят схващането за възникване на сънищата от телесни дразнители. Общо взето, не подлежи на съмнение, че състоянието на вътрешните органи може да повлияе върху съня. Връзката на някои сънища с препълването на пикочния мехур или с възбудата на половите органи е толкова явна, че не може да не бъде забелязана. Освен тези прозрачни случаи има и такива, при които съдържанието на съня поне позволява с основание да се предположи въздействието на телесни дразнители, защото нещо в него може да се разглежда като преработка, представяне, тълкуване на такива дразнители. Изследователят на сънищата *Шернер* (1861)* особено горещо е застъпвал схващането за възникването им от орпшчни дразнители и е привел няколко хубави примера за това. Когато например в един свой сън вижда „дпс родини хуОлнн момчета, с руси коси и светла кожа на лицето, войнствено да застават едно срещу друго, да се нахвърлят едно върху друго, да се вкопчват, после отново да се пускат и да заемат същото положение, а сетне всичко да се повтаря отново“, тълкуването на тези редици момчета като зъбите е само по себе си привлекателно и изглежда напълно потвърдено, когато след тази сцена сънувалият „изважда един дълъг зъб от челюстта си“. Тълкуването на „дълги, тесни, виещи се коридори“ като резултат от дразнене на червата също изглежда състоятелно и потвърждава мнението на *Шернер*, че сънят се стреми да изобрази излъчващия дразненето орган чрез наподобяващи го предмети. Следователно трябва да се съгласим, че вътреш-

* Scherer, K. L. Das, I. cbcn dos Traums. Berlin, 1861. — Б, new. изд.

ните дразнители могат да играят за съня същата роля, както и външните. За жалост тяхната оценка търпи същите възражения. В голям брой случаи тълкуването на съня като резултат от телесен дразнител е несигурно и недоказуемо; не всички сънища, а само известна част от тях будят предположението, че възникването им е свързано с дразнене на вътрешните органи, и накрая — вътрешният дразнител, както и външният, не може да обясни от съня нещо повече от онова, което е пряка реакция спрямо дразнителя. Откъде се взема останалата част на съня, остава неясно.

Но некапомним една особеност на сънуването, която се проявява при изучаването на тези дразнения. Сънят не просто отразява дразнителя, а го преработва, маскира, вмества го в някакъв контекст, замества го с нещо друго. Това е една страна от работата на съня, от която трябва да се поинтересуваме, защото може би Ще ни доближи до неговата същина: ако някой направи нещо по силата на даден подтик, то не е задължително с този подтик да се изчерпва цялото му дело. Например Шекспировата пиеса „Макбет“ е написана по повод коронясването на краля, който за първи път обединил короните на трите страни в една. Но покрива ли този исторически повод съдържанието на драмата, обяснява ли ни нейната величавост и загадъчност? Може би въздействащите върху спящия външни и вътрешни дразнители също са само подтик към съня и не ни разкриват нищо за неговата същност.

Другата обща черта на сънищата — психологичната им особеност, е, от една страна, трудно уловима, а, от друга страна, като че ли не води наникъде. Насън обикновено преживяваме някакви зрителни форми. Може ли това да се обясни с дразнителите? Дразнителят ли с въщност онова, което преживяваме? Защо тогава впечатлението е зрително, след като в много редки случаи подтикът за съня е дразненето на очите? Или може би когато сънуваме например разговор, до ухото ни достигат говор или някакви подобни шумове? Смея да отхвърля решително такава възможност.

Щом като не можем да напреднем, изхождайки от общите черти на сънищата, да опитаме тогава с разликата между тях. Сънищата често са безсмислени, объркани, нелепи; но има и смислени, трезви, разумни. Да

вндим дали вторите, смислените, могат да ни разкрият нещо за безсмислените. Ще ви разкажа последния разумен сън, който чух, съня на един млад човек: „Разхождах се по улица „Кертнер“, срещнах там господин Х., повървах малко с него, после влязох в ресторанта. Две дами и един мъж седнаха на масата ми. Отначало това ме ядоса и се стараех да не ги поглеждам. Но после ги погледнах и намерих, че са много симпатични.“ Разказвачът добавя, че предната вечер действително е бил на улица „Кертнер“, откъдето е обичайният му път, и там е срещнал господин Х. Втората част от съня не е пряка реминисценция, само напомня донякъде едно по-раншно преживяване. А ето и друг разумен сън, на една дама. Мъжът ѝ пита: „Дали не трябва да се настрои пианото?“ Тя: „Не си струва, то и без това е за основен ремонт.“ Сънят повтаря без особени изменения разговор, състоял се предния ден между нея и мъжа ѝ. Какво научаваме от тези два разумни съня? Само едно — че възпроизвеждат преживявания от деня или свързват с тях друго съдържание. То вече би било нещо, ако можеше да се твърди за сънищата изобщо. Но 30 това не може да става и дума, то е валидно за малка част от тях. В повечето сънища не се открива никаква връзка с предишния ден, безсмислените и нелепи сънища не могат да бъдат осветени от тази страна. Ясно е само, че се натъкнахме на нова задача. Защото искаме не само да разберем смисъла на съня, но когато той е ясен, както в нашите примери, искаме да знаем по каква причина и с каква цел познати, току-що преживени неща се повтарят в него.

Предполагам, че и вие като мен нямате желание да продължавате повече с опити, подобни на досегашните. Виждаме, че колкото и силен да е интересът ви към един проблем, това не е достатъчно, ако не знаем път за неговото решаване. Досега още не сме намерили този път. Експерименталната психология не ни даде нищо освен някои много ценни данни за значението на дразнителите като поддпк за сънищата. От философията няма какво друго да очакваме, освен отново да ни упрекне високомерно за интелектуалната малоценност на нашия предмет, а с окултните науки все пак не искаме да се свързваме. Историята и пародиите вярвания обаче ни казват, че сънят има смисъл и важно значение,

че той прозира в бъдещето. Така първите ни усилия завършиха с пълна безизходност.

Неочаквано получаваме напътствие от една посока, в която досега не сме поглеждали. Езикът, който не е измислен случайно, а отражение на отдалечени познания, които обаче трябва да се извличат от него с предпазливост, нашият език познава нещо, наречено „сънуване наизуст“. Това са творения на фантазията, мято разпространено явление, което също се среща както при здрави, така и при болни и човек лесно може да го изучава върху самия себе си. Най-странното при тези продукти на фантазията е названието им – „сънища наизуст“, защото те не притежават нито една от двете общи за сънищата свойства. Пръвката със спането се отрича още от самото им име, а що се отнася до второто свойство в тях човек не възприема, не халкътшпшра, а само си представя нещо; той знае, че фантазира, че не вижда, а мисли. Тези сънища наизуст се появяват в годините преди пубертета, често дори още през късното детство, продължават до достигането на зрелост, след което* или се прекратяват, или се запазват до дълбока старост. Съдържанието им е диктувано от твърде прозрачна мотивация. Това са сцени и случки, в които намират удовлетворение егостични потребности на личността, като стремежите ѝ към успех и власт или еротичните ѝ желания. При далагтате мъже обикновено доминират егостичните фантазии, при жените, чиито амбиции са съсредоточени върху успехите в любовта — еротичните. Но често и при мъжете прозират еротичните потребности; истинни геройства и успехи са предназначени да еничаят женското пълноценно и благоволение. Иначе тези фантазии са разнообразни и имат различна съдба. Те или скоро се изоставят и заменят с нови, или иви се запазват продължително, развиват се в дълги истории, приспособявани към преживените в житейските обстоятелства. Те вървят, така да се каже, в крак с времето и получават неговия печат, свидетелстващ за влиянието на извънната ситуация. Те са изходен материал за литературните творби, защото от собствените си сънища наизуст чрез известно преобразуване, маскиране и подбиране плагателят създава ситуациите на своите новели, романи, драми. Но в сънищата наизуст герой е винаги собствената личност — или пряко, или в очевидна идентификация с някой друг,

Може би сънищата най-вече носят това име поради същото им отношение към действителността, за да се покаже, че съдържанието им е точно толкова нереално, колкото и това на истинските сънища. А може би пък това название е породено от някаква още неизвестна (ама психологична особеност на сънищата, някоя от онези, които търсим. Възможно е също да не сме прави, като придаваме някакво значение на съвпадението а наименованията. Това ще стане ясно по-късно.

Лекция VI ПРЕДПОСТАВКИ И ТЕХНИКА НА ТЪЛКУВАНЕТО

Дами и господа! Видяхме, че ни е нужен нов път, нов метод, за да се придвижим напред в изследването на съня. Сега искам да ви предложа нещо близко до ума. Нека приемем като предпоставка за всичко по-нататък, че *сънят не е телесен, а психичен феномен*. Вие разбирате значението на това, ала какви са основанията ни за подобно допускане? Никакви, но няма и пречки да го направим. Работата е там, че ако сънят е телесно явление, той не ни засяга; той може да ни интересува само при условие че е душевен феномен. Затова нека приемем, че наистина е такъв, и да видим какво ще произлезе от това. Изходът от работата ни ще реши дали ще се придържаме и по-нататък към това допускане и ще го разглеждаме вече като резултат от нашите изследвания. Какво всъщност искаме да постигнем, към какво се стремим? Онова, към което се стреми цялата наука — разбиране на явленията, оживяване на връзки помежду им и в крайна сметка, доколкото е възможно, разширяване на нашата власт над тях.

И така ще продължим работата си, приемайки, че сънят е психичен феномен. В такъв случай той е дейност и проява на сънуващия, но дейност, която не ни говори нищо и която не разбираме. Какво ще направите, ако кажа нещо непонятно за вас? Ще ме помолите да го обясня, нали? Защо да не направим същото, *да попитаме сънувалия какво означава сънят му?*

Спомнете си, веднъж вече бяхме в такова положение. Това беше при изследването на някои грешки, **на** един случай на говорна грешка. Човекът беше казал

„Тогава се изясниха някои неща" и ние го попитахме — не, за щастие не пие, а други хора, нямащи нищо общо с психоанализата, те го попитаха какво иска да каже с тези непонятни приказки. Той веднага отговори, че е имал намерение да каже „Това бяха свинщини", но го е потиснал за сметка на по-мекото „Тогава се изясниха някои неща". Още там ви обясних, че този случай е образец на психоаналитичното изследване, и сега разбирате, че техниката на психоанализата е да оставя изследваните лица, доколкото е възможно, сами да разкриват загадките. Така и сънувалият трябва сам да ни каже какво означава сънят му.

Но, както е известно, при съня това не е толкова просто. При грешките то беше възможно само в част от случаите; по-късно се натъкнахме на такива, за които запитаният не искаше нищо да ни каже, дори отхвърляше възмутено отговора, който му подсказвахме. При сънищата случаи от първия вид изобщо не се срещат; сънувалият винаги казва, че нищо не знае. Нашето тълкуване той не може да отхвърли, защото не сме в състояние да му предложим такова. Дали не трябва да се откажем и от този опит? Щом като сънувалият не знае отговора, ние също не го знаем, а още по-малко може да го знае някой трети, изглежда, че няма никакви изгледи някога да го научим. Е, да, ако искате, можете да се откажете. А ако не, продължете заедно с мен. Аз твърдя, че е напълно възможно, дори много вероятно сънувалият да знае значението на съня си. *но да не знае, че го знае, да мисли, че не го знае.*

Навярно ще ми обърнете внимание, че въвеждам ново допускане, вече второто в тази кратка част от изложението, с което извънредно много намалявам убедителността на своя метод. При условие че сънят е психичен феномен и още при условие че в душата има неща, за които човек знае, без да знае, че ги знае, и т. н. ... Достатъчно е само да си представим маловероятността на всяко от тези две допускания, за да отвърнем с чиста съвест интереса си от изводите, до които Си се стигнало чрез тях.

Дами и господа, аз не съм ви поканил тук, за да ви заблуждавам или да скривам нещо от вас. Вярно, обявил съм, че ще чета „Елементарен курс за въведение в психоанализата", но нямам намерение да ви предлагам

изложение *usum delphini*¹⁰ което да ви представи нещата в пълна хармония, с грижливо прикриване на всички трудности, запълване на всички празноти, замазване на съмненията, та да повярвате безрезервно, че сте научили нещо ново. Напротив, тъкмо защото сте начинаещи, исках да ви покажа нашата наука такава, каквато е, с нейните граповини и трудности, с нейните изисквания и колебания. Защото знам, че в нито една наука нещата не са по-различни и не могат да бъдат по-различни, особено в началния и стадий. Знам също, че в началото преподаването обикновено се старае да скрие от обучаващия се трудностите и несъвършенствата. Но при психоанализата това не е възможно. И така аз наистина направих две допускания, едното в рамките на другото, и онзи, за когото всичко това е прекалено трудно и неопределено, който е свикнал на повече сигурност и на по-елегантни доказателства, може да се откаже от по-нататъшно участие в нашата работа. Искам да кажа, че той трябва изобщо да се откаже от психологичните проблеми, защото се опасявам, че няма да намери тук такива ясни и сигурни пътища, по каквито му се иска да върви. А освен това с напълно излишно наука, която има какво да предложи, да се бори за слушатели и привърженици. За нея трябва да говорят резултатите ѝ и тя може да изчака, докато те привлекат вниманието върху себе си.

А онези от вас, които искат да продължат, ще предупредя, че двете ми допускания не са равностойни. Първото, че сънят е душевен феномен, с онова, което искаме да докажем чрез успеха на нашата работа; другото вече е доказано в друга област и аз само си позволявам да го пренеса оттам върху нашите проблеми.

Къде, в каква област е доказано, че има знание, за което човек нищо не знае, както искаме да приемем тук за сънуващите? Това би било забележителен, изненадващ, променящ цялото ни виждане за душевния живот факт, който няма защо да се крие. Впрочем един факт, който се отрича сам чрез наименованието си и въпреки това претендира да бъде истина, едно *contra-*

* „За ползване от дофина.“ Изразът се отнася до опростеното издание на древните класици, което Луи XIV наредил да изготвят за сина му. — Б. исм. изд.

clictio in adjectis*. Всъщност той съвсем не се крие. Псе негова вината, че не го знаят и не го зачитат. Както пее и наша вина, че всички тези психологически проблеми се отхвърлят от хора, които се държат настрана от решаващите тук наблюдения и опити.

Доказателството произхожда от областта на хипнотичните явления. Когато през 1889 година наблюдавах изключително впечатляващите демонстрации на *Либо* и *Бернхайм* в *Ианси*, станах свидетел на следния експеримент. Един човек бепге доведен до еомнавдбулно състояние, при което го накараха да изживее халюцинаторно най-различни неща. Когато го събудиха, той отначало като че ли не помпете нищо от случилото се по време на хипнотичния му съгг *Бернхайм* направо поиска от него да разкаже какво е ставало по време на хипнозата. Той пгърдеш, че не може ипщо да си спомни. Но *Бернхайм* настояваше, насилваше го, уверяваше го, че знае, че трябва да си спомни, и ето че човекът започна да се разколебава, започна да си припомня, най-напред смътно си спомни едно от внушените му преживявания, после друго, споменът ставаше все по-ясен, все по-пълнен и най-сетне беше възстановен изцяло, й тъй каго накрая се оказа, че човекът знае, а не можеше между-временно да е научил нещо от някога, налага се изводът, че е знаел и преди това. Но споменът беше за него недостъпен, той не знаеше, че знае, смяташе, че не знае. Както виждате, съвсем същият случай, какъвто предположихме пргт съшмгата.

Надявам се, те сте изненадани ет тоз-и факт и ще ме попитате: „Защо не се позовахте на това доказателство по-раио, още при грешките, когато приписахме нз един човек, допуснал говорна грешка, намерения, за които топ не знаеше п конто отричаше? Щом някой смята, че не зтгае нищо зя преживявания, които носи в паметта си, то юг.чпа іге е така невероятно той да не зпае и за други душиел и ц процеси у себе си. Този аргумент щеше несъмнено да ии направи впечатление и дл ни улесни в разбиране!» на грешките." Разбира се, че можех да се позова ка пето още тогава, но го спестих за друго място, където с още по-необходим Грешките отчасти се изясниха от само себе си_я Б дрхгага си част

* Противоречие в определението (лат.). — Б пр.

пи оставиха указанията, че заради логиката на нещата с по-добре да приемем съществуването на душевни явления, за които човекът сам не знае. При сънищата сме принудени да търсим обяснения от другичде, а освен това разчитам, че преносът на хипнозата върху съня ще ви се види по приемлив. Състоянието, в което допускаме грешка, сигурно ви изглежда нормалното, нямащо нищо общо с хипнозата. Докато между хипнотичното състояние и сънното състояние, което е условие за сънуването, съществува явно родство. Та нали хипнозата е изкуствен сън: ние казваме на лицето, което хипнотизираме: „Заспете!“, а внушенията, които му правим, могат да се сравнят със сънищата при естествения сън. Психичните ситуации в двата случая са действително аналогични. При естествения сън отвърщаме вниманието си от външния свят, а при хипнозата — от целия свят с изключение на човека, който ни хипнотизира и с когото оставаме в рапорт*. Впрочем известията за съна на кърмачката, при който тя остава в рапорт с детето и може да бъде събудена само от него, е нормална разновидност на хипнотичния сън. Тъй че пренасянето на едно положение от хипнозата върху естествения сън не изглежда чак толкова дръзко начинание. Допускането, че и сънувалият знае за своите сънища, по няма достъп до това знание и затова сам не вярва в неговото съществуване, не е съвсем изсмукано от пръстите. Нека отбележим, че тук ни се открива трети подстъп към изучаването на сънищата — първият бяха смущаващите съня дразнители, после съштитата най-вече, а сега се прибавят и внушенията в хипнотично състояние сънища. Сега може би ще се върнем с повече увереност към нашата задача. Видяхме, че е много вероятно сънувалият да знае за смисъла на своя сън; работата се състои в това да му дадем възможност да стигне до споетите чигите и да го сподели с нас. Не изискваме веднага да ни съобщи смисъла на съня, но би могъл да ни опише произхода му, опаш кръг от мисли и интереси, които го породили. Припомнете си, че в случая с грешката го попитахме как е стъпал до думата „извиинха се“ и първото жтопо хрумване ни даде обяс-

* С този термин се отнася до връзката между хипнотизатора и хипнотизирания при хипнотичния сеанс. — Б. пр.

нението. При сънищата нашият похват е много прост, подобен на този от примера. Пак ще запитаме човека как се е получил при него този сън и първия отговор, който ни даде, ще приемем за обяснението. Ще пренебрегнем въпроса, дали самият той смята, че знае отгонора или не, и ще третираме двата случая като идентични.

Този похват несъмнено е много прост, но се опасявам, че ще породи у вас най-остро несъгласие. Ще кажете: още едно допускане, третото! И най-неправдоподобното от всички! Ако запитам сънувалия какво му идва наум във връзка с неговия сън, няма тъкмо първото му хрумване трябва да донесе желаното обяснение? Та нали не е задължително да му хрумне нещо или пък може да му хрумне бог знае какво. Не разбираме какво ни дава основание за подобно очакване. То наистина с проява на прекалено лековерие там, където би подходила повече критичност. Освен това сънят не е отделна сгрешена дума, а се състои от много елементи. Към кое от хрумванията трябва да се придържаме?

Вие сте прави по всички второстепенни въпроси. Един сън се различава от говорната грешка и по множеството па своите елементи. Методът трябва да се съобразява с това. Ето защо ще ви предложа да разделим съня на елементите му и да извършим изследването за всеки елемент поотделно; така аналогията с говорната грешка ще бъде възстановена. Освен това запитаният наистина *може* да отговори, че не му хрумва нищо към отделните елементи. Има случаи, в които приемаме такъв отговор, по-късно ще разберете кои са те. Показателно е, че за тези случаи самите ние имаме определени идеи. Но в общия случай, ако сънувалият твърди, че не му хрумва нищо, ще му възразим, ще настояваме, ще го уверяваме, че трябва да му хрумне нещо, и ще излезем прави. Той ще стигне до някакво хрумване, все едно какво. Най-лесно ще му е да съобщи някои сведения, които могат да се нарекат исторически. Ще каже: „Това се случи вчера“ (както в двага „разумни“ съня, с които се запознахме), или: „Това ми напомня нещо, което се случи отдавна“; и така ще забележим, че връзките на сънищата с впечатленията от последните дни се среща

✱

много по-често, отколкото мислехме отначало. И най-сигурно, сънят може да го накара да си припомни по-отдавнашни, може би дори много отдалечени в миналото събития.

В главното обаче не сте прави. Лко смятате за произволно да се приема, че тъкмо първото хрумване на сънувалия ще донесе търсеното обяснение или ще ни отведе към него, ако допускате, че хрумването може да е съвсем случайно, без връзка с търсеното и е лековерие от моя страна да очаквам обратното, вие много се заблуждавате. Веднъж вече си позволих да ви упрекна, че у вас е дълбоко вкоренена една вяра в свободата и своеволието на психиката, която обаче е съвършено ненаучна и би трябвало да свие знамената пред необходимостта душевният живот също да бъде подчинен на детерминизма. Моля ви да имате респект пред факта, че на запитания е хрумнало тъкмо това, а не нещо друго. Но не искам да противопоставям на едната, вяра друга. Може да се докаже, че хрумването на запитания не е произволно, не е неопределимо, не е без връзка с това, което търсим. Дори неотдавна научих --- без впрочем да придавам голямо значение на това, — че и експерименталната психология е открила такива доказателства.

Моля ви за особено внимание към този въпрос. Когато поискам от някого да каже какво му хрумва във връзка с определен елемент от съня, аз го карам да се отдаде на свободно асоцииране, *като се придържа към една изходна представа*. Това изисква особена нагласа на вниманието, която е съвсем различна от нагласата при размишляването и го изключва. Някои лесно постигат тази нагласа, а други проявяват удивителна несръчност. Възможна е по-висока степен на пубода при асоциирането, когато се откажа и от шходиата представа и определя само вида на хрумпието, например поискам от човека да назове първото дошло му наум име или число. Такова хрумване би трогнъчло дл Пмо още по произволно, още по-нспредипдимо, отколкoi) при пашата техника. Оказва се обаче, че то liiiiiini г п ром» дотерминирано от на/кни вътрешни нагласи, които са пи игм шестни в момента на действието им, както смущаващата тенденция при говорните грешки п опази, която предизвиква случайните действия.

Аз и много други след мене сме правили многократно такива изследвания за имена и числа, дошли наум без всякаква опорна точка; някои от тях са публикувани. В случая караме лицето да продължи да ни съобщава асоциации с възникналото име, тоест вече не така свободни, а подобни на хрумванията към елементите на сънищата, и това продължава догогава, докато тези асоциации се изчерпат. По тогава значението на името и причините, поради които е хрумнало, са вече изяснени. Тези опити всеки път показват едно и също, описанието им би било прекалено дълго, защото често са свързани с обилие от материал. Асоциациите към свободно възникналите в ума числа са може би най-показателни; те идват така бързо и с такава неопиятна сигурност вървят към една прикрита цел, че панствна смайват. Ще ви съобща само един пример за такъв анализ на име, защото той може да се предаде по-накратко.

Когато лекувах един млад човек, заговорих веднъж на тази тема, като между другото казах, че въпреки привидната произволност всяко хрумнало на човека име се оказва пряко обусловено от най-близки събития, от особеностите на изследваното лице и неговата ситуация в дадения момент. Тъй като той се усъмни, предложих му незабавно да опита сам. Известно ми беше, че поддържа твърде многобройни връзки от всякакъв вид с жени и момичета, затова казах, че ще има голям избор, ако поиска да се сети за женско име. Той се съгласи. За мое или по-скоро за негово учудване съвсем не последва лавина от женски имена; той помълча известно време, а после призна, че му идва наум само едно име и никакво друго: *Албина*. Странно, а какво е свързано с това име? Колко Албини познавате? Удивително, той не познаваше никаква Албина и нищо друго не му хрумна във връзка с името. Човек би могъл да помисли, че анализът не е успял; но не, той просто беше вече завършен, нямаше нужда от друго хрумване. Човекът беше с необикновено светла кожа и в разговорите ми аз често го бях наричал *Албино*; по онова време тъкмо се мъчихме да установим женския компонент в неговия характер. Тъй че самият той беше тази Албина, жената, която най-много го интересуваше в момента.

Но същия начин мелодиите, идващи ни наум като че ли Г)оз причина, се оказват породени *от* някаква мисъл, която основателно ни занимава, без да знаем *ли* това. В тези случаи може лесно да се покаже, че мисъл!а с свързана с текста на мелодията или с про- н «хода й; ще бъде обаче предпазлив и няма да раз- простирам това твърдение и върху истински -музикал- ните хора, защото нямам никакъв опит с такива. Ири тях определящо е може би музикалното съдържание на мелодията. Но несъмнено по-чест е първият слу- чай. Познавам например един млад човек, който из- игстно време беше направо преследван от наистина очарователната песен на Парис из оперетата „Хуба- ията Елена“, докато кай-сетне анализата му обърна ппиманне, че интересът му в момента е раздвоен ме- жду една Ида и една Елена.

Щом като съвсем свободно възникващите хрумва- ния са така обусловени .н вградени в определен кон- •К'КСТ, то с основание можем да направим извода, че хрумванията, които имат една-единсхвена връзка, тази с изходната представа, са не по-малко строго обусло- ли'ии. Изследванията действително .разкриват, че освен пръзката с изходната представа те показват и една тора зависимост от афсктивно наситени мисли и ин- тереси, наречени *комплекси*, чиєю въздействие в мо- мсча о неизвестно, тоест несъзнавано.

Хрумвания с подобна обвързаност са били пред- мет ии много поучителни експерименти, изиграли за- После/кнтслпа роля в историята на психоанализата. Шко- лата на Бунт създаде така наречения асоциативен экс- перимент, при който на изследваното лице се възлага задачата да реагира колкото може по-бързо на пода- дена му дума дразнител. Може да се изследва интер- палт ме,кду дразнителя и реакцията, естеството на реакцията, еисгуална! грешка при по-сетнешно по- иипртiiН' iiii опита н т. п. Цюрихската школа под ръ- комодспю) на *Блойлс*!> п *Юнг* даде обяснение на па- Гшодлишппг н исоциатнщия експеримент реакции, ка- раПкн Н.иМуvinaiiioio jiiuu' ди рипяспи своята реакция чре.1 допълишслпн «гониацин н случаите, когато тя нравела с нещо нпсчитлепт'. Оказва се, че тези не- обпч;п"|||п реакции са наfi-сiрого детсрмнирани от ком- плекси Н' па п к'Лсднания. Чака *Влойлср* и *Юнг* про-

караха първия мост между експерименталната психология и психоанализата.

След всичко казано можете да възразите- признаваме, че свободните хрумвания са детерминирани, а не произволни, както мислехме. Признаваме го и за асоциациите към елементите на сънищата. Но не това ни интересува. Вие твърдите, че асоциацията към елемента на съня е детерминирана от неговия неизвестен за нас психичен фон. Това не ни се вижда доказано. Предполагаме вече, че тя ще се окаже детерминирана от някакъв комплекс на сънувания, но какво ни помага това? То не ни води към разбиране на съня, а, както и асоциативният експеримент, ни запознава с тези така наречени комплекси. Но какво общо имат те със сънищата?

Имате право, но пропускате един момент. И то именно този, заради който аз не започнах това изложение от асоциативния експеримент. При този експеримент едната детерминанта на реакцията, думата дразнител, се избира от нас произволно. В този случай реакцията е опосредствашо звено между тази дума дразнител и събудения от нея комплекс на изследваното лице. При сънищата думата дразнител е заменена от нещо, което също произхожда от душевния живот на сънувания, от неизвестни нему източници, тъй че много лесно би могло самото то да е „рожба“ на комплекс. Затова съвсем не е фантастично предположението, че и асоциациите към елементите на съня произтичат не от друг комплекс, а именно от породилия тези елементи, поради което също могат да доведат до неговото разкриване.

Нека ви покажа с друг пример, че наистина е така. Забравянето на собствени имена всъщност е отличен образец за анализа на сънищата; само че онава, което при сънотълкуването е разделено между двама души, тук е слято в един човек. Когато забравя временно някое име, аз все пак съм убеден, че го знам — същата сигурност, която за сънищата постигнахме по обиколния път през експеримента на *Бернхейм*. Забравеното и въпреки това познато име не е достъпно за мен. Мисленето, колкото и напрегнато да е, не помага в този случай нищо, както скоро се убеждавам от опи г. Винаги мога обаче да асоциирам на

мястото на забравеното име едно или няколко други. Кога ю такова име заместител ми хрумне спонтанно, съвпадението между тази ситуация и анализа на сънищата става очевидно. Защото сънят също е заместител па нещо друго, на същественото, което не познавам и мога да открия единствено чрез анализа на съня. Разликата отново е само в това, че при забравянето па имена е съвсем ясно кое е заместител, докато за да стигнем до същото разбиране по отношение на сънищата, трябваше да изминем дълъг и труден път. Но при забравянето на имена също има начин да се стигне от заместителя до несъзнаваната същина, до забравеното име. Ако насоча вниманието си към имената заместители и се постарая да ми хрумнат още асоциации, след повече или по-малко време ще пигна до забравеното име и при това ще открия, че както спонтанните имена заместители, така и предизвиканите от мене са свързани със забравеното име, дстсрминирани са от него.

Ще ви демонстрирам такъв анализ. Веднъж забелячах, че съм забравил името на онази малка държавица па Ривнската, чиято столица е Монте Карло. Досадно, но факт. Съсредоточавам се върху всичките си шкшапня за тази страна, припомням си княз Алберт от рода Люзинян, неговите бракове, страстта му към |ц;к'лод»;ншат;I на морските дълбочини и всичко друго, кос го .'там, но нищо но помага. Затова изоставям размпншмиппл II ллпочплм да асоциирам имена заместител.iii. Те пдилт бп.ю. Самото *Монтс Карло*, после *Пчемоног*, *Ллбании*, *Монтсппдсо*, *Колико*. В тази поредица псііі-напрсд ми прави впечатление Албания, скоро я замества *Монтенегро*, навярно поради контраста „бяло—черно". После виждам, че четири от тези имена заместители съдържат сричката „мон"; изведнъж се сещам за забравената дума и се провиквам: *Монако!* Виждате, че имената заместители действително са произлезли от забравеното име, първите четири — от първата сричка, последното възпроизвежда реда на сричките и цялата последна сричка. Между другото лесно можах да открия и какво ми бе отнело за известно време това име. Монако е също италианското име на Мюнхен; това бе станало причина за потискане на другото му значение.

Примерът с несъмнено хубав, но прекалено прост. В други случаи са нужни много повече асоциации и аналогията с анализа на сънищата е по-явна. Имал съм и такива наблюдения. Веднъж един чужденец ме покани да пийнем заедно италианско вино и в ресторанта се оказа, че не се сеща името на виното, което искате да поръча, защото го помнел като много хубаво. От множеството имена заместители, които му хрумнаха, можах да заключа, че забравянето на името е свързано с някаква жена на име Хедвиг. И наистина той не само потвърди, че иай-напред е вкусил това вино в компанията на една Хедвиг, но и веднага след това разкритие си го припомни. В момента той имаше щастлив брак, а въпросната Хедвиг принадлежеше към отминали времена, за които не му се искаше да си спомня.

Това, което е възможно при забравянето на имена, трябва да е възможно и при сънотълкуването — от заместителя посредством изхождащи от него асоциации да се стигне до скритото същинско съдържание. По аналогия със забравянето на имена трябва да приемем, че и асоциациите към сънищата са детерминирани както от елементите на съня, така и от тяхното несъзнавано същинско значение. С това изложихме някои аргументи за обосноваването на нашия метод.

Лекция VII

МАНИФЕСТИРАНО СЪДЪРЖАНИЕ И ЛАТЕНТНИ МИСЛИ НА СЪНЯ

Дами и господа! Виждате, че изучаването на грешките не беше без полза. Благодарение на тези усилия придобихме — при познатите вц предпоставки — две неща: схващане за съновния елемент и техника за тълкуване на сънищата. Схващането за съновния елемент се свежда до това, че той не е съществен, а замества нещо друго, неизвестно на сънувалия го, също както тенденцията към грешките замества нещо, за което човек знае, но това знание му е недостъпно. Надяваме се, че ще можем да разпрострем този възглед върху целия сън, който се състои от такива елементи, Нашата техника се състои в това чрез свободни асо»

цнации към елементите да се предизвикаг др\ ги заместители, от които да се отгатне неизвестното.

Сега ви предлагам да направим една промяна в пашата номенклатура, която ще ни позволи повече гъвкавост. Вместо скрито, недостъпно, чуждо, нека кажем — и това е правилното определение — недостъпно за съзнанието на сънувалия или *несъзнавано*. Имаме предвид не нещо друго, а това, което е характерно за забравената дума или за смущаващата тенденция при грешките — *несъзнавано в момента*. В противоположност естествено можем да наречем самите съновни елементи и асоциираните заместващи представи *съзнавани*. Тези наименования още не са свързани с някаква теоретична постройка. Но думата „несъзнавано“ е безупречно точно и лепю разбираемо определение.

Ако пренесем нашето разбиране от отделния елемент върху целия сън, излиза, че сънят като цяло е изопачен заместител на нещо друго, *несъзнавано* и че задачата па сънотълкуването е да открие това *несъзнавано*. Оттук обаче веднага произтичат три важни ираипла, които трябва да съблюдаваме при работата си по сънотълкуването:

1. Да не обръщаме внимание на онова, кое го сънят привидно ни говори, все едно дали е разбираемо или абсурдно, ясно или смътно, защото то в никакъв случаи не е търсеното от нас *несъзнавано* (по-късно ще ос наложи една лесно разбираема уюворка за топи прашмо).

Л' Дн со ограничи -работата до това към всеки съиопон елемент да се събудят заместителни представи, Оо.ч да се обмислят, без да се търси в тях нещо подходящо н без да ни с гри/ка до каква степен се отклоняват от елемента.

Л Да изчакаме, докато скритото, търсено *несъзнавано* поникне от само себе си също както забравената дума Монако в описания случай.

(ога шшдаме също колко безразлично е дали човек он опомня С1.»я добре, лошо, уверено или неуверено Мали то щ спомен не е същественото, а псюв изопачон ламомител, кон ю чрябиа да ни помогне чрез изиуиуиою на /фуги вместите-ти да се доближим до гъщосгпе-пото, да направим *несъчпаваното* в съня съзнаван. Ако спомен LI им е неточен, той просто е из-

вършил още едно изопачаване на заместителя, което впрочем също не е без причина.

Може да се извършва сънотълкуване както на собствени сънища, така и на чужди. Чрез собствените се научава дори повече, процесът е по-убедителен. При тези опити човек скоро забелязва, че нещо се съпротивлява на работата му. Идеи му идват, но той не всички приема. Подлага ги на преценка и подбор. За едно хрумване си казва: „Не, не подхожда, не му е тук мястото“; за друго: „Прекалено е нелепо“; за трето: „Това е съвсем маловажно“. И може да се види как с подобни възражения хрумванията се задушават и прогонват още преди да са се изяснили напълно. Тоест, от една страна, човек прекалено се придържа към изходната представа, към самия елемент на съня, а, от друга страна, чрез подбирането разваля резултата от свободното асоцииране. Ако не е сам при тълкуването, ако сънят му се тълкува от друг, много ясно се забелязва още един мотив за този непозволен подбор. Понякога той казва: „Не, това хрумване е твърде неприятно, не искам или не мога да го споделя.“

Тези възражения явно застрашават успеха на работата ни. Трябва да се пазим от тях и при себе си ние го правим, като вземаме твърдо решение да не им се поддаваме, а когато тълкуваме съня на другого — като му поставяме задължителното условие да ни съобщава всяко свое хрумване дори ако срещу него възникне някое от четирите възражения: че е маловажно, нелепо, няма връзка с въпроса или е неудобно за споделяне. Той обещава да спазва правилото, ала често ни кара да се ядосваме, тъй като много лошо изпълнява обещанието си. Отначало сме склонни да си го обясняваме с това, че въпреки авторитетните уверения той не е схванал значението на свободните асоциации, и може би ще решим да го спечелим за работата най-напред теоретично, като му дадем да чете книги по въпроса или го пратим на лекции, така че да се превърне в привърженик на нашите възгледи за свободното асоцииране. Но от подобни погрешни стъпки ни предпазва наблюдението, че и у нас самите, макар да сме сигурни в убежденията си, се появяват същите възражения срещу някои хрумвания, които от-

страняваме допълнително, тъй да се каже, във втора инстанция.

Вместо да се ядосваме от непослушанието на сънувалия, можем да използваме тези наблюдения, за да научим нещо ново, особено важно, тъй като не сме подготвени за него. Разбираме, че работата по сънотълкуването изисква преодоляване на някаква *съпротива*, която ѝ се противопоставя и израз на която са горните критични съображения. Тази съпротива не зависи от теоретичните възгледи на сънувалия. Научаваме дори още нещо. Забелязваме, че критичните възражения никога не са основателни. Напротив, хрумванията, които искаме да потиснем по този начин, *без изключение* се оказват най-важните, решаващите за откритването на несъзнаваното. Тъп че когато едно хрумване се съпровожда от подобни възражения, това го прави особено значимо.

Тази съпротива е нещо съвсем ново, явление, на което се натъкнахме въз основа на пашите предпоставки, без то да се е съдържало в тях. Не сме особено приятно изненадани от този нов фактор в сметките ни. Вече усещаме, че той няма да направи работата ни по-лесна. Може да ни изкуши да се откажем п.юбщо от усилията за разбиране на сънищата. Тако-Пл маловажно нещо като съня и толкова трудности пмссто една гладка техника! Но, от друга страна, тъймо тези трудности биха могли да ни привлекат и да ни накарат да предполагаме, че работата ще си заслужава усилията. Натъкваме се системно на препятствия, когато се опитваме да стигнем о/ заместителя, какъвто е съновният елемент, до скръшото му несъзнаваемо значение. Значи има основание да смисгаме, че члд този заместител се крие нещо важно. Защо иначе им¹ ся тези трудности, целящи то да остане скрито?
¹ "Г.тто лотото но иска да разтвори свития си юмрук, и дп покаже какво държи, то сигурно държи нещо не->шилено.

Щпм пьюждамо и пашата работа динамичната п|)(('Л('1 ,ui|i ;i(i iMiMiKiііі п.иротипа, трябва да имаме предпл, чс ю ш фпкгор парира но количество. Има пиша и (viafiii guіroіііііа ц пие сме подготвени за тамша различия м пата і а рабога. С това бихме могли да свържем п друго наблюдение при работата върху

сънотълкуването. Понякога има нужда само от сдאו или няколко хрумвания, за да се стигне до песъзна-вапото, а друг път са необходими дълги вериги от асо-циации и преодоляване на много критични съображе-ния. Може да се помисли, че тези различия са свър-зани с различната сила на съпротивата и това навяр-но е така. Когато съпротивата е малка, заместителят не е много далеч от несъзнатаято; силната съпротива обаче предизвиква по-значителни изопачавания на то-ва несъзнавано и по-голямо отдалечаване на замести-теля от него.

Може би вече е време да вземем един сън и да „ИЗ“ пробваме нашата техника върху него, за да видим да-ли свързаните с нея очаквания ще се потвърдят. Да» но какъв сън да изберем? Нямаме представа колко тру« ден е този избор, а аз все още не мога да ви обясня в какво се състоят трудностите. Очевидно има сънища, при които изопачаването е малко и най-добре би било да се започне с тях. Но кои сд най-малко изопачените сънища? Дали най-ясните и най-смысле-ните, за каквито вече ви дадох два примера? Тук много бихме сгресли. Изследванията показват, че тези сл»« нища са претърпели много голямо изопачаване. Но ако взема кой да е сън, без някакъв критерий за избора, навярно силно ще ви разочаровам. Възможно е да се натъкнем на такова изобилие от асоциации към от-делните съновни елементи, че работата да стане много трудно обозрима. Ако си запишем съня, а отделно отбележим всички явяващи се асоциации, списъкът ни може да се окаже многократно по-дълъг от текста на съня. Най-целесъобразно би било да се подберат за анализ няколко кратки сънища, всеки от които да ни каже или потвърди поне едно нещо. Такова решение и ще вземем, освен ако опитът не ни подсказва как да намерим най-малко изопачените сънища.

Но аз знам едно улеснение, при това съвсем до-стъпно. Вместо да се заемаме с тълкуването на цели сънища, ще се ограничим до отделни техни елементи и ще проследим в поредица от примери какво обясне-ние намират те посредством нашата техника, а) Като дете една жена често сънувала, че *господ има на гла-вата си островърха книжна шапка*. Как бихте изтъл-кували това без нейна помощ? Изглежда съвсем не-

лепо. Но престава да бъде такова след разказа на жена ѝ, че като дете са ѝ слагали такава шапка на трайк'иуга, задето непрекъснато поглеждала в чиниите на братята и сестрите си, за да види дали ѝ са им сипали повече, отколкото на нея. Шапката служила за нещо като наочник. Сведение от типа на историческите, дадено без никаква трудност. Тълкуването на този елемент и заедно с това на целия кратък сън идва съвсем лесно с помощта на друго хрумване на жената: „Тъй като ми бяха казвали, че господ е всезнаещ и всевиждащ, то сънят може да означава само, че и аз знам и виждам всичко като него дори когато се опитват да ми попречат." Този иррибер-е може би прекалено елементарен,

б) Една скептично отнасяща се към лечението па*цпгнтка сънува дълъг сън, в който наред с другото някакви хора ѝ разказват за моята книга. „Вицът" и много я хвалят. После се споменава нещо за някакъв „канал", може би друаа-някаква KH-UG&. .. тя не знае ... съвсем неясно е.

Сигурно предполагате, че елементът „канал" ще се изплъзне от тълкуването като прекалено неясен. Имате основание да предвидите тук трудност, но тя не е в това, че елементът е неясен, той е неясен не друга причина и, тъкмо тя затруднява тълкуването. На пациентката* не ѝ идва наум нищо във връзка с канал, а м-ене, раабира се, също. След известно време, всъщност на другия ден) тя казва, че ѝ е хрумнало нещо, което може би има връзка с Вни<, кайто била чула. На параход, пътуващ между Дувър и Кале, известен писател разговаря с един англичанин, който по някакъв попод ннтва мисълта: *От възвишения до смешното има само една крачка*, Писателят отговаря: *Да, през Л и манта** - с което иска да каже, че намира Франция нълишисия, а Англия смешна. Но Ламдншът е кштд, Дали смятам, че хрумването има нещо общо със (шик¹ Поц.иііоцQ. та. разкрива смисъла на: неговия за Пипли-ц іvНiMuige. Съмнявате ли се, че този виц още припи rt>МН'iv (»пл пиознаванато в; елемента „жанал", АоiiM'iuu»* jiiit.uu мижа да се е при-бавал-допълнително? Tdll рпифмни скептичното отношение към терапията,

* <1>>1'мгкмгя думи „|м»" (Mini'iooa едновременно „крачка" и „про-лмш". |>лч Jn IiiLіk — „пролпийг при Коле" или Ламанша. — Б ур.

което пациентката крие зад принудителното възхищение, а съпротивата е причина както за колебливата поява па хрумването, така п за неяснотата на съответния елемент от съня. Вижте какво е тук отношението между този елемент и несъзнаваното. Той е като частица от това несъзнавано, като загатваие за него; изолирането му го е направило съвсем неразбираем.

в) Един пациент сънува като част от по-дълъг сън следното. Около маса с особена форма са насядали няколко души от семейството му... За масата се сеща, че е виждал подобна при посещението си у друго семейство. После му идва наум, че в това семейство имало по-особеио отношение между бащата и сина, и скоро добавя, че всъщност и неговите отношения с баща му ся същите. Следователно масата участва в съня, за да означи тази аналогия.

Този пациент беше добре запознат с изискванията на съпотълкуването. Друг навярно би възразил срещу това да се занимаваме с такъв дребен детайл като формата на масата. Наистина в съня ние не смятаме нищо за случайно или незначително и очакваме важни изводи тъкмо от изясняването на такива дребни, демотивирани детайли. Може би ще се учудите, че сънят е избрал тъкмо масата, за да изрази чрез нея мисълта „и при нас е същото като при тях". Но и това ще ви стане ясно, след като чуете, че въпросното семейство се нарича *Тишлер**. Като разполага близките си около тази маса, пациентът иска да каже, че и те са като Тишлер. Впрочем обърнете внимание колко нейискретен става човек по необходимост, когато разказва такива сънотълкувания. Това е една от споменатите трудности при избора на примери. Лесно можех да заменя този пример с друг, >но вероятно щях да избегна едната недискретност с цената на друга.

Мисля, чо е време да въведем два термина, които отдавна вече можехме да използваме. Това, което сънят разказва, ще наречем *манифестирано съдържание на съня*, а скритото съдържание, до което достигае чрез проследяване на асоциациите — *латентни мисли на съня*. Сега нека видим какви отношения между ма-

* На немски „тиш" означава маса, а „тишлер" — майстор на мебели. — Б. пр.

нифестираното съдържание и латентните мисли се разкриват в дадените примери. Тези отношения могат да бъдат много различни. В примерите (а) и (б) манифестираният елемент се съдържа в латентните мисли, но само като малка частица от тях. Частица от голямото, сложно психично образуване в несъзнаваните мисли на съня прониква в манифестирания сън като фрагмент или в други случаи като загатване, като ключова дума или съкращение в телеграфен стил. Тълкуването трябва да възстанови цялото от този отломък или намек, както ни се удаде особено добре в пример (б). И така единият вид на изопачаването, в което се състои работата на съня, е заместване чрез частица или намек. А във (в) наблюдаваме друг вид отношение, което се разкрива още по-чисто и по-ясно в следващите примери.

г) Сънувалият измъква една позната му дама из зад леглото. Той сам открива смисъла на този елемент от съня още с първото си хрумване: *отдава пред почитание на тази дама**.

д) Друг сънува, че *брат му се е скрил в сандък*, Първото хрумване замества сандъка с шкаф, а второ го донася тълкуването му: *братът се ограничава***.

е) *Сънуващият изкачва една планина, от върха на която се открива много широк изглед*. Това звучи разумно и може би няма какво да се тълкува и него, а трябва просто да се разбере от какъв спомен и мотив е пробудил този спомен. Но чук се заблуждаваме; оказва се, че сънят се нуждае от тълкуване точно толкова, колкото и един безсмислен сън. Защото сънувалият го не си спомня пито за собствени планински походи, а се сетя, че негов познат издава вестник със заглавие „Обзор“, които пише за връзките на пашата страна с най-отдалемешпе кътчета на земята. Значи латентната мисъл на о,пи чук е идентификацията на сънувалия го с то ми „оГнпртсл“.

Тук ппждше пои тип отношение между латентните и манифестираното елемент на съня. Манифестираното е по чолкоии изопачаване на латентното, а негово изо-

* „\ерфор|||нч|“ - inMi.Mi.iM, „форцш!“ -- предпочитам. — Б. пр.
** „Шрлпк“ — шмф, „injiaiiKc“ — ограничение. Б. пр.

бравление, пластично, конкретно онагледяване, което се опира на сходството в звученето на думите. Но с това то отново става пропачение, защото ние отдавна сме забравили от какъв конкретен образ произхожда думата и не я разпознаваме по заместващата я картина. Като имате предвид, че манифестираният сън се състои предимно от зрителни образи и по-рядко от мисли и думи, можете да се досетите, че този вид отношение има особено значение за еднообразуването. Виждате също, че по този начин е възможно да се намерят заместващи образи за много абстрактни мисли, които всъщност имат за цел да прикрият тези мисли. Това е техниката на нашите картинни загадки. Откъде идва хуморът в тези изображения, това е специален въпрос, на който тук можем да не се спираме.

Един четвърти вид отношение между манифестиран и латентни елементи засега ще трябва да премълча, докато в техниката не стане дума за него. И с него не се изчерпват всички възможни отношения, но за нашите цели това е достатъчно.

Имате ли вече кураж да се заемем с тълкуването на цял сън? Иска виждат дали сме готови за тази задача. Няма, разбира се, да избира най-лесния, но все пак ще взема такъв, в който са изразени добре свойствата на съня.

И така една млада, но от доста години омъжена жена сънува: *На театър е с мъжа си. Партерът е наполовина празен. Мъжът ѝ разказва, че Елиза Л. и готеникът ѝ също са искали да дойдат, но им предложили лоши места, три билета за 1 флорин и 50 крони. Те, разбира се, не можели да ги приемат. Тя отвърща, че това не е беда.*

Първото, което ни съобщава жената, е, че поводът за съня се засяга в манифестираното му съдържание. Мъжът ѝ наистина разказал, че Елиза Л., една позната, приблизително нейна връстничка, се е стодила. Сънят е реакция на това известие. Вече знаем, че за много сънища лесно се намира повод от предния ден, че сънуваният често го посочва без всякакви трудности. Подобни сведения жената ни дава и за другите елементи на манифестирания сън. Какво означава детайлът, че половината партер е незает? Това е намек за реална случка от предишната седмица. Тя би-

ла решила твърдо да отиде на едно представление и затова си купила билети *отрано*, толкова рано, че трябвало да плати такса за предварителна продажба. Когато отишли в театъра, станало ясно колко излишни са били притесненията ѝ, защото *едната половина на партера била почти празна*. Можела да купи билетите и в деня на представлението. Мъжът ѝ не пропуснал да ѝ се присмее за тази *привързаност*, А откъде идват 1 флорин и 50 крони? От съвсем друг повод, който няма нищо общо с първия, но също се отнася до известие от предния ден. Снаха ѝ получила 150 флорина като подарък от мъжа си и първата ѝ работа била, гъската глупава, да хукне при бижутера и да си купи за всичките пари едно бижу. А откъде идва числото 3? За това тя не може да каже нищо, освен ако приемем за съществено хрумването, че годеницата Елиза Л. е само с три месеца по-млада от нея, омъжената близо десет години жена. А тази безсмислица да се купят три билета за двама души? За това не казва нищо, отказва изобщо да съобщава по-нататъшни хрумвания и сведения.

Тя обаче ни даде толкова материал със своите няколко хрумвания, че той позволява да се отгатнат латентните мисли на съня. Прави впечатление, че в комешарнтс ѝ към него па много места се явяват определения за време, свързващи различни части на материала. Купила с билетите за театъра *прекалено рано*, *iiſiſvcdſaropiſiſiiHO*, тъй че трябвало да плати повече за тях; по същия начин снахата *побързала* да си купи бижутото, сякаш за да не *пропусне*. Ако прибавим към така подчертаното „по-рапо“, „прибързано“, поводът за съня, новината, че само три месеца *по-младата* приятелка все пак си е намерила добър мъж, и упрекът към роднината, че е *глупава* да се бърза толкова, спонтанно се оформя следната конструкция на латентните мисли, на които манифестиранният сън е силно изопачен ерзац:

„*Глупост* беше от моя страна да избързвам толкова с женитбата. От примера на Елиза виждам, че по-късно щях да си намеря мъж.“ (Привързването е изобразено чрез покупката на билетите и на бижутото от роднината. Женитбата е заместена от посещението в театъра. Това е основната мисъл; бихме могли навяр-

но да продължим, макар и с по-малка сигурност, защото тук анализът не бива да се извършва без коментара на сънувалата; „И щях да намеря сто пъти по-добър за тези пари!“ (150 флорина са сто пъти повече от 1,50.) Ако заместим парите със зестрата, това ще рече, че мъжът се купува със зестрата; както бижутото, така и лошите билети заместват мъжа. Още по-желателно би било елементът „три билета“ да има нещо общо с мъж. Но за това още нямаме сведения. Отгатнахме само, че сънят г изразява нейното *пренебрежение* към мъжа ѝ и съжалението ѝ, *че се е омъжила така рано*.

Според мене резултатът от това първо сънотълкуване по-скоро ще ни изненада и обърка, отколкото удовлетвори. Прекалено много ни се струпа наведнъж, повече, отколкото в момента можем да осмислим. Вече виждаме, че не ще изчерпим поуците от това тълкуване. Нека побързаме да отбележим онова, което със сигурност представлява ново познание.

Първо. Забележително е, че в латентните мисли акцентът пада върху елемента „привързаност“, дохлото в манифестирания сън не се открива нищо от него. Без анализа нямаше н да подозираме, че този момент играе някаква роля. Излиза, че е възможно тъкмо главното, централното в несъзнаваните мисли да не се появи изобщо в съня. Така впечатлението от целия сън се променя основно. Второ. В съня се среща една нелепа комбинация — три за 1,5 флорина. В съновните мисли отгатваме: беше глупост (да се омъжа толкова рано). Можем ли да отхвърлим допускането, че мисълта „беше глупост“ се изобразява тъкмо чрез включването на такъв абсурден елемент в съня? Трето. Една съпоставка показва, че връзката между манифести-рани и латентни елементи не е проста, че съвсем не-винаги един манифестран елемент замества един латентен. По-скоро трябва да се предположат множествени отношения между двата лагера, при което един манифестиран елемент представлява няколко латентни или един латентен — няколко манифестирани.

Относно смисъла на съня и отношението на сънувалата го към него също могат да се кажат много изненадващи неща. Тя приема тълкуването, но му се учудва. Не знаела, че изпитва такова пренебрежение към мъжа си, не вижда и причини за това. Следова-

телно тук има още много неизяснени неща. Наистина мисля, че засега не сме готови за сънотълкуване, че още има да се учим и подготвяме.

Лекция VIII ДЕТСКИ СЪНИЩА

Дами и господа! Останахме с впечатлението, че твърде много сме избързали. Нека се върнем малко назад. Преди последния ни опит да преодолеем чрез нашата техника трудностите, свързани със съновното изопачение, казахме, че би било най-добре, ако заобиколим тези трудности, като се придържаме към сънища, при които изопачението липсва или е съвсем незначително, стига да има такива. Така обаче се отклоняваме от историческото развитие на нашето познание, защото в действителност съществуването на неизопачени сънища беше забелязано едва след последователното прилагане на тълковната техника и анализирането на изопачените.

Сънищата, които търсим, се срещат при децата. Те са кратки, ясни, свързани, лесно разбираеми, недвусмислени и все пак несъмнено са сънища. Но не мислете, че всички детски сънища са такива. Изопачаването започва в твърде ранна детска възраст, отбелязани са сънища на пет- до осемгодишни деца, които притежават вече всички типични черти на по-късните. Но ако се ограничите с възрастта от началото на забележимата душевна дейност до четвъртата или петата година, ще откриете редица сънища, чийто характер може да се определи като инфантилен; в по-късните детски години също могат да се срещат отделни такива сънища. Дори при възрастни хора в определени условия се наблюдават типично инфантилни сънища.

От тези детски сънища ние с голяма лекота и сигурност можем да направим изиоди за природата на съня и ние некамо да се надяваме, че те ще се окажат решаващи по отношение на психопатологията.

1. За разлика от тези сънища не са нужни нито анализи, нито голяма техника. Не е необходимо да се разпитва детето. Но трябва да имаме малко сведения от живота му. Винаги има някакво преживяване от предния

ден, което обяснява съня. Той е душевната реакция на това преживяване.

Иска чуем няколко примера, на които да се обрем в разсъждаването си:

а) Момченце на 22 месеца трябва да поднесе някому като подарък кошница череши. То го прави с очевидно нежелание, макар да са му обещали, че ще дадат малко и на него. На другата сутрин разказва като свой сън: *Хе(р)ман ял сички черешки.*

б) Момиченце на 3¼ години за първи път се вози по езеро с лодка. На слизане то не иска да напусне лодката и жално плаче. Разходката му се е видяла прекалено кратка. На другата сутрин разказва: *Тази нощ плувах по езерото.* Навярно можем да допълним, че този път разходката е продължила по дълго.

в) Завеждат едно 5¼ годишно момче на излет до Ешернал край Халшат. То било чувало, че Халшат е разположен в подножието на Далшайн. Към тази планина момчето изпитвало голям интерес. От жилището им в Аусвее тя се виждала добре, а с далекоглед можело да се различи и хижата „Симони“. Детето многократно се опитвало да я види през далекогледа; доколко е успяло, не се знае. Излетът започнал в настроение на весело очакване. Щом на хоризонта се покажело някакво възвишение, детето питало: „Това ли е Далшайн?“ С всеки отрицателен отговор то все повече се омърдушвало, по късно съвсем се умълчало и не пожелало да участва в едно малко изкачване до водопада. Решила, че е преуморено, но на следващата сутрин то с шастлив вид разказало: „Нощес сънувах, че сме на хижата „Симони“.“ Явно, че е тръгнало на излет с това очакване. Подробностите от съня били само такива, които знаело отпред; че дотам водят стъпала, които се изкачват за шест часа.

Тези три съня са достатъчни да ни дадат всички желани сведения.

2. Виждаме, че разказаните детски сънища не са безсмислени; те са *разбираеми, пълноправни душевни актове*. Спомнете си медицинското сгатовище за съня, което ви изложих, сравненето с несбучените пръсти, които чукат по клавишите на пианото. Сигурно не ще ви убегне колко рязко се противопоставят на таква гледище детските сънища. Но би било много стран-

но тъкмо детето да осъщеспява пълноценни душевни функции в спящо състояние, а възрастният да се задоволява с същата ситуация с откъслечни реакции. Имаме всички основания да смятаме, че детето спи по-добре и по-дълбоко.

3. В тези сънища липсва изопачаване, затова те не се нуждаят и от тълкуване. Тук манифестиралият и латентният сън съвпадат. *Следователно изопачаването не спада към същината на съня.* Предполагам, че с това свалих камък от сърцето ви. По като поразмислим, ще трябва да признаем, че и тук има мъничко изопачаване, известна разлика между манифестираното съдържание на съня и латентните му мисли.

4. Детският сън с реакция на нещо преживяно през деня, което е оставило съжаление, копнеж, незадоволено желание. *Сънят носи непосредствено, неприкрито осъществяване на желанието.* Спомнете си какво казахме за ролята на външните и вътрешните телесни дразнителни като смутители на спането и подбудители на сънищата. Запознахме се с редица надеждни данни за това, но мною малко сънища можахме да си обясним по такъв начин. В описаните детски сънища нищо не говори за въздействието на подобни соматични дразнители. По този въпрос не можем да грешим, тъй като сънищата са напълно разбираеми и лесно обозрими. Но това не значи, че трябва да отречем подобна етиология на съня. Можем само да се запитаем защо забранихме, че обектите на телесни спането може да се смутят от душешши дразнители? Знаем, че тъкмо тези възбуди най-често смущават засипването при възрастния, като му пречат да си създаде съответната душевна настройка, да отвърне вниманието си от външния свят. Той предпочита да не прекъсва живота, да продължи работата си върху нещата, които го занимават, и поради това не заспива. За детето такъв смущаващ спането душевен дразнител е неосъществяването на желанието и то реагира на него чрез съня.

5. Оттук по най-краткия път ще си изясним функцията на съня. Като реакция на психичния дразнител сънят трябва да го отстрани, за да може спането да продължи. Още не знаем как се осъществява динамично това премахване на дразнителя, но вече установихме, че *сънят не е смутител на спането*, за какъвто го

смятат, а негов пазител, отстраняващ смущаващите го дразнителни. На нас пи се струва, че сме щели да спим по-добре, ако не е бил сънят, ала това е заблуждение; в действителност без него изобщо нямаше да спим. Негова заслуга е, че сме спали що-годе добре. Той не е можел да не ни обезпокои малко, тъй както на нощния пазач често се налага да вдигне малко шум, докато прогонва смутителите на нашия покой.

6. Че сънят се причинява от някакво желание, че неговото съдържание е осъществяването на желанието, това е едната от основните му характеристики. Другата, също така постоянна негова черта е, че той не просто изразява мисъл, а изобразява реализацията на желанието като халюцинаторско преживяване. *Искам да се разхождам с лодка по езерото*, гласи желанието, подбудило съня; самият сън обаче има за съдържание: *Разхождам се с лодка по езерото*. Следователно и при простите детски сънища се запазва една разлика между латентния и манифестиран сън, едно изопачаване на латентната мисъл — *превръщането ѝ в преживяване*[^]. При тълкуването на съня трябва преди всичко да се отстрани тази малка промяна. Ако това се окаже всеобща черта на сънищата, то разгледаният по-горе съновен фрагмент „*виждам брат си в сандък*“ трябва да се преведе не като „брат ми се ограничава“, а като „искам брат ми да се ограничава, *брат ми трябва да се ограничи*“. От двете отбелязани тук общи черти на съня втората има очевидно по-големи изгледи да бъде приета без възражения. Ще ни трябват обширни проучвания, за да установим със сигурност, че сънят винаги се подбужда от желание, а не също и от грижа, намерение или упрек, но това не засяга втората характеристика — че сънят не просто възпроизвежда дразнителя, а чрез своеобразно преживяване го отстранява, премахва, ликвидира.

7. Във връзка с тези характеристики на съня можем отново да се върнем към сравнението между него и грешката. При грешката разграничихме смущаваща и смущавана тенденция, а самата тя представляваше компромис между двете. В същата схема се вмести и сънят. Смутената тенденция при него не може да бъде друга освен желанието за спане. Смущаващата замества е психичния дразнител, нека кажем — с

желанието, напирашо към осъществяване, тъй като досега не открихме друг смущаващ спането дразнител. И тъй като сънят е резултат от компромис. Човек спи, но преживява задоволяването на свое желание; задоволява желание, но продължава да спи. И двете неща биват наполовина осъществени и наполовина изоставени.

8. Спомнете си, че по-рано разчитахме да разберем проблемите на съня, като изхождахме от факта, че някои съвсем разбираеми продукти на фантазията са наречени „сънища наяве“. Те действително представляват осъществяване на желаниа, на честолюбиви и еротични желаниа, които са ни добре известни, но това осъществяване е мислено, макар да си го представяме много живо, ние не го изживяваме халюциаторно. Тоест от двете основни характеристики на сънищата тук се запазва установената с по-малка сигурност, докато другата отпада като зависима от спането и неосъществима в будно състояние. Следователно в говоримия език се съдържа догадката, че осъществяването на желанията е основна характеристика на съня. Между другото, ако преживяването насън е фантазиране, преобразено от условията на спящото състояние, тоест „нощно сънуване наяве“, то тогава е разбираемо, че сънообразуването отстранява нощния дразнител и донася удовлетворение, защото и сънищата наяве са свързани с удовлетворяването на потребности, което е единствената им цел.

Но има и други случаи, в които езикът ни дава указание в този смисъл. Известни са поговорките „гладна кокотка просо сънува“, „свинята сънува жълъди, гъската — царевица“. Поговорките отиват дори по-далеч от нас — от детето към животното — в твърдението, че съдържанието на сънищата е задоволяването на някаква потребност. Толкова много изрази загатват за същото: „прекрасно като сън“, „не съм и сънувал това“, „не съм си го представял и в най-смелите си сънища“. Очевидно тук е налице пристрастие от страна на езика. Защото има и страховити сънища, и сънища с неприятно или индиферентно съдържание, но от тях не са се родили сравнения и поговорки. Вярно, говори се за „лоши“ сънища, но, общо взето, за езика сънят е блаженото осъществяване на желанията.

Няма поговорка, която да ни уверява, че свинята или гъската сънуват как ги колят.

Естествено немислимо е изследователите на съня да не са забелязали неговата способност да осъществява желаниа. Напротив, много от тях са я забелязали, но никому не е дошло наум да я приеме за общовалидна и за изходна точка при обясняването на сънищата. Ние се досещаме за причините, които са им попречили да направят това, и но-нататък ще се спрем на тях.

Вижте обаче колко много неща си изяснихме чрез детските сънища, и то почти без усилия! Функцията на съня като пазител на спането, възникването му от две конкуриращи се тенденции (от които едната, желанието за спане, остава постоянна, а другата се стреми да задоволи някакъв психичен дразнител), доказателство, че сънят е смислен психичен акт, двете му основни характеристики — осъществяването на желаниа и халюцинаторното изживяване. И при това почти забравихме, че се занимаваме с психоанализа. Освен връзката с грешките работата ни нямаше друга специфика. Всеки психолог, без да знае нещо за психоаналитичните постановки, би могъл да намери обяснение на детските сънища. Защо никой не го е направил?

Ако всички сънища бяха като инфантилните, проблемът би бил решен, задачата ни — изпълнена, при това без да разпитваме сънувалите, без да прибъгваме до иесъзнаването и до свободните асоциации. Но очевидно оттук е продължението на работата ни. Не веднъж вече ни се случи черги, които бяхме смятали за общовалидни, да се погвърднт само за определен вид и брой сънища. Затова спа въпросът е дали изследваните от дсгските сънища общи черти имат широка валидност, дали важаг и за онези сънища, които не са така прозрачни, в чието манифестираш) съдържание не се открива връзка с някакво незадоволено през деня желание. Според нас тези сънища са претърпели значително изопачаване и затова не могат непосредствено да бъдат предадени. Догаждаме се също, че за разкриването на това изопачаване ще ни е нужна психоаналитичната техника, без която можахме да минем при току-що достигнатото разбиране на детските сънища.

Във всеки случай има още една група сънища, които не са изопачени и подобно на детските лесно се разкриват като осъществявания на желаниа. Онези, които през целия живот се предизвикват от властните нужди на тялото — глада, жаждата, сексуалната потребност, с една дума, реакциите на вътрешни телесни дразнителни. Записал съм си например съня на едно 19-месечно момиченце, състоящ се от меню, към което е прибавено име (Ана Ф . . . ягоди, малини, к/р/ем, ам). Този сън е реакция на еднократно гладуване заради разстройство, предизвикано тъкмо от явяващите се в съня горски плодове. В същото време и бабата, чиято възраст, прибавена към тази на внучката, прави точно 70 години, трябвало да гладува един ден, понеже я безпокоял плаващият ѝ бъбрек. Същата нощ тя сънувала, че е поканена на гости и ѝ се поднасят най-отбрани ястия. Наблюдения над пленници, оставени да гладуват, и над лица, принудени да понасят лишения по време на пътешествия и експедиции, показват, че при такива условия редовно се сънува задоволяването на тези потребности. Например Ото Нурденшолд пише в книгата си „Антарктика“ (1904) за презимували-те заедно с него хора (т. I, с. 336): „Много показателни за насоката на нашите най-съкровени мисли бяха сънищата ни, ярки и многобройни като никога. Дори онези от другарите ни, които иначе много рядко съ-нувахт, сега всяка сутрин, когато си споделяхме пре-жппипото в този въображаем свят, имаха да разказват дълги истории. Всички ю се отнасяха до така далечния сега пншн спят, но често бяха приспособени към сегашното ни положение... Пай-често сънищата ни се въртяха около яденето и пиенето. Един от нас, който нощем присъстваше на пищни обеда, изпитваше голяма наслада, когато сутрин можеше да ни разкаже, че саму поднесли три ястия; друг сънуваше цели планини тютюн; трети пък — кораб, който се приближава към нас с надути платна. И още един сън заслужава да се спомене: пощальонът носи пощата и надълго обяснява защо се е забавил, как я предал на погрешно място и с голяма мъка си я взел обратно. Разбира се, занимавахме се в сънищата си и с още по-невъзможни неща, но липсата на въображение във всички сънища, които сам сънувах или които ми разказвах,

беше очебийна. Сигурно би представлявало голям интерес за психологията да се запишат тези сънища. Но всеки може лесно да си представи с какво нетърпение очаквахме съня, предлагащ ни всичко онова, което най-страстно желаехме." Ще цитирам още и *Дю Прел**: „Мунго Парк по време на едно пътуване из Африка, когато бил близо до гладната смърт, непрекъснато сънвал богатите на вода долини и тучните ливади на родния си край. Също и Тренк, измъчван от глад в Магдебург, насън се виждал заобиколен от изобилни ястия, а Джордж Бск, участник в първата експедиция на Франклин, когато почти умираше от глад, сънувал непрестанно богати трапези."

Онзи, който си причини нощна жажда, като консумира силно подправени ястия на вечеря, често сънува, че пие. Разбира се, не е възможно да се задоволи по-остра потребност от храна или вода чрез съня; от такива сънища човек се събужда жаден и трябва да пийне истинска вода. В този случай работата на съня има малко практическо значение, но независимо от това е ясно, че неговата цел е да предпази спящия от дразнителя, който го подтиква към събуждане и действие. А при по-слаба интензивност на потребностите задоволяващите ги сънища често помагат.

По същия начин сънят осигурява задоволяване и при въздействието на сексуални дразнители, но при тях има някои заслужаващи внимание особености. Поради свойството на сексуалния нагон да бъде малко по-настойчив от своя обект, отколкото гладът и жаждата, задоволяването в придружения от полюция сън може да бъде реално, а по причина на някои трудности в отношението към обекта, на които ще се спрем по-късно, се случва особено често реалното задоволяване да се съчетае с неясен или изопачен сън. Както отбелязва *О. Ранк*, това своеобразие на полюционните сънища ги прави подходящ обект за изучаване на съновното изопачение. Впрочем всички свързани с потребности сънища при възрастните хора освен задоволяването обикновено имат и друго съдържание, произхождащо от чисто психични дразнители, за чието разбиране е необходимо тълкуване.

* Du Prel, C. Die Philosophie der Mystik. Leipzig, 1885. — Б. пем. изд.

Всъщност пи не твърдим, че задоволяващите желания сънища при възрастните, които са формирани по модела на инфантилните, се срещат само като реакци на споменатите властни потребности. Има също кратки и ясни сънища от този вид, възникнали под влияние на доминиращи ситуации с несъмнено психичен източник. Например сънищата, породени от нетърпение, когато някой е завършил всички приготовления за пътуване, за важно представление, за лекция или визита и сънува преждевременното осъществяване на своите очаквания, тоест през нощта се вижда пристигнал до целта си, в театъра, в разговор с домакините. Или с право наречените така сънища на сънливите, когато някой, който обича да си поспи по-дълго, сънува, че е станал, че се мие или вече е на училище, докато в действителност продължава да спи, тоест — предпочита да стане насън вместо наистина. Желанието за спане, което, както видяхме, закономерно участва във формирането на сънищата, тук изпъква ясно и се проявява като главния фактор за съня. Потребността от спане с право се нарежда до другите важни телесни потребности.

На репродукцията от картина на *Швинд*, намираща се в галерия *Шак* в Мюнхен, ще ви покажа колко вярно художникът е изобразил възникването на съня от една доминираща ситуация. Това е „Сънят на затворника“, които не може да съдържа друго освен неговото освобождение. Много сполучливо решение е, че то става през прозореца, защото оттам идва светлинният дразнител, който ще събуди затворника. Стоящите едно върху друго джуджета вероятно представят последователните пози, които той би трябвало да заемем, изкачвайки се към прозореца; и ако не греша, ако не приписвам на художника прекалено много умисъл, то най-горното джудже, което прерязва решетката, тоест върши това, което би искал самият затворник, има чертите на неговото лице.

Но, както казахме, при всички други сънища освен детските и тези от инфантилен тип на пътя пи се изпречва изопачаването. Засега не можем да решим дали и те служат за осъществяването на желания, както предполагаме; манифестиралото им съдържание не подсказва какъв психичен дразнител ги е породил и

е трудно да докажем, че също са насочим към отстраняването или ликвидирането на такъв дразнител. Те трябва да бъдат изтъквани, тоест преведени, с свободени от изопачаването, трябва манифестното им съдържание да се ямести с латентното, за да можем да кажем дали установеното при инфантилните сънища < иачидно 4,1 Vtnik.i сънища

Лекция IX
ЦЕНЗУРАТА В СЪНЯ

Дама и господар! От изучаването на детските сънища се запознахме с възникването, същината и функциите на съня *Сънищата служат за отстраняване на смущаващи спането (психични) дразнители по пътя на халюцинаторното удовлетворение*. От сънищата на възрастните обаче успяхме да изясним само една група, опези, които нарекохме сънища от инфантилен тип. Как стои въпросът с другите, още не знаем, освен това не ги разбираме. Засега имаме един резултат, чиято значение не бива да подценяваме. Всеки път когато сънят ни се стори разбираем, той се оказва халюцинаторно осъществяване на някакво желание. Такова съвпадение не може да бъде случайно и маловажно.

За друг вид сънища приемаме въз основа на различни съображения и по аналогия със схващането ни за грешките, че представляват заместители на неизвестно съдържание, до което трябва да се достигне по обратен път. Изследването, разбирането на това *изопачаване в съня* е задачата, която сега ни предстои.

Изопачаването прави съня да изглежда странен и неразбираем. За него искаме да научим няколко неща първо, какво го поражда, неговата динамика; второ, какво извършва; и, трето, как го извършва. Можем да кажем също, че съновното изопачаване е продукт от работата на съня. Тази работа на съня искаме да опишем и да открием действащите в нея сили.

А сега чуйте следния сън. Записан е от наша колежка* и по нейно сведение е сънуван от уважавана и образована възрастна дама. Анализ на съня не е извършван. Според колежката за психоаналитиците той не се нуждае от тълкуване. Самата сънувала го дама също не го е тълкувала, но му е дала такава осъдителна преценка, като че ли е разбрала смисъла му. Защото се изказала за него така: „Как може една 50-годишна жена, която денем и нощем няма друга мисъл освен грижата за детето си, да сънува такива отвратителни, глупави неща!“¹.

¹ Гжа д-р фон Хуг Хелмут.

* Силът на напастта е по това време (Първата световна война) е войник на фронта. — Б. нем изд.

А ето и самият сън за „любовните услуги“. Тя отива в гарнизонна болница № 1 и казва на дежурния на портала, че трябва да говори с главния лекар, .. (назовава непознатото ѝ име), защото иска да постъпи на служба в болницата. При това така набляга на думата „служба“, та подофицерът веднага разбира, че става дума за „любовна“ служба. Понеже е възрастна жена, той след известно колебание я пуска да влезе. Но вместо при главния лекар тя се озовава в голяма мрачна стая, където множество офицери и военни лекари седят или стоят около дълга маса. Тя се обръща с предложението си към един щабен лекар, който бързо я разбира. Думите ѝ в съня са: „Аз и много други виенски жени и момичета сме готови да... (тук в съня следва неясно мърморене) на войниците, офицерите и служещите без разлика.“ Отчасти смутените, отчасти цинични погледи на офицерите и показват, че всички присъстващи са я разбрали правилно. Тя продължава: „Знам, че решението ни звучи странно, но то е напълно сериозно. На бойното поле войника също не го питат дали иска да умре, или не.“ Следват няколко минути неловко мълчание. Щабният лекар я хваща през кръста и казва: „Уважаема госпожо, представете си, че наистина се стигне до това...“ (мърморене). Тя се освобождава от ръката му с мисълта „Всичките са еднакви“ и отговаря: „Боже мой, аз съм стара жена и до меа може би няма да се стигне. Впрочем едно условие би трябвало да се спазва — да се държи сметка за възрастта, а не някоя възрастна жена със съвсем младо момче... (мърморене); това би било ужасно.“ Щабният лекар: „Разбирам ви напълно.“ Няколко офицери, между тях един, който на млади години я бил ухажвал, се изсмяват гръмко, а тя поисква да я заведат при познатия ѝ главен лекар, за да се уточнят всички подробности. При това осъзнава за голямо свое удивление, че не знае името му. Въпреки това щабният лекар много любезно и почитателно я упътва да се качи на втория етаж по тясна желязна вита стълба, която направо от стаята води към горните етажи. Изкачвайки се, тя чува един офицер да казва: „Това е изумително решение, все едно дали млада или стара; моите уважения!“

С чувство, че просто изпълнява дълга си, тя се изкачва по безкрайната стълба.“

В рамките на няколко седмици този сън се повтаря още два пъти, според дамата — със съвсем незначителни и твърде безсмислени промени.

По протичането си сънят наподобява фантазия в б)дно състояние — прекъсванията са малко, а някои подробности биха могли да се изяснят с разпитване, но това, както вече знаете, не е направено. Забележителното и интересното за нас обаче е, че в съня има няколко празнини, не в спомена, а в съдържанието. На три места то е сякаш изтрито; думите се прекъсват от мърморене. Строго погледнато, нямаме право да С⁵ изказваме за смисъла на този сън, понеже не сме провели анализ. Има обаче загатвания, позволяващи някои заключения, например думата „любовни услуги“, а най-вече онези части от речта, които непосредствено предхождат мърморенето, могат съвсем недвусмислено да бъдат допълнени. Ако го направим, се получава следната фантазия: сънуващата е готова в изпълнение на своя патриотичен дълг да удовлетворява любовните потребности на офицерите и останалите военнослужещи. Това, разбира се, с крайно скандализиращо, образец на дръзка либчднц фантазия, но... в съня то изобщо не се явява. Тъкмо на местата, където гръб-вл да дойде това признание, в маинфестирания сън има лгисно мърморене, нещо е изгубено или потиснато.

Разбирате, надявам се, че тъкмо скандалният характер на тези места е бил мопиът за потискането им. К¹>де можем да открием нещо подобно? В наши дим не е необходимо да търсите дълго. Вземете конто и да е политически вестник и ще впдите, че на много места текстът липсва и вместо него се белее празно място. Знаете, че това е рябота на цензурата. На тези места е било написано нещо, което не се е харесало па височайшите й чиновници и те са го отстранили. И вие си казвате: „Жалко, това трябва да е било най-интересното, най-„силното“ място.“

В други случаи цензурата не е пипала напечатания текст. Авторът е предвидил срещу кои места тя би възразила и предварително ги е смекчил, леко изменил или се е задоволил само да загатне онова, което всъщност с искало да напише ьрою му. В този случай във вестника няма празни места, но по известни

усуквания и мъглявосн! в израза може да се опаше съобразяването с цензурата.

Нека използваме тази аналогия. Според нас изпуснатите, забулени с мърморене части от речта и съня също са сгаиали /л.ертва на цензура. Ние говорим направо за съновна цензура, която има определен дял в изопачаването пра съня. Всички празнини в манифестира пия сън се дължат на нея. Трябва да отидем още подалеч и да виждаме проява на цензурата навсякъде, където някой елемент от съня е по-слаб, пснне-онределен и по-несигурен от останалите. Но рядко цензурата се проявява така неприкрито, бих казал наивно, както в съня за „любовните услуги“. Много по-често ефектите й са от тория тип — смекчаване, напи-добиване, загагване па същинского.

За един трети начин на действие на съновната цензура не мога да намеря аналог из дейността на вестникарската, но тъкмо ней мога да демонстрирам чрез единствения анализиран досеса .сън. Сигурно си спомняте съня за „трите лоши театрални билета, струиаци 1 флорин и 50 крони“. В латентните мисли на този сън на преден план изякъваше елементът „прибързано, преждевременно“ — „беше ллупост „да се >омъжа толкова *рано*“, „глупаво „беше да купя толкова *рано* билетите“, „смешно беше ат страна иа моята близка да *избърза* толкова с купуването на бижута“. Нищо от този централен елемент на съновните мисли не -е преминало в манифестирания сън; централно -мяхшз -в него заемат отиването иа теат/ър и купуването .иа билети ю. С това изместване на акцента, яс това .црегруиране на елементите манифестпранпят сън става толкова различен от латентните мисли, че никой не може н да предположи какви са те. Изместването на акцента е едно от главните средства за изопачаване,-то придава на съня онази чудновашст, заради която сънувалия! го сам не може да ю разпознае като свое творение.

Н така ефектите на съновната цензура и средствата за изопачаване са напускането, видоизменянето, прегрупирането на материала. Самата цензора е причинителят или един от причинителите на изопачаването, с чието изследване сега се занимаваме. Видоизменянето и прегрупирането сме свикнали да обединяваме в понятието „*изместване*“.

С.ЧРД тели бележки върху действието на цензурата м п.пя пека се обърнем към нейната динамика. Надя-П.1М се, чо не схващате израза прекалено антропоморф-ц|) п го си представяте съновния цензор като малко Г i j i u i о човече или к-ато дух, който живее в една мольча килмнка п оттам изпълнява своята служба; на-ля нам се също, че не го схващате прекалено локализа-•Юрi'Кii и не си представяте „мозъчен център", който упражнява тази цензура и с чието увреждане или от-Є'i раняване тя би се прекратила. На първо време това не с нищо повече от удобен термин за едно динамично отношение. Тази дума не ни пречи да поставим въпроса, от какви тенденции се осъществява въздействието и върху какви; няма да се изненадаме също, ако се окаже, че вече сме се срещали с цензурата на съня може би без да я разпознаем.

Това наистина е така. Спомнете си, че когато започнахме да прилагаме нашата техника на свободните асоциации, забелязахме нещо изненадващо Почувствахме, че усилията ни да се доберем от съновния елемент до несъзнавания, на кой го той е заместител, срещнаха една *съпротива*. Казахме, че тази съпротива може да бъде с различна сила, понякога огромна, понякога незначителна. Във втория случай нашето тълкуване преминава през съвсем малко междинни звена; при силна съпротива обаче се налага да извървим дълга асоциативна верига, отдалечаваме се много от първоначалния елемент и трябва да преодолеем по нтя си всички трудности, явяващи се под формата на критично отношение към хрумванията. Именно тази съпротива, на която се натъква тълкуването, при работата на съня трябва да определим като цензура. Съпротивата срещу тълкуването е обективизиране на съновнага цензура. Тази съпротива доказва също, че силата на цензурата но се изчерпва с изопачаването на съня, след което да угасне, а че цензурата продължава да съществува като постоянна институция, поддържаща изопачението. Впрочем- както съпротивата при тълкуването е различно силна за всеки елемент, така н предизвиканото от цензурата изопачение е различно голямо при отделните елементи на един и същи сън. При сравняване на манифестирания и латентния сън се вижда, че отделни латентни елементи са изцяло елиминирани, други са

повече или по-малко модифицирани, а трети са влезли в манифестираното съдържание непроменени, може би дори подсилени.

Но ние искахме да видим какви тенденции упражнили г цензурата н срещу какви. На този основен за разбирането па съня, а може би дори и на човешкия живот въпрос може лесно да се отговори, ако разгледаме поредицата от разтълкуваш! досега сънища. Упражняващите цензурата тенденции са такива, които в будно състояние човек приема, с които е съгласен. Бъдете уверени, че ако отричате едно проведено по всички правила тълкуване на ваш сън, го правите по същите мотиви, поради които се упражнява съновната цензура, осъществява се изопачаването и става нужно тълкуването. Спомнете си съня на 50-годишната жена. Без да го е тълкувала, тя го намира отвратителен и щеше да е още по-възмутсна, ако госпожа д-р фон Хуг й беше съобщила нещо от очевидния му смие г л. 'Гъкмо поради това нейно осъдително отношение неприличните моменти в съня й са заменени с мърморене.

Л тенденции, срещу които е насочена цензурата на съня, трябва да се опитат най напред от нейна гледна точка. В такъв случай може само да се каже, че те са изцяло осъдителни, скандални в етично, естетично и социално отношение, неща. за които човек не смее да помисли или мисли с отвращение. Преди всичко тези цензурирани и добиращи се до съня в изопачена форма желаниа са израз на безграничен и безогледен егоизъм. Собственото „Аз" се явява във всеки съп н винаги играе главната роля, макар че добре умее да се прикрива в манифестираното съдържание. Този „sasto egoismo"* на съня сигурно не е беч връзка с настройката преди засипване, при която, както казахме, се обръща гръб на целия външен свят.

Освободеното от всякакви етични окови „Аз" е съгласно и с всички искания на сексуалното влечение, с такива, които отдавна са осъдени от естетическото възпитание, и с такива, които противоречат на всички нравствени ограничения. Жаждата за удоволствие — либндото, както я наричаме —• избира обектите си без задръжки, като най-маого предпочита забранените. Не

* Свещен егоизъм. — Б. пр.

само жеиага на ближния, но преди всичко шщестни, по традиния спешииш обекти като майката и сестрата при мъжа, бамаа и брата при жената. (Инцестен е и сънят па нашата 50-годишна дама, неговото либи-до несъмнено с насочено към сина й.) Страсти, които мислим за чужди на човешката природа, се оказват достатъчно силни да предизвикат сънища. Омразата също бушува на воля. Желания за отмъщение и смърт на най-близки, най-обичани в живота хора — родители, братя и сестри, съпрузи, собствени деца — съвсем не са нещо необичайно. Тези цензурирани желания излизат сякаш от самия ад; след като ги изтълкуваме в будно състояние, никаква цензура не ни се вижда достатъчно строга за тях.

Но недейте да упрекувате самия сън заради ужасното му съдържание. Нали не сте забравили, че той има невинната, дори полезна функция да предпазва спането ни от смущения. Тази лошотия не е в природата му. Знаете също, че има сънища, които задоволяват основателни желания и остри потребности на тялото. При тях обаче няма изопачаване; те не се и нуждаят от него, защото могат да изпълнят функциите си, без да оскърбят етичните и естетичните тенденции на нашето „Аз“. Забележете също, че изопачаването в сънищата е пропорционално на два фактора. От една страна, то е толкова по-силно, колкото по-грозно е цензурираното желание, но, от друга страна, също и колкото по-строги са изискванията на цензурата в дадения момент. Едно младо, строго възпитано и целомъдрено девойче ще изопачава с неумолима цензура пориви, които за нас, лекарите, например са позволени, безобидни либидни желания и които самото девойче след десет години ще преценява по същия начин.

Впрочем ние още не сме отишли толкова далеч, че да имаме основание да негодуваме срещу този резултат на тълкувателната ни работа. Мисля, че още не го разбираме истински; преди всичко обаче трябва да го подсигурим срещу някои възможни нападки. Никак не е трудно да му се намерят недостатъци. Нашите тълкувания се основават на направените преди това допускания, че сънят има изобщо някакъв смисъл, че съществуването на временно несъзнавани душевни процеси може да се пренесе от хипнотичния върху нор-

малния сън и че всички асоциации са детерминирани. Ако въз основа на тези допускания бяхме стигнали до лесно приемливи резултати, можехме с право да заключим, че допусканията ни са били верни. Но ако резултатите са такива, каквито ги описах току-що? Не е ли близко до ума да се каже, това са невъзможни, нелепи, на«-малкото крайно невероятни резултати, значи нещо в допусканията е било погрешно. Или сънят все пак не е психичен феномен, или няма нищо несъзнава-но в нормално състояние, или техниката пи някъде куца. Не е ли по-просто и по-задоволително да се приеме това, отколкото всички тези гадости, които уж разкрихме въз основа на нашите допускания?

И двете! И по-просто, и по-задоволително. Но това не значи, че е и по-правилно. Нека поизчакаме, въпросът още не е достатъчно узрял. Преди всичко можем да засилим критиката срещу нашето тълкуване. Може би не е чак толкова важно, че резултатите му са така нерадостни и трудни за преглъщане. Още по-сериозен аргумент е, че сънувалите го хора, на които приписваме подобни желания с тълкуванията си, най-решително и с пълно основание ги отхвърлят. „Какво? — казва единият. — Искате да кажете, че ми е жал за парите, които похарчих за задомяването на сестра си или за образованието на брат си? Това не може да бъде; аз работя само за тях двамата, нямам други интереси в живота, освен да изпълнявам дълга си към тях като най-възрастен, както обещах на покойната ни майка.“ Или друга пациентка: „Искала съм била мъжът ми да умре! Това са възмутителни глупости! Не само че бракът ни е щастлив — това сигурно няма да ми повярват, — но смъртта му ще ме лиши от всичко, което имам на този свят.“ Л трети ще ти отговори: „Имал съм плътски желания към сестра си? Това е смешно; тя ми е напълно безразлична, не сме в добри отношения и от години не съм разтненил нито дума с нея.“

Навярно би било по-лесно, ако тези хора само отказваха да потвърдят или отричаха приписаните им тенденции; тогава бихме могли да кажем, че просто не знаят за тях. Но че те усещат у себе си тъкмо противоположното желание и ни го доказват чрез начина си на живот — това най-сетне трябва да ни озадачи.

Не е ли време да изоставим цялата работа по съногълкуването, тъй като започва да стига до абсурд

Не, все още не. И този по-силен аргумент ще отпадне, когато го разгледаме критично. Това, че в душевния живот има несъзнавани тенденции, съвсем не означава, че в съзнателния живот не могат да преобладават обратните на тях. Може би в душата има място за противоположни тенденции, за противоречия, които съществуват съвместно; а може би тъкмо доминирането на един мотив е причина да не се осъзнава противоположният му. Така останаха само предишните възражения — че резултатите от съногълкуването не са прости и са твърде нерадостни. На първото трябва да се отговори, че ако мечтаете за простота, няма да решите нито един проблем на съня; ще трябва да се примирите, че тук нещата са по-сложни. А на второто — че сте очевидно неправи, когато използвате харесването или нехаресването на нещо като мотив за научна преценка. Какво от това, че резултатите на съногълкуването ви се виждат нерадостни, дори срамни и отблъскващи? *fa n'empêche pas de'exister** — чух веднъж да казва в подобен случай моят учител Шарко, когато бях млад лекар. Ако желаем да научим реалностите в този свят, трябва да се смирявамс, деликатно да потискаме симпатиите и антипатиите си. Ако един физик ви убеждава, че органичният живот на земята в най-скоро време ще загине напълно, ще си позволите ли да му *oü'brüiege*: „Не е възможно, това са прекалено нерадостни изгледи.“ Мисля, че ще замълчите, докато дойде друг физик и докаже на първия, че е допуснал грешка в изходните предпоставки или в изчисленията си. Отхвърляйки онова, което ви е неприятно, вие по-скоро повтаряте механизма на сънообразуването, вместо да го разберете и преодолеете.

Сега може би ще обещаете, че няма да възразявате срещу отблъскващия характер на цензурираните в съня желания, и ще се задоволите с аргумента, че все пак е невероятно злото да има толкова голям дял в човешката природа. Но дали вашият собствен оггит ви дава основание да го твърдите? Не говоря за това, какви сте самше вие в собствените си очи, но ваисти-

* Това "е им пречи да съществуват (фр) — Б пр.

на ли сте срещали толкова много доброжелателност у висшестоящите и конкурентите си, толкова рицарство у враговете си и толкова малко завист във вашите кръгове, че се смятате задължени да оспорвате егоистичната злина на човека? Или не ви е известно колко необуздани и ненадеждни са повечето хора в сексуалния си живот? Не знаете ли, че всички сънувани от нас прегрешения и изстъпления всекидневно се извършват от хора в будно състояние? Нима психоанализата не е просто потвърждение на древната максима на *Платон*, че са добри хората, задоволяващи се да сънуват онова, което другите, лошите, действително вършат?

А сега преместете поглед от индивидуалното към голямата война, която все още опустошава Европа, помислете колко бруталност, жестокост и коварство се развихрят сега в цивилизования свят. Наистина ли мислите, че шепа безсъвестни честолюбци и измамници би-ха успели да освободят всички тези зли духове, ако милионите им последователи не бяха съучастници в това? Ще се наемете ли и при тези условия да защитавате идеята, че злото няма дял в душевното устройство на човека?

Ще ме упрекнете, че гледам на войната едностранчиво, че тя е извадила на показ и най-красивото, най-благородното у хората — геройството, саможертвата, социалното чувство. Безспорно, ала недейте да вършите и вие тази несправедливост, която така често се върши спрямо психоанализата — да я упрекат, че отрича нещо само защото изтъква нещо друго. Нямам намерение да отричам благородните пориви в човешката природа, нито пък някога сме ги подценявали. Напротив, аз ви разкрих не само лошите цензурирани желаниа, а и цензурата, която ги потиска и прави неузнаваеми. Ние наблягаме повече на злото у човека само поради това, че другите го отричат, нещо, от което човешката душа не става по-добра, а само непонятна. Ако се откажем от едностранчивата етическа преценка, несъмнено ще открием вярната формула за съотношението между доброто и злото в човешката природа.

Значи всичко остава, както беше. Не се отказваме от резултатите на работата си по сънотълкуването,

макар да изглеждат странни. Може би по-късно ще се доближим до тяхното разбиране по друг път. На първо време нека запомним: изопачаването на съня е резултат от цензура, упражнявана от одобрявани тенденции на Аза срещу желания, които се събуждат у нас нощем в спящо състояние и по някаква причина са неприемливи. Вярно, защо тези осъдителни желания се явяват тъкмо нощем и откъде произлизат — по този въпрос са нужни още много проучвания.

Ще бъде обаче несправедливо, ако пропуснем да изтъкнем друг резултат от нашите изследвания. Желанията, които ни смущават, докато спим, са неизвестни за нас, научаваме за тях едва от сънотълкуването; тоест преди това те могат да се нарекат несъзнавани в споменатия смисъл. Но трябва да кажем, че 'са нещо повече от несъзпознати в момента. Както видяхме от много примери, сънувалият ги отрича, след като са му станали известни чрез тълкуване го. Повтаря се случаят, който най-напред срещнахме при тълкуването на грешката „да се урингнем за здравето на шефа“, когато ораторът възмутено ни уверяваше, че нито в момента, нито когато и да било преди не е изпитвал неуажепие към шефа си. Още тогава се усъмнихме в стойността на такова уверение и вместо това приехме, че ораторът никога не е знаел за това свое чувство. Същото се повтаря при всяко тълкуване на силно изоппчои п.п п тона го прапп важно за нашите разбирания. Согп пече сме готови да приемем, че и душевния живот има процеси, 'юпдсии, за които човек изобщо не знае продължително време, а може би и постоянно. Така несъзнаваното прпдобпя за нас нов смисъл; определенията „в момента“ или „временно“ отпадат от неговата същност, то може да бъде и *трайно* пссъзнавано, не само „латентно в момента“. Разбира се, и за това по-нататък ще кажем повече.

Л е к ц и я X СИМВОЛИКАТА В СЪНЯ

Дами н господа! Установихме, че изопачаването в сънищата, което пречи за тяхното разбиране, е резултат от цензурата, насочена срещу неприемливите, несъз-

навонни желания. Но не сме казали, че тя е единственият фактор, на който се дължи изопачаването; и действително при по-нататъшно го изследване на съня ще открием съучастието и на други моменти в този процес. Това ще рече, че дори цензурата да е изключена, пак няма да сме в състояние да разбираме сънищата, манифестираният сън пак няма да е идентичен с латентните мисли.

Този друг момент, който прави съня неясен, този нов принос за изопачаването откриваме, когато обърнем внимание на една празнина в нашата техника. Вече ви признах, че в някои случаи на анализирани истини не им хрумва нищо във връзка с отделни елементи на съня. Вярно, това не е така често, както те твърдят; много пъти ни се удава чрез настойчивост да изтръгнем хрумване. Но все пак остават случаи, в които асоциирането отказва, а когато го предизвикаме принудително, не дава онова, което очакваме от него. Ако това стане по време на психоаналитичната терапия, то има особено значение, с което тук няма да се занимаваме. Но то се наблюдава и когато тълкуваме сънища на нормални лица или свои собствени. След като се убедим, че в такива случаи никакво настояване не помага, ние най-сетне ще открием, че тази нежелателна случайност винаги се появява при определени съновни елементи, и лека-полека ще съзрем една нова закономерност там, където отначало мислехме, че техниката ни по изключение отказва да функционира.

Така стигаме до изкушението да изтълкуваме сами тези „неми“ елементи на съня, да ги преведем със собствени средства. Очсбийно е, че всеки път, когато се решаваме на такова заместване, получаваме задоволителен смисъл, а не посмеем ли да го направим, сънят остава безсмислен и несвързан. Натрупването на много сходни случаи вдъхва необходимата увереност на този първоначално плах наш опит.

Излагам всичко това малко схематично, но такава изложение е позволено за дидактични цели, още повече, че нещата не са изопачени, а само опростени.

По този начин получаваме постоянни съответствия на цяла поредица съновни елементи съвсем както в популярните тълковници. А нали не сте забравили, че

при асоциативната ни техника никога не се гол, загат постоянни заместители на съловните елементи.

Веднага ще кажете, че този начин на тълкуване ни се вижда още по-несигурен и по-уязвим от предишния посредством свободните хрумвания. Но има и още нещо. След като сме събрали достатъчно такива постоянни заместители, започва да ни се струва, че тази част от сънотълкуването действително трябва да извършваме по собствено усмотрение, че тези елементи наистина са разбираеми без хрумванията на сънувалите ги. А откъде ние знаем значението им, това ще стане ясно във втората половина на изложението.

Такава постоянна връзка между съвоания елемент и неговия превод наричаме *символика*, а самия елемент — *символ* на несъзнаваната съвоанна мисъл. Споминете си, че когато изследвахме връзката между съловните елементи и тяхната същина, разграничих три вида отношения между тях — част от цялото, загатване и изобразяване. Тогава ви казах, че има и четвърти вид, но не го назовах. Той именно е въведеното тук символично отношение. С него са свързани много интересни въпроси, с които ще се заемем, преди да сложим специалистите си наблюдения върху символиката. Тя е може би най-забележителната част от учението ни сънищата.

Преди всичко, като имат точно определено значение, символите в известна степен осъществяват идеала на древно и на популярното сънотълкуване, от което ние с нашата техника твърде много се отдалечихме. При известни обстоятелства те позволяват да тълкуваме съня, без да разпитваме сънувалия го, който и бездруго не може да каже нищо за символа. Ако гоняваме най-честите символи, а заедно с това и личността на сънувалия, житейските му обстоятелства и преживяванията, предшествали съня, често сме в състояние да изтъкуваме съня непосредствено, така да се каже, от прима виета. Такова майсторство прави горд тълкувателя и се харесва на клиента му; то приятно контрастира с усилената работа при разпитването на сънувалия. Но нека това не ви подвежда. Нашата задача не е да демонстрираме фокуса. Основаващото се на символите тълкуване не може да замесги асоциативната техника или да ѝ съперничи. То я допълва и

носи полза само в съчетание с нея. А що се отнася до сведенията за психичната ситуация на сънувалия, трябва да имате предвид, че ще ви се налага да тълкувате сънища не само на познати хора, че обикновено няма да знаете нищо за събитията, подбудили съня, и тъкмо хрумванията на анализирания ще ви дадат сведение за това, което наричаме психична ситуация.

Забележително е още — също и с оглед на неща, за които ще стане дума по-късно, — че и символното отношение между съня и несъзнаваното беше посрещнато с най-яръстна съпротива. Дори висококомпетентни и уважавани личности, възприели голяма част от психоанализата, тук отказаха да я следват. Това поведение е толкова по-странно, като се има предвид, че, първо, символиката не е свойствена единствено на съня и, второ, символиката в съня съвсем не е открита от нас, макар иначе психоанализата да не е бедна на изненадващи открития. За откривател на съновната символика, ако изобщо ще търсим началото ѝ в ново време, трябва да се смята философът К. А. Шернер (1861). Психоанализата само потвърди неговите открития, като обаче съществено ги видоизмени.

Сега навярно искате да чуete нещо за същността на съновната символика и примери за нея. С радост ще споделя с вас онова, което знам, но трябва да ви призная, че познанията ни тук не са така големи, както ни се иска.

Същността на символното отношение е сравнението, но не някакво произволно сравнение. Ние подозираме, че то има специална обусловеност, но не можем да кажем в какво се състои тя. Не всичко, с което даден предмет или дадено явление са сравними, се явява като техен символ в съня. От друга страна, сънят не символизира какво да е, а само определени елементи от латентните мисли. Тоест тук има ограничения и в двете посоки. Трябва да признаем също, че засега понятието „символ“ не е строго определено, то се слива със „заместване“, „изобразяване“ и подобни, доближава се дори до загатването. При редица символи сравнението е близко до ума. Има обаче и такива, при които се питаме къде е общото, *tertium comparationis** на

* „Третото в сравнението“ (лат.), тоест общото между два сравнявани предмета, което е основа за това сравнение. — Б. пр.

предполагаемото сравнение. Или го откриваме при по-щамателно разглеждане, или то наистина си остава скрито. Странно е още, ако символът действително е сравнение, че то не се разкрива чрез асоциациите, че сънувалият си служи с него, без да го познава. Нещо повече, той не иска да го признае, след като му е посочено. И така виждате, че символното отношение е особен вид сравнение, чиято основа още не сме разбрали напълно. Може би по-късно ще открием нещо повече за това непознато явление.

Не са много нещата, които се представят символично в съня. Човешкото тяло в неговата цялост, родителите, децата, братята и сестрите, раждането, смъртта, голотата — и още едно нещо. Единственото типично, тоест постоянно представяне на човешката личност като цяло е чрез *къща* — факт, установен още от *Шериср*; той дори е склонен да приписва на символа „къща“ първостепенно значение, каквото тя всъщност няма. Случва се насън човек да слиза по фасадата на сграда, понякога с удоволствие, понякога със страх. Гладките стени представляват мъжете, а тези с издатини и балкони, за които можеш да се заловиш — жените. Родителите се явяват в сънищата като *император* и *императрица*, цар и царица или други авторитетни лица; видно е, че тук сънят изразява голяма почит. По-малко внимателен е към децата, братята и сестрите; те се символизируют от *дребни животни*, от *насекоми*. Раждането почти винаги се изобразява чрез някаква връзка с *вода*; човек скача във вода или излиза от нея, спасява някого от удавяне или сам намира спасение във водата, тоест отнася се към нея като към майка. Умирането се замества от *заминаване*, *нътцпане с влак*, смъртта — от различни неясни, плахи *чш'лт*; *лш*ин, голотата — от дрехи и униформи. Виж *ЛШИ* кпк границата между символното изобразяване и *шш* п: пипе се размина.

Ие може ли по *пшш* впечатление, че в сравнение е *шш* на юрепосочепте симноли обектите и теми *шш* от едни друга сфера се изобразяват с изиьнрдпо Гюгато символика. Топа е сферата на сексуалния жппот, гениталиите, полежите процеси, половия контакт. Преоблада*шш*щото мнозинство от символите в съня са сексуални. Тук се забелязва странно несъответ-

ствие. Обозначаваните обекти са малко, а символите им — изключително много, тъй че всеки обект може да се изрази чрез многобройни, почти равностойни символи. Така при тълкуването се получава нещо, което среща всеобщо несъгласие. В противоположност на многообразието в сънищата тълкуването им е твърде монотонно. Това не се харесва на никого, но какво да Се прави?

Тъй като за пръв път в тези лекции стана въпрос за сексуалния живот, дължен съм да ви поясня как смятам да разглеждам тази тема. Психоанализата не вижда тук никакъв повод за забулване и намеци, не вижда причини да се срамува от заниманието с тази важна материя, смята, че е коректно и прилично да нарича нещата със собствените им имена, и се надява, че по този начин най-добре ще предотврати смущаващите странични мисли. Обстоятелството, че говоря пред аудитория от двата гюла, не променя \ук нищо К<ичо няма наука *ad usum delphini*¹⁰, тъй няма такава и за невръстни девойчета, а дамите между нас със самото си присъствие в тази зала вече са дали да се разбере, че желаят да бъдат поставяни наравно с мъжете.

И така за мъжкия полов орган сънят разполага с ре-цици-символични изображения, при които основата на сравнението обикновено е твърде явна. Преди всичко за мъжките гениталии като цяло е символично свещеното число три. Най-забележителната и най-интересна за двата пола част от гениталиите — членът — се замества символично, на първо място, от неща, които го наподобяват по форма, тоест дълги и стърчащи — *бастуни, чадъри, прътове, дървета* и подобни. Освен това от предмети, имащи с него общото свойство да проникват в тялото и да го нараняват всякакви *осг-ри оръжия* — *ножове, ками, копия, саби*, но също и огнестрелни — *пушки, пистолети* и особено подходящия по форма *револвер*. Нощните кошмари на девойките много често съдържат преследване от мъж с нож или огнестрелно оръжие. Това може би е най-разпространеният случай на съновна символика, която сега без труд ще си преведете. Лесно разбираемо е и за-

* Вж. бел. на с. 125.

мествалето на мъжкия член с предмети, от които тече вода — *чешми, кани, фонтани*, и с обекти, които могат да се удължават, като *спускащи се надолу лампи, моливи с извиждащ се графит* и т. н. Че *моливите, перодръжките, пилите за нокти, чуковете* и други инструменти са несъмнено мъжки сексуални символи, също се дължи на едно близко до ума възприемане на този орган.

Забележителното свойство на члена да се издига нагоре, което се проявява при ерекцията, води до символното му представяне чрез *балони, самолети*, а напоследък и чрез въздушния кораб на *Целелин*. Но сънят познава и друг, още по-изразителен начин за символизиране на ерекцията. Той прави от половия член същината на летящ човек и кара самия него да *лети*. Нека не ви шокира, че познатите на всички, често така приятни сънища, в които човек лети, се тълкуват като резултат от обща сексуална възбуда, като ерекционни сънища. От известните психоаналитици *И. Федерн* отсрани всяко съмнение относно това тълкуване, а и широко хваленият заради неговия трезв ум *Мурли Вулф*, провел експериментите с изкуствено положение на ръцете и краката по време на сън, който е бил далеч от психоанализата, може би дори не е знаел за нея, достига в изследванията си до същото заключение. Недейте да възразявате, че и жените могат да летят, на сън. Спомнете си вместо това, че нашите сънища са реализации на желанията ни, а желанията да бъдат мъж, все едно съзнавано или не, е много често у жените. А че за жената е възможно да реализира това желание чрез същите усещания, както и мъжът, в това не ще се усъмни никой, който познава анатомията. Защото и тя притежава в гениталните си един малък член, подобен на мъжкия, и този малък член, клиторът, в детството и в годините преди апоениянето на полов живот играе дори същата роля, както големият член на мъжа.

Към по-малко принципите мъжки сексуални символи спадат някои *овчери и риби*, преди всичко прочутият символ на *амията*. Защо *шапката и палтото* се използват по същия начин, наистина е трудно да се разбере, но *тяхното* символно значение е безспорно. Накрая можем да се запитаме дали заместването на

мъжкия член от друг член, като крака или ръката, може да се нарече символично. Мисля, че това се налага от логиката и от съответствията при жените.

Женското влагалище се представя символично чрез всички обекти, които са кухи като него и могат да поемат неща в себе си. Това са *шахти, ями и пещери, съдове и шишета, кутии, буркани, куфари, сандъци, чанти* и др. Към тази поредица принадлежи и корабът. Някои символи са свързани повече с майчината утроба, отколкото с влагалището, например *икафове, печки* и най-вече *стаята*. Символиката на стаята се доближава до тази на къщата, *вратата* пък символизира гениталния отвор. Но символи на жената могат да бъдат и някои материали, *дървото, хартията* и направени от тях предмети като *масата и книгата*. От животните трябва най-малкото да се споменат *охлювът и мидата*, от частите на тялото — *устата* като символ на гениталния отвор, от постройките — *църкви и параклиси*. Както виждате, не всички символи са еднакво разбираеми.

Към гениталиите трябва да се причислят и гърдите, които, както и по-големите заоблености на женското тяло, се изобразяват чрез ябълки, праскови, изобщо плодове. Гениталното окосмяване на двата пола в съня се описва като гора и храсти. Сложната топография на женските гениталии прави разбираем факта, че те много често се изобразяват като пейзаж със скали, гори и потоци, докато внушителният механизъм на мъжкия полов апарат води до символизирането му чрез всякакви видове сложни *машини*.

Заслужава да се спомене и още един символ на женския полов орган — *кутийката за бижута; бижутата и скъпоценностите* и насън са названия на любими хора; *сладкишите* често изобразяват сексуалната наслада. Половото самозадоволяване се замества чрез всякакви видове *игра*, включително и *свиренето на пиано*. Типични символи на мастурбацията са *пързлянето и отчупването на клон*. Особено забележителен символ е опадването или ваденето на зъби. То вероятно означава най-вече кастриране като наказание за мастурбацията. Специалните символи на половия живот в съня са по-малобройни, отколкото сме склонни да очакваме след всичко казано. Тук трябва да се споменат рит-

мични действия като *танц, езда и изкачване*, а също преживяването на насилие, например *прегазваме от кола*. Освен това някои *занаятчийски работи* и, разбира се, *заплашването с оръжие*.

Не бива да си представяте използването и превеждането на тези символи като нещо прекалено просто. Тук се случват всякакви неочаквани неща. Трудно е за вярване например, че в символичните изображения половите често не са строго разграничени. Някои символи означават полов орган изобщо, все едно мъжки или женски, например малкото дете, син или дъщеря. Друг път някой предимно мъжки символ може да се използва за женските гениталии и обратното. Това е неразбираемо за онзи, който не познава развитието на сексуалните представи у хората. В някои случаи тази двузначност на символите е само привидна; освен това най-ярките символи, като оръжия, чанти, сандъци, са изключени от бисексуална употреба.

Сега, като изхождам не от значението, а от символа, ще разгледам областите, от които най-често се вземат сексуалните символи, и ще добавя някои неща, особено с оглед на неразбираемата символика. Такъв неясен символ е *шапката* или покриването на главата изобщо, който по правило има мъжко значение, но понякога и женско. *Палтото* също означава мъж, може би невинаги във връзка с гениталиите. Имате право да попитате защо. Висящата вратовръзка, която не се носи от жени, е явен мъжки символ. *Бялото бельо*, изобщо *бельото*, е женски символ; *дрехите, униформите* заместват, както казахме, голотата, формите на тялото; обувката, чехълът са женските гениталии, вече споменахме *масата* и *дървото* като загадъчни, но несъмнено женски символи. *Стълба, стъпала, стълбище* и *си.пгит'нио* ходенето по тях са безспорни символи на полоиот сношение. Като поразмислим, виждаме, че *осііпііііа ііті* сравнението е ритъмът на ходенето, може би също и пара-стнапето на възбудата, задъхваието при и.чкачнписю

Вече 01 белязахме *псп.шжа* като изображение на женски н-генитални. *Плинишпс \ \ скалите* са символи на мъжкия член; *срадинци* — чест символ на женската полова област. Плодът символизира не детето, а женската гръд. *Дивите животни* означават сексуално

възбудени хора, а още и *лстт* нагони, сграетЕ; цветята — женските гениталии и по-специално — девствеността. Не сте забравили, че цветовете действително са гениталии на растенията.

Стаята вече ин е позната като символ. Тук изобразяването продължава, като прозорците *ж* вратите поемат значението на отвор-ите по тялото. -*Отключването* и *заклучването* на стаята също е част от тази символика, а ключът, който отключва — несъмнен мъжки символ.

Ето това е част от съновиата символика. Тя може както да се задълбочи, така и да се разшири. Но мисля, че казаното за вас е гювеч* от достатъчно, а може бч дори ви е възмутило. Ще попитате: нима .наистина живея сред сексуални символи? Нима всички предметч, които ме заобикалят, всички дрехи, които обличам, всички неща, до които се докосвам, са само сексуални символи и нищо друго? Наистина има достатъчно поводи за учудени въпроси и първият от тях е: откъде всъщност знаем значението н.а тези символи, за които самите сънували ги тора не пи казват нищо или ни казват много малко?

Отговарям: от най-различни източници, от пр-казки и митове, от шета и вицове, от фолклора, тоест г т науката за нравите, обичаите, пословиците н песните на народите, от литературния и обикновения език. I а всички тези места се среща една и съща символика н понякога я разбираме без нуждата от особени напътствия. Ако се спрем но-подробно на всеки от изто^ициге, ще открием толкова сходства със символиката на съня, че напълно ще се убедим в напште тълкувания.

Казахме, че според *Шернер* човешкото тяло много често се символизира в съня от къщата. Прозорците п вратите са входовете към телесните кухни, фасадите могат да бъдат гладки или с издатини за залавяне. Но същата символика се открива и в немския език, кога го поздравяваме близък приятел с фамилиарното „*стара къщо*“, когато се заканваме да цапардосаме някого „*го покрива*“ или твърдим, че нещо не е в ред в *горната щ стаичка*. В анатомията телесните отвори направо се наричат *порти на тялото*.

Това, че родителите се явяват в съня ни като императорска или царска двойка, на пръв поглед е изне

падващо. Но то има еъот&етствие в приказките. Няма ли усещането, че множеството приказки, които започнат с думите „Имало едно време един цар и една царица“, всъщност искат да кажат: „Имало едно време един баща и една майка“? Вкъщи на шега наричаме децата принцове, а Най-голямото — престолонаследник. Царят сам назовава себе си *бсеица на отечеството*. Малките деца шеговито наричаме *чсрвейчета*, жалостиво казваме: *бедното червейче*.

Да се върнем при символиката на къщата. Когато насън се хваща-ме за издатините па фасадата ѝ, това не напомня ли известния народен израз за силно развит женски бюст „При нея има за какво да се хванеш“? И още народът казва в такъв случай: „Тя има много дърва пред къщи“, сякаш иска да ни помогне в тълкуването на дървото като женски, майчин символ.

Още нещо за дървото. Как този материал е станал символ на майчинското, на женското начало? Тук може да ни помотае сравнението между различни езици. Твърди се, че немската дума дърво* произхожда от гръцкото *b\i/*, означаващо вещество, суровина. Това е не съвсем редкият случай, когато наименованието за вещество изобщо е станало име на конкретно вещество. Има един океански остров — Мадейра. Така го нарекли португалците при откриването му, защото целият бил покрит с гори. Иа португалски мадейра значи дърво. Но нали забелязвате, че мадейра не е нищо друго освен леко изменената латинска дума „материя“, която също означава вещество изобщо. Материя обаче идва от *ma-it'p*, тоест майка. Или материалът, от който е направено нещо, е сякаш майтанят дял в него. Следователно п символичната употреба на дървото за жената, за майката се е съхранило това древно схващане.

Раждането по правило се изразява в съня чрез връз- hiiia с пода; чонек се хвърля във водата или излиза от ni'H, к«шго Щ(> рече — ражда гали бива роден. Нека не •i.'ifriiivM*', чг то ш си mi гол може да се обоснове по два иачпнл от ра титто ini /mgшпс същества. Не само че всички еухоисMiiH Goii'i'iiiiii, иключително предците на чоγκ-на, са иртшюилин от подин жлвотни — това е подалечен факт, 1 к> и шчм<и (шзжкняи, всеки човек пре- i * Холц.— 13. ср.

карва първата фаза от съществуването си във вода — като ембрион в околоплодната вода на майчиното тяло—и при раждането си излиза от водата. Не твърдя, че сънуващият знае това, а че няма нужда да го знае. Той знае едно друго нещо, вероятно защото са му го казали в детството, но аз мисля, че дори то не е допринесло нищо за формирането на символа. В детството са му казали, че щъркелът носи децата, но откъде ги взема? От блатото, от кладенеца, тоест пак от водага. Един от моите пациенти, по онова време малък граф, като получил това сведение, изчезнал за цял следобед. Най-сетне го намерили на брега на езерцето край замъка, легнал по корем, с щаведено над водната повърхност личице, усилено търсещ да види дечицата на дъното.

В митовете за раждането на героите, които О. Ранк* е подложил на сравнително изследване (най-старият е този за цар Саргоп от Акад***, около 2800 г. пр. н. е.), хвърлянето във водата и спасяването от нея играят решаваща роля. Според Ранк това са изображения на раждането, аналогични на гези в сънищата. Когато насън спасяваме някого от водата, ставаме негова майка или майка изобщо; в мита жената, която спасява детето от водата, се разкрива като истинската му майка. В един популярен виц питат хитрото еврейче коя е майката на Мойсей. То отговаря, без да се замисля: „Принцесата“***. „Но не, казват му, тя само го е извадила от водата.“ „Тя твърди така“, отвърща то, с което доказва, че е намерило вярното тълкуване на мита.

Заминаването в съня означава умиране. И тук има

* Rank, O. Dei Mjtui: vor, der Go-burl <lcs IU-ldi-n. Leip./ig, 1909.— Б. ПСМ. изд.

** Основател на първата семитска династия в Месопотамия. Според легендата майка му била жрица и тъй като на жриците не било позволено да имат деца, тя го родила тайно, положила го в кошница и го пуснала по р. Ефрат. Един водоносен го ямерил и отгледал. — Б. пр.

*** Според библейското повествование египетският фараон заповядал всички новородени евреи от мъжки пол да се давят в Нил. Майката на Мойсей го оставя скрит в кошница в крайречната тръстика. Там го намира и спасява дъщерята на фараона. — Б. пр.

обичай, когато детето запита за някой починал, да му се казва, че е *заминал*. Отново искам да възразя срещу предположението, че съновният символ произлиза от това обяснение в детството. Поетът използва същото симБОЛНО отношение, когато говори за отвъдния свят като за неоткрита страна, от която никой *пътник* (no traveller) не се завръща*. И във всекидневния език често говорим за последното пътуване. Всеки познавач на древните обичаи знае колко сериозно са гледали например египтяните на представата за пътуване в страната на смъртта. Запазили са се много екземпляри от „Книга на мъртвите“, която била поставяна до мумията като пътеводител за тази страна. Откакто гробищата се намират извън градовете, това последно пътуване па покойника е станало реалност.

Гениталната символика също не е нещо, което се среща само в съня. Сигурно всеки от вас е проявявал някога грубостта да каже по адрес на някоя жена „*стара кутия*“**, без да знае, че използва генитален символ. В Новия завет се казва: „Жената е крехък *съд*.“ Свещените книги на евреите с техния така близък до поетичния стил са изпълнени със сексуални символи, невинаги разбирали правилно, и при тълкуването им, например в „Песен на песните“, се е стигнало до някоя недоразумения. В по-късната староеврейска литература изобразяването на жената като къща, вратата на която представлява отворът на половия орган, е много разпространено. Например в случаите на липсваща девственост мъжът се оплаква, че е намерил *вратата отворена*. Масата като символ за жената също е позната на тази литература. Жената кзва за мъжа си: „Аз му приготвих масата, но *той я обърна*.“ Когато мъжът обръщал масата, се раждали сакати деца. Вземам тезч примери от едно изследване на *Л. Леви*, издадено в Бърно: „Сексуалната символика в Библията и Талмуда“.

Че корабите и съня означават жени, пи убеждавчт етимолозите, според които думата кораб (тиф -- б. пр) първоначално е озпачаиала глинен съд и е сродна с

* Из монолога на Хамлет „Да бъдеш или не ...“. — П нр. ** На к 'н-Мі 'пън пар.і і олщ.ша 1Л.лр.астрна жена с неугледен виц и неприветливо държ.ше. — В. нр.

„шаф“ (каца, чебър, също и шкаф — б. пр.). Че печката е символ на жената и майчината утроба, се потвърждава от гръцката легенда за Периандър от Коринт и неговата жена Меласа. Според *Херодот* тиранинът призовава духа на жена си, за да поиска от него някакво предсказание. За да докаже, че наистина е тя самата, жена му му напомня, че *е сложил хляба си в студена печка* — нещо, чийто смисъл сачо той можел да знае. В издадената от Ф. С. Краус „Антропофитея“, незаменим извор на всякакви сведения за сексуалния живот на различните народи, четем, че в една област на Германия за жената, която току-що е родила, казват: „При нея се е строшила печката“ Запалването на огън и всичко, свързано с него, е дълбоко пропито със сексуална символика. Пламъкът винаги е мъжкият член, а мястото на огъня, огнището — женският скруг. Ако сте се учудили, че женските гениталии често се изобразяват в съня като земна повърхност, то нека специалистите по митология ви кажат каква роля играе *майната земя* в древните вярвания и култове и до каква степен представите за земеделието се определят от тази символика. В съня жената се представя и като стая (нем. цимер — б. пр.), а в езика ни тя освен фрау (жена — б. пр.) се нарича и фрауенцимер, тоест човекът се представя чрез предназначенията за него помещение. По същия начин говорим за Васокага Порга, имайки предвид султана и неговото правителство; наименованието на древноегипетския владетел *фараон* означава „обширен двор“. (В стария Ориент дворовете между двойните градски порти са били място за среща, както пазарни! е площади в класическия свят.) Но ај мисля, че тези аналогии са твърде повърхностни кат обяснение на символиката. По вероятно ми се струва стаята да се е превърнала в символ на жената, понеже е помещение, в което се затваря човекът. Вече ралфихме това значение на къща!а; оі митологията и ог поетичната реч трябва да приемем каш други символи на жената *града, крепостта, замъка*. Този въпрос лесно може да се реши чрез еъншдата на хора, кои ю не говорят, немски. През последните години аз се занимавам предимно с пациенти чужденци и доколкото си спомням, в техните сънища стаята също означаваше жена, макар да нямат такова съответствие в езика. Има и други

данни за това, че символното отношение надхвърля рамките на езика, което впрочем твърди още старият изследовател на сънищата Шуберт (1814)* Но сред моите пациенти нямаше такъв, който изобщо да не знае немски, тъй че трябва да предоставя това разграничение на психоаналитиците от други страни, които работят с пациенти, владеещи само един език

Сред символите на мъжките гениталии няма такъв, който да не се среща в шеговития, вулгарния и поетичния език, поне у древните поети Но тук се натъкваме и на нови символи, например различия инструментите, на първо място ралото Ала със символизацията на мъжкото начало се доближаваме до една много обширна и много оспорвана област, в която, за да спестим време, няма да навлизаме Ще отделим само няколко думи на числото три, обособяващо се като символ от останалите Да оставим настрана въпроса, дали то не дължи светостта си също на това символично отношение Но изглежда несъмнено, че някои срещани се в природата трисъставни предмети се използват в гербове и смблеме благодарение на символното си значение — например детелината Трилистната френска лилия и неоновият герб на два така отдалечени един от друг острова като Сицилия и Маи — три полупрегънати крака, излизащи от един щецър — би трябвало да са стилизации на мъжките гениталии Рисуците на мъжкия член в древността са били смятани за най-силното защитно средство (*апотролея*) срещу злите сили и по същия начин в днешните наши муски за щастие лесно могат да се разпознаят генитални или сексуални символи Да разгледаме една колекция от такъв предмети, които обикновено се носят като малки сребърни висулци: четирилистна детелина, прасенце, гъба, подкова, стълба, коминичастач Четирилистната детелина замества петнистия символ — трилистната, прасенцето е древен символ на плодородието, гъбата несъмнено символизира пениса — има гъби, които дължат името си в биологичната систематика на очевидния си прилика с мъжкия член (*Phallus impudicus*), подковата повтаря очертанията на женския генигалеи отвор, а коминичастачът, който носи

* *Schubert, G. H. Die Symbolik des Traumes Bamberg, 1814. —*
Б нем. изд

стълбата, е включен в компанията поради това, че извършва при работата си манипулации, на които вулгарно се оприличава половият акт (вж. „Антропофитея“). Видяхме, че в съня неговата стълба е сексуален символ; тук ни идва на помощ и разговорният немски език, като ни показва как думата „качвам се“ се употребява в подчертано сексуален смисъл — „изкачване подир жената“* и „стар катерач“. Във френския, където стъпало е *la marche*, намираме съвсем аналогичен израз за стар бонвиван — „*un vieux marcheur*“. Това навярно е свързано с факта, че при половото сношение на редица едри животни мъжкото трябва да се *качи* върху женското.

Отчупването на клон като символично изображение на мастурбацията не само се съгласува с вулгарните названия на този акт, а има и ред съответствия в митологията. Но особено забележително е изобразяването на мастурбацията, по-точно на наказанието заради нея — кастрацията — чрез опадане или изваждане на зъби, защото за него се открива съответствие в етнографията, което н-адали е познато на много от сънувалите такъв сън. За мен е несъмнено, че практикуваното от толкова много народи обрязване представлява еквивалент и заместител на кастрацията. А етнографията ни разказва, че някои първобитни племена в Австралия извършват обрязването като пубертетен ритуал (за празника на възмъжаването), докато други, съседни на тях, са въвели вместо този акт избиването на зъб.

С тези примери ще завърша изложението си. Те са само подбор; ние знаем повече по въпроса, а пък можете да си представите колко по-богат и по-интересен би бил подборът, ако беше съставен не от дилетанти като нас, а от истински специалисти по митология, антропология, езикознание, фолклор. Налагат се някои изводи, които не могат да бъдат изчерпващи, но ще ни дадат много материал за размишление.

Първо, изправени сме пред факта, че сънуващият свободно борави със символичния начин на изразяване, макар в будно състояние да не знае за него и да не го разпознава. Това е така удивително, както ако откриете, че вашата прислужничка разбира санскритски, макар

* В смисъл на „задиране, ухажване“. — Б. пр.

да знаете, че произхожда от чешко село и никога не го е учила. Не е лесно да обясним този факт с нашите психологични понятия. Можем само да кажем, че познаването на символиката е несъзнавано, че принадлежи към несъзнавания душевен живот. Но и с това допускаме не отиваме далеч. Досега се налагаше да приемем само съществуването на несъзнавани желания, такива, за които човек временно или постоянно не знае нищо. Но сега става въпрос за нещо повече, за несъзнавани знания, мисловни отношения и сравнения между различни обекти, които водят до редовно заместване на едни от тях чрез други. Тези сравнения не се извършват всеки път наново, те са дадени наготово, веднъж завинаги. Това се доказва от съпадението им при различни лица, даже при различни езици.

Откъде идва знанието за тези символни отношения? В езика се съдържа само малка част от тях. Множество паралели от различни области обикновено са познати на сънуващите; ние също ги събрахме с големия усилия.

Второ, тези символни отношения не са нещо специфично за сънуващия или за съновната работа, чрез която се проявяват. Видяхме, че същата символика се използва от митовете и приказките, от народа в неговите пословици и песни, от разговорния език и поетичното въображение. Символиката представлява огромна област, съновната символика е само малка част от нея; дори не е целесъобразно да се подхожда към нея, а проблем от гледна точка на съня. Много от използваните на други места символи не се явяват или се явяват много рядко за него; а пък, както видяхте, някои от съновните символи не се срещат във всички другич области, а само тук-там. Създава се впечатлението, че имаме работа със стар, отрял вече начин на изразяване, от който са се съхранили различни неща в различни области, някое само тук, друго само там, а трети, може би в леко изменена форма, на повече места. Тук си спомням фантазиите на един интересен душевноболен, въобразяващ си, че е открил „основен език“, от който всички тези символни отношения са остатъци.

Трето, сигурно ви е направило впечатление, че в споменатите други области символиката съвсем не е само сексуална, докато в съня символите почти изцяло

изразяват сексуални обекти и отложения. Това също не е лесно за обясняване. Дали сексуални първоначално символи не са започнали по-късно да се употребяват другояче и дали не е в това причината другите видове изображения да са по-слаби от символичното? Явява се, че на тези въпроси няма как да отговорим, ако се занимаваме само със съвременната символика. Остава да предположим, че съществува особено тясна връзка между истинските символи и сексуалността.

През последните години получихме едно важно указание по този въпрос. Един езиковед, Х. Спербер (Упсала) *, който работи независимо от психоанализата, издигна тезата, че сексуалните потребности имат най-голям дял за възникването и развитието на езика. Първоначално звуците са служели като апел към сексуалния партньор; по-нататъшното развитие на езиковите корени е съпътствало трудовите действия на първобитния човек. Тези действия са били извършвани съвместно, в ритъма на повтаряни думи. При шва върху работата е бил пренесен сексуален интерес. Първобитният човек я нравел поносима, разглеждайки я като еквивалент и ерзац на половото общуване. Така изговаряната при съвместната работа дума е имала две значения, означавала е както половия акт, така и приравнената към него трудова дейност. С времето тази дума е загубила сексуалното си значение и се е фиксирала върху труда. Поколения по-късно същото е ставало с нова дума, поела сега сексуалното значение и приложена после към нов вид трудова дейност. По този начин са се образували голям брой езикови корени, всичките със сексуален произход, но загубили впоследствие сексуалния си смисъл. Ако така екипиралата теория е вярна, пред нас се открива нова възможност за разбирането на съвременната символика. Става понятно защо в съня, който е запазил пето от тези най-стари отношения, има толкова много символи на пола, защо оръжията и инструментите по принцип означават мъжкото начало, а материалите и изработеното от тях — женското. Символното отношение е в такъв случай остатък от старата идентичност на думите; неща, които някога са носили

* *Sperber, ii. Über den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache. Imago, Bg. 1, 1912, — Б. нем. изд.*

гъщото име, както гениталиите, сега се явяват техни символи в съня.

Но от съпоставките със съновната символика можете да си създадете представа и за характера на психоанализата, който я прави предмет на всеобщ интерес, на какъвто не се радват нито психологията, нито психиатрията. При психоаналитичната работа се създават извънредно много връзки с други хуманитарни науки, чието проследяване обещава изключително ценни данни — с митологията и езикознанието, с фолклористиката, народопсихологията и религиознанието. И сигурно ще ви се види естествено, че на психоаналитична почва беше създадено списание, посветено изключително на тези връзки — „Имаго“, основано през 1912 година, ръководено от Ханс Закс и Ото Ранк. Във всички тези връзки психоанализата засега повече дава, отколкото получава. Вярно, придобивката за нея е, че странните ѝ резултати стават по-лесно достъпни, когато се открият и в други области; но като цяло психоанализата е, която предлага нови технически методи и гледни точки, плодотворни за тези области. Душевният живот на отделното човешко същество при психоаналитичното изследване ни разкрива закономерности, с чиято помощ можем да разрешим или поне да осветлим някои загадки от живота на човешките маси.

Впрочем аз още не съм ви казал при какви обстоятелства можем да проникнем най-дълбоко в предполагаемия „основен език“, в коя област се е „жаляло“ много от него. Докато не „шае“ тоа, не можете да оцените напълно значението на предмета. Тази област с чевротичните заболявания, материалът ѝ са симптоми те и другите прояви на нервнболните, за чието изясняване и лечение е създадена психоанализата.

Четвъртият пункт се връща там, откъдето тръгнахме, и ни насочва отново по поетия вече път. Казахме, че дори ако не съществуваше цензурата в съня, гой- пак нямаше да е лесно разбираем, защото щеше да ни гналага да превеждаме символния му език на езика. 41 нашето мислене в будно състояние. Тоест символика!а е втори, независим момент на изопачаване в съня редом с цензурата. Близко до ума с да приемем, че ча цензурата е удобно да използва символиката, защото тя

води до същия резултат, до странност и неразбираемост на сънищата.

Дали при по-нататъшното изследване на съня няма да се натъкнем на още един момент, допринасящ за изопачаването, това скоро ще се види. Не искам обаче да напусна темата за съновната символика, без да отбележа още веднъж колко странно е, че тя среща такава яростна съпротива сред образованите кръгове въпреки несъмнената разпространеност на символите в митовете, религиите, изкуството и езика. Дали винаги не е пак във връзката със сексуалността?

Лекция XI РАБОТАТА НА СЪНЯ

Дами и господа! Овладеете ли цензурата и символизацията в съня, с това още няма да преодолеете напълно изопачаването, но ще можете да разбирате повечето сънища. Ще си служите с двете взаимно допълващи се техники, ще подтиквате сънувания към хрумвания, докато стигнете от заместителя до същността, и ще заместите символите с познатото ви тяхно значение. Има някои несигурни моменти в тази процедура, за които ще поговорим по-късно.

Сега можем да се заемем с една задача, която порано се опитахме да разрешим без достатъчно средства — изучаването на отношенията между елементите на съня и същественото, което стои зад тях. Тогава установихме четири главни отношения: част от цялото, доближаване или загатване, символно отношение и пластично изобразяване на думите. Сега ще предприемем същото в по-голям мащаб, като сравним цялото манифестирано съдържание на съня с открития по пътя на тълкуването латентен сън.

Надявам се, че никога вече няма да смесвате тези две неща. Ако постигнете това, ще сте отишли подалеч в разбирането на съня, отколкото навярно повечето читатели на моето „Сънотълкуване“*. Нека още веднъж ви напомня, че работата по превръщането на

* Главният труд на Фройд по въпросите на сънуването, издаден през 1900 г. — Б, пр.

латентния сън в манифестирай наричаме *работа на съня*. А противоположната работа, чиято цел е да стигне от манифестирания до латентния сън, е нашата *тълкувателна работа*. Тълкувателната работа се стреми да премахне извършеното от работата на съня. Сънищата от инфантилен тип, които са явни реализации на желания, също претърпяват известна съновна работа — превръщането на желанието в реално изживяване, а в повечето случаи — и на мислите в зрителни образи. Тук няма нужда от тълкуване, трябва само да се премахнат тези две трансформации. Допълнителните изменения чрез съновната работа в останалите сънища наричаме *съновна изопачаване*; то е, което трябва да бъде отстранено от нашата тълкувателна работа.

Съпоставянето на много разтълкувани сънища ми позволява да ви изложа в обобщен вид какво извършва работата на съня с материала на латентните негови мисли. Но моля ви, не очаквайте да разберете изцяло всичко. Това е просто кратко описание, което трябва да се изслуша спокойно и внимателно.

Първата функция на съновната работа с *съгъстява'нето*. Под това разбираме факта, че манифестираният сън има по-бедно съдържание от латентния, тоест представлява нещо като негов съкратен превод. Случва се съгъстяването да липсва, по правило обаче го има, много често в значителна степен. Никога не се среща обратното — манифестираният сън да е по-обемист и по-съдържателен от латентния. Съгъстяването се постига по следния начин: 1. Някои латентни елементи се изпускат напълно; 2. От някои комплекси на латентния сън в манифестирания преминава само малка част; 3. Латентни елементи, които имат нещо общо, в манифестирания сън се съчетават, спояват се в едно цяло

Ако желаете, можете да запазите наименованието „съгъстяване“ за последната операция. Ефектите от нея го демонстрират особено лесно. Без усилия ще си припомним от наши собствени сънища сливането на няколко души в един. Тикана смесена личност ИМЕ външния иид по Л., облечена с като Б., прави нещо, характерно за I\$, а при псе топа ние знаем, че е Г. Разбира се, с топа смесване се изтъква нещо общо за четирите лица. Освен хора могат да се смесват също предмети или местности, стига между тях да има нещо общо, кое-

то латентният сън иска да подчертае. Сякаш ts образува ново, временно понятие, чието ядро е това облъчено По правило при тази операция се получава смътен, размит образ, както ако направите къгколко снимки върху една и съща плака

Изглежда, че за работата на съня тези смесвания са особено важни, защото се установява, че особено често за тях общи черти преднамерено се създават там, където преди това не ги е имало, например чрез определен словесен израз на дадена мисъл. С такива еггствания и смесвания вече се запознахме, те участвала във възникването на някои говорни грешки. Спешно си младия човек, който едновременно иска вие да оСдци и изпрати една дама Има също вицове, чиято теяшка се свежда до такава съгъстваше. Но като оеда-гчм. това настрана, може да се каже, че яленното е много н,,-обикновено и сгра-нно Вярно, образуването на смес *т липа* в съня има своите ан^югии в някои творена і п ч фантазията ни, а шито е лекота са съчетават кшапоненти, нямащи връзка в реалността, например- ъ, ешаарите и други приказни същества от древните и»то погнии или от картините ва *Бьюблин** „Творческата“ фантазия поначало не- изямлра нщо ново, а сажо съч^та ва чулсди една на друга- съставки Но необикновеното, в работата на съня е- следното материал"! т, ко^то та и\п ка разположение, са млели, някои неприлични и нвър!-емливи, но всички ирасилнв* форм^раии Е изразени Р • ботата *hd* съня пре&ръзда тези мисли в друга форма, а странното и нераабираелното, е, че пр« това Ереарь^пе, наподобяващо превод іи друга писменост *иии v* друг език, тс пркла-ът срвдстлана на слоаяаист и бомбиншрането Едн-м превод обично&ено се сср-емш да спази съдъ\>кащнае се в іwstca обособявания и да* разграничи тъкмо сходните ueiiw Съмоаната рабога, обратш, се стреми да слее дае различни мш.дн, ъато. търь-и. ао-доб-ио па вица м!Ю!а*1!бачиА дума, » комга те да те срощат Пена не нАстайчлме веддага да разберем та?н черта, но дз * гагюшшм, тѣа ката чаже да се ока к е от голямо шачеиие- ^а ра^биригето на съианава ра-ботг

bi^Kimi (1SJ7— ГОД!) - г ! I ' m н ^ \ ' ' ъ < ял ' чг ю картини ТТ тяралтерни митологични съ УССТІ d (*ри.оччЦитирнпи иден и абстрактни ггоаят!» — Б п р

Макар съгъстването да прави съня непонятен, все пак нямаме впечатление то да е действие на цензурата. По скоро сме склонни да го отдадем на механични или икономични моменти, цензурата обаче във всички случаи има полза от него.

Постиженията на съгъстването могат да бъдат изключителни. Поиждога то успява да обедини в манифестирания сън две свързано различни мисли, тъй че да се получи привидно задоволително тълкуване, което въпреки това е погрешно.

И така работата на съня осъществява един крайно необичаен вид транскрипция на съновните мисли, не превод дума по дума или знак по знак, не и подбор според определени правила, както например ако се предадат само съгласните на думата, а се тропоснат гласните, вито пък представителство, когато няколко елемента винаги се заместват от един единствен, а често съвсем различно и много по сложно.

Втората функция на съновната работа е *изместване*. За него вече сме подготвени, знаем, че то изцяло е дело на цензурата. Двете му прояви са първо, че татентният елемент се замества не със същата част от самия него, а с нещо по далечно, тоест загатача се, второ, че психичният акцент се премества от важен елемент върху друг, маловажен, така че сънят получава по различен център и изглежда странно.

Загатаването е познато и на мисленето ни в будно състояние, но в този случай то е различно. В будното ни мислене то трябва да е лесно разбираемо, а заместителят да е съдържателно свързан с онова, което изразява. Видът също си служи със загатаване, но въставя условното за съдържателна връзка и я замества с необичайни външни асоциации като съзвучие или многозначност на думата. Той обаче запазва условното за разбираемост, ако не можеше да се намери без усилие обратният път от намекъ към съдържателя, видът би изгубил всякаква възденствене. А изместващото загатаване на съня се е освободило и от двете ограничения. То има изцяло външни и съвсем далечни връзки с елемента, който замества, поради което е неразбираемо и тълкуването му оставя впечатлението за несполучлив вид, изглежда насилено, измукано от пръстите. Защото цел-

та на цензурата е именно да направи невъзможен обратния път от загатването към същината.

Изместването на акцента като средство за изразяване на мисълта е нещо безпримерно. В будното си мислене го допускаме понякога с цел да постигнем комичен ефект. За да ви дам представа за объркващото впечатление, което то прави, ще ви припомня вица за селския ковач, който извършил престъпление, заслужаващо смъртно наказание. Съдът решил, че престъплението трябва да се изкупи, но тъй като ковачът бил един в селото и незаменим, а пък имало трима шивачи, то вместо него бил обесен един от шивачите.

Третата функция на съновната работа е психологически най-интересната. Това е превръщането на мислите в зрителни образи. Нека отбележим, че не всичко от съновните мисли претърпява такова превръщане; част от тях запазват и в манифестирания си формат си на мисъл или знание, а освен това зрителните образи не са единствената форма, в която се превръщат мислите. Но все пак те са най-същественото в сънообрачването; тази част от работата на съня е, както знаем, втората по устойчивост, а вече се запознахме и с „пластичното изобразяване на словото“ в някои слемслги

* Докато изчитах коректурите на този текст, попаднах случайно на едно вестникарско съобщение, което ще цитирам тук като очекувана илюстрация на гореказаното.

„БОЖИЕ ИО НАКАЗАНИЕ (Счупване на ръка заради преио-б одяние): Гоегожа Ана М., съпруга на опълченец, подаде а съ-Дл жалба срещу госпожа Клементина К. заради *прелюбодеяние*. В жалбата се казвало, че К. поддържа незаконни отношения с с Карл М., докато собственият И м ъ/к е им фрони, огкъдего Ю-р t й илфаш.ч 70 крони млечно. Клемсптмпа К Пиля получил i от съпруга на тъжител, i га всчг *docia nari*. доктго самата тя и детрю н живеели в *tAtiri n мч* "ня Ппягсм» чл иерния им*д; а съобщили, че К. посещава с М кръчми. къдего двамата gv-in IT до късна нош. Дори веднъж обвиняемата попитала мъжа ча i ъжителката в пригъстчию на nt<колко войници кога наи^осле те се разведе е „дъртата“ и ще дойде да живее при нея. Ломаната прислужница на К. също многократно била вижтла мъжа на тъжителката в къщата в пълно negliже.

Вчера пред един съдия от Леополдшат К *отрече* ля познава Карл М. Кавю ла дл има чпгмни връ'ки г щ го Ала спидетслкатл Албептинл М заяви, че тиенадала К., когато целувала съпруга на тъжигелката

Разпитан като свидетел в едно предишно заседание, Кап¹¹

Ясно е, че тази функция не е лека. За да добиете понятие за нейната трудност, представете си, че имате задачата да заместите политическата уводна статия на един вестник с поредица от илюстрации. Тоест трябва да се върнете от буквеното към изобразителното писмо. Споменаваните в статията лица и конкретни предмети лесно ще заместите с изображения и може би така ще се получи дори по-добре; трудностите ще дойдат, когато ще трябва да изобразите абстрактните думи и онези части от речта, които означават мислени отношения, като предлози, съюзи и подобни. При абстрактните думи бихте могли да си помогнете с различни хватки. Например да се постараете да предадете текста с други думи, които, макар да звучат по-необичайно, ще са по-конкретни и по-добре поддаващи се на изобразяване. После ще си спомните, че повечето от абстрактните думи са избледнели конкретни и затова колкото може по-често ще се възползвате от първоначалното им конкретно значение. Ще сте доволни например, че можете да изобразите привързаността към някакъв обект чрез действително завързване за него*. Така действа и работата на съня. При тези обстоятелства не бива да имате претенции за голяма точност на изображението. Ще трябва да извините съновната работа, защото представя толкова труден за изобразяване елемент като изневяратата чрез счупване на кост**. По такъв начин ще успеете да компенсирате донякъде неудобствата при заместването на буквите с образно писмо.

М отрекъл да има интимни отношения с обвиняемата Вчера съдията получи писмо, в което свидетелят се отказва от предишните си показания и признава, >с -•< чша/ч' } юни е имал любовна връзка с К На предишното заседание той отрекъл тази връзка само защото преди заседанието обвиняемата отишла при него и го молила на колене да я спаси и да не издава нищо. ' Днес — пише свидетелят — почувствах нужда да призная всичко пред съда, защото си счупих лявата ръка и това ми се струва, л Пожис намниш' іара;пї провинението ми "

Съдникът установи, че деянието не подлежи на наказание нпр. дп дпност, след което тържествено оттегли жалбата си и оГнишнемаш fieiuc опраплана. " * П оригинала - „l'eslt/eii tils \\ I; Miches korp<?i!i<-hes Drauf

si(/<n" - Б пр
 *" }b\in\ari дума la iineicipi Hliehmch е съставяла от думите Ehe (брак) и Hrticli (с iy.inane). — D. пр.

Но за изобразяването на онези части от речта, които означават мислени отношения — „защото“, „поради“, „обаче“ и т. н., — не разполагате с такива помощни средства; при превеждането на текста в образи те ще се изгубят. По същия начин при съновната работа суровото съдържание на латентните мисли се откъсва от обекти и дейности. Трябва да сте доволни, ако ви се удаде да загатнете по някакъв начин в образа отношения, които сами по себе си не са изобразими. Точно така съновната работа успява да изрази част от съдържанието на латентните мисли чрез формални особености на манифестирания сън, чрез неговата яснота или заблуденост, чрез разделянето му на няколко части и други подобни. По правило броят на частите, на които е разделен сънят, съответства на броя на главните теми, на поредицата от мисли в латентния сън; един кратък първи сън често представлява въведение или мотивировка към следващия го основен и подробен; второстепенният мотив от съгвоната мисъл се маркира в манифестирания сън чрез вмъкната сцена и т. н. Тъй че формата на съня съвсем не е без значение и сама по себе си изисква тълкуване. Няколкото съня през една и съща нощ често имат еднакво значение и говорят за усилие да се преодолява все по-добре дразнител с нарастваща сила. В единичния сън някой особено труден елемент може да се изобрази с „дубли“, с няколко символа.

При по-нататъшното сравняване на съновните вгисли със заместващите ги манифестирани сънища ще научим ред неща, за които няма как да сме подготве г.г, например че безсмислието и абсурдността на съня също имат своето значение. Да, о този пункт противоречието между медицинското и психоаналитичното разбиране за сънищата достига крайна острота. Според първото сънят е безсмислен, защото в спящо състояние душевната дейност е лишена от всякаква критичност; според нашето сънят става безсмислен тогава, когато трябва да изрази съдържаща се в съновните мисли кригн-ка, преценката „безсмислено е“. Познатият ви сън за посещението на театъра (три билета за 1,5 флорива) е добър пример за това. Изразената в него преценка е: „*Нямаше смисъл да се омъжвам толкова рано.*“

При тълкувателната работа разбираме също как-

во съответства на така често споделяните от пациентите съмнения дали даден елемент се съдържа в съня или не. Обикновено на тези съмнения в латентната мисъл не отговаря нищо; те са изцяло резултат от цензурата и трябва да се схващат като не съвсем успешен опит за пълно заличаване на дадените елементи.

Едно от най-изненадващите открития е начинът, по който съновната работа третира противоположностите в латентния сън. Знаем вече, че съответствията в латентния материал претърпяват съгъстяване в манифестиращия сън. С противоположностите се постъпва по същия начин, като особено често те се изразяват с един и същи манифестиращ елемент. Така че даден елемент от манифестиращия сън, който има противоположност, би могъл да означава както самия себе си, така и тази противоположност или и двете заедно; едва тълкуването решава кой превод да се избере. По тази причина в съня не се среща отрицание, поне не еднозначно.

Тук много ни помага една аналогия с това странно поведение на съновната работа, откриваща се в развитието на езика. Според някои езиковеди в най-старите езици противоположности като „силно—слабо“, „светло—тъмно“, „голямо—малко“ са били изразявани чрез една и съща коренна дума („Противоположният смисъл на първичните думи“)*. Така например в староегипетския език *ken* е означавало едновременно силно и слабо. В говора недоразуменията при употребата на такива амбивалентни думи са били избягвани чрез интонацията и жестовете, а в писмената реч — чрез прибавяне на един така наречен детерминатив, гоест йероглиф, който не е бил изговарян. *Ken* в значението „силен“ се изписвало, като след буквения знак било добавено изображението на изправено човече; ако *ken* означавало слабо, следвал образът на небрежно клебнал човек. Едва по-късно чрез леки модификации на първоначалната дума се получават две означения за тези противоположности. *Ken* остава в значението „силно“, а „слабо“ става *kan*. Не само най-старите езици в последните си форми, а и много по-млади и дори някои от живите днес езици съдържат в изобилие остатъци

* *Abel, A. Über den Gegensinn der Urworte.* Leipzig, 1984. — Б нем. изд.

от това старо двусмислие. Ще ви дам 'някои примери, взети от К. Абел (1884).

В латинския такива все още амбивалентни думи са *altus* (висок—нисък) и *sacer* (свещен—нечестив).

Като примери за модификацията на един и същи корен ще спомена *clamare* — крещя, *clam* — тихо, точно; *siccus* — сух, *succus* — сок; а в немския *Stimme* — глас, *stumm* — ням.

При съпоставянето на сродни езици се открива изобилие от примери: английски — *lock* (заклучвам), немски — *Loch*, *Lticke* (дупка, отвор); английски — *cleave* (разделям), немски — *kleben* (залепвам).

Английското *without*, всъщност „със+без“, днес се използва само за „без“; че *with* освен значението на придаване е имало и значението на отнемане свидетелстват съчетанията *withdraw* — оттеглям се, отнемам, и *withhold* — отказвам, възпирам. Подобно е немското *wieder*.

В развитието на езика намира съответствие и още една особеност на съновната работа. В староегипетския, както и в други, по-късни езици, има случаи, когато за същото значение се използва обратният ред на буквите в думата. Такива примери в английския и немския са: *Topf* — *pot* (тенджер); *boat* — *tub* (лодка); *hurry* (бързам) — *Rtibe* (покой); *Balken* — *Kloben*, *club* (пън).

Между латинския и немския: *capere* — *packen* (опаковам), *gen* — *Niere* (бъбрек).

Подобни обръщания, каквито тук се извършват с отделната дума, в работата на съня се срещат под различна форма. Вече познаваме обръщането на смисъла, заместването му с противоположния. Освен това и сънищата се обръщат ситуации, отношението между двема души — как го в „огледалния“ свят. Чест насън заекът стреля по ловеца. Освен това се обръща поредицата на събитията, тъй че следствието се явява преди причината. И става като в лош театър, където героят най-напред пада и чак след това зад кулисите се разнася изстрелът, кой го е убил. А има и сънища, в които целият ред на елементите е обърнат, така че при тълкуването последното трябва да се вземе за първо, а първото — за последно, за да се получи някакъв смисъл. От изследванията ни върху символиката на съ-

ня си спомняте, че влизането или падането във вода означава същото, което и излизането от нея — раждане, а изкачването по стълби — същото, каквото и слизането по тях. Очевидно е какви предимства носи за изопачаването в съня такава свобода на изображението.

Тези черти на съновната работа могат да се нарекат *архаични*. Те са присъщи и на старите изразни системи, езици и писмености и носят същите затруднения, за които по-нататък предстои да говорим.

И още нещо. Очевидна цел при работата на съня е формулираните словесно латентни мисли да се превърнат в сетивни, най-често зрителни образи. Но нашите мисли са произлезли от такива сетивни образи; първият им материал, първите им форми са били сетивни впечатления, по-точно — спомените за такива впечатления. Едва по-късно те се свързват с думи, които пък формират мисли. Следователно работата на съня извършва с мислите *регресия*, връща развитието им назад, при което огпада всичко, придобито в развитието от сетивни впечатления до мисли.

Ето това представлява работата на съня. Пред свързаните с нея явления интересът ни към манифестирания сън би трябвало да отстъпи на заден план. Но аз бих искал да отделя на него, който единствен ни е даден непосредствено, още малко внимание.

Естествено манифестираният сън загуби значението си за нас. Би трябвало да ви е безразлично дали е добре композиран, или се състои от поредица несвързани сцени. Дори когато външната му страна е привидно смислена, ние знаем, че тя се е получила чрез изопачаване и че има толкова малко връзка с вътрешното съдържание на съня, колкото фасадата на една италианска църква с нейната структура и с плана ѝ. В някои случаи тази фасада на съня също има значение, като разкрива важна съставна част и латентните мисли в малко изопачен или почти неизопачен вид. Но ние не можем да знаем това, преди да сме подложени на изопачаване, и да сме добили представа за значението на изопачаването. Подобно съмнение е валидно и в случаи, когато двете елемента на съня изглеждат тясно свързани. В тона може да се съдържа ценното указание, че техният контакт е в латентния

сън също са свързани, но друг път наблюдаваме как свързаното в мислите бива разкъсано от съня.

По правило трябва да се въздържа да обясняваме една част от манифестиращия сън чрез друга, сякаш той с хармонично и прагматично образуване. Той по-скоро може да се сравни с брекчите, споени от различни скални отломки чрез свързващо вещество, така че образуваната картина не зависи от първоначалната форма на отломките. Действително част от съновната работа, така наречената *вторична обработка*, е предназначена да създаде от първичните резултати ня съновната работа нещо цялостно, съгласувано поне в общи линии. При това материалът често се подрежда около един съвсем заблуждаващ смисъл, а тук-там, тко е нужно, се вмъкват пови мом-енти.

От друга страна, не бива и да се надценява съновната работа, да се очаква прекалено много от нея. Нейната дейност се изчерпва с изброените функции; нещо повече от сгъстяване, изместване, пластично изобразяване и вторична обработка на всичко това тя не умее. Когато в съня се срещат оценки, критичност, удивление, заключения, те не са резултат от съновната работа, много рядко са прояви на размисление пад съня, а най-често са части от латентните мисли, преминали в манифестиращия сън повече или по-малко видоизменени и приспособени към контекста му. Съновната работа не е в състояние да съставя и изказвания. С малки изключения изказванията в съня са съставени от чуто или произнесено предния ден, което е станало част от материала или от подбудителите на съня. По същия начин съновната работа не е способна и на пресмятания; когато такива се срещат в манифестиращия сън, те обикновено са безсмислени поредици от числа, привидни сметки, които нямат смисъл и отново са само копия на сметки от латентните мисли. При това положение не е учудващо, че интересът скоро се отвърща от съновната работа и се устремява към латентните мисли, които прозират, повече или по малко изопачени, през манифестиращия сън. Не е оправдано обаче този обрат да стигне дотам, че латентните мисли да изместят изцяло съня в теоретичните разсъждения и твърденията, валидни само за тях, да се пренасят и върху него. Странно е, че откритията на психоанализата се използ-

пат по такъв погрешен начин. Сънят не е нищо друго освен резултат от съновната работа, тоест *формена*, която тя е придала на латентните мисли.

Работата на съня е уникално явление, досега в душевния живог не е открию нищо подобно. Тези сгъогвания, измествания, регресивни превръщания на мисли в образи са новости, чието откриване само по себе си е вече достатъчна награда за усилията на психоанализата. А от аналогиите със съновната работа виждате какви връзки се очертават между психоаналитичните проучвания и други области, по-специално развитието на езика и мисленето. По-широкото значение на тези открития ще ви стане ясно едва когато се убедите, че механизмите на сънообразуването са образци за начина, по който в Л. тикват невротичните симптоми.

Лз самият разбирам, че още не можем да си съставим пълна представа за всички ковопридобивки, които тези изследвания дават на психологията. Ще посочим само новите доказателства за съществува но го на аесъзнавани душевни актове — та нали латентните мис т а са тъкмо такива — и неподозирано широкия подстъп към несъзнавания д;, шевен живот, който ни обещава сънотълкуването,

Но вече е време да ви демонстрирам г:оо!дел!Ю, прел примера на разпичпи кратки сънища, всичко она, за което ви дадох обща представа.

Л е к ц и я XII ПРИМЕРИ ЗА АНАЛИЗИ НА СЪНИЩА

Дами и господа! Недейте да се разочаровате, задето МК що пи предложи само откъслци от съночълкуванпи, нмгш ла мм покания да разтълкуваме един голям ху- ("t.ii Що кажегс, че след толкова дълга подготовка и ирици и а това, с което ще изразите убеждението ги, че лко никой е разтълкувал успешно хиляди сънища, Пи фнГншдо дл може да подбере една сбмрка от образ-понн примери, които да нлюггират всичко казано за раfioiaiii ма i l.NH м съноиммте м мели. Така с, но твърде Мiioiu мета преча г ла се м.пп.лмм желанието ви,

Н роди iiniMKo т|>ябн;| да им мрмзпая, че няма човек, :м коюго O1>поl1».P1куиан»чо да е осмошю занимание. В

какви случаи се заемаме с тълкуването на сънища? Понякога можем без специална цел да се занимаваме със сънищата на наш приятел или да анализираме известно време собствените си сънища като школовка за психоаналитичната дейност; най-често обаче имаме работа със сънищата на нервноболи хора, намиращи се в процес на аналитично лечение. Техните сънища са отличен материал и ни най-малко не отстъпват на сънищата на здравите, но техниката на лечението ни принуждава да подчиним сънотълкуването на терапевтичните цели и да изоставим редица сънища, след като сме взели от тях нещо ценно за терапията. Някои от явяващите се по време на лечението сънища изобщо не получават цялостно тълкуване. Тъй като са продукт на цялата съвкупност от първоначално неизвестния ни психичен материал, разбирането им става възможно едва след приключването на терапията. Освен това съобщаването на такива сънища изисква да разясним всички загадки на неврозата; за нас, които се занимаваме със съня като подготовка към изучаването на неврозите, това не е възможно.

Вие навярно с готовност ще се откажете от този материал и ще предпочете да ви бъдат обяснени сънищата на здрави хора или ваши собствени. Но пречка за това е съдържанието на тези сънища. Не можете да изложите така безогледно нито себе си, нито някой друг, който ви се е доверил. Защото вече знаете, че задълбоченото сънотълкуване засяга най-интимните страни на личността.

Освен тази трудност по набавянето на материала има и друга пречка за съобщаването на подобни сънища. Знаете, че сънят изглежда странен за самия човек, който го е сънувал, а да не говорим пък за друг, който не познава личността на сънувалия. В нашата литература не липсват добри и обстойни анализи на сънища. Аз самият съм публикувал няколко във връзка с описанието на клинични случаи. Но може би най-хубавият пример принадлежи на О. Ранк; това са два свързани един с друг съня на младо момиче, чието изложение заема две печатни страници. Но анализът им обхваща 76 страници. Ще ми е нужен цял семестър, за да ви превода през подобна работа. Вземем ли по-дълъг и по-силно изопачен сън, ще трябва да обясним

толкова много неща, да привлечем толкова много хрумвания и спомени, да извървим толкова обиколни пътища, че изложението на всичко това ще бъде крайно непрегледно и незадоволително. Така че ще ви помоля да се задоволите с по-лесно достъпното, с малки откъси от сънища на нервнболни, които предлагат в изолиран вид едно или друго. Най-лесно е да се демонстрират съновните символи, а на второ място — някои особености на регресивното изобразяване. За всеки от следващите сънища ще ви кажа кое е ценното в него, заради което ви го съобщавам.

1. Сънят се състои от две кратки сцени: *Чичото на сънуващия пуши цигара, макар да е събота.* — *Една жена го гали и прегръща като свое дете.*

За първата сцена сънувалият (евреин) казва, че чичо му е набожен човек, никога не е вършил подобен грях и не би го извършил. Въз връзка с жената от втората сцена не му идва наум нищо друго освен собствената му майка. Явно е, че трябва да се търси връзка между двете сцени или двете мисли. Но каква? Тъй като той категорично отрича реалпс/cira на чичовата му постъпка, налага се да добавим едно „ако“. „Ако чичо ми, този свят човек, пуши в събота, тогава е редно и майка ми да ме прегръща.“ Очевидно това значи, че майчините ласки са нещо толкова забранено, колкото и пушенето в събота за набожните евреи. Спомняте си, че при съновната работа отпадат всички връзки между мислите; те се връщат в суровата си форма и задачата на тълкуването е да възстанови изпуснатите! връъжи.

2. Покрай публикациите ми за сънищата аз се превърнах в нещо като обществен консултант по въпросите на съня и вече много години получавам писма от най-ра ищчни хора, в които ми съобщават сънища или ме Мо.'itn да им дам преценка. Разбира се, аз съм благо дарен па всички, които добавят към съня си толкова мшерппл, ме д п може той да се разтълкува, или кои го сами предлага г гълкунане. Към тази категория спада слединнг сi .il па един мюнхенски лекар от 1910 година. Съобщи на м ю, м,й как» ч ой дока.та колко недостъпен за ра.iftiipime с с|,пчг, преди съпумалият го да ни даде нужптс енедения. Лащою подозирам, че смятате за идеално сi>iioгii\un;iiie замеспкшет на символните зна-

чения, а подценяват техниката на асоциациите към съня, и искам да ви предпазя от тази вредна грешка.

„13 юли 1910. Призори сънувам следното: Минавам на велосипед по една от улиците на Тюбинген, когато едно кафяво куче — дакел, се спуска след мен и ме захва за петата. Малко по-нататък слизам, сядам на един праг и започвам да налагам с юмруци животното, което здраво ме стиска със зъби. (Не изпитвам неприятни чувства от зацапването и от цялата сцена.) Срещу мен седят няколко възрастни госпожи и ме наблюдават с насмешка. После се събуждам и, както често пъти, в момента на събуждането целият сън ми става ясен.“

Тук символите малко ще помогнат. Сънувалият обаче разказва: „От известно време съм влюбен в едно момиче, по само от срещи на улицата, не съм имал повод за запознанство. Най-приятен такъв повод за мене би бил дакелът, тъй като съм голям любител на животни, а и момичето ми е симпатично с това си качество.“ Добавя още, че често смайвал хората, намесвайки се много ловко в борбата между кучета. И така научаваме, че момичето, което той харесва, винаги било съпровождано от такова куче. Момичето обаче е отстранено от манифестирания сън, останало е само асоцираното с него куче. Може би присмиващите се възрастни дами заместват в съня момичето. Споделеното от лекаря не стига за изясняването на този пункт. Карането на велосипед в съня е пряко повторение на реалната ситуация. Винаги когато срещал момичето и кучето, бил на велосипед.

3. Когато някой е загубил близък човек, той дълго време след това продуцира особени сънища, в които знанието за смърка и желанието да се гъживн покойникът сключват най-странни компромиси. Той ту е мъртъв, но продължава да живее, защото не знае, че е умрял, и ако научи, тогава вече би умрял напълно; ту е наполовина мъртъв и наполовина жив, като всяко от тези състояния има особени признаци. Не бива просто да квалифицираме тези сънища каго безсмислени, защото за съня оживяването не е по-неприемливо, отколкото например за приказките, където то е често срещана съдба. Доколкото съм имал възможността да ана-

лирирам такива сънища, те могат да имат разумно обяснение, но мистичното желание да се върне мъртвият към живота умее дщ си служи с най-изиснадващи средства. Ще ви разкажа такъв сън, твърде странен и нелеп, 'milго анализ ще ви демонстрира много от онова, за което сте подготвени от теоретичното изложение. Сънят е на човек, загубил преди няколко години баща си.

Бащата е починал, но е ексхчмиран и изглежда зле. Отгогаса той продължава да живее, но синът му полага всички усилия той да не забележи. (После сънят преминава към други, привидно съвсем далечни неща)

Бащата е починал, това е факт. Но че е ексхумиран, не отговаря на истината, както и всичко по-нататък. Сънувалият обаче разказва, че след като се върнал от погребението на баща си, получил зъбобол. Решил да постъпи с този зъб според предписанията на еврейското учение — Ако те мъчи зъб, изтръгни го! — и отишъл на зъболекар. Той обаче казал: „Зъб не се вади току-тъй, трябва търпение. Ще му сложа едно лекарство, което ще го умъртви; след¹ три дена елате да извадя лекарството."

Това „изваждане“, заявява изведнъж пациентът, е сксххмацията.

Дали е прав? Сходството е само приблизително, защото не е изваден зъбът, а само нещо от него, > мъртви-лата му част. Но, както знаем, такава неточност може да се очаква от съновната работа. Излиза, че сънят е слял починалия баща с умъртвения, но все пак запазен зъб. Не е чудно тогава, че в манифестирания сън се получава нещо безсмислено, защото не всичко, което може да се каже за зъба, подхожда за бащата. Къде изобщо е tertium comparationis* между бащата и зъба, **ня** което се основава това сливане?

Но, изглежда, наистина е така, защото сънувалият добапя, че бил чувал за поверие, според което, когато нлс|>и ти плдщ' зъб, ще изгубиш близък човек.

Ние знаем, ме ЮН;1 популярно тълкуване не с пярно или е пярмо само н един карикатурон смисъл. Толкова ио-псиопадипи сме, че така започнатата тема се открива и зад друшго елементи на съня.

* Вя; бел на с. 108

Без повече подканяне пациентът започва да разказва за боледуването и смъртта на баща си, както и за своето отношение към него. Бащата боледувал дълго, грижите за него стрували на сина му много пари. Но нито веднъж не му се видели прекалено много, нито за миг не проявил нетърпение, не пожелал краят да дойде по-бързо. Той изтъква истински еврейския си пиетет към бащата, строгото спазване на еврейския закон. Не се ли забелязва тук едно противоречие с коментара на съня? Пациентът идентифицираше зъба и бащата. Спрямо зъба беше искал да постъпи според еврейския закон, който повелява зъбът да се извади, ако носи болка и ядове. Спрямо бащата също искал да постъпи според предписанието на закона, ала в този случай той пожелавал да не скъпиш усилията и грижите си, да поемеш цялата тежест и да не допускаш у себе си враждебност спрямо обекта, причиняващ ти болка. Не е ли много по-очевидно друго сходство — че към бащата той е изпитвал същите чувства като към зъба, тоест искал е скорошната смърт да сложи край на неговото излишно, мъчително и скъпо съществуване?

За мен няма съмнение, че това е било истинското му отношение към бащата по време на продължителното боледуване и че самохвалното изтъкване на неговата благочестивост има за цел да го отклони от този спомен. Обикновено при такива условия се събуло, да желанието родителят да умре, като се прикрива зад състрадателния довод „За него това ще е спасение“! Забележете обаче, че тук преодоляхме една преграда в самите латентни мисли. Първата част от тях навярно е била неосъзната само временно, при сънообразуването ала враждебните чувства към бащата трябва да са били трайно несъзнавани, водещи навярно началото си от детството, като плахо и замаскирано са се промъквали в съзнанието по време на боледуването. Още по-уверено можем да твърдим това за други латентни мисли, които имат явен принос за съдържанието на съня. От враждебните чувства към бащата в него не се открива нищо. Но търсейки корените на тази враждебност в детството, ще си спомним, че страхът от бащата възниква, защото той още в най-ранните години се противопоставя на сексуалните действия на момчето и също, то обикновено се повтаря след пубертета, вече по со-

циални мотиви. Такова отношение към бащата беше характерно и за нашия пациент; в любовта му към него се примесваше значителна доза респект и страх, произхождащи от ранното сексуално сплашване.

Мастурбационният комплекс обяснява и останалите фрази от манифестирания сън. „Изглежда зле“ се свързва с изказването на заболелкаря, че изглежда зле, когато загубиш зъб на това място, но същевременно и с лошия вид, с който в пубертета юношата издава прекалените си сексуални занимания или поне се бои, че ги издава. Не без облекчение сънуващият прехвърля в манифестираното съдържание лошия вид от себе си върху бащата, едно от познатите ви обръщения. „Оттогава той продължава да живее“ се покрива с желанието за съживяване и с обещанието на зъболекаря, че зъбът ще бъде запазен. Фразата „Синът прави всичко бащата да не забележи“ много ловко ни насочва към допълнението „... че е умрял“. Но и тук единственото смислено допълнение идва от мастурбационния комплекс, при който е естествено юношата да полага всички усилия, за да скрие от бащата сексуалния си живот. Спомнете си най-сетне, че сънищата, свързани с дразнене на зъбите, винаги се обясняват с мастурбацията и страха от наказанието ѝ.

Сега вече виждате как се е получил този неразбираем gut. Чрез необикновено и заблуждаващо съгъстяване, чрез пропускане на всички елементи от ядрото на латентния мислопепход и многозначни замествания на ийй-скрипите по отдалечени и миналото мисли.

4. Вече многократно се опитвахме да разгадаем опечи трезви и банални сънища, в които няма нищо безсмислено и странно, но при които човек се пита: защо хората сънуват такива незначителни неща? И така ще ви демонстрирам нов пример от този вид, три свързани, сънувани в една нощ съня на младо момиче.

а) *Тя минава през салона на техния дом и си удърча до кръв кланата във висящия ниско полилей.*

Няма реминисценция, нищо подобно не се е случвало. Нейният коментар ни насочва по съвсем друг път. „Знаете колко ми пада косата. Детето ми, каза вчера мама, ако така продължава, главата ти ще стане като дупе.“ Тоест тук главата представя другия край на тялото. Символичното значение на полилея можем лесно

да разберем — всички способни на удължаване предмети са симполи на мъжкия член. Значи става въпрос за кърпене от долния край на тялото, възникнало от сблъсък с пописа. Дотук това все още може да има различни значения, но, както показват по-нататъшните й хрумвания, този сън е израз на вярването, че менструацията възниква от половите контакти с мъжа — част от сексуалната теория на много незрели момичета.

б) *Вижда в лозето дълбока яма, за която знае, че се е получила при изтръгването на едно дърво. Къл това добавя, че дървото й липсва.* Твърди, че не е видяла в съня си дървото, но тези думи изразяват друга мисъл, която окончателно потвърждава символичното тълкуване. Сънят се отнася до друга част от инфантилната сексуална теория, до вярването, че първоначално момичетата имат същите полови органи като момчетата, а по-късният им вид е резултат от кастрация (изтръгването на дървото).

в) *Стои пред чекмеджето на писалището си, чисто съдържание така добре познава, че веднага може да разбере дали някой е пипал вътре.* Чекмеджето на писалището — като всяко чекмедже, сандък, кутия, представя женския полов орган. Момичето знае, че по половия орган могат да се открият признаците на сексуалния контакт (според нея — и на докосването), отдавна се бои от такова разкритие. Мисля, че акцентът на всичките три съня е върху *знанието*. Тя ся припомня как е изучавала сексуалността в детството си, с резултатите от което доста се гордеела.

5. Пак малко символика. Но този *пч* се налага иай-напред да опиша накратко психичната ситуация. Мъж, прекарал любовна нощ с една жена, описва партньорката си като представителка на онези майчински натура, при които в любовния контакт с мъжа силно изпъква желанието за дете. По обстоятелствата на въпросната среща ги принуждавали към онази предпазна мярка, при която се избягва изхвърлянето на семенната течност във влагалището. При събуждането си след тази нощ жената разказва следния сън:

Един офицер с червена фуражка я преследва на тълпата. Тя бяга от него, тича нагоре по стълбите, той я следва по петите. Останала без дъх, тя се добира до дома си и залоства вратата след себе си. Той остава,

отпън и като поглежда през ключалката, тя го вижда да седи на една пейка и да плаче.

Предполагам, че разпознавате в преследването от офшпера с червената фуражка и в задъханото изкачване на стълбите изображението на половия акт. Това, че жената се укрива от преследвача си, е пример за така честите в съня обръщания, защото в действителност мъжът се е оттеглил преди края на любовния акт. Нейната тъга също е прехвърлена върху партньора — той с, които плаче в съня, което същевременно символизира семеизливаеето.

Сигурно сте чували да се твърди, че според психоанализата всички сънища имат сексуален смисъл. Сега вече можете сами да прецените колко некоректен е този упрек. Запознахте се със сънищата на желанията, в които се задоволяват най-явни потребности — гладът, жаждата, копнежът по свобода; със сънищата на мързеливите и нетърпеливите, както и със сънища, изразяващи чиста алчност и чист егоизъм. Но че силно изопачените сънища са предимно — пак не изцяло — израз на сексуални желания, това наистина трябва да зпомините като един от резултатите на психоаналитичните проучвания.

6. Имам особена причина да трупам примери за използването на символите в съня. При първата ни среща се оплаках колко трудно е при преподаването на психоанализата да се илюстрират твърденията, което намалява тяхната убедителност; сигурно вече сте се съгласили с мен. Но отделните психоаналитични твърдения са така тясно свързани, че убедеността лесно преминава от едни пункт върху по-голяма част от цялото. За психоанализата може да се каже, че ако ѝ подадеш малкия пръст, тя те хваща за цялата ръка. Онзи, който е възприел обяснението на грешките по силата на логиката, ще повярва и във всичко останало. Втори такъв достъпен момент е символиката на съня. Ще ви предам публикувания вече сън на обикновена женица от народа, чиито мъж е стражар и която със сигурност не е чувала нищо за съиовната символика и психоанализата. Преценете сами дали интерпретирането му чрез сексуални символи може да се нарече произволно и насилено.

... Тогава някой се вмъкнал в жилището и тя уплашено извикала стражаря. Той обаче най-спокойно оти-

вал заедно с двама поклонници към църквата, до която водели множество стъпала. Зад нея се издигала планина, а на върха ѝ имало гъста гора. Стражарят бил с шлем, окачена на шията значка за дежурство и палео. Имал кестенява брада. Двамата странници, които кроко вървели до него, били с престилки, вързани на кръста като торби. От църквата към планината водел път. От двете му страни растели треви и храсти, които ставали все по-гъсти и на върха вече представлявали истинска гора.

Лесно ще познаете използваните символи. Мъжките гениталии са представени чрез тройка лица, женските — чрез пейзаж с църква, планина и гора. И тук срецваме стълбите като символ на сексуалния акт. Онова, което в съня е наречено планина, се казва така и в анатомията — Mons Veneris, Венерин хълм.

7. Ето още един сън, който се разгадава чрез заместване на символите; тон е забележителен и показателен с това, че сънувалият го сам преведе всички символи, макар да нямаше никакви предварителни познания по теорията на сънотълкуването. Такова поведение е твърде необичайно, а условията за него не са ни точно известни.

Сънуващият се разхожда с баща си, несъмнено в Пратера*, защото се вижда ротондата, а пред нея — малка пристройка; на покрива ѝ е закрепен балон, който обаче изглежда твърде омекнал. Бащата пита за какво е всичко това; той се учудва на въпроса, но му отговаря. После се озовават в двор, където е разстлан голям лист ламарина. Баща му иска да си отреже голямо парче от нея, но преди това се оглежда дали никой няма да го види. Той казва на баща си, че трябва само да се обади на пазача и после (покойно ще мотом да си вземе от ламарината. От двора по една стълба се слиза в шахта, аениге ѝ са с мека тапицерия подобно на кожен фотьойл. В края ѝ има продълговата платформа, след която започва нова шахта ...

Самият пациент дава следното тълкуване: „Ротондата е половата ми област, балонът пред нея — пенисът, чиято отпуснатост ми създава проблеми.“ Ротондата може да се преведе по-точно като седалището, което децата често отнасят към половата област, а мал-

* Увеселителен парк във Виена. — Б. пр.

Ката пристройка — като тестикулната торбичка. В съня бащата го пита за какво е всичко това, тоест за какво служат гениталиите. Логично е това обстоятелство да се обърне — синът да е питащият. Тъй като в действителност той никога не е отправял такъв въпрос към баща си, съновната мисъл трябва да се схваща като желание или в условен план: „Ако бях помолил баща си да ми обясни сексуалните въпроси.“ Скоро ще открием продължението на тази мисъл.

Дворът, в който е разстлана ламарината, тук не играе ролята на символ, а съответства на бащината му търговска кантора. По мотиви за дискретност аз замених с ламарина действителния материал, с който търгува бащата, но иначе не съм променял нищо в съдържанието на съня. Пациентът беше започнал работа в магазина на баща си и силно се възмущаваше от недотам честните похвати, на които до голяма степен се дължала печалбата. Затова продължението на горната мисъл вероятно гласи: „(Ако го бях питал), той щеше да ме излъже, както лъже клиентите си.“ За откъсването на парчето ламарина, което изобразява нечестната търговия, пациентът сам дава другото обяснение — то представлява мастурбацията. Това не само ни е отдавна познато, но и много добре съвпада с обстоятелството, че тайната на мастурбацията е изразена чрез нейна *m* противоположност (може да се направи открито). Отговаря на очакванията и тона, че мастурбирането е приписано на *fiat*, както и въпросът в първата сцена от съня. Шахтата пациентът веднага интерпретира като влагалището, мотивирайки се с меката тапицъ ровка на стените. По собствено усмотрение аз допълвам, че слизането, както и качването символизируют коитуса,

А това, че след първата шахта идва продълговатата платформа, последвана от нова шахта, той сам обяснява биографично. Известно време водел полов живот, после трябвало да го прекъсне поради затруднения, а сега с помощта на терапията се надявал отново да го започне.

8. Следващите два съня на един чужденец с твърде полигамни наклонности ви съобщавам като доказателство за твърдението, че собственото „аз“ винаги се явява в съня дори когато е скрито зад манифестираното съдържание. Куфарите в сънищата са женски символи.

а) Той заминава, багажът му е натоварен на файтон, за да бъде откаран на гарата. Много куфари са наредени един върху друг, между тях два големи, черни, подобни на куфарите с мостри на търговските пъщи. Той казва утешително на някого: „Е, те ще пътуват само до гарата.“

Той наистина пътува с много багаж, но разказва и твърде много женски истории по време на терапията. На двата черни куфара съответстват две чернокоси жени, които в момента играят главна роля в живота му. Едната от тях искаше да дойде при него във Виена; по мой съвет той ѝ отказа телеграфически.

б) Сцена на митницата: Един от пътниците отваря куфара си и пушейки равнодушно цигара, казва: „Няма нищо вътре.“ Митничарят като че ли му вярва, но все пак бръква вътре и намира нещо особено строго забранено. Па това пътникът примирено казва: „Какво да се прави.“

Пътникът е той самият, а митничарят съм аз. Инак много откровен в признанията си, той беше решил да скрие от мен новосъздадената връзка с една дама, защото с право предполагаше, че я познавам. Неловката ситуация с измамата той пренася върху друго лице, а сам привидно не се явява в съня.

9. А ето и пример за един символ, който още не съм споменал.

Сънуващият среща сестра си, придружена от две нейни приятелки, които са сестри. Ръкува се с двете, със сестра си обаче не.

Няма връзка с реална случка. Мислите му го връщат към времето, когато е размишлявал защо гърдите на момичетата се развитки толкова късно. Тоест двете сестри са гърдите, тон иска да ги пипне, стига само юва да не е сестра му.

10. Следващият пример е за символизирането на смъртта в съня:

Сънуващият минава с двама души, чиито имена знае, но при събуждането не си ги спомня, по един много висок, стръмен железен мост. Изведнъж двамата изчезват и той вижда насреща си призрачната фигура на мъж с фуражка и ленен костюм. Той пита мъжа дали е разносвач на телеграми... Не. Да не е коларят? Не. Сънуващият продължава пътя си, но изпитва в

*съня силен страх и след събуждането го доразвива във
изображението си, като си представя, че мостът всъ-
щност се счупва и той пада в пропастта.*

Хората, за които се подчертава, че са непознати, че имената им са забравени, обикновено са много близки. Сънувалият има брат и сестра; ако е желаел смъртта им, то съвсем редно е да го сполети смъртен страх. Коментарът му към разносвача на телеграми е, че тези хора винаги носят вести за нещастия. Ако се съди по униформата, би могъл да бъде и човекът, който пали уличните фенери, но също ги и гаси — както смъртта угасява свещта на живота. Към коларя асоциира стихотворението на Уланд за морското пътешествие на крал Карл и си спомня за едно опасно пътуване по езеро с двама другари, при което той е играл ролята на краля от стихотворението*. Във връзка с железния мост му идват наум скорошна злополука и глупавият израз: „Животът е висящ мост.“

11. Друг пример за изобразяване на смъртта е следният сън: *Някакъв непознат е оставил за сънуващия визитна картичка, в която името е оградено с черна рамка.*

12. Следващият сън е интересен за вас в много отношения: той обаче е обусловен и от невротично състояние.

Пациентът пътува с влак. Влакът спира наскреж открито поле. Той е убеден, че предстои катастрофа, *е трябва да бяга, минава през всички купета на влака и убива всички хора, които му се изпречват на пътя, кондуктора, машиниста и др.

Към това му идва наум разказът на един приятел. В един италиански влак превозвали в полукупе един умопобъркан, но по погрешка настанили заедно с него друг пътник. Лудият убил този пътник. Пациентът се идентифицира с лудия, като обосновава това с измъчващата го от време на време натрапчива представа, че трябва да „отстрани всички посветени“. После обаче сам намира по-добра мотивировка на съня. Предния ден срещнал в театъра момичето, за което искал да

* В стихотворението на Уланд корабът, отвеждащ краля и неговите рицари в обетованата земя, бива изненадан от буря. Дванадесетте рицари един след друг оплакват съдбата си; кралят обаче продължава мълчаливо да води кораба и успява да го спаси. — Б. нем. изд.

се ожени, но се отказал, защото тя му дала погюд зл ревност. Предвид силата на неговите ревностни изживявания той наистина би трябвало да е луд, за да се ожени за нея. Тоест той я смята за толкова невярна, че ще му се наложи да избие от ревност всички, които му се изпречат на пътя.

Във връзка със спирането на влака в открито поле и опасението от катастрофа пациентът разказва: „Веднъж, когато влакът неочаквано спря извън населено място, една млада пътничка заяви, че може би ни предстои сблъскване с друг влак и че в такъв случай се препоръчва краката да се вдигнат на седалката.“ Но „вдигането на краката“ беше играло известна роля при многобройните разходки и излети сред природата през първия щастлив период на любовта му с онова момиче. Още един аргумент, че би трябвало да е луд, за да се ожени сега за нея. По от тона, което знаех за ситуацията, аз бях уверен, че на него въпреки всичко му се искаше да бъде толкова Л}д.

Лекция XIII АРХАИЧНИ ЧЕРТИ И ИНФАНТИЛИЗЪМ НА СЪНИЩАТА

Дами и господа! Нека отново тръгнем от нашия че работата на съня придава под влиянието на съновната цензура друга изразна форма на неговите латентни мисли. Тези латентни мисли не са по-различни от познатите ни съзнавани мисли в будно състояние, докато редица свойства на новата изразна форма я правят неразбираема. Казахме, че тя прибъгва до отдавна преодоленни стадии на интелектуалното ни развитие, до езика на образите, до символните отношения, може би до процеси, кои го са съществували, преди да се развие мисловният ни език. Затова нарекохме изразната форма на съновната работа *архаична* или *регресивна*.

От това можете да заключите, че посредством задълбоченото изучаване на съновната работа ще можем да научим важни неща за слабо познатите ни първи стадии на нашето интелектуално развитие. Надявам се, че е така, но тези проучвания още не са започнати. Съновната работа ни връща в миналото по двойк начин,

най-напред в индивидуалното минало, в детството, но, от друга страна, доколкото всеки индивид повтаря някак съкратено в детството си цялото развитие на човешкия род — и във филогенетичното минало. Дали ще ни се удаде да разграничим какъв дял от латентните душевни процеси се пада на индивидуалното минало и какъв — на филогенетичното? Аз не изключвам такава възможност. Струва ми се например, че символното отношение, което не се научава, с право може да се разглежда като филогенетично наследство.

Но това не е единствената архаична черта на сънищата. Всички познават от собствен опит странната амнезия по отношение на детството. Имам предвид факта, че първите години от живота, до петата, шестата или седмата, не оставят в паметта такива следи, както по-късните преживявания. Срещат се отделни хора, които могат да се похвалят с непрекъснати спомени от ранни години до ден днешен, но празнините в паметта са несравнимо по-честият случай. Мисля, че хората твърде малко се учудват на този факт. Двегодишното дете вече говори добре, скоро започва да се ориентира в сложни душевни ситуации и да прави изказвания, които другите години по-късно му припомнят, но които самото то е забравило. А при това в първите години памег-•га е по-силна, защото не е така претоварена, както по-късно. Нямаме също основание да смятаме запаметяването за особено писта п сложна душевна функция; наиротни, добри памет се среща и при хора, които з интелектуално отношение са на твърде ниско равнище.

Втора забележителна черта, свързана с първата, е, че на фона на тази празнина в паметта за ранните детски години се открояват отделни отчетливи, най-често нагледни спомени, чието съдържание не може да обясни защо са се запазили. Към впечатленията от по-късния живот паметта подхожда избирателно. Тя запазва онава, което по някакъв начин е важно, и отстранява неважното. Със спомените от детството е различно. Те не са непременно иажи преживявания, дори не и от тогавашната гледна ючка па детето. Често са толкова банални и незначителни, че учудено се питаме защо тъкмо те са избегнали забравата. Навремето аз направих опит да разкрия загадката па детската амнезия и нарушаващите я единични спомени с помощта на пси-

хоапзлизата и стигнах до извода, че и при детето в спомените остава само важното. Но поради познатите ни вече процеси на сгъстяване и най-вече изместване важното се замества в спомена от неща, изглеждащи незначителни. Затова нарекох спомените от детството *прикриващи спомени*; чрез основен анализ от тях може да се стигне до всичко забравено.

В психоаналитичната терапия редовно се изправяме пред 32-годишната да попълним празнините в инфантилните спомени и доколкото терапията е донякъде успешна, тоест твърде често, наистина ни се удава да извадим найвече съдържанието на покритите със забравата детски юдини. Тези впечатления никога не са истински забравени, а само недостъпни, латентни, принадлежащи към несъзнаваното. Случва се обаче те спонтанно да изплуват от несъзнаваного, и то като следствие от сънища. Оказва се, че сънят има достъп до латентните инфантилни преживявания. В литературата са отбелязани хубави примери за това, а самият аз също мога да се похваля с подобно постижение. Веднъж сънувах в определен контекст един човек, за когото в съня си знаех, че ми е направил голяма услуга, и ясно го виждах пред себе си. Беше едноок, нисък, дебел, с разположена дълбоко между раменете глава. От контекста се разбираше, че е лекар. За щастие имах възможност да попитам още живата си майка как е изглеждал лекарят от родното ми място, което съм напуснал на тригодишна възраст. И разбрах от нея, че той е бил едноок, нисък, дебел, с глава, разположена дълбоко между раменете, и че ми е помогнал при една забравена от мене злополука. И така този достъп до забравения материал на първите детски години е другата архаична черта на сънищата.

Това откритие е свързано и с друга от загадките, на които се натъкнахме. Спомняте си какво беше учудването ни, когато дойдохме до извода, че сънищата се предизвикват от злонамерени и разюздани сексуални желания, довели до нуждата от цензура и изопачаване в съня. Когато разтълкуваме такъв сън и сънувалият го в най-добрия случай не възрази срещу тълкуването ни, той винаги пита как може да съществува у него подобно желание, след като му изглежда толкова чуждо и е убеден в обратното. Трябва да разкриваме произ-

хода на тези желания без колебание. Те произхождат от миналото, често от не чак толкова далечно минало. Може да се покаже, че някога са били познати и съзнавани, макар днес вече да не са. Жената, чий го сън означава, че ѝ се иска да види мъртва единствената си, сега седемнадесетгодишна дъщеря, си припомня с наша помощ как в един момент действително е изпитвала такова желание. Детето е плод на нещастен краткотраен брак. Веднъж по време на бременността след бурен скандал със съпруга тя започнала в пристъп на ярост да удря с юмруци по корема си, за да убие детето. Колко много майки, които днес обичат децата си нежно, дори с прекалена нежност, са ги заченали против волята си и са искали този живот в тях да не се развие, дори са превръщали това желание в действия, за щастие без вреда. Тъй че толкова загадъчното по-късно желание за смърт на любимия човек произхожда от началото на връзката с него.

На един баща, чийто сън навеждаше на предположението, че желае смъртта на най-голямото си дете, негов любимец, също трябваше да му се припомни, че в миналото това желание не му е било чуждо. Когато дето го било още кърмаче, недоволният от брака си мъж често си мислел, че ако малкото, безразлично му съществено умре, той ще бъде отново свободен и този път ще се използва по-добро от свободата си. При много аналогични чувства на омръгна се открива същият произход; то са спомени за нещо отминало, което някога е било съществено и е играло определена роля в душевния живот. От всичко казано ще поискате да заключите, че тези желания и сънища не би трябвало да се срещат, когато в отношението към дадена личност не е имало подобни обрати, когато то винаги е било еднакво. Готов съм да се съглася, само ще ви предупредя да разглеждате не съдържанието на съня, а неговия смисъл след тълкуването му. Може да се случи манифестиращият сън за смъртта на любим човек само да е приел тази странна маска, а всъщност да значи нещо съвсем рашмпо или ипк любимият човек да е заблуждаващ заместител на някой друг.

Но същото явление ще породи у вас и друг, много по-сериозен въпрос. Ще кажете: Дори ако някога е имало желание за смърт, както потвърждават спомените,

това още не е обяснение. Нали това желание отдавна е преодоляно и днес с само бледа следа в несъзнаваното, а не силно чувство. Нищо не говори за обратното. Защо тогава сънят го припомня? Въпросът е наистина основателен; опитът да му се отговори ще ни отведе твърде далеч и ще ни принуди да формулираме становището си по един от най-важните пунктове от учението за сънищата. Но се налага да останем в рамките на нашето изложение и да проявим въздържание. Приемете засега тази неизвестност. Нека се задоволим с установяването на факта, че преодоляното желание е подбудител на съня, и да видим дали има и други зли желаниа, чийто произход се открива в миналото.

Да останем при желанията за отстраняване на определен човек, които обикновено произтичат от без-? огледния егоизъм на сънуващия. Много често сънища-; та се подбуждат от такива желаниа. Изпречи ли се няч кой на пътя ни — а колко често се случва това в сложчиите житейски отношения, — и сънят, изразяващ желанието за неговата смърт, е готов. Все едно дали това е баща, майка, брат, сестра или съпруг. Ние доста се чудихме на тази човешка злост и не бяхме склонни да приемем лесно такъв извод от сънотълкуването. Но веднъж започнали да търсим произхода на тези желаниа в миналото, скоро откриваме онзи период от живота, през който подобен егоизъм и подобни желаниа спрямо най-близките не са нещо странно. Тъкмо през онези първи години, които сетне биват забулени от амнезията, детето проявява такъв егоизъм, често в извънредно силна форма, а сетне — в зачатъчна или по-точно в остатъчна. Защото отначало детето обича само себе си и едва по-късно се научава да обича и други хора, да жертва за тях част от своето „аз“. Даже хората, към които като че ли с привързано от самото начало, то най-напред обича поради това, че се нуждае* че не може да се лиши от тях, тоест пак от егоистични мотиви. Едва по-късно любовта става независима от егоизма. Фактически детето *се научава да обича чрез егоизма*.

Поучително в тази връзка е да се съпостави отношението на детето към неговите братя и сестри с отношението му към родителите. Братята и сестрите си малкото дете не обича задължително, често тази липса на

обич е съвсем явна. Без съмнение то ги ненавижда като свои конкуренти; известно е колко често това отношение продължава без прекъсване години наред, чак до зрелостта, а и по-късно. В много случаи то се сменя, по-точно покрива от нежни чувства, но изглежда, че първоначално е по правило враждебно. Най-лесно е да се наблюдава у деца между две и половина и четири — пет години, когато им се роди ново братче или сестриче. Обикновено те го посрещат твърде недружелюбно. Често може да се чуе: „Не го обичам, нека щъркелът си го вземе обратно.“ Впоследствие при всяка възможност се изтъква колко лош е този натрапник и дори опитите да му се навреди, пряката агресия не са чак толкова редки. Ако разликата във възрастта е малка, детето открива конкурента още при събуждането на душевната си дейност и се приспособява към него. Ако разликата е по-голяма, новото дете може да се приеме като интересен обект, като жива кукла и да предизвика известни симпатии. А при разлика от осем и повече години, особено у момичетата, вече може да се породят майчински чувства. Но откровено казано, когато зад един сън се разкрие желанието за смъртта на брата или сестрата, то рядко е някаква загадка и обикновено без усилие се открива първообразът му от детството, твърде често и от по-късното съжителство.

Навярно няма детска стая без бурни конфликти между обитателите ѝ. Мотиви са съперничеството за любовта (н.-) родителите, за общата собственост, за помещението. Враждебните чувства се насочват както към по-големите, така и към по-малките братя и сестри. Мисля, че *Бърнард Шоу* беше казал: „Ако има някой, когото младата английска дама да мрази повече от своята майка, това е по-голямата си сестра.“ В това изказване има нещо много смущаващо. Омразата и съперничеството между братя и сестри в краен случай бихме могли да си обясним, но как могат да се промъкнат враждебни чувства в отношението между майка и дъщеря, между родители и деца?

Това отношение несъмнено е но-благоприятното, дори погледнато от страна на децата. Така е и според очакванията ни; за нас е много по-осъдителна недостатъчната обич между родители и деца, отколкото между братя или сестри. Може да се каже, че първата сме

пришл .КІ сняга, а игората сме лишили зт такава "вя-
топ". Но ІІТКНДІКЧНІІТС наблюдения показват колко че-
сго емоционалните отношения между родителите и ио-
раснштгг¹ дена отстъпват от идеала на общеслзото, колко
много е затаената враждебност, която би се проявя-нала,
ако не я възпираха примеси на пиетет и нежни чувства.
Мотивите за това са общоизвестни и показват
тенденцията да разделят родителите и децата с една-
къв пол — дъщерята от майката, бащата от сина. Дъ-
щерята вижда в майка си авторитета, който ограни-
чава волята ѝ и има задачата да ѝ наложи изисквания
от обществото отказ от сексуална свобода, а в отделни
случаи — и неотстъпваща мястото си конкурентка. Съ-
щото се повтаря в още по-драстичен вид между бащата
и сина. За сина бащата е олицетворение на цялата не-
охотно понасяна социална принуда, препятствие за сво». бодната изява на волята му, за ранната сексуална на-
слада, а когато има общо семейно богатство — за не-
говото ползване. А у престолонаследника нетърпели-
вото очакване на бащината смърт достига до трагизъм.
По-малко застрашени изглеждат отношенията между
бащата и дъщерята и между майката и сина. Послед-
ното дава най-чистите примери за неизменна, непомра-
чавана от никакви егоистични съображения нежност.

Защо говоря тези неща, след като са банални и об-
щоизвестни? Защото съществува явна склонност да с[^]
отрича тяхното значение в живота и да се представя
общественият идеал за осъществен много по-често, от-
колкото е в действителност. А по-добре е истината да се
каже от психолога, отколкото да се оставя тази зада-
ча на циника. Това отричане обаче се отнася само до
реалния живот. Па повствоиатслншо и драматичното
изкуство е разрешено да изиол.шат мотшнпе, проилти-
чащи от нарушаването на идеала.

И така не е учудващо, че при голям брой хора съ-
нят разкрива желанието им за отстраняване на роди-
телите, по-точно на родителя от същия пол. Можем да
приемем, че то съществува и в будно състояние и поня-
кога дори се осъзнава, ако има как да се маскира чрез
друг мотив, както при пациента от пример (3) — чрез
съжалението за безполезните страдания на бащата.
Враждебността рядко е единственото чувство, господ-
стващо в тези отношения, много по-често тя е прикри-

та и потисната от по-нежни чувства и трябва да чака, докато някой сън я открие а изолирано състояние. Онова, което вследствие ,ча изолирането сънят ни показва така уголемено, се смаява отново, когато тълкуването определи мястото му в реалния живот (*К. Закс*), Но това желание се открива в сънищата и там, където няма житейска основа и възрастният никога не би го признал в будно състояние. Причината е, че най-дълбокият и най-честият мотив за отчуждението, особено между родители и деца от един и същи пол, се проявява в ранна детска възраст.

Имам предвид съперничеството за любовта на другия родител, при това с явно подчертан сексуален характер. Синът започва още като малко дете да изпитва особена склонност към майката, да я възприема каго своя принадлежност, а бащата — като конкурент, който му оспорва това притежание. По същия начин малката дъщеря вижда в майка си човек, смущаващ нежните ѝ отношения с бащата и заемащ място, което би могло да бъде само нейно. Наблюденията показват колко рано се създават тези нагласи, които ние наричаме *едипоа комплекс*, защото в легендата за Едип се реализират в малко по-смекчен вид двете крайни желания, произшчащи от ситуацията на сипа — да убие баща си и да вземе майка си за жена. Не твърдя, че с едипоипа комплекс се изчерпва отношението па децата към родителите; то може да бъде много по-сложно. Самият комплекс е изразен н различна степен, дори попякоп се обр ьща в спояя противоположност, но е постоянен и много важен фактор е душевния жипот на детето и по-скоро има опасност влиянието му върху развитието Да се подценява, отколкото да се надценява. Впрочем той често е реакция спрямо поведението на самите родители, чиито чувства към децата в много случаи се ръководят от пола, тъй че бащата отдава предпочитание па дъщерята, майката — на сина; а при охладнява-не на съпружеските отношения детето от другия пол стана заместител на изгубения любовен обект.

Пе може да се каже, че светът прояви особена благодарност към психоанализата за откриването на едиповия комплекс. Напротив, ю предизвика най-яроствна съпротива па възрастните, а някои, които пропуснаха да вземат участие н отричането на тоза презряно и та-

буизирано чувство, по-късно наваксаха пропуснатото, като омаловажиха комплекса, давайки му по-различни интерпретации. Според моето непоколебимо убеждение тук няма пито за отричане и нищо за разкрояване. Трябва да се примирим с факта, който според самата гръцка легенда е неотменна съдба. Интересно е също, че изхвърленият от живота едипов комплекс е преотстъпен за свободно ползване на художествената литература. *О. Ранк* показва в едно свое задълбочено изследване какво изобилие от мотиви е почерпала от него драмата, като го е модифицирала, смекчавала и предрешавала по най-различни начини, тоест изопачавала го е така, както това прави цензурата. Тъй че едипов комплекс можем да припишем и на онези хора, които са имали щастието в по-късния си живот да избегнат конфликтите с родителите, а в тясна връзка с него откриваме и друг, *кастрационния комплекс* — реакцията спрямо приписването на бащата сексуално сплашване, спрямо забраняването на раннодетските сексуални действия.

След като досегашните проучвания ни насочиха към душевния живот на детето, можем да очакваме, че и произходът на другата част от изразяващите се в съня забранени желаниа, на прекалените сексуални щения, ще намери там обяснение. И така решаваме да проучим развитието на детския сексуален живот и от множество източници научаваме следното: преди всичко е несъстоятелна заблуда да се отрича такъв живот у детето, да се смята, че сексуалността започва чак през пубертета, със съзряването на гениталиите. Напротив, детето от самото начало има богат сексуален живот, различаващ се значително от онзи, който в по-късна възраст се смята за нормален. Това, което в живота на възрастните наричаме „перверзно“, се отклонява от нормалното в следните отношения: първо — пренебрегване на границата между видовете (на пропастта между човека и животното), второ — прекрочване границата на отвращението, трето — престъпване забраната върху инцеста (половото задоволяване с кръвнородствени лица), четвърто — на забраната върху еднаквия пол и, пето — прехвърляне на гениталната роля върху други органи и места по тялото. Всички тези ограничения не съществуват от самото начало, а се формират постепенно в

хода на развитието и възпитанието. Малкото дете е свободно от тях. За него няма пропаст между човека и животното; едва по-късно то усвоява високомерието, с което човекът се отделя от животинския свят. Първоначално то не изпитва отвращение от екстремните, а Павно се научава на това под натиска на възпитанието; за него няма голямо значение разликата между половете, то предполага, че те имат еднакви гениталии! първите си сексуални желания и любопитството си то насочва към най-близките хора, които обича по други причини — родителите, братята и сестрите, възпитателите; и накрая при него се наблюдава онова, което по-късно отново се проявява в истинските любовни отношения — то не черпи удоволствие само от половите органи, много други места по тялото създават аналогични усещания, с което поемат ролята на гениталиите.

Тъй че детето може да се нарече „*полиморфно перверзно*“ и ако проявява тези пориви само в зачатъчна форма, причината е, от една страна, по-слабата им интензивност в сравнение с по-късна възраст, а, от друга страна — това, че възпитанието незабавно и енергично потиска всеки израз на детската сексуалност. Потискането продължава, така да се каже, и в теорията, където възрастните се стараят да не виждат част от детските сексуални прояви, а друга част тълкуват така, че да прикрият сексуалното ѝ естество, за да могат накрая да отрекат целия сексуален живот на детето. Често едни и същи хора се лютят и детската стая срещу сексуалните немирства на децата, а после доказват на писалището сексуалната чистота на детето. Когато децата бъдат оставени без надзор или дори станат жертва на съблазняване, те често отиват твърде далеч в перверзните сексуални занимания. Разбира се, възрастните имат право да погледнат на това като на „детска игра“, защото детето не е отговорно нито пред съда на нравите, нито пред закона. Но тези неща съществуват, те са от значение и като признаци за вродена конституция, и като причини и условия за по-сетнешното развитие; от тях научаваме много за детската сексуалност, а също и за сексуалния живот на човека изобщо, така че ако зад изопачените си сънища откриваме отново посочените перверзни желания, това означава само, че и

в тази област сънят ни връща назад към инфантилното състояние.

Сред забранените желания заслужават специално да се отбележат инцестните, тоест насочените към со-лово общуване с родителите и братята или сестрите. Знаете какво отвращение изпитва или поне си дава вид, че изпитва, обществото към такива връзки и колко строго държи на забраната им. Положени са неимоверни усилия да се намери обяснение на страха от инцеста. Едни приемат, че тази забрана е психична репрезентация на повелите на естествения подбор, защото кръво-смешението би влошило природните свойства на човешкия вид. Други твърдят, че сексуалното влечение към близките хора отслабва поради съжителството с тях от най-ранно детство. Но и двата варианта биха осигурили автоматично избягване на инцеста, така че не е ясно защо са нужни строгите забрани, свидетелстващи по-скоро за силата на желанието. Психоаналитичните изследвания недвусмислено показаха, че шестият любовен избор е пръв и закономерен и едва по-късно се явява съпротива срещу него, което едва ли може да се обясни с индивидуалната психология.

Нека обобщим какво ни даде задълбочаването в детската психология за обяснение на сънищата. Не само установихме, че материалът на забранените детски преживявания е достъпен за съня, но видяхме също, че душевният живот на детето с всичките му особености, с егоизма, с инцестния любовен избор и т. н. продължава да съществува за съня, тоест в несъзнаваното, и че сънят всяка нощ ни връща на този инфантилен стадий. Това потвърждава, че *несъзнаваното е гъвкаво и инфантилно*. Смущаващото в мечтателство, че у човека има толкова много зло, започна да се разсейва. Тази ужасяваща злина е чисто и просто първичното, примитивното, инфантилното в душевния живот, което е активно у детето, но поне отчасти го пренебрегваме поради незначителните му размери, отчасти не го вземаме сериозно, защото не предявяваме високи морални изисквания към детето. Като се връща на този стадий, сънят създава впечатлението, че е извадил на показ злото у нас. Но това е само плашеща ни привидност. Не сме толкова лоши, колкото излиза от тълкуване ю на сънищата.

Ако злите желания насън са само инфантилизма, завръщане към началото на моралното ни развитие, ако сънят просто ни кара отново да мислим и чувстваме като деца, то разумното е да не се срамуваме от тези лоши сънища. Ала разумното е само част от душевния живот, много от явленията на душата не са разумни и поради това ние неразумно се срамуваме от сънищата. Подлагаме ги на цензура, червим се и се ядосваме, ако някое от тези желания по изключение успее да проникне до съзнанието в толкова неизоничен вид, че да го разпознаем, а понякога и от изопачените сънища се срамуваме така, като че ли ги разбираме. Спомнете си само възмущението на благопристойната възрастна дама от неразтълкувания неин сън за „любовните услуги“. Тъй че въпросът още не е приключен и при по-нататъшните си занимания със злото в съня може би ще стигнем до друга преценка за човешката природа.

Като резултат от цялото изследване ще формулираме два извода, които обаче са само началото на нови загадки и нови съмнения. Първо: Регресията в работата на съня е не само формална, а и съдържателна. Тя не само превежда мислите ни на примитивен език, но и възстановява чертите на примитивния ни душевен живот, първоначалното господство на егоистичното начало, първите пориви на сексуалността, дори и първоначалния ни интелектуален багаж, ако приемем за такъв символните отношения. И второ: Всичко инфантилно, което някога е било единствено и всеобхватно, днес трябва да бъде отнесено към несъзнаваното, представите ни за което сега се променят и обогатяват. Не-съзнаваното не е вече само название на латентното в дадения момент, то е особено душевно царство със свои желания, свои изразни средства и специфични душевни механизми, които не действат извън него. Но латентните мисли на съня, които разгадахме чрез съно* тълкуването, не произлизат от това царство; те са н.ж., скоро т.к.п.п., каквито бихме могли да ги мислим и т.к. будно състояние. И все пак са несъзнавани. Как се раз? решава тона ирошпоречне? Започваме да се досещаме, че тук се налага едно разграничение. Нещо, което про-*' изхожда от съзнателния ин живот и носи неговите черти (нека го наречем „остатъци от деня“), се съчетава с нещо друго от царството на несъзнаваното и формира

съня. Между тези два компонента се извършва сънов-
Ната работа. Въздействието на несъзнаваното върху
остатъците от деня е, както изглежда, условието за ре-
гресията. Това е най-дълбокото разбиране за природата
на сънищата, до което можем да достигнем на този
етап, преди да сме изследвали други душевни сфери.
Но скоро ще се наложи да означим несъзнавания ха-
рактер на латентните съновни мисли с друго име, за
да го разграничаваме от несъзнаваното в царството на
инфантилността.

Разбира се, можем да се запитаем: какво принуж-
дава психичната дейност към тази регресия по време
на сън? Няма ли как да се справи със смущаващите
го душевни дразнители и без регресията? И ако заради
цензурата трябва да се предрешава в старата, вече не-
разОираема изразна форма, за какво ѝ е да съживява
някогашните преодолени вече душевни пориви, желч-
ния и свойства, тоест за какво е съдържателната ре-
гресия, която се прибавя към формалната? Единстве-
ният задоволителен отговор би бил, че само по този на-
чин се постига сънят, че отстраняването на неговия
дразнител не е възможно другояче. Но засега нямаме
право да дадем такъв отговор.

Лекция XIV

ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА ЖЕЛАНИЯТА

Дами и господа! Да ви припомня ли пътя, който изми-
нахме досега? Как, прилагайки нашата техника, се
сблъскахме със съновното изопачаване, решихме на пър-
во време да ичбегнем то мѝ сблъсък и почерпихме иiii-
важшгте сведения за същността на съня от инфантил-
ните сънища? Как после, пьоръжепи с резултатите от
това изследване, директно атакувахме изопачаването и,
надявам се, го преодоляхме крачка по крачка? Трябва
обаче да кажем, че резултатите, до които стигнахме по
единия и по другия пъг, не съвпадат напълно. Сега
сме изправени пред задачата да ги съпоставим и съ-
гласуваме.

И по двата пътя стигнахме до извода, че работата
на съня се състои главно в превръщането на мислите в
халюцинаторпо изживяване. Как се извършва това, е

загадка, но то е проблем на общата психология и тук няма да се занимаваме с него. От детските сънища научихме, че целта на съновната работа е да отстрани един смущаващ спането дразнител чрез осъществяване на съответното желание. За изопачените сънища не можехме да кажем такова нещо, докато не се научихме да ги тълкуваме. Но ние от самото начало очаквахме, че ще можем да подведем изопачените и инфантилните сънища под един знаменател. Първата реализация на това очакване беше изводът, че всички сънища са всъщност сънища на деца, работят с инфантилния материал, с детските душевни вълнения и механизми. Сега, когато смятаме, че сме преодолели изопачаването в съня, нека видим дали схващането за осъществяването на желание е валидно и за изопачените сънища.

Ние наскоро подложихме на тълкуване цяла поредица от сънища, но при това изцяло пренебрегнахме въпроса за осъществяването на желанията. Убеден съм, че през това време многократно сте се запитали: къде остана осъществяването на желанията, което уж беше цел на съновната работа? Този въпрос е важен; той стана главният въпрос за нашите критици дилетанти. Знаете, че човечеството инстинктивно се съпротивлява на интелектуалните новости. Една от проявите на този инстинкт е, че подобна новост веднага се свежда до минималния ѝ обем, по възможност до една ключова дума. При новото учение за сънищата такива ключова дума стана осъществяването на желанията. Лаикът пита: къде е гук реализираното желание? Веднага след като е чул, че сънят трябва да бъде осъществяване на желание, той поставя този въпрос и му отговаря отрицателно. Тук такси му идват наум безброй собствени сънища, които са били съпроводени с неприятно чувство и даже със силен страх. Така че твърдението на психоаналитичната теория за съня започва да му се вижда твърде невероятно. Лесно ще му отговорим, че при изопачените сънища осъществяването на желанията не се забелязва веднага, а трябва да се потърси, че преди тълкуването то не може да се посочи. Знаем също, че желанията в тези изопачени сънища са забранени, отхвърлени от цензурата и тъкмо тона е причината за изопачаването на съня, мотивът за намесата на цензурата. Но за критика дилетант е трудно да проумее, че преди да е разтълку-

вай сънят, не бива да се пита какво желание осъществява. Той постоянно забравя това. Отрицателното му отношение към теорията всъщност ие е нищо друго освен резултат от съновната цензура, заместител и следствие на отхвърлянето на цензурираните желания.

Разбира се, и на нас ни се иска да си обясним защо има толкова много сънища с неприятно съдържание и особено със страхови изживявания. Тук за първи път се сблъскваме с проблема за емоциите в съня, който заслужава отделно проучване, но ние за жалост не можем да се занимаваме с него. Ако сънят е осъществяване на желание, не би трябвало в него да се появяват неприятни усещания; в това критиците дилетанти като че ли имат право. Тук обаче се явяват три усложнения, за които те не са се досетили.

Първо. Може да се случи съновната работа да не успее да реализира напълно желанието, така че част от неприятното чувство на съновните мисли преминава в манифестирания сън. При анализа би трябвало да се окаже, че тези съновни мисли са били още по-неприятни, отколкото получилият се от тях сън. И това всеки път се потвърждава. В такъв случай трябва да признаем, че съновната работа не е постигнала целта си, така както сънят, свързан с пиене, не утолява жаждата. Нужно е човек да се събуди и да пие воча, за да я утоли. И въпреки това имаме работа с истински сън, нищо от съществените му черти не липсва. Можем да кажем: „*Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*“^x. Безспорно намерението заслужава похвала. Такива случаи на неуспех не са редки. За това допринася и обстоятелството, че за съновната работа е много по-трудно да променя съдържанието на емоциите според споя замисъл; емоциите понякога са много устойчиви. Затова се случил тя да преработи неприятното съдържание на съновните мисли к реализирано желание, а неприятното чувство да се запази непроменено. В такива сънища чувството изобщо не съответства на съдържанието им и критиците пи имат възможност да кажат, че сънят е толкова далеч от осъществено желание, та и едно безобидно съдържание се възприема в него ка-

* Ако и сплита да не стигат, желанието все пак с похвално (лат). — Б. пр.

то неприятно. На това твърдоглаво възражение ще отговорим, че стремежът на съновната работа да осъществява желаниа най-ясно се проявява в такива сънища, защото е в изолиран вид. Заблудата идва оттам, че човек, който не познава неврозите, си представя съдържанието и емоцията прекалено тясно свързани и не може да проумее как съдържанието се променя, а съответната емоция — не.

Втори, много по-важен и съществен момент, който лайкът също пренебрегва, е следният. Едно осъществено желание несъмнено трябва да достави удоволствие, ио, пита се, на кого? Разбира се, па този, на когото е желанието. Но ние знаем, че сънуващият има твърде специално отношение към желанията си. Той ги отхвърля, цензурира, с една дума — не ѝ иска. Така че осъществяването им няма да му достави удоволствие, а по-скоро обратното. Опитът показва, че това „обратно"» което ще бъде изяснено допълнително, приема с рормата на страх. Така че в отношението си към своите желаниа сънуващият може да се оприличи на двама души, между които все пак има нещо много общо. Вместо по-нататъшни обяснения ще ви предложи една известна приказка, в която се откриват същите отношения. Добра фея обещава на двама бедни хора, мъж и жена, да им изпълни три желаниа. Те са безкрайно щастливи и се засмаг да ги обмислят внимателно. По ароматът на печени наденички от съседната къщурка изкушава жената да си пожелае п тя дие парченца. 13 същия миг те са там — първото желание е изпълнено. Мъжът се ядосва и в гнева си пожелава тези наденички да ѝ се лепнат на носа. Така и става и наденичките не могат да бъдат махнати от новото си място — това е второто желание, но желание на мъжа, за жената то е много неприятно. Знаете как завършва приказката. Тъй като двамата все пак са едно цяло, мъж и жена, третото желание трябва да бъде наденичките да изчезнат от носа на жената. С тази приказка бихме могли да илюстрираме рачливи неща; тук тя показва, че осъщественото желание па единия може да бъде неприятно за другия, ако между двамата няма съгласие.

Сега ис ще бъде трудно да разберем по-добре свързаните със страх сънища. Ще приведем още едно наблюдение и после ще направим едно допускане, което

може да се подкрепи с редица аргументи. Наблюдението е, че тези сънища често имаг в съдържанието си нещо, което изобщо не е изопачено, което, така да се каже, е убягнало аа цензурата. Страшният сън често представлява неприкрито осъществяване на желание, разбира се, не на приемливо, а на отхвърлено. На мястото на цензурата е дошъл страхът. Докато за инфантилния сън може да се каже, че е открито осъществяване на приемливо желание, за обикновения изопачен сън -че е прикрито осъществяване на изтласкано желание, то за страшния сън е подходяща единствено формулата: открито осъществяване на изтласкано желание. Страхът е признак за това, че изтласканото желание се е оказало по-силно от цензурата, че е наложило или за малко не е наложило осъществяването си въпреки нея. Ясно е, че това, което за него е желано осъществяване, за нас, които сме на страната на цензурата, може да бъде само повод за неприятни чувства и съпротива. Или другояче казано, явяващият се в съня страх & страх от силата на тези потиснати желания. Защо съпротивата срещу тях приема формата на страх, това няма как да се изясни само чрез изучаването на сънищата; страхът явно трябва да се изследва и в други негови прояви. Казаното за неизопачените, свързани със страх сънища може да се отнесе и към частично изопачените, както и към другите неудоволствени сънища, в които неприятните изживявания вероятно се доближават до страха. Страшният сън обикновено води до събуждане; ние прекъсваме спането, преди изтласканото желание да се е наложило напълно над цензурата. В този случай сънят не е изпълнил функцията си, но от това същността му не се е изменила. Ние го сравнихме с нощен пазач или защитник на спането, които отстранява всичко, смущаващо покоя ни. На нощния пазач понякога се налага да събуди спящите, ако не му стигнат силите сам да прогони смущението или опасността. И все пак понякога успяваме да продължим спането дори когато сънят става критичен и започва да се доближава до страха. Спейки, си казваме: „Но това е само сън“, и про-' дължаваме да спим.

Кога желанието успява да надвие цензурата? Условието за това може да се създаде както от негова, така и от нейна страна. Понякога сънят по неизвестни прн-

чини добинп необикновена сила; но по-често имаме печатлепство, че поведението на цензурата е виновно зл п ром нИМ та п съотношението на силите. Казахме вече-, 'И' мин псекн отделен случай цензурата работи с различни,! интензивност, че към всеки елемент се отнася с различна строгост; сега ще допуснем, че тя поначало е тпърде измепчива и невинаги подхожда с еднаква строгосі К1>М един н същи непристоен елемент Ако се пачумсч на безсилна пред някое желание, тя прибягва вместо м>м изопачаване към последното си средство — да прекрати спането чрез страха.

Тук забелязваме, че всъщност изобщо не сме изяснили защо тези лоши, осъдителни желания се събуждат тъкмо нощем и пречат на спането ни. Отговорът може дп бъде само едно допускане относно природата на спане ю Денем върху тези желания тежи цензурата и обикнонгно не им позволява да се проявят по никакъв начинп Нощем тя, както и всички душевни интереси, отсн.нна или пайл-малкото отслабва пред единственото желание за спане. Благодарение на това отслабване забранените желания могат отново да се обадят. Някои страдащи от безсъние хора признават, че отначало безсънието им е било нарочно. Не се решавали да заспят, защото се боели от сънищата си, тоест от последствията па отслабената цензура. По навярно сами разбирате, че тона отстъпление па ткмпурата не е някаква груба непредпазливост. Нашата активност с нарлличирапд; макар и разбудени, лошите пи намерения не могат да нап्राият псцо понсчеот едни сън, които не носи практическа преда. Това успокояващо обстоятелство се изразява чрез напълно разумната, макар отнасяща се до нощта, а не до съня мисъл на спящия: „Това е само съи." И ние се примиряваме и продължаваме да спим.

Трето, ако си спомните, че оприличихме съпротивляващия се на своите желания сънуващ на сбор от дзе отделни, но по някакъв начин тясно свързани лица, ще ви се види разбираема и възможността осъществяването на желанията да доведе до нещо крайно неприятно, а именно — до наказание. Тук пак можем да си послужим с приказката за трите паденички. Наденичките в чинията са пряка реализация па желанието на първото лице, на жената; падеиичките па носа й осъществяват желанието на второто лице, на мъжа, но същевре-

МСПО са и наказание за нейното глупаво желание. По-късно при неврозите ще открием мотивацията на третото желание, което в приказката е единствено възможното. В душевния живот на човека има немалко такава наказателни тенденции; те са много силни и можем да ги смятаме отговорни за част от неприятните сънища. Може би сега ще кажете, че по този начин от проговорното осъществяване на желанията остана твърде малко. Но като размислите по-добре, ще видите, че не сте прави. За разлика от разните предположения какво би могъл да бъде (и според някои автори е) сънят предлаганото решение „реализация на желание — страх — наказание“ е твърде ограничено. Към това се прибавя, че страхът е пряката противоположност на желанието, че противоположностите са тясно свързани асоциативно, а в несъзнаването, както чухме, съвпадат. А още — че и приказанието е осъществено желание — желанието на другото, цензурираното лице.

И така като цяло не отстъпих пред възраженията ви срещу теорията за осъществяването на желанията. Но наш дълг е да покажем това осъществяване във всеки изопачен сън и ние няма да изключим от тази задача. Нека вземем пак тълкувания вече сън за трите лоши театрални билета за 1,5 флорина, от който научихме немалко неща. Надявам се, че не сте го забравили. Една дама, на която предния ден мъжът ѝ казал, че три месеца по-младата ѝ приятелка Елиза се е сгодила, сънхва, че седи с мъжа си в театъра. Партерът е почти наполовина празен. Мъжът казва, че Елиза и годеникът ѝ също са искали да дойдат на представлението, но им предложили само лоши билети, три за 1,5 гулдена. Тя отвръща, че не е голяма беда. Отгатнахме, че мислите на съня са свързани със съжалението ѝ за ранната женитба и с недоволството от съпруга. Любопитно е как от тези мрачни мисли се е получило осъществяване на желание и къде в манифестирания сън са неговите следи. Знаем вече, че цензурата е елиминирала от съня елемента „рано, прибързано“. За него загатва празният партер. Загадъчното „три за гулден и половина“ сега вече е по-разбираемо с помощта на символиката, която междувременно усвоихме¹⁵. Числото три

* Тук не се спирам на друго близко до ума тълкуване на числото 3 при бездопга лоя, защото в конкретния случай анализът не е под материал за него.

лаистина означава мъж и манифестираният елемент лесно се превежда като: купуване на мъж със зестра. („С моята зестра можех да си купя десет пъти по-добър.“) Женитбата явно е заменена с отиването на театър. Прекалено рано купените билети директно заместяват прекалено ранната женитба. Това заместване обаче е резултат от осъществяването на желанието. Нашата пациентка не е била винаги така недоволна от ранната си женитба, както в деня, когато е научила за сгодяването на приятелката си. Навремето тя се гордеела с това и се е чувствала предпочетена пред приятелката си. Казват, че след сгодяването си наивните девойкч често не скриват радостта си, задето скоро ще могат да посещават забранените пиеси в театъра, ще им е позволено да гледат всичко. Първоначално това любопитство несъмнено е насочено към половия живот, по-специално към този на родителите, а по-късно се превръща в силен мотив, подтикващ девойките към ранна женитба. Затова е логично заместването на женитбата с посещение на театъра. В сегашното си съжаление за ранното омъжване пациентката си припомня времето, когато то е било осъществяване на нейно желание, което с задоволило любопитство го е ръководило от старото желание, замества омъжването с отиване на театър.

Може да се каже, че избрахме пай-подходящия пример, а, че да докажем скрито осъществяването на желание, по този начин би трябвало да подхождаме и към другите случаи. Лаз нямам възможност да ни демонстрирам тона и само ще изрека убеждението, че то навсякъде сиолучва. По ще се спрем още малко на този въпрос от теорията. Опитът ме е научил, че от цялото учение за сънищата той е най-застрашеният и от него тръгват много противоречия и недоразумения. Основна това вие може би имате впечатлението, че съм отиел част от тезата си, понеже казах, че сънят е или осъществено желание, или неговата противоположност - осъществен страх или наказание. Може би смятате, че сега с момешът да ме принудите на още повече отстъпки. Чунал съм също и упрека, че представям твърде кратко и поради това неубедително псцагя, които на самия мене ми го приият очевидни.

Често някой, когато по ни е следвал в сънотълкуването

то дотук и е приел всичките му досегашни резултати, се спира пред осъществяването на желанията и пита: Да приемем, че сънят винаги има смисъл и този смисъл може да се разкрие чрез психоаналитичната техника, но защо напук на всяка очевидност той винаги трябва да се напъхва във формулата за осъществяването на желание? Защо това нощно мислене да не е така разнообразно, както мисленето ни през деня, и сънят да означава веднъж осъществено желание, друг път, както сам казахте, обратното — осъществено опасение, после намерение, предупреждение, колебание с претегляне на всички „за“ и „против“, упрек, угризение на съвестта, опит да се подготвим за нещо предстоящо и т. н.? Защо винаги трябва да е желание или най-много неговата противоположност?

Някой би могъл да помисли, че разногласието по този въпрос е маловажно, след като във всичко друго сме постигнали съгласие. Достатъчно е, че открихме смисъла на сънищата и пътищата за неговото разгадаване; не е от първостепенно значение, ако схващаме този смисъл твърде тясно. Но нещата не стоят така. Недоразумението в този пункт засяга същността на познанието ни за сънищата и неговата стойност за бирането на неврозите. И после, онази отстъпчивост, която в търговските дела се цени като „кулантност“*, в научния живот е неуместна и дори вредна.

Първият ми отговор на въпроса, защо сънят не е така многозначен, гласи както обикновено в такива случаи: Не знам защо не е. Аз нямам нищо против да бъде. Само една подробност противоречи на това по-популярно и по-удобно разбиране за съня — че в действителност не е така. Вторият ми отговор ще наблегне па това, че па мен самия не е чуждо допускането за възможността сънят да съответства па многообразни мисловни форми и интелектуални операции. В описанието на един клиничен случай съобщавам за сън, сънуван през три последователни нощи, а после вече не, и обяснението ми е, че сънят съответстваше на *намерение* и нямаше нужда да се повтаря, след като то беше вече изпълнено. По-късно публикувах един сън, който отговаряше на признание. Тогава как мога да си противореча и

* От френски: сговорчивост. — Б. пр.

да твърдя, че сънят винаги представлява изпълнено желание?

Правя го, защото не искам да допусна едно елементарно недоразумение, което може да унищожи всички плодове на усилията ни за разгадаване на съня — недоразумението да се смесва сънят с латентните негови мисли и да се твърди за него нещо, което важи единствено за тях. Съвсем вярно е, че сънят може да представлява и да замества всичко, изброено по-горе: намерение, предупреждение, размишление, потготовка, опит да се реши някакъв проблем и т. н. Но ако се вгледате както трябва, ще видите, че всичко това важи само за латентните съновни мисли, които са преобразувани в съня. От сънотълкуването научаваме, че в несъзнаваното си мислене човек се занимава с такива намерения, подготовки, пресмятания и прочее, от които после съновната работа прави сънища. Ако в дадения момент не се интересувате от тази съновна работа, а се интересувате силно от несъзнаваната мисловна дейност на човека, тогава може да елиминирате съновната работа и да кажете за съня, на практика съвсем правилно, че съответства на предупреждение, намерение и т. н. В психоаналитичната дейност това се случва често: стремим се да разрушим формата на съня и да достигнем до латентните мисли, от които е произлязъл.

Така между другото, като обърнахме внимание на латентните съновни мисли, узнахме, че всички тези извънредно сложни душевни процеси могат да протичат със съвсем малко — колкото забележителен, толкова и смислен резултат!

По-важно за да се върнем на въпроса — вие сте правили сметка да си дадете сметка, че сте си послужили със същата формулировка, и да не отнасяте разглежданото многообразно съдържание към същността на съня. Когато говорите за „сън“, трябва да разбирате под това или манифестиран сън, тоест продукта на съновната работа, или най-много самата съновна работа, тоест този психичен процес, който превръща латентните мисли в манифестиран сън. Всяка друга употреба на думата с объркване на понятията което няма да донесе нищо добро. Ако твърденията ви се отнасят до стоящите зад съня латентни мисли, кажете го направо и не замъглявайте проблема за сън?

с небрежен начин на изразяване. Латентните мисли са материалът, от който съпновната работа оформя манифестирания сън. Защо смесвате материала с работата по неговото оформяне? Тогава по какво ще се различават от онези, които познават само продукта от работата и не могат да си обяснят от какво и как е направен?

Съновната работа, която въздейства върху мисловния материал, е единственото съществено нещо в съня. На теория нямаме право да я пренебрегваме, макар в някои практически ситуации да го правим. Аналитичните наблюдения показват, че тя никога не се ограничава с това да превежда мислите на познатия ви архаичен и регресивен език. Тя винаги добавя нещо, което не принадлежи към латентните мисли от деня, но е същинският двигател на сънообразуването. Тази задължителна добавка е също така психичното желание, в чието осъществяване се преобразува съновното съдържание. Така че сънят може да бъде всичко — предупреждение, намерение, подготовка и т. н., доколкото имате предвид представяните от него мисли; в същото време той винаги е осъществяване на неосъзнато желание и е само тона, ако го разглеждате като резултат от съновната работа. И, от друга страна, сънят никога не е просто намерение или предупреждение, а винаги намерение или нещо подобно, преведено на архаичния език с помощта на несъзнаваното желание и преобразувано в осъществяване на това желание. Едната характеристика — осъществяването на желанието, е постоянна; другата може да варира, може от своя страна да бъде желание, тоест сънят да изобразява осъществяването на едно несъзнавано желание посредством латентно желание от предния ден.

Ат разбирам всичко това много добре, но не знам дали успех да го направя разбираемо и за вас. Затруднявам се още да ви го докажа. От една страна, доказателството не е възможно без грижлив анализ на много сънища, а, от друга страна, този най-труден и най-важен момент от разбирането ни за сънуването не може да се изясни убедително извън връзката му с въпроси, които ще разгледаме по-късно. Мислите ли, че изобщо е възможно да се проникне много дълбоко в природата на едно явление, без да се разгледат други подобни

япленига, като се има предвид колко тясно всичко е свързано едно с друго? Тъй като още не знаем нищо за паи-бчзкия родственик на съня — невротичния симптом, ще трябва и тук да се задоволим с постигнатото засега. Искам само да ви дам още един пример и едно ново разсъждение.

Да вземем пак онзи сън, към който вече многократно се връщахме, съня за трите театрални билета за 1,5 флорини. Уверявам ви, че отначало избрах този пример непреднамерено. Вие знаете какви са латентните му мисли. Яд, че е избързала толкова с омъжването си при новината за годежа на приятелката ѝ, недоволство от съпруга, щяла е да получи по-добър, ако е почакала. Познаваме и желанието, превърнало тези мисли в сън; това е желанието да може да посещава театъра, което по всяка вероятност произлиза от старото любопитство да разбере най-сетне какво е да си женен. Както е известно, при децата това любопитство винаги се насочва към сексуалния живот на родителите, тоест има инфантилен характер, и доколкото по-късно продължава да съществува, корените му са в детството. А, за новината от предния ден не е била новод за събуждането на това любопитство, а само за яд и съжаление. Това желание първоначално липсва в латентните мисли на съня и инс можяхме да вместим резултата от сънотълкуването и анализа, без да се съобразим с него. Сам по себе си ядт.1 не може да се сънува; от мисълта „беше глупост да се омъжи толмжа ршю“ не би могъл да възникне сън, преди гп дл е рачбудплл старото желание да се рпчбере най-сетне какмо става в брака. Тона желание оформя съдържанието на съня, като заменя женитбата с посещение в театъра и му придава формата на порано осъществено желание: „Сега вече мога да ходя па театър и да гледам всичко забранено, а ти не можеш; ач С.М омъжена, а ти трябва да чакаш.“ По такъв начин ееппната ситуация се превръща в нейната противоположност, на мястото на днешното поражение е поставен предишен триумф. Впрочем тук задоволяването на любопитството се преплита със задоволяването на егоистичното желание па победа в съперничеството. Това задоволяване определя манифсстираното съдържание на съня, в които гя паче гина седи в театъра, докато приятелката не е могла да влезе. Върху тази си-

гуация на удовлетворение се наслагват като неподходяща и неразбираема модификация онези елементи от съдържанието, зад които се крият латентните мисли. Съно-•ълкувансто трябва да пренебрегне всичко, което изоб- >азява осъщественото желание, и да възстанови от остатгалитс загатвалия неприятните латентни мисли.

Разсъждението, което искам да изложа, трябва да Бокусира вниманието ви върху изведените сега на пре-;ен план латентни мисли. Моля ви да не забравяте, че -е са, първо, несъзнавани, второ, напълно разбираеми I свързани, така че изглеждат естествена реакция спря-ло повода за съня, трето, че те могат да бъдат какво \a е душевно вълнение или интелектуална операция, ^ега още по-определено от преди ще нарека тези мисли ,остатъци от деня", все едно дали сънувалият ги призна-ва, или не. После ще ги разгранича от латентните съ-ювни мисли, като в съответствие с предишната слово-/потреба ще наричам латентни мисли всичко, което (аучаваме от сънотълкуването, докато остатъците от де-ня са само част от тези латентни мисли. В такъв слу-18И нашето гледище се свежда до това, че към остатъ» ците се е прибавило нещо, което също е принадлежало ъм несъзнаваното, някакво силно, но потиснато желаше, и единствено на него се дължи възникването на ъня. Въздействието на това желание върху остатъците ъздаза другата част от латентните съновни мисли, оято вече не изглежда задължително разумна и раз-жраема въз основа на будния живот.

За отношението между остатъците от деня и не-ъзнаваното желание си бях послужил с едно сравне-те, което тук мога само да повторя. За да се създаде дно предприятие, е необходим капиталист, който да окрие разходите, и предприемач, който има идея и знае ак да я разработи. Ролята па капиталиста при фор-шрането на съня винаги се изпълнява от несъзнава-ото желание; то дава психичната енергия за сънообра-уването. Предприемачът е остатъкът от деня, който ре-лава как да се използват средствата. Разбира се, ка-питалистът може сам да притежава идеи и компетент-ост, а предприемачът — капитал. Така се опростява итуацията на практика, но се затруднява теоретично-о ъ разбиране. В икономиката това лице винаги ще ъде разделяно на двата му аспекта — капиталист и

предприемач — и така ще се възстановява ситуацията, от която изходихме при сравнението. При сънообразуването се срещат същите варианти; предоставям на вас да ги формулирате.

Отгук не можем да продължим по-нататък, защото предполагам, че отдавна ви измъчва един въпрос, който заслужава да бъде чул. Наистина ли, питате вие, остатъците от деня са несъзнавани по същия начин, както и несъзнаваното желание, което трябва да се прибави към тях, за да ги направи годни за сънуване? Вярно сте предусетили. Това е решаващият момент в цялата работа. Те не са неосъзнати по същия начин. Съновното желание принадлежи към друг вид несъзнавано, към онзи, на когото приписахме инфантилен произход и специални механизми. Би било съвсем подходящо тези две форми на неосъзнаване да се разграничат чрез различни наименования. Но нека по-добре да почакаме, докато се запознаем с феномените на неврозата. И без това ни упрекуват, че първият вид несъзнавано бил фантазмагория; представете си какво ще кажат, когато признаем, че са ни нужни два вида.

Нека спрем дотук. Отново чухте нещо незавършено; но ис е ли обнадеждаваща мисълта, че то има продължение, което ще бъде разкрито или от нас, или от други след нас? И не научихме ли и така достатъчно нови и изненадващи неща?

Л е к ц я XV

СЪМПГ.ППИ II К1М1ТПК.П

Дами и господа! Нека не напускаме областта на сънищата, без да сме разгледали най-честите съмнения относно досегашните ни открития и схващания. Внимателните слушатели сред вас сигурно също са натрупали у с'ебс см такъв материал.

1. Може би сте добили впечатлението, че въпреки коректното придържане към техниката резултатите от съпотълкуиането са твърде неопределени и не е възможно маипфоопрапняг сън да се преведе еднозначно в латентни съпоипп мисли. Първият ви довод за това ще бъде, че никога по знаем дали даден елемент от съня трябва да се разбира буквално или символично, защо-

то нещата, използван-и каго сим-воли, продължават да представляват и самите себе си. Но ако не можем обективно да определим това, сънотълкува««е»то в този пункт остава произволно. По-нататък поради съвпадането на противоположностите в съновната работа ие може ни-КЮа да се каже дали елементът трябва да се разбира в положителен ллн в отрицателен смисъл, «ато самия той или като «еловата противоположност. Още една възможност *sa* своеволие на тълкуващия. Трето, предвид честите и всевъзможни обръщания на смисъла в съня тълкувателят е свободен произволоо да предполага такива на кое да е място. Накрая сигурно сте чули, че едно тълкуване рядко се приема за единствено възможното. Има опасност да се подмине друго, също напълно приемливо. При тези обстоятелства стигате до извода, че на тълкувателя *e* позволено едно своеволие, несъвместимо с обективната сигурност на резултатите. Можете също да решите, че винага *е е е съня, а че нашето сънотълкуване е несвършено поради неправилните ни възгледи и начални донуоклнии.

Всичките ви разсъждения са безупречни, но мисля, че не оправдават заключенията ви *m* и *u* диете посоки — че сънотълкуването ни е произволно и че недостатъците на резултатите поставят под въпрос основанията на метода. Ако заместите думите „своеволие на тълкувател,!“ със „сръчност“, „опит“, „проникновение“, тогава ще се съглася с вас. Този субективен момент наистина е неизбежен, поне що се отнася до трудните за тълкуване случаи. Но и при другите научни занимания не е по-различно. Няма как да се избегне обстоятелството, че една техника не се владее и използва еднакво добре от всички. Онова, което привидно изглежда произволно, например тълкуването на символите, се преодолява чрез анализа на възшшовръчките между отделните съпвни мисли, между съня и живота на сънувалия го и на цялата психична ситуация. А изнодът, който се прави от несвършенствата на тълкуването за неправилността на схващанията ни, се обезсилва от наблюдението, че многозначността или неопределеността на съня е необходимо негово качество.

Нека си спомним, че съновната работи превежда латентните мисли на съня на примитивен, наподобяващ образното писмо език. Но на всички примитивни изрази

системи са присъщи такива неопределености и- двусмислия, а нямаме основание да се съмняваме в годността им за употреба. Знаете, че съвпадането на противоположностите при съпознат» работа е аналогично на така наречения „противоположен смисъл на първичните думи" и най-древните езици. Езиковецът Д". Абел (1884), на когото дължим това наблюдение, ни предупреждава да не смятаме, че съобщенията, които хората са си правили с помощта на такива амбивалентни думи, са били двусмислени. Тон-ът и жестът са показвали съвсем ясна кой от двата смисъла има предвид говорещият. При писането жестът е бил заместваан с допълнителен, неизговарящ се образен знак, например с рисунката на небрежно приклеанал или стегнато изправен мъж в зависимост от това, дали двусмисленият йероглиф *кен* е означавал „слаб" или „силен". Така въпреки много-зпачността на звуковете и знаците недоразуменията са били избягвани.

В старите изразни системи, например в писмености-те па най-древните езици, се откриват редица неопре-делеисги, които ние днес не бихме търпели в езика си. Например в някои семитски ез-ици са били изписвани, само съгласните. Читателят е трябвало сам да се до-сети за пропуснатите гласни въз счюна па познанията си, и па контекста. Не съвсем същото, но подобно е поло» жмшето при йероглифното писмо, поради което произ-цошеппо Н'и спфостипегекия език остава непознаго за нас. Спешеното пжмо па стишипиге се отличава и е други неоиределоносги. Пишещият с имал например свободата да подреди йероглифите отдясно наляво или отляво надясно. При четенето човек трябва да се ориен-тира по посоката, в която са обърнат лицата на хора и а, птиците и т. н. Но пишещият е можел да подрежда йероглифите и вертикално, а при надписването на малки предмети — и още по-различно, ог съображения за красота или по-добро използване на мястото. Но най-затрудителното в йероглифното писмо с, че то не познава отдалечии, така че се знае дали знакът принадлежи към предишната дума, или е начало на нова. В персийското клипообразно писмо еДин полегат клин е служел за „отдсдител" на думите.

£дин истински древен език, с който обаче и до ден

днешен си служат 400 милиона души, е китайският. Да не помислите, че разбирам нещо от китайски; само съм се информирал за него с надеждата да открия аналогии с неопределеностите в съня. И очакването ми не беше излъгано. Китайският език е пълен с такива неопределености, от които могат да ти се изправят косите. Както е известно, той се състои от срички, изговаряни самостоятелно или в комбинация по две. Един от основните диалекти има около 400 такива срички. И тъй като речникът на този диалект се изчислява на близо 4000 думи, получава се, че всяка сричка има средно десет значения, някои по-малко, но затова пък други повече. Има редица начини да се избегне многозначността, тъй като само от контекста не може да се отгатне кое от десетте значения па сричката иска да изрази говорещият. Към тези начини спадат свързването на две срички в съставна дума и използването на четири различни „тона“ за изговарянето на една сричка. Още по-интересен за нашето сравнение с фактът, че в този език почти няма граматика. За никоя от едносричните думи не може да се каже дали е съществително, глагол или прилагателно, липсват всички изменения на думите, по които се разпознават родът, числото, падежът, времето или наклонението. Езикът се състои, така да се каже, само от суров материал, както съновната рабога превръща езика на нашите мисли в суров материал, отказвайки се от изразяването на отношенията. В китайския при всички случаи на неопределеност решението е предоставено на слушателя, който се ориентира по контекста. Записал съм си като пример една китайска поговорка, която в буквален превод гласи:

„Малко което вижда много което чудно.“ Не е трудно за разбиране. Може да означава: „Колкото по-малко е видял някой, па толкова повече неща се учудва“ или „Много неща са странни за оня, който малко е видял“. Няма значение кой от двата превода ще разберем, те се различават само граматично. Въпреки тези неопределености, уверяват ни, китайският език бил отлично средство за изразяване на мислите. Следователно неопределеността не води непременно до неяснота.

Трябва обаче да признаем, че при изразната система на съня положението е далеч по-неблагоприятно,

отколкото при всички тези древни езици и писмености. Защото в крайна сметка тяхното предназначение е комуникацията, те са направени така, че да бъдат разбрани, все едно по какви пътища и с какви средства. Но тъкмо тази черта отсъства при съня. Сънят не се стреми да каже някому нещо, той не е средство за комуникация, напротив, целта му е да остане неразбран. Ето защо не бива да се учудваме и смущаваме, ако се окаже, че много от неговите неясноти и неопределености остават неразгадани. Безспорна печалба от нашето сравнение е изводът, че тази неопределеност, която се използва като аргумент срещу сънотълкуването, е закономерна черта на всички примитивни изразни системи. Действителната разбираемост на съпя може да се установи само с практикуване и опит. Аз мисля, че тя е значителна, и съпоставянето на резултатите, получени от различни квалифицирани аналитици, потвърждава впечатлението ми. Известно е, че некомпетентните среди, в това число и научните некомпетентни среди, обичат да парадират с високомерен скептицизъм, когато едно научно постижение се сблъска с трудности и неясноти. Мисля, че това е несправедливо. Може би не всички от нас са чували, че подобна ситуация се е получила при разчитането на вавилонско-асрийските надписи. Било с време, когато общественото мнение смятало хората, занимаващи се с разчитане на клипообразното писмо, за фалгазори, а цялото изследователско направление — за „шарлганпно“. По през 1857 година Кралското дружество на науките в Лондон на Азия направило рошапач експеримент. То поискало четирима от май-видните изследователи на клиновидното писмо, *Роулинсън, Хинкс, Фокс Толбът* и *Оперт*, да разчетат независимо един от друг новооткрит надпис и да изпратят резултатите в запечатани пликове. След сравняването на четирите прочита било обявено, че съпадението им оправдава доверие в досегашните резултати и в по-нататъшните проучвания. Така насмешките на образованите лаици постепенно стихнали и днес сигурността в разчитането на документ те, написани на клиновидно писмо, е нараснала ГИМШФСДНОМНОГО.

2. Втора поредица от възражения с тясно свързана с впечатление т, споделяно навярно и от вас, че много от решенията, на които сме принудени да се спрем при

сънотълкуването, изглеждат насилени, изкуствени, изсмукани от пръстите, дори комични. Тези твърдения са толкова чести, че аз вземам наслуки последното, което съм чул. Слушайте. В свободната Швейцария съвсем наскоро един директор на педагогическо училище е бил уволнен заради заниманията му с психоанализа. Той подал жалба и един бернски вестник публикува решението на училищните власти по неговия въпрос. Ще цитирам няколко изречения от този документ, които се отнасят до психоанализата: „Изненадва освен това, че много от примерите, разглеждани в споменатата книга на д-р Пфистер от Цюрих, са нарочно търсени и изкуствени. Ето защо е учудващо, че един директор на педагогическо училище приема безкритично подобни твърдения и лъжливи доказателства." Тези изречения се представят като „безстрастна преценка". Но на мене ми се струва, че по-скоро тази безстрастност е „изкуствена". Нека разгледаме твърденията по-отблизо, тъй като по всяка вероятност малко размисъл и познания няма да навредят и на една безпристрастна преценка.

Наистина е забавно да се гледа колко бързо и уверено някои хора могат да си съставят мнение за най-сложните въпроси на дълбинната психология въз основа само на първите си впечатления. Тълкуванията им се струват търсени и изкуствени, не им харесват, следователно са погрешни и цялата тази работа не струва нищо; и през ум не им минава другата възможност, че има специални причини, поради които тълкуванията изглеждат така, откъдето естествено следва въпросът, кои са тези причини.

Въпросното обстоятелство се дължи главно на изместването, което вие опознахте като най-силното средство па съновната цензура. С негова помощ тя гъздава заместители, които нарекохме загатвапин. Но те не се разпознават лесно, трудно се намира обратният път от тях към същественото, те са свързани с него чрез най-чудновати, необичайни, външни асоциации. Но в тези случаи се касае за неща, които трябва да бъдат скрити, да не се издадат; тъкмо това е целта на цензурата. А щом нещо е скрито, не можем да очакваме, че ще го намерим на предназначенията за него място. В това отношение днешните гранични власти са по-хитри от швейцарските училищни власти. Когато търсят докумен-

ти и записки, те не се задоволяват да гледат в папките и портфейлите, а допускат, че шпионите и контрабандистите могат да носят забранените неща в най-скритите ъгли на облеклото си, където решително не им е мястото, например между двойните подметки на ботушите. Открит ли ги там, те наистина са били търсени, но и намерени.

Когато приемаме за възможни най-далечните, страни или комични връзки между латентния елемент на съня и манифестирания му заместител, се ръководим от богатия опит на много случаи, разрешението на които обикновено не сме намерили ние. Често е невъзможно да стигнем сами до тълкуването; никой човек с нормално мислене не може да се досети за такава връзка, Сънувалият ни дава превода — или отведнъж, с непосредствено хрумване (той го може, нали у него се е образувала тази заместителна връзка), или като ни предостави толкова материал, че решението да не изискува вече особена проникателност, да се натрапва от само себе си. Ако сънувалият не ни помогне по един от двата начина, даденият манифестен елемент ще остане зашшаги неразбираем. Позволете ми да добавя още един наскоро срещнат пример. Моя пациентка изгуби баща си по време на лечението. Опогава тя използваше всеки повод да го съживи в съня си. В един от сънищата бащата се появява в определен контекст, който тук няма значение, по къща: *Единадесет и четвърт, единадесет и половина, дванадесет без петнадесет*. Пациентката има само едно хрумване за тази връзка с тази странност — че баща си обичал децата да бъдат точил на масата за обед. Това несъмнено беше свързано със сънувания елемент, но не говореше нищо за произхода му. Тогавашната ситуация в терапията даваше основания ..) подозрението, че в този сън има дял един грижливо потиснат бунт срещу обичания и уважаван баща. Проследявайки по-нататък хрумванията си, привидно без връзка със съня пациентката разказа, че предния ден » нейно присъствие били обсъждани много психологични въпроси и нейн роднина казал: „Първобитният човек (пем. *Urmenscli* --• б. пр.) продължава да живее във всеки от нас." И сега случаят като че ли се изясни. Това беше станало чудесна възможност да се стъпва отново покойният баща. В съня си тя го превръща в Uhr-

mensch (от Ulir — часовник, Mensch — човек, б. пр.), като го кара да съобщава обедното време па всеки четвърт ч ле.

Ие може да се отрече, че този пример наподобява каламбур. Наистина много чеего шегата па съня се взема за шегата на тълкувателя. Има и други примери, при които не е лесно да се реши дали се касае за шегата или за сън. Спомняте си обаче, че подобно съмнение пи обземаше и при някои гозорпи грешки. Един паиент разбаза свой сън, в който чичо му го целунал, докато седели в неговия авто(мобил). Той сам много бързо прибави тълкуването: *автовротизъм* (термин от учението за либидото, които означава задоволяване без чужд обект). Дали този човек си позволи да се пошегува с нас, като представи хрумнал му каламбур за сън? Не вярвам, той наистина го е сънувал. Но откъде идва това удивително сходство? Навремето този въпрос ме отклони за молко от първоначалния път, като ми наложи да предприема задълбочено изследване на вица. От него излезе, че вицът възниква, когато една предсъзиавана мисъл за момент се предостави за иесъзнавапа преработка, откъдето тя се връща като виц. В несъзиаваното тя претърпява въздействието на властващите там механизми — съгъстяването и изместването, тоест същите, които участват и в съповпата работа, и на тази общност трябва да се отдаде срещаната прилика между вица и съня. Ала непреднамереният „съновен виц" не носи нищо от удоволствието на истинския. Защо, ще научите, ако се задълбочите в изучаването на вицовете. „Съновният виц" прилича на несполучлив виц, той не е смешен, оставя ни равнодушни.

Тук вървим по стъпките па древното съпогадапие, което пи е оставило наред с многото неизползваем материал и някои добре разтълкувапи сънища, при които едва ли бихме го надминали. Ще ви разкажа един сън с историческо значение, сън на Александър Македонски, за който съобщават с известни несъвпадения *Плутарх* и *Аргемидор Далдиански*. Докато обсаждал защитавания упорито град Тир (322 г. пр. н. е.), императорът сънувал ед;1а нощ танцуващ сатир. Съногадзтелят на войската *Аристандър* разтълкувал съня, като разложил думата „сатир" на а& Търо? („твой е Тир") и обещал победа над града. Това тълкуване подтикнало Алексан-

дър да продължи обсадата и накрая той превзел Тир. Макар да изглежда изкуствено, тълкуването безспорно е правилно.

3. Ще ви направя, предполагам, силно впечатление да чуете, че срещу нашето схващане за съня отправят възражения и хора, които като психоаналитици дълго време са се занимавали с тълкуването на сънища. Би било странно да останат неизползвани такива богати възможности за нови заблуждения, затова чрез смесване на понятията и неоснователно обобщаване се стигна до твърдения, които по своята несъстоятелност не отстъпват на медицинското разбиране за съня. Едното от тях вече познавате. Според него сънят се опитва да ви приспособи към действителността и да реши предстоящите ви задачи, тоест преследва „планираща тенденция“ (*Л. Медер*). Вече казахме, че това твърдение смесва съня с латентните мисли, тоест пренебрегва съпвната работа. От една страна, то не е нещо ново като характеристика на пссьзнаваната душевна дейност, към която принадлежат съиовните мисли, а, от друга страна, не я изчерпва, защото пссьзвавапага душевна дейност се занимава с много други неща освен с подготовка на бъдещето. Друго, още по-голямо заблуждение лежи в основата на твърдението, че зад всеки сън се открива „клаузата па смъртта“. Пс знам какво точно означава тази формула, по предполагам, че зад ися се крие смесване на съня с цялостната личност на сънувалия го.

Едно неоправдано обобщение, направено въз основа па малък брой подходящи примери, е твърдението, че всеки сън допускал две тълкувания — едно като тези, които разглеждахме досега, така нареченото психоаналитично, и друго, наречено анагогично*, ориентирано не към нагоните, а към по-висшите прояви на душата (*Х. Зилберер*). Наистина има отделни такива сънища, но напразно бихте се опитвали да подчините на това схващане по-съществена част от сънищата. А след всичко, което чухте, ще ви се вгдп съвсем непонятно твърдението, че всеки сън трябва дл се тълкува каго бпсоксуален, като съчетание па мъжка и женска тенденция (*А. Адлер*). Срещат се, разбира се, и такива сънища;

* От „анагогия“ — ривинниоиио общуп.ше с висшите псбеслп сили. — Б. пр.

по-късно ще научите, че те са построени по същия патен, както някои хистерични симптоми. Споменавам всички тези открития на нови общи черти на съня, за да ви предупредя за тях пълно най-малкото да ви покажа ясно как ги преценявам.

4. Един ден обективността на изследванията върху съня беше поставена под въпрос от наблюдението, че подложените на аналитична терапия пациенти нагаждат съдържанието на свои те сънища според предгючии"тапите от техните лекари теории — едни сънуват предимно сексуални желания, други — стремеж към надмошце, а някои дори прераждането (*В. Щекел*). Значението на това наблюдение намалява, като се вземе предвид, че хората са сънували далеч преди появата на психоаналитична терапия, която да насочва сънищата им, и че сегашните пациенти са сънували и преди да започнат лечението си. Тази новост скоро се разкрива като нещо самоонятно и несъществено за теорията на сънищата. Подбуждащите съня дневни впечатления са остатъци от силните интереси в будно състояние. Ако думите и съветите на лекаря са придобили значение за пациента, те влизат в кръга на остатъците от деня, могат да станат психични стимули за съобразуването, както другите емоционално наситени интереси от деня, и въздействието им наподобява това на соматичните дразнителни по време на спане. Кякто другите подбудители на съня, к внушените от лекаря мисли могат да се явят в манифестираното съновпо съдържание или да се открият в латентното. Знаем, че сънищата могат да се предизвикват и експериментално, поточно — част от съновпния материал да се въвежда отвън. Така че при тези въздействия ролята на аналитика не е по-различна от тази на експериментатора, например на *Мурли Вулд*, който разполагал по определен начин крайниците на опитните лица.

На сънуващия често може да се внуши за какво да сънува, но никога — как да го сънува. Механизмът на съновната работа и несъзназаното желание не се по-дават на никакво въздействие. Още когато разгледахме сънищата, възникващи в отзет на соматичен дразпител, видяхме, че своеобразието и самостоятелността на съновния живот се проявяват в реакцията на съня спрямо телесните или душевните дразнителни. Така че

и тона твърдение, поставящо под въпрос обективността и изучаването на сънищата, пак почива върху смеси?) не на понятията — този път на съня и съновния материя т.

Ето какво исках да ви кажа, дами и господа, за ирроб. гсмите на съня. Вие се досещате, че пропуснах много неща, и сами видяхте, че не успях да бъда изчерпателен по повечето въпроси. Причината с във връзката между феномените на съня и неврозите. Ние изучавахме съня каго въведение към учението за неврозите и това несъмнено е по-правилно, отколкото ако блхме тртнали по обратния път. Но както сънят е подготовка за разбирането на неврозите, така, от друга страна, той може да се проумее истински едва след като се опознаят невротичните явления.

Не знам какво мислите вие, но аз трябва да ви кажа, че не съжалявам, задето отделих такава голяма «асг от вашето внимание и определеното *ш време за проблемите на съня. Няма друг обект, с помощта на който можете така бързо да се убедите във верността на основните психоаналитични положения. Нужни са много месеци и дори години напрегната работа, за да се покаже, че симптомите на едно невротично заболяване имаг смисъл, служат на определена цел и произтичат от жизнения път на страдащия човек. Дока го за да се демонстрира същото за един па пръв поглед неразбираем и объркан сън, са достатъчни няколко часа и с тона се потвърждава! всички основни допускания на пснхоаиаали Iата - иегкшаилинге душсшш процеси, особените механизми, ни кои ю те се подчиняват, и движещите снлм, проявяващи се чрез тях. Н ако към все-странната аналогия между съня и невротичния симптом отнесем и бързината, с която сънувалият се превръща в буден и разумен човек, добиваме увереността, че и неврозата се дължи само на променено съотношение между силите в душевния живот.

ЧАСТ ТРЕТА
ОБЩА ТЕОРИЯ ЗА НЕВРОЗИТЕ

Лекция XVI
ПСИХОАНАЛИЗА И ПСИХИАТРИЯ

Дами и господа! Радвам се, че след цяла година ви виждам отново, за да продължим разискванията си. Миналата година ви изложих психоаналитичното тълкуване на грешките и сънищата; тази година искам да ви въведа в разбирането за невротичните явления, които, както скоро ще видите, имат много общо с грешките и сънищата. Но ще ви кажа от самото начало, че този път отношението между мен и вас няма да бъде същото, както през миналата година. Тогава се стараех да не предприемам нито една стъпка без ваше съгласие, дискутирах много с вас, подчинявах се на възраженията ви, всъщност признавах вас и вашия „здрав разум“ за решаващата инстанция. Това вече не е възможно, и то по съвсем проста причина. Грешките и сънищата бяха за вас познати явления; може да се каже, че имамте с тях толкова опит, колкото и аз или поне не ви беше трудно да придобиете този опит. Областта на неврозите обаче ви е чужда; ако сами не сте лекари, вие нямате до нея друг достъп освен моите сведения, а какво струва и най-добрата преценка, ако липсва основно познаване на преценявания материал.

Ала не схващайте изявлението ми в смисъл, че ще държа пред вас догматични речи и ще изисквам да ми вярвате безусловно. Това би било грубо недоразумение. Аз не искам да създавам убеждения, а да дам подтик за размисъл и да разклатя някои предразсъдъци. Ако непознаването на материята не ви позволява да си съставите мнение, не бива нито да вярвате, нито да отричате. Трябва просто да изслушате това, което ще ви разкажа, и да го оставите да ви въздейства. Убежденията не се придобиват така лесно; ако сме стигнали до тях без усилие, те скоро се оказват безполезни и не-трайни. Право на убеждение има само онзи, който като

мене дълги години е работил над една материя и с получил при това същите нови и изненадващи впечатления. Нужни ли са изобщо в интелектуалната сфера такива бързи убеждения, светкавични присъединявания, мигновени отричания? Не ви ли се струва, че „coup 'de foudre", любовта от пръв поглед, произхожда от съвсем различна област, от областта на чувствата? Дори от пациентите си ние не изискваме да са убедени привърженици на психоанализата. Такива пациенти за нас често са съмнителни. Най-желателното тяхно отношение към психоанализата е благосклонният скептицизъм. Затова опитайте се да позволите на психоаналитичното Схващане спокойно да се развива у вас редом с популярното или психиатричното, докато стане възможно двете да си повлияят взаимно, да се съпоставят и да формират едно становище.

От друга страна обаче, не бива нито за момент да смятате, че психоаналитичното схващане, което ви излагам, е някаква спекулативна система. То е по-скоро практически опит — или пряк израз на наблюдения, или ро.мултат от осмислянето на такива. Дали това осмисляне е правилно и изчерпателно, ще покаже по-нататъшното развитие на науката; все пак след близо две и половина десетилетия и в твърде напреднала възраст аз Моia без самохвалство да кажа, че този наблюдения са придобити с особено тежък, интензивен и задълбочен труд. Често имам впечатлението, че противниците ни изобщо не чемат под шиманио този произход на пантите твърдения, а ги смятат сякаш за субективни приумици, на които всеки може да противопостави каквото си иска. Това поведение не ми е съвсем понятно. Може би то идва оттам, че обикновено лекарите твърде малко се занимават с невротично болните, твърде невнимателно ги изслушват, поради което не могат да извлекат същественото от оплакванията им, да добият по-задълбочени впечатления. По този повод ви обещавам, че рядко ще нолемирам в хода на лекциите, най-малкото пък с отделни хорл. Не успях да се убедя в правотата на твърдението, че в спора се раждала истината. Мисля, че то произлиза от гръцката софистика и като пея надценява диалектиката. Напротив, имам чувството, че така наречената научна полемика е, общо взето, твърде безплодна, да не юворим, че почти винаги се изражда

в лична вражда. Допреди няколко години и аз можех да се похваля, че съм водил истински научен спор, макар с един-единствен учен (*Льовенфелд* от Мюнхен). Свърши се с това, че станахме приятели и останахме (такива до ден днешен. Но отдавна не съм повтарял опита, защото се съмнявам, че ще има същия резултат. Сигурно ще кажете, че такова отхвърляне на литературната дискусия говори за крайна невъзприемчивост към критика, за твърдоглавие или — както любезно се изразяват в научните среди — „кон с капаци“. Ще ви отговоря, че ако човек се е добрал толкова трудно до едно убеждение, има правото да го защитава с известно упорство. Освен това в хода на работата аз модифицирах, промених, заместих с нови някои съществени моменти от възгледите си, което, разбира се, всеки път обявявах публично. И какъв беше резултатът от тази откровеност? Един изобщо не обърнаха внимание на автокорекциите ми и продължават до ден днешен да ме критикуват за твърдения, които за мен самия отдавна вече нямат същото значение. Други пък ме упрекват тъкмо за тези промени и ме обявяват за непоследователен. Ами да, ако някой многократно е променял възгледите си, не заслужава да му се вярва, пали и последните му твърдения могат да се окажат погрешни! Но ако непоколебимо държи на вече казаното или не е склонен лесно да се откаже от него, тогава е твърдоглав и „кон с капаци“. Какво остава на човека при тази критика от две противоположни посоки, освен да бъде какъвто е и да се държи така, както повелява собственото му разбиране? Такова решение съм взел и аз, затова ще продължа да моделирам и дооформям учението си съобразно с трупация се опитам. Но и основните си схващания досега не се е налагало да променя нещо и се надявам, че и в бъдеще ще бъде така.

И тъй предстои да ви изложа схващането на психоанализата за невротичните явления. Смятам да изходя от разгледаните вече феномени както заради аналогията, така и заради контраста. Вземам за пример едно симптоматично действие, което наблюдавам у мнозина от имащите в приемния ми час. Аналитикът се чуди какво да прави с хората, които влизат в лекарския му кабинет и за четвърт час изливат пред него мъките на цял живот. Неговите по-дълбоки познания не му

позволяват да отсъди като другите лекари: „Нищо ви няма“, и да посъветва: „Идете на минерални бани.“ На въпроса, как постъпва с амбулаторните си пациенти, наш «олега сви рамене: налагал им глоба от еди-колко си крони. Затова сигурно няма да се учудите, че дори и при търсените психоаналитици приемният час не е много оживен. Аз съм сложил двойна врата между чакалнята и кабинета си и съм я тапицирал с филц. Целга иа тази мярка е очевидна. Въпреки това непрекъснато се случва влизашите от чакалнята в кабинета да пропуснат да затворят почти винаги и двете врати. Забележа ли това, настоявам с доста нслюбезен тон посетителят или посетителката да се върне и да ги затвори, дори да е някой елегантен господин или наконтена дама. Това изглежда неуместна педантичност. Случвало се е да се изложа с моето изискване, когато посетителят се е оказвал от онези, дето не могат да докоснат дръжка на врата и обичат придружаващите ги да им спестяват това. Но в повечето случаи съм имал право, защото човек, който се държи така и оставя вратата между чакалнята и кабинета на лекаря отворена, принадлежи към невъзпитаните и си заслужава пелюбезною отношение. Не бързайте да вземате страна, преди да с ге ме изслушали докрай. Защото тази небрежност на пациента се наблюдава единствено в случаите, когато е бил сам в чакалнята и оставя зад гърба си празна сую, никога когато е имало и други чакащи. Във втория случай той много добре разбира, че е п негов интерес да не го надслушнит, н не пропуска да затвори грпжлино и диетс прати. Така детерминирал, пропускът на иациопга не е ни го случаен, нито безсмислен, нито дори маловажен, защото, както ще видим, той осветлява отношението му към лекаря. Такъв пациент спада към множеството на онези, които търсят обществения авторитет, искат да бъдат заслепени, респектирани. Той лаиярио е попитал по телефона по кое време има най-Ма.іКО хора, очаквал е да види тълпа от търсеци помощ като пред филиал на Юлиус Майпл*. А ето че в,ппа ь праша, при тона обзаведена с крайна скромност чакалня п оп.чпа поразен. Трябна да отмъсти на

* Австрийска фирми за гъртиня с храниюлик стоки, пред магазините па която прел войнаин се събирали големи опашки. -- Б пем. изд.

лекаря заради излишния предварителен респект и... забравя да затвори вратата между чакалнята и кабинета. С това иска да каже на лекаря: „О, няма никой и надали ще дойде някой, докато съм тук.“ Сигурно би се държал нелюбезно и пренебрежително и пв време на прегледа, ако високомерието му не се пресече още в началото с остра забележка.

В анализа на това дребно симптоматично действие няма нищо, което да не ви е вече познато — твърдението, че то не е случайно, а има мотив, смисъл и цел, че е във връзка с дадено душевн» състояние и представлява дребен признак за по-важни душевни процеси, А най-важното — че то не се осъзн-ава от извършва-» щия го, защото никой от пациентите, които оставят двете врати отворени, няма да признае, че с това е искал да изрази пренебрежението си към мен. Може би някои ще си дадат сметка, че са изпитали леко разочарование при вида на празната чакалня, но връзката между това впечатление и последвалото го симптоматично действие положително ще остане недостъпна за съзнанието им.

Сега ще съпоставим този малък анализ на симптоматично действие с наблюдението над една болна. Избирам случай, който е пресен в паметта ми, а освен това може да се изложи сравнително кратко. Защото всяко такова изложение трябва да бъде подробно.

Млад офицер, върнал се за малко в отпуск, ме моли да се заема с лечението на неговата тъща, която, макар да живее в пълно благополучие, трови живота на себе си и на своите близки с една нелепа идея. Запознавам се с 53-годишна добре запазена жена, любезна, непринудена, която с готовност разказва следното: Живее в провинцията, в напълно щастлн» брак с мъжа си, ръководещ голяма (фабрика. Не може да се нахвали с милото му и загрижено отношение към нея. Тридесетгодишен брак по любов, непомрачаван никога от раздор или ревност. Двете им деца — добре задомени. Съпругът ѝ продължава да работи само от чувство за дълг. Преди една година се случило нещо невероятно, непонятно за самата нея — повярвала веднага на едно анонимно писмо, което обвинявало примерния ѝ съпруг в любовна връзка с младо момиче; оттогава щастието ѝ е помрачено. По-точно случката била следната: Тя имала

камериерка, с която може би прекалено често обсъждала интимни въпроси. Тази камериерка преследвала с истинско ожесточение една друга девойка, постигнала много повече в живота, макар да била от същия произход. Вместо да постъпи на работа като прислужница, това момиче получило търговско образование, *започнало* работа във фабриката и поради недостига на персонал след мобилизирането на някои служители успяло да се издигне до хубава служба. Сега живеело в самата фабрика, общувало с всички високопоставени господа, които го наричали „госпожице“. Естествено, изостаналата в живота камериерка говорела най-ужасни неща за някогашната си съученичка. Веднъж нашата дама разговаряла с камериерката за един възрастен господин, който току-що бил на гости и за квгото се знаело, че не живее със собствената си жена, а поддържа връзки с друга. Тя сама не знае какво я е накарало да каже: „За мене би било най-страшното нещо да разбере, че и моят мъж си има любовница.“ На другия ден получила анонимно писмо, в което с преправен почерк ѝ съобщавали сякаш изпросената от съдбата новина. Тя решила — вероятно с право, — че писмото е дело на злобната камериерка, защото като любовница на мъжа ѝ се сочела именно мразената от камериерката госпожица. Но макар че веднага прозряла интригата, макар че познавала от обкръжението си достатъчно примери за това, как не трябва да се обръща внимание на такива подли доноси, писмото я съкрушило. Изпаднала в ужасна въчбуда и веднага пратила да повикат Мъжа ѝ, когато обсипала с яростни упреци. Той със смях отхвърлил обвинението и направил възможно най-доброто в случая. Повикал домашния лекар, който положил всички усилия да успокои нещастната жена. Понататъшните действия на двамата също били съвсем разумни. Камериерката била уволнена, мнимата съперница обаче — не. Оттогава, твърди болната, тя няколко пъти се успокоявала дотолкова, че да престане да вярва на писмото, но никога щгълно и никога за дълго. Достатъчно било да чуе името на госпожицата или да я срещне на улицата, за да я връхлети нов пристъп от съмнения, болка и упреци.

Такава е историята на болестта на тази почтена жена. Не е нужен голям психиатричен опит, за да се

рачбере, че за разлика от много други душещюболни тя представя своя случай в по-скоро смекчела форма или — както качваме пие — диссимулнра и че всъщност никога не е преставала да вярва в обвинението на анонимното ПИСМО.

Какво отношение ще вземе психиатърът към такъв един случай? Вече знаем как би се отнесъл към симптоматичното действие на пациента, който -гге затваря вратата на чакалнята. Ще го обяви за случайност, която ие гргтдставлява психологичен интерес и с която не си струва да се занимава. Но това отношение не може да се пренесе върху заболяването па ревнуващата жена, Симптоматичното действие изглежда без значение, но симптомът е нещо важно. Той е свързан със силно субективно страдание и обективно застрашава мирния живот на семейството. Следователно той е неоспорим психиатричен обект. Най-иапред психиатърът се опитва да характеризира симптома чрез някакво съществено свойство. Мисълта, измъчваща жената, *catvra* по себе си не -е нелепа; случва се възрастни мъже да поддържат любовни връзки с млади момичета. Но едно нещо в нея е нелепо и неразбираемо. Пациентката няма никакво друго основание 'да смята, че нейният нежен и верен съпруг принадлежи към тази иначе нередка категория, освен твърдението на анонимното писмо. Тя знае, че то *we* е доказателство, има задоволително обяснение за произхода 'му, следователно би трябвало да може да си *каже*, че няма причини за ревност; тя си го и казва, но «въпреки това 'страда така, като че ли .ревността и е напълно оправдана. Прието е такъв тип идеи, които са неподатливи ва логични и реалистични аргументи, да се наричат *налудни*. Тоест женицата страда от *надудна ревност*. Тона о може би иай-същеспсната характеристика па^случий.

След тази първа констатация психиатричният ни интерес ще се засили още повече. Щом *налудната* идея по може да се отстрани чрез реалистични аргументи, тя може би не произхожда от реалността. Откъде тогава? Съдържанието 'га *налудните* идеи бива най-рачлично, защо в нашия случай то е именно ревност? У какви хора възникват *налудни* идеи и по-специално такива за изневяра? Ето тук бихме искали да чуем психиатъра, но тук той мълчи. П [р обърне внимание само на един

от въпросите ни. *Ще* проучи историята на семейството, от което произхожда жената, и *може би* ще ни каже, че иалудните идеи се срещат у лица, в чиито семейства има и други случаи на такива или подобни психични разстройства. С други думи, тази жена е развила налудна идея, защото е била наследствено предразположена. Това, разбира се, е нещо, но дали е всичко, което искаме да знаем? Изчерпва ли то факторите за болестта? Трябва ли да приемем за маловажно, случайно и необяснимо, че се е развила налудност за изневяра, а не за нещо друго? И дали тезата за доминирането на наследствения фактор важи и в обратен смисъл — че няма значение с какви преживявания се е сблъскала психиката, тя все едно е била предопределена да развие някой ден налудност? Ще попитате защо научната психиатрия не иска да ни даде повече обяснения. Ще ви отговоря: тя е мошеник, който се прави на по-богат, отколкото е всъщност. Психиатърът не знае път за понататъшното изясняване на такъв случай. Той е принуден да се задоволи с диагнозата и с една въпреки богатия опит несигурна прогноза за по-патагъшния ход на болестта.

Може ли психоанализата да постигне тук повече? Да, надявам се да ни покаже, че дори при такъв труден случай тя с и състояние да разкрие нещо, позволяващо по-дълбоко разбиране. Най-пакрсед пи моля да обрнете внимание на дребната подробност, че пациентката направи с предишката си писмо, върху което се основава налудната ѝ идея, като ден преди това е *казала* пред камериерката шегригапка, че за нея би било най-голямото нещастие мъжът и да има любовна връзка с младо момиче. С това е дала на камериерката идеята да изпрати писмото. Така се очертава известна независимост на налудната идея от това писмо; тя и преди това е съществувала у болната като опасение..., или като желание? Прибавете към това дребните указания, които се получиха от продължилия само два часа анализ. Пациентката прояви силна съпротива, когато след разказа ѝ поисках да сподели други мисли, хрумвания, спомени. Твърдеше, че нищо по ѝ идва наум, че всичко е казала, и след два часа опигът действително трябваше да се прекрати, защото тя заяви, че вече се усеща здрава и е сигурна, че болезнената идея няма

да се върне повече. Разбира се, това беше само съпротива и страх от продължаването на анализа. Но през тези два часа ѝ се изплъзнаха някои забележки, които позволяват, дори налагат определено тълкуване и то хвърля ярка светлина върху произхода на иалудната ѝ ревност. Тя самата беше силно влюбена в един млад мъж, в същия този зет, по чието настояване се бе явила при мен като пациентка. За тази влюбеност тя не знаеше нищо или може би много малко; чрч дадената роднинска връзка беше лесно любовното чувство да се маскира като безобидна нежност. С опита, който имаме, не е трудно да вникнем в душевния живот на добродетелната 53-годишна съпруга и майка. Като ношо чудовищно и недопустимо тази влюбеност не може да се осъзнае. Но тя съществува п - несъзнавана — упражнява силен натиск. Трябвало с нещо да стане, да се намери някакъв отдушник и пай-леспо е било облекчението чрез механизма на изместването, който редовно участва в пораждането на на лудната ревност. Ако не само тя, старата жона, е влюбена в млад мъж, ако и старият ѝ съпруг има любов с младо момиче, това я освобождава от угризенията на съвестта. Така че въображаемата изневяра на мъжа ѝ е била като хладен компрес върху пареща рана. Собствената си влюбеност тя не е могла да осъзнае, затова нък огледалният ѝ образ, който ѝ носи толкова изгода, става натраплив, налуден, осъзнат. Естествено е всички аргументи да са безсилни, защото са насочени срещу отражението, а не срещу първообраза, придаващ му сила и скрит недооогаемо в несъзнаваното.

Нека обобщим какво даде за разбирането па топа заболяване кратката и затруднена психоопалпиа. Естествено, при условие че изследването пи е ншършпо коректно, което тук не мога да предоставя на вашата преценка. Първо. Иалудната идея престана да бъде нещо безсмислено п неразбираемо, оказа се смислена, добре мотивирана, свързана със ситно емоционално преживяване на болната. Второ. Тя е необходима реакция г а п^съзна^ан душевен процес, който сме отгатнали по ;:гуи признаци и тъкмо на тази връзка се дължи нату;"ният ѝ характер, устойчивостта ѝ спрямо логични и реалистични доводи. Тя е нещо желано, един ВРД утеха. Трето. Преживяването, което стои зад нея, недвусмисле-

но определя тя да бъде налудност за изневеря, а не за нещо друго. Нали си спомняте как предния ден жената каза на камериерката интригантка, че най-ужасното за нея би било мъжът ѝ да ѝ изневери. Навярно забелязвате и двете важни аналогии с анализирания от нас симптоматично действие — аналогията при разкриването на смисъла или намерението и аналогията във връзката с несъзнаван в дадената ситуация момент. Разбира се, с това не отговорихме на всички поставени въпроси. Случаят се усложнява от други проблеми — такива, които поначало са още нерешими, и такива, които не можах да бъдат решени поради особено неблагоприятните обстоятелства. Например защо тази щастливо омъжена жена се влюбва в зет си и защо облекчението, което е възможно и по други начини, се извършва именно под формата на такова отражение, на такова проектиране на собственото ѝ състояние върху нейния съпруг? Не смятайте тези въпроси за излишни и несериозни. Вече разполагаме с материал за един възможен отговор. Пациентката се намира в критичната възраст, когато неочаквано и нежелателно се засилва половата потребност на жената; дори само това е може би достатъчно обяснение. Към него навярно се прибавя, че добрият ѝ и предай съпруг от известно време не притежава половата способност, необходима за задоволяването на добре запазената жена. Опитът показва, че тъкмо такива мъже, чиято вяроност става естествена, се отличават с особена нежност към жените си и с необикновена загриженост от невротичните им оплаквания. Не е без значение също, че именно младият съпруг на дъщерята е обект на патогенната влюбеност, силната еротична свързаност с дъщерята, дължаща се на сексуалната конституция на майката, често претърпява такива метаморфози. Ще ви напомня в тази връзка, че отношенията между тъщата и зетя открай време се смятат за особено деликатен въпрос и у примитивните народи са породили много строги табуа и „отбягвания“*. Тези отношения често прехвърлят желаната от културата мярка както в положителна, така и в отрицателна посока. Кой от тези три фактора е действал в нашия случай, дали два от тях или всички заедно, това

* Вж. „Тотем и т.чбу“, 1013.

панстина не мога да ви кажа, но само защото нямах възможност да продължа анализа повече от два часа.

Едва сега забелязвам, господа, че говоря все за неща, които не сте подготвени да разберете. Направих го, за да провеса докрай съпоставката между психиатрията и психоанализата. Но едно нещо мога сега да ви попитам: забелязахте ли някакво противоречие между тях? Психиатрията не използва техниките на психоанализата, отказва да се занимава със съдържанието на налудната идея, а с указанията си за ролята на наследствеността ни дава много обща и далечна етнология, вместо да разкрие най-напред по-непосредствените причинители. Но дали това е противоречие, противоположност? Не е ли по-скоро допълнение? Дали наследственият фактор отрича значението на преживяванията? Нямаме ли по-скоро ефикасно взаимодействие между двата фактора? Ще се съгласите, че в същината на психиатричната работа няма нищо, което да противоречи на психоаналитичното изследване. Психиатрите са тези, които се противопоставят на психоанализата, не психиатрията сама по себе си. Отношението между психоанализата и психиатрията е като между хистологията и анатомията; едната изследва външните форми на органите, другата — тъканите и елементите, които изграждат същите тези органи. Няма място за противоречие между двата вида изследване, едното е продължение на другото. Знаете, че днес анатомията се счита за основа на научната медицина, но е имало време, когато да се аутопсират човешки трупове, за да се изучава вътрешното устройство на тялото, е било точно толкова забранено, колкото са осъдителни днес заниманията с психоанализа, изучаващи вътрешния механизъм на душевния живот. И навярно не е прекалено далеч времето, когато ще осъзнаем, че не може да има научно задълбочена психиатрия без добро познаване на дълбините, несъзнавани процеси в душевния живот.

— Може би така атакуваната психоанализа има между вас приятели, които биха искали тя да се оправдае и откъм другата, терапевтичната страна. Знаете, че досегашната ни психиатрична терапия не е в състояние да повлияе върху налудните идеи. Дали психоанализата е в състояние, след като разбира механизма на тези симптоми? Не, господа, не е; засега поне тя е

точкова безпомощна пред тези страдания, колкото и всяка друга терапия. Вярно е, че разбираме какво се е извършило с болния, но нямаме средство да накараме самия болей да го разбере. Видяхте, че в нашия случай анализът на налудната идея трябваше да спре в самото начало. Но ще се наемете ли да твърдите, че анализът па подобни случаи е осъдителен, защото от него няма полза. В края на краищата — не шаем къде и кога — всяко късче знание ще се превърне в можеие, включително терапевтично можеие. Дори ако пред всички други форми на нервни и психични заболявания психоанализата се окаже така безсилна, както пред налудните идеи, тя пак би имала своею оправдание каго незаменим инструмент на научно изследване. Тогава обаче не ше имаме въячожност да я упражняваме; човешкият материал, върху който се >чим, който е жив, има собствена воля и трябва да бъде мотивирай да ни сътрудничи в работата, ще откаже да ни се предостави. Затова нека в заключение ви съобщя, че има юлеми групи нервни разстройства, при които по-доброто пи разбиране наистина се е превърнало в терапевтично умение, и че в определени ус ювии ние постигаме при тези инак трудно податливи заботявания успехи, които не ончъттаг на никой от успехите в лекуиянето на вътрешни ю болест и.

Л е к ц и я XVII
СМНСЪЛЪГ ИЛ УИМШОМНТИ

Дзми и господа! В предишната лекия ви разясних, че клиничната психиатрия малко се интересува от формата н съдържанието на отделния симптом, психоанализата обаче тръгва тъкмо отг}к н като начало установява, че симптомът има смисъл н е свързан с преживяванията на болния. Смисльът на невротичните симптоми е откри г за първи път от Й. Броиср при изследването и щастливото излекуване па един прочул се оттогава насам случай на хистерпя (1880—1882). Вярно е, че независимо от него същото разкрива и П. Жане; даже па френския учен принадлежи литературният приоритет, защото Бройер публнкуиа наблюдението си едва десетилетие по-късно, по време па сътрудничеството си

с мен (1893—1895). Впрочем не е много важно кой е авторът на откритието, защото знаете, че всяко откритие се прави многократно, никога отведнъж, а наградите рядко отговарят на заслугата. Америка не носи името на Колумб. Големият психиатър *Льоре* преди Бройер и Жапе изказва мнението, че дори делните на душевноболните биха се оказали смислени, ако знаехме как да ги разтълкуваме. Признавам, че дълго време бях склоу неп да оценявам много високо заслугата на П. Жане за изясняването на невротичните симптоми, защото той ги схващаше като проява на *idees inconscientes**, завладели болните. Но сетне Жане започна да се изказва прекалено сдържано по този въпрос, сякаш иска да покаже, че песъзнаването е било за него само начин да се изрази, помощно понятие, *une façon de parler*, под което не е разбирал нещо реално. Оттогава престанах да проумявам работите му, но мисля, че той излишно се отрече сам от голяма заслуга.

И така невротичните симптоми имат смисъл както грешките и сънищата и като тях са свързани с живота на хората, у които се проявяват. Бих искал да онагледя този важен извод с няколко примера. Че винаги и във всички случаи е така, това мога само да твърдя, но не и да го докажа. Който сам търси наблюдения, ще се убеди. По определени причини няма да взема примери от хистерията, а от друга, извънредно забележителна и тясно свързана с нея невроза, за която трябва да ви дам някои начални пояснения. Тази така наречена натраплива невроза не е толкова популярна, колкото всеизвестната хистерия; тя, ако мога да се изразя така, не се натрапва толкова шумно, държи се по-скоро каго лична работа па болния, отказва се почш напълно от телесни прояви п създава исичките си симптоми в душевната област. Натрапливата невроза н хистерията са двс1С форми на невротично заболяване, с чието изследване започна формирането па психоанализата и поичие го лекуване тя жъне най-големите си победи. Но натрапливата невроза, при която липсва онзи загадъчен скок от душевното в телесното, ни стана всъщност по-гспа v по-достъпна чрез психоанализата от хнет>рнята, а освен това установихме, че в нея много по-ярко

* Несъзнавапг мисли (фр). — Б. пр.

се проявяват някои екефемни черти па невротичното страдание.

Патрапливата невроза се изразява в това, че болните са заети с мисли, които всъщност не ги интересуват, усещат в себе си импулси, струващи им се съвсем чужди, и извършват действия, кои го са им неприятни, но от които им е абсолютно невъзможно да се откажат. Мислите (натрапливите представи) могат да бъдат нелепи или просто безразлични за индивида, често съвсем глупави, но във всички случаи са резултат от напрегната мисловна дейност, която изтощава болния и той ѝ се отдава с голямо нежелание. Против волята си той е принуден да умува и мъдрува, сякаш се касае за най-важните въпроси на живота му. Импулсите, които болният усеща у себе си, също могат да бъдат детински и нелепи, но в повечето случаи съдържанието им е ужасяващо — например подтик към тежко престъпление, — тъй че той не само ги възприема като чужди, но бяга в ужас от тях и чрез забрани и ограничения на свободата си се пази от извършването им. При това те никога, наистина никога не спи ат до осъществяване; бягството и предпазливостта винаги побеждават. Онова, което болният в действителност извършва, така наречените патрапливи действия са съвсем безобидни дреболии, най-често повторения и церемониални украсявания па действия от ежедневието, с което обаче такава необходима процедура кат приготвяне за сън, миене, обличане, разходка се препръщат о мъчителни и трудно рачрешими задачи. Болзенните представи, импулси и действия нямат еднакъв дял в отделните форми и случаи на натраплива невроза; правилото по-скоро е един или друг от тези моменти да доминира в картината и да дава името на болестта, но общото между различните форми е очевидно.

Това наистина е уникално страдание. Мисля, че и На най-разюзданата психиатрична фантазия не би се удало да съчини подобно нещо п човек трудно би го ловярнал, ако не го нижчаше всеки ден прет, очите си. Не смятайте обаче, че помагате с нещо на болния, когато го убеждавате да отклони мислите си, да не се занимава с тези глупости и да свърши вместо тях нещо по-разумно. Топ самият много би искал това, защото е съвсем наясно с всичко, споделя вашето мнение за

наирзпливите симптоми, дори сам го формулира преди вас. Само че не може друуюче; действията, осъществявани при нафапливага невроза, прптежабаг енергия, коя го сякаш не прилича на нищо от нормалния душевен живо!. Болният може само едно, да измества, да замени, нмесго една глупава мисъл да възприема друга, малко по-умерена, да минава от една предпазливост към др>1а, от еди» ршуал към др>!. Да измества натрапли-Vix.ua, но не и да я премахне. Възможността всички съмпюми да се изместват 1алеч от първоначалната си форма е основна черта на болестна му; освен това правн впечатление, че противоположностите (полярностите), от които е пронизан душевният живот, в неговото състояние изпъкват с особена острота. Освен натрапли-VostiiTe с положи 1слио или отрицателно съдържание в интелектуална!а област се явява съмнението, което постепенно разяжда увереността и в най-обикновените неща. Изострят се нерешителността, липсата на енергия, ограничаването на свободша. При гова до заболяването си болничт от натраплижза невроза обикновено е бил мно;о енергичен човек, често извънредно упорит, умс!вл1ше му възможности по правило надхвърлят средното равнище. Нравственото му развитие най-често е на офадна инсога, той е крайно съвестен, необикновено коректен. Сами разбирате, че е нужна солидна работа, за да се ориентира човек поне донякъде в този противоречив ансамбъл от свойства на характера и болестни симптоми. Засета ние не се и стремим към нещо друго, освен да разберем някои от симптомите на тази болест, да ги изтълкуваме.

С 01 лед на вече обсъжданото може би ще поискате най-напред да узнаете как съвременната психиатрия се опаша към проблемна- на пафаплииага цедроја. Това е тъжна история. Пспхпафтпа само назовава различните натрапливостн с различни им .М1 я и не казва нищо повече за тях. Затова пък подчертава, че носителите на 1сзи симптоми са „дегенерати“. Това не може да ни задоволи, ю всъщност е оценка, присъда, а не обяснение. Искат да ни внушат, че у хора", а, които се отклоняват от нормата, могат да се наблюдават всякакви странности. Ние също смятаме, че лицата, развиващ подобни симптоми, по природа навярно са по-различни от останалшс хора. Ио дали са повече „дегенерирани" в

орс'umetie с другите ненротици, например с хистернциге, или в сравнение с болните от психози? Явно, че та ж характеристика пак е прекалено обща. Може да се усъмним дали поначало е основателна, като се има предвид, че такива симптоми се наблюдават и при изключителни хора с особено големи и ценни за обществото способности. Обикновено научаваме малко интимни неща за великите личности поради тяхната дискретност и неискреността на биографите им, но от време на време се срещат и фанатици на честността като *Емил Зола* — знаем колко много чудати натрапливости са го пзмъчпали през целия му живот".

Психиатрията е намерта изход в понятието 1)егенетс supегісгs. Добре, но психоанализата чи пска^л, че странните натрапливи симптоми могат да бъдат трайно премахнати, както други страдания при други, недегенерирани хора. На мен самия това ми се е удавало вече много пъти,

Сега ще ви дам два примера за анализа на натраплив симптом, един отдавнашен, който не мога да заменя с по-хубав, и един скорошен. Ограничавам се с толкова малко примери, защото изложението им трябва да бъде обстойно, с всички подробности.

Идна б тью тридесетгодишна жена, която страдеше от имнъредно тежки натрапливости и па която вероятно щ.ч да помогна, ако коварна случашгост не беше унищожила ро:уллат1пе от работата ми — може б>1 ще ни рл)каж<1 някой път .ч а тога, та тачи жена извърш наше по няколко пъти па ден следното чудновато п,у трпилино дене гние: пчтичгшпс от своята стая в съседната, .-'петнящо па определено място до рашоложепатл по средата маел, извикваше със звънеца камериерката си, даваше и някакво незначително нареждане, а понякога я отпращаше и бс°. такова и се връщаше обратно и стаята си. Разбира се, този симптом не беше свързан с огоСпчю страдание, по в,-е пак възбуждаше любопитсшто. Ичяеиянането му се поетшна но неочакван и боаунрочсн начин, без никакво внушение от страна нл л«клря. Кк- :шая как сам бих могъл да стигна до ия- какна хііііііісиа за смип.ла па тази натранливоег, до

* Г. Іііііііі-с Ііііііі Ісl.ї Іrijіult nu ilKO-psychiologkjiio Paris, 18%.

предложение за тълкуването ѝ. Винаги когато питам болната: „Защо правите това? Какъв е смисълът му?“» тя отговаряше- „Не знам.“ Но един ден, след като бях успял да се преборя с едно нейно силно, принципно съмнение, тя внезапно се досети и разказа с какво е свързано натрапливото действие. Преди повече от десет години тя се беше омъжила за значително по-възрастен от нея мъж, оказал се импотентен през брачната нощ. Безброй пъти тази нощ той притичвал от своята стая в нейната, за да повтори опита, но всеки път безуспешно. На сутринта ядосано казал: „Срамът е от камериерката, като оправя леглото“, взел едно шише о червено мастило, което случайно се намирало в стаята, и го излял върху чаршафа, но не съвсем на мястото, където би трябвало да се намира такова петно. Отначало не разбрах какво общо има този симптом с натрапливото действие, тъй като виждах съответствие само в притичвайното между двете стаи и може би още в появата на камериерката. Тогава пациентката ме заведе до масата във втората стая и ми показа едно голямо петно на покривката. Обясни още, че заставала до масата по такъв начин, щото повиканото момиче непременно да забележи петното. Сега вече пряката връзка между онази сцена след брачната нощ и днешното натрапливо действие беше несъмнена, а освен това и много поучителна.

Преди всичко става ясно, че пациентката се идентифицира с мъжа си; та нали играе неговата роля, имитирайки притичването му от едната стая в другата. За да запазим аналогията, трябва да приемем, че леглото и чаршафът са заместени от масата и покривката. Това изглежда произволно, но ние ненапразно сме изучавали съновната символика. И в съня масата много често трябва да се тълкува като легло, м масата, и леглото символизират брачния живот, така че е лесно да се замести едното с другото.

С това вече доказахме, че натрапливото действие е смислено; то явно изобразява, повтаря онази важна сцена. Но няма защо да спираме дотук; ако изследваме отношението между двете, ще открием може би нещо повече, нещо от целта на натрапливото действие. Явно, че неговата същина е в повикването на камериерката, пред която жената демонстрира петното в противовес

на думите па мъжа й „Срамота е от камериерката“. Така той, чиято роля тя изпълнява, не се срамува от камериерката, следователно петното е там, където трябва. Виждаме, че жената не просто повтаря сцената, а я доразвива и при това коригира. Но така тя коригира и другия мъчителен момент от брачната нощ, който е създал нуждата от червеното петно — импотентността. Натрапливото действие казва: „Не, не е вярно, той нямаше защо да се срамува от камериерката, гой не беше импотентен.“ Чрез сегашното си действие пациентката представя това си желание за изпълнено, както в сънищата; неговата тенденция е да заличи някогашния неуспех на мъжа.

Тук се прибавя всичко, което бих могъл да ви разкажа за тази жена или — по-точно казано — всичко, което знаем за нея, ни насочва към това тълкуване на натрапшното действие. От години тя живее отделно от мъжа си и се бори с желанието да разтрогне официално брака си. Но не може да става и въпрос за освобождаване от съпруга; тя е принудена да му бъде вярна, огкчлила се е от света, за да не се поддаде на изкушен по, в ън въображението си го извинява и възвеличана. И исьчног най-дълбоката тайна на болестта ѝ е, че с нейна помощ IЯ защитава мъжа си от злите езици, оирамдаия раздялата си с него и му дава възможност дп ЖПКЧ¹ п уюпо усамотение.

Чака аiiа.iiН.г па едно безобидно натрапливо действие дирек I пи пи ошежда при ядрото па дадената болест, я заедно с 'пжа ни ра.жрииа и значителна част от чайната на иатран.шната невроза изобщо. Спирам се на този случай, защото в него се съчетават условия, които не се срещат всеки път. Тук тълкуването на симптомата бе намерено изведнъж, от *самата болна, без ръкоию/чстиспо* или вмешателството на аналитика и е свързано с преживяване, което не се отнася, както обикновено, м.м забравените години на детството, а се е случило с болна!а в зрялата п възраст и е оставило неадличим спомен. Всички обичайни възражения срещу нашою ч ълкуиапе на симптомите в този случай са неумсс(!К1. Но, разбира се, положението не може винаги да с така благоприятно.

Н още нешо¹ F1с пи ли направи впечатление как безобидното натрапливо действие ни въведе в ингимна-

та сфера на пациентката? Едва ли има по-интимно нещо за жената от събитията през брачната ѝ нощ; и дали е случайно и без значение, че стигнахме тъкмо до интимните подробности на половия живот? Вярно, то би могло да се дължи на избора от мене пример. Нека да не съдим прибързано и да се обърнем към втория пример, който е съвсем различен, образец на една често срещаща се разновидност — ритуал преди лягане за сън.

Една 19-годишна, женствена, надарена девойка, единствено дете на родителите си, които превъзхожда по образование и ум, като дете била много палава и необузdana, а в последните години без видими причини развила невроза. Особено раздразнителна е спрямо майка си, винаги с недоволна, потисната, склонна към нерешителност и колебание, а накрая признава, че вече не е в състояние да върви сама по площади и по-големи улици. Няма да се занимаваме подробно със сложно-то ѝ заболяване, изискващо най-малко две диагнози — агорафобия и натраиллива невроза, — а ще се спрем само на ритуала преди лягане, с който тя тормозеше родителите си. Може да се каже, че в известен смисъл всеки нормален човек си има ритуал на лягане или държи на някои условия и му е трудно да заспи, ако не са изпълнени. Придал е определена форма на прехода от будност към сън и неизменно я повтаря всяка вечер. Но всичко, от което здравият човек се нуждае за заспиване, има разумно обяснение, а ако външните обстоятелства наложат промяна, той лесно и бързо се приспособява. Патологичният ритуал обаче не търпи компромиси, съумява да се наложи дори с най-големи жертви, също се прикрива зад разумна обосновка и на пръв поглед се отклонява от нормалния само по прекалената гргжлпвост па изпълняването му. Но при повшшателио вглеждане става ясно, че разумното прикритие е твърде несъвършено, че ритуалът включва елементи, които излизат извън него, а други направо му противоречат.

Нашата пациентка мотивира вземаните от нея предпазни мерки с това, че ѝ била нужна тишина и трябвало да отстрани всички източници на шум. За тази цзл тя извършва две неща: големият часовник в стаята ѝ бива спрян, а всички други часовници се изнасят

от стаяха; дори мъничкото ги ръчно часовниче тя не може да изгърпи върху нощното шкафче. Саксиите и пазите биват събрани в средата на писалището, така че да не могат през нощта да паднат, да се счупят и смутят съня ѝ. Тя самата разбира, че нуждата от тишина е само привидно оправдание за тези мерки; тггктакането на малкото часовниче не може да се чуе дори ако е на нощното шкафче, и всички знаем от опит, че махалото на часовника не пречи на съня, а по-скоро действа приспиващо. Признава също, че е много малко вероятно саксиите и вазите, ако се оставят по местата им, да паднат през нощта от само себе си. Другите правила от ритуала не се оправдават с нуждата от тишина. А изискването вратата между нейната стая и спалнята на родителите ѝ да остане полуотворсна, което тя осигурява, като я подпира с различни предмети, е направо в противоречие с тази нужда. Но най-важните правила се отнасят до самото легло. Дюшекът в горния му край не бива да опира дървената табла. Възглавницата непременно трябва да е поставена под формата на ромб и пациентката полага главата си точно върху надлъжния диагонал на ромба. Пухената завивка най-напред се тръсна така, че пухът да се събере в долния ѝ край, но след това тя не пропуска отново да го разпредели равномерно чрез потупване с ръце.

По шилете ми да пропуска останалите подробности от ршуала, някои от които *ся* съвсем дребнави; от тях няма да научим нищо по-ново, само ще ни отклонят от целта *nit*. По имайте *пре/щил*, че всичко това не се осъществява гладко. Нестки път я измъчва тревогата, че нещо по-свършено правилно; трябва да се провери, да се повтори, съмнение го засяга ту една, ту друга от предпазните мерки и резултатът е, че минават един-два часа, през които момичето не може да заспа, а не оста-пя и наплашените си родители да заспят.

Анализът на тези изтезания не се осъществи така прогнo, както при натраплишното действие на предишната пациентка. Аз подхвърлях на момичето различни идеи и предложения за тълкуване, но тя всеки път или ги огнърлише решително, или ги приемаше с пренебрежителен скепсис. Ала след първата отрицателна реакция настъпи период, през който тя сама започна да размисля над предложените ѝ варианти, да събира

хрумвания към тях, да възпроизвежда спомени, да възстановява връзки, докато накрая възприе всички тълкувания по собствен път. Паралелно с това тя постепенно изоставяше натрапливите действия и още преди да завърши терапията, вече се беше отказала от целия ритуал. Трябва да знаете, че аналитичната *работа*, така както я извършваме днес, направо изключва последователното обработване на всеки отделен симптом, докато се изясни напълно. Винаги се налага да изоставяме една тема, като сме сигурни обаче, че отново ще се върнем към нея в друга връзка. Така че тълкуването на симптомите, което сега ще ви изложа, е синтез от резултати, получени в течение на седмици и месеци, като работата по тях се прекъсваше от други задачи. Пациентката ни постепенно се убеди, че отстраняваният през нощта часовник е символ на женския полов орган. Часовникът, който иначе може да има и други значения, придобива тази роля благодарение на връзката си с периодичните явления и равните интервали. Понякога чуваме жена да се похвали, че менструацията ѝ е редовна като часовник. Но страхът на пациентката е насочен специално срещу събуждане от тик-такането. Тиктакането на часовника може да се сравни с тръпките на клитора при сексуална възбуда. Това именно неприятно за нея усещане многократно я било събуждало от сън и сега този страх от сексуалната възбуда е намерил израз в потребността да се отстранят за през нощта от обкръжението ѝ всички работещи часовници. Саксиите и вазите, както всички съдове, също са женски символи. Тъй че предпазната мярка срещу тяхното падане и счупване през нощта също не е без смисъл. Всички познаваме широко разпространения обичай да се строшава съд или чиния при годсж. Всеки от присъстващите си взема едно парче, което трябва да се схваща като обезщетение за неговите права върху годеницата от гледна точка на домоногамния морал. Във връзка с този елемент от ритуала момичето имаше един спомен и няколко асоциации. Веднъж като дете паднала с някакъв стъклен или фаянсов съд в ръце и си порязала пръстите, при което изтекла много кръв. Когато пораснала и се запознала с въпросите на сексуалните отношения, у нея се зародило опасението, че няма да кърви през първата си брачна нощ и не ще

сигурно ясно, че е девствена. Следователно предпазните й мерки срещу счупването на вазите означаваха отхвърляне г.а целия комплекс, свързан с девствеността и кръвенею при първото сношение — отхвърляне както на страха о; кръвенею, така и на страха, че няма "а кърви. С избягването на шума, за което уж беше предназначена, тази мярка имаше много малко общо.

Главния смисъл на своя ритуал тя отгатна един ден, когато изведнъж й стана ясно правилото дюшекът да не докосва таблата на леглото. Дюшекът винаги е означавал жена, каза тя, а изправената табла — мъж. Тоест тя искаше — нека добавим: по магичен начин — да раздели мъжа и жената, което ще рече да раздели родителите, да не им позволи съпружески отношения. Преди години, когато още не съществувал ритуалът, тя се опитвала да постигне това по пряк начин. Симулирала страх или може би използвала действителната си боязливост като претекст да се оставя отворена вратата между спалнята на родителите и детската стая. Това правило се запазило и в сегашния й ритуал. Така тя си осигурила възможност да подслушва родителите и възползвайки се от нея, си навлякла много месеци безсъние. Недоволна и от това препятствие за родителите, за известно време тя си извоювала правото да спи между двамата в брачното легло. Така „дюшекът" и „таблата" действително не можели да влязат в допир. По-късно, когато пораснала толкова, че вече не се побирала между двамата, тя чрез съзнателното симулирано на страх запнмила майка си да си смени мястото с нея и лягала до баща си. Тази ситуация несъмнено е резултат от фантазия, чиито следи се долавят в ритуала.

Щом като дюшекът означава жена, то тръскането на пухената завивка, докато всичкият пух се събере долу и се получи издутина, също има своя смисъл. Той е забременяването на жената; тя обаче не пропуска никога да заличи това забременяване, защото години наред я измъчвал страхът, че в резултат от половите отношения между родителите ще се появи ново дете, което ще и бъде конкурент. От друго страна, ако дюшекът е жената, майката, то възглавницата може да означава само дъщерята. Защо възглавницата трябва да се постави като ромб, а главата — точно върху средната му

линия? Тя лесно си спомня, че ромбът е срещана!а върху всички развалини руна! за отвореното женско влагалище. Самата тя в случая играе ролята на мъжа, на бащата, каго главата ѝ замества мъжкия член (срв. обезглавяването като символ на кас!рацията). Какви развратни мисли витаят според вас в глава га на тази девица — ще кажете навярно. Така е, признавам, но не забравяйте, че аз не съм вършил всички тези неща, а само съм ги разтълкувал. Такъв ритуал преди лягане също е нещо странно, а не можете да *от* - речете съответствието между псго и фантазиите, кои го ни разкрива тълкуването. Държа да обърнете внимание, че ритуалът не отразява едн-единствена фантазия, а пяла поредица от такива, които някъде се сплитат а общ възел. Съпя и на това, че предписанията на ритуала отразяват сексуалните желания ту позитивно, ту негативно, отчасти им дават израз, отчасти ги отхвърлят. От анализа па този ритуал може да се извлече повече, ако той се разгледа във връзка с другите симптоми на болната. Но нашият път не е на!ам. Задоволете се само с указание ю, че девојката беше завладяна от еротични чувства към баща си, колто водеха началото си от ранното ѝ детство. Може би затова се държеше така грубо с майка си. Не можем също да не забележим, че анализът на симптома пак нн отведе до сексуалния живот i!а болната. Може би това ще ни учудва все по-малко, колкото повече става! анализи-рагште симптоми, в смисъла и целта на кош о сме вник-нали

И така с два подбрани примера ви показах, че невротичните симптоми имат смисъл, както грешките п сьнищага, н са тясно свързани с преживяванията на пациента. Дали мога да очаквам, че ще се съгласи i е с това швъпредио важно твърденис спмо нъз основа на два примера? *Не*. По ще поискате ли от мен да ви разказвам примери догонва, докато решите, че сте убедени? Също не, защото нрн тази обетоятелетаеност, с която разглеждам отделните с чу чай, би трябвало да посветя пет часа седмично в продължение на цял семе-С!ър на тази единствена точка от учението за неврози-

* Древногермански писмен знак, конто същевременно има.) п магн-кчко значение. — Б. пр.

те. И тъй задоволявам се да ви дам само една илюстрация на моето твърдение, а за останалото можете да се отнесете към литературата, към класическото тълкуване на симптомите в първия случай на *Бройс* (истерия), към фрапантните разкрития та толкова тъмните симптоми при така наречената „менция прекокс на К. Г. Юнг от времето, когато този \ чед б'лие още само психоаналитик и не се стремеше да б'дт пророк, и върху всички работи, които нчп'лват списанията ни Тъкмо изследванията от този вид са предостатъчно. Анализът, тълкуването, превеждането на невротичните симптоми бяха толкова привлекателни та психоаналитиците, че отначало те занемариха заради тях другите проблеми на невротичните заболявания.

На онези от вас, които си дадат точи труд, ще им направи силно впечатление изобилното ст доказателствен матерна т. Но ще се натъкнат и на една трудност. Смисълът на симптома, както видяхме, е във връзката му с преживяванията на болния. Колкото по-индивидуален е симптомът, толкова по-лесно ще възстановим тази връзка. Задачата е да се открие опази ситуация от миналото, в която пелената мисъл е била основателна, безсмисленото действие — целесъобразно. Натрапчивото действие на пациентката, която притичваше до масата и звънеше на камериерката, е истински образец на този вид симптоми. По съществуват, и то много често, симптоми о г съвсем друго естество. Трябва да ги инрочем „типични за болестта“, защото те гп.в всички случаи са почти еднакви, индивидуалните рлзлчния при тях изчезват или са толкова малки, че е трудно те да б'зат свързани с ин тини дул-пш преживчгаапич на болните, с отделни ситуацпп. Нека се обърнем пак към натрапливата невроза В ритуала преди чтгаге на втората ни пациентка вече шга много типични чгртн, но заедно с това и достатъчно индивидуална, конто позволяват *историческото му*, така да се каже, т'чкуване. Но всички натрапливо болни имат склонността към повторения, към ритмизиранте и изолиране на донстпията. Повечето от тях държат много па чистотата. Болните, страдащи от агорафобия (топофобия, страх от открити пространства), което страдание не отнасяме към натрапчивата пстоја, а наричаме страхова хистерия, често повтарят в болестните си картини с изуми-

телна монотонност едни и същи черти — страхуват се от затворени помещения, от големи, открити площи, дълги улици и алеи. Чувстват се защитени, ако ги придружават познати или ако след тях върви кола и т. н. Но при все това на този еднакъв фон отделните болни си имат индивидуални условия, бих казал прищевки, които в отделни случаи могат да бъдат противоположни. Един се бои само от тесни улици, друг само от широки, един може да върви по улицата само ако хората на нея са малко, друг — само ако са много. Хистерията при цялото богатство на индивидуални черти също показва излишък от общи, типични симптоми, които на пръв поглед не позволяват лесно проследяване в миналото. Нека не забравяме, че тъкмо по тези типични симптоми се ориентираме при поставянето на диагнозата. Ако при даден случай на хистерия сме успели да установим връзката на типичен симптом с едно или няколко преживявания (например връзката на хистерично повръщане с многократно изпитано отвращение), ние се съгласяваме, когато в друг случай анализът разкрие съвсем различна поредица от привидно патогенни преживявания. Каю че ли това повръщане на хистеричните се дължи на неизвестни причини, а разкритите чрез анализа поводи от миналото само се използват от тази вътрешна необходимост каго претекст, ако случайно ги има.

Така сггаме до нерадостния извод, че можем задоволително да обясняваме смисъла на индивидуалните невротични симптоми чрез връзката им с преживяното, но изкуството ни е безсилно пред много по-честите типични симптоми. А пък аз далеч не съм ви запознал с всички трудности, които възникват при последователното историческо тълкуване на симптомите. Няма п да го направя, защото, макар да имам намерение нищо да не разкрасявам или крия пред вас, не бива да ви довеждам до пълно объркване още в самото начало на съвместната ни работа. Вярно е, че сме направили едва първата си крачка към разбирането на симптомите, но нека се придържаме към вече постигнатото и постепенно да вървим към преодоляване на още непонятното. Затова ще се опитам да ви успокоя с мисълта, че едва ли може да се очаква фундаментално различие между двата вида симптоми. Ако индивидуалните симптоми са

така ' чевндно свързани с преживяванията на болния, то за типичните остава възможността да са свързани с типични преживявания, общи за всички хора. Други повтарящи се черти на неврозата може да са общи реакции, натрапващи се на болния поради самото естество на болезнените изменения, например повторенията или колебанията при натрапливата невроза. С една дума, няма причини да се отказваме преждевременно; ще видим как ще се развият нещата по-нататък.

С подобна трудност се сблъскваме и в учението за сънищата. В предишните ни беседи върху съня не се спрях на нея. Манифестиралото съновно съдържание е изключително многолико и индивидуално своеобразно и ние подробно показахме какво може да извлече от него анализът. Но наред с това има сънища, които също са „типични“, еднакви при всички хора, с еднообразно съдържание, създаващо същите трудности пред тълкуването. Това са сънищата с падане, летене, висене, плуване, скокване, голота и други някои страхове, които тълкуваме ту по един, ту по друг начин при отделните хора, без с това да обясняваме типичната им, еднообразна поява. Но и при тези сънища се наблюдава едни общ фон, оживяван от индивидуално променливи добавки, и по всяка вероятност те също ще се вместят в разбирането за съня, което придобихме въз основа на другите сънища — без принуда, чрез разширяване на нашите схващания.

Л е к ц и я XVIII ФИКСИРАШ-

ВЪРХУ I PARMA I Л. IШСЪЗПАВАНОТО

Дами и господа! Последния път казах, че ще свържем продължението на нашата работа не със съмненията, а с откритията си. Досега изобщо не сме споменали два от най-интересните изводи, произтичащи от двата анализирани примера.

Първо. Двете пациентки създават впечатлението, че сякаш са *фиксиран* върху определен момент от своето минало, не могат да се освободят от него, поради което са се отчуждили от настоящето и бъдещето си. Те са се скрили в болестта, както някога хората са се оттегляли в манастир, за да се защитят от тежка жиз-

нена съдба. За първата пациентка съдбовен е стапят разпадналият се фактически брак. Чрез симптомите си тя продължава съда над своя мъж; ние се научихме да разбираме масовите, които пледират за него, които го оправдават, възвеличават, оплакват загубата му. Макар млада и привлекателна за мъжете, тя е взела всички реални и въображаеми (магически) предпазни мерки, за да му остане вярна. Не се показва пред чужди очи, зансмарява оънншосгга си, а наред с тоза е неспособна да стане веднага от креслото, в което седеа, да напише името си, да направи някому подарък, като се мотивира, че не бива никой да има нещо от нея.

Същото влияние върху живота оа втората ни пациентка, млачото момиче, имат еротичните чувства към баща!а, възникнали преди пубертета. Тя също е решила, че не може да се омъжи, дока го е толкова болна. Лоп!Ч!ю е да предположим, че се е разболяла така, за да не трябва да се омъжва л да остане при баща си.

Налагат се въпросите, каъ, по какъв път и по силата иа какви мотиви се стша до такова странно н неблаго-приятно отношение към живота? При условие, разбира се, че това поведение е обща черта па неврозите, а не специфична особеност на тези две болки. Ио то действително -е обща н практически много важна черга на всяка невроза. Първата хистерична пациентка на *Бройер по* подобен начин с била фиксирана към времето, когато се е грижела за тежко болния си баща. И въпреки излекуването си ого!ана тя в известен смисъл е приключила с живота, отказала се е от обичайния за жена і а жизнен път, макар да е здрава и работоспособна. При всеки от нашшс бални анализът показва, че п симптомите си и чрез последните от тях тп се връща в някакъв период от миналото си. А it нотн-чсто случаи дори си избира М!іо!о ранна фалл от жниота — от детсгвою, даже, кочкою н смешно да звучи, от кърмаче-сіса!а възраст.

Най-близката апачошя с това поведение на нашите нсвротици представляват така наречените гравмашч-ни неврози, които тъкмо сега, през войната, се срещат особено често. Разбира се, такива случаи е имало н лреди войната, при железопътни катастрофи и други опасни за живота съ! росения. Всъщност травматичните «еврози са нещо по-различно от спонтанните, които из-

следваме и лекуваме чрез психоанализата; тях още не сме успели да подчиним на нашата гледна точка и по-нататък се надявам да ви обясня на какво се дължи това ограничение. Но в един пункт наблюдаваме пълно съвпадение. Има явни признаци, че в основата на травматичните неврози лежи фиксация върху момента на нещастieto. В сънищата си тези болни редовно възпроизвеждат травматичната ситуация; в случаите с хистерични припадъци, които допускат психоанализа, откриваме, че припадъкът отговаря на пълно пренасяне в тази ситуация. Сякаш болните *още* не са преодолели травмата, сякаш тя все още стои пред тях като нерешена задача. Ние приемаме съвсем сериозно това схващане; то ни насочва към едно, нека го наречем *икономическо*, третиране на душевните процеси. Дори изразът „травматично“ няма друг смисъл освен икономически. Така наричаме преживяване, което за кратко време довежда до толкова рязко увеличение на раздразителите върху душевния живот, че преработването им по нормалния и обичаен начин става невъзможно и от това задължително произтичат трайни увреждания и движението на енергията.

Тази аналогия ни изкушава да наречем травматични и онези преживявания, върху които изглеждат фиксирани патите невротичности. Така се очертава едно елементарно условие на невротичните заболявания. Мисля, че може да се срамяме с травматично заболяване поради неспособност да се прекара някакво прекалено см.то емоционално преживяване. И наистина това е формула, която Бройс и аз осмислихме по-рано новите си наблюдения през 1893 -1893 година, гласеше точно така. С това като този на първата ни пациентка, младата, разделена от мъка си жена, пасва много добре на това гледище. Тя се е примирила с неосъществимостта на брака си и се е фиксирала върху тази травма. Но още вторият ни случай, фиксираното върху баща си момиче, показва, че формулата не е достатъчно обхватна. От една страна, подобна алюбеиост на малкото момиче в бащата е нещо толкова обикновено и в толкова много случаи се преодолява, че определението „травматично“ губи тук всякакъв смисъл; от друга страна, историята на болната показва, че тази първа еротична фиксация най-често пред

като че ли е преминала без последствия и едва го тини по-късно се е появила отново в симптомите на на-рати-вата невроза. И така виждаме, че нещата се усложняват, че причините за заболяването вероятно ще са разнообразни, но можем да предвидим, че няма да ни се наложи да се откажем от концепцията за травмата; ще трябва само да намерим друго място.

Тук отново ще изоставим пътя, по който сме тръгнали. Засега той не води по-далеч и трябва да научим много други неща, преди да намерим вярното му продължение. Нека само отбележим още към темата за фиксацията върху определена фаза от миналото, че такава фиксация съвсем не се среща само при неврозите. Всяка невроза включва фиксация, но не всяка фиксация води до невроза, съчетава се с невроза или възниква от невроза. Най-характерен пример за емоционално фиксиране върху нещо минало е скръбта, при която изцяло се обръща гръб на настоящето и бъдещето. Но дори и за лаика е ясно, че скръбта рязко се отличава от неврозата. Има обаче неврози, които могат да се определят като патологична форма на скръб.

Случва се също хора да бъдат така парализирани от някакво травматично, разтърсило из основи досегашния им живот събитие, че да изгубят всякакъв интерес към настоящето и бъдещето и да бъдат напълно погълнати от мислите за миналото. Ала такива нещастници съвсем не развиват задължително невроза. Тъй че не бива да надценяваме тази особеност на неврозите, макар да се среща често и да има голямо значение.

Но нека преминем към втория резултат от нашите анализи, за който не ще има нужда да въвеждаме допълнително ограничения. При първата пациентка пише изложихме безсмисленото й натрапливо действие и интимните спомени, които тя разказа към него, след това разгледахме връзката между двете и чрез нея се досетихме за целта на натрапливото действие. Ала оставихме изцяло незасегнат един въпрос, който заслужава пълното ни внимание. Колкото и често да повтаряше пациентката действието, тя не знаеше нищо за връзката му с онова събитие. Тази връзка беше скрита за нея и отговорът и, че не знае защо върши всичко това, напът то отопляше на истината. После, под влияние на лечението, тя извечнъж откри връзката и можа да я

сподели. Но продължаваше да не знае нищо за целта на действието — да коригира един неприятен момент от миналото, да представи в по-добра светлина обичанията от нея мъж. Нужни бяха много време и труд, докато тя проумее и ми признае, че само този мотив би могъл да е движещата сила на натрапливото действие.

Връзката на действието със сцената след несчастната брачна нощ и нежният мотив на болната съставляват заедно онова, което наричаме „смисъл“ на действието. Но докато го извършваше, то щом смисълът беше непознат за нея и в двете посоки — „откъде“ и „за какво“. Следователно в нея са протичали душевни процеси, чийто ефект е натрапливото действие; в нормално душевно състояние тя възприемате ефекта, но нищо от психичните му предпоставки не беше достигнало съзнанието ѝ. Тя се държеше също като един хипнотизиран, на когото *Бернхайм* възложи пет минути след събуждането си да разтвори в болничната стая един чадър и пациентът го направи, без да може да посочи мотив за действието си. Това имаме предвид, когато говорим за *несъзнавани душевни процеси*. Ако бъде намерена по-коректна научна формулировка за тези явления, ще се откажем на драго сърце от допускането на такива процеси. Но дотогава ще се придържаме към това допускание и унило ще вдигаме рамене пред непонятното твърдение, че несъзнаването гук не е нещо реално в научен смисъл, а само помощно понятие, une façon de parler. Нереално нещо <• толкова реални последствия като натрапливото действие!

На принципно същото се назоваваме и при втората пациентка. Тя си е изработила правилото, че дюшекът не бива да докосва таблата на леглото, и е принудена да го спазва, но не знае откъде се е взело то, какво означава и какви са мотивите му. Дали тя самата го приема с безразличие, или се бунтува срещу него и взема решения да го наруши -- все едно, то се изпълнява. То трябва да се изпълни и тя напразно се пита защо. На, ш а се да признаем, че тези симптоми на натрапливата невроза, тези представи и импулси, които се вземат неизвестно откъде, устойчиви са срещу всякакви влияния на ипече нормалния душевен живот, изглеждат на самия болен като всевластни пришълци от някакъв чужд свят, като безсмъртни, смесили се с пътята на

смъртните, че те може би най-ясно говорят за съществуването на специфична област в душевния живот, обособена от останалите. Ой ИХ до убеждението за несъзнаваното води пряк път и тъкмо затова клиничната психиатрия, за която има само психология на съзнанието, не знае какво друго да прави с тях, освен да ги обяви за признаци на осолена дегенерация. Разбира се, самите натрапливи представи и импулси не са несъзнавани, така както и извършването на натрапливото действие не може да убегне на съзнателното възприятие. Ако не бяха проникнали до съзнанието, те не биха се превърнали в симптоми. Но техните психични предпоставки, които разкриваме чрез анализа, взаимовръзките, в които ги поставяме при тълкуването, са несъзнавани поне дотогава, докато с помощта на психоанализата не накараме болния да ги осъзнае.

Вземете сега под внимание, че това установено в нашите два случая обстоятелство се потвърждава при всички симптоми на всички невротични заболявания, че винаги и навсякъде смисълът на симптомите не е известен на болните, че анализът всеки път открива произхода на тези симптоми в несъзнавани процеси, които обаче могат да бъдат осъзнати при различни благоприятни условия, и ще разберете, че в психоанализата не можем да минем без несъзнаваното и сме свикнали да оперираме с него като с нещо реално и осезаемо. А освен това може би ще ви стане ясно колко малко са в състояние да дадат преценка по този въпрос всички онези, за които несъзнаваното е само едно понятие, които никога не са извършвали анализи, не са тълкували сънища, не са разкривали смисъла и намерението на невротичните симптоми. Нека го кажем още веднъж: откриването на смисъл в невротичните симптоми чрез аналитичното тълкуване е неоспоримо доказателство за съществуването или — ако предпочитате -- за необходимостта да се приеме съществуването на несъзнавани душевни процеси.

II) Юз.і не с иснчко. Чрез едно второ откритие на Бройеу, което досега се струва по същественото и голямото чгпрачи L. >, 2ccti сам, научаваме още повече връзката между ; viz^свапото п невротичните симптоми, Н * само че ••тпеш^ът на симптомите по правило " гссьзчаса!¹, но съществуването им с в пряка зависи-

мост от тяхната неосъзнатост. Ще ме разберете веднага. В съгласие с Бройер аз твърдя следното: всеки път когато се сблъскаме със симптом, трябва да приемем, че у болния съществуват определени несъзнавани процеси, в които именно се съдържа смисълът на симптома. Но освен това е необходимо този смисъл да бъде несъзнаван, за да се получи симптом. Съзнаваните процеси не формират симптоми, а когато въпросните несъзнавани процеси се осъзнаят, симптомът изчезва. Виждалите, че тук изведнъж се разкрива терапевтична възможност, път за отстраняването на симптомите. И действително по този път Бройер излекува своята хистерична пациентка, тоест освободи я от симптомите ѝ. Той изнамери Н-ачи-н да доведе до съзнанието ѝ несъзнаваните процеси, в които се съдържаха смисълът на симптомите, и симптомите изчезнаха.

Откритието на Бройер не беше резултат от теоретични предположения, а щастлив случай, за който спомогна сътрудничеството на болната. Не се измъчвайте сега да го разберете чрез свеждане до нещо познато, а го приемете като нов фундаментален факт, с чиято помощ станат обясними много други неща. Затова ми позиолете да го повтора под друга форма.

Спмитомообразуването е заместител на нещо друго, неосъществено. Нормалното би било дадените душевни процеси да се развият до такава степен, че съзнанието да научи за тях. Това не е станало и от прекъснатите, смукчт но иякакъв начин процеси, останали неосъзнати, о 11|ктшнъ.п с'fiMinoMvg. Слодоиателно получило се е нсчцо нито чамаяна. Лко терапията успее да върне разменените неща по местата им, тя е изпълнила задачата си.

Откритието на Бройер и до днес е основата на психоаналитичната терапия. Тезата, че симптомите изчезват, когато се осъзнаят несъзнаваните им предпоставки, е потвърдена от всички по-нататъшни «изследвания, макар да се срещат най-странни и неочаквани усложнения при опитите за практическото ѝ прилагане. Нашата терапия действа чрез превръщането на несъзнаваното в съзнавано и има ефект само дотолкова, доколкото е в състояние да постигне тона превръщане.

Сега нека се отклоним малко, за да не би да си представите тази терапевтична работа като прекалена

проста. Според казаното дотук невротата е плод на нещо като невежество, непознаване на душевни процеси, за които би трябвало да знаем. Това силно се доближава до известното учение на *Сократ*, според което дори пороците са резултат на невежество. Опитният в психоанализата лекар по правило лесно отгатва какви душевни процеси са останали неосъзнати от един болен. Следователно би трябвало да може лесно да го излекува, като му съобщи своите констатации и с това го освободи от невежеството му. По този начин поне част от несъзнавания смисъл на симптомите ще бъде отстранена; за другата част, за връзката на симптомите с преживяванията на болния, лекарят трудно може да се досети, защото не познава тези преживявания и трябва да чака, докато болният си ги припомни и му ги разкаже. Възможно е да се разпитат близките за преживяванията на болния и те често са в състояние да разпознаят сред тях онези, които имат травматично действие, а понякога дори и да разкажат за преживявания, които самият болен не помни, защото са станали в най-ранната му възраст. И така чрез съчетаването на тези два метода ще бъде възможно в най-кратък срок и с малко усилия да се отстрани патогенното незнание на болния.

Де да беше така! Но тук се натъкнахме на неочаквани наблюдения. Има знание и знание; различните видове знание съвсем не са психологически равностойни* „Il y a fagots et fagots"*, казва на едно място *Молиер*. Знанията на лекаря се отличават от знанията на болния и не могат да имат същото въздействие. Когато лекарят просто съобщи своите знания на болния, това няма никакъв ефект. Не, би било неправилно да се каже така. То няма ефекта да отстрани симптомите, но има друг ефект — да задвижи анализа, признак за което често е несъгласието на болния. Сега болният знае нещо, което до момента не е знаел — смисъла на своя симптом, и при все това го знае толкова малко, колкото и преди. Така научаваме, че има и различни видове незнание. Ще трябва да задълбочим психологическите си познания, за да видим в какво се състоят различията. Но тезата, че симптомите изчезват с узнаването на счисъ»

* Има различни хора (фр.) — Б. пр.

ла им, си остава. Към нея трябва да добавим само, че е нужно знанието да се основава върху една вътрешна промяна у болния, която може да се предизвика само чрез целенасочена психична работа. Тук се изправяме пред проблеми, които скоро ще можем да обобщим в понятието „динамика на симптомообразуването“.

Господа! Искам да ви попитам дали това, което казвам, не е прекалено сложно и неясно? Не ви ли обърквам, каго толкова често се отказвам от идеите си или ги ограничавам, като развивам определен ход на мисли и после го изоставям? Ще съжалявам, ако е така. Но аз изпитвам силна неприязън към опростяването за сметка на истината, нямам нищо против да получите пълна представа за многообразието и заплетеността на предмета и си мисля, че не ще бъде във вреда, ако по всеки въпрос ви кажа повече, отколкото в момента можете да разберете. Знам, че слушателят или читателят подрежда в мислите си предложеното му, съкращава го, опростява го и извлича от него онова, кое го би искал да запомни. В известна степен е вярно, че колкото по-обширно е изложението, толкова повече остава от него. Позволете ми да се надявам, че въпреки казаните странични неща си схванали ясно същественото от изложението ми — за смисъла на симптомите, за несъзнаването и за връзката между двете. Навярно сте разбрали също, че по-патагъшше пи усилия ще бъдат в две посоки: първо, да разберем как хората заболяват, как с пи а г до характерно за новорокга опошение към живота, което е клиничен проблем, и, второ, как в условията на невротата се развива! болестните симптоми, което остава проблем на душевната динамика. Двата проблема би трябвало някъде да се срещат.

Днес няма да продължавам по-патагък, но понеже имаме още време, мисля да насоча вниманието ви към една друга особеност в нашите два анализа, която също ще можем да разберем истински едва по-късно — към амнезиите или празнините в спомените. Вече чухте, че задачата на психоаналитичната терапия е сводима до формулата: превръщане на всичко патогенно несъзнавано в съзнавано. Не знам ще се учудите ли, ако ви кажа, че тази формула може да се замени и с друга: запълване на всички празнини в спомените на болния, отстраняване на амнезиите му. Това в крайна сметка

е едно и също. То ще рече, че на амнезиите на нсвр-тика се приписва важна връзка с възникването на симптомите. Но ако рязко гледате първия ни случай, тази преценка на амнезията ще ви се стори неоправдана. Болната не е забравила сцената, свързана с натрапливото ѝ действие, напротив, споменът за нея е много жив, а друго забравено нещо също не се открива при този симптом. Не така ясно, но, общо взето, аналогично е положението и при втората ни пациентка, момичето с натрапливия ритуал. И тя всъщност не беше забравила поведението си през по-ранните години, това, че е настоявала вратата между спалнята на родителите и нейната стая да остане отворена и че е прогонила майка си от съпругеското легло. Тя си припомни всичко това много добре, макар колебливо и неохотно. Странно е само, че първата пациентка, извършвайки безброй пъти натрапливото си действие, *никога веднъж* не забележа сходството му с преживяването през брачната нощ и дори преките въпроси за мотивите на натрапливото действие не я накараха да го забележи. Същото важи за момичето, при което освен това ритуалът и неговите поводи са свързани с една и съща, повтаряща се всяка вечер ситуация. И в двата случая нямаме същинска амнезия, заличаване на спомена, но е прекъсната някаква връзка, която би позволила възпроизвеждането му.

Такова разстройство на паметта е достатъчно за натрапливата невроза, при хистерията положението е по-различно. Тази невроза обикновено се отличава с много тежки амнезии. По правило при анализа на всеки хистеричен симптом се стига до цяла верига преживявания, които след възпроизвеждането им пациентът категорично определя като забранени. От една страна, тази верига достига до най-ранните години от живота, така че хистеричната амнезия се оказва пряко продължение на инфантилната амнезия, която и за нас, нормалните хора, покрива началото на душевния живот. От друга страна, научаваме с удивление, че могат да бъдат забравяни и съвсем скорошни преживявания и че особено засегнати, ако не и напълно излечени от амнезията, са поводите за избухването или обострянето на болестта. От цялостната картина на един такъв скорошен спомен по правило изчезват или се заменят с неверни сломени ВЗЖНР подробности. И почти винаги ецва

преди края на анализа се появяват някои спомени за пресни преживявания, които чак до този момент са били затаени, оставяйки чувствителни празнини в общата картина.

Такова засягане на паметта е, както казахме, характерно за хистерията. Към нейните симптоми спадат и състояния (хистеричните припадъци), които също могат да не оставят спомен. От факта, че при натрапливата невроза нещата са по-различни, бихте могли да заключите, че амнезиите са психологична особеност на хистеричната промяна, а не общо свойство на всички неврози. Следващото наблюдение показва, че тази разлика не е толкова съществена. В понятието „смисъл на симптома“ ние включихме две неща — неговото „откъде“ и неговото „накъде“ или „защо“, тоест впечатленията и преживяванията, от които той произлиза, и целите, на които служи. Така че „откъде“ се свежда до впечатления, дошли отвън, които непременно са били някога съзнавани и впоследствие забравата ги е направила несъзнавани. Но „накъде“, тенденцията на симптома, винаги е ендopsихичен процес, който може да е бил някога същещан, но не по-малко възможно е никога да не е бил, особено време да се таи в несъзнаваното. Следователно по-важно е от особено значение дали амнезията с обхваща и „откъде“, преживяванията, върху които се опира симптомът, както е при хистерията, зависимостта на симптома от изпитото се дължи на неговото „накъде“, а тенденцията е такава, която може да е била несъщещанна от самото начало. При невроза това не е само малко, а шокът за хистерията.

Но такава илюзия на несъзнаваното в душевния живот предизвиква най-ожесточени критики срещу психоанализата. Не им се учудвайте и не мислите, че съпротивата срещу нас се дължи само на обяснимата трудност да се разбере несъзнаваното или на сравнителната податливост на опита, в който то се разкрива. Мисля, че корените на тази съпротива са по-дълбоки. Наивното самолюбие на човечеството е претърпяло досега две големи оскърбления от страна на науката. Първото, когато узна, че нашата Земя не е център на Вселената, а нищожна частица от една невъобразима по размери система от светове. Ние го свързваме с името *Коперник*, Магър че още александрийската наука е изказала така-

ва догадка. Второто, когато биологията ликвидира заблудата за някакво предимство на човека при творението, доказвайки му неговия произход от животинския свят и неизкоренимата му животинска природа. Тази преоценка се извърши в наши дни под влиянието на Ч. Дарвин,, Уолъс и техните предшественици не без яростна съпротива от страна на съвременниците. Ала третото и най-чувствително оскъбление човешката мания за величие ще претърпи от днешната психологическа наука, която доказва на нашето „аз“, че не е господар дори в собствения си дом, а трябва да се задоволява с оскъдни сведения за онова, което несъзнавано се извършва в душата му. Това предупреждение за спомняне също не е изказано най-напред и единствено от нас, психоаналитиците, но изглежда, че на нас се пада ролята да го застъпваме най-настойчиво и да го потвърдим чрез емпиричен доказателствен материал, който е достъпен за всекиго. Оттук идва всеобщата съпротива срещу науката ни, отхвърляща всички правила на академичния спор и безпристрастната логика. А на това отгоре се наложи да смутим спокойствието на света и по друг един начин, за който скоро ще научите.

Лекция XIX СЪПРОТИВА И ИЗГЛАСКВАНЕ

Дами и господа! За да разберем по-добре неврозите, са ни нужни нови наблюдения. Ще се спрем на две такива наблюдения. И двете са много странни и навремето предизвикаха голяма изненада. Но благодарение на миналогодишните лекции вие сте подготвени и за двете. Първо. Когато се заемем да лекуваме един болен, да го освободим от измъчващите го симптоми, той ни оказва силна, упорита съпротива, продължаваща през цялото време на лечение ю. Този факт с толкова необикновен, че е трудно да се повярва. На близките на болния предпочитаме да не казваме нищо за него, защото те винаги го приемат като оправдание за продължи" телността на лечението или за неуспеха му. Пациентът също проявява всички форми на тази съпротива, без да я осъзнава, и за нас е голям успех, ако успеем да го убедим в съществуването ѝ и ю накараме да се съоб-

разява с нея. Помислете само — болният, който така отсреща от симптомите си, кара и близките си да страдат, "зплаща с толкова време, пари, усилия и самопродолжаване, за да бъде освободен от тях, да защитава своята болест и да се съпротивлява на хората, които искат да му помогнат. Колко неправдоподобно трябва да звучи такова твърдение.' И все пак е така, а когато някой ни изтъква тази неправдоподобност, можем да му отговорим, че тя не е лишена от аналогии, че едва ли има човек, който, отишъл на зъболекар поради непоносими болки, да не е спирал ръката на зъболекаря, когато клещите са се приближавали към зъба му.

Съпротивата на болния е многообразна, извънредно ловка, често трудно се разпознава, променя формата си подобно на Протей*. Затова лекарят трябва да е недоверчив и винаги нащрек. В психоаналитичната терапия прилагаме техниката, която ви е позната от съпътлуването. Караме болния спокойно да се самонаблюдава, без да размисля много, и да ни съобщава всичките си вътрешни възприятия — чувства, мисли, спомени — в реда, в който се появяват. Изрично го предупреждаваме да не прави подбор на хрумванията си и да не изключва нито едно от тях, каквито и съображения за това да се появят — че хрумването с *неприяшо* или е *недискретно* да се каже, че е *маловажно*, че ис му е тук мястото, че е *нелепо* || не си сгрува да се съобщава. Настояваме да се придържи о понърхпосгта на съзна-плет си, да изостави всякакви кришчио отношение към топя, което ткрппа там, и ю уисрииаеме, че успехът на лечението и иiaft вече продължителноспа му зависят от добросъвестността, с която ще изпълнява това основно техническо правило на психоанализата. Защото от техниката на сънотълкуването знаем, че тъкмо хрумванията, срещу които възникват изброените съмнения и възражения, съдържат материала, водещ към несъзнаването.

След като въведем това основно техническо правило, то най-напред става прицел на съпротивата. Болният се стреми да се отклони от него по всякакви начини. Ту твърди, че не му хрумва нищо, ту че му хрумват прекалено много неща наведнъж и му е трудно да

* В древногръцка i;i митология — морско божество, обладаващо сио1_обаос! Та да приема облика на различни същества. — Б. пр,

ги опише. Сетне забелязваме, неприятно учудени, че се поддава ту на едно, ту на друго критично възражение; издават го дългите паузи в речта му. Той признава, че това наистина не може да го каже, срам го е и въпреки обещанието си се подчинява на този мотив. Или казва, че му е хрумнало нещо, което се отнася до друг човек и затова не е редно да бъде съобщено. Или че сега му е хрумнало нещо наистина съвсем маловажно, прекалено глупаво и нелепо; невъзможно е да искам от него да обръща внимание на такива мисли. И така нататък, с необозримо много варианти, поради което се налага да обясняваме, че да се казва всичко означава да се казва наистина всичко.

Почти не се среща болен, който да не се опитва да запази някаква сфера за себе си, да не допусне лечението до нея. Един, когото причислявах към най-интелигентните, седмици наред премълчаваше своя любовна връзка и когато му поисках обяснение за нарушаването на священото правило, започна да се оправдава с аргумента, че тази история била негова лична работа. Разбира се, аналитичното лечение е несъвместимо с таква право на неприкосновеност. Представете си, че в град като Впспа се въведе закон на определени места, например Горния пазар или църквата „Свети Стефан“, да не могат да се извършват арести; опитайте се тогава да заловите някой престъпник. Та той няма да напуска тези места. Везиъж реших да допусна такова изключение за един човек, от чиято работоспособност обективно зависеше много, защото беше обвързан със служебна клетва, забраняваща му да говори за определени лица с външни хора. Той беше доволен от успеха на лечението, но не и аз; реших да не повтарям подобен опит.

Болните от натраиллива невроза отлично умеят да направят техническото праннло почти негодно, приспособявайки към нсю своята свръхсвсстпост и съмненията си. Болните от страхова хистерия понякога успяват да го доведат до абсурд, продуцирайки само хрумвания, които са толкова далеч от търсеното, че не носят никаква полза на психоанализата. Но аз нямам намерение да ви въвеждам в тези технически трудности. В края на краищата чрез решителност и настойчивост се удава да извоюваме известно съблюдаване на ос-

новното техническо прави ю. И тогава съпротивата се прехвърля върху друга област. Тя става интелектуална съпротива, бори се с аргументи, открива всички затруднения и неправдоподобност и, които нормалният, но непосветен ум е намерил в аналитичното учение. Тогава чуваме от този единствен глас всички критики и възражения, които в научната литература нн се отправят хорово. Ето защо нищо от онова, което ни подвикват отвън, не ни звучи непознато. Това е истинска буря в чаша вода. Но с пациента може да се разговаря; той желае да го осведоим, поучим, оборим, да му препоръчаме литература, чрез която да се образува допълнително. Той е готов да стане привърженик на психоанализата, но при условие тя да не го засегне лично. Ала ние разпознаваме тази любознателност като съпротива, като отклоняване от специалните нн задачи и я отхвърляме. При болния от натраплива невроза трябва да се очаква особена тактика па съпротивата. Често той позволява па анализа да извърви своя път безпрепятствено, тъй че той все повече осветлява загадката на болестта му, но накрая с учудване констатираме, че тона осветляване не е довело до практически напредък, до отслабване на симптомите. Тогава откриваме, че съпротивата се е оттепила в недоверчивостта на натрашшвата невроза и оттам ни се противопоставя успешно. Болният си каша приблизително: „Това е много хубгжо, много интересно. Искам да видя как ще се разинс по нататък. Ако с истина, то ще промени много моята болест. По не ми се вярва да е истина и докато не ми се иярва, то не засяга болестта ми." Така може да продължава дълго, дока го най-сстнс стигнем до тачи защитна пози пия и тям започнем решителната борба. Интелектуалната съпротива не е най-лошата, при нея винаги запазваме превъзходство. Но пациентът съумява, оставайки в рамките на анализа, да се съпротивлява по начини, чието преодоляване спада към най-трудните технически задачи. Вместо да си припомним, той възпроизвежда стари нагласи и чувства от своя живот, които посредством така нареченото „пренасяне" могат да служат за съпротива срещу лгкаря н лечението. Ако е мъж, той обикновено темп ^ози матер *ал от отношението си към бащата, когото сега замостчл с

лекаря; така а съпротива се превръща стремежът му към лична и мисловна самостоятелност, честолюбие то му, чия го първа цел с била да подражава па башата или да го надмине, нежеланието му да се натовари повторно с бремето на благодарността. От време на време лекарят има впечатлението, че желанието на пациента да го изкара неправ, да му покаже, че е безпомощен, да тържествува над него е изместило напълно желанието за оздравяване. Жените пък майсторски умеят да използват за целите на съпротивата пренасянето на нежни, еротични чувства върху лекаря. При определена сила на това влечение угасва всякакъв интерес към актуалната ситуация на терапията, изоставят се всички задължения, поети при започването ѝ, а неминуемата ревност, както и огорчението от неизбежния, макар и щадящо поднесен от ка.* развалят добрите отношения с лекаря п така изваждаі оч строя един от най-мощните двигатели на анализа.

Този ви і съпротива не бива да се преценява едностранчиво. В нея се съдържа толкова много важен материал от миналото на болния и тя го демонстрира така убедително, че може да се превърне в една от най-надежните опори на анализа, ако бъде насочена умело в правилната посока. Забележително е само, че в началото материалът винаги сл\`жи на съпротивата и изтъква на преден план своята враждебна на лечението фасада. Може да се каже също, че това са свойства на характера, нагласи на Аза, мобилизирани за борба с желаните от пас промени. При това се изяснява как теза свойства на характера са се формирали пъв връзка с условията на невротата и като реакция на нейните претенции, разкриват се черти, които иначе не могат да се проявят, най-малкото не в тази степен, и които можем да наречем латентни. Не бива също да оставате с впечатлението, че ние гледаме на тази съпротива като на непредвидена опасност за аналитичното въздействие. Не, ние знаем, че тя трябва да се появи, и сме недоволни само когато не можем да я предизвикаме в достатъчно отчетлива форма и да я разясним на болния. Най-сетне, пие разбираме, че нейното преодоляване е същинската задача на анализа, онази част от работата, която единствено ни гарантира, че сме постигнали нещо при дадения болен,

Вземете още предвид, че болният използва всички случайни пречки, възникващи по време на лечението, всяко отклоняващо събитие, всяко изказване на някой враждебно настроен към психоанализа! авторитет от неговата среда, всяко случайно или явяващо се като усложнение на неврозата органично заболяване, дори всяко подобрене на състоянието си като мотив да отслаби своите усилия, и ще добиете приблизителна, още не съвсем пълна представа за формите и средствата на съпротивата, в борбата с която протича всеки анализ. Разгледах този въпрос така подробно, защото искам да ви осведомя, че нашият опит със съпротивата на певротичите срещу отстраняването на техните симптоми стана основа на динамичното ни схващане за неврозите. *Бройер*, а и аз самият първоначално извършвахме психотерапията с помощта на хипнозата; първата пациентка на Бройер беше лекувана изцяло чрез хипнотично въздействие и аз отначало следвах примера му. Признавам, че тогава работата вървеше по-леко и по-приятно, а също и по-бързо. Успехите обаче бяха променливи и нетрайни, затова накрая аз се отказах от хипнозата. И тогава ми стана ясно, че докато си служехме с хипнозата, нямаше как да прозрем в динамиката на тези отношения. Хипнотичното състояние не позволяваше на лекаря да види съпротивата. То я отблъскваше, осъществяваше известен терен за аналитичната работа, а съпротивата се окопаваше на границите му така, че ги правеше непреодолими, също както недоверчивостта при патраилпвата пемро.чп. Кто зпщо мога да кажа, че същинската психоанализа започна с отказа от хипнозата.

Но след като откриването на съпротивата се оказа от такова голямо значение, би трябвало да се запитаме предпазливо дали не сме твърде прибързани в приемането на нейното съществуване. Може би наистина има случаи на невроза, при която асоциациите секват по други причини, може би си заслужава да вникнем по-внимателно във възраженията срещу нашите допускания, може би не е правилно да отхвърляме така удобно интелектуалната критика на анализираниите, обявявайки я за съпротива. Фло, господо, ние не сме стигнали лесно до това становище. Имахме възможност да наблюдаваме всеки един от тези критично настроени пациенти при възникването на съпротивата и след из-

чезването ѝ. В хода на терапията съпротивата постоянно изменя силата си -- увеличава се винаги когато се приближаваме към нова тема, най-силна е по време на разработването ѝ и спада, след като приключим темата. Но при това никога не се сблъскваме с пълния размер на съпротивата, на която нацвятът е способен, освен ако не сме проявили особена техническа несръчност. По този начин се убедихме, че един и същи човек безброй пъти в хода на анализа изоставя критичното си отношение и отново се залавя за него. Ако предегом да доведем до съзнание му някаква нова и особено мъчителна част от несъзнавания материал, той става извънредно критичен; ако преди това е разбрал и приел вече много неща, сега тези постижения са като изтриги и в стремижа си да се съпротивлява на всяка цена той може да заприлича на афективно малоумен. Успеем ли да му помогнем да преодолее тази нова съпротива, той си възвръща способността за разбиране и онова, което вече е усвоил. Следователно неговата критика не е самостоятелна, заслужаваща уважение функция, а инструмент на афективните му нагласи, управляван от съпротивата му. Когато нещо не му харесва, той може да му се противопоставя твърде остроумно и да бъде извънредно критичен; обратното, ако нещо му е по вкуса, той е в състояние да се покаже доста лековерен. Навярно с всички ги е така; при подложени на психоанализа човек тази зависимост на нивелекта от смощите е изразена толкова ясно, защото анализът го поставя в голямо затруднение.

Как реагираме на наблюдението, че болният се съпротивлява така енергично срещу усилията да се отстранят неговите симптоми и да се възстанови нормалното функциониране на душевните му процеси? Казваме си: тук се усещат мощни сили, съпротивляващи се на промяната на състоянието; но всяка вероятност същите те са предизвикали навремето това състояние. При образуването на симптомите трябва да е станало нещо, което сега чрез наблюденията при тяхното отстраняване ще можем да възстановим. От наблюдението на *Бройер* вече знаем, че предпоставка за съществуването на симптома е недостигането на нормалния завършек на даден душевен процес, поради което този процес не е бил осъзнат. Симптомът замества нещо нереализирано.

»о. Сега пече знаем къде да търсим предполагаемата сила. Трябва да се е появила някаква мощна съпротива срошу осъзнаването на въпросния душевен процес, по-ра, *iii* която тон е останал неосъзнат. Нссъзнаван, той е има *j* силата да формира симптом. Същата тази съпротива се явява отново по време на терапията, когато се стремим да превърнем несъзнаваното в съзнавано. Това е съпротивата, която н не усещаме. Патогенния процес, кой го тя изразява, ще наречем *изтласкване*.

Сега трябва да си създадем по-определена представа за този процес *s*;а изтласкване. Той е условието •за възникването на симптоми, но наред с това представлява нещо, почобно на което досега ие сме срещали. Да вземем за пример елин импулс, един душевен процес, който се стреми да се превърне в действие. Знаем, че той може да се отхвърли, да ие бъде одобрен. При това енергията, с която той разполага, му бива отнета, той става безсилен, но може да се съхрани като спомен. Решаването на съдбата му се извършва със знанието на *Л'-*а*. Съвсем другояче изглеждат нещата, когато такъв импулс бъде подложен на изтласкване. Тогава той запазва енергията си, а спомен за него ие остана; освен това пронесът на изтласкване се извършва без знанието на Аза Виждаме, че това сравнение не ни доближава до същността на изтласкването. Ще ви разясня кои теоретични представи се оказаха единствено подходящите за по-точното определяно на понятието „изтласквано“. За целта с нужно преди всичко да преминем от чисто описателната употреба на думата „пссъзпавано“ към систематичния н смисъл. Това означава да издигнем тезата, че съзнаването или иесъзиаването на един психичен процес е само едно от неговите качества и то невинаги е еднозначно определено. Ако такъв процес е останат неосъзнат, това може би е само едно ука•чгипк' за съдбчта, която е имал, а не самата съдба. За да онагледим тази съдба, ще приемем, че всеки ду-iiitoiHMi процес Оук трябва да допуснем едно изключение, за което ще стане дума по-късно) най-напрсд съществува в стадий или флза на неосъзнатост и едва по късно преминава п ъ» фазата па съзнаване, така както фотографската снимка отначало е негатив и едва по-късно чрез процеса па ироявявапе се превръща в истински образ. Но ие от всеки негатив става позитив и по

същия начин не всеки несъзнаван душевен процес се превръща задължително в съзнаван. За удобство казваме, че отначало процесът принадлежи към психичната система на несъзнаваното, а по-късно при определени обстоятелства може да премине в системата на съзнаваното.

Най-грубото онагледяване на тези системи — пространственото — е най-удобното за нас. Системата на несъзнаващото ще оприличим на голямо преддверие, където душевните импулси се тълпят подобно на живи същества. В съседство с това преддверие се намира вгъро, по-тъсно помещение, нещо като салон, където е разположено съзнанието. А на прага между двете помещения стои пазач, който оглежда отделните душевни импулси, преценява ги и не ги допуска в салона, ако не му се харесат. Веднага ще ви стане ясно, че няма голяма разлика дали пазачът ще прогони някой импулс още от прага или след като вече е влязъл в салона. Това зависи само от степента на неговата бдителност и навременното разпознаване на нежелателните импулси. Обратното сравнение ни позволява да доразвием по-нататък нашата номенклатура. Импулсите от преддверието на несъзнаваното са скрити от погледа на съзнанието, тъй като то се намира в другото помещение; затова те отначало са несъзнавани. Ако вече са се опитвали да минат прага и са били върнати от пазача, те са недостъпни за съзнанието; наричаме ги *изтласкани*. Но и онези импулси, които пазачът е пуснал през прага, не стават непременно съзнавани; такива те могат да станат само ако им се удаде да привлекат върху себе си погледа на съзнанието. Затова имаме основание да наречем второто помещение система на *предсъзнаването*. Така осъзнаването запазва чисто описателния си смисъл. За отделния душпеп импулс изтласкването означава пазачът да не го допусне от системата на несъзнаваното в системата на предсъзнаването. Този пазач е съпротивата, с която се сблъскваме, когато при аналитичната работна процедура се опитваме да преодолеем изтласкването.

Ще кажете, че такива сравнения са колкото опростени, т.е. л-ж. и фантастични и нямат място в едно научно съзнание. Съгласен съм, че са опростени; нещо повече, и грешни, че не са и верни и ако не грешим много, то искам да кажа готовност да ги заместим с нещо по-

добро. Не знам дали и след това ще продължат да ви изглеждат така фантастични. Засега те са само помощни представи, както плуващото в електрическата верига човече на Ампер*, и няма защо да ги презираме, тъй като могат да ни бъдат полезни за разбирането на наблюденията. Уверявам ви, че опростената картина на двете помещения с пазача на прага между тях и съзнанието като зрител в края на втората зала въпреки всичко е твърде близко до действителното положение на нещата. Бих искал също да се съгласите, че нашите термини *несъзнавано*, *пред съзнавано*, *съзнавано* формират много по-малки предубеждения и са по-добре защитими, отколкото други предлагани или употребявани, като /годсъзнавано, (^осъзнавано, в^грешмосъзнавано и подобни.

За мене ще бъде по-важно, ако изтъкнете, че такава душевно устройство, каквото приех тук за обяснение на невротичните симптоми, не може да не е общо-валидно и следователно би трябвало да пи даде сведения и за нормалните функции. Тук, разбира се, имате право. Сега нямаме възможност да проследим нататък този извод, но интересът ни към психологията на симптомообразуването би трябвало извънредно много да се засили, след като има изгледи изучаването на патологичните състояния да ни разкрие нещо за така забулени и тамни нормален душевен живот.

Впрочем не (абеляшатс ли па какво се основават наши го нмждлипи чл днетс системи, за техните връзки със' сi.,iiaaiin"ю м помежду им? Пашчът между песьзпавапото и преде ii.iniiUMiiюТо нп.пност пс с нищо друго освен *цснзурта*, коя ю, както индяхмс, оуормн манифестирания сън. Остатъците от дпеншмч⁴ нпсчш ления, които разкрихме като подбудители на съня, бяха предсъз-наван материал, претърпял по време на силното въздействието на пссьзиавани п изтласкани жедания и формирал заедно с тях благодарение па тяхната енергия латентния сън. Вън властта на иесъ.чпапапага система този материал се подлага на преработка — сгъ-стяванс и изместване, която о непозната за нормалния

* Андре М;фм Лмгч> (177Г) lft.il>), 0,11111 01 оспонателите на теорията ЛЛ елекгромш т¹ ш.1ма, п шол.нш и спой ранен експеримент човече от мапнммчшшпронодпм метал, за да покаже връзката между електричеството п магнетизма. — Б. пем. изд.

душевен жпвог, тоест за иредсъзнаваната система, п л и се допуска в нея само по изключение. Това различие в начините на функциониране стана за нас характерна черта на двете системи; сшшшеипето към съзнанието, което с придатък на предеъзнаваното, за нас беше само признак за принадлежност към едната от двете системи. Сънят вече не е патологичен феномен, той се явява при всички здрави хора в спящо състояние. Всяко допускане за структурата на душевния живот, което ни позволява да разберем едновременно формирането и на симптомите, и на сънищата, има неоспоримо право да бъде взето предвид и при изучаването на нормалния душевен живот.

Толкова сега за изтласкването. То обаче е само предварително условие за симптомообразуването. Знаем, че симптомът замества нещо, което е било възпрепятствано от изтласкването. Но от изтласкването до разбирането на това заместване има дълъг път. От другата страна на проблема след констатирането на изтласкването се явяват въпросите: кои душевни импулси подлежат на изтласкване, какви сили го осъществяват, от какви подбуди? По тези въпроси засега знаем само едно. При изследването на съпротивата разбрахме, че тя нахожда от сили на Аза, о г известни латентни характеристики. Пак те осъществяват изтласкването или най-малкото участват в него. Всичко останало ни е още неизвестно.

Туи ни идва на помощ второто наблюдение, за което вече с.юмеиах. Анализът ни позволява да кажем пай-общо каква е делта на невротичните симптоми. Това също няма да е ново за нас. Вече вп го показах чрез двата случая на невроза. По какво са наистина два случая? Имате право да и.шскнате да вп го демонстрирам двеста иътп, безброй пъти. Бедата е само в едно - - че не съм в състояние да го направя. Ще трябва пак да го заместите със собствен опит или с вяра, която може да се опре на съгласието между всички психоаналитици.

Спомнете си, че при двата случая, чиито симптоми подложихме на задълбочено изследване, анализът ни въведе в най-интимното от сексуалния живот на тези болни. Освен това в първия случай разпознахме особено ясно целта или тенденцията на изследвания сммп-

чом; във втория тя бе може би малко прикрита от един момент, на който ще се спрем по-късно. Е, това, което ни дадохме при тези два примера, ще ни го покажат и всички други анализирани случаи. Всеки път анализът ще ни въвежда в сексуалните преживявания и желания на болния и всеки път ще констатираме, че симптомите служат на една и съща цел. Като такава цел ни се разкрива задоволяването на сексуалните желания; симптомите служат за сексуално задоволяване па бо ганте, те са заместители на това задоволяване, от което болните са лишени в живота.

Спомнете си натрапливото действие на първата ни пациентка. На тази жена ѝ липсва силно обичаният съпруг, с когото не може да сподели живота поради неговите недостатъци и слабости. Тя трябва да му остане вярна, не може да го замени с друг. Натрапливият симптом ѝ дава онова, за което копнее, възвишава мъжа ѝ, отрича, коригира слабостите му, на първо място неговата импотентност. По същество този симптом е осъществяване на желание, съвсем като сън, при това на еротично желание, което невинаги е валидно за съня. При втората ни пациентка можахте най-малкото да се уверите, че ритуалът ѝ цели да осуети половия живот на родителите ѝ, да не допусне от него да се роди ново дете. Навярно сте отгатнали също, че по същество той го сПрем да постави пациентката на мястото на майка ѝ. Тоест пак имаме работа с отстраняването на смущащата и сексуалното задоволяване и с реализацията на собствени сексуални желания. Скоро ще стане дума за споменатото усложнение.

Господа! За да не трябва по-късно да ограничавам валидността на тези твърдения, искам още тук да ви обърна внимание, че всичко казано за изтласкването, за възникването и значението на симптомите е установено при изучаването на три форми на невроза — страхова хистерия, конверсионна хистерия и натраплива невроза • и на първо време важи само за тези три форми Тtvi три заболявания, които сме свикнали да обединяваме в една група, наречена „*преносни неврози*“. оиречслнг сфера!а па действие на психоаналитичната терапия. Останалите неврози са изучени от психоанализата далеч по-слабо; една група от тях бяха изоставени морали невъзможността да се повлияят терапевтично.

Не забравяйте също, че психоанализата е още съвсем млада наука, че за овладяването ѝ са нужни много усилия и време и че до неотдавна тя се разработваше само от един човек. Но вече във всяко отношение сме се доближили до разбирането на останалите заболявания, които не са преносни неврози. Надявам се, че ще мога да ви демонстрирам как се обогатяват нашите предположения и резултати при нагаждането им към този вид материал и да ви покажа, че по-нататъшните изследвания не доведоха до противоречия, а до по-висше единство. И ако сега всичко казано важи за трите преносни неврози, то нека повиша още повече значението на симптомите с едно ново съобщение. Съпоставянето на поводите за заболяването налага извода, че тези хора се разболяват вследствие на някакво *лишение*, на това, че действителността не им позволява да удовлетворяват сексуалните си желания. Виждате как превъзходно се съгласуват двата извода. Сега става още по-явно, че симптомите са ерзац на липсващото в живота.

Възможни са, разбира се, най-различни възражения срещу твърдението, че невротичните симптоми представляват ерзац на сексуално задоволяване. Две от тях ще разгледам още днес. Ако сами изследвате чрез психоанализа по-голям брой невротични, може би ще ми изтъкнете скептично, че в много случаи това съвсем не е така, а симптомите сякаш имат тъкмо обратната цел — да изключат или отрекат сексуалното задоволяване. Няма да оспорвам верността на вашето тълкуване. Психоаналитичните зависимости често са по-сложни, отколкото ни се иска. Ако бяха толкова елементарни, навярно нямаше да има нужда психоанализата да ги рпзкрива. Действително още в някои моменти от ритуала на втората пи пациентка проличава тази аскетична, враждебна на сексуалното задоволяване тенденция, например когато отстранява часовниците, магическият смисъл на което е избягване на нощната полова възбуда, или мерките за предпазване на съдовете от падане и счупване, означаващи охраняване на девствеността ѝ. В други случаи на ритуал при лягане, които съм имал възможност да анализирам, този негативен характер е бил много по-силно изявен; понякога целият ритуал се състои от мерки срещу сексуални помисли и изкушения. Но в психоанализата ние толкова пъти вече се сблъск-

плхм с положението, че противоположностите не озна-4;iii;гг противоречие. Можем да разширим нашата теза, км го кажем, че целта на симптомите е или сексуалното задоволяване, или неговото предотвратяване, като при хистерията, общо взето, преобладава положителната тенденция за реализиране на желанието, а при натрапчивата невроза — отрицателната, аскетичната. Това, че симптомите могат да служат както на сексуалното задоволяване, така и на неговата противоположност, тази двущкост или полярност много добре се обяснява с един момент от техния механизъм, за който още не сме имали възможност да споменем. Симптомите, както ще чуем по-нататък, са резултат от компромис, произлизат от интерференцията на две противоположни тенденции и са представители както на изтласканото, така и на и тшквещото, способствало за тяхното възникване. Това представителство може да бъде в полза на едната или на другата страна, само в редки случаи влиянието на една от тях е отстранено напълно. При хистерията двете тенденции обикновено се съединяват в един и същи симптом. При натрапливата невроза те често са ра (делени; в тези случаи симптомът е двуфазов, състои се от две последователни действия, които се изключват взаимно.

Има едно второ възражение, с което няма да се спрлим така лесно. Ако разгледате по-голям брой тълкувания на симптомите, отначало може би ще ви се стори, че понятието „сексуално ерзац-удовлетворение“ е разширено при тях до крайност. Не ще пропуснете да изтъкнете, че тези симптоми не предлагат никакво реално задоволяване, че те много често се свеждат до съживяването на някакво усещане или изобразяването на фантазия от някакъв сексуален комплекс. И още, че това уж сексуално удовлетворение твърде често е детинско и недостойно, наподобява примерно мастурбацията или напомня на неприличните действия, които се забраняват и потискат още в детска възраст. А освен това ще се учудим, че представяме за сексуално удовлетворение неща, които по-скоро трябва да се определят като задоволяване на жестоки и грозни, дори противоестествени тирасин. По тази точка, господа, няма да постигнем съгласие, преди да изследваме основно сексуалния живот на човека и да решим какво можем да наречем „сексуално“.

Лекция XX
СЕСУАЛНИЯТ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА

Дами и господа! На пръв поглед като че ли е съвсем ясно какво трябва да се разбира под понятието „сексуално“. Преди всичко сексуалното е неприлично, нещо, за което не бива да се говори. Разказвали са ми как учениците на един прочут психиатър се опитали веднъж да убедят професора си, че симптомите на хистерията много често изразяват сексуални неща. За целта го заведо до леглото на една хистерично болна, чиито припадъци несъмнено представлявали процеса на раждането. Но той поклатил глава: „Та раждането съвсем не е нещо сексуално.“ Разбира се, раждането невинаги е неприлично.

Забелязвам, че ми се сърдите, защото се шегувам с толкова сериозни неща. Но това не беше съвсем шегата. Напълно сериозно ви казвам, че не е лесно да се определи съдържанието на понятието „сексуално“. „Всичко, свързано с разликите между двата пола“, е може би изключително общо определение, което вие ще го намерите безцветно и прекалено широко. Ако приемете половия акт за основното, може би ще кажете, че сексуалното са всички занимания с тялото, по-специално с половите органи на другия пол, които имат за цел получаването на наслада и в крайна сметка — съединяването на гениталиите и извършването на половия акт. Но в такъв случай наистина не сте много далеч от приравняването на сексуалното с неприличното и раждането наистина не спада към сексуалното. А ако приемете функцията на размножаването за ядро на сексуалността, рискувате да изключите редица неща, които нямат за цел тази функция и все пак са несъмнено сексуални, например мастурбацията или дори целуването. Но вече знаем, че опитите за дефиниране много често водят до затруднения; нека не мислим, че ще ги избегнем тъкмо в този случай. Можем да предположим, че при развитието на понятието „сексуално“ се е ползвало нещо, довело според удачния израз на Х. Зилбергер до „грешка от припокриване“. Общо взето обаче, ние имаме някаква представа какво хората наричат „сексуално“.

Една представа, включваща противоположността на половете, насладата, функцията на размножаването и

мкфпге иа неприличното, премълчаното, е напълно доскпчна за практическите нужди в живота За наука-ча оџпче не е достатъчна. Защото щателни изследвания, шиършени благодарение на пожсртвуватс.шо себенад-мошане, ни запознават с групи от човешки индивиди, чпїго „сексуален живот“ драстично се отклонява от обичайните представи. Част от тези „перверзни“ са за-черкнали, тапа да се каже, разликата между половете от програмата си. Само техният собствен гюл може да събуди сексуалните им желаня; другият, най-малкото половите му органи, изобщо не представлява сексуален обект за тях, а в крайни случаи дори буди отвращение. С това те естествено са се отказали и от всякакво уча-стие в размножаването. Такива хора наричаме хомо-сексуални или ипвертирани. Тези мъже и жени често '{жчшиаги} са безупречно образовани, високо издигнати в интелектуално и нравствено отношение, обременени единствено от тази фатачна абнормност. Чрез устата на своите научни защитници те се представят за особена разновидност на човечеството, за „трети пол“, равно-стоен на другите два. Може би ще имаме случай да преценим крпгично претенциите им. Разбира се, те ке си „шбрппа категория хора“, както обичат да твърдят, г ре ч 1 их има пай малкото толкова малощени и негодни иицшшди, колко ю и сред нормалните в сексуално от-иннц'ши.

Но 'i/ojn щфи^р нїм поне нършат със своя сексуален oftvki прїїfwїu ІМUMІНО ст.щото, каквого н нормалните ('лен ІНХ оГкрм' идни цяла поредица от сексуално- аб-їїwpMim хор п, чннто сексуални дейност псе повече се оимлечапа от ономи, ктмо ичглежли желана чл разум-ния човек. Но сїоето миоюобрапю п странност іе мо-га 1 да се сраният само с гротескните обрат., нарисувани оч II *Прьогел* като илкупкмїие на снети Ангоний, или с изчелналіге босове п вярващи, кои го *Флойер* е накарал АН шн-мимат н дълга процесия пред набожния покаяник. Гъмжм.имо им іїїигаїа да шдчаимм ншеск-н ред сред •|яч, ико не искаме да пи подлудят. Радалнме ги иа Іїкннн, при коин), както у хомосексуалистите, е изме-и*М сексуалният об<^кт, и иа такива, при които е про-менена преди НсісіКо сексуалната цел. Към първата ірїпа спадат оие.ж, конто са се откааали от еџедиря-ванею иа гениипише и при сексуалния акт ги заменят

с друга част или област от тялото на партньора; при това те пренебрегват както анатомичните несъвършенства, така и възпиращото чувство на отвращение (апуса, устата като заместители на влагалището). Други пък държат на гениталиите, но не заради сексуалната, а заради други техни функции, в които те участват поради анатомичното си устройство или поради съседство. По тях виждаме, че отделителните функции, които при възпитанието на детето се изтихват на заден план като неприлични, са в състояние да обсебят изцяло сексуалния интерес. После идват други индивиди, които изцяло са изоставили гениталиите като обект и страстта им е насочена към друга част от тялото — женските гърди, крака, плитката. Следват онези, за които и частта от тялото не значи нищо, затова пък някоя част от облеклото, обувка, бельо, задоволява всичките им желания — фетишистите. Следващите в редицата са лицата, чиято страст е насочена към целия обект, но които имат спрямо него определени, странни и дори отвратителни изисквания, включително и това той да бъде безпомощен като труп и понякога с престъпно насилие го превръщат в такъв, за да могат да му се насладят. Но стига ужаси от тази група!

Другата група перверзни започва с онези, за които цел на сексуалното желание е нещо, което обикновено спада към въвеждащите и подготвящите полови акт действия. Това са хора, които се стремят да огледат или опипат другото лице, да го наблюдават при интимни действия, или такива, които откриват собствените си срамни части със смътното очакване, че ще бъдат наградени със същото отечно действие. Следват загадъчните садисти, чиято любовна страст не знае друга цел, освен да причинява болки и терзания на техния обект, като се започне от дребни унижения и се стигне до тежки телесни повреди, и сякаш за уравновсяване — техните антиподи, мазохистите, за които единствената наслада е да търпят унижения и мъки от любимия си обект както в символична, така и в реална форма. Има и други, у които се обединяват и преплитат няколко такива абнормни наклонности, а накрая научаваме, че всяка от тези групи съществува в две разновидности, че освен търсещите сексуално задоволяване в реалността има и такива, които се задоволяват с това само да си го представят,

конто изобщо не се нуждаят от действителен обект, а го заместват с помощта на фантазията си.

При това няма никакво съмнение, че описаните лудости, чудатости и гадости действително съставляват сексуалният живот на тези хора. Не само те самите го схващат така и усещат заместителната му роля, ние също трябва да признаем, че всичко това има в техния живот такова значение, каквото за нас — нормалното сексуално задоволяване, че те му принасят същите, често и шънредно големи жертви. Възможно е да се проследи в цялост и в детайли къде тези абнормности имат допирни точки с нормалното и къде се отклоняват от него. Не може да не забележите също, че тук отново се натъкваме на неприличността, характерна за сексуалните занимания; в тези случаи обаче тя обикновено е засилена до степен на позорност.

Е, дами и господа, как ще се отнесем към тези необикновени начини на сексуално задоволяване? Възмущението, изразяването на личното ни отвращение и уверенията, че не споделяме тези страсти, очевидно не шшпгат с нищо. Не е там въпросът. В края на крашца — топа е една област от живота като всяка друга. Не можем да се измъкнем с твърдението, че това са рядкогтп и куриози, защото то лесно ще бъде оборено. Напротив, касае се за твърде чести, широко разпространени ННЛПМППИ. По ако ни кажат, че не бпна да позволяваме то ди рпзколсбоят схващанията ни ;»а сексуалността, 'киното по сл нищо друго осмо» смущения и отклонения п сексуалния пагон, тока .часлужака сериозен отговор. Ако ис разберем тези болезнени форми на сексуалност и не съумеем да намерим връзката им с нормалния сексуален живот, това ще означава, че не разбираме и нормалната сексуалност. Накратко, неотменна наша задача с да дадем изчерпателно теоретично обяснение на тона, как е възможно да съществуват такива перверзни и каква с пръзката им с така наречената нормална сексуалност.

З;и това ще ни помогнат едно схващане и две пови наблюдения. Схващаното дължим па *Иван Блох**; то коригира твърдението, че всички тези перверзни са

* Bloch, I. Bollr/igc ?nr Aiiologie dor Psychopathia sexualis. Dresden, 1902—1903 — b. ПСМ. и)д.

„признаци на дегенерация“, като доказва, че подобни отклонения от сексуалната цел, подобни разхлабвания на връзката със сексуалния обект са съществували от край време, през всички познати ни епохи, при най-примитивните и при най-цивилизованите народи, като понякога са успявали да си извоюват търпимост и всеобщо признание. Двете наблюдения са направени при психоаналитичното изследване на невротниците; те не могат да не окажат голямо влияние върху разбирането ни за сексуалните перверзии.

Казахме, че невротичните симптоми са заместители на сексуалното удовлетворение, а освен това ви спомнах, че потвърждаването на тази теза при анализа на симптомите ще срещне някои трудности. Защото тя е правомерна само ако включим в понятието „сексуално задоволяване“ и задоволяването на така наречените перверзни сексуални потребности, тъй като такова тълкуване на симптомите ни се налага изненадващо често. Претенцията на хомосексуалистите или шпертираните за изключителност отпада веднага след като научим, че при всеки невротник без изключение се установяват хомосексуални импулси и че голям брой симптоми представляват израз на латентна инвертираност. При онези, които наричат себе си хомосексуалисти, тя само е съставена и манифестирана, а техният брой е нищожен в сравнение с броя на латентните хомосексуалисти. Принудени сме да разглеждаме избора на сексуален обект от собствения пол като почти закономерно отклонение в любовта и все повече се убеждаваме колко голямо е значението му. Разбира се, това не отменя различията между манифестираната хомосексуалност и нормалното поведение; практическата ѝ важност си остава, ала теоретичната се понижава изключително много. За едно заболяване, което не спада към преносите неврози — нараноята, дори предполагаме, че закономерно произтича от опита да се потиснат свръхсилни хомосексуални пориви. Може би си спомняте, че едната от нашите пациентки в натрапливото си действие играеше ролята на мъж, на своя собствен изоставен съпруг; подобно продуниране на симптоми в мъжка роля е нещо съвсем обичайно сред невротичните жени. И макар да не може да се причисли към самата хомосексуалност, то е тясно свързано с предпоставките ѝ.

Както навярно знаете, хистеричнага невроза може да прояви симптомите си във всеки орган, поради което е в състояние да разстрои всяка функция. Лично това показва, че при това намират израз всички перверсни импулси, които са насочени към заместването на гениталиите с друг орган. Тези органи започват да функционират като заместители на гениталиите; тъй като хистеричната симптоматика ни наведе на мнението, че освен функционалните органи на тялото имат и сексуална (срогенна) роля и че ако втората ги ангажира прекалено много, от това се разстройва първата. Имбрийните усещания и инервадии, явяващи се като симптоми на хистерията при органи, които на пръв поглед нямат нищо общо със сексуалността, се разкриват по един начин като реализация на перверсни сексуални импулси, при които други органи са обсебили функцията на половите. В тези случаи виждаме също колко често носители на сексуалната възбуда стават органите; па храненето и на отделителните процеси. Следователно тук имаме работа със същото, което установихме при перверсните, но при тях то беше явно и недвусмислено, докато при хистерията достигаме до него по обиколния път през тълкуването на симптомите и приписваме перверсните сексуални импулси не на съзнанието на индивида, а на неговото несъзнавано.

(1) Многото симптомни картини на патрашшвана са най-важните се оказват предизвикани от напора на инстинктивни садистични, тоест перверсни по своята цел импулси; при това симптомите в съответствие със структурата на натрапливата невроза служат предимно за защитата срещу тези импулси или изразяват борбата между задоволяването и защитата. Но самото задоволяване не остава на заден план; то умее по обиколни пътища да си проправя път в поведението на болните и най-често се насочва срещу собствената им личност, кара ги да се самоизтезават. Други форми на невроза, тъй наречените неврози на мъдруването, отчасти са резултат от прекомерно сексуализиране на действията, които иначе спада към подготвена за нормалното сексуално задоволяване гледането, докосването, изследването. Тук намира своето обяснение голямото значение на праха от докосване и на натрапливането. Неподозирано голям дял от натрапливането

действия представляват замаскирани повторения и модификации на масгурбацията, която, както е известно, съпровожда като единствено еднообразно действие най-разнообразните форми на сексуално фантазиране.

Няма да е трудно да ви опиша още по-подробно връзките между перверзията и неврозата, но мисля, че и казаното дотук е достатъчно за нашата цел. По след тези разкрития за значението на симптомите трябва да внимаваме да не надценим интензивността на первержните склонности и честотата им сред хората. Вече казахме, че човек може да се разболее от невроза, когато е лишен от нормално сексуално задоволяване. Но при такова реално лишаване потребността се насочва по абнормни пътища на сексуална възбуда. По-късно ще разберете как става това. Във всеки случай сега виждате, че при такова „коллатерално“ задръстване первержните импулси по необходимост са по-силни, отколкото биха били, ако нямаше реална пречка пред нормалното сексуално задоволяване. Подобно влияние трябва да се признае и при манифестираните перверзии. В някои случаи те се провокират или активират от това, че нормалното задоволяване на сексуалния нагос среща прекалено големи трудности поради временни обстоятелства или трайни социални норми. Наистина в други случаи склонността към перверзии е съвършено независима от подобни благоприятстващи условия; за тези индивиди тя е, така да се каже, нормалният сексуален живот.

Може би в момента имате впечатлението, че по-скоро сме объркали, отколкото изяснили въпроса за отношението между нормалната и первержната сексуалност. Помислете обаче следното: ако е вярно, че реалното затрудняване или осуетяване на нормалното сексуално удовлетворение предизвиква первержни склонности у хора, които иначе не са проявявали такива, това значи, че у тях има нещо, което благоприятства первержните, или, с други думи — че первержните са съществували у тях в латентна форма. Така стигаме до втората новост, която ви обещах. Психоанализата е принудена да се занимава и със сексуалния живот на делата поради това, че спомените и хрумванията при анализирането на симптомите редовно ни отвеждат в годините на ранното детство. Онова, което разкрихме

/m този начин, впоследствие беше доказано точка по точка чрез непосредствени наблюдения над деца. Оказа се, че всички перверзни наклонности се коренят в детството, че децата притежават всички заложби за тях и ги практикуват в степен, съответстваща на детската незрелост. Накратко казано, перверзната сексуалност не е нищо друго освен уголемената, разложена на «п делни импулси инфантилна сексуалност.

Сега вече ще видите перверзните в друга светлина — няма да се съмнявате повече във връзката им с чопския сексуален живот, но с цената на какви изненади, противоречащи на нравственото ви чувство! Отначало сигурно ще сте склонни да оспорите всичко — факта, че децата имат нещо, което може да се нарече сексуален живот, верността на наблюденията ни — възможността да се открие в детското поведение нещо сродно с онова, което в по-късна възраст осъждаме като перверзия. Затова позволете ми най-напред да им обясня мотивите на вашата съпротива, а после да ви полова съвкупността на наблюденията ни. Да се чърди, че децата нямат сексуален живот — сексуална ш.чбуда, потребности и нещо като задоволяване, — а шпедпъж го получават между 12 и 14 години, това, дори да оставим настрана всички наблюдения, биологически е толкова невероятно, дори направо нелепо, колкото п д и се чърди, че не се ражда! с полови органи, а че им и фжтпмт чпк през пубертета. Онова, което се събужда у тях но това време, е функцията на (рпчмножавлпск), Kotiui изнолчпа зм споме цели вече готов телесен и душевен материал. Ние смесваме сексуалността и размножаването и чака си четварян⁴ пътя към разбирането на сексуалността, перверзните и неврозите. Тази грешка обаче е тенденциозна. Забележителното е, че тя се корени във вашето собствено детство, през което сами сте били обект на педагогическо въздействие. Защото една от най-важните педагогически задачи на обществото е да възпита и ограничава сексуалния пагон, когато напират към размножаване, да го подчини на индивидуалната воля, която е идентична със социалната повели. Освен това то е заинтересовано да отложи окончателното му развитие, докато детето достигне определена степен на интелектуално грелосг, защото пълно ю му разгръщане практи-

чески слага край на податливостта към възпитание. В противен случай то би нагонил всички бентове и би помел съградената с толкова труд цивилизацията за обуздаването му не е никак лесна, решаването й ту се удава слабо, ту прекалено добре. Мотивът, от който се ръководи при това обществото, в крайна сметка е икономически; тъй като нима досга!ъчно средства да издържа своите членове, без те да работят, то трябва да ограничава броя им и да пренасочва енергията им от сексуалните занимания към труда. С други думи — вечната, прастар-а -и продължаваща до ден днешен нужда.

Опитът трябва да е показал на възпитателите, че задачата да се направляват сексуалните желания на младото поколение може да се реши само ако започне много отрано, ако не се изчаква бурята на пубертета, а се въздейства още върху сексуалния живот на детето, който я подготвя. За тази цел почти всички инфантилни сексуални действия се забраняват на детето или се правят неприятни за него; идеалът е животът му да бъде асексуален и в резултат наистина са започнали с времето да го смятат за такъв, «като и на>ката е възприела това убеждение. За да «е влизат в противоречие със своите вярвания и -цели, хората се правят, че не виждат сексуалните занимания на децата, нещо, което никак не е лесно, а пък науката се задоволява да им дава друго тълкуване. Детето се смята за чисто, за невинно, а който го описва другояче, <бива обявяван за безбожен осквернител на нежни и свети човешки чувства.

Единствено децата не признават тези конвенции; със съвършена наивност! те заявяват живошпските си права и постоянно докачат, че тоиърва им предстои да извървят пътя *ким* чистотата. По колкото и да е странно, това не кара отциателите на детската сексуалност да отслабят възпитателните си усилия; напротив, те най-строго преследват тъкмо проявите на отричаното от тях явление, определяйки ги като „лоши детски тфивички“. Ог голям теоретичен интерес е фактът, че онзи период от живота, който най-ярко противоречи на предразсъдъка за асексуалното детство, периодът до 5--6-годишна възраст, впоследствие при повечето хора се забулва в амнезия и едва психоанализата с в съ-

стояние изцяло да разкъса булото ѝ, макар че то ш преди това е било пропускливо за отделяй сънища.

Ог а искам да ви покажа кое в сексуалния жи*-но г на детето е най~очевидното. Позволете ми за целта да въведе понятието *либидо*. С него ще означава-, м(силата, с която се проявява сексуалният нагон, но* добно на *гледа* при нагона за хранене Другите попя* тия, като сексуална възбуда и задоволяване, не се иуждлят от обяснение. Че при сексуалността на кърмачето тълкуването е тай^трудно, тов-а- разбирате сами н може бтг ще го използвате като възражение. До топа тълкуване достигае чрез аналитичните изследвания, като проследяваме в¹ обратна посока развитието¹ на симптома. При, кърмачето първите сексуални пориви се проявяват във връзка с други жизненоважни* функции. Както е известно, главният му интерес е на>-сочен към храненето; когато се засити и заспи на майчина га гръд, лицето му изразява онова блаженство, кои'то по-късно ще се повтаря при' преживяването на» (ексуал1ГИ'я оргазъм. Това не е доста-йчно като обор* Копка па ичнода ни. Наблюдаваме обаче, че кърмачето» се сgrvwn да повтори действието на хранене ю, без да нгка попа храна, тоест без да го подтикна гладът. То> гамо смуче и фактът, че при това⁴ иш\ заспива с блажено и'ip.DKrinio, показна, че *смученето* само по себе си му с допеело члдпнолянано. Знаем, че то скоро се ирнучип да не частта, fiei да о смучало. Мисълі а, чг ion/I /U'lii'iniic е от сексуално ескч'тно, паи-нанрод е HiKirunia от един стар детски лекар в Будапеща, д-р *Jltn()nep*. Хората, кои го се грижат за детето, изглежда, иъзприемаг смученето по същия начин, без да защитават някаква теория. Те не се съмняват, че ю служи само за удоволствие, отнасят го към лоши ю детски привички и принуждават детето да се откаже от него, кат му причиняват неприятни усещания, ако то не с склонно да се откаже от само себе си. И тава узнаваме, че кърмаче ю извършва действия, които нямат друг смисъл освен получаването на удоволствие. Според нас то най-иапред преживява удоволствието при хранено, по скоро се научава да го отделя от това условие. Удоволствието може да е свързано само с дразненето па устата и устните, затова наричаме тези части на тялото *срогснии* зони, а постигнатата чрез

смукането насллада определяме като *сексуална*. Но несъмнено предстои още да спорим за основанията на това определение.

Ако кърмачето можеше да говори, то сигурно би обявило сученето от майчината гърд за най-важното нещо в живота. За себе си то е право, защото чрез него задоволява наведнъж две важни жизнени потребности. От психоанализата научаваме не без удивление колко много от психичното значение на този акт се запазва за целия живот. Сученето от майчината гърд става изходна точка на целия сексуален живот, недостижим образец за всяко по-късно сексуално задоволяване, към който въображението често се връща през периоди на неблагоприятие. Чрез сученето майчината гърд става първият обект на сексуалния нагон; трудно ми е да ви опиша колко голямо е значението на този първи обект за всяко по-късно намиране на сексуален обект, колко дълбоко въздейства той в своите преобразования и замествания и върху най-отдалечените сфери на душевния ни живот. Но на първо време кърмачето се отказва от него и го замества с част от собственото си тяло. То смуче палеца или езика си. Така то постига независимост на своето удоволствие от съгласието на околния свят и освен това го усилва чрез дразненето на втора област от тялото. Различните ерогенни зони не предлагат еднакво по сила удоволствие; затова по думите на Линднер важно събитие за кърмачето е, когато при изследването на своето тяло то се натъкне на особено възбудимите места по гениталиите си и така намери пътя от смученето към сканирането.

Откривайки значението на сученето, ние вече се запознахме с две особено важни черти на инфантилната сексуалност. Тя се появява във връзка със задоволяването на основните органични потребности и е *автоеротична*, тоест търси и намира обектите си по собственото тяло. Онова, което най-ясно се разкрива при храненето, отчасти се повтаря при отделителните процеси. Стигаме до заключението, че кърмачето изпитва удоволствие при изпразването на пикочния мехур и червата си и че с'Оро започва да се стреми да извършва *исни „снег“*.¹ -; по такъв начин, че дразненето на ерогенните ооки на лигавиците да му доставя възможно

най-голяма наслада. Тук, както отбелязва наблюдателната Лу Андреас*, то за първи път се сблъсква с външния свят като с препятстваща, враждебна на стремежа му към удоволствие сила и започва да се догажда за бъдещите външни и вътрешни борби. Оказва се, че, не бива да отделя изпразненията си кога да е, а когато решат други хора. За да го подтикнат да се откаже от този източник на удоволствие, му представят всичко отнасящо се до тези функции като нещо неприлично, което трябва да се скрива. Тук за първи път му се налага да замени насладата със социално достойнство. Неговото собствено отношение към изпразненията отначало е съвсем различно. Те не го отвращават, то ги смята за част от своето тяло, не се разделя лесно с тях и ги използва като „подарък“ за хора, които особено обича. Дори след като възпитанието е постигнало целта си да го отчужди от тези склонности, то продължава да цени изпразненията като „подарък“ и „пари“. А с особена гордост гледа на постиженията си при уринирането.

Знам, че отдавна искате да ме прекъснете, за да ми извикате: „Престанете с тези чудовищни неща! Ходене го по голяма нужда било нзиор па сексуална наглца, използвам още от кърмачего! Изпразненията — ценност, Jinyu'it нещо като иолон orian! Това не го нярмлмг н гстл рлчбирлме защо деичигте лекари и педлкмнг но нгклг да чуиг зл психоанализата и нейни-го |кмул| л in " Ni¹, кнчюди! Ние просто забравихте, че цели! ми осни¹ Дл рл,плодим пред пас фактите на ипфлпииния сексуален жмпог иън връзка с фактите па сексуални те перверзни. Защо да не узнаете, че при много възрастни, как ю хомосексуални, така и хетеросексуални, анусят действително поема ролята на влагалището при сексуалните контакти? И че има много индипди, които запазват за цял живот чувството на наслада при ходенето по голяма нужда и го описват като доста силно. Л що се отнася до интереса към акта на дефе!^ацпя!.'1 и удоволствието от наблюдаването й при друг човек, потвърждение за топа можете да чуετε от самите деца, кога ю станаи на няколко години и

* Andreas-Saloiik', L. „Anal“ uiiul „sexual“. Imago, Bd. 4, 1916. — Б. нем. изд.

вече могат да го споделят. Разбира се, ако тези деца не са били подложени преди това на систематично сплъщване, шдото в противен случай, сами разбирате, няма да ни кажат нищо. А за другите неща, които не искате да повярвате, ще ви отпратя към резултатите на анализа и към преките наблюдения върху деца н ще ви кажа, че се изисква голямо умение, за да ис ги вижда човек или да ги вижда по друг начин. Нямам пищо прошв, ако при това сходството между детската сексуалност и сексуалните перверзни ви се стори очбийно. Всъщност това е съвсем естествено; ако детето изобщо има сексуален живот, той по необходимост трябва да е от перверзно естество, защото в тази възраст още ли-пспа с изключение на отделни зачатъци онова, което прави от сексуалността функция на рашножапшгето. Л, от друга страна, общото ча всички перверзни е, че изоставят размножаването като цел. Защото ние наричаме едно сексуално занимание перверзно именно когато то се е отказало от размножаването и преследва удоволствието като самостоятелна цел. И така разбирате, че преломът и обратът в развитието на сексуалния живот е подчинява не го му на размножителната функция. Всичко, което става преди този повраг, както и всичко, което му се е изплъзнало, което служи само на удоволствието, се нарича с не особено почтеното име „перверзно" и е обект на презрение.

Затова позволете ми да продължа с краткото описание на инфантилната сексуалност. Бих могъл да допълня онова, което ви казах за две органични системи, като разгледам и останалите. Сексуалният живот на детето се изчерпва с функционирането на редица частични нагони, които се стремят към наслада псяави* симо един от друг, отчасти чрез собственото тяло, отчасти чрез външен обект. Скоро гениталиите се открояват сред тези органи; има хора, при които получаването на наслада от собствените гениталии без помощта на чужди гениталии или обекти продължава без прекъсване от мастурбацията на кърмачето до принудителната мастурбация през пубертета, а се запазва н след това за неопределено време. Но с темата за мастурбацията няма да приключим скоро; тя изисква много-странно разглеждане.

Колкото и да ми се иска да съкратя темата, ма-

лага се да кажа още няколко думи за *изучаването на сексуалността* от децата. То е твърде характерно за детския сексуален живот и от твърде голямо значение за симптоматиката на неврозите. Инфантилното изучаване на сексуалността започва много рано, понякога преди третата година. То не тръбва от разликата между половете, която за детето не означава нищо, защото то — поне момчето — смята, че и двата пола притежават мъжкия орган. А когато по-късно открие у своя сестричка или другарка в игрите вагината, то най-на-пред се опитва да не вярва на очите си, защото не може да си представи сабеподобно човешко същество без тази така ценна за него част от тялото. Следне се изплашва от откритата му се възможност и евентуалните предишни заплахи заради интензивните му занимания с малкия член сега започват да му въздействат. То попада във властта на кастрационния комплекс и неговите особености имат голямо значение за формирането на характера му, ако остане здраво, на псевро-зага му, ако се разболее, и на съпротивата, която оказва на аналитичната терапия. За малкото момиче знаем, че го се смята силно онеправдано поради липсата на тлям пидм пенис, завивда на момчю заради него и илнно по ю т мотив различна желанею да бъде мъж, кенчо желание се иъ.тбнониинл по късно в псевро-•U I'd. in. iiiiKHMJin порили неуспех н осьщесгвянането ни жшгкмги роля. Нпрочгм п деиска ni. ipaci клторът на момичст mill i. jiiin :IUM«VIII;I рилчга на пениса, юп |||)|м<жпн осoffiin IIъ,чС>удпмосl н с гина средство за jiiitoeroni'ino чядополявпне. За пренръщансю на малкото момиченце в жена е особено важно клиторът свое- временно и изцяло да отстъпи iasn чувствителност на влагалищния вход. При така наречената сексуална ане- скция у жените клиторъг упорито задържа чувствителност га за себе си.

Сексуалният интерес на детето най-напред се насочна към проблема откъде се вземаг децата - същия, който стои зад въпросите на тингшкин сфинкс — и обикновено се събужда от егоистичните опасения при появата на ново дегс. Готовият отпор на педагогиката, че щъркслъ! донася децата, се посреща с недоверие много по-често, отколкото си мислим, дори от малки деца. Подозрението, че възрастните го лъжат,

допринася много за появата на чувство за самотност у детето и за развитието на неговата самостоятелност. Но детето не може да разреши проблема само. Недоразвитата му сексуална конституция поставя граници пред познавателната му способност. Отначало то мисли, че децата идват, когато човек поглъща нещо, особено с храната си, и не подозира, че само жените са способни да имат деца. По-късно научава за това ограничение и се отказва от обяснението с храната, като то се запазва само за приказките. По-голямото дете скоро започва да се досеща, че бащата има някаква роля за появата на децата, но не може да отгатне каква. Ако случайно стане свидетел на полов акт, то го приема като опит за поваляне, за преборване — погрешното садистично възприемане на коитуса. Но на първо време то не свързва този акт със създаването на децата. Когато открие в леглото и по бельото на майка си следи от кръв, то ги взема за доказателство, че бащата е наранил майката. В още по-късните детски години то, изглежда, започва да се досеща, че мъжкия член има съществена роля за създаването на децата, но не може да допусне, че този орган е способен на нещо друго освен изхвърлянето на урината.

Отначало всички деца мислят, че детето се ражда през ануса, тоест — като изпражнение. Едва след обезценяването на интереса към всичко анално тази теория бива изоставена и заменена с предположението, че се отваря пътят или мястото между гърдите. По този начин изследващото живото дете се доближава до познанието за фактите на секса или се разминава с тях, заблудено от невежеството си, докато получи, най-често в годините преди пубертета, едно обикновено непълно и принизяващо ги обяснение, което нерядко го травмира.

Сигурно сте чували, господа, че психоанализата неоправдано разширявала значението на понятието „сексуално“, за да защити тезите си за сексуалните корени на неврозите и сексуалното значение на симптомите. Сега вече сами можете да прецените дали наистина е неоправдано. Ние разширихме понятието само дотолкова, че да включи сексуалния живот на перверзните и на децата. Коего ще рече — възвърнахме му истинския обхват. Онова, което въвн от психоанализата се нарича

сексуалност, се отнася само за един ограничен сексуален живот, подчинен на размножаването и определен като „нормален“.

Лекция XXI
РАЗВИТИЕ НА ЛИБИДОТО
И СЕКСУАЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Дами и господа! Имам впечатлението, че не успях да ви изложа достатъчно убедително значението на перверзните за нашето разбиране на сексуалността. Затова бих искал, доколкото ми е възможно, да уточня и допълня някои неща.

Не са единствено перверзните, които ни накараха да изменим понятието „сексуалност“ по начина, предизвикал толкова бурна съпротива. Изучаването на инфантилната сексуалност допринесе още повече за това, а решаваща бе съгласуваността между двете. Но ако и късните години на детството проявите на инфантилната сексуалност са недвусмислени, то колкото по-посече отиначам към неговото начало, толкова по-смътни и неопределени стават те. И ако някои не взема предвид историята на развитието и аналитичния контекст, то ще отрече сексуалния им характер и ще им припише никакъв друг, индиферентен. Не забравяйте, че имаме и разполагаме с общопризнат критерий за сексуална природа на едно явление оснеп връзката му с функцията на разплод, по този критерий с прекалено тесногърд. Виолетовите критерии, като установените от П. Флориди периоди от 23 и 28 дена, са още съвсем спорни; предполагаемите химични свойства на сексуалните процеси първо трябва да бъдат установени. Докато сексуалните перверзии у възрастните са нещо видимо и несъмнено. Както показва самото им общоприето наименование, те безспорно спадат към сексуалността. Все едно дали ще ги наричаме признаци на дегенерация или друго, никой още не е имал куража да ги отнесе към друга област вместо към феномените на сексуалния живот. Само те вече ни дават право да твърдим, че сексуалността не е отделна от размножаването, тъй като при всички тях е очевидно изоставянето на целта за продължение на

Тук виждам един иебезшгтерееен паралел. Докато за повечето хора „съзнателно" и „психично" с едно и също, пие бяхме принудени да разширим понятието „психично" и да признаем съществуването на нееъзнавана психика. Съвсем същото е, когато другите смятат „сексуално" за равнозначно на „свързано с размножаването" или ако искате по-кратко— на „генитално", докато ние не можем да не приемем съществуването на „сексуално", което не е „генитално", което няма нищо общо с размножаването. Това е само формално сходство, нелишено обаче от по-дълбоко основание.

По ако съществуването на сексуалните перверзни е толкова убедителен аргумент по този въпрос, защо той ис с упражнил отдавна своето влияние и не е елиминирал въпроса? Наистина не знам. Причината според мен е, че тези сексуални перверзни са обект на особено презрение, което се прехвърля върху теорията за тях и пречц ги да бъде преценена научно. Сякаш никой не може да забрави, че те не само са нещо противно, но и нещо чудовищно, опасно, сякаш ги смятат за изкусителни и всъщност трябва да се преборват с тайна завист към хората, които им се наслаждават, подобно наказващия ландграф в прочутата пародия на „Танчойзер":

„Във царството Венерино забрави чест и срам! - -
Я виж, ч а шо туй иивга се не случва нам?"*

А всъщност перверзните са нещастни хора, които заплащат извънредно висока цена за трудно постигнатата си наслада.

Онова, което прани перверзните занимания несъмнено сексуални въпреки цялата странност на обекта и целта, е обстоятелство т, че актът на перверзното задоволяване в повечето случаи завършва с пълен оргазъм и отделяне на генитални продукти. Естествено така е само при възрастните; при детето оргазмът и гeп; галлата екскрция не са възможни, а само се загатват, което не се признава категорично за сексуално.

Към въпроса за сексуалните перверзни трябва да

* Паподията е от Йохан Нестрой (180) —1867) — австрийски ком'у,п, {граф и актьор. — Б. нсм. изд.

допълня още нещо. Колкото и да ги обявяват за по-
нормалния секс, при наблюдението лесно се установява,
че в сексуалния живот на нормалните хора почти винаги
се среща едно или друга тяхна черта. Самата целувка
може да се нарече перверзен акт, защото представлява
съединяване на двете ерогенни области на устата
вместо на гениталиите. Но нея никой не отхвърля като
перверзна, напротив, тя се допуска на сцената като
смекчено загатване на половия акт. Тъкмо целувката
обаче лесно може да се превърне в истинска перверзна,
ако е така интензивна, че непосредствено води до из-
празване на гениталиите и до оргазъм, нещо, което
съвсем не е толкова рядко. Освен това научаваме, че
опипването и оглеждането на обекта за някои хора е
задължително условие за сексуалната наслада, че
други щипят и хапят в кулминацията на възбудата, че
пайл-силната възбуда винаги идва от гениталиите, а
често от друга част на тялото, и колкото щете подобни
факти. Не си струва да изключваме от редовете на
нормалните лица с подобни прояви и да ги причисля
на ме към перверзните; по-скоро от това става все по-
ясно, че същественото при перверзните не е пещ-
блюданането на сексуалната нел, не е заместването на
гениталиите, дори винаги промяната на обекта, а
сдипнепо тона, че 'кми опиоиепин обсебват целия
сексуален /кшшОІ н п.іМееі'Нііг служещия на размнож-
ліісіп пилон ЛКІ Л КОІ м ю пернр.шитс действия се съ-
чсини г нормалния ;ІКТ, к;но го подшит т или усил-
ват, те ІІСІ.ЩІОСІ преминават ди бг.дат перверзни. Разбира
се, подобни фама праинг много по-малка пропагста
между нормалната и перверзната сексуалност. Непос-
редствено се налага изводът, че нормалната сексуал-
ност произхожда от нещо, съществувало преди нея, като
се оказва от отделни непотребни черти на този ма-
чч'раал, а други обединява, за да ги подчини на нова
цел - ра.шножаванеш.

Преди да използваме наученото относно перверзни-
те за по задълбочено изследване на инфантилната сек-
суалност от вече променени позиции, трябва да спра
вниманието ин иърху една много важна разлика между
двете неща. Перверзната сексуалност по правило е съ-
вършено центрирана, всичко при нея е устремено към

една — обикновено единствена — цел, един частичен пагон доминира, той или е единствен, или е подчинил останалите на себе си. В такъв смисъл между перверзната и нормалната сексуалност няма друга разлика, освен че са различни доминиращите частични нагони и с това — сексуалните цели. Може да се каже, че и тук, и там имаме добре организирана тирания, само че тук властта е обсебена от един, там — от друг клан. А при инфантилната сексуалност в общи линии липсва такова центриране и организиране, отделните ѝ частични нагони са равноправни, всеки самостоятелно търси удоволствието си. Естествено наличието и отсъствието на центриране добре се съгласува с факта, че и перверзната, и нормалната сексуалност са произлезли от инфантилната. Впрочем има случаи на перверзна сексуалност, които много повече наподобяват инфантилните, тъй като множество частични нагони независимо един от друг са се наложили със своите цели или по-точно — продължили са да съществуват. В такива случаи е по-правилно да се говори за инфан-тнизъм на сексуалния живот вместо за перверзия.

Така подготвени, можем да преминем към обсъждането на едно предложение, което сигурно няма да ни бъде спестено. Ще ни кажат: Защо упорствате да наричате сексуалност онези и според вас самите неопределени прояви на детството, от които по-късно произлиза сексуалното? Защо не се задоволите с физиологичното описание и не кажете просто, че у кърмачето се наблюдават действия като смучене и задържане на изпражненията, които показват, че то се стреми към *физическа наслада*? Така бихте избягнали обиждащото всяко човешко чувство твърдение, че и най-малкото дете има сексуален живот. Да, господа, ие мога да възразя нищо срещу физическата наслада; известно ми е, че върховната наслада от сексуалното общуване е само вид физическа наслада, свързана с функцията на гениталните. Но можете ли да ми кажете в кой момент тази първоначално индиферентна физическа наслада придобива сексуалния характер, какъвто несъмнено има в по-късните фази на развитието? Нима знаем за „физическата наслада“ повече, отколкото за сексуалността? Ще отговорите, че сексуалният характер се прибавя, когато половите органи започнат да играят

ролята си; сексуалното съвпада с гениталното. Ще отпърлите дори възражението за перверзните, като ми п.чтките, че при повечето от тях целта все пак с гени шлеп оргазъм, макар постигнат по друг начин, а не ч реч съединяване на гениталиите. Наистина вие ще заемете по-добра позиция, ако зачеркнете от характеристиката на сексуалното връзката с размножаването, която е незащитима поради наличието на перверзните, и изтъкнете на преден план дейността на гениталиите. Но тогава мненията ни вече не се различават много; само гениталните органи са противопоставени на другите органи. Но какво ще правите с многобройните наблюдения, показващи, че гениталиите могат да се заместват от други органи при постигането на наладата, както е при нормалната целувка, както ч. при различните извратености, при хистеричната симптоматика? При т.тш невроза е нещо съвсем обичайно дразнения, усещания и инервации, дори процесите на ерекция, които си присъщи на гениталиите, да се преместват върху други части на тялото (например нагоре към главата или лицето). И така, след като ви доказах, че нямате аргументи да ватата характеристика на сексуалното, ще трябва да последвате примера ми и да пренесете понятието „сексуално“ и върху цялящите физическа п.чслаца .члиппппя прел ранното детство.

Л сеі л пи моля д.ч н.чемсте преднид още две съпГр/|>кепи>1 и ііііііі'і'і іі.і моята полиции. Както знаеи', сі.мпш іvіmіТе п неопределени депгпшн за получаиппе ни ПМСЛ/ДН ііре.і ііаfl-рііііііоТо детстпо пие наричаме секеуилпп, лмщого достигаеме до тях чрез анализа, като тръгваме от симптомите и минаваме през несъмнено сексуален материал. Съгласен съм, това не означава непременно, че тези действия са сексуални. Но племето един аналогичен случай. Представете си, че нямаме пачнп да наблюдаваме развитието на две двусемеделни растения, ябълковото дърво и фасула, от семена, по ц п дпата случая имаме възможност да го проследим в обратна посока, от напълно развитото растение до първия зародиш с две листенца. Тези листенца и в двата случая изглеждат съвсем еднакво. Трябва ли да направим извода, че те действително са еднакви и че специфичната разлика между ябълката и фасула се явява едва по-късно в развитието? Не е

ли биологически по-коректно да приемем, че тази разлика съществува още при зародишите, макар да не се забелязва? По същия начин постъпваме, когато наричаме наладата на кърмачето от неговите действия сексуална. Дали всяка една физическа наладата може да се нарече сексуална, или наред със сексуалната има и друга, за която не подхожда това име, този въпрос сега не мога да обсъждам. Знаем прекалено малко за физическата наладата и нейните условия, а тъй като анализът върви в обратна посока, нямам право да се учудвам, че в крайна сметка стигам до неизяснени засега неща.

И още нещо! Дори да ме убедите, че е по-добре да не определяме действията на кърмачето като сексуални, от това много малко ще спечели вашата теза за сексуалната чистота на детето. Защото още от третата година нататък сексуалният живот на детето вече не подлежи на никакво съмнение; по това време гениталиите се събуждат и може би закономерно настъпва период на инфантилна мастурбация, тоест -- генитално задоволяване. Душевните и социалните прояви на сексуалния живот вече са налице; изборът на обект, нежната привързаност към отделни хора, дори изборът между двата пола, ревността са установени при безпристрастни наблюдения независимо и преди психоанализата и всеки, който иска да ги види, ще потвърди съществуването им. Ще възразите, че не сте се съмнявали в ранното събуждане на нежността, а само в това, че тя има „сексуален“ характер. Вярно, децата между три и осем години вече се научават да скриват този характер» но ако сте наблюдателни, ще успеете все пак да съберете достатъчно доказателства за „чупетнените“ цели на тази нежност, а онова, което ви убесие, с лекота ще бъде извадено на бял свят от аналитичните проучвания. През този период сексуалните цели са най-тясно свързани с едновременно психическото изучаване на сексуалността, за което говорихме. Пемнерзния характер на някои от тях се определя, разбира се, от конституционалната везрелост на детето, още открито като цел съвкуплението.

Приблизително между шестата и осмата година се забелязва застой и регрес в сексуалното развитие, който в благоприятните от гледна точка на общество-

•i< случаи може да се нарече латентен период. Латентният период понякога отпада, не е задължително същщо през него напълно да прекъснат сексуалните занимания и сексуалният интерес. По това време по-голямата част от предишните преживявания и душевни импулси стават жертва на инфантилната амнезия, на спомгатата вече забравата, която забулва и отчуждава от пас първите години на живото ни. Всяка психоанализа се изправя пред задачата да възвърне спомена аатощ забравен период от живота; трудно е да се отхвърли предположението, че характерните за него зачатъци на сексуален живот са мотивът за забравата, тоест че тя е резултат от изтласкването.

I

След третата година сексуалният живот на детето в много отношения е сходен с този на възрастните; различава се от него, както вече знаем, по липсата на здрава организация с доминиране на гениталиите, по неизбежните черти на перверзност и, разбира се, по далеч по-слабата интензивност на желанието. Но найинтересните фази на сексуалното развитие или — както казваме — на развитието на либидото предшестват този момент. Това развитие протича така бързо, че прякото наблюдение навярно никога не би успяло да съзере краткотрайните му картини. Едва чрез психоанализата тичното изследване на неврозите стана възможно да се отгатнат по-далечните фази от развитието на либидото. Н с тестено те са само теоретични построения, но ако се чапнметате практически с психоанализата, ще видите, че са необходими и полезни. Как става така, че психологията ни разкрива неща, които не можем да забележим върчу нормалния обект, това скоро ще разберем.

И така сега можем да кажем какво представлява на сексуалният живот на детето, преди да се установи доминантността на гениталиите, която се подготвя през пърмата инфантилна фаза преди латентния период и получана трайната си организация през пубертета. През тази предпубертална фаза е налице една по-слаба организация, инерция, която ще наречем *пресексуална*. Измежду чистотичните нагони на преден план тук не са гениталните, *цисадистичните и аналните*. Полярността „мъжко—женско“ още не играе роля. Тя е заменена от полярността „активна—пасивно“; можем да я ирречем предшественик на сексуалния живот.

суалната полярност, с която тя по-късно се слива. Действията, които през тази фаза ни изглеждат като мъжки от гледна точка на гениталната фаза, са израз на един нагон към завладяване, достигаш лесно до жестокост. Сексуалните желаниа с пасивна цел са свързани с много важната през този период срогенна зона на ануса. Силно се проявяват нагоните към гледане и опознаване; всъщност половият орган участва в сексуалния живот само като орган за изхвърляне на урината. Частичните нагони в тази фаза не са лишени от обекти, но те невинаги се съединяват в един обект. Садистично-аналната организация е най-близкото стъпало към фазата на гениталния примат. По-задълбоченото ѝ изследване показва колко много от нея се запазва в по-късната окончателна организация и по какви начини частичните ѝ нагони се враждат в тази организация*.

Отвѣд садистично-аналната фаза ни се разкрива едно по-ранно, още по-примитивно равнище на организация, при което главната роля играе срогенната зона на устата. Ще се досетите, че към нея спада смукането като сексуално занимание, и ще се удивите от прозрението на древните египтяни, в чието изкуство детею, също и божественият Хор** се изобразява с прѣст в устата. Съвсем наскоро *Абрахам* публикува съобщения за следите, които тази примитивна орална фаза оставя в по-късния сексуален живот.

Господа! Предполагам, че последното изложение, посветено на сексуалната организация, повече ви е обременило, отколкото да ви изясни нещата. Може би пак навлязох в излишни подробности. Но имайте търпение; по-пататѣк ще можете по-добре да използвате чутото сега. На първо време запомнете, че сексуалният жи-Воі или както ние кспнаме: функцията па либпдо-то -- пе се появява като нещо готово, не се и развива като едно и също нещо, а преминава през поредица от МНОЮ различни фази, тоест това е едно много-етанпо развитие, както развитието от гѣсеницата до пеперудата. Повратен момент в него е подчиняването

* По-късно Фройд въвежда още една, „фалическа“ фаза между садистично-аналната и гениталната, прѣм която penisът стана най-важният източѣк на сексуална наслада (вж. лекция XXXII). — Б. пр. *' Древноегипетски бог, изобразявал като дете. — Б. пр.

на всички частични сексуални нагони на примата на гешпалиите, с което сексуалността бива подчинена на размножителната функция. А преди това имаме един, така да се каже, разпилян сексуален живот, самостоятелно функциониране на отделните, устремени към физическа наслада частични нагони. Тази анархия се смекчава от някои наченки на „прегенитална“ организация, на първо място садистично-аналната фаза, а преди нея оралната, може би най-примитивната. Тук се прибавят различни, още недобре изучени процеси, чрез които се осъществява преминаването от едно равнище на организация в следващото, по-висшето. Какво значение за разбирането на неврозите има обстоятелството, че либидото изминава толкова дълъг и многоетапен път на развитие, това ще узнаем по-късно.

Днес ще проследим и още една страна от това развитие, а именно — връзката на частичните нагони с обекта. По-точно, ще направим бегъл обзор на развитието, за да се спрем по-подробно на един от неговите късни резултати. И така някои компоненти на сексуалния нагони от самото начало си имат обект и се придържат твърдо към него, например нагонът към покоряване (садизмът), нагонът към гледане и опознаване. Други, които имат по-ясна връзка с определени ерогенни зони на тялото, притежават обект само в началото, докато още се придържат към пессексуални функции, м се откажат от него, щом се опъспат от тези функции. Така например ма оралния компонент на сексуалния нагони първо обект с майчината гръд, която задоволява потребността на мрмичесто о, хр;пк . Задоволеният заедно с това еротичен компонент получава самостоятелност в акта на смученето, отказва се от чуждия обект и го замества с част от собственото си тяло. Оралният нагон става *автоеротичен*, каквито са поначало аналният и другите ерогенни нагони. По-нататъшното развитие има, най-кратко казано, две цели: първо, да се освободи от автоеротизма, отново да замени еобстнепото тяло с външен обект и, второ, да унифицира различните обекти на отделните нагони, да ги замени с едни единствен обект. Разбира се, това може да стане само ако обектът е също цялостен, подобно на собственото тяло. Също така този процес не може да се осъществи, ако не бъдат изоставени като непотребни редица аптоеротични импулси.

Процесите, свързани с намирането на обекта, са твърде заплетена и още не са описани достатъчно ясно. Печка изтъкнем за целите на нашето изложение, че когато процесът достигне известен завършек в годините преди латентния период, намереният обект се оказва почти идентичен с първоначалния, придобит но аиа-клнтичен* пъг обект на оралната наслада. Това е не майчината гръд, а майката. Според нас майката е първият *любовен* обект. Защото ние говорим за любов, когато изтъкваме на преден план духовната страна на сексуалните желания и се абстрахираме от лежащите в основата ѝ телесни, „ч'вствени" нагони или ги забравим за момент. По времето, когато майката става любовен обект, у дете го вече е започнала психичната работа по изтласкването, която прави неизвестни за него част от сексуалните *ц* цели. С този именно шбор на майката за любовен обект е свързано всичко онова, което под името „едипов комплекс" има такова важно значение за психоаналитичното шясняване на неврозите и навярно в немалка степен е причина за съпротивата срещу психоанализата.

Чуйте едно дребно прои ниествие, случило се през тази война. Един от непоколебимите привърженици на психоанализата служи като лекар на немския фронт, някъде ич Полша, и привлича вниманието на колсгнт-т<"⁴ с' с това, че от време на време неочаквано му се удава да повлияе състоянието на някой болен. На въпросите той признава, че работи със средствата на психоанализата, и е принуден да обещае, че ще сподели с колегите си своите знания. И така лекарите от частта, колеги и началници, започват да се събират всяка вечер, за да слушат ля laiiiiic'rneioTO учение на психоанализата. Известно време нещата вървят добре, но кога ю се стига до счппоннн комплекс, един от началниците се изправя и заявява, че не вярва в това, че е подлоост от страна иа лекаря да говори такива неща на тях, честните защитници на отечеството и бащи на семейства, и че то" з'бранява по-нататъшните лекции. С това работата прчключва. Аналитикът номолва да го преместят в друга част. Аз обаче мисля, че ни е лоша работата, ако за победата на Германия с

му/к на такава „организация“ на науката, и че немска»
га наука няма да спечел» от тази организация.

Сигурно вече сте много нетърпеливи да научи те
к.пмю е съдържанието на този ужасен едипов комплекс.
П мею ви го казва. Всички знаете гръцката легенда за
цър Едип, който е предопределен от съдбата да убие
Отца си и да вземе майка си за жена, прави всичко
нъ.шожно да избегне сбъдването на това предсказа-
пио, а сетне, когато разбира, че без да знае, е извър*
тил и двете престъпления, се наказва, като сам си
и (Оожда очите. Надявам се, че много от вас сами са
н.ншгвали разтърсващою въздействие па трагедията,
коиго *Софокъл* е създал по тази легенда. Творбата ла
;пиокия поет изобразява постепенното разкриване »а
(мдаина извършеното от Едип престъпление чрез из-
кусно забавяно и наново подтиквано от нови \лиьи
разследване; в този смисъл тя наподобява протичане-
ш па една психоанализа. Неведнъж в диалога засле-
пената майка-съпр^га *Иокаста* се прошвопоставя на
разследването. Тя се позовава на това, че много хора
синунат как обладават майка си н че на сънищата не
бива да се обръща много внимание. Но ние обръщаме
особено нпнмаипе на съишщата, н а ii вече па жннч-пнго,
конк) спохождш миою хора, и не се съмняваме, чо
споменати! от Покаста сън е ясно оиързан с нео-
Сiihioiu'iaa а н еф.чпша легенди.

l.iritiuo е, чо i pure цня i а п а Софокъл не предш-
Ш1 Мiа пмущенпе у ijiHivino, к.кпюю заслужава МНО-
ю iioiK"io 01 локция! на нашия обикновен военен ле-
кар. Защо т н същносиа сн ти с неморално произве-
дение, lя (лрича моралната оповорност на човеко, по-
каша как нресльплепиего се извършва по повелята на
Г)ожеоlвеии сили и нравствените пориви на човека са
беlснлпн да й се прошчплосгавчт. 'Ксно може да се
ШШНСЛ11, чо легендата представлява обвинение- срещу
йонпнчо п съдбата, и в ръцете на критичния, скаран с
богове ю *Г.иринид* навярно би се получило тъкмо това.
Но при ияриация *Софокъл* не може да етапа н дума
за такоиа н нюлчп.-ии' па легенда!а; той преодолява про-
блема с ПОМОЩ1Л на изобретателно благочесшвата
идея, че най-висш.! iа нравственост е ла се о^т ориш на
волята на богоною дори когато те тласъ -м пре-
Сльпление. Пс мисля, че тази поука спада към ^остойн-

ствата на произведението, но за въздействието му тя няма никакво значение. Зрителите г реагира не на нея, а на скрития смисъл на легендата. Реагира така, сякаш чрез самоанализ е открил у себе си едиповия комплекс, а божията воля и оракула е разобличил като възвисяващи маски на неговото собствено несъзпавало. Сякаш си припомня желанието да отстрани баща си и да стане вместо него мъж на майка си и се ужасява от това желание. Сякаш гласът на поета му казва: „Напразно отричаш своята отговорност и изтъкваш какво си предприел срещу тези престъпни намерения. Ти въпреки всичко си виновен, защото не съумя да ги унищожеш; те все още съществуват у теб несъзнавани." И в това има психологическа истина. Дори когато човек е изтласкал злите импулси в несъзнаваното и си казва, че не е виновен за тях, той все пак усеща тази отговорност под формата на необяснимо чувство за вина.

Няма никакво съмнение, че едиповият комплекс е един от главните източници на съзнанието за вина, така често измъчващо невротичите. Нещо повече: в една студия върху зараждането на човешката религия и нравственост, която публикувах през 1913 година под заглавие „*Тотем и табу*“, стигнах до предположението, че може би човечеството като цяло е придобило чувството с» за вина, първия източник на религията и нравствеността, в началото на своята история чрез едиповия комплекс. Много ми се иска да ви разкажа повече за това, но по-добре да не го правя. Веднъж започната, тази тема трудно се прекъсва, а ние тръбпа да се върнем към индивидуалната психология.

Какво научаваме за едиповия комплекс от прякото наблюдение над длчсто но време па избора па обект преди латентния период? Лесно се вижда, че малкият мъж иска да има майката само за себе си, че присъствието на бащата го смущава, че проявява раздразнение, когато бащата си позволи нежности с майката, и е доволен, ако той замине или отсъства от къщи. Често изразява чувствата си пряко, обещава на майка си, че ще се ожени за нея. Може би някой ще каже, че това е твърде малко в сравнение с делата на Едип, но в действителност то е достатъчно, то е същото нещо в зародиш. Наблюденията често се замъгляват от об-

стоятелството, че от време на време детето проявява голяма нежност към бащата; но такива противоположни, по-точно казано, *амбивалентни* чувства, които при възрастния биха довели до конфликт, при детето могат дълго време да съществуват безпроблемно, така както по-късно трайно се установяват в съзнаваното едно до друго. Ще възразят също, че поведението на малкото момче произлиза от егоистични мотиви и не дава основание да се постулира еротичен комплекс. Майката задоволява всички потребности на детето и затова то има интерес тя да не се грижи за никого друго. Това също е вярно, но скоро става ясно, че и тази, както и в подобни ситуации егоистичният интерес е само опора на еротичното привличане. Когато малкият проявява най-неприкрито сексуално любопитство към майка си, иска да спи при нея, стреми се да присъства на тоалета ѝ и дори предприема опити за прелъстяване, каквито майките често забелязват и разказват със смях, еротичната природа на връзката му с майката вече е извън всяко съмнение. Не бива да се забранява също, че майката полага същите грижи и за дъщеричката си, без да постига такъв ефект, а бащата често се състезава с нея в грижите за момчето, но не успява да си извоюва същата роля. Накратко: никаква *принципна* разлика по отношение на половете *предпочитаността*. От гледна точка на еротичния интерес би предпочел малкият мъж да предпочита грижите на едни членик или двама. Като забележително, не описвах само отношението на момчето към бащата и майката. При малкото момиче нещата са аналогични. Нежната привързаност към бащата, желанието да отстрани майката като излишна и да заеме нейното място, кокетството, служещо си играещо със средствата на по-късната женственост, придават и момиченцето едно очарование, което ни кара да алтернативно сериозността на тази инфантилна ситуация и тежки последици. Нека не пропуснем да добавим, че често самите родители играят решаваща роля в събуждането на едиповага нагласа у детето, като сами се поддават на половото привли-

* Вж. в лекция XXXIII по отношение схващане на Фройд по този въпрос. — Б. ир.

чанс и в семействата с повече деца бащата най-явно предпочлта дъщеричката, а майката — сина. Но спонтанната природа на детския едипов комплекс не може да се разтърси сериозно дори от този фактор. Когато децата станат повече, едиповият комплекс се разширява до семеен комплекс. Опирайки се отново на егоистичните подбуди, той зоди до това, че новите братя и сестри се посрещат с враждебност и с безогледно желание да бъдат отстранени. Иа тези чувства на омраза децата дори по-често дават словесен израз, отколкото па другите, които произтичат от комплекса спрямо родителите. Когато такова желание се сбъдне и смъртта скоро отстрани нежелания съперник, анализът в по-късни години разкрива колко важно преживяване е била тази смърт за детето, без да е задължително тя да се е запечатала в паметта му. Изместено на втори план след появата на новороденото и на първо време почти изолирано от майката, детето трудно й прощава това; у него се зараждат чувства, които при възрастния бихме нарекли тежко озлобление и които често довеждат до трайно отчуждение. Вече споменахме, че проучването на сексуалните въпроси от децата с всичките му последици обикновено тръгва от това тяхно преживяване. С порастването па братята и сестрите отношението към тях претърпява много важни промени. Момчето може да избере сестра си за любовен обект па мястото на невярната майка; между няколко братя, състезаващи се за по-малката сестричка, още в детството се поражда онова съперничество, което има толкова голямо значение в по-късния живот. За малкото момиче по-големият брат може да замести бащата, ако последният вече не се грижи за него с такава нежност, както през първите години, а по-малката сестричка — дете го, кое го момичето напразно с желало да има от бащата.

Такива и много други подобни неща ще ви покажат прякото наблюдение над децата и преценката на техните ясно запазени, неповлияни от анализа спомени от детските години. От това можете наред с другото да направите извода, че мястото на детето сред другите деца в семейството с извънредно важно за бъдещия му живот и би трябвало да се взема предвид при всяко биографично описание. Но по-важно го е, че

кри-д лицето на тези лесно достъпни разкрития не ще можете да си спомните без усмивка обясненията на науката за забраната на инцеста. Какво ли не е измислено тук! Че съжителството от ранно детство убинило половото влечение към членовете на семейството или пък че вроденото отвращение от инцеста било психична репрезентация на биологична тенденция за неговото избягване! При което напълно се забравя, че ме би имало нужда от такава неумолима забрана чрез якон и нрави, ако съществуваше някаква надеждна естествена преграда срещу изкушението на инцеста. Тъкмо обратното е истината. Първият любовен обект на чокека по правило е инцестен, при мъжа — майката п сестрата, и са необходими най-строги забрани, за да ме се осъществи тази устойчива инфантилна склонност. У живеещите днес първобитни племена забраната ма нцесга е много по-строга, отколкото при нас, а иеотданна Т. Райк показва в един блестящ труд*, че пубертетните ритуали на първобитните народи, изобразниащи ново раждане, имат за смисъл откъсването на момчето от нцестната връзка с майката и сдобрява-1КЧО му с бащата.

Митологията ще ви разкрие, че инцестъг, към който \орпгп уж изпптпали такова отвращение, без колебание се разрешава па боговете, а от историята на дрошкю! in що научите, че ипцестният брак със сестра-•иi v Лил снощен закон ,чп владетеля (у древните фараони, у инките о Перу), Тоест касае се за привилегия, от която простолодието е било лишено.

Ппесгът с майка г а е едното престъпление на Едип, убийството на бащата - другото. Впрочем това са двете големи престъпления, осъдени от първата социал-морелигиозна институция на човечеството — тотемиз-ма. (дча нека насочим вниманието си от прякото на-Гиноцонпо пад детето към аналитичното изследване на болните от непроia пчрастни. Какво ново ни разкрипи то :iii сдткжия комплекс? Това може да се каже крнтко. 'Id го ргмкрииа такъв, какънто и легендата; то (юни ти, чг исекп іісіроТіfК е бил Едип или, което е смцого, н ролмштн сіг спрямо комплекса се е пре-

* Rdl, 'III. Die Pnhii.itsiilt n (l«i Wilden Imago lid 1, 1915—1916. — Б. ПСМ. п)д.

върнал в Хамлет. Разбира се, анализът разкрива инфантилния едипов комплекс в уголемен и огрубен вид. Омразата към бащата, желанието той да умре вече не са плахо злгнати, нежността към майката признава за своя цел завладяването ѝ като жена. Наистина ли са възможни такива крайни и драстични чувства през крехкото детство, или анализът ни заблуждава, примесвайки някакъв нов момент? Не е трудно да се намери такъв. Винаги когато човек разказва за миналото, дори да е историк, трябва да имаме пред* вид, че той неволно привнася в него неща от настоя* щето или изминалото оттогава време и по такъв начин по-опачава картината. В случая с невротичноболните дори е съмнително дали това става съвсем неволно; по-късно ние ще се запознаем с мотивите му и ще трябва да се съобразяваме с факта на „съчиняване на миналото“. Лесно откриваме също, че омразата към бащата е засилена от редица мотиви, появили се по-късно, че сексуалните желания към майката са приели форми, непознати за детето. Но напразно бихме опитвали да обясним целия едипов комплекс с това съчи» няване на миналото и да го отнесем към по-късен период. Инфантилното му ядро, а също повече или по-малко от прибавките към него си остават, както показват преките наблюдения над детето.

Клиничният факт, който се открива пред нас отвъд аналитично установената форма на едиповия комплекс, е от извънредно голямо практическо значение. Научаваме, че през пубертета, когато сексуалният нагон за пръв път заявява с пълна сила своите претенции, отношението към някогашните инцестни обекти от семейството се възражда и отново се изпълва с либидно-позна енергия. Инфантилният избор на обект е слаба, но насочваща прелюдия към избора на обект през пубертета. Тук се развиват много интензивни емоции по посока на едиповия комплекс или като реакция на него, които обаче до голяма степен не достигат съзнанието, защото основанията им са станали недопустими. От този момент нататък човешкият индивид трябва да се заеме с важната задача да се откъсне от родителите и едва след като я разреши, ще престане да бъде дете и ще стане член на обществото. За сипа задачата се състои в това да откъсне либидните си же-

няте ли сп нашите сънотълкувания, които показваха, че формиращите съня желания често са от перверзно, шщестно естество или разкриват неподозирана враждебност спрямо най-близки и обичани хора? Тогава не обяснихме откъде произлизат тези зли чувства. Сега вече сами можете да си отговорите. Това са ранноинфгштилнп, отдавна отхвърлени от съзнателния живог фикгацип т либидото и обектни катексисн*. които ношем издават, че все още са налице и в известен смисъл продължават да функционират. Но тъй като всички хора имат такива перверзни, инцестшт и зложелателни сънища, не само певротичите, можем да направим извода, че и нормалните днес хора са минали в разпчтието си през перверзните и обектните кагекснси на оди повия комплекс, че това е нормалният път тi развитие, че нсвротичите само ни показват в уголемен и огрубен вид онова, което анализът на сънищата издава и у здравите. И това е една от причините да разгледаме сънищата преди невротичните симптоми.

Лекция XXII

АСПЕКТИ ИЛ РАЗВИТИЕТО И РЕГРЕСШПЛ ЕТНОЛОГИЯ

Дами и господа! Казахме, че функцията на либидото преминава дълъг път на развитие, докато започне да служи на размножаването по начина, който се смята за нормален. Сега искам ла пи разкрия значението на този факт за възникването на неврозите.

Мисля, че ще бъде в съгласие с постановките на общата патология, ако приемем, че подобно развитие крие две опасности -- пч<)ръжкп и ресрснп. Тона що рече, че при всеобщата склонност па биологичните проьеси към вариация е неизбежно понякога да не бъдат изминати благополучно н преодолени напълно всички подготвителни фази; някои компоненти на функцията (.стават трайно па по-рашш стадии и това придава известна непълнота на цялостното развитие.

'' M i i i u . i i i K . i o „обемен киекснс" (нем. „Objeklbosetzung")
Фройд разбира Та^очиаьс па лнбидого към бьишни обекти.
В fiv.ii арската литература наред с „катексис" се среща н
пятшто „пълнеж". — Б пр.

Нека потърсим аналогии на тези явления от други области. Когато цял един народ напусне местожителството си, за да си потърси ново, както често е ставало в ранните периоди от историята на човечеството, той несъмнено няма да пристигне на новото място в пълен състав. Дори да оставим настрана другите видове загуби, неизбежно ще е малки групи от преселниците да спираг по пътя и да се задържат на тези места, докато основната маса продължава пътя си. Или да потърсим по-близки сравнения. Знаете, че при най-висшите бозайници мъжките полови жлези, които първоначално се намират дълбоко в коремната кухина, в определен момент от вътрематочното развитие започнат да се придвижват и достигат почти непосредствено под кожата в долния край на таза. В резултат от това при редица мъжки индивиди наблюдаваме, че единият от тези два органа е останал в кухината на Тii:i; или е заседнал трайно в така наречения ингвиалеп канал, през който трябва да преминат и двата, или най-малкото, че този канал е останал отворен, докато по правило той трябва да зарасне, след като приключи придвижването на половите жлези.

Когато като млад студент извършвах първата си научил работа под ръководството на фон Брюке, аз со .laiiiiMaiaах с произхода на задните нервни корени и Гri.uiiiiMiimi момък па една малка риба с много ар-Х1 ПЧИО угipolicTim. Ускшових, че нервните влакна на тг ш корени H|ii)ii,u iii.i;ig от големи клетки в задния рог па пшо го мешгстно, нищо, което вече не се среща при други гръбначни жшютпи. Но скоро след това открих, чо такива нервни клетки има п извън сивото вещество, по цялото протежение до така наречения спинален ганглин на задния корен, от което направих заключението, че клетите па тези гаиглии са се придвижили от гръбначния мозък към корените на нервите. Същото разкрива н фшюгемсмата; но при въпросната малка риба целият и ът па придвижването беше означен чрез остатъчни клетки. Ако се замислите, повече, няма да ви е трудно да откриете слабите точки на тези сравнения. 'iafoia ще кажем направо, че за всеки отделен сексуален нагои допускаме възможността негови компоненти да останат на но-ранен стадий на развитието, въпреки че дру|п достигат крайната цел. Разбирате, че

ние си представяме всеки такъв нагон като започваща от раждането и несекваща линия, която в известен смисъл изкуствено разлагаме на отделни отсечки. Правилно, тази представа се нуждае от по-нататъшно изясняване, но това прекалено много ще ни отклони. Нека се уговорим още, че *такова* изоставане на един частичен нагон на по-ранен стадий от развитието ще наричаме *фиксация* на нагона.

Втората опасност от подобно стъпалообразно развитие е в това, че и по-напредналите компоненти могат лесно да се върнат на по-ранни стадии, което наричаме *регресия*. Такава регресия нагонът претърпява, ако осъществяването на функцията му, тоест постигането на сексуалната цел в по-късната и по-висша форма, се сблъска със силни външни препятствия. Логично е да приемем, че фиксацията и регресията не са независими една от друга. Колкото по-силни са фиксациите по пътя на развитието, толкова по-вероятно ще е функцията да избегне външните трудности чрез регресия до равнището на тези фиксации, толкова по-малка ще е нейната устойчивост спрямо външните препятствия. Когато преселващият се народ изостави по пътя си големи групи хора, за продължаващите по-нататък ще бъде естествено да се върнат до техните селища, ако бъдат разбити или се натъкнат на прекалено силен противник. А, от друга страна, опасността да бъдат победени е толкова по-голяма, колкото повече хора са изоставили по пътя.

За разбирането на неврозите е важно да не забравим това отношение между фиксацията и регресията. То е сигурна опора в търсенето на причините за възникването на неврозите, тоест в изясняването на тяхната етиология, с което скоро ще се заемем.

Но нека нап-панрсд се занимаем още малко с регресията. След всичко, което научихте за развитието на либидната функция, би трябвало да очаквате два вида регресия — възвръщане към първите обекти на либидото, които, както знаем, са инцестни, и възвръщане към цялостната сексуална организация на по-ранните стадии. И двата вида се срещат при неврозите на пренасяне и играят важна роля в техния механизъм. Особено връщането към първите инцестни обекти на либидото е черта, която се среща с почти

досадна редовност у невротичите. Много повече може да се каже за регресията на либидото, ако се разгледа друга група неврози, така наречените нарцистични неврози, което засега не влиза в плана ни. Тези заболявания ни разкриват други, неспоменати още процеси на развитие на либидната функция, при което съот-
 иК'.Тііо ни показват и нови видове регресия. Но мисля, че сега трябва преди всичко да ви предупредя да не смесвате *регресията* и *изтласкването* и да ви помогна да си изясните връзката между двата процеса. Както си спомняте, изтласкването е този процес, чрез който едни достъпен за съзнанието акт, тоест такъв, който принадлежи към системата на предсъзнаването, става песьзнаван, с други думи — измества се в системата на иссьзнаването. За изтласкване говорим също, когато несъзнаният душевен акт изобщо не бива допуснат до системата на предсъзнаването, а още на прага бива пърнат обратно от цензурата. Следователно понятието го „изтласкване“ не е свързано задължително със сексуалността; моля ви да обърнете внимание на това, С. кого се означава един чисто психологичен процес, които ще характеризираме още по-добре, ако го наречем *тоничен*. С това искаме да кажем, че той се отна-
 •и до предполагаемите психични вместилища или — и\(| искаме да се откажем от тази груба помощна пред-
 •нит до обособени го психични системи, изграждащи
 \ пнчшпн (ширит.

Г'ііііі гпгіііпм српгііііііс ни кара да забележим, че Д(К'ІТІ| сме н 1110, гпильн ;і'М.'іі.4 „рсгроснн“ пе п іііро-
 МVЮ іт 'шаченно, н н едно е і.пеем снениалпо. Ако й придадем широкото аплчсине пл мръщппо ог по-внсше КІ.М по-п.і.іііе стмшю іа рашитото, тогапа п пзтласк-
 ііаііоіо може да со отнесе к і,М рогресиятн, машото съ-
 що може да со разглежда като нрч.щанс към по-раино н по ниско стъпало м размитпего на психичния акт. Са-
 ми че при и.тгласкпаието топа дпжжойне п обратна но-
 сііііі'і пс о определящо .чя нас, аашого н <)шампчсн сми-
 <г>л пшорпм ми н,нJіасКітаііо н когато един психичен
 акт бипп кадържап на по-ниското равнище на несъз-
 папаието. П.чтласкпаието е топпчмо-динамично понятие,
 а рсчресмята -• чисто описателно. По понятието за ре-
 гресия, което и.чползпахме досега и чиято връзка с фик-
 сацията разглеждахме, се отнася само до връщането

иа либидото към по-ранните стадии на неговото развитие, тоест това понятие е принципно различно и напълно независимо от изтласкването. Също така не можем да наречем регресията на либидото чисто психичен процес и не знаем къде в душевния апарат да я локализираме. Макар да упражнява извънредно силно влияние върху душевния живот, органичният фактор при нея е все пак най-изявеният.

Подобни разяснения, господа, неизбежно излизат малко суховати. Нека се обърнем към клиниката, за да ѝ приложим по-нагледно. Знаете, че хистерията и натрапливата невроза са двете главни заболявания от групата на преносните неврози. При хистерията се наблюдава регресия на либидото към първичните инстинктуални сексуални обекти, и то съвсем редовно, но почти не се наблюдава регресия към по-ниско равнище на сексуална организация. Затова пък изтласкването има решаваща роля в механизма на хистерията. Ако позволим да допълним досегашните ни сигурни знания за тази невроза с една теоретична конструкция, то аз бих описал явлението по следния начин: Обединяването на частичните нагони под първенството на гениталиите е завършено, но резултатите му срещат съпротивата на свързаната със съзнанието система на предсъзнаваното. Тоест гениталната организация важи за несъзнаваното, но не и за предсъзнаваното и отхвърлянето ѝ от страна на предсъзнаваното води до състояние, сходно донякъде с това преди установяването на гениталния примат. Но в същността си то е съвсем различно. От двата вида регресия на либидото тази към по-ранна фаза на сексуална организация е много по-очевидна. Тъй като при хистерията тя липсва, а нашето цялостно разбиране за психозите още е твърде много повлияно от изследването на хистерията, с което започна неговото развитие, значението на либидната регресия ни стана ясно много по-късно от значението на изтласкването. Нека сме готови за нови разширения и изменения на възгледите си, когато включим в нашите разсъждения освен хистерията и натрапливата невроза и другите, наречените неврози.

Обратно, при натрапливата невроза регресията на либидото към стадия на садистично-анална организация е най-очевидният и определящ симптомообразува-

iii'го факт. Любовният импулс в този случай се маскири като садистичен. Натрапливата представа „Искам д.ч те убия“, освободена от някои неслучайни, а неп.чбсжии добавки, всъщност означава не нещо друго, а: „Искам да получа от теб любовна наслада“. Прибаисте към това, че в същото време се е извършила и регресия па обекта, така че импулсите се отнасят до най-близките и най-любими хора, и ще можете да си представите какъв ужас будят тези натрапливи предпостави у болния и колко странни изглеждат на съзнателното му възприятие. Изтласкването също има голям дял за възникването на този вид неврози, ала в таква кратко въведение като нашето е трудно той да бъде изяснен. Без изтласкване регресията на либидото никога не би довела до невроза, а би завършила с перверзия. Виждате, че изтласкването е процесът, който е най-типичен за неврозата и най-добре я характеризира. По-късно може би ще се удаде случай да ви покажем какво знаем за механизма на перверзните реакции и тук нещата не са така прости, както би ни се исцало.

Гопмда! Мисля, че най-лесно ще приемете току-що^чутото за фиксацията и регресията на либидото, ако го разглеждате като подготовка към изучаването на пилоти при неврозите. По този въпрос досега съм пикуици само сдио - че хората се разболяват от неврози, които им е ошца възможността да задоволят либидо, 'юрст поради „лишение“, както се казва, и че симптомите заместват отказаното им удовлетворение. Разбира се, тона ие означава, че всеки, лишен от либидно задоволяване, непременно се превръща в невротик, а означава само, че при всички изследвани случаи на невроза се открива моментът на лишението. Тоест твърдението не е обратимо. Надявам се, разбирате също, че то не претендира да разкрива пилиш тинна на етиологията на неврозите, а изтъква само одио иажпо и задължително условие.

Сега се шили дали при по-нататъшното обсъждане на тона шърдеинс да се съсредоточим върху естеството на лишението или върху особеностите на засегнатия от него човек. Защото лишението много рядко е всестранно и абсолютно; за да стане патогенно, то трябва да се ошаси до опази форма на задоволява-

не, която е единствено желана от личността, на която тя единствено е способна. Общо взето, има много начини да се понася лишението от либидно задоволяване, без да се стигне до заболяване. Преди всичко познаваме хора, които са способни да поемат такова лишението без вреда за себе си; те не са щастливи, измъчват се от копнеж, но не се разболяват. Освен това трябва да имаме предвид, че сексуалните нагони са извънредно *пластични*, ако мога така да се изразя. Те се заместват взаимно, единият поема интензивността на другия; когато действителността не позволява да се задоволи един от тях, задоволяването на друг може да предложи пълна компенсация. Те са свързани помежду си подобно мрежа от пълни с течност канали въпреки подчинението им на гениталния примат, което малко трудно се обединява в цялостна представа. Освен това частичните сексуални нагони, също както и съставеното от тях сексуално желание, проявяват голяма способност да променят обекта си, да го заменят с друг, по-достъпен; тази възможност за изместване, тази готовност да се приемат сурогати са мощни противодействия срещу патогенността на лишението. Сред тези процеси на защита срещу заболяването поради лишението един е добил особено обществено значение. Тон се състои в това, че сексуалният нагон се отказва от своята насоченост към физическа наслада или размножаване и приема друга цел, която генетично е свързана с предишната, но вече не може да се нарече сексуална, а трябва да се определи като социална. Този процес наричаме *сублимация*, като възприемаме всеобщата преценка, че социалните цели са по-висши от сексуалните, които по същество са егоистични. Впрочем сублимация *in* е само частен случай на ирикрспянс на сексуалните нагоим към други, несексуални. По-нататък отново ще говорим за 'нжа.

Сега може би сте останали с впечатлението, че всички тези средства за понасяне на лишението го превръщат в нещо незначително. Ала не, то запазва патогенната си сила. Противодействията по принцип не са достатъчни. Общо взето, размерът на незадоволеното либидо, който хората могат да поемат върху себе си, е ограничен. Пластичността или свободната подвижност на либидото не е дадена на всички в цялата и пълно-

те, сублимирането винаги поема малка част от либидо-
 •UI, да не говорим, че у много хора способността да су-
 Олимират е съвсем слабо развита. Най-важно от тези
 «н ргшчсния е очевидно ограничението в подвижността
 in либидото, защото то поставя задоволяването на ин-
 дивидида в зависимост от много малък брой цели и обек-
 •in. Спомнете си само, че непълното развитие на ли-
 оидочо има за последица изобилни, понякога многократ-
 негови фиксации върху ранни фази от организацията
 п намирането на обекта, които най-често не могат да
 Гп.дат задоволени в реалността, и ще се убедите, че фик-
 сацията на либидото е вторият мощен фактор, водещ за-
 сдно с лишението до заболяване. Схематично и съкра-
 •нмю може да се каже, че фиксацията на либидото е
 предразполагащият, вътрешен фактор в етиологията на
 in нрозите, а лишението — случайният, външен фактор.
 Тук ще използвам случая да ви предупредя да не
 наемате участие в един съвсем излишен спор. В област-
 •ia на науката е много по-популярно да се взема част
 от истината, да се поставя на мястото на цялото и в
 нейна полза да се атакува останалото, което не е мо-
 малко истина. По този начин от психоаналитичното
 движение вече се отцепиха няколко на-ираилепия,
 от които едно признава само егоистични ie пагони
 и отрича сексуалните, друго отдава ;iiii4(4iin' само
 на влиянието на актуалните житейски проблеми и отрича
 ролята на индивидуалното минали п т. н.*. Па това
 място от нашето изложение въз-никна попод за
 подобно противопоставяне, за спор дали нгироните са
екзогенни или *ендогенни* заболявания, пешбежна
 последица от определен^ конституция на индивида или
 продукт на някои вредни (травматични) мрежимнния,
 по-специално: дали се предизвикват от фнкпщпита па
 либидото (и от останалите черти на сексуалнига
 конституция) или от тежестта па лишението? Томи
 iviiipros не ми се ппжда по-разумен от въ-prot'ii: днлн
 дсчсч) се 'смадапа чре-.ч оплождането от ба-

* Стлил думи in „мп/ппшдуллмл lл ПСПКОНОI пя" пл Ллфред Лдчер
 ч „ЛПЛЛШШПЧШТЛ психологии" ни Кнрл Г устав Юиг — първо-
 начално С1.ФУДНШИ па ФроПд, коию по-късно създават соб-
 ствени 'icojmi. - Б. пр.

щата или чрез зачеването от майката? Двете условия са еднакво задължителни, ще ми отговорите с право. При възникването на невротичните положения е ако не същото, то поне много подобно. От тегна точка на епюлогията случаите на невротично заболяване образуват континуум, по протежението на които двата фактора — сексуалната конституция и преживяването, или - ако предпочитате — фиксацията на либидото и лишението, се изменят така, че когато единият нараства, другият намалява. В единия край са екстремните случаи, за които убедено можете да кажете: при тези хора развитието на либидото е толкова ненормално, че те щяха да се разболеят при всички случаи, каквото и да бяха преживели, колкото и животно да би ги щадил. На другия край са случаите, за които преценката ви ще бъде обратната — че те сигурно биха избегнали болестта, ако животът не ги беше поставил в това или очова положение. При случаите от средата на континуума двата фактора се съчетават в едно или друго съотношение. Сексуалната конституция на тези хора не би ги довела до невроза, ако не бяха преживели определени неща, а тези преживявания не биха ги травмирали, ако либидото им бе по-другояче развито. Бих могъл да призная известен превес на предразположението, но правомерността на признанието зависи от това, колко широко ще схващаме понятието „невротичност“.

Господа! Предлагам ви да наричаме подобни континууми *взаимодопълващи* се и ви предупреждавам, че и по нататък ще имаме основание да постулираме гаква.

Упоритостта, с която либидото се придържа към определени насоки и обекти, неншага, така да се каже, *лепливост* и се сируна самостоятелен, индивидуално променлив фактор, за който не знаем от какво зависи, но чието значение ја възникването на невротите вече няма да подценяваме. По неизвестни причини същата „лепливост“ на либидото се среща често и при нормални хора, а при перверзните, които в известен смисъл са противоположност на невротичните, ја е определящ момент. Още преди психоанализата, при анамнезата на страдащите от перверзии е било твърде често установявано (*Бине*), че либидото е фиксирано вър-

\у някакво много ранно впечатление, свързано с аб-
 нормна насоченост на нагона или абнормен избор на
 обект. Често не може да се каже с какво това впечат-
 ление е привлякло толкова силно либидото. Ще ви
 разкажа такъв случай, наблюдаван от самия мен Един
 мъж, за когото днес половите органи и другите пре-
 лести иа жената нямат никаква стойност, който изпада
 в непреодолима сексуална възбуда само при вида на
 обут в обувка крак с определена форма, си спомня
 свое преживяване на шестгодишна възраст, оказало
 се решаващо за фиксацията на либидото му Седял
 на малко столче до гувернантката, с която учел
 ашлнйски. Този ден тя, мършава, иекраснва стара мо-
 ма с воднистосини очи и чип нос, имала болки в крака
 и затова го била повдигнала върху възглавница, обут
 в плюшен пантоф; прасецът ѝ бил най-порядъчно покрит.
 Такова мършаво, жилесто ходило като видяното тогава
 у гувернантката с« превръща — след един плах опит за
 нормален полов живот през пубертеин — в
 единствен сексуален обект за този мъж. Ако към него
 се прибавят някои черти, напомнящи типа на английската
 гувернантка, той вече изпитва неудържимо влечение
 Ето как чрез тази фиксация на либидото мъ/къг е станал
 не невротик, а перверзен, фетишист, к.чкго наричаме
 тази перверзия. Виждате, че макар прекомерното и при
 това преждевременно фиксиране на 'in би до ю да е
 задължителен момент при възникването ни нонрочите,
 кръгът на въздействието му далеч пад-хпърля тяхната
 сфера Само по себе сп то не е ре-ш.шящо, смцо
 както споменатото вече лишение

И гака проблемът за етиологията на неврозите ка-
 Мl чо ли става по-сложен. Действително пспхоанали-
 ичпочо и к-лоднане пи запознава с един нов момент,
 пiiiо досчч а не сме взели предвид н етиолоiичпата по-
 '•/luiniivimi'i п коГпо пай-лсспо се забелязва в слу-
 iiiiu, hoiiim iiiiMi'inoio блатиолучие па личността
 н и|1"||\,/\ го пир) ill/mil og iii'iponi'iiioio заболяване.
 При ими хурп РОДОПИ!) сч' oiKpnuai iipiiiaun иа сгълк-
 iiniiti nut' MtyK/iv iipoiiii(i)io./io/Miii /кел а ния или, както
 сме¹ сннкипп ии кii iiiiM', на псп.чпчеп *конфликт*. Част
 oi личиопi;i инч мит <)И1)сдсл1ЧИ1 желания, а друга
 часг им се iipoiiiiioiociiiii и in 01блъсква Без такъв
 копфлпм по мо/кс да има псуроја. В това сякаш пя-

ма нищо особено. Знаете, че душевният ни живот е движен непрестанно от конфликти, на които трябва да търсим разрешение. Така че би трябвало да са налице специални условия, за да стане един такъв конфликт патогенен. Налагат се въпросите, кои са тези условия, между какви душевни сили се разиграват патогенните конфликти, каква е връзката на конфликта с другите етиологични моменти.

Надявам се да ви дам задоволителен отговор на тези въпроси, макар и схематично съкратен. Конфликтът се поражда от лишението, при което ощетеното в , своето задоволяване либидо е принудено да си търси други обекти и пътища. Условие за конфликта е тези пътища и обекти да срещат неодобрението на част от личността, така че да последва вето, което на първо време прави невъзможно задоволяването по този нов начин. Оттук тръгва пътят към симптомообразуването, който ще проследим по-късно. Отхвърлените либидни желания съумяват да се наложат по някои обиколни пътища, като донякъде се променят и смекчават, съобразявайки се със срещнатия протест. Тези обиколни пътища са пътищата на симптомообразуването, симптомите са новото, компенсаторно задоволяване, наложено от лишението.

Значението на психичния конфликт може да се формулира и така: за да стане *външното* лишение патогенно, към него трябва да се прибави *вътрешно*. Естествено външното и вътрешното лишение се отнасят до различни обекти и средства за задоволяване. Външното отнема една възможност за задоволяване, вътрешното се стреми да отстрани друга, във връзка с която избухва конфликтът. Лз предпочитам този начин на описание, защото в него се съдържа скрит смисъл. Той загатва за вероятността вътрешните задръжки да са произлезли от реални външни препятствия през ранните периоди на човешкото развитие.

Но кон са силите, противопоставящи се на либидното желание — другата страна в патогенния конфликт? Това са, най-общо казано, несексуалните подбуди. Обобщаваме ги в понятието „нагони на Аза“; психоанализата на преносните неврози не предлага добра възможност за тяхното диференциране, опознаваме ги донякъде посредством съпротивата, която те й оказват.

Така че патогенният конфликт е конфликт между азоните и сексуалните нагони. В ред случаи той като че ли не може да бъде и конфликт между различни, чисто сексуални нагони; но това е по същество едно и също, защото от двата конфликтующи сексуални нагона единият винаги е, така да се каже, угоден на Аза, докато другият предизвиква съпротивата му. Тъй че конфликтът си остава конфликт между Аза и сексуалността.

Господа! Когато психоанализата разглежда дадено душевно явление като продукт на сексуалните нагони, тя много често среща гневния упрек, че човекът не се състоял само от сексуалност, че в душевния живот имало и други подбуди и интереси освен сексуалните, че не бивало всичко да се обяснява със секса и т. н. Радостно е да можеш веднъж да се съгласиш с противниците си. Психоанализата никога не е забранявала, че има и несексуални нагони, тя се изгражда върху строгото разграничаване на сексуалните нагони от азоните и далеч преди да чуе тези възражения, чупфдеше, че неврозите произлизат не от сексуалността, а от нейния конфликт с Аза. Изследвайки ролята на сексуалните нагони в болестта и в живота, тя няма, нма никакни причини да отрича съществуването или „чпачепиеп» и; и топите нагони. Но участта ѝ е да се UfiiniMiiMii преди нспчко със сексуалните, тъй като те ит окм.шхп ппИ-достъпп ла разбиране благодарение им преписите iieipoi:in п п>11 като тя пое задачата да шучппп пипни, кон о другите пренебрегват.

Ме е мирно п.що, че психоанализата не обръща никакво внимание на несексуалното в личността. Тъкмо ра.ii'raiiiMiHiuineio на А.ча и сексуалността ни разкри особено ясно, че и а.чопите нагони претърпяват значително раншни- - рачнтпте, което пе е нито съвсем не нпнспмо от либпдото, пи го без влияние върху него, Пи пие попитаме рачтпного на Ала много по-сла-Г»(» от пит и;) либпдою, лашого една нлучаиаисто на пирцнгшчнн ie neipoi.ni обещана да ни разкрие строежа пм А.in, А.IUI пече разполагаме с един ценен опит па Ферепцп¹¹ ла теория па стадиите в развитието на

* *I.erenczt. '!' I iilwiikliniKssliifi-ii des Wirkliclikeitssinnes. Internationale /ell.sdiill hir iii/tlidie Pьуclшапaлyе. 1913, Bd. 1. — Б. ПСМ. Iид.*

Аза, който предлага най-малко две опорни точки за анализ на това развитие. Ние не смятаме, че либидните интереси на личността от самото начало се намират в противоречие с интересите и за самосъхранение; по-скоро Азът се стреми на всеки етап да бъде в съгласие с дадената сексуална организация и да се вгради в нея. Смяната на отделните фази в развитието на либидото вероятно се извършва по предначертана програма; но не може да се отхвърли възможността за влияние на Аза върху този процес и също така трябва да се допусне известен паралелизъм, определено съответствие между фазите в развитието на Аза и на либидото; нарушаването на това съответствие дори би могло да бъде патогенен момент. Важен за нас е въпросът, как реагира Азът, когато либидото претърпя силна фиксация върху даден момент от развитието. Той би могъл да я допусне, ставайки в същата степен перверзен или което е същото, инфантилен. Би могъл обаче и да не я приеме и гогава па мястото на фиксацията в Аза съответства *изтласкване*.

Така стигаме до заключението, че третият фактор в етиологията на неврозите, *склонността към конфликт*, зависи от Аза толкова, колкото и от либидото. С това се допълва нашето виждане за възникването на неврозите. Първото, най-общо условие за тях е лишението, после идва фиксацията на либидото, която го тласка в определени посоки, и на трето място — склонността към конфликт, произтичаща от развитието на Аза, отхвърлящ тези либидни импулси. Тъй че явлението не е така объркано и трудно за разбиране, както може би ви се е струвало в хода на изложението ми. Ала ще видим, че още не сме готови. Налят се да добавим нещо ново и да анализираме но-нататък нещо вече познато.

За да ви демонстрирам какво влияние има развитието на Аза върху възникването на конфликта и с това — на неврозата, ще приведа един пример, който е изцяло съчинен, но напълно правдоподобен. Ще го нарека „Приземният и първият етаж“ по аналогия с един фарс на *Нестрой*. В приземието живее портие-рът, а на първия етаж — собственикът на къщата, богат и знатен човек. И двамата имат деца и нека до- П}спем, че на дъщеричката на собственика е разре-

може без надзор да играе с пролетарското дете. Така депата лесно могат да стигнат до неприлични, тоест • сексуални игри, до играта на „баща и майка“, да се наблюдават взаимно при интимни действия и да дразнят половите си органи. Момиченцето на портiera, което въпреки своите пет или шест години вече е имало възможност да наблюдава нещо от сексуалния живот на възрастните, би могло да изиграе ролята на съблазънелката. Тези преживявания, дори да не траят дълго, са достатъчни, за да активизират у децата известни сексуални импулси, които няколко години след прекратяването на игрите се проявяват под формата на мастурбация. Дотук е общото; крайният резултат ще бъде различен при двете деца. Дъщерята на портiera ще продължи да мастурбира приблизително до появата на менструацията, после с лекота ще преустанови, няколко години по-късно ще си намери приятел, ще роди евентуално дете, ще поеме един или друг жизнен път, може би ще стане популярна артистка и ще завърти като аристократка. Възможно е съдбата ѝ и да не е чак толкова блестяща, но при всички случаи преждевременните сексуални занимания няма да навредят на жмнота ѝ, няма да я доведат до невроза. Другояче по нея неща не са при господарската дъщеричка. Скоро, още каго дете, *in* ще започне да подозира, че с вър-III.III нещо нередно, ще се откаже от задоволяването ѝ (мжчурблппя IK)-»шт, но може би след тежка вътрешна би>Г>и н Iи>п|>емI гоил у нея ще остане известна.ii iiіііііТосг. Когато ир<ч доническите години получи имможиостта да узнае нещо за човешката сексуал-иогі, Iя ще се отвърне о г него с необяснимо отвращение ц ще поиска да си остане невежа. Може би сега ще я покори нова, непреодолима потребност от ма-нурбация, от която няма да смее да се оплаче никому. Преі юдипиге, когато ще трябва да се хареса като жена на някой мъж, у нея ще се разрази неврозата, мимо ще осуети брака п всичките ѝ надежди в жи-ноіа. Кога ю успеем чрез психоанализа да разкрием причините на тази невроза, се оказва, че това добре ивъшпапо, интелигентно и амбициозно момиче напълно е и «тласкало сексуалните си желания, но те, несъзнателно от нея, са останали фиксирани върху незначителните преживявания с приятелката от детинството.

Разликата в двете съдби въпреки еднаквото преживяване идва от това, че Азът на едното момиче е претърпял развитие, каквото липсва у другото. За дъщерята на портiera по-късните сексуални занимания са били също така естествени и безпроблемни, както и в детството. Дъщерята на господаря е претърпяла въздействието на възпитанието и е възприела неговите норми. Азът ѝ е формирал от тях идеали за чистота и липса на полово желание у жената, които не се съгласуват със сексуалните занимания, а интелектуалното образование е понижило интереса ѝ към отредената ѝ женска роля. В резултат от по-високото морално и интелектуално развитие на Аза тя е влязла в конфликт с изискванията на своята сексуалност.

Ще се спра днес и на един втори момент от развитието на Аза както поради това, че ни открива нови неща, така и защото особено добре обосновава строгото разграничаване на азовитс нагони от сексуалните, на което ние държим, но което не е самопонятно. Разглеждайки развитието на Аза и либидото, трябва да изтъкнем един аспект, на който досега не е обръщано достатъчно внимание. И двете са по същество унаследени, те повтарят в съкратен вид развитието, което човечеството като цяло е изминало за дълъг период от своята предистория. Струва ми се, че при развитието на либидото този *филогенетичен* произход се забелязва съвсем лесно. Припомнете си как у някои животински класове гениталният апарат е най-тясно свързан с устата, при други не може да се разграничи от отделителната система, при трети е свързан с двигателните органи — неща, които ще намерите занимателно описани в цепната книга на *В. Биолше**. При животните се откриват, така да се каже, закрепени като сексуална организация всички видове перверзни. Но при човека филогенетичният аспект е отчасти забулен от обстоятелството, че онова, което всъщност е унаследено, трябва наново да се усвои в индивидуалното развитие, може би защото условията, довели навремето до него, продължават да съществуват и да въздействат върху всеки индивид. Искам да кажа, че някога те са

* Волсйс IF. Das Liebesleben in tier Nalur. Jena, 1911—1913. — Б. нем. изд.

били съзидателни, а сега служат като провокиращ момент. Освен това е несъмнено, че при всеки човек ходът на предначертаното развитие може да се наруши и измени от актуални въздействия. Л властта, която е наложила на човечеството такова развитие и го поддържа до ден днешен, ние познаваме; това отново е лишението в реалността или ако я назовем с истинското ѝ велико име: жизнената необходимост, *ананке**. Тя е била строга възпитателка и много е направила от нас. Невротиците принадлежат към децата, при които строгостта е дала неблагоприятни резултати, но такъв риск крие всяко възпитание. Впрочем това разглеждане на жизнената необходимост като двигател на развитието не бива да създава у нас предубеждение срещу значението на „вътрешните тенденции на развитие“, ако съществуването на такива се докаже.

Много важно е да се отбележи, че сексуалните и самосъхранителните нагони не реагират по един и същи начин на нуждите на действителността. Самосъхранителните нагони и всичко, свързано с тях, по-лесно се поддават на възпитание; те отрано свикват да се подчиняват на необходимостта и да се развиват съобразно реалностите. Това е разбираемо, защото те не могат да си осигурят по друг начин обекти, от които се нуждаят, а без тези обекти индивидът ще загине. Сексуалните нагони по-трудно се поддават на възпитание, (имто първоначално не познават липсата на обект). Поис/кс се опират подобно на други телесни функции и се задвиоляват от естествено чрез собственият тяло, те първоначално се изплъзват от възпитателното въздействие и у повечето хора в определено отношение запазват тази си своенравност, неподатливост на влияние, „неразумност“ през целия живот. Освен това възпитаемостта на младия човек обикновено приключва с пълното разбуждане на сексуалните му потребности. Педагозите знаят това и се съобразяват с него; но може би данните на психоанализата ще ги подтикнат да съсредоточат възпитателните си усилия

* В старогръцката митология — съдбовна сила, на която се подчиняват дори боговете. — Б. пр.

в първите години на детството, като се започне от кърмаческа възраст. На четири или пет години малкият човек често е завършен и оттам нататък само постепенно проявява онова, което вече се съдържа у него.

За да осъзнаем цялото значение на посочените различия между двете групи нагони, ще трябва да започнем отдалеч и да приложим един от онези подходи, които могат да се нарекат *икономически*. С това навлизаме в една от най-важните, но за съжаление и една от най-тъмните области на психоанализата. Задаваме си въпроса, дали в работата на душевния ни апарат се открива някаква главна цел, и засега си отговаряме, че такава цел е получаването на удоволствие. Изглежда, че цялата ни душевна дейност е насочена към постигането на удоволствие и отбягването на неудоволствието, че се регулира автоматично от *принципа на удоволствието*. Разбира се, страшно много ни се иска да знаем какви са условията за възникването на удоволствие или неудоволствие, но тъкмо това не ни е дадено. Ще се осмелим само да кажем, че удоволствието *по някакъв начин* е свързано с намаляването, отслабването или изчезването на въздействащите *върху* душевния апарат дразнителни, а неудоволствието — с тяхното увеличаване. Изследването на най-силното достъпно за човека удоволствие, удоволствието от половия акт, не оставя никакво съмнение по въпроса, Тъй като при такива преживявания на удоволствие се касае за съдбата на *количества* душевна възбуда или енергия, ние наричаме този вид разсъждения *икономически*. Даваме си сметка, че можем да опишем за «дачите и функциите на душевния апарат и по друг начин, по-общо, отколкото чрез якцешуианеиго *върху* удоволствието. Можем да кажем, че цел са на душевния анараг е да се справи с връхлитащите го отвън и отвътре дразнителни, с поражданата от тях възбуда. За сексуални!е нагони е съвсем очевидно, че работят от начало до край за получаването на наслада; те заанаават тази си първоначална функция без изменения. Дру/ите, азовите нагони в началото също са насочени към това. Но под влияние на учителката Нужда те скоро се научават да заместват принципа на удоволствието с негова модификация. Задачата да се избягва неудоволавието става за тях почти равностойна на

задачата да се получава удоволствие; Азът разбира, *цс* неизбежно трябва да се отказва от непосредствено задоволяване, да отлага удоволствието, да понася известно неудоволствие и да изостави напълно някои източници на наслада. Така възпитаният Аз става „ра-ј)Мсп“, не се подчинява напълно на принципа на удоволствието, а следва *принципа на реалността*, които в основата си също се стреми към удоволствие, но удоволствие, което, макар отложено и по-слабо, е подсилено чрез съобразяването му с реалността.

Преходът от принципа на удоволствието към принципа на реалността с една от най-важните стъпки в развитието на Аза. Знаем вече, че сексуалните нагони извървяват тази част от развитието на Лза със закъснение и неохота, а по-нататък ще чуем какви са последиците за човека от това, че сексуалността му се задоволява да има толкова хлабава връзка с външната реалност. А сега в заключение — още една необходима тук забележка. След като човешкият Аз има свое развитие, така както и либидото, не ще се изненадате да чуете, че съществуват и „регресни на Аза“, и ще искате да узнаете каква роля може да изиграе такова завръщане на Аза към по-ранни фази на развитието при невротичните заболявания.

Лекция XXIII ПЪТИШД НА (Л)ИМПТОМООБРАЗУВАНЕТО

Дами и господа! За неспециалиста същината на болестта са симптомите и под лечение той разбира тяхното отстраняване. Лекарят държи на разграничаването между симптоми и болест и твърди, че ликвидирането на симптомите още не е излекуване. Но онова, което остава от болестта след ликвидирането им, е само способността за образуване на нови симптоми. Затова сега ще приемем гледната точка на лаика и ще смятаме, че ако сме разбрали симптомите, сме разбрали и болестта.

Симптомите -- *уис*, *рнфнра* се, тонорим за психични или психогенни симптоми в психично заболяване — са вредни или най-малкото безполезни за живота актове; хората често се оплакват от тях като от нещо не-

желано, свързано с неудоволствие или страдание. Главната вреда от симптомите е в разхода на душевна енергия, който изисква самото им формиране, а впоследствие и борбата с тях. При многобройни и силни симптоми тези разходи могат да доведат до извънредно обедняване на личността откъм душевна енергия и да я направят неспособна за всички важни житейски задачи. Тъй като този резултат зависи главно от *количеството* на изразходваната енергия, няма да ви е трудно да разберете, че „боледуването“ е по същество едно практическо понятие. Но ако лодходите към въпроса теоретично и се абстрахирате от количествените отношения, лесно ще стигнете до извода, че *всички* сме болни, тоест невротични, защото условията за симптомообразуването са налице и при нормалните хора.

Вече знаем, че невротичните симптоми са резултат от конфликт, възникнал във връзка с нов начин за задоволяване на либидото. В симптома двете конфликтующи сили се срещат отново и, така да се каже, се помиряват чрез компромиса на симптомообразуването. Затова именно симптомът е толкова устойчив — той се поддържа от две страни. Знаем още, че едната от двете страни в конфликта е незадоволеното, отхвърлено от реалността либидо, принудено да си търси нови пътища за задоволяване. Ако реалността остане неумолима дори когато либидото е готово да приеме друг обект на мястото на отказания, то в края на краищата ще бъде принудено да поеме пътя на регресията и ще се опита да постигне задоволяване на някое от вече преодолените равнища на организация или чрез някой от по-рано изоставените обекти. По пътя на регресията либидото бива привличано от фиксациите, формирали се при развитието му.

Тук пътят към перверзията рязко се отделя от пътя към невротата. Ако репресиите не предизвикат протеста на Аза, до невроза не се стига и либидото получава реално, макар и ненормално задоволяване. Но ако Азът, който се разпорежда не само със съзнанието, а и с подстъпите към двигателната инервация и по такъв начин — с реализацията на душевните стремежи, не е съгласен с тези регресии, тогава конфликтът е налице. Пътят на либидото е отрязан и то трябва да се насочи в друга посока, в която енергията му ще може

да се оттече съгласно принципа на удоволствието. То трябва да се изплъзне от Аза. И такова изплъзване му позволяват фиксациите по регресивно изминавания сега лът на развитие, срещу които навремето Азът се е защитил чрез изтласкване. Заемайки в обратния си път тези изтласкани позиции, либидото се освобождава от Аза и неговите закони, с което обаче се отказва и от цялото придобито под влияние на Аза възпитание. Либидото се е поддавало на ръководство, докато е имало изгледи за задоволяване; под двойния натиск на външното и вътрешното лишение то става непокорно и си спомня за миналите по-добри времена. Такъв е неговият в основата си неподдаващ се на промени характер. Представите, върху които то пренася оста своята енергия, принадлежат към системата на «осъзнаването и са подвластни на характерните за нея процеси, по-специално на сгъстяването и изместването. По този начин се създават условия, напълно еднакви с тези при сънообразуването. Както на формирането на осъзнаването същински сън, представляващ осъществяване на несъзнавано желание, се противопоставя частичка (пред)съзнавана дейност, която упражнява върху него цензура и позволява като компромис да се формира маинфестиращият сън, така и рспрезентацията на либидото п несъзнаването трябва да се съобразява с п.iiiiсТТ/1 пи нродсъзнаването Аз. Надигналият се срещу пей протест па А:ui я следна като „коитракатексис"* и н ирпуждппл дп избере тпкъп начин на изразяване, кон т да може да стане н псгои собствен. Така възниква симптомът като многократно изопачен дериват на несъзнателно реализираното либидно желание, една изкусно намерена двусмислица с две напълно противоположни значения. Само в този последен пункт се наблюдава различие между формирането на съня и на симптома, защото при сънообразуването предсъзнавача тенденция цели само да запази спането, да не допусне до съзнанието нищо, което би могло да го наруши, но не се стреми да се противопоставя на несъзнаваното желание с рязко „Не, напротив!". Тя си позволява да сл.дс ио-толерантна, защото ситуацията на

* F.i.k'pniiii, п.к... on.i срещу иги.puii'inaia енергия на нагоните. — Б. ур.

спането е ио-мадко опасна. Изходът към реалността е препречен от самото състояние на сън.

Виждате, че изпълването на либидото от конфликта става възможно благодарение на фиксацията. Чрез регресивното им изпълване с либидна енергия се заобикаля изтласкването и се постига отгичане (или удовлетворяване) на либидото при спазване условията на компромиса. По обиколния път през несъзнаваното и с гарите фиксации либидото най-сетне успява да получи реално задоволяване, макар в силно ограничен и неузнаваем вид. Нека отбележа още две неща във връзка с този изход. Първо, обърнете внимание колко тясно свързани се оказват тук либидото и несъзнаваното, от една страна, и Азът, съзнанието и реалността, от друга, макар че отначало няма никаква връзка помежду им. И, второ., имайте предвид, че всичко, казано дотук, както и следващото но-нататък, се отнася само до симптомообразуваисю при хистеричната невроза.

Къде намира либидото фиксацииите, нужни му, за да пробие- изтласкването? В инфантилните сексуални занимания и преживявания, в изоставените частични нагони и обекти от детството. Либидото се връща към тях. Значението на детството е двойко. От една страна, тогава за пръв път се проявяват вродените нагони, а, от друга страна, чрез външни въздействия, чрез случайни преживелици за пръв път се разбуждат и активират други пагони. Струва ми се, че имаме безспорно право за такова разграничение. Проявата на вродените заложби не подлежи на съмнение, но аналитичният опит направо ии принуждава да приемем, че и съвсем случайни преживявания през детството могат да оставят след себе си фиксации на либидото. Не виждам тук теоретични проблеми. По всяка вероятност предените заложби също са резултат от преживяванията на минали поколения, също са придобити; без такова придобиване не би имало наследственост. Л мислимо ли, е това водещо до унаследяване придобиване да спре точно при разглежданото от нас поколение? Но значението на детските преживявания не бива да се пренебрегва напълно, както често става, и да се вземат под внимание само преживяванията на предците и на зрялата възраст; напротив, преживяванията от детството са много важни. Те имат особено тежки по-

следствия, защото се случват през периода на незавършено развитие, което именно ги прави травматични. Трудовете на Ру* и други автори въР^У механизма на развитието ни показаха, че едно убождане с игла на зародиш, намиращ се в п родее на клетъчно делене, довежда до тежко разстройство на развитието му. Същото нараняване се понася без всякаква вреда от ларвата или от завършилото развитието си животно.

И така либидната фиксация на възрастния, която въведохме като репрезентация на наследствения Ф^{ак}тор в етиологичното уравнение на неврозите, сега се разпада за нас на два нови момента ~ наследствена та заложба и придобитото в ранното детство предразположенис. Знае се, че учащите се обичат схемите, за-лова нека обобщим тези отношения схематично: етиология на — предразположение случайно преживя-сезрозага — вследствие фиксашш + Ране (травматично) на либидото

сексуална конституция
(праисторическо пре-
живяване)

инфантилно
др^живяване

Унаоледената сексуална конституция ни предлага голямо разнообразие от заложби в зависимост от юва, дали даден частичен нагон е изявен особено силно сам или в комбинация с други. Заедно с фактора „инфантилно преживяване" сексуалната конституция образува „континуум на взаимодопълване", съвсем сходен с континуума на взаимоотношението между предразположение и преживяване при възрастния, ^c конто вече се запознахме. И тук, и там се откриват същите екстремни случаи и отношения на взаимозаместване. Налага се въпросът, дали най-забележителната от регресиите ня либидою, таза към ранни нива на сексуална организация, не е обусловена предимно от момента ig наследствената конституция; но ііаіі-добре е да отложим о'ііопора и,') 'іо.іи въпрог за по-къси"- когато н;е познаваме повече форми ц,ч неврогнчпи заСоляваппя.

Засега пека останем при констатацията на аналитичното изследване, че либидою па леирогпщпе е свързано с инфантилните пм сексуални преживявания. Поради това те изглеждат извънредно важни за живота

* Ви,1хелм Ру (1850—1924) — едни от основателите на експерименталната смбриология — Б пр

и болестта на човека. И що се отнася до терапевтичната работа, тя потвърждава това значение. Но ако се абстрахираме от тази задача, лесно ще видим, че тук има опасност от недоразумение, което би могло да ни подведе да разглеждаме живота прекалено едностранчиво, от гледна точка само на невротичната ситуация. Значението на инфантилните преживявания намалява, когато се вземе предвид, че либидото се връща към тях *регресивно*, след като е било прогонено от заетите по-късно позиции. Оттук естествено се налага обратният извод — че тези преживявания не са имали никакво значение в своето време, а са го придобили чрез регресията. Спомнете си, че вече обсъждахме една такава алтернатива, когато разглеждахме едшювия комплекс.

И този път решението няма да ни затрудни. Забележката, че либидият катексис и с това патогенно значение на инфантилните преживявания се усилват до голяма степен от регресията на либидото, е несъмнено правилна, но ще ни доведе до заблуда, ако не вземем предвид и други съображения. На първо място, наблюденията не оставят никакво съмнение, че инфантилните преживявания имат самостоятелно значение, проявяващо се още в детските години. Съществуват и детски неврози, при които факторът „връщане назад във времето“ естествено е много по-незначителен или отпада напълно, когато заболяването настъпва непосредствено след травматичното преживяване. Изучаването на инфантилните неврози ни предпазва от някои опасни заблуждения относно неврозите при възрастните, също както детските сънища ни дадоха ключ за разбиране на сънищата на възрастните. Неврозите при децата се срещат чест, доста по-често, отколкото се предполага. Б много случаи те оста пат незабелязани, възприемат се качо лош характер или непослушание, нерядко се потискат от възпитателите, но обрънатият назад поглед в по-късен момент от живота лесно ги разпознава. Най-често те се явяват под формата на *счралова хистерия*. По нататък ще разберем какво означава това. Избухналата в по-късна възраст невроза редовно се разкрива при анализа като пряко продължение на някогашното може би прикрито, може би само загатнато инфантилно заболяване. Но, както ка-

зах, има случаи, при които детската невроза без всякакво прекъсване преминава в доживотна болест. Отделни примери на детска невроза можахме да анализираме в актуално състояние още у самото дете; но МНОГО по-често бяхме принудени да се задоволяваме с това възрастният болен да ни разкрива детската си невроза, към които разкрития трябваше да се отнасяме с известна предпазливост и в някои отношения да ги коригираме.

На второ място, трябва да кажем, че би било непонятно либидото да се връща така закономерно към времето на детството, ако там нямаше нещо, което да го привлича. Предполаганата от нас фиксация върху определени моменти от развитието има смисъл само ако приемем, че с нея се закрепва определена доза либидна енергия. И накрая трябва да ви предупредя, че между интензивността и патогенната роля на инфантилните и на по-късните преживявания се нагледно съществува отношение на взаимно допълване, както при разглежданите вече континууми. В някои случаи цялата тежест пада върху сексуалните преживявания от детството, травматичното въздействие на тези латентни фактори осигурява нормалната зрялост на сексуалната клетка и т.н. Редом с тях има други случаи, при които изцяло върху по-късните конфликти и психическото развитие на детските преживявания се наблюдава отношение на взаимно допълване, като продукт на взаимно допълване като продукт на взаимно допълване; топи са крайните форми на „задръжка на развитието“ и на „регресия“, а между тях се срещат всякакви варианти на съотношения между двата момента.

Тези положения представляват известен интерес за педагогиката, която се стреми към профилактика на неврозите чрез ранно въздействие върху сексуалното развитие на детето. Докато вниманието ни е насочено предимно към инфантилните сексуални преживявания, сме склонни да смятаме, че сме направили всичко за предотвратяване на психическите заболявания, ако сме се постарали да забавим тока развитие и да спестим на детето подобни преживявания. Но вече знаем, че условията за възникване на неврозите са по-сложни и не се изчерпват с един-единствен фактор. Строго-

то надзираване на детството губи от значението си поради това, че е безсилно срещу конституционния фактор; освен това е по-трудно осъществимо, отколкото си представят педагозите, и крие две други опасности, които не са за пренебрегване — постига прекалено много, тоест благоприятства прекомерното изгласкване на сексуалността, което е вредно за по-късното развитие и оставя детето беззащитно срещу напора на сексуални изисквания, които ще го връхлетят през пубертета. Така че е много съмнително дали профилактиката в детството може да постигне нещо и дали една подруга нагласа към актуалните преживявания не ще се окаже по-полезна за предотвратяването на неврозигс. Да се върнем сега при симптомите. И така те създава гсрзац на отказаното задоволяване посредством регресия на либидото към по-ранни моменти, неразделно свързана с връщането към по-низши равнища на обективен избор или организация. Още в началото казахме, че певротикът е фиксиран върху някакъв момент от миналото си; сега знаем, че това е период, през който либидото му не е било лишено от задоволяване, през който е бил щастлив. Той търси в историята на живота си такъв период дотогава, докато го нгдюри, дори ако трябва да се върне в кърмаческата си (зъзраст, така както я помни или си я представя според по-късни сведения. Симптомът повтаря по някакъв начин онзи рагшоипфантнлен способ на задоволяване, изопачеи от породената от конфликта цензура, по правило преобразен в усещането за страдание и смесен с елементи от провокиралото заболяване преживяване. В осъщественото о г симптома задополяпяне има много странни неща. Да оставим настрана, че личността не го разпознава като задоволявано, а го приема ккто страдание. Това преображение е характерно за конфликта, под чието натиск се е образувал симптомът. Оноиа, което някога е било за индивида задоволяване, днес по необходимост трябва да предизвика неговата съпротива или отвращението му. Съществува един дребен, но поучителен пример за такава промяна в усещанията. Същото дете, което алчно е сукало мляко от майчината гърд, няколко години по-късно обикновено развива силно и много трудно преодолимо отвращение към вкуса на млякото. Това отвращение стига

до неудържима погнуса, когато чашата с мляко или друга съдържаща мляко напитка е покрита с кожичка каймак. Може би тази кожичка събужда спомена за така желаната някога майчина гърд. Но този спомен сега е препречен от травматичното въздействие на отбивянето.

Има още нещо, което кара симптомите да изглеждат странни и непонятни като средство за либидно задоволяване. Те са така различни от всичко онова, с което сме свикнали да свързваме задоволяването. Обикновено не притежават обект, поради което нямат връзка с външната реалност. За нас това е плод на отвръщането от нея и връщането към принципа на удоволствието. Но това е също и връщане към един вид ра (ширен автоеротизъм, който първоначално е предлагал задоволяване на сексуалния нагон. Симптомите заместват изменението на външния свят с изменение на тялото, тоест външното действие — с вътрешно, активността -- с приспособяване, което от филогенетична гледна точка е много съществена регресия. Това ще бъде ясно едва по-късно благодарение на едно ново откритие, постигнато чрез аналитичното изучаване на симптомите. Освен това си спомняме, че при симптомообразуването действат същите механизми, както и при съпообразуването — съгъстяване (KiiJU'ii) и и шепнякото. При симптомът подобно на съгъстяване (iciiiiu't'ii) и и шепнякото, по при извънредно елиминация може да се сие-дг до 1-Д1Ш 1'динс или лисрнация, а при крайно измесшаване -- дъл се ограничи до един-единствен дробен елемент на целия либиден комплекс. Нищо чудно, че често и за нас самите е трудно да разпознаем при симптома предполагащото и винаги потвърждаващо елиминация задоволяване.

Обобщавайки ви, че предстои да узнаем още една новост*
• в найистина о изненадваща и обръкваща. Известно ни е, че посредством анализа на симптомите се запознавали с инфантилните преживявания, върху които е фиксирано либидото и от които симптомите се създават. Понякога се състои в това, че тези инфантни сцепления са истина. Дори по-често те не са действителни, а в отделни случаи направо противоречат

на историческата правда. Разбирате, че това откритие като никое друго е в състояние или да дискредитира психоанализата, довела до такъв резултат, или болните, върху чиито сведения се изгражда тя, както и цяло го схващане за неврозите. Но има и още едно извънредно смущаващо нещо. Ако инфантилните преживявания, които анализът изважда наяве, бяха винаги действителни, щяхме да имаме чувството, че сме стъпили на сигурна почва, а ако бяха винаги фалшиви, ако редовно се разкриваха като измислици, като фантазии на болните, бихме се принудили да напуснем този несигурен терен и да си потърсим по-стабилен. Но нито едното, нито другото е вярно; истинското положение е такова, че в един случаи конструираните или припомнени по време на анализа детски преживявания са несъмнено фалшиви, в други обаче — също толкова неоспоримо верни, а най-често представляват смесица от истина и лъжа. Така че симптомите ту изразяват действителни преживявания, на които може да се припише влияние върху фиксациите на либидото, ту фантазии на болните, от които не може да се очаква да играят етиологична роля. Трудно е да се ориентира човек в това положение. Първата опора ще намерим може би в аналогичното откритие, че отделните спомени от детството, които хората открай време, преди каквато и да било психоанализа са носили в съзнанието си, също могат да бъдат неверни или най-малкото щедро смесват истината с измислицата. Тук неистинността обикновено лесно се доказва и така можем да се успокоим, че не психоанализата е виновна за това неочаквано разочарование, а самите болни по някакъв начин. Като поразмислим малко, лесно ще разберем какво ни смущава в дадепою положение. Това е пренебрежителното отношение към реалността, заличаването на разликата между нея и фантазията. Склонни сме да се почувстваме обидени, задето болният ни е занимавал с измислени истории. За нас действителността е толкова далеч от измислицата, колкото небето от земята и ние ѝ придаваме съвсем друго значение. Впрочем в обикновените си разсъждения болният също е на това мнение. Но когато ни излага материала, който води отвъд симптомите, към желаните ситуации, наподобяващи детските преживявания, нае отначало не знаем да-

ли се касае за реалност или за фантазия. По-късно някои признаци ни позволяват да си отговорим на този въпрос и ние се изправяме пред задачата да осведомим за това болния. Но тази задача съвсем не е лесна. Ако още в началото му открием, че сега ни излъга фантазиите, с които е забулил историята на детството си, така както всеки народ създава легенди на мястото на забравеното си минало, ще забележим внезапен нежелателен спад на интереса му към дадената тема. Защото той също иска да научи истината и презира всякакви „фантасмагории“. Ако обаче му оставим вратата, че се занимаваме с реални случки от детството му, докато приключим с този етап от работата, рискуваме той по-късно да ни упрекне за заблудението и да ни се присмее заради привидното ни леко-несрис. А предложението да приравни фантазията и действителността и на първо време да не го е грижа дали разглежданите детски преживявания представляват едното или другото, дълго време остава непонятно за него. И все пак това очевидно е единствено правилният подход към тези душевни продукти. Те притежават свой вид реалност; факт е, че болният си е създал такива фантазии, и то.чи факт има за неврозата му не по-малко значение, отколкото ако действително беше преживял съдържанието на фантазиите. Тези фантазии притежават *психична* реалност за разлика от *материалната* и постепенно ние започваме да разбираме, че *в света психичните съплични реалности с решаващата*. Сред случките, които постоянно се повтарят в детските спомени на педротниците, които почти никога не липсват, има няколко особено важни и затова ще се спра специално на тях. Типични примери за такива случки са: наблюдаването на полово сношение между родителите, прелъстяването от възрастен и заплашването с кастрация. Би било голяма заблуда да сметнем, че те никога не са реални; напротив, разговорите с педиатрици близки на болния често доказват по безспорен начин реалността им. Съвсем не е рядкост например малкото момче, което невъзпитано играе с члена си и още не знае, че това занимание трябва да се скрива от околните, да бъде заплашено от родителите или възпитателите, че ще му отрежат члена или грешната ръка. При запитване те често признават, че

са смятали това сплашване за целесъобразна мярка; някои хора имат точен съзнателен спомен за тази заплаха, особено ако им е била отправена в по-късна възраст. Когато я изрича майката или друго лице от л<енски пол, то обикновено отрежда изпълнението ѝ на бащата или на лекаря. В прочутата книжка „Чорлав Петър“ на франкфуртския детски лекар *Хофман*, която дължи популярността си тъкмо на разбирането за сексуалните и други комплекси на детската възраст, ще откриете кастрацията в смекчена форма, заместена с отрязване на палеца като наказание за упоритото му смучене. Съвсем невероятно е обаче заплахата за кастриране да се отправя към децата толкова често, колкото излиза според психоанализите на невротичитс. И ние приемаме обяснението, че детето създава тази заплаха във въображението си, въз основа на недомлъвки, поради знанието, че автоеротичното задоволяване е нещо забранено и под впечатлението от женския полов орган. Също така съвсем не е изключено по времето, когато се смята, че малкото дете не разбира и няма памет, то да стане свидетел на гюловите отношения между родителите или други възрастни, и това не само в пролетарските семейства, *впоследствие* да разбере това впечатление и да реагира на него. Но когато тези контакти се описват с най-големи подробности, каквито е трудно да бъдат наблюдавани, или сношението се описва като извършвано изотзад, *more feragunt*“, няма съмнение, че това е фантазия, родена от наблюдаването на сношения между животни (кучета) и мотивира-“ на от незадоволеното любопитство на детето през годините на пубертета. Върховно постижение от този вид е фантазията за наблюдаван коитус между родителите още преди раждането, от майчината утроба.

Специален интерес представлява въображаемото прелъстяване, защото твърде често не е въображаемо, а реален спомен. Но за щастие не чак толкова често, колкото показват на пръв поглед данните от анализа. Съблазняването по-често се извършва от по-големи деца или връстници, отколкото от възрастни, а когато при момичетата, събщаващи такава случка от детството си, прелъстителят твърде често се оказва бащата, го

* Кого у животните (лат). — Б пр.

К- подложи на съмнение нито фантастичният характер н/1 обвинението, нито предизвикалият *то* мотив. С въ- о>,'|жаомото прелъстяване детето обикновено прикри- н.1 ннкн-ротичния период от сексуалните си занимания. То сп спестява срама от мастурбацията, като прена- ся н таял най-ранна фаза един желан обект. Впрочем Ш'Л'Г'Г| ге да мислите, че сексуалната злоупотреба с де- Т(Чо от страна на най-близки роднини от мъжки пол ппнннннн с от сферата на фантазията. Навярно повечето пиалитици са имали случаи, при които тези отношения са били реални, безспорно установени; само че те се ос ъществяват през по-късни години от детството, а бол- ният ги пренася в по-ранните.

Единственото налагащо се впечатление е, че съще- спгува някаква нужда от такива детски спомени, че те са неотменна съставна част от неврозата. Ако са реал- ни, тогава добре; ако не, те се конструират от отделни и я ме ни и се допълват от въображението. Резултатът о един и същ и до ден днешен не сме успели да от- крием разлика в последиците в зависимост от това, дали по-голям дял се пада на реалността или на фан- тлчията. И тук имаме още един случай от така често споменаваното отношение на взаимодопълване; вярно, най-странното от всички, с които се запознахме досе- га. Кое поражда нуждата от тези фашазни и откъде се гмема материалът за тях? Нагоииният пм произход **не** подлежи м.ч съмнение, по защо всеки път се съз- дап.тг едни п същи фантазии с едно и също съдър- жание? А.т имам един отговор па този нъпрос, по знам, че ще ви се види тнърде смел. Мисля, че тези *профан- тазии* (така бих искал да ги нарека, като включвам тук и някои други) са филогенетично наследство. Там, къ- дето собственото му преживяване е прекалено закърня- ло, индивидът излиза чрез тях извън рамките му и се пренася в праисторическите преживявания. Струва ми се напълно възможно всичко, което днес ни се разказ- ва при анализа — прелъстяването в детска възраст, възпламеняването на сексуалността от наблюдаването на сношения между родителите, заплашването с каст- риране, — да е било реалност в праисторията па чо- вешкия род и фантазиращото дете просто да запъл- ва празнините в индивидуалната истина с праистори- ческа истина. Често ми се струва, че психологията на

неврозите е запазила много повече данни за древното човешко развитие, отколкото всички други източници. Господа! Последните разгледани от нас въпроси пи принуждават да се спрем по-подробно върху възникването и значението на душевната дейност, която наричаме „фантазия“. Известно е, че тя се радва на всеобщо уважение, въпреки че не съществува яснота относно мястото ѝ в душевния живот. *Аз* мога да *Щ* кажа за нея следното. Както знаете, под въздействието на външната необходимост човешкият *Аз* постепенно се приучва да зачита реалността и да следва нейния принцип, при което трябва временно или завинаги да се откаже от различни обекти и цели на стремежа си към удоволствие (не само сексуални). Но отказването от удоволствие винаги е било трудно за човека; той успява да го осъществи само в случай че получи някаква компенсация. Затова си е запазил възможността за такава душевна дейност, в която всички изоставени източници на удоволствие и пътища към него продължават да съществуват във вид, в който не са подвластни на изискванията на действителността и на онова, което наричаме „принцип на реалността“. Всеки стремеж бързо приема формата на въображаемо осъществяване; няма съмнение, че осъществяването на желанията във фантазията носи удовлетворение, макар човек напълно ясно да съзнава неговата нереалност. Чрез дейността на фантазията той продължава да се радва на свободата от външна принуда, която в действителността отдавна е изгубил. Намерил е начин да бъде едновременно и наслаждаващо се животно, и разумно същество. Защо го не е в състояние да преживее с оскъдното задоволяване, което успява да си извоюва от действителността. „Без помощни конструкции изобщо не върви“, казва на едно място *Т. Фиптанс**. Творенията от духовното царство на фантазията напълно съответстват на създаването на резервати и природни паркове там, където изискванията на земеделието, транспорта и индустрията заплашват да изменят до неузнаваемост лицето на земята. Природният парк запазва онова предишно състояние, което иначе навсякъде е принесено със съжаление в жертва на необходимостта.

* Теодор Фоптане (1819—1898) — немски писател. — Б. пр.

Н перо нсичко може да расте и избуява както си ис-
нл, дори безполезното, дори вредното. Такъв ограден
<)| принципа на реалността резерват е и царството на
фан тачията.

I Iap-разпространените продукти на фантазията са
почините ни вече сънища наяве — въображаемо зад-
нояииаие на амбициозни, славолюбиви, еротични жела-
нипи, които цъфтят толкова по-изобилно, колкото повече
лишения и търпение изисква реалността. В тях съв-
оом ясно се разкрива същината на щастието от фан-
тп ифаисто, възстановената независимост на удоволст-
пнето от благоволенieto на реалността. Знаем, че тези
п.нища наяве са ядрото и образецът на нощните съ-
нища По същество нощният сън не е нищо друго ос-
иси ("|,ц наяве, който нощната свобода на нагоните е
папраипла използваем, а нощната форма на душевна
дейност с изопачила. Вече се запознахме с идеята, че
днетютю мечтание не е непременно съзнавано, че има
|| 1мч>съ:пк1вапи сънища наяве. Те са източник както
на нощните сънища, така и на невротичните симптоми.

Значението на фантазията за симитомообразува-
iieio щг mi crape ясно от следното сведение. Казахме,
че при лишение либидото заема рсгре.сншю изоставе-
iine in него поищии, на които псе пак са останали из-
йсти количес!на от енергията му. Пс се отказваме от
'ЮИЙ •пн.рдепис, пто го коригираме, по трябва да вмък-
нем едно междинно ;meiio. Как либндото намира пътя
к1.м метил ни 'in in фпкпншн? Плнгодарение па това,
че пи iii'i'iui ii.iocntieiu от него обекти и посоки от
миналото си нап1.Jiiiio iKioenineim. Те или техните из-
Д1.ПКИ останат шшочепн с и.шестпа интензивност във
фапта.чпште представи. Тъй че за либидото е достатъч-
но дп се обърне към тях, за да намери открит пътя
кт,м исички патласкшш фиксации. Тези фантазии се
рпдпцг на ipiesTiaa търпимост, не се стига до конфликт
между т и х к Лаа, колкото п ла са остри противорсчия-
*|И им, дока ю е изпълнено едно условно. Условие от
колнчрстпстп естестпо, което се нарушава при нахлува-
нето ни лпопдою и тих. Тогппа техният енергиен пъл-
неж сг ионпшина дотолкопп, че те започват да предя-
нянат inieKiuimni, устремнипт се кт>м реализация. С то-
па обаче ко11(||.||пктт,т им с Лза става неизбежен. Все
едно дали по рано са били иредсъзнавани или съзна-

вани, сега те претърпяват изтласкване от страна на Аза и биват изложени на притегателната сила на несъзнаването. От тези вече несъзнавани фантазии либидото преминава към техните корени в несъзнавашно, към собствените си фиксации.

Връщането на либидото към фантазията е междинен етап по пътя към симптомообразуването, който заслужава да му се намери специално наименование. К. Г. Юнг въведе за него много подходящото понятие *интроверсия*, но го натовари нецелесъобразно и с други значения. Ние ще наречем интроверсия отвърщането на либидото от възможностите за реално задоволяване и претоварването с либидна енергия на безобидните и толерирани до този момент фантазии. Интровертираният още не е невротик, но се намира в лабилна ситуация; ако не намери отходни пътища за натрупаното либидо, той ще развие симптоми при следващото разместване на силите. Нереалният характер на невротичното задоволяване и пренебрегването на разликата между фантазия и действителност вече са дадени с настъпването на интроверсията.

Сигурно сте забелязали, че в хода на последните разсъждения въведох един нов фактор в етиологичната верига, а именно — количеството, размера на свързаната с тези процеси енергия; ще трябва навсякъде да включим този фактор в сметката. Чисто качественият анализ на етиологичните условия не е достатъчен. Или да го кажем по друг начин — не е достатъчно чисто *динамичното* разглеждане на тези душевни процеси, те трябва да се погледнат и в *икономически* аспект. Конфликт между две тенденции не избухва, преди да е достигнато определено равнище на енергиен пълнеж, дори съдържателните условия да са оиданна налице. По същия начин и пагоичното значение на конституционалните фактори зависи от това, доколко един частичен нагон е застъпен в наследствените заложи *повече* от друг. Можем дори да си представим, че заложибите на хората са качествено еднакви и се различават само по количествените съотношения. Не по-малко решаващ е количественият фактор за устойчивостта срещу невротично заболяване. Въпросът тук е *какво количество* неизразходвано либидо може да понася един човек и *каква част* от либидото си може да отклони към

цгли ю на сублимацията. Крайната цел на душевната доПшлт, която качествено може да се опише като получаипие на удоволствие и отбягване на неудоволст-иисю, п икономически аспект ни се представя като преодоляване на действащата в душевния апарат въз-фij туi п предотвратяване на неудоволствието, пораждащо ю 01 нейното натрупване.

Тона исках да ви кажа за симптомообразуването |фм тчфо.ште. Но нека още веднъж подчертая изрични (юичко казано дотук се отнася само за симптоми-•ю mi хнсгрията. При натрапливата невроза много нс-iiim си пече по-различни, макар основното да сп оста-ни ri.iiipio. Тук контракатексисите на нагошште изиск-itiiaiiiiH, ;та които говорихме и при хистерията, излизат на преден план и завладяват клиничната картина чрез "«M1 иаречслите „реактивни образувания". Подобни и шцо по-шачптслпи отклонения откриваме при другите iiipioiii, при които изследванията върху механизмите Ni i ммпюмообразуването са още съвсем незавършени. П роди да ви освободя за днес, искам да спра още пи» шшманисто ви върху една страна от фалгазпия миг, йони» заслужава всеобщ интерес. Съществува .l it'П п ь I in фалкнията към реалността и чозн път iiij\}UJiou> Чокемум на изкуството е в основата in ниироiiipriiipан п по с далеч от неврозата. Той е из-M1.ЧМИМ in н I11|||рoдп() силни иагонни потребности, ис-lt« им погни пг почнг, пласт, бсматстио, слава и любовта Пm (Ufillilo; лшшoшUT му ofiioo средстшпа да задоиоли •irtii in иррмши, 3iiii)iiin 'loll, какчо всокн незадоволен чшн-к, ся отроци <>'г ДоСктпитолпостта и с-ьсредото-•lun.i цол п и си шптрое, камо н спосто либидо, върху iliaiiia иппс Оражопия па желанията си, по който път Гш мо! |,л да сипне до неврозага. Необходимо е да се гъчокшг MIOIO услоимя, за да не се дойде до такъв K[infl IIIUTIIIIO o, че тъкмо хората на изкуството мно-К» ю 01 рида г от часшчно понижена дееспособност ио i pup' им iiioipoaи. Ворятио за тяхната конституция с ' нирим (Олимп опoообносг за сублимация и из-ишпм iii'OiiiOiMiiiooi па п IUiiiюKUuiniMТа, които са ре-пиниицн in in, iniiKiiaiii'io па конфликт. А обратния път м.м роалпоспм 40UOKI.I на шкусиято намира по след-шпдI начин. ТоП но о ОДННО1Н011ПЯ1, който води фантазен ЖИМ01. Мождпипшо царснш n,i фантазията е общоприз-

нато от хората и всеки страдащ от лишения очаква от него облекчение и утеха. Но за хората, които нямат склонност към изкуство, възможността да черпят наслада от изворите на фантазията е много ограничена. Неумолимостта на техните изтласквания ги принуждава да се задоволяват с оскъдните сънища найаве, на които е разрешен достъп до съзнанието. Истинският човек на изкуството разполага с повече. Първо, той умее да преработи дневните си фантазии по такъв начин, че от тях да изчезнат прекалено личните моменти, които отблъскват другите хора и те също да могат да им се наслаждават. Освен това той успява да ги смекчи дотолкова, че да не издават лесно произхода си от забранените източници. И още, той притежава загадъчната способност да оформи даден материал така, че да стане вярно отражение на фантазиите му, и да извлича от това изображение наслада, която поне временно да надмогне и отстрани изтласкванията. Ако е способен на всичко това, той създава за другите възможност да почерпат утеха и облекчение от недостъпните за тях самите източници на наслада в несъзнаваното, спечелва благодарността и възхищението им и така *чрез* въображението си постига онова, което първоначално е постигнал само *във* въображението си — почит, власт и любовта на жените.

Лекция XXIV ОБИКНОВЕНАТА НЕВРОТИЧНОСТ

Дами и господа! В последните лекции свършихме трудна работа, затова сега ще изоставя за малко темата и ще се обърна към вас.

Знам, че не сте доволни. Другояче сте си представяли едно „Въведение в психоанализата“. Очаквали сте да чуете живи примери, а не теория. Навярно ще ми кажете, че от разказа „Приземният и първият етаж“ например сте разбрали донякъде етиологията на неврозите, но бихте предпочели това да бяха действителни наблюдения, а не съчинени истории. Или когато в началото описах два симптома (дано не са измислени и те, ще възкликнете), демонстрирах ви техния анализ и отношението им към живота на болните,

НМШШУИ „(мнсълт на симптомите ви стана понятен. П п¹ ипдянахтс, че ще продължа по този начин. Л вме-
іііі тип ;н ви занимавах с дълги и сложни теории, птици игиълни, все имах да добавя към тях нещо mutt», Гшрансх с понятия, които още не ви бях изяснил, мргмииниах от описателното към динамичното гледище, і МІК-ІD пък към така нареченото „икономическо“, съз-
/Ш іііі \ пи трудности да разбирате кои от употребява-
щи с новосъздадени понятия означават едно и също и іг сменят само за благозвучие, бегло засегнах такива іііі/Мііі въпроси като принципите па реалността и удо-
ио ме і місго или придобитите във филогенезата залож-
и ц мместо да ви въведа в нещо, ви показвах само за Мm различни неща, кое от кое по-чужди за вас.

Защо не започнах въведението в теорията за не-
нрозтс с онова, което сами знаете за тях и което от-
дшша с събудило интереса ви? Със странностите на ш иропщите, с непонятните им реакции при общуване-
'ю с другите и спрямо външните въздействия, с тяхната
раздражителност, непредвидими постъпки, неприспосо-
бепост? Защо не ви поведох стъпка по стъпка от раз-
бирането на по-простите, всекидневно срещани форми
па псвротичността към проблемите па за!а>ъчните й
екстремни прояви?

Така е, господа, трудно ми е да не се съглася с
вас. Пс съм дотолкова заба^оа от сии^^^, . и си раз-
калваческо изкуство, че да виждам в дребни!е му недо-
(лагъци особен чар. И според мен материалът може-
ше да се изложи по друг, по-удобен за вас начин; та-
кова беше и намерението ми. Но човек невинаги съумя-
ва да осъщеспщ разумните си намерения. Често в са-
мия материал има нещо, което го ръководи и промен-
ня първоначалните му планове. Дори такава незначи-
телна работа като систематизирането на добре позна-
та МаісрііН не се покоряна паиълно па авгоровата во-
ля, а излиза кикто си ще м чак след това можеш да се
запитат .кпцо со о получила іі\|и, а ш^о иначе.

Една <)І причинни¹ шшнрио с, че заглавието „Въ-
ведение в ііііх<>fііііі.'ііі ішГ іп¹ оп опари па р,идела, по-
светен на пгнршип¹, Мьпсдппі¹ н психоанализата е из-
учаването на і рі'ііііііііс и і і.ііііііііаіа, а учението за не-
врозите с вече СММІІІІІ психоанализа, Ііе мисля, че за
толкова край\о мрсме можех да ви запозная с нея по

друг начин освен в тази концентрирана форма. Трябваше в свързан вид да изложя смисъла и значението на симптомите, външните и вътрешните условия и механизми на симптомообразуването. Това се опитах да направя и то е в общи линии същината на днешното психоаналитично учение. Доста неща трябваше да се кажат за либидото и неговото развитие, а също и за развитието на Лза. Уводът вече ви беше подготвил да разберете предпоставките на нашата техника, важните проблеми на несъзнаването и изтласкването (съпротивата). В една от следващите лекции ще узнаете къде психоаналитичната работа намира органичното си продължение. Засега аз не скрих от вас, че всичките ни данни са резултат от изследването на една-единствена група невротични заболявания — така наречените неврози на пренасяне. Л механизма на симптомообразуването дори проследих само при хистеричната невроза. Даже да не сте придобили солидни знания и да не сте запомнили всяка подробност, все пак се надявам, че сте си създали приблизителна представа за средствата, с които работи психоанализата, за въпросите, които я занимават, и постигнатите от нея резултати.

Предположих, че сте искали да започна изложението си за неврозите с поведението на невротичните, с описание на техните страдания, на начините, по които им се съпротивляват или се примиряват с тях. Това несъмнено е интересна и важна материя, а и немного трудна за разглеждане, но ред съображения не позволяват да се започне с нея. Съществува опасността да не открием несъзнаването, да не видим голямото значение на либидото, да възприемаме всичко така, както то изглежда за Лза на невротика. Л няма спор, че този аз не е надеждна и безпристрастна инстанция. Та нали тъкмо той е силата, която отрича несъзнаването и го свежда до положението на изтласкано; може ли да се очаква от него справедливо отношение към това несъздадено? На първо място в съдържанието на изтласканото са отхвърлените искания на сексуалността; естествено, че от схващанията на Аза никога няма да разберем истинската им сила и важност. От момента, в който започнахме да се догаждаме за съществуването на изтласкването, ни стана ясно, че не бива да приемаме за съдник в този двубой едната от двете

мраждуващи страни, при това — победителката. Да-
иамо си сметка, че твърденията на Аза ще ни заблу-
/1ч г. Ако трябва да му вярваме, то цялата инициатива
принадлежи на него, той сам е пожелал и създал сим-
птоми ю си. Но ние знаем, че той е бил до голяма сте-
лоп пасивен и сега се мъчи да скрие пасивността си
или да я представи в по-добра светлина. Впрочем той
певнаги се решава на такъв .опит; при симптомите на
натрапливата невроза е принуден да признае, че нещо
чуждо му се противопоставя и той с мъка успява да
)•() отблъсне.

Който не се съобрази с тези предупреждения и
приеме фалшификациите на Аза за чиста монета, на
пето, разбира се, ще му бъде лесно. Той ще избегне
цялата съпротива, с която се посрещат психоаналитич-
ните твърдения за несъзнаваното, сексуалността и па-
сивността на Аза. Ще може подобно на Алфред Адлер
да твърди, че „невротичният характер" е причина за
неврозата, а пе нейна последиир, но не ще бъде в
състояние да обясни нито един детайл от симптомооб-
разув.шею, нито едно съновидение.

Ще попитате: Нима не е възможно да се отчете по
достойнство ролята па Аза за неврогичността и сим-
итомообразуването, без да се пренебрегват грубо от-
крпгпге ог психоанализата момент? Ще отговоря: Си-
гурно е [П],шожпо н някои ден ще бъде направено; но
нг о п насоката па психоаналитичната работа да за-
почне тъкмо оттам. Може, струна ми се, да се пред-
скаже кога психоанализата ще се сблъска с тази за-
дача. Има неврози с много по-голямо участие на
Аза, отколкото разгледаните от пас дотук; наричаме
ги „нарцистични". Аналитичното третиране на тези за-
болявания ще ни позволи да оценим безпристрастно
и надеждно ролята на Аза за възникването на невро-
зите.

Но една от връзките на Аза с неврозата е тол-
кова очебийна, че може да се посочи още в началото.
Тя, изглежда, никога не липсва; най-лесно обаче се
разпознава при едно заболяване, което още не сме си
изяснили напълно — *травматичната невроза*. Трябва
да знаете, че в етиологията и механизма на всички ви-
дове неврози действат винаги едни и същи фактори, но
в отделните случаи ту един, ту друг от тях добива

решаващо значение за симптомообразуването. Така в театралната трупа отделният актьор във всички пиеси изпълнява определен тип роли (герой, довереник, интригант и пр.), но една пиеса ще избере за своя бенефис. Например фантазиите, които се превръщат в симптоми, не са никъде така добре уловими, както при хистерията; противоположните и реактивните образувания на Аза доминират в картината на натрапливата невроза; онова, което при съня нарекохме *вторична преработка*, при параноята има водещо място под формата на налудна идея и т. н.

При травматичните неврози, особено породените от ужасите на войната, се набива в очи един егоистичен азов мотив, устремен към сигурност и изгода, който сам не може да предизвика болестта, но я поощрява и поддържа, след като веднъж вече се е появила. Този мотив цели да защити Аза от опасностите, заплахата от които е била повод за заболяването, и няма да допусне оздравяване, преди те да са отстранени напълно или преди да е получил обезщетение за преживения страх.

Но подобна заинтересованост от възникването и поддържането на неврозата Азът проявява и във всички останали случаи. Вече казахме, че симптомът се поддържа и от него, защото в определено отношение задоволява изтласкващата му тенденция. Освен това разрешаването на конфликта чрез симптомообразуване е най-удобният, най-желан от принципа на удоволствието изход; той несъмнено спестява на Аза голяма и мъчителна за него вътрешна работа. Има дори случаи, когато сам лекарят е принуден да признае неврозата за най-безобидното и пай-приемливо за обществото разрешение на конфликта. Тъй че не се изненадвайте, ако чуете, че понякога лекарят взема страната на болестта, с която би трябвало да се бори. Той не бива да бъде фанатичен поборник за здраве във всички житейски ситуации, той знае, че на света има не само невротично, а и реално, неизбежно страдание, че понякога нуждата налага на човека да принесе в жертва здравето си и често такава жертва на отделен човек предотвратява неизмеримо нещастие за много други. Ако неврозата винаги е *бягство от конфликта в болестта*, налага се да признаем, че в ня-

ком случаи такова бягство е напълно оправдано и шичпалият това лекар трябва мълчаливо и деликатно ла со оттегли.

Но нека оставим настрана тези изключения. В обичания случай се убеждаваме, че избягвайки в невротата, Лзът получава известна *печалба от болестта*. В някои житейски ситуации към нея се прибавя и чувствителна външна изгода; повече или по-малко високо оценявана в реалността. Вземете най-честия случай от този вид. Жена, с която мъжът ѝ се отнася грубо и я експлоатира безогледно, доста често намира изход в невротата, ако вродената ѝ конституция благоприятства това, ако е прекалено страхлива или добродетелна, за да се утешава тайно с друг, ако не ѝ достигат сили да преодолее всички външни препятствия и се разведе, ако няма изгледи да се издържа сама или да намери по-добър съпруг и ако въпреки всичко сексуално е все още свързана с бруталния си мъж. Болестта става нейното оръжие в борбата срещу съпруга потисник, оръжие, с което тя се защитава, а понякога и отмъстително злоупотребява. Сега тя може да се оплаква от болестта си, докато от брака си навярно не е смеела. Намира подкрепа в лицето на лекаря, принуждава безогледния иначе съпруг да я щади, вкарва го в разходи, сдобива се с правото да шьсгиа за нзиестно нргме от къщи п така да се изпл|.|.чия от (ТМсfiuuiM пкт. Когато та.чн външна печал-, бн от болестта е .чиачптслпа и т- може да ѝ се намери реален заместител, възможността за терапевтично повлияване на невротата не е особено голяма.

Ще ми възразите, че казаното за печалбата от болестта е изцяло в подкрепа на отхвърленото от мен схващане за Аза, който сам желае и си създава невротата. Спокойно, господа, може би това означава само, че Азът търпи невротата, която е безсилен да отстрани, и я използва по възможно най-добрия начин. Но то е само едната, приятната страна на въпроса. Доколкото невротата носи изгода, Азът е съгласен с нея, но тя не носи само изгода. По правило скоро се оказва, че Азът е направил лоша сделка, съюзявайки се с нея. Платил е прекалено скъпо за облекчението на конфликта, но страданието, свързано със симптомите, е може би равно на терзанията от кон-

фликта, а може би дори и по-голямо. Азът иска да се освободи от ^неудоволствието, което причиняват сим-
ъюмите, Осз обаче да се откаже от печалбата на бо-
лестта, ала тъкмо това не е възможно. Оказва се, че
ролята му съвсем не е била толкова активна, колкото
си е мислил; нека запомним добре това.

Ако се заемете с лечение на невротизи, господа,
скоро ще се отучите да .очаквате, че хората, които
нан-мною се оплакват от болестта си, ще приемат
с най-голяма готовност помощта ви и ще й оказват най-
малко съпротива. По-скоро е обратното. Сами разбирате,
че всичко, което допринася за печалба от бо-лестт*5,
засилва съпротивата на изтласкването и за-труднява
лечението. Л към онази печалба, която, така да се
каже, се ражда със симптома, трябва да добавим и още
една, появяваща се ло-късно. Когато такава психична
организация каю болестта просъществува по-дълго
(врем.е, започва да се държи като самостоятелно
същество — проявява нещо като инстинкт за
самосъхранение, формира свего рода модус ви-
вендн* с останалите жщиоиеши на душевния живот,
включително и с тези, които поначало са й враждеб-
ни, и така естествено се стига до положения, при кои-
то се оказва полезна, получава, тъй да се каже, вто-
рична функция, даваща и нови сили. Вместо пример
от патоло!ията вземете едчн ярък случай от ежедне-
вието. Старателен .рабошик, прехранващ се от своя
труд, е осакатен при злополука .във фабриката; с ра-
бнатата му е свършено, но скоро започва да получава
малка инвалидна пенсия и същевременно се на>чаиа
да си изкарва допълнително пари с просия. Повот
му, бел съмнение влошело същесчиуиаие се основава
стра тъкмо върху шоин, коею го е лишило от предиш-
ното. Ако ii|MjwaхniMc недъга му,-ще ю лишите на нър-
во време от средства аа еицествуваце; съмнително е
дали той все още е способен да поеме предишната си
рабога. Сходното вл.орлнмно използване на болестта при
неврозата можем да добавим като вторична печалба
от нея към първична!а.

По принцип обаче бих искал да ви кажа: Не под-
ценявайте практическо го значение на печалбата от бо-

* Начин на съвместно съществуване (лат.). — D. пр.

лостта и не се оставяйте да ви импонира в теоретично отношение. Като оставим настрана посочените изключения, тя винаги напомня примерите за „мъдрост-и; > на животните“, илюстрирани от Оберлендер във „Флигенде блетер“. Арабин язди върху камилата си по тясна пътека, врязана в стръмен планински склон. I la един завой той неочаквано се озовава срещу лъв, който се приготвя за скок. Арабинът не вижда изход — от едната страна — отвесна скала, от другата — пропаст, да побегне назад е невъзможно; той решава, че е изгубен. Но не и камилата. Тя скача заедно с ездача си в пропастта, а лъвът остава да преглъща слюнката си. И помощта на невротата обикновено не дава по-добър резултат за болния. Причината вероятно е, че разрешаването на конфликта чрез симптом е все пак автоматичен процес, който не може да отговори на изискванията на живота и кара човека да се откаже от използването на най-добрите си способности. Ако можехме да избираме, би трябвало да предпочетем поражението в честна борба със съдбата.

Господа! Трябва да посоча и другите причини, поради които не започнах изложението на учението за невротите с обикновената певротичност. Може би си мислите, че съм постъпил така, защото в противен случай бих се затруднил да докажа сексуалния произход на невротичните заболявания. Но това би било заблуждение. Тъкмо при непочпге иа пренасяне с необходимо задълбочено гълкуиане на симптомите, за да се стигне до тона профееие. При обикновените форми на така наречените актуални неврози* етиологичната роля на сексуалния живот е груб, набиващ се в очите на наблюдателя факт. Аз се сблъсках с него преди повече от двадесет години, когато един ден се запитах защо при изследването на невротичните никога не се обръща внимание на сексуалния им живот. За ради такива изследвания навремето пожертвах популярността си сред болните, но затова пък скоро вече бях в състояние да издигна тезата, че при нормален *vita sexualis*** не може да има невроза, имам пред-

* Фройд нарича тези неврози „актуални“, защото причините им са в настоящето, а не в миналото на пациента, както при психоневрозата. — Б. нем. изд. ** Сексуален живот (лат). — Б. пр.

вид актуална невроза. Вярно тази теза с лека ръка пренебрегва индивидуалните различия между хората, страда също и от неопределеността на понятието „нормален“, но е запазила и до днес стойността си за най-обща ориентация. По онова време аз успях дори да установя специфични съответствия между определени форми на невроза и определени сексуални разстройства и не се съмнявам, че днес бих могъл да повтора същите наблюдения, ако разполагах с подобни клинични случаи. Много често наблюдавах как мъж, задоволяващ се сексуално по някакъв непълноценен начин, например с мануална мастурбация, заболяваше от определена форма на актуална невроза и тя веднага се заменяше с друга форма, когато предишните сексуални занимания се заместваха с други, също толкова нередни. Ог промяната в състоянието на болния можех да отгатна какво се е променило в сексуалния му живот. Научих се също да държа упорито на позренията си, докато преодолее неискреността на пациента и го принудя да ги потвърди. Вярно, че тогава болните предпочитаха да отидат при друг лекар, който да не ги разпитва така настойчиво за сексуалния им живот.

Още тогава не можа да убегне от вниманието ми, че възникването на болестта невинаги насочваше към сексуалния живот. Някои бяха заболели непосредствено във връзка със сексуално разстройство, други обаче — поради финансов крах или изтощителна органична болест. Обяснението на тези различия дойде покъсно, когато прозряхме предполагаемите взаимовръзки между Аза и либидото, и ставаше все по-убедително, колкото повече се задълбочаваха разкритията ни. Човек се разболява от невроза само когато Азът му е изгубил способността си да се справя по някакъв начин с либидото. Колкото по-силен е Азът, толкова по-лесно решава тази задача; всяко негово отслабване по каквато и да било причина има същия ефект, както и прекомерното повишаване на изискванията на либидото — благоприятстване на невротичното заболяване. Има и други, по-интимни връзки между Аза и либидото, които обаче още не са влезли в полезрението ни и затова не ги привличам тук като обяснение. Същественото и поучителното за нас

тоест със състоянията на интоксикация и абстиненция. Още по-тясно се сближават двете групи заболявания чрез посредничеството на състоянията, които също свързваме с действието на отрови, като например Оазедовага болест, но не чужди, вкарвани в тялото отвън, а възникващи при собствената му обмяна на веществата. Струва ми се, че след тези аналогии няма как да не разглеждаме неврозите като резултат от разстройства в една сексуална обмяна на веществата — или продуциране на повече сексуални токсини, отколкото лицето може да понесе, или осуетяване на правилното им използване по вътрешни, дори психични причини. Народът открай време питае подобни възгледи за природата на сексуалната стръг^ст, нарича любовга „опиянение“, служи си с еликсири за влюбване, пренасяйки по този начин причината ѝ вън от човека. За нас това е повод да си припомним срогенните зони и твърдението, че сексуалната възбуда възниква в най-различни органи. Но иначе понятия като „сексуална обмяна на веществата“ или „химизъм на сексуалността“ според нас не са запълнени със съдържание; не знаем нищо за тези явления и дори не можем да решим дали да приемем съществуването на две сексуални вещества — „мъжко“ и „женско“*, или да се задоволим само с едно, което да разглеждаме като носител на всички либидни дразнения. Създадената психоаналитична теория представлява всъщност надстройка, която някой ден ще бъде поставена на органична основа; за нас обаче тази основа все още е неизвестна.

Психоанализата се определя като наука не чрез материята, която разработва, а чрез използваната техника. Тачи техника може да се приложи както към неврозите, така и към истерията на културата, религиоведението и митологията, без да се изнасили същността ѝ. Тя цели и постига само едно — разкриване на несъзнаващото в душевния живот. Проблемите на актуалните неврози, чиито симптоми навярно се пораждат от пряко токсично въздействие, не са подходящ обект за психоанализата; тя малко може да до-

* По-късно Фройд категорично отхвърля това виждане. — Б. исм. и.зд.

принесе за изясняването им и е по-добре да предостави тази задача на биолого-медицинската наука. Сега навярно ви стана още по-ясно защо не построих лекциите си по друг начин. Ако ви бях обещал „въведение в учението за неврозите“, то несъмнено правилният път бк бил от елементарните форми на актуална невроза към по-сложните психични заболявания, причинени от лнбидни разстройства. В такъв случай най-напред трябваше да сумирам всичко, което сме научили (или си мислим, че знаем) за актуалните неврози от различни източници, а психоанализата щеше да се появи едва при психоневрозите като най-важното техническо средство за изясняване на тези състояния. Но аз целях „въведение в психоанализата“, както и беше обявено. За мен бе по-важно да получа представа за психоанализата, отколкото знания за неврозите и при това положение не биваше да изведа на първо място актуалните неврози, от които не може да се научи много за нея. Смятам, че съм направил по-сполучливия от ваша гледна точка избор, защото психоанализата поради дълбочината на своите допускания и широкото си значение заслужава интереса на всеки образован човек, докато учението за неврозите с просто един от разделите на медицината.

Все пак вие с право ще кажете, че и актуалните неврози заслужават известно внимание. Дори само тясната им клинична връзка с психоневрозите вече налага това. И така ще ви кажа, че различаваме три чисти форми на актуална невроза: *неврастения*, *страхова невроза* и *хипохондрия*. Тази систематизация също среща възражения. Всички изброени понятия се употребяват, но значението им е неопределено и колебливо. Има дори лекари, които протестират срещу всякакви разграничения в хаоса на невротичните явления, срещу всяко обособяване на клинични единици и отделни болести, дори срещу различаването на актуални и психоневрози. Мисля, че те изпадат в крайност и не следват пътя, който води към напредък. Споменатите форми на актуалната невроза се срещат понякога в чист вид, по-често обаче са смесени една с друга и с някакво психоневротично страдание. Но това не е основание да се откажем от разграничаването им. Спомнете си разликата между учението за минера-

лите и учението за скалите в минералогията. Минералите се описват поотделно, несъмнено поради обстоятелството, че често се срещат във вид на кристали, рязко обособени от средата си. Скалите са смеси от минерали, съчетали се сигурно не случайно, а поради определени условия при възникването им. В учението за неврозите ние все още знаем твърде малко за хода на развитието, за да създадем нещо подобно на учението за скалите. Безспорно обаче постъпваме правилно, като най-напред отделяме от масата различимите клинич-* ни единици, които могат да се сравнят с минералите.

Една важна връзка между симптомите на актуалните неврози и на психоневрозите допринася съществено за опознаването на симптомообразуването при вторите; а именно — симптомът на актуалната невроза често представлява зародиш и първи стадий на психоневротичния симптом. Най-ясно това отношение се наблюдава между неврастенията и преносната невроза, наречена „копверсионна хистерия“, между страховата невроза и страховата хистерия, ио също и между хипохондрията и парафрепията (деменция прекокс и параноя), за които ще говорим по-късно. Да вземем за пример хистеричната болка в главата или кръста. Анализът показва, че посредством сгъстяване и изместване тази болка се е превърнала в ерзац-задоволяване на дяла редица либидни фантазии или спомени. Но някога тя е била реална и тогава е представлявала пряк сексуалнотоксичен симптом, телесен израз на либидната възбуда. Съвсем не твърдим, че всички хистерич* ни симптоми се зараждат по този начин, но факт е, че много често е така и че всички въздействия на ли* бидиата възбуда върху тялото — нормални или патологични — с предпочитание се използват в симптомообразуването на хистеричния. Те играят ролята на зрънцето пясък, което мида!а обгръща с пластове перлена субстанция. По същия начин временните признаци на сексуалната възбуда, съпровождащи половия акт, се използват от психоневрозата като най-удобен и най-подходящ за симптомообразуването материал.

Съществува едно аналогично явление, особено интересно за диагностиката и терапията. При хора, пред* разположени към невроза, но нестрадащи в момента от такава, рядко се случва някаква болестна те-

лесна промяна — например възпаление или нараняване — да подтикне симптомообразуването; в този случай то мигновено превръща предложението му от действителността симптом в представител на всички не-С1>шавани фантазии, които само са чакали изразно средство. При това положение лекарят може да тръгне или по единия, или по другия път на лечение — или да се стреми към отстраняване на органичната основа, без да го е грижа за шумното и невротично преработване, или да се бори с възникналата непроза, без да обръща внимание на органичния ѝ повод. Резултатът ще дава право ту на единия, ту на другия вид лечение; при такива смесени случаи е трудно да се дадат общовалидни предписания.

Лекция XXV СПРАХЪТ

Дами и господа! Сигурно ви е направило впечатление, че последната ми лекция за обикновената невротичност е най-непълното и незадоволително мое изложение. Давам си сметка за това и си представям също колко сте се учудили, че не стана въпрос за страха, от който се оплакват повечето нершюболии, определяйки го сами като най-ужасното от всичките си страдания, който действително може да достигне при тих невероятна интензивност и да има за изследваните най-нелепи предпазни мерки. По време по това време нямам намерение да ви ошея, напротив, рошил съм особено ярко да осветя проблема за страха при невротичите и подробно да го разгледам пред вас.

Няма защо да ви обяснявам какво е страх; всеки от нас е имал случай да опознае по себе си това усещане или по-скоро — емоционално състояние. Но, струва ми се, никога не е поставян достатъчно сериозно въпросът, защо тъкмо у невротичите страхът е толкова по-чест и по-силен, отколкото у другите хора. Може би това се е смятало за естествено; думите „нервен“ и „боязлив“ обикновено се използват като равнозначни. А всъщност то е неправилно; има боязливи хора, които иначе съвсем не са нервни, а също и невротичи, страдащи от много симптоми, сред които обаче не фигурира склонността към страх.

Както и да о, едно е ясно — проблемът за страха е възлов проблем, в него се преплитат най-различни и най-важни въпроси, той е загадка, чието разрешаване би трябвало да хвърли обилна светлина върху целия пи душевен живот. Не твърдя, че мога да ви дам окончателното му решение, но вие положително очаквате, че и към тази тема психоанализата ще подходи съвсем различно от школната медицина. Там като че ли се интересуват най-вече по какви анатомични пътища се осъществява страховете го състояние. Твърди се, че се раздразва *Medulla oblongata* и болният узнава, че страда от невроза на *nervus vagus*. *Medulla oblongata* е сериозен и красив обект. Аз добре си спомням колко време и сили посветих преди години па изучаването й. Но днес трябва да кажа, че не познавам нещо по-маловажно за психологическото разбиране на страха от въпроса за нервните пътища, по които се осъществява страховата възбуда.

Първо, за страха може да се ювори дълго, без изобщо да се засяга въпросът за неврогичността. Лесно ще разберете защо наричам този страх *реален* за разлика от *невротичния*. Реалният страх е нещо напълно разумно и разбираемо. За него можем да кажем, че е реакция спрямо възприетото на някаква външна опасност, тоест на очаквана, предвиджана вреда; той е свързан с рефлексата за бягство и се разглежда като проява на инстинкта за самосъхранение. При какви обстоятелства, тоест спрямо какви обекти и при какви ситуации възниква страхът, това, разбира се, зависи до голяма степен от равнището на знанията ни и от властта ни над външния свят. Съвсем естествено е дивакът да се бон огордието и от слънчевото затъмнение, дока го белият човек, който може да борави с ордието и да предсказва събитие, не изпитва страх при тези обстоятелства. В други случаи тъкмо по-големите познания допринасят за страха, защо го позволяват опасността да се разпознае отрано. Така например дивакът ще се изплаши от някаква следа в гората, която за непосветения не означава нищо, но за него издава близостта на хищно животно, а опитният моряк с ужас ще наблюдава малкото облаче на небето, което на пасажера се вижда нищожно, но за него е знак за приближаващ ураган,

Понататъшните размишления ни донеждат до заключение, че определянето на реалния страх к ято разумен и целесъобразен се нуждае от осполно пре-разглеждане. Защото единственото целесъобразно по-ведение при приближаваща опасност е трезвата съпо-ставка на собствените сили с размера па заплахата н вземането на решение кое има най-големи изгледи за успех — бягството, отбраната или може би дори на-падението. Но тук страхът не играе никаква роля; всичко казано би се осъществило по същия начин, дори вероятно по-добре, без възникването на страх. Знаете също, че прекалено силният страх е крайно неце-лесъобразен, парализира всякакво действие, вклю-дателно и бягството. Обикновено в реакцията спрямо опасността се съчетават чувство на страх и отбрани-телно действие. Изплашеното животно бяга, но целе-съобразното тук е бягството, а не уплахата.

Ето защо се изкушаваме да кажем, че страхът ни-кога не е целесъобразен. Може би ще разберем топа по-добре, ако анализираме внимателно страховата ситуация. Първата ѝ черта е възприемането на опасността и възникването на готовност за действие, изразяваща се в повишено сензорно внимание и двигателно напрежение. Тази готовност несъмнено трябва да се признае за благоприятна, отпадането ѝ може да има сериозни последиствия. От нея произтичат, от една страна, двигателното действие, на първо място бягството, а на едно по-висше равнище — активната защита, от друга страна — преживяването па страх. Колкото по-вече страхът се ограничава до зачатъчпа форма, до прост сигнал, толкова по-гладко страховата готовност? преминава в действие, а действието е толкова по-це-лесъобразно. Така че повишената готовност за дейст-вие ми се струва целесъобразната, а развитието на страховете чувство — нецелесъобразната страна на яв-леннето, което наричаме страх.

Няма да се спирам обстойно на въпроса, дали по-нятия като уплаха, ужас означават в нашия език едно и също, или между тях има явни различия. Струва ми се само, че „страх“ се отнася до състоянието и се абстрахира от обекта, докато уплахата насочва вни-мапие то тъкмо към обекта. Л „ужас“ като че ли има особен смисъл, изтъква въздействието па опасност,

бято не се посреща в състояние на страхова готовност. Може да се каже, че посредством страха човек се предпазва от ужаса.

Сигурно не ви е убягнала тази многозначност и неопределеност! в употребата на думата „страх“. Обикновено с нея се означава субективното състояние, в което човек попада, възприемайки „развитието на страха“, и това състояние се нарича афект. Но какво представлява афектът в динамичен смисъл? При всички случаи нещо твърде сложно. Афектът включва, първо, определени двигателни инервации или оттичания на енергия, второ, определени усещания, и то от два вида — възприятия за осъществените двигателни актове и преки усещания за удоволствие или неудоволствие, които придават, както се казва, основния тон на афекта. Не мисля обаче, че изброените характеристики описват същността на афекта. При някои афекти като че ли успяваме да надникнем по-дълбоко и да видим, че ядрото, около което се обединяват споменатите явления, е по-ранно на някакво важно преживяване. То може да бъде много ранно впечатление от много общ характер, отнасящо се не към ранната история на индивида, а на човешкия род. Или за да стане по-ясно — състоянието на афект е устроено по същия начин, както хистеричния пристъп, то също отразява някаква реминисценция. Така че хистеричният пристъп може да се сравни с нововъзникнал индивидуален афект, а нормалният афект — с генерализирана, придобила наследствен характер хистерия.

Недейте да мислите, че това, което ви казах за афекта, са всепризнати положения на обикновената психология. Напротив, тези схващания са възникнали на почвата на психоанализата и виреят само там. Онова, което можете да научите за афектите от психологията, например теорията на Джеймс-Ланге, за нас, психоаналитиците, е почти неразбираемо и неподдаващо се на обсъждане. Но собственик си познания за афектите ние също не смятаме за особено добре потвърдени; това е нърви опит за ориентиране в тази тъмна област.

Продължавам. Смятаме, че сме разбрали кое е ранно впечатление, повтаряно от страховия афект. Според нас това е *раждането*, при него възниква та-

зи комбинация от неудовлетворени изживявания и телесни усещания, станали образец за въздействието на жизнена опасност и повтаряща се от този момент нататък като страхово състояние. Причина за тогавашното преживяване на страх е изключително силната раздраза от преустановяването на кръвообновлението (на вътрешното дишане), тоест първият страх е от токсично естество. Наименованието страх — *angustiae*, теснота (нем. *Angst* — б. пр.) — подчертава затрудняването на дишането, възникнало тогава вследствие на реалната ситуация и повтарящо се днес почти винаги при афекта. Трябва да признаем за много съществено, че първото страхово състояние възниква при откъсването от майката. Според твърдото ни убеждение склонността към повтаряне на първото страхово състояние така дълбоко се е вкоренила в организма през поредицата от безброй поколения, че нито един индивид не може да го избегне, дори ако е „изрязан от майчината утроба“ като легендарния Макдъф*, тоест сам не е преживял родилния акт. Какво служи за обект на страховото състояние при животните, кои го не са бозайници, не можем да кажем. Но не знаем също какъв комплекс от усещания при тези същества съответства на нашия страх.

Сигурно ще ви е интересно да чуете как сме стигнали до идеята, че родилният акт е източникът и образецът на страховия афект. Най-малък дял тук има теоретичното спекулиране; и.нкупиал съм по-скоро заемки от наивното мислсми; па народа. Преди много години няколко млади болнични лекари се бяхме събрали за обяд в гостилницата и един асистент от ро«дилната клиника разказа весела случка от последния изпит за акушерки. Попитали една кандидатка какво означава наличието на детски изпражнения в околоплодната вода и тя без колебание отговорила: „Че детето го е било страх.“ Присмели й се и я скъсали на изпита. Но в себе си аз взех нейната страна и започнах да подозирам, че с верния си усет бедната жена от народа бе разкрила една важна закономерност.

Нека сега се обърнем към невротичния страх: какви нови прояви и взаимовръзки ни разкрива той? Тук

* Герой от драмата „Макбет“ на У. Шекспир. — Б. пр.

има много за разказване. Най-напред се натъкваме на едно общо безпокойство, така да се каже — свободно плаваща тревога, готова да се прилепи към всяко щогоде подходящо мисловно съдържание, която влияе върху преценките, създава очаквания, дебне всяка възможност да потвърди своята основателност. Това състояние наричаме „тревожно очакване“. Хората, измъчвани от този вид тревога, винаги очакват да се случи най-лошото, тълкуват всяка случайност като знак за предстоящо нещастие, всяка неопределеност — в лот смисъл. Мнозина притежават тази склонност към мрачни очаквания като черта на характера, без да можем да ги наречем болни; упрекваме ги за прекалена боязливост и песимизъм. Но необикновено високата степен на тревожно очакване винаги е характерна за едно заболяване, което аз наричам *страхова невроза* и отнасям към ашуалните неврози.

Друга форма на страх за разлика от ток}—що описаната е по-скоро психично обусловена и свързана с определени обекти или ситуации. Това са извънредно многообразните и често твърде странни *фобии*. Видният американски психолог *Стенли Хол* неотдавна си направи труда да ни изложи цялата поредица на тези фобии с внушителни гръцки имена. Това звучи като изобразяването на десетте египетски мъки, само дето броят на фобиите е значително по-голям*. Чуйте само какви неща могат да станат обект или съдържание на една фобия: тъмнина, открито нростражнво, площади, котки, паяци, гъсеници, змии, мишки, гръмотевици, остри предмет, кръв, затворени помещения, тълпи от хора, sawoia, преминаване през мостове, пътуване по море или с железница и т. н. При първия опит за ориентиране, п тази бъркоша нан-блнзко до ума е да разграничим три групи. Някои от бъдещите страх обекти и ситуации плашат и нас, нормалните хора, те, са свързани с опасност, затова съошешиге фобии ни се виждат разбираеми, макар неадекватно пресилени. Например повечето от нас изпитват Овращение при вида на змия. Фобията от змии може да се нарече общочовешка; *Ч. Дарвин* е описал много впечатляващо как не е могъл да потисне страха си от връхлитаща върху него змия,

* Стенли Хо я изброява 132 фобии. — Б. нем. изд.

макор че е бил защитен от дебело стъкло*. Във втора група можем да обединим случаите, при които все още има връзка с опасност, но сме свикнали да не ѝ придаваме голямо значение, да не ѝ обръщаме внимание. Тук спадат повечето фобии спрямо ситуации. Знаем, че при пътуване с влак има по-голяма вероятност от злополука, отколкото ако си стоим вкъщи, защото се случва влакове да се сблъскат, знаем също, че корабът може да потъне, при което хората обикновено се удавят, но не мислим за тези опасности и без страх пътуваме с влак или кораб. Не може да се отиде рече също, че ще паднем в реката, ако мостът се срути в момента, в който минаваме по него, но това става толкова рядко, че не може да се смята за опасност. Самотата също крие рискове и при определени обстоятелства я избягваме, но няма такова положение, при което да не можем да я изтърпим дори за момент. Същото важи за тълпата хора, за затвореното помещение, за бурята и т. н. Странното при невротичите е не толкова съдържанието на тези фобии, колкото интензивността им. При фобиите страхът е направо неудържим! А понякога имаме впечатлението, че невротичите сякаш се боят не от същите неща и ситуации, които понякога плашат и нас, макар да ги наричат със същите имена.

Остава третата група фобии, които вече са съвършено непонятни. Когато як възрастен мъж се страхува да пресече улица или площад в така познатия му роден град, когато здрава, нормална жена изпада в безпаметен ужас, защото котка се е отъркала в полата ѝ или мишле е притичало през стаята, къде е тук опасността, очевидно съществуваща за страдащите от фобия? Фобиите спрямо тези животни не представяват засилени общочовешки антипатии, защото има, сякаш за демонстрация на противоположното, безброй хора, които не са в състояние да минат покрай котка, без да я примамят и погалят. Мишлето, от което така се боят жените, в същото време е едно от най-предпочитаните гальовни обръщения; много момичета обичат любимия им да ги нарича така, а когато съз-

* Darwin, Ch. The Expression of Emotions in Man and Animals. London, 1889. — Б. нем. изд.

рат миловидното животинче със същото име, крещат от уплаха. За мъжа, който се бои от улици и площади, единственото обяснение е, че се държи като малко дете. Детето специално го предупреждават да избягва такива ситуации като опасни, а нашият болен от агорафобия действително не изпитва страх, когато някой го съпровожда през площада.

Двете описани тук форми на страх — свободно плаващото тревожно очакване и фобиите, са независими една от друга. Едната не е по-висше равнище на другата, двете се явяват заедно само по изключение и сякаш случайно. Дори и най-силната обща тревожност не се изразява непременно във фобии; хора, потискащи цял живот от агорафобия, могат да са напълно свободни от песимистични очаквания. Някои фобии, като клаустрофобията или страха от пътуване с влак, се появяват в по-зряла възраст, други, като страха от тъмнина, буря, животни, изглежда, са налице от самото начало. Първите са тежки болести, вторите по-скоро имат вид на странности, на капризи. Който притежава една от втория вид фобии, у него по правило трябва да се предполагат и други подобни. Ще добавя, че ние отнасяме всички тези фобии към *страховита хистерия*, тоест разглеждаме ги като заболявания, сродни с известната конверсионна хистерия.

Третата форма невротичен страх ни изправя пред загадка — тук страхът изобщо не е свързан с някаква заплаха. Този страх се среща например при хистерията, като съпровожда хистеричните симптоми, при всякакви състояния на възбуда, когато наистина очакваме проявата на афект, но най-малко на страхов афект, а също и като съвсем самостоятелен пристъп, неразбираем за нас и за болния. В тези случаи не може и дума да става за някаква опасност или за какъвто и да е повод, който чрез преувеличение би могъл да се възприеме като заплаха. От спонтанните пристъпи научаваме, че комплексът, наричан страхово състояние, е разложим на отделни съставни части. Цялостният пристъп може да бъде заместен от отделен, интензивно проявяващ се симптом, например треперене, замаяване, сърцебиене, задушаване, а общо го чувство, по което разпознаваме страха, да липсва или да е неясно изразено. И все пак тези състояния, описвани като

„страхови еквиваленти“, трябва да се приравнят към страха във всяко клинично и етиологично отношение.

Тук възникват два въпроса. Може ли невротичният страх, при който опасността не играе никаква или играе съвсем малка роля, да се разглежда във връзка с реалния страх, представляващ изцяло реакция на опасност? И как трябва да се разбира невротичният страх? Нека най-напред се придържаме към очакването, че където има страх, трябва да има и нещо плашещо.

Клиничните наблюдения дават редица указания за разбирането на невротичния страх, чието значение искам да разгледам пред вас.

а) Не е трудно да се установи, че тревожното очакване или общата тревожност е в тясна зависимост от определени явления в сексуалния живот, по-точно — от някои начини на изразходване на либидото. Най-простият и най-поучителен такъв случай са лицата, подложени на така наречената фрустрирана възбуда, тоест силна сексуална възбуда, която не се оттича в достатъчна степен, не постига задоволяване. Например мъже по време на годеничеството или жени, чиито съпруги не са достатъчно потентни или заради предпазливост от бременност извършват съкратен и непълноценен коитус. При такива обстоятелства либидната енергия се явява тревога какъвто подготвен триожпо очакване, така и във вид на гтрлхопл гкшшалентн. Рсдов-и-и-и-и) пргкМ'луиU' INI полиция акт от предпазливост такл чсгго с причина .in прахома невроза у мъжете и особено по време на жените, че в лекарската практика се препоръчва при подобни случаи най-напред да се търси тази етиология. Безброй пъти е наблюдавано, че страхи от невроза изчезва с прекратяването на вредната сексуална практика.

Доколкото ми е известно, връзката между сексуалната енергия и страховите състояния вече не отричам, предполагам, че някои ще се опитат да докажат тази връзка, твърдейки, че тук става въпрос за хора, които са поначало тревожни, поради проявяване предпазливост и в сексуалната сфера. Но напълно решително противоречи поведението на

жените, чиято сексуалност е предимно пасивна и се определя от действията на мъжа. Колкото по-темпераментна е една жена, тоест колкото повече търси сексуалното общуване и е способна да получава задоволяване, толкова по-силно е, че ще реагира със сграхови преживявания на импотентността на съпруга си или на *coitus interruptus*¹, докато на нечувствителните жени или на тези със слабо либидо подобно третиране ще се отрази в много по-малка степен.

Разбира се, сексуалното въздържание, така горещо препоръчвано сега от лекарите, играе тази роля за възникването на страхови състояния само в случаите, когато лишеното от задоволяващо отгичане либидо притежава съответната сила, а не е изразходвано в по-голямата си част чрез сублимация. Дали ще се стигне до заболяване, или не, винаги се определя от количествените фактори. Дори когато не се касае за болест, а за особености на характера, лесно се вижда, че ограничаването в секса се съпровожда с боязливост и нерешителност, а безстрашието и дръзката самоувереност — с неограничено задоволяване на сексуалните потребности. Колкото и да се модифицира и усложнява тази взаимовръзка от различни социални фактори, за по-голямата част от хората си остава валидно, че страхът е свързан със сексуалното ограничаване.

Аз далеч не съм ъи съобщил всички наблюдения, които свидетелстват за такава генетична връзка между либидото и страха. Тук опадат например влиянието на някои жизнени периоди върху страховите заболявания, като пубертета и мепопаузата, през които се предполага значително увеличено производство на либидо. При някои състояния на възбуда непосредствено може да се наблюдава смесването на либидото със страх и окончателното му значение от страха. Всички тези факти създават впечатление за две неща първо, че се касае за натрупване на либидо, което не може да се употреби по нормален начин, и, второ, че тук се намирате изцяло в областта на соматичните явления. Как либидото се преобразува в страх, и първо време не е ясно; констатираме само, че то изчезва и на негово място се проявява страхът.

* Прекъснат коитус — Б пр

б) Второ указание получаваме от анализа на психоневрозите, по-специално на хистерията. Казахме, че симптомите на заболяването често се придружават от страх, а освен това се наблюдава и самостоятелен страх, които може да има формата на пристъпи или на трайно състояние. Болните не могат да кажат от какво се прахуват и чрез очевидна вторична преработка свързват чувството си с най-близки до ума опасения — о г смърт, полудяване, мозъчен удар. Ако подложим на анализ ситуацията, породила страха или свързаните със страх симптоми, обикновено успяваме да установим кой е нормалният процес, останал неосъществен и заместен от страховите феномени. Или казано по друг начин: ние конструираме несъзнавания процес в такъв вид, сякаш не е претърпял изтласкване и безпрепятствено е достигнал съзнанието. Този процес би бил съпроБОден от определен афект и за своя изненада установяваме, че след изтласкването този афект във нспчки случаи се замества от страх независимо от какво качество. Така че когато имаме пред себе си хи-ипрично сграхово състояние, несъзпяваният му корслат моли да бъде чувство от подобен нпд -- страх, срам, смущение», по също п положителна либидна възбуда или н ък мраждс-Гжа, агресивна, като гиян или раздразните. (IrpjixiiT е общовалидната монета, срещу която си р;ммгияг или мога г да се разменят всички афекти, (нко ('iuh):iniioyu с гих иредсгавно съдържание бретъргш нзгласкпшк-

п) IpiToro нлолюдспис с папр.чшчно при болни о МijTraiinioc'iii, коми) па iipui поглед сякаш са предна- .K'iiii от страха по забслежтелен начин. Но ако се' опигамс да им попречим при изпълнението на патрап-лшшо действие — миене или друг ритуал — или сами ге ц» опитат да се откажат от някоя своя патрап-*. .iiiiiii-i', Гиммерен страх ги кара да ѝ се подчинят от-помо. Ясно о, че страхът с бил прикрит зад натрашш-iiotO'дейшии и то со иянършпа само ла да им спести юяи с.трпх. ('л^донатслио при матрапшвата невроза (прахът, к oil m Ли т.чипкипл иначе, сс^ замества от сим-iiioMoofirii.iyiiiii', а пко се опърнсм към хистерпяга, ще отрим иодоомн п;шимоир|.и<a -- резултатът от из-ivincKiiiait'io с или Iгъ,)||мкнаис па чист страх, или на арах със симш-оми, или па симптоми без страх. Така

че в един абстрактен смисъл не е неправомерно да се каже, че симптомите се формират само за да се избегне неминуемият иначе страх. Това разбиране поставя страха в центъра на проблема за неврозите.

От наблюденията върху страховата невроза направихме извода, че отклоняването на либидото от нормалната му употреба, в резултат на което възниква страхът, се осъществява на почвата на соматичните явления. Анализът на хистерията и натрапливата невроза налага допълнението, че същото отклонение със същия резултат може да се дължи и на отказ на психичните инстанции. Това е, което знаем за възникването на невротичния страх; звучи все още твърде неопределено. Но засега не виждам път, който да ни отведе по-нататък. Втората задача, която си поставихме — да намерим връзка между невротичния страх, представляващ аномално изразходвано либидо, и реалния страх, отговарящ на реакция спрямо заплаха, — изглежда още по-трудно решима. Човек би казал, че това са свършено различни неща, и все пак в усещането си ние не можем да отличим реалния страх от невротичния.

Търсената връзка най-сетне се открива, когато изходим от често подчертаваното противопоставяне между Аза и либидото. Както знаем, страхът е реакция на Аза спрямо опасност и сигнал за бягство; близко до ума е, че и при невротичния страх Азът предприема опит да избяга от изискванията на либидото, отнася се към тази вътрешна опасност като към външна. С това се оправдава очакването, че има ли страх, има и някаква заплаха. Но аналогията може да се развие по-лагатък. Как го опитът да се избяга от външната опасност се заменя със съпротива и защитни мерки, така и невротичният страх отстъпва място на 'Симптомообразуването, което води до неговото потискане.

Трудността на обяснението е другаде. Излиза, че страхът, който представлява бягство на Аза от неговото либидо, е произлязъл от самото това либидо. Това е мъгляво и съдържа предупреждението да не забравяме, че все пак либидото принадлежи към личността и не може да ѝ се противопоставя като нещо външно. Неизяснена остава тоничната динамика в раз-

Битието на страха, какви душевни енергии се изразходват при него и от кои психични системи произхождат. Не мога да ви обеща, че ще отговоря и на този въпрос, но трябва непременно да видим накъде водят други две следи, като отново подпомогнем разсъжденията си с пряко наблюдение и аналитично прочуване. Ще се обърнем към възникването на страха при децата и към произхода на невротичния страх, свързан с фобии.

Страхливостта у децата е нещо съвсем обикновено и е доста трудно да се определи кога се касае за невротичен и кога за реален страх. Нещо повече, понесението на децата поставя под съмнение важността на това разграничение. Защото, от една страна, ние не се учудваме, когато детето се бои от всякакви чужди хора, нови ситуации и предмети, и лесно си обясняваме неговата реакция с това, че е слабо и нервно. Ние предполагаме у него силна склонност към реален страх и бихме сметнали за съвсем целесъобразно тя да е унаследена. В такъв случай детето само си повтаряло поведението на първобитните хора и на днешните диваци, страхувачи се поради и свежестта си и неопитност от всичко ново, а и от много неща. Но това не е истината, от която ние отдавна не се боим. И би било по-добре и унисон с очакванията на детските фобии по-отчасти да са същи като предполагаемите в първоначалните епохи.

Ог други неща, по-малко, можем да забележим, че и непечки доко е действително и че тъкмо онези, които в реалния живот особено боязливо от всевъзможни обекти и ситуации, по-късно се оказват невротични. Така че предразположението към невроза се разкрива и чрез изразената склонност към реален страх, тревожността се оказва първичното и така стигаме до заключение, че детето, а по-късно и юношата се боят от силата на своето либидо просто защото са склонни да се боят от попъчко. С това се отхвърля схващането, че страхът произлиза от либидото, а ако изследваме условията на реалния страх, логично ще стигнем до възгледа, че истинската причина за невротичния страх е собствената слабост и безпомощност — чувството за малоценност в терминологията на А. Адлер — е изначалната причина за невротичния страх, когато бъде пренесено от детството в зрялата възраст.

Това звучи така просто и подкупващо, че сме длъжни да му обърнем внимание. Но то би означавало да се измести загадката на неврозата. Устойчивостта на чувството за малоценност — тоест на условието за страха и симптомообразуването — изглежда така несъмнена, че би трябвало да търсим обяснение на онова, което познаваме като здраве. А какво показват задълбочените наблюдения върху тревожността при децата? Малкото дете се страхува най-напред от непознати хора; ситуацияите имат значение дотолкова, доколкото в тях са включени чужди лица, а страхът от предмети се появява значително по-късно. Но детето не се бои от непознатите, защото предполага у тях лоши намерения и съпоставя своята слабост с тяхната сила, тоест приема ги като заплаха за своето сигурно и безболезнено съществуване. Такова подозрително, изплашено от вездесъщия нагон към агресия дете е твърде несполучлива теоретична конструкция. Детето се стряска от чуждото лице, защо го е настроено да очаква появата на добре познат и любим му човек, най-вече на майката. В страх се превръщат разочарованието и копнежът му, тоест неизползваното либидо, което не може да стои така, а трябва да се оттече под формата на страх. Едва ли е случайно, че в тази типична за детския страх ситуация се повтаря причината за първото страхово състояние по време на раждането — отделянето от майката.

Първите ситуационни фобии на децата са от тъмнина и самота; първата често се запазва през целия живот, а общо и за двете е отсъствието на обичан, закрилящ човек, тоест на майката. Веднъж чух едно изплашено от тъмнината дете да се провиква от съседната стая: „Лельо, говори ми нещо, страх ме е.“ „Но какво ще ти помогне това? Ти не ме виждаш!“, а детето: „Когато някой говори, става по-светло.“ Така копнежът в тъмнината се превръща в страх от тъмнината. Далеч сме от мисълта да виждаме в невротичния страх вторична, специална форма на реалния; при малкото дете по-скоро виждаме как нещо, възникващо подобно на невротичния страх от неизразходвано либидо, приема маската на реалния страх. Истинският реален страх не изглежда характерен за детето. Във всички онези ситуации, които по-късно могат да съз-

дадат условия за фобии - височини, тесни мпетпе над водата, влакове и параходи, - дскчо не ирония в;1 страх, дори толкова по-малко, колкото но тмпло шо е. Щеше да е много хубаво, ако ю прпн-жаиань повече такива унаследени защитни инстинкт; тона много би облекчило задачата на контрола, кой ю трябва да го предпази да се излага на различни опасности. В действителност обаче детето първоначално надценява силите си и не се страхува, защото не познава опасностите. То тича съвсем близо до водата, качва се на перваза на прозореца, играе с негри предмети и с огън, с една дума, върши всевъзможни опасни неща и създава грижи на възпитателите си. Когато найсетне у него се пробуди реалният страх, това с изцяло заслуга на възпитанието, защото не може да му се позволи само да натрупа нужния за това поучителен опит. А че има деца, които твърде лесно се поддават на възпитаването в страх и впоследствие сами откриват нови опасности — това може задоволително да се обясни с по-силната либидна потребност на тяхната конституция или с ранното им разгласване чрез либидно задоволяване. Не е учудващо, че сред този деца са и бъдещите невротичи; знаем, че за възникването на една невроза най-много способства неумнието да се изтърпи по-продължително натрупването на либидна енергия. Забелязвате, че тук се съобразяваме и с конституционния фактор, който никога не бива да пренебрегваме. Възразяваме само когато някои пренебрегва заради този фактор всички останали или го въвежда и там, където според данните на наблюдението, според изводите на анализа не му е мястото или пък значението му е минимално.

Нека обобщим наблюденията върху боязливостта на децата: инфантилният страх има много малко общо с реалния, но е в близко родство с невротичния страх у възрастните. Като него той възниква от не изразходвано либидо и замества липсващия любовен обект с външен предмет или ситуация.

Ще бъдете доволни да чуете, че анализът на *фобии* не разкрива много нови неща. При тях става същото, каквото и при детския страх; неизразходваното либидо постоянно се превръща в привиден реален страх, а изискванията на либидото са представе-

ни от някаква съвсем дребна външна опасност. В това съвпадение няма нищо странно, защото инфантилните фобии не само са образец за по-късните, които отнасяме към „страховата хистерия“, а тяхно пряко условие и начало. Всяка хистерична фобия произлиза от някакъв страх в детството и представлява негово продължение дори когато има друго съдържание и трябва да бъде наречена с друго име. Разликата между двете страдания е в техния механизъм. При възрастния за превръщането на либидото в страх вече не е достатъчна невъзможността то да бъде изразходвано в дадения момент. Той отдавна се е научил да изтърпява наличието на свободно либидо или да го употребява по друг начин. Но когато либидото е свързано с изтласкана психична тенденция, ситуацията наподобява тази при детето, при което сферите на съзнаването и несъзнаването още не са обособени, и чрез регресията към инфантилната фобия сякаш се отваря пътят за удобно преобразуване на либидото в страх. Ние, както си спомняте, много говорихме за изтласкването, но при това проследявахме само съдбата на изтласкваната представа, разбира се, защото тя полесно можеше да се разпознае и опише. Но какво става с афекта, който я съпровожда — този въпрос винаги го отминавахме и едва сега научаваме, че този афект неминуемо се превръща в страх независимо от какъв вид би бил при нормалното положение. Това преобразяване на афекта е далеч по-важният елемент от процеса на изтласкване. Не е така лесно да се говори за него, защото не можем да твърдим, че съществуват несъзнавани афекти в същия смисъл, в какъвто несъзнаваните представи. С изключение на еднинствена разлика представата си остава същата, все едно дали е съзнавана или несъзнавана; можем да кажем какво съответства на несъзнаваната представа. Афектът обаче е процес на оттичане, съвсем различен от представата; без задълбочен анализ и изясняване на предпоставките за психичните процеси не може да се каже какво му съответства в несъзнаването. Тук не можем да се занимаваме с това. Нека запомним обаче, че формирането на страха е тясно свързано със системата на несъзнаването.

Казах, че преобразуването в страх или по-точно

оттичането под формата на страх е най-честата съдба на засегнатото от изтласкване либидо. Трябва да добавя, че тя не е единствена, нито окончателна. При неврозата се развиват процеси, противодействащи на формирането на страха, и по различни начини те успяват да постигнат целта си. При фобиите например ясно се разграничават две фази на невротичния процес. В първата се осъществява изтласкването и трансформирането на либидото в страх, свързан с външна опасност. През втората възникват всички онези начини на подсигуряване срещу досег с тази третирана като нещо външно опасност. Изтласкването представлява опит за бягство на Аза от възприеманото като заплахата либидо. Фобията може да се сравни с укрепление срещу външната опасност, която е заместител на всяващото страх либидо. Слабостта на защитната система при фобиите е, разбира се, в това, че така добре защитената отвън крепост остава уязвима отвътре. Проецирането на заплахата от либидото навън никога не може да сполучи добре. Затова при останалите нев- • рози се използват други системи за защита срещу формирането на страх. Това е много интересен раздел от психологията на неврозите, но за съжаление разглеждането му ще ни отведе -твърде далеч и освен това предполага по-задълбочени специални знания. Ще добавя само още едно. Вече ви говорих за „контрактек-сиса“, който Азът трябва да осъществи при изтласкването и да го поддържа постоянно, за да бъде изтласкването трайно. Но този контрактексис се пада задачата да провежда различните форми на защита срещу възникването на страх, след като се е извършило изтласкването.

Да се върнем при фобиите. Смятам, че сега сте разбрали колко недостатъчно е да се обяснява единствено съдържанието им, да се интересуваме само как Даден обект или ситуация са станали предмет на фобия. Съдържанието на фобията има за нея горе-долу същото значение, каквото фасадата на манифестиращия сън — за сънуването. Трябва да признаем с необходимите уговорки, че сред предметите на фобиите има някои, които, както подчертава *Стенли Хол*, са филогенетично унаследени страхови обекти. В съгласие с това е фактът, че много от източниците на страх имат само символична връзка с някаква опасност.

Убедихме се какво централно място заема страхът сред проблемите на психологията на неврозите. Добихме ярко впечатление за връзката на неговото възникване със съдбата на либидото и системата на несъзнаването. Само един момент остана без връзка, остана като празнина в нашето гледище — трудно оспоримият факт, че реалният страх грябва да се приеме за проява на себесъхранителните НРГОНИ на Лча»

Л е к ц и я Х Х V I ТЕОРИЯТА
ЗА ЛИБИДОТО И ПАРЦИСИЗМА

Дами и господа! Много пъти вече и съвсем наскоро пак се занимавахме с обособяването на сексуалните нагони от нагоните на Аза. Най-напред изтласкването ни показа, че между тях може да настъпи конфликт, че сексуалните нагони в този случай формално отстъпват и се принуждават да търсят задоволяването си по регресивни обиколни пътища, при което, непобедими, те получават обезщетение за поражението си. След това научихме, че двата вида нагони имат различно отношение към възпитателната Нужда, поради което не извървяват един и същи път на развитие и се оказват в нееднакво положение спрямо принципа на реалността. И накрая сексуалните нагони ни изглеждат много по-тясно свързани с афективното състояние на страх от азовите — резултат, който в един единствен важен пункт не е още завършен. За да го подкрепим допълнително, ще изтъкнем забележителния факт, че незадоволяването на глада и жаждата, двата най-първични себесъхранителни нагона, никога не води до страх, докато превръщането на незадоволеното либидо в страх спада, както казахме, към най-известните и най-често наблюдавани феномени.

Неоспорими са основанията ни да разграничим азовите от сексуалните нагони. Те произтичат от самото съществуване на сексуалния живот като специфична дейност на индивида. Може да се постави един* ствено въпросът, каква важност и дълбочина ще приписваме на това разграничение. Но отговорът на то* зи въпрос ще зависи от това, доколко сексуалните нагони се отличават в своите соматични и душевни проя-

ви от другите нагони, които им противопоставяме, и какво е значението на последствията от тези различия. Защото, разбира се, нямаме никакви причини да твърдим, че между двете групи нагони има съществено различие, ако то не може да бъде уловено. Това са само две наименования за енергийни източници на индивида, а спорът дали те в същината си са едно и също нещо, или изначално се различават, а пък ако са били едно, кога са се разделили, не може да се води въз основа на самите понятия, а трябва да се придържа към стоящите зад тях биологични факти. За тях засега знаем твърде малко, а дори и да знаехме повече, това не би имало значение за психоаналитичната ни задача.

Очевидно малка е също така ползата да изтъквате подобно на *Юнг* първоначалното единство на всички нагони и да наричаме „либидо“ всяка проява на енергия. Тъй като сексуалната функция не може чрез никакви трикове да се елиминира от душевния живот, ще бъдем принудени в такъв случай да говорим за сексуално и несексуално либидо. Трябва да използваме „либидо“ само като наименование за движещите сили на сексуалния живот, както правихме досега.

Така че според мен въпросът, докъде трябва да стигне несъмнено основателното разграничаване между сексуалните и себесъхранителните нагони, не е от съществено значение за психоанализата; той не е и в нейната компетентност. От гледна точка на биологията обаче има ред основания да се смята, че той е важен. Та нали сексуалността е единствената функция на живия организъм, която излиза извън индивида и го свързва с рода. Очевидно е, че упражняването ѝ нсвинаги носи полза на индивида, както другите функции, а отплащайки му се с неимоверна наслада, го излага на жизнени опасности и нерядко води до смъртта му. Навярно са нужни особени обменни процеси, различни от всички останали, за да се съхрани част от индивидуалния живот като диспозиция за бъдещите поколения. И накрая отделното живо същество, което гледа на самото себе си като на най-висша цел, а на сексуалността — като на едно от многото средства за получаване на наслада, от биологична гледна

точка е само епизод в поредицата поколения, краткотраен придатък на една може би безсмъртна зародишна плазма, нещо като временен притежател на надживяваща го фамилна собственост.

Но за психоаналитичното обяснение на неврозите не е необходимо да отиваме толкова далеч. Проследявайки поотделно сексуалните и азовите нагони, ние се сдобихме с ключ за разбирането на преносните неврози. Можяхме да ги сведем до основното положение, че сексуалните нагони влизат в конфликт със себесъхранителните или от биологична гледна точка, макар формулирано по-неточно, че едната позиция на Аза — като самостоятелно живо същество — влиза в конфликт с другата му позиция на брънка от веригата на поколенията. Такова раздвояване се получава може би само при човека и навярно затова неврозата, най-общо казано, е негова привилегия пред животните, Условиата за възникването на този конфликт като че ли са се създали от свръхразвитието на неговото либидо и богатия му, диференциран душевен живот, възникнал вероятно тъкмо поради това свръхразвитие. Не е трудно да се види, че това са условията и за големия напредък на човека в сравнение с животното, тъй че способността му да страда от невроза е обратната страна на неговата надареност. Но и това са само умопостроения, които ни отклоняват от предстоящата задача.

Предпоставка за досегашната ни работа беше възможността да разграничаваме азовите нагони от сексуалните по техните проявления. При преносните неврози това ни се удаде без трудности. Енергията, с която Азът се насочва към обектите на сексуалните си желания, нарекохме „либидо“, а другата, която изхожда от себесъхранителните нагони — „интерес“, и проследявайки либидните катексиси, техните превръщания и крайната им съдба, успяхме да си съставим първоначална представа за механиката на душевните сили. Преносните неврози ни дадоха най-подходящия за това материал. Но Азът, различните съставлящи го организации, техният строеж и функциите им си останаха скрити за нас и ние предположихме, че едва чрез анализирането на други невротични разстройства ще можем да вникнем в тях.

Ние отрано започнахме да пренасяме психоаналитичните разбирания върху другите заболявания. Още през 1908 г., след размяна на мисли с мен, *К. Абрахам* изказа идеята, че основната черта на причисляваната към психозите деменция прекокс е *липсата на либидо-н обектен катексис* („Психосексуалните различия между хистерията и деменция прекокс“). Но тук възникна въпросът, какво става с отвърналото се от обектите либидо на дементно болните? Абрахам не се колеба да отговори, че то се насочва обратно към Аза и *този рефлексивен обрат поражда манията за величие* при деменция прекокс. Манията за величие напълно може да се сравни със сексуалното надценяване на обекта в любовта. Така за първи път ни се удаде да обясним една черта на психотично заболяване чрез съпоставка с нормалния любовен живот.

Веднага ще ви кажа, че тези първи гледища на Абрахам се затвърдиха в психоанализата и станаха основа на разбирането ни за психозите. Постепенно беше възприета представата, че фиксираното върху обекти либидо, изразяващо стремежа да се постигне задоволяване чрез тези обекти, може да се отвърне от тях и да ги замести с Аза; лека-полека тази представа се доразвиваше и ставаше все по-цялостна. Наименованието за този вид използване на либидото — нарцисизъм, взехме от една перверзия, описана от *П. Неке*, при която възрастният индивид обсипва собственото си тяло с всички онези нежности, с които човек обикновено дарява външен сексуален обект.

В този случай скоро възниква мисълта, че такава фиксация на либидото върху собственото тяло и собствената личност вместо върху външен обект не може да бъде случайно и незначително явление. По-вероятно е този нарцисизъм да представлява всеобщото първично състояние, от което едва по-късно е произлязла обектната любов, без да е било нужно нарцисизмът да изчезне напълно. Развитието на обектното либидо ни напомни, че много сексуални нагони отначало се задоволяват върху собственото тяло, или — както казваме — *автоеротично*, и че на тази способност за автоеротизъм почива потискането на сексуалността при възпитаването в принципа на реалността. Тъй че автоеротизмът се разкри като форма на сек-

суална дейност през нарцисичния стадий на либидното развитие.

Казано накратко, за връзката между азово и обектно либидо у нас се създаде представа, която мога да ви онагледа чрез едно сравнение от областта на зоологията. Спомнете си за онези най-прости живи същества, които се състоят от къс слабо диференцирана нроюплазма. Те образуват лъжекращка, наречени псевдоподии, в кои ю се прелива телесната им субстанция. Могат обаче и да ги прибера і ц отново да се свият на кълбо. Образоването на тези временни израстъци можем да сравним с отправянето на либидото към обекти, докато по-големият дял от иею остава в Аза; приемаме, че при нормални условия азовою либидо безпрепятствено може да се превръща в обектно, а то пък от своя страна — да се възвръща в Аза.

С помощта на тези представи можем да обясним голям брой душевни състояния или, казано по-скромно, да ги опишем с езика на либидната теория — състояния, които отнасяме към нормалния живот, например психичното поведение при влюбеност, при органично заболяване, в съня. Приехме, че състоянието на сън почива върху откъсване от външния свят и пълно отдаване на желанието за спане. Открихме, че нощната душевна дейност, проявяваща се в сънищата, служи на желанието за спане и освен това се определя изцяло от егоистични мотиви. В понятията на либидната теория можем да кажем, че спането е състояние, в което се изоставят всички обектни катексиси, както либидните, така и егоистичните, и се връщат обратно в Аза. Дали това не хвърля нова светлина върху въпроса за почивката чрез спането и за естеството на умората изобщо? Картината на блажената изолация в майчината утроба, която спящият всяка нощ възкресява, по този начин се допълва и откъм психичната й страна. У спящия се възстановява първичното разпределение на либидото, пълният нарцисизъм, при който либидото и азовият интерес са още обединени и живеят неразграничени в самозадоволяващия се Аз.

Тук е мястото за две забележки, Първо, каква е разликата между понятията нарцисизъм и егоизъм? Според мен нарцисизмът е либидното допълнение на егоизма. Когато говорим за егоизъм, имаме предвид

само ползата за индивида; кажем ли нарцисизъм, включваме и либидното му задоволяване. Като практически мотиви нарцисизмът и егоизмът се различават до голяма степен. Човек може да е абсолютно егоистичен и въпреки това да поддържа силни обектни катексиси, тъй като либидното задоволяване чрез обекти спада към потребностите на Аза. В този случай егоизмът ще има грижата стремежът към обекта да не нанесе някаква вреда на Аза. Човек може да бъде егоистичен и в същото време силно нарцисичен, тоест да има съвсем слаба потребност от обект, а тази потребност може да се изразява или в пряко сексуално задоволяване, или в онези по-висши чувства, производни на сексуалната потребност, които понякога наричаме „любов“ в противоположност на „чувствеността“. Във всички тези отношения егоизмът е самопонятното, постоянното, а нарцисизмът — променливият елемент. Обратното на егоизма, *алтруизмът*, не се покрива като понятие с либиден обектен катексис, а се разграничава от него по липсата на стремеж към сексуално удовлетворяване. В истинската влюбеност обаче алтруизмът съвпада с либидния обектен пълнеж. Сексуалният обект привлича върху себе си част от нарцисизма на Аза, което се проявява в така нареченото „сексуално надценяване“ на обекта. Ако към това се прибави и алтруистичното прехвърляне на егоизъм върху сексуалния обект, то този обект става всемогъщ; той сякаш е всмукал в себе си Аза.

Мисля, че за вас ще бъде отдих да ви предложат след, общо взето, суховатата фантастика на науката едно поетично описание на икономическата противоположност между нарцисизма и влюбеността. Вземам го от „Западно-източен диван“ на Гьоте:

Зюлейка:

Роб е той и победител,

* всинршнатият народ;

И щастлив с всеки жигел, щом е личност,
а не скот. Всеки сам се управлява, може
да пилей бсиброй, ако след това остава
туй, което си е той. Хатем:

И така да е! Така е, но си
мисля друго аз всяко
щастие, се знае, е в Зюлейка
в този час Докато за мене
прави всичко, аз съм
възвисен, но ако ме
изостави, свършено ще бъде
с мен С Хатем свършено ще
бъде, но съдбата си решил, в
нов избраник ще пребъде на
любимата си мил*

Втората забележка е допълнение към теорията на сънищата. Не можем да си обясним възникването на съня, ако не приемем, че изтласканото несъзнавано е добило известна независимост от Аза, така че не се подчинява на желанието за спане и запазва своите катексиси дори когато всички зависими от Аза обектни пълнежи са оттеглени в полза на спането. Едва тогава става разбираемо, че това несъзнавано съумява да се възползва от нощното премахване или отслабване на цензурата и да овладее дневните впечатления, за да ги използва за формирането на забранено съновно желание. От друга страна, може би самите дневни впечатления дължат устойчивостта си спрямо оттеглянето на либидото при желание за спане отчасти на вече съществуващата връзка с изтласканото несъзнавано. Тъй че нека добавим към нашето разбиране за сънообразуването този важен в динамично отношение момент.

Органичното заболяване, болезненото дразнение, възпалението на вътрешни органи поражда състояние, чиято явна последица е откъсването на либидо от неговите обекти. Оттеглянето в Аза либидо образува засилен катексис със заболялата част от тялото. Дори не е пресилено да се каже, че при тези условия по-ярко се проявява откъсването на либидото от неговите обекти, отколкото отвръщането на егоистичния интерес от външния свят. Тук като че ли се открива път към обяснението на хипохондрията, при която даден орган по същия начин занимава Аза, без да можем да открием в него заболяване. Но аз няма да

* Превод Федя Филкова и Николай Кънчев — Б пр

се поддам на изкушението да продължа тези разсъждения и да анализирам други ситуации, поддаващи се на обяснение или описание чрез допускането за преминаване на обектното либидо в Аза, защото бързам да отговоря на две възражения, за които знам, че са се породили в момента у вас. Първо, ще ми поискате обяснение защо при съня, болестта и други подобни ситуации правя разлика между либидо и интерес, сексуални и азови нагони, след като наблюденията напълно могат да се обяснят с приемането на една-единственост на цялостна енергия, която се движи свободно и изпълва ту обекта, ту Аза, служи ту на единия, ту на другия нагон И, второ — кое ми дава основание да разглеждам откъсването на либидото от обекта като източник на патологично състояние, след като превръщането на обектното либидо в азово — или по-общо казано в енергия на Аза — спада към нормалните, повтарящи се ежедневно и еженощно процеси на душевната динамика.

Отговарям: Първото ви възражение звучи добре. Сам по себе си анализът на съня, болестта или влюбеността навярно никога не би ни довел до разграничаването на азово и обектно либидо, на либидо и интерес. Но забравяте проучванията, от които изходихме и в чиято светлина сега разглеждаме въпросните душевни състояния. Разграничението между либидо и интерес, тоест между сексуални и себесъхранителни нагони, ни се наложи, когато прозряхме конфликта, породяващ неврозите на пренасяне. От този момент нататък не можехме да се откажем от него. Допускането, че обектното либидо е способно да се превръща в азово, че трябва да се съобразяваме със съществуването на азово либидо, ни се струваше единствената възможност за разгадаване на така наречените нарцистични неврози, например деменция прекокс, за обяснение на техните сходства и различия с хистерията и натрапливата невроза. Сега ние само прилагаме върху болестта, съня и влюбеността онова, което на друго място получи пълно потвърждение. Можем да продължим тези опити за приложение и да видим докъде ще ни доведат. Единственото твърдение, което не е пряко следствие от аналитичния ни опит, се състои в това, че либидото си остава либидо, все едно дали се насочва към

обекти или към собствения Аз, че никога не се превръща в егоистичен интерес, както и обратното. Това твърдение обаче е равностойно на разграничаването между сексуални и азови нагони, което вече бе подложено на критична преценка и към което ще се придържаме по евристични мотиви до евентуалното му опровергаване.

Второто ви възражение също повдига основателен въпрос, по е насочено в погрешна посока. Разбира се, оттеглянето на обектното либидо в Аза не е пряко патогенно; виждаме, че то се извършва преди всяко засниване, а след събуждане либидото отново се връща на старото си място. Протоплазменото животинче прибира своите лъжекращка, за да ги протегне пак, щом стане нужда. Съвсем друго е обаче, когато оттеглянето на либидото от обектите се предизвика от определен, много енергичен процес. Тогава станалото нарцистично либидо не може да намери обратния път към обектите и това ограничаване на неговата подвижност вече е патогенно. Изглежда, че натрупването на нарцистично либидо над определена мярка става непоносимо. Може да се помисли, че тъкмо това е причината за обектните катексиси, че Азът трябва да разпраща навън либидото си, за да не се разболе от натрупването му. Ако в плановете ни влизаше подробно разглеждане на деменция прекокс, шах да ви покажа, че процесът, който откъсва либидото от обектите и му препречва обратния път, е сроден с процеса на изтласкване и трябва да се схваща като негова разновидност. И най-вече вие бихте почувствали позната почва под краката си, като узнаете, че условията за този процес — доколкото сме ги опознали — са почти идентични с условията за изтласкването. Изглежда, че тук се разиграва същият конфликт между същите сили. Ако изходът му е толкова различен, например от този при хистерията, причината може да бъде само различната диспозиция. При тези болни слабото място в развиемето на либидото е локализирано в друга фаза; най-важната фиксация, от която, спомнете си, тръгва симптомообразуването, е другаде, навярно в стадия на примитивния нарцисизъм, към който в крайна сметка се връща деменция прекокс. Трябва да подчертаем, че при всички нарцистични неврози се налага предполо-

жението за много по-ранна фиксация на либидото в сравнение с хистерията или натрапливата невроза. Казахме обаче, че понятията, които усвоихме при изучаването на преносните неврози, успешно ни ориентират и в практически толкова по-тежките нарцистични неврози. Общите черти са много, по същество това е една и съща феноменална сфера. Можете обаче да си представите колко безперспективно ще изглежда изясняването на тези вече психиатрични заболявания за човек, който не е подготвен за тази задача от аналитичното разбиране на преносните неврози.

Симптомната картина на дсмпция прскокс, впрочем много променлива, не се определя изцяло от симптомите, които поражда отдръпването на либидото от обектите и натрупването му в Аза под формата на нарцистично либидо. Тук важно значение имат други феномени, произхождащи от стремежа на либидото да се върне при обектите, тоест съответстващи на опит за възстановяване или лечение. Тези симптоми са дори по-очевидните, по-шумните; те имат несъмнено сходство със симптомите на хистерията или, по-рядко, на натрапливата невроза, но въпреки това се отличават от тях във всеки пункт. В стремежа си да се върне към обектите, тоест към представите за обектите, либидото при деменция прекокс наистина улавя нещо от тях, но като че ли само сенките им, имам предвид — съответстващите им словесни представи. Тук не мога да говоря повече по този въпрос, но мисля, че това поведение на устременото обратно либидо ни позволи да разберем истинската разлика между съзнаваната и несъзнаваната представа.

С това въведем в онази област, в която се очаква бъдещият напредък на психоаналитичната работа. Откакто се решихме да използваме понятието азозо либидо, нарцистичните неврози станаха достъпни за нас; възникна задачата да се намери динамично обяснение на тези заболявания и същевременно да се запълнят знанията ни за душевния живот чрез вникване в природата на Лза. Тази психология на Лза, към която се стремим, трябва да се основава не върху данните от себенаблюдението ни, а — както при либидото — върху анализа на смущенията и разстройствата на Аза. След като бъде извършена тази по-мощна

работа, досегашните ни познания за съдбините на либидото, които почерпахме от изучаването на преносните неврози, перонипо ще ни се видят незначителни. Ала още не сме напреднали много в тази посока. Нарцистичните неврози не се поддават на техниката, с която си служехме при преносните. Скоро ще разберете защо. При тях положението е такова, че след кратко придвижване напред се изправяме пред стена, която ни принуждава да спрем. Знаете, че и при преносните неврози се сблъскахме с подобни препятствия, но съумяхме малко по малко да ги отстраним. При нарцистичните неврози съпротивата е непреодолима; най-много, което ни е позволено, е да хвърлим любопитен поглед отвъд стената, за да зърнем какво става там. Тъй че техническите ни методи трябва да бъдат замесени с други; още не знаем дали това заместване ще ни се удаде. По н при тези болни не ни липсва материал. Те ни казват много неща, макар да не отговарят. На въпросите ни, и засега можем да анализираме изказванията им от гледна точка на схващанията, придобити от симптомите на преносните неврози. Сходството е достатъчно голямо, за да ни осигури първоначален успех. Друг е въпросът, докъде се простира приложението на тази техника.

Има и други трудности, които задържат напредъка ни. Нарцистичните заболявания и произлизащите от тях психози могат да бъдат разгадани само от наблюдатели, школувани в психоаналитичното изучаване на преносните неврози. Но нашите психиатри не изучават психоанализа, а ние, психоаналитиците, виждаме твърде малко психиатрични случаи. Трябва да израсне поколение психиатри, което да е преминало през школата на психоанализата като подготвителна наука. Началото на това се слага понастоящем в Америка, където много преподаващи психиатри излагат пред студентите психоаналитичното учение, а собствениците на клиники и директорите на лудниците се стараят да наблюдават своите болни от гледна точка на това учение. Но все пак и ние тук успяхме на няколко пъти да хвърлим поглед отвъд нарцистичната стена и сега ще ви разкажа някои неща, които смятаме, че сме узнали.

Болестта параноя, хроничната систематизирана лудост, няма точно установено място в класификационни-

те опити на днешната психиатрия. Не подлежи на съмнение обаче близкото ѝ родство с деменция нрекокс. Веднъж си позволих да предложа за двете заболявания общото наименование *парафрения*. Според съдържанието им се описват следните форми на параноя: налудност за величие, налудност за преследване, любовна налудност (еротомания), налудна ревност и т. н. OF психиатрията не можем да очакваме опити за обяснение. Като пример за подобно обяснение, макар остарял и не съвсем представителен, ще ви посоча опита да се извежда един симптом от друг посредством интелектуална рационализация. Болният, който се смята за преследван поради изначална склонност към това, пра̀и от преследването извода, че навярно е особено важна личност, и така развива налудност за величие. Според нашето аналитично разбиране налудността за величие е пряко следствие от уголемяването на Аза при вливането на либидните обектни катексиси в него, един вторичен нарцисизъм като връщане към първоначалния ранноинфантилен. При налудността за преследване обаче наблюдавахме някои неща, които ни карат да тръгнем по определена следа. Най-напред ни направи впечатление, че в повечето случаи преследвачът и преследваният са от еднакъв пол. Дотук това все още би могло да има безобидно обяснение, но в някои подробно анализирани случаи се разкри, че в преследвач се е превърнал най-любимият преди заболяването човек от същия пол. Възможно е по-нататъшно развитие, при което любимото лице според познати сходства се замества с друго, например бащата — с учителя или началника. От подобни, все повече умножаващи се наблюдения направихме извода, че *paranoia persecutoria** е формата, в която индивидът се съпротивлява на силно хомосексуално влечение. Превръщането на нежността в Омраза, която, както е известно, може да стане сериозна заплаха за живота на едновременно обичания и мразен обект, представлява превръщане на либидни влечения в сграх — редовен резултат от процеса на изтласкване.

Чуйте например последното ми такова наблюдение. Млад лекар трябвало да бъде изселен от родното си

* Параноя, включваща манията за преследване. — Б. пр,

място, защото заплашвал да убие сина на един тамошен университетски професор, който син доскоро О'л най-добрият му приятел. Болният действително Р, ч-писваше на някогашния си приятел сатанински замнми и демонична сила. Той беше виновен за всички не-да-стия, сполетели семейството на болния през последни» те години, за всички беди в семейството и общество:о. Нещо повече, злият приятел и неговият баща, профе-сорът, предизвикали и войната, довели в страната рус-наците. Хиляди пъти злодеят съсипвал живота му и болният беше убеден, че смъртта му ще сложи край па всички злини. И все пак някогашната му обич към нг« го била още толкова силна, че парализирала ръката му, когато веднъж имал възможността да застреля врага съвсем отблизо. От кратките ми разговори с болния етапа ясно, че дружбата нм датира от ранните гимчл-зиални години. Най-малко в един случай те преми-нали границата на приятелството — при една съвмесг-, на нощувка достигнали до пълен сексуален контакт. Кашият пациент никога не почувствал онова влечение към жените, което би било естествено за неговата въз-раст и привлекателната му личност. Веднъж бил сгоден за красива девойка от благородно потекло, но тя раз-трогнала годсжа, защото не чувствала нежност у о-деника си. Години по-късно болестта му избухнала т ък-мо в момеша, когато за първи път успял напълно да задоволи жена. Коіаіо тя го прегърнала благодарно я всеогдадно, той изведнъж почиствал странна бол <a, сякаш разрязваща черепа му. По-късно си обяснил то-, ва усещане като черепна секция за откриване на мо-зъка и тъй като призигелят му бил станал п атологоана-том, посгсисню се досетил, че само той може да му е изпращл гајјі жена с цел да го изкуси. От теми момсир се опюрили очпгс му и за други ю преследвания от страна на бившия прнягсл.

Как стои обаче въпросът в случаите, в които пре-е следвачът и преследвания! не са от един и същи пол, тоеег които противоречат на нашето обяснение чрез защитата срещу хомосексуалното либидо? Преди из-вестно време имах възможност да изследвам един та-къв случай и успех от привидното противоречие да из-влека потвърждение. Младото момиче се смяташе ча преследвано от мъжа, с когото бе имало две любовни

срещи; но всъщност то иай-напред бе насочило налудната си идея срещу една жена, която може да се разглежда като заместваща майка му. Едва след втората среща с мъжа налудната мисъл се бе откъснала от жената и прехвърлила върху него. Тъй че и в този случай условието за еднакъв пол с преследвача първоначално беше налице. В оплакването си пред адвокатата и лекаря пациентката не бе казала нищо за този първи стадий на своята налудност и така бе създала привидно впечатление за противоречие с нашето разбиране за параноята.

Хомосексуалният избор на обект първоначално е по-близо до нарцисизма от хетеросексуалния. Когато по-късно се наложи да бъде отхвърлено едно силно, нежелано хомосексуално влечение, връщането към нарцисизма е особено улеснено. Досега имах много малко възможност да ви говоря за основите на любовния живот, доколкото сме ги прозрели, а и сега не мога да наваксам това. Ще посоча само, че изборът на обект — следващата крачка в развитието на либидото след нарцисистичния стадий — се осъществява по два различни типа. Или по *нарцисистичния тип*, при който мястото на собствения Аз се заема от възможно най-сходно с него лице, или по *опорния тип**, при който либидото си избира за обекти хора, добили ценност във връзка със задоволяването на други жизнени нркви. Според нас силната либидна фиксация към нарцисистичния тип на обектен избор спада към предпоставките за манифестна хомосексуалност.

Спомнете си, че при първата ни среща през този семестър ви разказах случай на налудна ревност у една жена. Сега, когато се приближаваме към края, сигурно ще искате да чуete как обясняваме психоаналитично налудната идея. Но по този въпрос имам да ви кажа по-малко, отколкото очаквате. Непоклатимостта на налудната идея пред аргументите на логиката и реалния опит се обяснява, също както при натрапливостта, чрез връзката с несъзнаваното, което се представява и потиска от налудната или от натрапливата идея. Разликата между двете заболявания се дължи на различната им топка и динамика.

Освен при параноята ние открийме и при меланхо-

* В психоаналитичната литература се нарича още „анаклитичен тип“. — Б. пр.

лията — от която впрочем се описват много различни клинични форми — едно място, от което може да се надзърне във вътрешната структура на заболяването. Установихме, че самообвиненията, с които меланхолиците се измъчват по най-безмилостен начин, всъщност се отнасят до друго лице, до сексуалния обект, изгубен или обезценен в техните очи поради вината си. От го-ва направихме извода, че меланхоликът е оттеглил на-истина своето либидо от обекта, но чрез един процес, който трябва да се нарече „нарцистична идентификация“, обектът се премества в самия Аз, проецира се ся-каш върху него. Тук мога да ви дам само образно, а не систематизирано топично-динамично описание. Сега собственият Аз се третира като изоставения обект и трябва да изтърпи всички агресии и прояви на мъст, предназначени за обекта. Склонността на меланхоли-ците към самоубийство също става по-разбираема, каго се има предвид, че ожесточението на болния с един удар улучва и собствения Аз, и обекта на любов и омраза. При меланхолията, както и при други нарцистични за-болявания, силно е изразена една черта на емоционал-ния живот, която в съгласие с *Блойлер* сме свикнали да наричаме амбивалентност. Под това разбираме на-сочването на противоположни, нежни и враждебни чувч-ства към едно и също лице. За жалост в хода на мое-то изложение няха възможност да ви разкажа повече за емоционалната амбивалентност.

Освен нариистичната идентификация съществува и хистерична, която ни е позната много по-отдавна. Ще ми се да беше вече възможно да ви изясня разликите между двете чрез няколко точни определения. За пе-риодичните и цикличните форми на меланхолията мо-га да ви кажа неща, които сигурно ще се зарадвате да чуете. При благоприятни обстоятелства — вече два пъ-ти установявам това — е възможно да се предотврати възвръщането на болестното състояние в същата или в противоположната емоционална форма чрез аналитична терапия по време на светлите периоди. От терапията става ясно, че при меланхолията и манията също се касае за разрешаване на конфликт, чиито условия на-пълно съвпадат с тези при другите неврози. Можете да си представите колко много още има да разкрива психоанализата в тази област.

Казах ви също, че посредством анализа на парцистичните заболявания се надяваме да узнаем нещо за строежа на нашия Аз, за инстанциите, които го изграждат. На едно място вече направихме първата стъпка в тази посока. От анализа на налудиостта за наблюдение направихме извода, че в Аза наистина съществува инстанция, която постоянно наблюдава, критикува и сравнява и по този начин противостои на другата част от Аза. Тоест ние смятаме, че болният ни разкрива една още неценена достатъчно истина, когато се оплаква, ре всяка негова крачка се дебне, всяка негова мисъл се наблюдава и критикува. Той се заблуждава само в гова, че приема тази притесняваща сила за нещо чуждо, външно. Долавя, че в неговия Аз се разпорежда някаква инстанция, съпоставяща актуалния му Аз и всяко негово действие с един *идеален Аз*, който той си е създавал в хода на развитието си. Според нас този идеален Аз бива сътворен, за да се възстанови онова доволство от себе си, което е присъщо на първичния инфантилен нарцисизъм, а по-късно бива толкова много смущавано и ранявано. Себенаблюдаващата инстанция ни е позната като азов цензор, като съвест; това е същата инстанция, от която изхожда изгласкването на неприемливите желания. Разрушавайки се при налудността за наблюдение, тя ни разкрива произхода си от влиянието на родителите, възпитателите и социалната среда, от идентификацията с някои от тези служещи за образец лица.

Това са някои от резултатите, които сме получили досега от приложението на психоанализата към парцистичните заболявания. Не ще и дума, че те са още твърде малко и често им липсва онази определеност, коя го се постига едва след надеждното опознаване на позата област. Всичките са получени благодарение употребата на понятието азово или нарцистично либидо, с чиято помощ пренесохме разбиранията, оказали се валидни при преносните неврози, върху нарцистичшпе. Но сега навярно ще попитате: възможно ли е да подведем всички нарцистични и психотични разстройства под теорията за либидою, навсякъде да виждаме причината за заболяването в либидния фактор на душевния живот и да не я търсим в измененото функциониране на себесъхранителните нагони? Струва ми се, да-

ми и господа, че отговорът на този въпрос не е спешен, а най-вече — не е още готов. Спокойно можем да го оставим на по-нататъшния напредък в научната работа. Не бих се учудил, ако способността за патогенно действие наистина се окаже привилегия на либидните нагони и либидната теория възтържествува по целия фронт — от най-простите актуални неврози до най-тежкото психотично отчуждение на индивида. Знаем, че характерна черта на либидою е отказът да се подчинява на реалността, на ананке. Но смятам за напълно вероятно патогенните въздействия на либидото вторично да засягат азовите нагони и да ги превръщат в раз-, стройващ функциите фактор. И също така не бих сметнал за провал на нашия подход, ако се установи, че при тежките психози е налице дори първично разстройство на алопите нагони. Бъдещето ще покаже, поне на вас. Нека обаче се върнем за малко при страха и хвърлим светлина върху един последен пункт, който остава в мрак. Казахме, че не е в съгласие с инак така добре познатата ни връзка между страха и либидо, дето реалният страх пред някаква опасност трябва да се приеме за проява на себесъхранителните нагони; тек ва обаче е въвн от съмнение. Но дали не е възможна страховият афект да произлиза не от егоистичните нагони на Аза, а от азовото либидо? Сфаховото състояние при всички положения е нецелесъобразно; тази нецелесъобразност става очгбийна, когато то достигне по-силна степен. Тогава то смущава действието, все едно бягство или защита, което единствено е целесъобч разнo и служи на себесъхранението. Така че ако прич пишем афсктивния компонент на реалния страх на азово, вото либидо, а действието — на наюна за себесъхра-, нейни, ще отстраним «сички теоретични трудности. Нали не мислил сериозно, че човек бяга, *защою* се страхува? Не, и страхът, и бяквото имат един общ мотив, породен от възприемая!а опасност. Хора, преживели големи опасности, разказват, че изобщо не са изпитали страх, а просто са действали, насочили са например пушката срещу хищното животно и това без съмнение е било най-целесъобразното.

Лекция XXVI! ПРЕНАСЯНЕТО

Дами и господа! Тъй като се приближаваме към края на нашите беседи, у вас навярно се поражда едно очакване, което не бива да ви подвежда. Сигурно смятате, че едва ли съм ви превел през целия материал на психоанализата, за да се разделя накрая с вас, без да ви кажа нещо за терапията, която прави изобщо възможно заниманието с психоанализа. И наистина не мога да спестя тази тема, защото чрез нея ще се запознаете нагледно с един нов факт, без който в разбирането ви за изследваните от нас заболявания биха останали чувствителни непълноти.

Знам, че не очаквате да ви дам ръководство за терапевтичното използване на психоанализата. Искате да получите само най-обща представа как действа психоаналитичната терапия и какво горе-долу постига. И имате неоспоримо право да узнаете това. Аз обаче няма да ви го кажа, защото държа сами да се досетите.

Помислете! Познавате всички съществени условия на заболяването и всички фактори, които са от значение за болната личност. Къде би могло да се насочи терапевтичното въздействие? На първо място имаме наследствено предразположение; не говорим често за него, защото други го подчертават много енергично и ние няма какво ново да добавим. Но не мислете, че го подценяваме; тъкмо като терапевти чувстваме твърде осезателно силата му. Но така или иначе тук нищо не можем да изменим; и за нас наследственото предразположение е даденост, ограничаваща усилията ни. После идва влиянието на ранните детски преживявания, с които сме свикнали да започваме терапията; те са нещо свършено, не можем да ги заличим. После всичко онова, което обединихме в понятието „реално лишение“, житейското нещастие, включващо липсата на любов, бедността, семейното неразбирателство, несполучливия избор на съпруг, неблагоприятните социални условия и строгите морални норми, тегнещи върху личността. Тук, разбира се, има колкото щете възможности за извънредно ефективна терапия, но тя би трябвало да е като терапията, провеждана според виенската мътва от император Йосиф — благотворителна дейност на облечен с

власт човек, пред чиято воля хората се прекланят и трудностите изчезват. А кои сме ние, че да включим в нашата терапия подобна благотворителност? Сами бедни и обществено безсилни, принудени да изкарваме прехраната си чрез нашата лекарска дейност, ние дори не сме в състояние да насочим усилията си и към лишението от средства хора, каквато възможност имат други лекари при други лечебни методи. Нашата терапия е прекалено дълга и трудна за това. Но може би ще се хванете за един от изброените моменти и ще решите, че именно върху него може да се упражни въздействие. Ако за тегнешото върху болния лишението има вина и моралните ограничения, налагани от обществото, терапията би могла да му вдъхне кураж или направо да му препоръча да ги пренебрегне, да постигне удовлетвореност и здраве, като се откаже от идеала, на който обществото толкова държи, но така често го нарушава. Тоест да оздравее, като си „отживее“ сексуално. Ала аналитичната терапия си навлича по този начин упрека, че не служи на всеобщата нравственост. То*ва, което дава на индивида, тя отнема от общността.

По, дами и господа, кой ви е осведомил толкова погрешно? В психоаналитичната терапия няма и следа от такъв съвет за сексуална разпуснатост. Дори само чаради това, че, както самите ние констатирахме, у болния е налице упорит конфликт между либидните желания и изтласкването на сексуалното, между чувственото и аскетичното направление. Този конфликт няма да се преодолее, като се помогне на едното от тези направления да победи другото. Виждаме, че при невротично-болните аскетичността запазва надмощие. Именно по тази причина потиснатото сексуално желание izbива в симптоми. Ако направим обратното — осигурим побеча на чувствеността, — то отстраненото изтласкване на сексуалността би трябвало да се замести от симптоми. Нито едно от двете решения не може да сложи край на вътрешния конфликт, всеки път единият компонент ще остава незадоволен. Много малко са случаите, в които конфликтът е толкова лабилен, че становището на лекаря да се окаже решаващо, и тези случаи всъщност не се нуждаят от аналитично лечение. Хора, върху които лекарят може да има такова влияние, биха намерили същия път и без него. Знаете, че когато страдащият

от въздържанието млад човек се реши на извънбрачен полов живот или незадоволената съпруга потърси компенсация при друг мъж, те обикновено не чакат разрешение от лекаря, най-малко пък от психоаналитика.

В тази картина често не се взема предвид същественото обстоятелство, че патогенният конфликт при невротичите не е обикновена борба между две желания, намиращи се на едно и също психологично равнище. Това е борба между сили, едната от които е достигнала равнището на предсъзнаваното и съзнаваното, а другата е задържана на равнището на несъзнаваното. Затова конфликтът не може да се разреши; противоборстващите сили не могат да установят контакт, както бялата мечка и китът от известния пример. Истинско разрешение може да се постигне само ако се срещнат на един и същи терен. Мисля, че единствената задача на терапията е да създаде такава възможност.

А освен това мога да ви уверя, че сте осведомени неправилно, ако смятате ръководството и напътствието в житейските работи за основен елемент на психоаналитичното въздействие. Напротив, ние отхвърляме, доколкото е възможно, подобно наставничество; най-желателното за нас е болният да взема самостоятелно решенията си. За тази цел изискваме от него да отложи за след терапията всички жизненоважни решения, като избор на професия, предприемачески стъпки, сключване и разтрогване на брак. Признайте, че сте си представяли всичко друго, но не и това. Само при отделни много млади, съвсем безпомощни или крайно безразсъдни лица не можем да осъществим това. При тях се налага да комбинираме ролите на лекаря и възпитателя; в този случай ние много добре съзнаваме отговорността си и действваме с нужната предпазливост.

Но от горещите ми възражения срещу упрека, че при аналитичната терапия нервнболният бива напътстван да си „отживее“, не бива да заключавате, че ние му въздействаме в духа на общественото благонравие. Тази мисъл ни е не по-малко чужда. Вярно, ние не сме реформатори, а само наблюдатели, но неизбежно наблюдаваме с критично око, поради което не ни е възможно да вземем страната на общоприетия сексуален морал, да оценим високо начина, по който обществото се опитва да реши на практика проблемите на сексуал-

пил живот. Бихме могли черно на бяло да докажем на обществото, че неговата нравственост струва повече жертви, отколкото с собствената ѝ ценр, че в методите му няма нито реализъм, нито разум. На нашите лч-циенти ние не спестяваме тази критика, приучваме ги да обсъждат без предразсъдъци въпросите на сексуалността, както и всички останали въпроси, и ако те, добили самостоятелност след приключване] о на лечение-то, но собствена преценка заемат някаква средна позиция между пълната свобода и базутловния аскетизъм, тяхното решение ни пап-малко не безпокои съвест!а ни. Казваме си, че който е преминал успешно възпита-гшето в правдивост, преодолявайки себе си, той е трайно защитен от опасността да изпадне в безнрав-ственост дори ако личният му критерий за нравственост се отклонява по някакъв начин от приетия в обще-стпото. Впрочем пие се пазим да не надценяваме зна-чението на фактора лишение за повлияването на невро-зите. В много малко случаи патогенната ситуация на лишението с произтичащото от него натрупване на ли-бидо може да бъде отстранена чрез нов начин на по-лово общуване, който се постига без особени усилия,

И така не можете да обясните терапевтичния ефект на психоанализата чрез отстраняването на сексуална-та незадоволелост. Потърсете друго обяснение. Мисля, че една моя забележка, докато отхвърлях предишното ви предположение^ ви е навела на вярната следа. Пред-полагате, че това, чрез което оказваме помощ, е заме-стването па нееъзиаваную със съзнавано, трансформи-рането на несъзнаваното в съзнавано. Да, точно тона е. Като пренасяме иесъзнаваното в съзнаваното, ние от-страняааме изгласкаанията, условията за симптомооб-разуваию, превръщаме паюгенипя конфликт в норма-лен, кой ю можг да се разреши по някакъв начин. Ни-що друго Фе. предизвикваме у болния освен тази един-ствена психична промяна; докдето стига тя, догзи стяга и помощта ни. Кълсго липсва изгласкване или друг аналогичен нему психичен проаес, който трябва ия се премахне, гам нашага терапия няма никаква ра-бота

Целта на усилията ни може да се изрази чрез раз-лични формули; осъзнаване на несъзнаваното, отстра-няване на изгласкванията, запълване на амнестични-

те празноти — всичко това означава едно и също. По-вие може би ще останете недоволни от това разкрие. Навярно сте си представяли нещо друго под оздравяване на невротичноболен — че след като се подложи на трудната психоаналитична работа, той става друг човек, — а сега се оказва, че целият резултат се свежда до наличието на малко по-малко несъзнавано и малко повече съзнавано отпреди. Струва ми се, че подценявате значението на такава вътрешна промяна. Излекуваният невротик наистина се превръща в друг човек, но в основата си, разбира се, си е същият или, о други думи — става такъв, какъвто би бил, ако се беше развивал при възможно най-благоприятните условия. Но това вече е много. По-късно, когато узнаете колко труд и усилия са нужни, за да се осъществи при, видно незначителната промяна в душевния живот, ще се убедите в голямото значение на тази разлика в психичното равнище.

Ще се отклоня за момент, за да ви попитам дали знаете какво е каузална терапия. Така се нарича методът, който атакува не проявите на болестта, а нейните причини. Каузална ли е нашата психоаналитична терапия? Отговорът не е лесен, но може би ще ни даде възможност да се убедим в ненужността на такъв въпрос. Доколкото аналитичната терапия не си поставя за първостепенна задача отстраняването на симптомите, тя изглежда каузална. Но от друга гледна точка можете да кажете, че не е. Защото пие отдавна познаваме каузалната верига от изтласкващата *п* *як* до нагонните диспозиции, до относителната им конституционална интензивност и отклоненията в хода на развитието им. Представете си, че имахме възможност по някакъв химичен способ да се намесим в тези механизми, да повишаваме или понижаваме количеството либидо в даден момент, да усилваме един нагон за сметка на друг; това би било истинска каузална терапия, а нашата психоанализа — неин задължителен стадий на предварително проучване. Но, както знаете, в момента не може да става и дума за подобно въздействие върху либидните процеси; психичната ни терапия атакува друго място в каузалната верига, не точно откритите от нас корени на феномените, но все пак твърде далеч от симптомите място, което ни стана достъпно бла-

годарение на твърде забележителни обстоятелства.

И така какво трябва да направим, за да заместим у нашия пациент несъзнаваното със съзнавано? Беше време, когато мислехме, че това е съвсем просто, че трябва само да разгадаем съдържанието на несъзнаваното и да му го съобщим. Но сега вече знаем, че това бе късогледа заблуда. Нашето знание за несъзнаваното не е равностойно на неговото; когато му съобщим нашето знание, то не *заема мястото* на неговото несъзнавано, а остава *редом с несъзнаваното*, което твърде малко променя нещата. Трябва да си представим несъзнаваното *топически*, да го потърсим в паметта на пациента там, където го е поставило изтласкването. Отстрани ли се това изтласкване, несъзнаваното безпрепятствено ще се замести от съзнавано. Но как да се извърши отстраняването? Тук задачата ни преминава във втора фаза. Най-напред намираме изтласкването, а след това отстраняваме съпротивата, която го поддържа.

Как става ликвидирането на съпротивата? По същия начин — като я открием и разясним на пациента. Нали съпротивата също произлиза от изтласкване — или от това, което се мъчим да отстраним, или от някое предишно. Създава се от противокатексиса, формирал се, за да изтласка недопустимото желание. Тъй че тук извършваме онова, с което искахме да започнем — тълкуване, разгадаване и съобщаване, — но сега го правим на нужното място. Противокатексисът или съпротивата, дори да са несъзнавани, не принадлежат на несъзнаваното, а на Аза, който е наш помощник. Знаем, че тук става въпрос за двойния смисъл на понятието „несъзнавано“ — веднъж като феномен и веднъж като система. Това изглежда много сложно и иеясно, но нали с само повторение? Отдавна сме подготвени за него.

Ние очакваме, че съпротивата ще се прекрати, че противокатексисът ще се оттегли, когато нашето тълкуване ПОМОИНС на Аза да ги осъзнае. Кои са факторите, с които работим в този случай? Първо, желанието на пациента да оздравее, подтикнало го към работа с нас, и, вгору, разумът му, който ние подпомагаме чрез интерпретациите си. Няма съмнение, че разумът на пациента по-лесно осъзнава съпротивата и намира обра-

тен път за изтласканото, когато му дадем съответните предварителни предсаази. Ако ви кажа: „Погледнете към небето, там лети балон“, ще го откриете много по-лесно, отколкото ако само поискам от вас да погледнете нагоре и да ми кажете дали виждате нещо. Така и студентът, който за пръв път поглежда през микроскопа, получава от преподавателя указание какво трябва да види, иначе изобщо няма да го забележи, макар че е там и ясно се вижда,

А сега — новият факт. При редица форми на невротично заболяване — хистерия, страхови състояния, натрапливи неврози — предположението ни се потвърждава. Чрез откриването на изтласкването, изясняването на съпротивата, загатването на изтласканото съдържание наистина успяваме да изпълним задачата, сиреч да преодолеем съпротивата, да отстраним изтласкването и да превърнем несъзнаваното в съзнавано. При това съвсем ясно се вижда, че преодоляването на всяка една съпротива се извършва при остра душевна борба у пациента, обикновена борба на едно и също психологично равнище между мотивите, поддържащи противоположна, и онези, които са готови да го отстъпят. Първите са старите мотиви, осъществили някога изтласкването; сред вторите има нови и ние се надяваме, че те ще разрешат конфликта в наша полза. Успели сме да съживим стария конфликт, породил изтласкването, да предизвикаме ревизия на осъществения по онова време процес. Към това се прибавят, първо, обяснението чи, че предишното решение е довело до болестта, и обещанието, че друго решение би могло да открие път към оздравяването, и, второ, колосалната промяна, извършила се във всяко отношение от момента на първото изтласкване насам. Тогава Азът е бил слаб, инфантилен и може би с основание е възприемал изискванията на либидото като опасност. Днес той е силен и опитен, а освен това има за свой помощник лекаря. Това позволява да очакваме, че съживеният конфликт ще получи по-добро разрешение, отколкото първоначалното при изтласкването и, както казахме, успехът ни при хистерийте, страховите и натрапливите неврози ни дава принципно право.

Съществуват обаче други видове заболявания, при които въпреки еднаквите условия терапията ни никога

не постига успех. И при тях първоначално е имало конфликт между Лза и либидото, довел до изтласкване (макар тонически по-различно), и тук се откриват онези моменти от живота на болния, в които се е навършило изтласкването, използваме същата техника, даваме същите обещания, оказваме същата помощ чрез създаването на предварителни представи и времето, изтекло от момента на изтласкването до настоящия момент, също благоприятства по-друго разрешение на конфликта. И въпреки всичко не успяваме да преодолеем съпротивата и отстраним изтласкването. Тези пациенти, болни от параноя, меланхолия, деменция прекокс, като цяло си остават непроменени, неподдаващи се на психоаналитична терапия. На какво може да се дължи това? Не на недостатъчна интелигентност; безспорно, известни умствени способности са необходими на нашите пациенти, но те съвсем не липсват например при параноиците, които сътворяват такива остроумни комбинации. Другите движещи сили на терапията също са налице. Например съзнанието, че са болни и тежко страдащи, което отсъства у параноиците, съществува във висока степен у меланхолиците, но това не ги прави по-достъпни. Тук се изправяме пред неразбираем факт, който ни капа да се съмняваме дали и при другите неврози наистина сме разбирали напълно всички условия за успех.

Ако продължим заниманията с болните от хистерия и натраплива неврота, скоро се натъкваме на едни нов факт, за който изобщо не сме подготвени. След известно време неминуемо забелязваме, че тези болни съдържат с нас по много особен начин. Мислехме, че сме вчили предвид всички фактори, имащи значение за терапията, че сме изяснили напълно отношенията си с пациента и сме го направили прегледно като математическа задача, а изведнъж се сблъскваме с нещо, непредвидено в сметките ни. От своя страна това неочаквано явление е многообразно, аз ще опиша най-напред по честите и по разбираеми негови форми.

И така забелязваме, че пациентът, който би трябвало да се вълнува само от измъчващите го конфликти, развива особен интерес към личността на лекаря. Всичко, свързано с тази личност, му се струва по-важно от летвите собствени проблеми и го отвлича от повече г-

та му. По тази причина контактът с него за известно време е много приятен; той е особено любезен, търси всевъзможни начини да изрази благодарността си, проявява финес и достойнства, каквито често не сме очаквали. В резултат и лекарят си създава ласкаво мнение за него и благославя случая, предоставил му възможността да окаже помощ на един толкова ценен човек. От разговорите с близки на пациента той с удоволствие узнава, че симпатиите са взаимни. Въпреки пациентът не се уморява да хвали лекаря, да изтъква нови и нови негови достойнства. „Тон е във възторг от вас, доверява ви се напълно; всичко, което казвате, е за него откровение“ — споделят близките. От време на време сред този хор се оказва някои по-наблюдателен, който заявява: „Вече става досадно, той не говори за нищо друго освен за вас, все вие сте му на устата.“

Нека се надяваме, че лекарят е достатъчно скромен да си обясни тази почит на пациента към него с надеждите, които той му дава, с разширяването на интелектуалния му хоризонт чрез изненадващите и освобождаващи разкрития, до които води терапията. В такъв случай психоанализата напредва прекрасно, пациентът разбира всичко, което му се загатва, задълбочава се в поставяните от терапията задачи, спомените и асоциациите текат изобилно, лекарят се изненадва от уверените му и сполучливи тълкувания и доволен констатира с каква готовност един болен може да възприема всички онези психологични новости, предизвикващи ожесточен отпор у здравите навън. На доброто разбирателство при аналитичната работа съответства и обективно, признавано от всички подобрение на болестното състояние.

Но такова хубаво време не може да продължи вечно. Един ден небето помрачнява. Възникват трудности при лечението. Пациентът започва да твърди, че не се сеща нищо повече. Ясно се вижда, че интересът му към работата е отслабнал, че с лека ръка пренебрегва правилото да съобщава всичко, което му идва наум, без да го подлага на критична преценка. Държи се, каю че ли не е на лечение, като че ли не е сключвал никакво споразумение с лекаря; очевидно е, че го занимава нещо, което не желае да сподели. Тази ситуация е опасна за

терапията. Съвсем явно е, че сме изправени пред огромна съпротива. Но какво се е случило?

Когато си изясним ситуацията, откриваме причината за смущението в това, че пациентът е пренесъл върху лекаря силни нежни чувства, за които не е получил основание нито от поведението на лекаря, нито от създадените се по време на лечението отношения. В каква форма ще се изрази тази нежност и какви ще бъдат целите ѝ, това, разбира се, зависи от личните отношения между двамата. Ако се касае за младо момиче и млад мъж, у дае ще се създаде впечатлението за нормална влюбеност, ще ни се види разбираемо младото момиче да се влюби в мъж, с когото се усмотява често и обсъжда интимни неща, който заема спрямо него благоприятното положение на превъзхождащ помощник, и вероятно ще убегне от вниманието ни, че при едно невротично момиче по-скоро трябва да се очаква разстройство на способността за влюбване. Колкото по-различна е връзката между лекаря и пациента от този вариант, толкова по-страшно ще ни се вижда, че въпреки всичко откриваме едно и също чувство. Обяснимо е все още млада, нещастна в брака си жена да се увлече сериозно по своя нежен лекар и да вземе решение да се разведе, за да му принадлежи, или ако има обществени пречки, да е готова дори на тайна любовна връзка. Подобни неща се случват и извън психоанализата. Но при дадените обстоятелства от жените и момичетата се чуват изненадващи твърдения, които съвсем определено разкриват отношение към терапевтичния проблем: те си знаели, че само любовта ще им възвърне здравето, от самото начало *на* лечението очаквали, че тази връзка най-сетне ще ги дари с онова, от когото животът досега ги е лишавал. Единствено тази надежда ги политнала да ироивинат толкова старание в лечението и да преодолеят всички трудности на споделянето. От себе си ще добавим: и така лесно да схващат всичко, което иначе се приема толкова трудно. По подобно признание ни изненадва; то обърква всичките ни сметки. Възможно ли е да сме изпуснали в съображенията си най-важния фактор?

И наистина колкото повече опит натрупвахме, толкова по-неизбежна ставаше тази посрамваща нашата ученост поправка. При първите случаи си мислехме,

че терапията се сблъсква с едно събитие, което не се е предвиждало в нейните планове и не е предизвикано от нея. По след като нежните чувства на пациента към лекаря закономерно възникваха при всеки нов случай, дори при най-неблагоприятните условия, при гротескни несъответствия между лекаря и пациента, при стари жени към белобради лекари, дори там, където според нас не *бе* възможно никакво привличане, бяхме принудени да изоставим предположението за случайно смущение и да осъзнаем, че се касае за феномен, свързан най-тясно със същността и болестното състояние.

Този нов факт, признат от нас с нежелание, наричаме *пренасяне*. Разглеждаме го като пренасяне на чувства върху личността на лекаря, защото не вярваме ситуацията на лечението да създава условия за възникването на подобни чувства. По-скоро предполагахме, че готовността за тях има изцяло друг произход, че те са се таели у болния и терапията само е създала възможността да бъдат пренесени върху лекаря. Пренасянето може да се изрази в бурно искане на любов или в по-умерени форми; при младо момиче и възрастен мъж тя *би* могла вместо любовница да поиска да му бъде любима дъщеря, либидната страст да се смекчи до предложение-пие за неразделна платонична дружба. Някои жени умеят да сублимират пренасянето и да го моделират, докато добие приемлив вид; други са принудени да го изразят в суровата му, първична, често недопустими форми. По същност се касае за едно и също, общият ниточник е очевиден.

Преди да потърсим мястото на този нов факт в нашите виждания, нека завършим описанието му. Как изглежда той при пациентите мъже? Тук би трябвало да се надяваме, че ще избегнем досадното вмешателство на различието и привличането между половете. Отговорът обаче гласи, че положението не е много по-различно от това при жените. Същата привързаност към лекаря, същото надценяване на качествата му, същото боленост за неговите интереси, същата ревност спрямо всичките му близки. Сублимираните форми на пренасянето между мъж и мъж са толкова по-чести и прекият сексуален интерес — толкова по-рядък, колкото повече манифестира патата хомосексуалност отстъпва пред другите приложения на този нагонен компонент. Освен

това при пациентите мъже лекарят много по-често, отколкото при жените, наблюдава онази форма на пренасяне, която на пръв поглед противоречи на всичко, описано досега - - враждебното или *негативно* пренасяне.

Нека преди всичко изясним, че пренасянето възниква у пациента още в началото на лечението и известно време представлява главната движеща сила на работата. То не се чувства и докато действа в полза на съвместно провеждания анализ, можем да не му обръщаме внимание. Но превърне ли се в съпротива, налага се да се заемем с него и тогава забелязваме, че то променя отношението към терапията при две противоположни условия — първо, когато любовното чувство е станало толкова силно, така ясно издава произхода си от сексуалната потребност, че събужда вътрешна съпротива срещу себе си; второ, когато произлиза не от нежни, а от враждебни чувства. По правило враждебните чувства се проявяват по-късно от нежните, като известно време се прикриват зад тях; едновременното им съществуване добре отразява емоционалната амбивалентност, която доминира в повечето ни интимни отношения с други хора. Враждебните чувства означават същата емоционална обвързаност, както и нежните, така както упорството и подчинението представляват еднаква зависимост, само че с различен знак. Не подлежи на съмнение, че враждебните чувства към лекаря също заслужават името „пренасяне“, защото ситуацията на лечението не може да бъде достатъчен повод за възникването им. Необходимостта да схващаме негативното пренасяне по същия начин показва, че не сме се заблудили и в преценката на положителното или любовното.

Как се поражда пренасянето, какви трудности ни създава, как го преодоляваме и най-сетне каква полза извличаме от него — всичко това подлежи на основно разглеждане в едно техническо ръководство по психоанализа, а днес аз само ще го скицирам. Изключено е да отстъпим пред произтичащите от пренасянето искания на пациента, нелепо е да ги отхвърляме нелюбезно или дори с възмущение. Пренасянето ще преодолеем, като убедим пациента, че чувствата му не произлизат от сегашната ситуация и не се отнасят до лекаря, а повтарят нещо предишно. По този начин ще го заста-

вим да превърне повторението в спомен. Така пренасянето, което, все едно любовно или враждебно, отначало изглежда най-голямата заплаха за терапията, се превръща в нейния най-добър инструмент, с чиято помощ могат да се отключат най-недостъпните тайници на душевния живот. Искам обаче да кажа няколко думи, с които да премахна неприятното ви учудване от това неочаквано явление. Нека не забравяме, че болестта на пациента, когото приемаме за психоанализа, не е нещо завършено, застинало, а продължава да се разраства и развива като живо същество. Това развитие не прекъсва при започването на лечението, но когато терапията овладее болния, цялата нова продукция на болестта се концентрира в едно-единствено място — в отношението към лекаря. Затова пренасянето може да се сравни с камбийния слой между дървесината и кората на дървото, от който се образува новият стволът на дървото. Когато пренасянето придобие това значение, работата върху спомените на болния отстъпва на съвсем заден план. Не е погрешно да се каже, че вече не се касае за предишната болест, а за новосъздадена и трансформирана невроза, заместила първата. Лекарят проследява това ново издание на старото заболяване от самото начало, вижда го как възниква и се разраства и особено добре се ориентира в него, защото сам е централният му обект. Всички симптоми на болния са изоставили първоначалното си значение и са се пренасочили към нов смисъл, свързан с пренасянето. Или са останали само онези симптоми, на които се е удала тази трансформация. Но преодоляването на новата изкуствена невроза съвпада с ликвидирането на първоначалното заболяване, с изпълнението на терапевтичната ни задача. Човекът, който в отношенията си с лекаря е станал нормален и свободен от действието на изтласкани нагони, ще остане такъв и в собствения си живот, след като лекарят се отстрани.

Такова извънредно, почти централно за терапията значение пренасянето има при хистерии, страховиге хистерии и натрапливите неврози, които поради това основателно се наричат *преносни неврози*. Който придобие в аналитичната работа пълно впечатление за пренасянето, той вече не може да се съмнява от какъв вид са потиснатите желания, намиращи израз в симптомл-

те, и не изисква по-силно доказателство за либидния* им характер. Можем да кажем, че убеждението ни в ролята на симптомше като либидно ерзац-задоволяване окончателно се затвърди едва след осмислянето на пренасянето.

Сега имаме всички основания да коригираме предишното си динамично разбиране за лечебния процес, като го съгласуваме с новото откритие. Когато болният трябва да преодолее нормалния конфликт със съпротивите, които сме му разкрили в анализ[^], той се нуждае от мощен подтик, за да вземе желаното от нас и водещо до оздравяване решение. Инак може да се случи да повтори предишния вариант и онова, което е достигнало до съзнанието му, отново да бъде изгласкано. Решаващ за изхода на тази борба не е разумът му (той не е нито достатъчно силен, нито достатъчно свободен за тази цел), а единствено отношението към лекаря. Ако пренасянето му е с положителен знак, то облича лекаря с авторитет, превръща се във вяра в неговите разкрития и възгледи. Ако липсва пренасяне или то е отрицателно, той изобщо няма да се вслуша в аргументите на лекаря. Тук вярата повтаря историята на собствения си произход; тя е произлязла от любовта и отначало не са й били нужни аргументи. Едва по-късно започва да отделя дотолкова внимание, че да ги подлага на критична преценка, когато идват от обичан човек. Без тази поддръжка аргументите никога не са означавали нещо, за повечето хора това е така през целия им живот. Тъй че и откъм страната на разума човек е достъпен само дотолкова, доколкото е способен на либидни обектни катексиси, и ние имаме пълно основание да виждаме в размера на неговия иарцисизъм преграда и за пай-добрата аналитична техника.

Способността да се насочват либидни обектни катексиси и върху други хора трябва да се предполага у всеки нормален човек. Склонността към пренасяне при изброените невротични заболявания е само свръхразвитие на това всеобщо свойство. Би било обаче много странно една толкова разпространена и важна човешка черта да не се забележи и оцени. И това действително е направено. *Бернхайм* проникателно поставя в основата на учението за хипнотичните явления твърдението, че всички хора са по някакъв начин „сугестив-

ни", поддаващи се на внушение. Неговото понятие за сугестивност не е нищо друго освен склонността към пренасяне, но схваната малко по-тясно, така че не остава място за негативното пренасяне. Но Бернхайм никога не успя да определи какво всъщност е сугестията и как се постига. Той не схвана зависимостта на „suggestibilitate“ от сексуалността, от дейността на либидото. И ние трябва да си признаем, че се отказваме в нашата техника от хипнозата, за да срещнем отново сугестията под формата на пренасянето.

Сега обаче спирам и ви давам думата. Забелязвам как у вас се надига едно възражение, толкова мощно, че ще ви отнеме способността да слушате, ако не ви се позволи да го изкажете: „Най-сетне си признахте, че работите с помощта на внушението, както хипнотизаторите. Ние отдавна го подозирахме. Но за какво е товага целият обиколен път през спомените от миналото, разкриването на несъзнаваното, тълкуването на изопаченията, за какво е огромният разход на сили, време и пари, след като въздействието все пак се дължи единствено на внушението? Защо не извършвате преки внушения срещу симптомите, както другите, честните хипнотизатори? А ако оправдавате обиколния път с това, че сте открили по него голям брой важни психологически факти, които при прякото внушение остават скрити, то кой гарантира сигурността на тези открития? Не са ли и те резултат на внушение, само че непреднамерено; няма ли опасност и тук да сте втълпили на болните онова, което на вас ви се иска и ви изглежда правилно?“

Възражението ви е крайно интересно и изисква отговор. Но днес вече нямаме време за това. Следващия път. Ще видите, че ще ви дам обяснение. Днес обаче трябва да приключа със започнатото. Обещах да ви изясня с помощта на пренасянето защо терапевтичните ни усилия нямат успех при нарцистичните неврози.

Мога да го направя с няколко думи и ще видите колко лесно се отгатва загадката и колко добре се съгласува всичко. Наблюденията показват, че болните от парцистични неврози не притежават способност за пренасяне или имат само недостатъчни останки от нея. Те отхвърлят контакта с лекаря, но не поради враждебност, а поради безразличие. Затова той не може да им повлияе; думите му ги оставят хладни, не им правят

впечатление, затова лечебният механизъм, който успяваме да осъществим при другите болни — възобновяването на патогенния конфликт и преодоляването на изгласкването, -- при тях не се получава. Те остават, каквито са. Често вече са предприемали самостоятелни опити за възстановяване, довели до патологични резултати; тук ние не можем да променим нищо.

Въз основа на клиничните си впечатления от тези болни ние формулирахме твърдението, че при тях обектните пълнежи би трябвало да са изоставени и обектното либидо да се е превърнало в азово. По тази характеристика ги разграничихме от първата група невротичноболни от хистерия, страхова и натраплива невроза. Поведението им при опит за лечение потвърждава това допускане. Те не проявяват пренасяне и поради това са недостъпни за нашите усилия, не могат да бъдат излекувани от нас.

Лекция XXVII АНАЛИТИЧНАТА ТЕРАПИЯ

Дами и господа! Знаете за какво ще говорим днес. Попитахте ме защо в психоаналитичната терапия не си служим с прякото внушение, след като признаваме, че въздействието ни се дължи главно на пренасянето, тоест на внушение, и във връзка с това изразихте съмнение дали при такова преобладаване на внушението можем да гарантираме обективността на нашите психологични открития. Аз обещах да ви дам подробен отговор.

Прякото внушение е насочено срещу симптомите, то е борба между вашия авторитет и мотивите на болестта. При това вие не се интересувате от тези мотиви, само искате от болния да потисне тяхната проява в симптомите. Няма принципна разлика дали хипнотизирате болния, или не. *Бернхайм* с присъщата си проникателност твърдеше, че внушението е най-същественото в хипнотичните явления, но че самата хипноза е вече резултат от него, внушено състояние, и предпочиташе да упражнява внушението в състояние на будност, тъй като резултатите са същите, както при внушение в хипноза.

Кое искате да чуete най-напред по този въ-
наблюденията или теоретичните разсъждения?

Да започнем с наблюденията. Аз съм ученик на
Бернхайм, през 1889 година отидох при него" в Налеп,
превел съм на немски книгата му за внушението. Го-
дини наред практикувах хипнотичното лечение, отна-
чало като внушение на забрани, а по-късно — в комби-
нация с *Бройеровото* разпитване на пациента. Така че
мога да говоря за резултатите на хипнотичната, или су-
гестивна, терапия от доста голям опит. Ако според една
стара медицинска максима идеалното лечение трябва т.а
бъде бързо, надеждно и да, не е неприятно за болния,
то методът на Бернхайм изпълняваше две от тези изиск-
вания. Той бе многократно, несравнимо по-бърз от ана-
литичния и за болния не бе свързан нито с усилия, нито
с неприятни усещания. За лекаря той с времето ставаше
монотонен — при всеки случай да забраняваш с един и
същи ритуал съществуването на най-различни симптоми,
без да можеш да схванеш нещо от смисъла и
значението им. Беше рутинна работа, а не научна дейност
и напомняше магия, заклинание или фокусничес-тво; но
в името са болния ние не обръщаме внимание на това.
Третото изискване не бе изпълнено; методът изобщо не
беше надежден. При едного бе приложим, при друго
не; при едного постигахме много, при друго — много
малко, защо, не беше ясно. По-неприятно от тази
капризност на метода бе липсата на траен успех. След
известно време страданието се възвръщаше или се
заместваше от ново. Можехме наново да започнем
хипнотизирането. Но съществуваше изрично
предупреждение на опитни специалисти да не се отнема
самостоятелността на болния чрез прекалено често хип-
ногизиране, да не привиква той към терапията като към
наркотик. Наистина понякога всичко ставаше точно как-
то го желяехме -- с малко работа се постигаше пълен
и траен успех. Но условията за този благоприятен из-
ход оставаха неизвестни. Веднъж ми се случи едно тежко
състояние, което бях отстранил изцяло чрез кратко
хипнотично лечение, да се възвърне непроменено, след
като болната ме намрази, без да съм й дал повод за
това; щом се одобрихме, успех отново и много по-пълно
да отстраня състоянието, по когато тя за втори път се
отчужди от мен, то се появи пак. Друг път една бол-

на, на която неколнократно бях облекчавал чрез хипноза невротичните състояния, се хвърли внезапно на шията ми, докато се занимавахме с лечението на един особено упорит пристъп. При такова положение, иска или не, човек започва да се пита откъде идва сугестивният му авторитет и каква е неговата природа.

Това са наблюденията. Те ни показват, че отказвайки се от прякото внушение, не сме се лишили от нещо незаменимо. Нека сега добавим в тази връзка някои разсъждения. Хипнотичната терапия предявява малко изисквания както към пациента, така и към лекаря. Тя отлично се съгласува с едно виждане за невротите, споделяно все още от повечето лекари. Такъв лекар казва на нервоболния: „Няма ви нищо, това са само нерч ви, затова с няколко думи за няколко минути ще премахна оплакванията ви.“ Но това противоречи на енергетичните ни разбирания — да се отмести голяма тежест с нищожно усилие, с голи ръце, без подходяща приспособления. Доколкото може да се направи съпоставка, опитът показва, че такъв фокус не се получава и при невротите. Знаем обаче, че този аргумент не е безспорен; има и „отприщвания“.

В светлината на получените от психоанализата познания можем да опишем разликата между хипнотичното и психоаналитичното внушение по следния начин: хипнотичната терапия се стреми да прикрие и замаже нещо в душевния живот, а аналитичната — да оголи и отстрани нещо. Първата работи като козметика, втората — като хирургия. Първата използва внушението, за да забрани симптомите, тя усилва изтласкванията, но оставя непроменени всички явления, довели до симптомообразуването. Аналитичната терапия се насочва по-надолу, към корените, към конфликтите, породили симптомите, и си служи с внушението, за да постигне ново разрешение на тези конфликти. Хипнотичната терапия оставя пациента пасивен и непроменен и с това — беззащитен спрямо всеки нов повод за заболяване. Аналитичното лечение изисква и от лекаря, и от пациента усилената работа за преодоляване на вътрешна съпротива. С преодоляването и душевният живот на болния се променя трайно, издига се на по-високо равнище и вече е защитен от нови възможности за заболяване. Това преодоляване е основното постижение на ана-

литичната терапия, то трябва да се извърши от болния, а лекарят му помага чрез внушение, действащо като *възпитание*. Затова с право наричат психоаналитичното лечение *вторично възпитание*.

Надявам се, че успех да ви изясня по какво се различава нашето терапевтично използване на внушението от онова, което единствено е възможно при хипнотичната терапия. Познавайки пренасянето, вие ще разберете и капризността на хипнотичната терапия, докато аналитичната, като оставим настрана ограниченията ѝ, има предвидими резултати. Прилагайки хипнозата, ние сме зависими от способността на болния за пренасяне, без да можем да окажем влияние върху нея. Може пренасянето на хишгатизирапия да е негативно или, както бива най-често, амбивалентно, може той да се защитава от него чрез особени нагласи — ние не узнаваме нищо за това. В психоанализата работим върху самото пренасяне, отстраняваме онова, което му пречи, подготвяме си инструмент за въздействие. Така съумяваме да извлечем съвсем различна полза от силата на внушението; ние го овладяваме, болният не си внушава сам произволни неща, а ние направляваме внушението, доколкото той е изобщо податлив към него.

Ще кажете обаче, че независимо дали движещата сила на анализа е пренасянето или внушението все пак има опасност повлияването на пациента да накърнява обективността на данните ни. Онова, което е полезно за терапията, е вредно за научното изследване. Това е най-честото възражение срещу психоанализата и трябва да признаем, че макар да не е вярно, в него има логика. Ако беше основателно, психоанализата не би била нищо друго освен особено добре прикрито, особено действено сугестивно лечение и не бива да се гледа много сериозно на твърденията ѝ за влиянието на жизнените обстоятелства, за психичната динамика, за несъзнаваното. Точно така мислят противниците ни; според тях ние сме „втълпили“ на болния най-вече значението на сексуалните преживявания, ако не и самите преживявания, след като в извратената пи фантазия са се зародили съответните идеи. Тези упреци можем по-лесно да оборим, като*се позоваваме на опита, отколкото с помощта на теорията. Конто сам се е занимавал с психоанализа, е имал безброй пъти случай да се убеди,

че е невъзможно да се внушат на болния подобни неща. Разбира се, не е трудно да го спечелим за някоя теория, така че да сподели ексцентрично заблуждение на лекаря. *Тогавата* тон се държи по друг начин, като ученик, но с това ние сме повлияли само разума му, не и болестта. Разрешение на конфликтите и преодоляване на съпротивите му може да се постигне само ако у него се създадат такива представи, които да съответстват на вътрешната му реалност. Невярното в предположенията на лекаря отпада в хода на анализа, то трябва да се оттегли и замени с нещо по-позитивно. Съществува грижливо разработен способ за предотвратяване на преждевременни ефекти от внушението; но възникването им не е много опасно, защото ние не се задоволяваме с първия успех. Анализът не се смята за завършен, преди да са изяснени тъмните петна в случая, преди да са запълнени празнините и спомените, преди да са открити поводите за изчленяването. На преждевременните резултати ние гледаме по-скоро като на пречки в аналитичната работа и ги отстраняваме, като разрушаваме пренасянето, върху което се основават. Тази последна особеност разграничава всъщност аналитичното лечение от чисто сугестивното и освобождава аналитичните резултати от подозрението, че са ефекти на внушение. При всяко друго сугестивно лечение пренасянето се пази грижливо, непокънато; при анализа то самото е обект на манипулиране и подлежи на разрушаване независимо в каква форма се проявява. В края на аналитичната терапия то трябва да изчезне и тогава постигнатият успех вече не се основава на внушение, а на осъществяването с помощта на внушението преодоляване на вътрешните съпротиви, на вътрешната промяна у болния.

На появяването на частични внушения противодейства това, че по време на терапията непрекъснато се борят срещу съпротиви, съумяващи да се превърнат в негативни (враждебни) пренасания. Нека не пропуснем да изтъкнем също, че много отделни резултати на анализа, които биха могли да изглеждат като плод на внушение, получават неоспоримо потвърждение от друга посока. Наши гаранции в този случай са болните от деменция и параноя, които, разбира се, са извън всяко подозрение за сугестивно въздействие. Символните значе-

ния и фантазиите, разказвани от тези болни, които са достигнали у тях нивото на съзнанието, съвсем точно съвпадат с резултатите от нашите изследвания върху несъзнаваното у болните от преносни неврози и по този начин потвърждават обективната правилност па така често оспорваните ни тълкувания. Мисля, че няма да сбъркате, ако се доверите тук па психоанализата.

Сега нека допълним описанието на лечебния механизъм, като го облечем във формулите на либидиача теория. Невротикът с неспособен за наслада и труд, първо, защото либидото му не е насочено към реален обект и, второ, защото използва голяма част от енергията си, за да поддържа либидото изтласкано и да отбива атаките му. Той би оздравял, ако се прекрати конфликтът между неговия Аз и либидото му, ако Азът отново добие власт над либидото. Следователно терапевтичната задача се състои в това да се освободи либидото от сегашните му, недостъпни за Аза връзки и да се постави отново в служба на Аза. Къде се крие либидото на невротика? Не е трудно да се намери: го е свързано със симптомите, които в момента му позволяват единствено възможното ерзац-задоволяване. Значи трябва да овладеем симптомите, да ги отстраним — тъкмо това, което болният иска от нас. За целта е необходимо да се проследят симптомите до момента на възникването им, да се възобнови породилият ги конфликт и да се насочи към друго разрешение с помощта на фактори, които в миналото не са били на разположение. Такова ревизиране на изтласкването само отчасти може да се осъществи по паметовите следи на явленията, довели до това изтласкване. Решаващата част от работата се извършва, като в отношението към лекаря, в пренасянето" се създават нови варианти на старите конфликти, в които болният иска да се държи така, какго навремето, но ние го принуждаваме към друго решение, мобилизирайки цялата му душевна сила. Така че пренасянею става бойното поле, където се срещат всички иротивоборстващи сили.

Цялото либидо, както и цялата съпротива срещу него се концентрират върху връзката с лекаря; при това либидото неизбежно изоставя симптомите. Болестта на пациента се замества от изкуствено създаденото болестно пренасяне, различните нереални обекти на либи-

дото — от единствения, също толкова фантастичен обект на лекарската личност. Но с помощта на внушението от страна на лекаря новата борба за този обект се издига на най-високото психично равнище, протича като нормален душевен конфликт. Чрез избягване на повторното изтласкване се слага край на отчуждението между Аза и либидото, възстановява се душевното единство на личността. Когато либидото се освободи от временния обект на лекарската личност, то вече не може да се върне при предишните си обекти, а остава на разположение на Аза. По време на тази терапевтична работа се води борба, от една страна, с отрицателното отношение на Аза към някои ориентации на либидото, проявяващо се като склонност към изтласкване, а, от друга — с упорството или лепливостта на либидото, което трудно прясгаа веднъж заетите обекти.

И така терапевтичната работа се състои от две *фази* в първата цялото либидо се измества от симптомите към пренасянето и се концентрира там; втората представлява борба за този нов обект и освобождаване на либидото от него. Решаващата за благоприятния изход на терапията промяна с отстраняването на изтласкването от възобновения конфликт, така че либидото да не може отново да се изплъзне от Аза, като избяг? в несъзнаването. Тази промяна е възможна благоаарение на измененията в Аза, постигнати чрез терапевтичното внушение. Посредством тълкувателната работа, превръщаща несъзнаването в съзнавано, Азът нараства за сметка на несъзнаването; напътствията го правят по-благоразположен към либидото и склонен да му позволи някакъв вид задоволяване, а неговата боязън от претенциите на либидото намалява благодарение на възможността част от либидото да се ликвидира чрез сублимация. Колкото по-добре се покриват терапевтичните процеси с това идеално описание, толкова по-успешна е психоаналитичната терапия. Успехът ѝ се ограничава от недостатъчната подвижност на либидото, което може да се съпротивлява на опитите да бъде откъснато от обектите си, и от упорството на нарцисизма, не позволяващ на обектното пренасяне да премине определена граница. Може би ще хвърлим повече светлина върху динамиката на лечебния процес, като поясним, че привличайки чрез пренасянето част от либидото вър-

ху себе си, ние впоследствие прехващаме цялото изплъзнало се от властта на Аза либидо.

Не е излишно също да напомним, че от разпределението на либидото, което се създава по време на те-, рапията и в резултат от нея, не бива да съдим непосредствено за неговото разпределение по време на болестта. Ако например сме успели да се справим благополучно с даден случай, като сме създали и, преодолели силно пренасяне от бащата върху лекаря, би било погрешно да заключим, че болният преди това е страдал от такава несъзнателна фиксация на либидото върху бащата. Поемането на бащината роля от лекаря е само J бойното поле, на което можем да завладеем либидото; t но либидото на болния се насочва към него от други позиции. Не е задължително това бойно поле да съвпада с някоя от важните крепости на врага. Отбраната на вражеската столица не е разположена непременно пред градските порти. Разпределението на либидото по време на болестта може да се реконструира мислено едва след преодоляването на пренасянето.

От гледна точка на либидната теория можем да формулираме и едно последно твърдение за сънуването. Сънищата на невротичите, също както грешките и свободните им асоциации, ни помагат да отгатнем смисъла на техните симптоми и фиксациите на либидото им. Чрез осъщественото насън желание те ни показват какви са желанията, претърпели изтласкване, и с какви обекти се е свързало изплъзналото се от Аза либидо, Затова сънотълкуването играе важна роля в психоаналитичното лечение, а в някои случаи за дълги периоди се оказва най-важният инструмент на работата. Вече знаем, че заспиването само по себе си води до известно отслабване на изтласкванията. В резултат от това облекчаване на натиска изтласкваното желание успява да получи чрез съня много по-ясен израз, отколкото денем — чрез симптомите. Това прави изследването на съня най-удобния подстъп към опознаването на изтласканото несъзнавано, към което принадлежи изплъзналото се от Аза либидо.

Но сънищата на невротичите с нищо съществено не се отличават от тези на здравите хора, дори може би е невъзможно да се разграничат. Би било нелепо да се придава на сънищата на невротичите някакво по-осо-

бено значение. Това ще рече, че неврозата и здравето се различават само пре.і деня, не и по време на сън. Налага се да пренесем и върху здравите хора много от допусканията за иеврошците, произтичащ от връзката между челните сънища и симптомите им. Не можем да отречем, че и душевният живот на здравия човек съдържа онова, което единствено прави възможно формирането па сънищата и симптомите; налага се заключението, че и здравият осъществява изтласквания, изразходва определени усилия за поддържането им, че и неговата система на несъзнаваното крие изтласкани, все още съдържащи енергия желаниа и че *част от либидото му се е изплъзнала от властта на Аза*, Тъй че здравият е потенциален невротик, но съновидението сякаш е единственият симптом, който той може да формира. Това обаче се оказва привидно, ако се изследва поотблизо животът му в будно състояние. Тогава се разкрива, че този уж здрав живот е изпълнен с безброй дребни симптомообразувания, нямащи практическо значение.

Следователно разликата между душевното здраво и неврозата е само практическа и се определя от това, дали личността притежава достатъчна дееспособност и способност за преживяване на удоволствие. Тя навярно се дължи на съотношението между свободната и изтласканата енергия и е от количествено, а не от качествено естество. Излашно е да ви казвам, че това разбиране е теоретичната основа на убеждението ни в принципната лечимост на неврозите въпреки връзката им с конституционалната предразположеност.

Това ни разкрива за характеристиката на здравето идентичността на сънищата при здрави и невротични. За самия сън обаче оттук произтича изводът, че не бива да го откъсваме от връзките му с невротичните симптоми, че не бива да смятаме формулата „предаване пч мисли чрез архаична изразна форма" за изчерпваща същността му, а трябва да приемем, че той издава действителни либидни фиксации и обектни катексиси.

Отиваме към края. Може би сте разочаровани, че в главата за психоаналитичната терапия ви изложих само теория, а не ви казах нищо за условията, при които започва лечението, и за неговите успехи. Отказвам се обаче и от двете неща. От първото, защото не ви пред-

лагам практическо ръководство за упражняване на психоанализата, а от второто — поради редица съображения. Когато започнахме разговора на тази тема, подчертах, че при благоприятни обстоятелства ние постигаме успехи, които не отстъпват на най-красивите резултати на вътрешната терапия. Ще добавя, че тези успехи не могат да бъдат постигнати чрез никакъв друг метод. Ако говоря повече по този въпрос, могат да заподозрат, че искам да заглуша с реклама гласовете на критиката. Психоаналитиците са били многократно заплашвани от „колеги“ лекари, включително и на публични конгреси, че несполуки те на психоанализата и нанесените от нея вреди ще бъдат събрани и изложени пред потърпевщата публика, за да и се отворят очите за негодността на това лечение. Дори да оставим настрана злостния и доиоснически характер на подобна мярка, такава сбирка не може да даде вярна представа за терапевтичната ефективност на анализа. Както знаете, аналитичната терапия е млада; трябваше да мине много време, докато се определи техниката ѝ, и това можеше да се извърши само в процеса на работата, с натрупването на опит. Поради трудността на обучението в психоанализа начинаещият аналитик е принуден в по-голяма степен от другите специалисти да се самообразова, поради което резултатите от първите години на практиката му в никакъв случай не са показателни за възможностите на аналитичната терапия.

В ранния период на психоанализата много опити за лекуване се проваляха поради това, че бяха предприемани със случаи, за които методът изобщо не е подходящ и които днес изключваме от индикациите му. Но тези индикации можеха да бъдат установени само по пътя на опита. Ние не знаехме предварително, че изричните форми на параноя и деменция прекокс не са достъпни за метода, и имахме правото да го изпробваме върху всякакви заболявания. Но повечето несполуки от онези първи години не бяха по вина на лекаря или неподходящия избор на обекта, а се дължаха на неблагоприятни външни обстоятелства. Досега ние говорихме само за вътрешните съпротиви у пациента, които са необходими и преодолими. Външните препятствия пред анализа, създавани от средата и жизнените условия на болния, не представляват голям теоретичен инч

рвс, но за практиката са много важни. Психоопали-
лечение може да се сравни с хирургическа ин-

Ошни условия. Знаете какви мерки взема хирургът:
подходящо помещение, добро осветление, асистирание,
страняване на близките и т. н. Помислете сами колко
операциите биха били успешни, ако трябваше да се
рършват в присъствието на всички членове на семгй-
Гото, конго да се надвесват над операционната маса
да крещят при всеки разрез. За психоаналитичното
не! Не вмешателството на близките е направо опас-
но ст, и то такава, с която не знаем как да се справим.
! Не сме въоръжени срещу вътрешните съпротиви на яа-
пийента, които смятаме за необходими, но как да се ог-
р! Нямаме срещу тези външни съпротиви? Не можем
„ убедим близките да стоят настрана, а и не бива да
^ал-оворничим с тях, защото рискуваме да изгубим до-
верие то иа пациента, с право изискващ човекът, кому-се
е доверил, да държи неговата страна. Който знае -
а! <ви раздори могат да се срещнат в едно семейство,
аналитик няма да се изненада, че понякога най-хора
на болния не са заинтересовани от "здравяването
му, а предпочитат да си остане, какъвто При така
честите случаи иа невроза, свързана със 'jjeffNN
конфликти, здравият човек не се колебае дъл-ако
трябва да избира между собствения си интерес
'оздравяването на болния. Няма нищо чудно в това, и
един съпруг не гледа с добро око на лечение, в кое-
както основателно подозира, ще се разкрият всич-./fe
му прегрешения; и ние не се учудваме, по не мо-/eM и
да се упрекнем, ако усилията ни останат напраз-т и
бъдат прекратени преждевременно, защото към -
цротивата иа болната жена се е прибавила п тази на
друга й. Предприели сме нещо, което при дадените
^стоятелства по е осъществимо.

Вместо много случаи ще ви разкажа един-единствен,
„Я който скрупулите ми на лекар ме обрекоха на не-
идгодна роля. Преди много години приех за лечение
4ладо момиче, което от дълго време се страхуваше да
13,пиза на улицата и да остава само въкъщи. Лека-поле-
болната призна, че въображението й е погълнато от
елсностите, които случайно видяла да си разменят май-
, & и и един бога г приятел на семейството. Но момиче-

то имаше непредпазливостта (или хитростта) да издаде на майка си какво обсъждаме в аналитичните сеанси, като промени държането си спрямо нея, настояваше единствено тя да облекчава страха ѝ от самотата и препречваше вратата, когато майката искаше да излезе. Преди време майката сама бе страдала силно от нерви, но се бе излекувала в един балнеокурорт. Това ще рече, че там се бе запознала с въпросния мъж и бе създавала с него удовлетворяваща я във всяко отношение връзка. Смаяна от настойчивите искания на момичето, майката *изведнъж* прозря какво означаваше страхът на дъщеря ѝ. Тя се бе разболяла, за да превърне майка си в своя пленница, да ѝ отнеме свободата, не-обходима за връзката ѝ с любовника. Тогава майката рязко и решително прекрати вредното лечение. Момичето бе изпратено в болница и години наред демонстрирано като „нешастна жертва на психоанализата“. И също години наред ме следваше мълвата за този мой неуспех. Аз мълчах, защото смятах, че лекарската дискретност го изисква. Много по-късно узнах от един колега, посетил онази болница и видял там страдащото от агографобия момиче, че връзката на майка ѝ с богатия домашен приятел била известна на целия град и вероятно приемана от съпруга и бащата. Ето заради каква „тайна“ беше пожертвано лечението.

През годините преди войната, когато притокът на много хора от различни страни ме направи независим от благоволенieto на родния ми град, аз имах за правило да не приемам на лечение болен, който ие е *sui juris**, напълно независим във важните житейски отношения от други хора. Но не всеки психоаналитик може да си позволи това. От тези мои предупреждения относно близките може би ще си направите извода, че за целите на психоанализата болните трябва да бъдат отделени от семействата им, тоест терапията да се провежда само в болниците. Но тук не мога да се съглася с вас; много по-благоприятно е болният — стига да не е във фаза на тежко изтощение — да остане по време на лечението в условията, в които трябва да се справя със своите задачи. Но близките не бива да обезсилват с поведението си това предимство и да се противопро-

* Пълноправен гражданин (лат.). — Б. пр.

ставят на усилията на лекаря. Ала как ще повлияете върху тези недостъпни фактори! Освен това навярно се досещате колко много зависи успехът на лечението от социалната среда и културното равнище на семейството. Съгласете се, че всичко това очертава мрачни изгледи за ефективността на психоанализата като терапия дори ако сме в състояние да обясним по-голямата част от неуспехите си чрез смущаващите външни моменти!

Приятели на психоанализата ни посъветваха да отговорим на изброяването на неуспехите със статистика на успехите си. Но аз не се съгласих и с това. Отговорих, че статистиката е безсмислена, когато включените в нея бройки са прекалено разнородни, а третираните от нас невротични заболявания действително бяха неравностойни в най-различни отношения. Освен това изтеклото време бе твърде малко, за да преценим трайността на успехите, а за много случаи изобщо не можехме да дадем сведения. Става въпрос за хора, които държаха в тайна както болестта, така и лечението си, така че не биваше да говорим и за оздравяването им. Но най-силната ми задръжка беше съзнанието, че по отношение на терапията хората се държат крайно ирационално, така че няма изгледи да се постигне нещо със средствата на разума. Терапевтичната новост се възприема или с възторжено опиянение, както например първият туберкулиин, който *Кох* предложи срещу туберкулозата*, или с дълбоко недоверие, както действително благотатната имунизация на Джънър**", която до ден днешен има непримирими противници. Срещу психоанализата имаше очевидно предубеждение. Удاده ли ни се да се справим с тежък случай, чувахме: „Тона не с доказателство, за същото време той щеше сам да оздравее.“ Л когато една болна, прекарала вече четири цикъла на депресия и мания, дойде при мен на лечение в паузата след мелаихолен пристъп и три седмици; по-късно отново влезе в маниакална фаза, всички членове на семейството ѝ, а също и потърсеният за съвет високоавторитетен лекар бяха убедени, че новият пристъп може да бъде само последица от извършения

* През 1890 г. възлаганите на туберкулина надежди не се оправдават. — Б. нем. изд.

**^p Едуард Джънър (1749—1823). — английски лекар, създаде пръв 1796 г. ваксината против вариолата. — Б. пр.

с нея опит за психоанализа. Срещу предубежденията не може да се направи нищо; виждате го сега по предубежденията, които всяка група воюващи народи развива срещу другата. Най-разумното е да изчакаме, като ги оставим да се изтъркат с времето. Един ден същите хора започват да мислят за същите неща по съвсем друг начин; защо не са мислели така и по-рано, си остава дълбока тайна.

Предубеждението спрямо аналитичната терапия може би вече е започнало да намалява. За това като че ли говорят все по-широкото разпространение на аналитичното учение, растящият брой занимаващи се с анализ лекари в някои страни. Като млад лекар попаднах в същата буря от лекарско негодувание срещу терапията чрез хипнотично внушение, която днес „трезвомислещите“ противопоставят на психоанализата. Но като терапевтично средство хипнотизмът не изпълни своите обещания; ние, психоаналитиците, с право се смятаме за негови законни наследници и не забравяме колко много кураж и теоретично просветление сме получили от него. Вредите, приписвани на психоанализата, се свеждат до преходно изостряне на конфликтите, когато тя се извършва несръчно или се прекъсне по средата. Вие чухте какво предприемаме с болните и можете сами да прецените дали има опасност то да нанесе някаква трайна вреда. Възможни са различни злоупотреби с анализа; особено пренасянето би се оказало опасно средство в ръцете на някой безсъвестен лекар. Но от злоупотреби не е защитено нито едно средство на медицината; ако ножът не реже, той не ще послужи и за лечение.

Лз свършвам, дами и господа. Като ви признавам, че многото недостатъци на лекциите ми гнетят самия мен, това не е само обичайната за такива случаи фраза. Преди всичко съжалявам, че така често обещавах да се върна на друго място към някоя бегло засегната тема, а после ходът на изложението не позволяваше да изпълня обещанието си. Лз се заех да ви запозная с нещо още неготово, развиващо се и обобщеното ми изложение също се получи непълно. На някои места дадох материал за определени изводи, а след това не ги формулирах. Но целта ми не беше да ви направя специалисти по психоанализа, а само да ви изясня какво представлява тя и да събудя интереса ви към нея.

ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ЛЕКЦИИТЕ ЗА ВЪВЕДЕНИЕ В ПСИХОАНАЛИЗАТА 1932 Г.

Лекция XXXI РАЗЧЛЕНЕНИЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА ЛИЧНОСТ

Дами и господа! Знам, че от вашия собствен опит — все едно с хора или предмети — ви е познато значението на началото. Така бе и с психоанализата: за нейното развитие, за приема, който срещна, не беше без значение това, че тя започна работата си от симптома, от най-чуждото на Аза душевно съдържание. Симптомът произхожда от изтласканото, той е нещо като негов представител пред Аза, а изтласканото е за Аза чужда територия, вътрешна чужда територия, така както действителността за него е — позволете ми този необичаен израз — външна чужда територия. От симптома пътят на психоанализата я отведе към несъзнаваното, към живота на нагоните, към сексуалността и олюк вече тя започна да чува дълбокомислените възражения, че човек не бил само сексуално същество, че той обладал и по-благородни, по-висши подбуди. Бихме могли да добавим, че окрилен от съзнанието за тези по-висши подбуди, той често си позволява да мисли глупаво и да пренебрегва фактите.

Вие помнете как от самото начало твърдахме, че човек бива разболявай от конфликта между изискванията на нагоните и съпротивата, която се поражда у него срещу тези изисквания. Ние нито за миг не забравихме тази съпротивляваща се, отхвърляща, изтласкваща инстанция, за която смятахме, че притежава свои собствени сили, нагоните на Аза, и която съвпада с понятието за „аз“ на популярната психология. Но при трудния напредък на научната работа и за психоанализата не бе възможно да изучи всички области наведнъж и на един дъх да се изкаже по всички проблеми. Най-сетне стигнахме до момента, в който можехме да прехвърлим вниманието си от изтласканото към изтласкващото, и ние се изправихме пред този Аз, кой-

то изглеждаше така самопонятен, очаквайки със сигурност, че и тук ще открием неща, за които не можем ля сме подготвени. Не беше лесно да се намери първият подстъп към Аза. Тъкмо за него искам да ви разкажа днес!

Налага се обаче да предупредя, че това мое изложение иа психологията на Аза вероятно ще се приеме по-другояче, отколкото предхождащото го въведение в дълбините иа психиката. Не мога да кажа със сигурност защо смятам така. На първо място, предполагам, ще забележите, че по-рано ви говорех главно за факти, макар непознати и странни, докато сега ще чуете предимно възгледи, тоест теоретизиране. Но това не е вярно — разглеждайки по-точно нещата, трябва да кажа, че в нашата психология на Аза делът на мисловната преработка на фактически материал не е много по-голям, отколкото беше в психологията на неврозите. Трябваше да отхвърля и други основания за моето предположение. Сега смятам, че причината е в характера на нашата материя и в това, че не сме свикнали да боравим с нея. Тъй или иначе, няма да се учудя, ако този път вашата преценка бъде още по-сдържапа и по-предпазлива, отколкото досега.

Самата ситуация в началото на нашето изследване ще ни посочи пътя. Ние искаме да изучим Аза, нашето най-съкровено „аз“. Но възможно ли е такова нещо? Та това е самият субект, как така ще го превърнем в обект? Без съмнение -- възможно е. Азът може да вземе сам себе си за обект и да се отнася към себе си, както към другите обекти, да се наблюдава, да се критикува и да върши със себе си какво ли не още. В този случай една част от него се противопоставя на другите му части. Тоест Азът може да се раздвоява, поне временно, докато изпълнява някои свои функции. След това частите отново се обединяват. Казаното не е кой знае каква новост, а може би само едно необичайно акцентуване н-а всеизвестни неща. От друга страна, ние сме добре запознати със схващането, че патологията със своите увеличения и огрубявания може да насочи вниманието ни към някои нормални явления, които иначе биха ни убягнали. Там, където тя ни показва разрив илч пропаст, в нормалния случай може да е налице разчленение. Ако хвърлим на пода един кристал, той ще

се разчупи, но не произволно; той ще се разпадне на парчета, чието разчленение, макар и невидимо, е било определено предварително от структурата му. Подобни напукани и разкъсани структури са и душевните болести. И за нас не е чуждо нещо от онова страхопочитание, с което древните народи са се отнасяли към лудите. Тези хора са отвърнали лице от външната реалност, но тъкмо поради това те знаят повече за вътрешната, психичната реалност и могат да ни разкрият неща, които инак биха били за нас недостъпни. За една група от тези болни казваме, че страдат от налудни идеи за следене. Те се оплакват, -че са измъчвани от непрестанно, стигащо до най-интимните <им действия наблюдения от страна на неизвестни сили, все пак най-често — хора. И те чуват халюцинаторно как тези хора обявяват резултатите от наблюдението си: сега ще каже еди-какво си, сега се облича, за да излезе, и т. и. Това наблюдение все още не с равно ма преследване, но не е далеч от него, тъй като предполага, че спрямо тези хора се проявява недоверие, че наблюдаващите сили очакват да ги хванат в забранени действия, които заслужават наказание. Ами ако тези луди имат право, ако у всички нас съществува подобна наблюдаваща и заплашваща ни с наказание инстанция в Аза, само че при тях тя рязко се е обособила от него и бива погрешно локализирана във външната реалност?

Не знам дали и с вас ще е така, както с мен. Откато под силното впечатление на тази болестна картина ми хрумна идеята, че обособяването на наблюдаваща инстанция в Аза е закономерно свойство на неговата структура, тя вече не ме напуска и ме подтикваше да търся други характеристики и отношения на тази инстанция. Скоро направих следващата крачка. Съдържанието на налудността за наблюдение вече ни показва, че това наблюдение е само подготовка за съденето и наказанието, и така отгатваме, че една друга функция на тази инстанция ще да е онова, което наричаме съвест.

Надали има в нас нещо друго, което така редовно да отделяме от своя Аз и така лесно да му го противопоставяме, както съвестта. Аз чувствам желание да направя нещо, което ми обещава удоволствие, но се отказвам с мотивировката: съвестта не ми позволява. Или

пък очакването на извънредно голяма наслада ме е накарало да извърша нещо, срещу което гласът на съвестта е възразявал, а после съвестта ми ме наказва с болезнени упреци, кара ме да изпитвам разкаяние за извършеното. Бих могъл да кажа по-просто, че особената инстанция, която започвам да различавам в Аза, е съвестта, но по-предпазливо е да приемем тази инстанция за самостоятелна, съвестта — за една от нейните функции, а самонаблюдението като задължителна предпоставка за съдийската дейност на съвестта — за друга нейна функция. И тъй като, признавайки обособеното съществуване на едно явление, сме длъжни да му дадем име, отсега нататък аз ще наричам тази инстанция в Аза Свръхаз.

Сега очаквам да ме попитате подигравателно дали цялата наша психология на Аза не се свежда до буквалното схващане и огрубяването на популярни абстракции, до превръщането им от понятия в материални неща, с което не се печели кой знае колко. Отговорът ми е, че в психологията на Аза ще бъде трудно да избегнем общоизвестното, че тук ще става дума повече за нови възгледи и систематизации, отколкото за нови открития. Тъй че запазете засега критичното си отношение и изчакайте следващите обяснения. Данните на патологията създават за нашите усилия основа, каквато напразно ще търсите в популярната психология.

Продължавам. Едва-що сме възприели идеята за един такъв Свръхаз, който притежава известна самостоятелност, собствени цели и независима от Аза енергия, и на вниманието ни се натрапва една болестна картина, която ясно показва строгостта, дори жестокостта на тази инстанция и преображенията на нейното отношение към Аза. Имам предвид състоянието на меланхолия, по-точно меланхолния пристъп, за който и вие достатъчно сте слушали, макар да не сте психиатри. В това страдание, за пораждането и механизма на което знаем твърде малко, най-силно впечатление прави начинът, по който Овръхазът (кажете си наум: съвестта) се отнася към Аза. Докато през периодите на здраве меланхоликът може да бъде повече или по-малко строг към себе си, както всеки друг човек, при меланхолния пристъп Свръхизът става свръхстрог, хули, унижава, малтретира нещастия Аз, заплашва го с най-тежки ка-

казания, укорява го за действия, лежащи далеч в миналото, които тогава са били приети лесно, сякаш през целия период на затишие е трупал обвинения и само е чакал да укрепне, за да излезе на преден план и да произнесе въз основа на тях присъдата си. Свърхатът прилага най-строгата морална мярка спрямо безпомощния Лз, той поначало застъпва изискванията на нравствеността и ние от пръв поглед схващаме, че нравственото ни чувство за вина е израз на конфликта между Лза и Свърхаза. Забележително е да открием, че моралността, която уж ни е дадена от бога и е така дълбоко вкоренена в нас, всъщност е периодично явление. Защото след няколко месеца моралните призрци изчезват без остатък, критиката на Свърхаза замлъква. АЗЪР е реабилитиран и отново се радва на всички човешки права до следващия пристъп. Даже при някои форми на това заболяване през промеждутъчните периоди става нещо противоположно! Лзът е в състояние на блажено опиянение, той тържествува, сякаш Свърхазът е загубил напълно силите си или пък се е слял с него, и този освободен, маниакален Аз наистина задоволява всичките си страсти. Явления, пълни с нерешени загадки! Вие несъмнено ще очаквате нещо повече от обикновена илюстрация, когато ви кажа, че сме научили някои неща за формирането на Свърхаза, тоест за възникването на съвестта. Ако се ръководи от едно известно изказване на *Кант*, в което съвестта се свързва със звездното небе, религиозният човек ой ойл склонен да се прекланя и пред двете като пред шедьоври на творението. Звездите несъмнено са изумителни, но що се отнася до съвестта, то тук бог е свършил работата си неравномерно и небрежно, тъй като голям брой хора са получили от нея съвсем скромна дял или дори толкова малък, че за него не си струва да се говори. Не отричам късчето психологическа истина, съдържащо се в твърдението, че съвестта е от божествен произход, но то трябва да бъде разтълкувано. Ако и съвестта да с „нещо в нас“, тя не е изначално дадена. Тя е до голяма степен противоположност на сексуалния живот, конто наистина е налице от самото начало на живота, а не се прибавя впоследствие. Но малкото дете е, както знаем, аморално, то няма вътрешни задръжки q>e-шу своите устремени към удоволствието импулси. Ро-

лята, която по-късно поема Свръхазът, в началото се изпълнява от една външна сила — от родителския авторитет. Родителите ръководят детето, като му дават доказателства за своята любов или го заплашват с наказания, които са доказателство за загубване на любовта и от които то се бои. Този реален страх е предшественик на по-късния страх от съвестта; докато действа той, нямаме нужда от Свръхаз и от съвест. Едва впоследствие се създава вторичната ситуация, прекалено лесно приемана от нас за нормалната, в която външните задръжки стават вътрешни, на мястото на родителската инстанция идва Свръхазът, който сега наблюдава, ръководи и заплашва Лза по същия начин, както по-рано родителите — дете ю.

Но Свръхазът, който по този начин поема властта, функциите и дори методите на родителската инстанция, е не само юридически, а истински кръвен неин наследник. Той пряко произлиза от нея, скоро ще научим по какъв начин. Преди това обаче трябва да посочим едно несъответствие между двете инстанции. Свръхазът като че ли е наследил едностранчиво само суровостта и строгостта на родителите, тяхната функция да забраняват и наказват, докато изпълнените им с обич грижи не намират продължение. Ако родителите наистина са били строги, то за нас ще е естествено, ако у детето се развие строг Свръхаз, но опитът показва, че противно на очакванията ни Свръхазът може да придобие същата неумолима строгост и при меко и благо възпитание, което е избягвало заплахите и наказанията. Ще се върнем към това противоречие по-късно, когато разглеждаме нагонните превръщания при формирането на Свръхаза.

За трансформацията на родителското отношение в Свръхаза не мога да ви кажа толкова, колкото ми се иска, отчасти защото това явление е така заплетено, че описанието му не се побира в рамките на едно въведение като настоящото, и отчасти защото самите ние не смятаме, че напълно сме го разгадали. Така че задоволете се със следващото скициране на явлението. Основата му е една така наречена идентификация, тоест процес, при който собственият Аз се уподобява на един чужд Аз, вследствие на което първият Аз в определени отношения се държи като втория, подражава му,

приема го, така да се каже, в себе си. Сравнетеали ^{ca} идентификацията — не без основание — с оралното, к^{an} иибалско поглъщане на чуждата личност. Идентифик[^]цията е много важен вид връзка с другия човек, пероя^{'''}-но първична, и тя се различава от обектния избор-Разликата може да се изрази приблизително така: ког^{«*} то момчею се идентифицира с баща си, то иска да като него; когато го избира като обект, то желае да има, да го притежава; в първия случай Азът на чето се изменя по примера на бащата; във втория слУ^{''} чал това не е необходимо. Идентификацията н обеК[^]'' пият избор са до голяма степен независими един от дрУ^{''}> но човек може да се идентифицира и с личност, коя^{1?0} е избрал като обект, например като сексуален обеК^{''} да измени своя Лз по подобие на нея. Казват, че п^{^>}'' влияването на Лза от сексуалния обект се среща осО-бено често при жени и е характерен белег на женете^{6''} ността. За най-поучителната връзка между идентиф^{>*}~ кацията и обектния избор би трябвало да съм ви споменава в предишните лекции. Тя така лесно се набл^{!''} дава при деца и възрастни, при здрави и болни! Кога?^o човек е изгубил някакъв обект или е трябвало да ^{ce} откаже от него, той често се самообсзщетява за таЗ^{''} загуба, като се идентифицира с обекта, като отново Г^o съживява в своя Аз, тъй че в случая обектния избоР като че ли се слива с идентификацията.

Аз самият съвсем не съм доволен от тези обяснен^{^4} на идентификацията, но достатъчно ще е, ако се съгл#~ сите с мен, че възникването на Свръхаза може да ^{ce} разглежда като успешен случай на идентификация ^c родителската инстанция. Определящ за това станови^{*-'} е фактът, че създаването на такава висша инстанция ^b Лза е най-тясно свързано със съдбата на сдиповия ко[^] плекс, тъй че Спръхазът се явява наследник на таЗ^{''} толкова важна за детството емоционална връзка. Раз-бираме, че с изоставянето на едиповия комплекс детйГ^o трябва да се откаже от обектни катексиси, които е свър^{''} зало с родителите, н за компенсация на тази загуо^a съществуващите вероятно от дълго време идентифик^{3''} цип с родителите в неговия Аз укрепват така силно. П[^] добни идентификации като отражения на изоставе!^{*11} обектни катексиси по-късно доста чето ще се повтар[^] в живота на детето, но резултатът от този първи случа^{''}

на подобна трансформация, както подобава па емоционалната му стойност, придобива особено положение в! Аза. Внимателното изследване показва също, че формирането и укрепването на Свръхаза се потискат, ако едиповият комплекс не е преодолян напълно. В хода на развитието Свръхазът търпи въздействия и от онези лица, които заемат мястото на родителите — възпитатели, учители, образци на подражание. Обикновено той все повече се отдалечава от индивидуалността на родителите, става, така да се каже, по-безличен. Не бива да забравяме също, че през различните периоди от живота си детето различно преценява своите родители. По времето, когато едиповият комплекс отстъпва място на Свръхаза, те са за него нещо изключително, а по-късно изгубват много от достойнствата си. Идентификации се извършват и с тези по-късни родители, те дори имат закономерен и съществен принос за развитието на характера, но те повлияват само Аза и не засягат Свръхаза, който се определя от най-ранните родителски образи.

Надявам се вече да сте добили впечатление, че с въвеждането на понятието Свръхаз действително се описва структурно отношение, а не се извършва просто персонификация на една абстракция, каквато е например съвестта. Трябва да споменем и още една важна функция на Свръхаза. Той е носител на идеалния Аз, о който Азът се съизмерва, към който се стреми, на чието изискване за постоянно усъвършенстване се ещрае да отговори. Без съмнение този идеален Аз е отражение на старата представа за родителите, израз на възхищението от съвършенството, което детето им е приписвало по онова време.

Знам, че сте слушали много за чувството за малоценност, което било присъщо именно на невротика. То се мярка особено често в художествената литература. След като е употребил думата „комплекс за малоценност“, писателят смята, че е отговорил на всички изисквания на психоанализата и е издигнал съчинението си на високо психологическо равнище. В действителност тази изкуствено създадена дума почти не се използва в психоанализата. За пас тя не е нещо просто или дори елементарно. Да се свежда тя до възприемането на някакви свои телесни несъвършенства, както нрави това

школата на така наречената индивидуална психология, ни се струва късогледо заблуждение. Чувството за малоценност има дълбоко еротични корени. Дегето се чувства малоценно, когато забележи, че не е обичано — така както и възрастният. Единственият орган, който наистина се възприема като малоценен, е закърнелият penis — клиторът на момичето. Но най-големият дял от чувството за малоценност произлиза от отношението на Аза към неговия Свръхаз, представлява, както и чувството за вина, израз на конфликта между тлх. Изобщо чувството за малоценност и чувството за вина трудно се разграничават. Може би ще е добре първото да се разглежда като еротично допълнение към моралното чувство за малоценност. На това разграничаване на понятията в психоанализата досега сме обръщали малко внимание.

Тъкмо защото комплексът за малоценност е станал толкова популярен, тук аз ще си позволя да ви позабавлявам с едно малко отклонение. Една историческа личност от наше време, която е още жива, но в момента е изместена па заден план, има поради увреждане по време на раждането леко недоразвит крайник. Един много известен писател от наши дни, който от всичко най-много обича да пише биографии на изтъкнати личности, се е занимавал и с живота на този човек*. Сигурно е трудно да се потисне стремежът към психологична дълбочина при писането на биография. Затова нашият автор се е решил да опита да положи в основата на целия характер на героя чувството за малоценност, което би трябвало да се поражда от физическия му недъг. При това тон е пропуснал дребен, по немаловажен факт Естеспзепо е майките, които съдбата с дарила с болно или но някакъв друг начин онеправдано дете, да се стремят да компенсират тази негова оне правданост с необикновено силна любов. В този случай обаче гордата майка се държала по съвсем друг начин, тя отказвала на детето любовта сп заради недостатъка му. Когато детето станало силен и властен мъж, том с всичките си действия недвусмислено показвал, ¹е и? е простил на майка си. Ако си припомните какво е значението на майчината любов за детския душевен живот,

* Емил ЛудвиГ „Вилчелм П“, 1926. — Б ием изд.

вие ще коригирате мислено теорията на малоценността на този биограф.

Да се върнем при Свръхаза. Приписахме му функциите на себенаблюдението, на съвестта и на идеала. От изложението ни относно неговото възникване се вижда, че той има за предпоставка един изключително важен биологичен и един съдбоносен психологичен факт, а именно: продължителната зависимост на човешкото дете от родителите и едиповия комплекс, като двете неща от своя страна са тясно свързани. Свръхазът е за нас представител на всички морални ограничения, застъпник на стремежа към усъвършенстване, накратко казано — онази част от така нареченото „по-висше“ в човешкия живот, до която сме успели да се доближим чрез психологията. Тъй като самият той е резултат от влиянието на родители, възпитатели и подобни лица, ние ще научим още повече за значението му, ако се обърнем към тези негови източници. По правило родителите и подобните им авторитети следват при възпитанието на детето предписанията на своя собствен Свръхаз. Каквито и да са отношенията между Аза и Свръхаза у самите тях, при възпитанието на детето те са строги и взискателни. Те са забравили трудностите на собственото си детство, доволни са, че сега могат да се идентифицират напълно със своите родители, които навремето са им налагали тежки ограничения. Така Свръхазът на детето всъщност се изгражда не по образец на родителите, а по образец на родителския Свръхаз; той се изпълва със същото съдържание, става носител на традицията, на всички трайни ценности, които по този начин се пренасят от поколение на поколение.

Вие лесно ще се досетите колко много съобразяването със Свръхаза ни помага да разберем социалното поведение на човека, например проблемите на педагогическото занемаряване, а може би и какви практически указания за възпитанието произтичат от него. Навярно грешката на така наречените материалистически схващания за историята е, че подценяват този фактор. Те го отхвърлят със забележката, че човешките „идеологии“ не са нищо друго освен резултат и надстройка на дадените икономически отношения. Това е истина, но по всяка вероятност не цялата истина. Човечеството никога не живее само в съвременността, в идеологиите

на Свръхаза е живо миналото, жива е традицията на расата и народа, която бавно отстъпва пред влиянието на съвременността, пред новите изменения, и -доказъ действия чрез Свръхаза, играе мощна, независима от икономическите отношения роля в човешкия живот.

През 1921 година се опитвах да използвам разграничението между Аз и Свръхаз при изучаването на психологията на масите. Стигнах до следната формула: психологичната маса е съвкупност от индивиди, които са въвели в своя Свръхаз една и съща личност и въ! осцоЕта на тази общност са се идентифицирали един друг в своя Аз. Разбира се, тази формула важи само за масите, които имат водач. Ако разполагахме с повече приложения от такъв характер, то допускането за съществуването на Свръхаза щеше да изгуби за нас и последния остатък от своята странност и ние бихме се освободили напълно от онова смущение, обземащо ни все още, когато, свикнали с атмосферата на дълбяния психичен свят, започнем да се движим в повърхностните, по-високи слоеве на душевния апарат. Разбира се, ние не смятаме, че с обособяването на Свръхаза сме завършили психологията на Лза. Това е по-скоро началото, но в този случай не само началото е трудно.

А сега пи очаква друга задача, така да се каже, ч противоположния край на Аза. Тя възниква от едно наблюдение при аналитичната работа, наблюдение, което всъщност е много старо. Както понякога се случав, трябваше да мине много време, преди да се решим да му отдадем дължимото.

Знаете, че цялата психоаналитична теория всъщност е изградена върху наблюдението на съпротивата, която ни оказва пациентът при опита да го накараме да осъзнае своето несъзнаиапо. Обективния г признак на съпротивата с, че неговите хрумвания секват или се отдалечават силно от обсъжданата тема. Той може и субективно да установи съпротивата си по това, че има неприятни усещания, когато се доближава до темата. Но последният признак не е задължителен. Тогава казваме на пациента: от вашето поведение заключаваме, че се намирате в стадия на съпротивата, а той ни отговаря, че не знае нищо за това, забелязвал само липсата на хрумвания. Оказва се, че сме имали пра-

во, но това значи, че неговата съпротива е била несъзнавана, така както и онова изтласкано съдържание, което сме се стремили да извадим наяве.

Отдавна би трябвало да поставим въпроса: От коя част на неговия душевен живот изхожда тази несъзнавапа съпротива? Новакът в психоанализата бързо ще намери отговор: Това е съпротивата на несъзнаваното. Двусмислен, негоден отговор! Лко с него се има предвид, че съпротивата изхожда от изтласканото, то трябва да кажем: категорично не! На изтласканото трябва по-скоро да припишем голяма подемна сила, един порив за достигане до съзнанието. Съпротивата може да бъде само проява на Лза, който навремето е осъществил изтласкването и сега иска да го запази. Така сме схващали това и по-рано. А откакто приехме, че в Аза съществува особената инстанция Свръхаз, можем да кажем, че изтласкването е дело на този Свръхаз, като или юй го извършва сам, или Лзът го извършва по негова повеля. Когато съпротивата при анализа не се съзнава; от пациента, това ще рече, че или Свръхазът и Лзът могат да работят несъзнаващо в особено важни ситуации, или, което би било още по-важно, части от самите тях, от Лза и Свръхаза, са несъзнаващи. И в двата случая се сблъскваме с нерадостното обстоятелство, че Лзът и Свръхазът не съвпадат със съзнаваното, както и изтласканото не съвпада с несъзнаващото.

Дами и господа! Чувствам нужда да направя малка почивка, на която сигурно и пие ще се зарадвате, и преди да продължа, да се извиня пред вас. Искам да ви дам допълнения към един увод в психоанализата, който започнах преди петнадесет години, а съм принуден да се държа така, като че ли и вие през изтеклото оттогава време не сте се занимавали с нищо друго освен е психоанализа. Знаем, че това е неуместна претенция, но съм безпомощен, не мога друго. Причината вероятно е в тона, че поначало е трудно да се направи психоанализата разбираема за човек, който сам не е психоаналитик. Можете да ми вярвате, пие не обичаме да си даваме вид, че сме съзаклятници, занимаващи се с някаква *laipnTBC'ia* наука. И все пак бяхме принудени да осъзнаем и да чаявим като наше убеждение, че *£1* психоанализата никой няма думата, ако не е придобил[^] определен опит, какъвто може да получи единствено ка!¹. то се подложи сам на анализ. Когато преди петнадесет

години ви четох моите лекции, аз се помъчих да ви спестя някои спекулативни моменти от нашата теория, по тъкмо от тях тръгват новите придобивки, за които днес искам да говоря.

Връщам се към темата. Питайки се дали Азът и Свръхазът сами са несъзнавани, или имат само несъзнавани въздействия, ние със сериозно основание приехме първата възможност. Да, големи дялове от Аза и Свръх-аза могат да бъдат несъзнавани, по правило са несъзнавани. Това ще рече, че личността не знае нищо за тяхното съдържание и са нужни много усилия, за да я накараме да го осъзнае. Вярно е, че Аз и съзнавало, изгласкано и несъзнавано не се покриват. За това ние чувстваме нужда да коригираме из основи отношението си към проблема „съзнавано и несъзнавано“. Като начало сме склонни силно да снижим значението на критерия „съзнателност“, тъй като той се оказва много ненадежден. Но това би било неправилно. С него положението е като с нашия живот — той не струва много, но е единственото, което имаме. Без светлината на съзнанието бихме се изгубили в мрака на дълбинната психология; и все пак трябва да направим опит да се преориентираме.

Излишно е да обсъждаме какво ще наричаме съзнавано, тук няма никакво място за колебание. Най-старото и най-добро значение па думата „несъзнавано“ е описателното; несъзнавап ние наричаме онзи психичен процес, чието съществуване трябва да допуснем например защото го предполагаме вследствие на неговите ефекти, по не знаем нищо за него. Ние имаме към него същото отношение, каквото и към психичните процеси на друг човек, само че в случая това е процес у самите нас. Ако искаме да бъдем още по-прецизни, ще модифицираме определението така, че ще наричаме един процес несъзнаван, когато трябва да допуснем, че той в момента е активиран, макар в момента да не знаем нищо за него. Това прецизиране ни кара да си спомним, че повечето съзнавани явления се съчнаваг само за кратко; много скоро те се превръщат в латентни, но с лекота могат да бъдат отново осъзнати. Бихме могли да кажем, че са станали несъзнавани, ако изобщо е сигурно, че в латентно състояние те все още представляват нещо психично.

Дотук не бихме научили нищо ново и не бихме се сдобили с правото да въвеждаме в психологията понятието „несъзнавано“. Тук обаче се прибавя новият *опят*, който получихме още когато разглеждахме феномена на грешките. За обяснение на някоя „грешка на езика“ например ние сме принудени да приемем, че у дадения човек се е формирало намерението да каже нещо определено. Ние със сигурност го отгатваме по направената грешка, но то не е успяло да си пробие път, тоест било е несъзнавано. Ако след това посочим на човека неговото намерение, той може да го признае за свое и това ще покаже, че то само временно е било несъзнавано, но може и да го отрече, което значи, че то е трайно несъзнавано. От това наблюдение черпим правото да наречем и латентното съдържание „несъзнавано“.

Тези динамични отношения ни позволяват да разграничим два вида несъзнавано: едно, което често и лесно се превръща в съзнавано, и друго, при което това превръщане е трудно, възможно е само с много усилия, което може би никога до момента не е било осъзнавано. За да избегнем двусмислието, за да е ясно дали употребяваме думата в описателен или в динамичен смисъл, ще използваме едно лесно и позволено средство. Онова несъзнавано, което само латентно е такова и лесно се осъзнава, ще наречем „предсъзнавано“, а термина „несъзнавано“ ще запазим за втория вид. Така че сега разполагаме с три термина — съзнавано, предсъзнавано, несъзнавано, — които ще ни бъдат достатъчни за описанието на душевните явления. Още веднъж: в чисто описателен аспект и предсъзнаваното е несъзнавано, но ние не го наричаме така, освен когато не държим на прецизността или когато трябва да защитаваме тезата, че в душевния живот поначало съществуват несъзнавани процеси.

Надявам се, ще се съгласите, че това не е чак такава беда и представлява удобство. Да, но за съжаление в психоаналитичната *работа* се наложи да употребяваме думата „несъзнавано“ и в още един, трети смисъл, а това вече може да е създадо объркване. Под новото и силно впечатление, че една голяма и важна област от душевния живот обикновено е недостъпна за Аза, тъй че процесите в нея трябва да се признаят за несъзнавани в истинския, динамичен смисъл, ние схва-

щаме термина „несъзнавапо и в един тоничен или систематичен аспект, юворсхаме за системи на предсъзнаваното и несъзнаваното, за конфликт на Лза със системата „несъзнавано" и все поведе придавахме на тази дума по-скоро значението на една провинция в душата, отколкото на качество на душевните явления. Неприятното всъщност откритие, че и дяловете на Аза и Сврърх-аза могат да бъдат несъзнавани в динамичен смисъл, тук го чувстваме като облекчение, защото то ни позволява да се освободим от едно усложнение. Виждаме, че нямаме право да наричаме лежащата извън Аза душевна област „система на несъзнаваното", тъй като несъзнателността не е само нейно качество. Добре, тогава повече няма да използваме несъзнавано в систематичен смисъл, а на онова, което досега сме наричали така, ще дадем по-добро наименование, изключваше недоразумения[^]. Като се опираме на терминологията на Ницше и като следваме една идея на Г. Гродек, ще го наричаме опук нататък „То". Меч юимението от среден род изглежда особено подходящо да изрази основната черта на тази душевна провинция — нейната отчужденост от Аза. И така Аз, Сврърхаз и То са трите страни, обласш, провинции, които съставляват душевния апарат на човека и с чиито отношения една към друга ще се занимаем по-нататък.

Преди това една кратка забележка. Предполагам, че сте недоволни, загдето трите качества на съзнанието и трите провинции на душевния апарат не се съчетаха в три послушни двойки, и виждате в това замъгляване на нашите рез>Лати. Но аз мисля, че не бива да съжаляваме, и трябва да си *кажем*, че не сме имали право да очакваме такава иделна подредба. Позволете ми да направя едно сравнение; вярно, сравненията не доказват нищо, но могат да ни вдърхнат по-голяма увечреност. Представете си една страна с разнообразен релеф — хълмисти области, равнини и езера, със смесено население — в нея живеят немци, унгарци и словаци, които имат различен поминък. Разпределението им би могло да бъде такова, че в хълмистата област да живеят немците, които са скотовърди, в равнинната — унгарците, които отглеждат пшеница и лозя, а край езерата — словациите, които се занимават с риболов и плетат изделия от трърстика. Ако това разпределение бе

гладко и чисто, един Уилсън* би му се радвал много; би било извънредно удобно и за уроците по география. По всяка вероятност обаче, пътувайки из страната, вие не ще откриете такъв ред, а по-скоро смешенне. Немци, унгарци и словаци живеят навсякъде, в хълмистата област има и нивя, в равнината се отглежда и добитък. Някои неща, разбира се, са така, както сте ги очаквали, защото в планините не може да се развива риболов, а във водата не растат лозя. Вашата предварителна представа за тази страна може дори да е вярна в най-Общи линии; в отделни неща обаче ще трябва да се примирите с несъответствието.

Сигурно не очаквате, че ще ви кажа за То нещо кой знае колко ново освен новото име. Това е тъмната, недостъпна част от пашата личност; малкото, което знаем за нея, сме го узнали от изучаването на съновнага дейност и на невротичното симптомообразуване и по-голямата част от него има отрицателен характер, може да се характеризира само като противоположност на Аза. Към То ние се доближаваме чрез сравнения, наричаме го хаос, котел, пълен с кипяща възбуда. Представяме си, че по периферията си то е открито към телесното, включва в себе си нагонните потребности, които в него намират своя психичен израз, но не можем да кажем в какъв субстрат. Нагоните изпълват То с енергия, ала то не е организирано, няма цялостна воля, а само стремеж да удовлетвори нагонните потребности съобразно принципа на удоволствието. За процесите в То не са валидни законите на логичното мислене, преди всичко не важи законът за противоречието. Там съжителстват един до друг противоположни пориви, без да се отричат или да си отнемат взаимно енергия, най-много принудата към икономичност да ги накара да се обединят в компромисно образуване. В То няма нищо, което да прилича на отрицание, освен това установяваме с удивление, че то прави изключение от философската теза, според която времето и пространството са необходими форми на душевните ни актове. В То няма нищо, което да съответства на представата ни за време, то не признава хода на времето, а — което е

* Има се предвид президентът на САЩ Ундрю Уилсън (1913-1921). — Б. нем. изд.

най-странно и очаква своето философско обяснение — душевните явления в То не се менят във времето. Желанията, които никога не са прехвърляли границите на То, а също и впечатленията, потопени в него посредством изгласване, са фактически безсмъртни, тяхното поведение и след десетилетия е такова, като че ли току-що са възникнали. Те могат да бъдат разпознати като минало, да бъдат обезценени и лишени от енергетичния си пълнеж едва тогава, когато се осъзнаят в резултат от аналитичната *работа* и върху това именно се основава в немалка степен терапевтичният ефект на аналитичното лечение.

Постоянно имам чувството, че твърде малко сме използвали за нашата теория този несъмнен факт — неизменността на изгласаното съдържание във времето. Тук, струва ми се, се открива път към дълбоки прозрения. За съжаление и аз не съм отишъл далеч по този път.

От само себе си се разбира, че То не познава оценки, добро и зло, не знае що е морал. Икономическият или ако искате, количественият момент, който е тясно свързан с принципа на удоволствието, властва над всички процеси. Нагонни катексиси, които се стремят към отичане — с това според нас се изчерпва съдържанието на То. Изглежда дори, че енергията на тези нагони се намира в състояние, ррлзично от това и другите дялове на душата — тя е много по-подвижна и теклива, защото иначе не биха се наблюдавали тези измествания и стъствания, които са характерни за То и са така напълно независими от качеството на катексиса — в Аза бихме го нарекли представа. Какво не бих дал да разбере повече за тези неща! Впрочем вие виждате, че сме в състояние да посочим и други свойства на То, не само това, че е несъзнавано, и разбирате, че части от Аза и Свръхаза могат да бъдат несъзнавани, без да имат този примитивен и ирационален характер.

До характеристиката на същинския Аз, доколкото той е обособим от То и Свръхаз, можем да стигнем най-лесно, ако разгледаме отношението му към най-външната, повърхностна част на душевния апарат, която обозначаваме като система „възприятие—съзнание“. Тази система е обърната към външния свят, чрез нея се осъществява възприемането му, в нея чрез нейното

функциониране възниква феноменът на съзнанието. Тя е активният орган на целия апарат, като впрочем възприема не само външни дразнения, а и тези от вътрешния душевен живот. Излишно е да обосновавам твърдението си, че Аз е онази част от То, която е модифицирана от близостта и влиянието на външния свят, пригодена е за възприемане на дразнителни и за защита от тях подобно на обвивката, с. която се обгръща всяко късче жива ^материя. Отношението към външния свят е станало определящо за Лза, той е поел задачата да го представя пред То, за негово добро, тъй като, ако не се съобразяваше с тази могъща външна сила, То едва ли би избягнало гибелта в своя сляп стремеж към задоволяване на пагоните. Изпълнявайки тази функция, Азът трябва да наблюдава външния свят, да съхрани в иаметовите следи на своите възприятия верен негов образ, да отстранява чрез проверка в реалността онова, което вътрешни източници на възбуда добавят към този образ. По поръчка на То Азът владее подстъпите към движението, но той е вмъкнал между потребността и действието работата на мисълта, при която преработва натрупания опит. По този начин Азът е детронирал принципа на удоволствието, владеещ неограни-*чапан* от нищо процесите в То, и го с заместил с принципа на реалността, който обещава повече сигурност и по-голям успех.

Също и отношението на Аза към времето, което така трудно се поддава на описание, се осъществява посредством системата на възприятието; почти няма съмнение, че от работата на тази система произлиза представата за времето. Но онова, което особено силно отличава Аза от То, е стремежът към синтезиране на неговото съдържание, към обобщаване и обединяване на душевните процеси, който стремеж е напълно чужд на То. Когато по-нататък се занимаем с нагоните в душевния живот, ще успеем, надявам се, да открием източника на тази същностна черта на Аза. Тя единствено осигурява високата степен на организация, от която Азът се нуждае за най-добрите си постижения. От възприемането на пагоните той стига до тяхното овладяване, но това е възможно само чрез включване на вагонното представителство в една по-голяма общност, в някаква взаимовръзка. Ако се пригодим към популяр-

ните начини на изразяване, можем да кажем, че Азът представлява в душевния живот разумът и трезвостта, а То — необузданите страсти.

Дотук се удивлявахме от възможностите и предимствата на Лза; време е да помислим и за обратната страна. Лзът е все пак част от То, една част, изменена за определени цели от близостта на заплашителния външен свят. В динамично отношение топ е слаб, своя, та енергия той заема от То и ние донякъде сме прозрели методите, бихме могли да кажем — триковете, чрез които той изтръгва от То допълнителна енергия. Такъв метод е например идентификацията със запазени или отхвърлени обекти. Обектните катексиси произхождат от изискванията на нагоните в То. Азът има преди всъщност задачата да ги регистрира. Но като се идентифицира с обекта, той се представя пред То вместо него, отклонява неговото либидо върху себе си.

Говорихме вече за това, че в течение на живота Азът приема в себе си много такива отражения на някогашни обектни катексиси. По принцип той трябва да осъществява желанията на То и изпълнява задачата си, като открива обстоятелства, при които тези желания най-лесно могат да се постигнат. Отношението между Аз и То може да се сравни с това между ездача и коня. Конят дава енергията за придвижването, ездачът има привилегията да определя целта, да направлява движенията на силното животно. Но при Аз и То твърде често се наблюдава нежелателният случай, когато ездачът е принуден да заведе животно там, където то самото иска.

Азът се е отделил от една част на То чрез съпрочтивата на изтласкването. По изтласкването то не продължава в рамките на То. Там изтласканото съдържание се слива с останалото съдържание на То.

Една пословица предупреждава да не служим едно, временно на двама господари. Бедният Аз има още по-тежка задача, той служи на трима строги господари, стреми се да приведе в съгласие техните претенции и изисквания. Тези изисквания винаги се разминават, често изглеждат несъвместими; не е чудно, че Азът много пъти не се справя със задачата си. Тримата тирани са външният свят, Свръхазът и То. Когато наблюдаваме усилията на Аза да задоволи едновременно и три*

мага или — по-точно — да се подчинява едновременно и на тримата, не съжаляваме, че сме персопифицирали този Аз, че сме го представили като особено същество. Той се чувства притиснат от три страни, заплашен от три страни и когато е особено притеснен, реагира със страх. Произлизайки от опита на възприятийката система, той е определен да представлява изискванията на външния свят, но заедно с това иска да бъде и верен слуга на То, да остане в съгласие с него, да му се препоръча като обект, да привлече неговото либидо върху себе си. В своите опити за посредничество между То и реалността той често е принуден да облича несъзнаваните повели на То със своите предсъзнавани рационализации, да тушира конфликтите между То и реалността, с дипломатична неискреност да имитира съобразяване с реалността дори когато То е останало упорито и непреклонно. От друга страна, той на всяка крачка е наблюдаван от строгия Свръхаз, който му поставя определени норми на поведение, без да се съобразява с трудностите, идващи от външната среда и от Т», я при неспазване на тези норми го наказва с чувствата за малоценност и вина. Така, пришноран от То, ограничен от Свръхаза, отблъскван от реалността, Азът се бори да приведе в хармонии силите и въздействията в него и върху него. И пие разбираме защо така често не можем да потиснем възклицанието: „Труден с животът!“ Когато Азът е принуден да види своята слабост, обзема го страл — реален страх от външния свят, страх от сънестта пред лицето на Сиръхаза, невротичен страх от силните страсти на То.

Виждате, че Свръхазът е потопен в То; като наследник на едиповия комплекс той е интимно свързан с него; той е по-отдалечен от възприятийната система, отколкото Азът. „То“ се свързва с външния свят само през Аза. Разбира се, днес е трудно да се каже колко е вярна тази представа — в един пункт тя несъмнено не е. Пространството, заемано от несъзнаваното То, би трябвало да е далеч по-голямо, отколкото това на Аза или на предсъзнаваното. Моля, поправете това във вашите представи.

И в края на това несъмнено трудно и може би не съвсем понятно изложение — едно предупреждение! Вие положително не си представяте при това разделение на

личността на Аз, Свръхаз и То някакви строго определени граници, каквито се прокарват изкуствено в политическата география. Не можем да предадем своеобразието на психиката с линейни контури, – както в рисунките или примитивната живопис, а по-скоро о преливащи се цветни полета като при модерните живописци. След като сме направили разграничението, трябва да оставим разграничените сфери отново да се прелеят една в друга. Не съдете прекалено строго този първи опит за онагледяване на така трудно уловимата психика. Много вероятно е тези сфери да са различно оформени у отделните хора, възможно е при функционирането си те да се изменят и временно да закърняват. Тси ва изглежда особено вероятно, за филогенетично последното и най-проблематично разграничение между Аза и Свръхаза. Няма съмнение, че то се предизвиква и от психични заболявания. Можем лесно да си представим също, че някои мистични техники успяват да разрушат нормалните отношения между отделните душевни сфери, така че например възприятието да обхване явления от дълбинните дялове на Аза и от То, които иначе са били недостъпни. Дали този е пътят към най-висшата мъдрост, от която очакваме пълното избавление — в това можем смело да се съмняваме.

Все пак ще признаем, че терапевтичните усилия на психоанализата имат сходна приложна точка. Тяхната цел е да укрепят Аза, да го направят по-независим от Свръхаза, да разширят полето на неговите възприятия и да изградят организацията му така, че той да може да завоюва нови дялове от То. Там, където е било То, трябва да стане Аз.

Това е цивилизаторска дейност, както например пресушаването на Цуйдерското езеро.

Лекция XXXII СТРАХЪТ И ЖИВОТЪТ НА НАГОНИТЕ

Дами и господа! Сигурно няма да се изненадате, че имам да добавя някои нови неща към нашето разбиране за страха и основните нагони в душевния живот, както и че никое от тях не претендира да бъде окончателно решение на висящите проблеми. Нарочно говоря тук

за разбираня. Става въпрос за най-сложните наши задачи, като трудността се състои не в недостатъци на наблюденията, напротив — тъкмо най-честите и най-добре познати феномени ни изправят пред тези загадки; трудността не е и в отвлечеността на разсъжденията, които те подбуждат — в тази област няма много място за абстрактни умопостроения. Касае се действително за разбираня, тоест за въвеждане на верни абстрактни представи, чието прилагане към суровия материал на наблюденията ще внесе в него ред и яснота.

На страха вече посветих една лекция от предишната поредица, лекция двадесет и пета. Ще трябва да повтора накратко съдържанието ѝ. Казахме, че страхът е афективно състояние, сиреч съчетание на определени усещания от диапазона „удоволствие—неудоволствие" и съответните им инервации с тяхното възприемане, но че по всяка вероятност представлява отражение на някакво значително събитие и е унаследена реакция, тоест може да се сравни с индивидуално придобития хистеричен пристъп. Приехме, че събитието, оставило такава афективна следа, е раждането, тъй като при него присъщите на страха промени в сърдечната дейност и дишането са целесъобразни. Тъй че първият страх е бил от токсично естество. По-нататък тръгнахме от разграничението между реален и невротичен страх, първият — разбираема реакция на опасност, тоест на очаквана вреда отвън, вторият — загадъчен, на пръв поглед безсмислен. Анализирайки реалния страх, го определихме като състояние на повишено сензорно внимание и двигателна напрегнатост, което нарекохме страхова готовност. От нея се развива страховата реакция. Тя може да завърши по два начина. Развитието на страха, тоест повторението на старото травматично преживяване, или се ограничава само до сигнал и тогава остатъкът от реакцията е приспособяване към новата опасност под формата на бягство или защита, или старото преживяване остава преобладаващо, цялата реакция се изчерпва с рашитисго на страх и тогава афективното състояние е парализиращо и нецелесъобразно в актуалната ситуация.

След това се обърнахме към невротичния страх и казахме, че го наблюдаваме в три варианта. Първо, като свободно плаваща, обща тревога, готова да се свър-

же временно с всяко новопоявило се обстоятелство — така нареченото тревожно очакване, характерно например за типичната страховна невроза. Второ, под формата на така наречените фобии, тясно свързани с определени представи, където все още има видима връзка с външна опасност, но страхът от нея е несъразмерно преувеличен. И на трето място — страхът при хистерията и други форми на тежка невроза, който съпровожава симптоми или се явява самостоятелно като пристъп и/или продължително състояние, но при всички случаи беч видима обусловеност от външна опасност. Тук си зададохме два въпроса: от какво е породен невротичният страх и каква е връзката му с реалния страх от външни опасности?

Изследванията ни съвсем не бяха безрезультатни, добрахме се до някои важни изводи. Клиничните наблюдения ни показаха закономерна връзка между тревожното очакване и изразходването на либидото в сексуалния живот. Най-честата причина за с граховата невроза е фрустрираната възбуда. Възникналата либидна възбуда не се задоволява, либидото не се изразходва; в такъв случай на мястото на отклоненото от целта либидо се получава тревога. Дори се осмелих да твърдя, че незадоволеното либидо непосредствено се превръща в страх. Това виждане намери потвърждение в някои много чести фобии у малките деца. Много от техните фобии са направо загадъчни, но за други, като страха от самота или непознати хора, има сигурно обяснение. Самотата и непознатото лице събуждат копнеж по добре познатата майка; детето не може да овладее тази либидна възбуда, не може да я изтърпи в свободното състояние и затова я превръща в страх. Следователно този детски страх трябва да се отнесе не към реалния, а към невротичния. Детските фобии и тревожното очакване при страховата невроза са два примера за начина, по който възниква невротичният страх — чрез пряка трансформация на либидото. Веднага ще се запознаем и с един втори механизъм; ще видите, че той не се отличава много от първия.

Ние смятаме, че страхът при хистерията и другите неврози се дължи на изтласкването. Струва ми се, че сега можем да го опишем по-цялостно от преди, като отделим съдбата на изтласкваната представа от съд-

бата на свързаното с нея либидо. Представата е, която претърпява изтласкване, която може да бъде изона-чепа до неузнаваемост; афективният ѝ компонент обаче ^акономерно се превръща в страх независимо от какъв вид е, дали агресия или любов. Няма съществено значение по каква причина дадено количество либидо е останало неизползвано — поради инфантилна слабост на Аза, както при детските фобии, в резултат от соматични процеси в сексуалния живот, както при страховата невроза, или вследствие на изтласкване, както при хистерията. Двата механизма на възникване на невротичния страх всъщност съвпадат.

По време на тези изследвания забелязахме една извънредно важна връзка между възникването на страха и симптомообразуването, а именно че те се заместват взаимно. При страдащия от агорафобия например болестта започва със страхов пристъп на улицата. Той би се повторил при всяко излизане на улицата. Развивайки симптома на страх от излизане, който може да се определи, и като задръжка, като смущение във функционирането на Аза, болният предотвратява страховия пристъп. Обратното можем да наблюдаваме, ако се намесим в проявата на симптомите, което позволяват например натрашшвите действия. Попречим ли на болния да изпълни своя ритуал на измиване, тон изпада в тежко страхово състояние, от което очевидно го е защитавал симптомът му. Изглежда, че предхождащото е възникването на страха, а симптомът се формира след това, за да се избегне настъпването на ("грахово състояние. Това се съгласува с обстоятелството, че първите неврози на детската възраст са фобии, състояния, при които така ясно се вижда как първоначалният страх покъсно се замества от симптом; създава се впечатлението, че тези взаимоотношения най-добре позволяват да се разбере невротичният страх. Същевременно успяхме да отговорим на въпроса, от какво се бои човек при невротичния страх, и така да свържем този страх с реалния. Бои се очевидно от собственото си либидо. Две са отликите от ситуацията на реалния страх — че опасността е вътрешна, а не външна и че не се осъзнава.

При фобиите много ясно се вижда как вътрешната опасност се трансформира във външна, тоест невротичният страх се превръща в привидно реален. Нека

приемем, опростявайки едно често твърде сложно явление, че болният от агорафобия по правило се бои от изкушенията, които събуждат у него срещите с хора на улицата. В своята фобия той осъществява изместване и започва да се страхува от външната ситуация. Печалбата му от това очевидно е, че се смята по-добре защитен. От външната опасност можеш да се спасиш с бялство, докато при вътрешната това би било трудна задача.

В края на предишната си лекция за страха аз сам дадох израз на впечатлението, че различните резултат на нашето изследване, макар да не си противоречат, все пак някак си не се съгласуват. Страхът като афективно състояние възпроизвежда минало, свързано със заплаха събитие, страхът служи на себесъхранението и е сигнал за нова опасност, възниква от неизразходвано по някакви причини либидо, а също и в процеса на изтласкването, формирането на симптом го измества, слага му сякаш психична преграда -- чувства се, че тук липсва нещо, което да свърже всички тези късове в едно цяло.

Дами и господа! Разчленението на психологическата личност на Свръхаз, Аз и То, което ви изложих в предишната лекция, ни чаложих нова ориентация и в проблема за страха. С твърдението, че Азът е единственото място на страха, че само той може да произвежда и преживява страх, ние заехме нова, стабилна позиция, от която някои неща изглеждат по-различно. Наистина какъв смисъл би имало да се говори за „страх на То“ или да се приписва на Свръхаза способността да преживява тревога. Затова пък приехме като *желано* съответствие, че трите главни вида страх — реалният, невротичният и страхът от съвестта така естествено се свърчват с трите зависимости на Аза — от външния свят, от То и от Свръхаза. В това ново виждане функцията на страха като сигнал за опасност, на която и преди обръщаме внимание, излиза на преден план, въпросът, от какъв материал се създава страхът, губи значение, а връзките между реалния и невротичния страх изненадващо се проясняват и опростяват. Забележително е впрочем, че сега разбираме по-добре сложните случаи на страх, отколкото онези, които смятахме за елементарни.

А именно, напоследък анализирахме възникването на страха при някои фобии, причислявани към страховата хистерия, като избрахме случаи с типично изтласкване на породени от едиповия комплекс желания. Очакването ни беше, че либидният катексис спрямо майката е този, който вследствие на изтласкването се превръща в страх, а в симптома се явява свързан с бащиния ерзац. Не мога да ви изложа отделните етапи на подобно изследване, достатъчно е да ви кажа, че бяхме изненадани тъкмо от обратния резултат. Не изтласкването поражда страха, а страхът е предхождащото, страхът предизвиква изтласкването! Но какъв може да е го-зи страх? Само страх от външна заплаха, тоест реален страх. Така е, момчето се бои от свое либидно желание, в случая — от любовта си към майката. Тъй че в действителност се касае за невротичен страх. Но тази влюбеност му изглежда като вътрешна опасност, която трябва да избегне чрез отказване от обекта само защото, тя поражда външна опасност. Във всички изследвани случаи получаваме един и същ резултат. Нека си признаем, че не очаквахме вътрешната нагонна опасност да се окаже условие и подготвителен момент за външна, реална опасност.

Но ние още съвсем не сме казали от каква реална опасност се страхува детето вследствие на своята влюбеност в майката. Това е наказанието чрез кастрация, загубата на половия член. Ще възразите, разбира се, че това не е реална опасност. Ние не кастрираме момчетата, задето във фазата на едиповия комплекс са влюбени в майките си. Но нещата съвсем не са така простя. Преди всичко не е съществено дали кастрацията се извършва наистина; главното е, че се касае за външна опасност и че детето вярва в нея. То има известно основание за това, тъй като по време на фаличната фаза, на ранната мастурбация, често го заплашват с отрязване на члена и тези заплахи по всяка вероятност намират у него филогенетична подкрепа. Ние предполагаме, че в първобитните времена на човешкия род ревнивият и жесток баща действително е кастрирал поотраснали-те момчета и явен остатък от това е обрязването, което така често влиза в ритуала, означаващо възмъжаването у примитивните племена. Знаем колко много се отдалечаваме с това от общоприетите разбирания, но

сме убедени, че страхът от кастрация с един от най-честите и най-силни двигатели на изтласкването и ш> този начин — на неврозата. Това убеждение се потвърди окончателно от анализите на случаи, в които мастурбацията е била лекувана или наказвана не чрез кастрация, а чрез обрязване, нещо далеч не толкова рядко н англо-американското общество. Голямо е изкушението да се спрем тук по-подробно на кастрационния комплекс, но нека се придържаме към пашата тема.

Разбира се, страхът от кастрация не е единственият мотив за изтласкването дори само защото няма място при жените, които имат кастрационен комплекс, но не могат да се страхуват от кастрация. Вместо това те се страхуват от загубата на любов — видимо предположение на страха, който изпитва кърмачето в отсъствие на майката. Разбирате за каква реална опасност сигнализира този страх. Когато майката отсъства или лишават детето от любовта си, то вече не е сигурно, че потребностите му ще бъдат задоволени, преживява може би извънредно мъчителни чувства на тревога. Недейте да отхвърляте идеята, че тези поражаващи страх условия по същество повтарят ситуацията на първичния страх при раждането, което също представлява отделяне от майката. Следвайки една мисъл на *Ферсцп*, бихте могли да причислите тук и страха от кастрация, защото загубата на мъжкия член прави невъзможно повторното сливане с майката или с нейния ерзац в половия акт. Между другото така честото въображаемо връщане в майчината утроба е заместител на желанието за този коитус. Тук могат да се разкажат многу интересни и удивителни неща, но не бива да излизам извън рамките на едно въведение в психоанализата и само още ще ви покажа как психологичните толедпч-ния достигат тук до биологични факти.

Ото Ранк, комуто принадлежи много ценни приноси към психоанализата, има също и заслугата, че обръна особено внимание върху голямото значение на родилния акт и отделянето от майката. Но никой нас не може да приеме крайните изводи, които той направи оттук за теорията на неврозите и дори за аналитичната терапия. Ядрото на учението си — че страховото преживяване при раждането е първообразът на всички по-късни застрашаващи ситуации — той наме-

рн готово. Ако останем при това ядро, ще можем да кажем, че всъщност за всеки етап от развитието на човека е присъща определена страхова ситуация. Заплахата от психична безпомощност съответства на стадия на рапна азова незрялост, заплахата от загуба на оѣхк-та (любовта) — на несамостоятелността през първи те години на детството, заплахата от кастрация — на фаличната фаза и пай-сетне страхът от Сврѣхаза, който го заема особено място — гз латентния период. В хода на развитието старите поррждащи страх условия отпадат, обезсилени от укрепването на Аза. Но това се извършва твърде непълно. Много хора не могат да преодолеят страха от загубата на любов, никога не стават напълно независими от любовта и другите, продължавайки да се държат по инфантилен начин в това отношение. Страхът от Сврѣхаза по правило не бива да изчезва, защото го под формата на страх от съвестта той е необходим в социалните отношения, а индивидът в много редки случаи може да бъде независим от човешкото общество. Някои от миналите страхови ситуации съумяват да се пренесат в по-късните етапи, модифицирайки условията си. Например страхът от кастрация се запазва под маската на сифилофобия. Възрастният знае, че задоволяването на похотта вече не се наказва с кастрация, но е научил също, че подобно освобождаване на нагоните може да доведе до тежки заболявания. Нема съмнение, че хората, които наричаме непротици, осияват инфантилни в породепенно ги спрямо заплахата и не съумяват да преодолеят огмрелите причини за СТЛМХ. Нека приемем това като фамическо допълнение към характеристиката на неиротиците; защо е така, не може да се каже веднага.

Надявам се, не сте загубили общия поглед въдху изложението и помнете, че в момента изследваме връзката между страха и изтласкването. При това научихме две нови неща, първо, че страхът поражда изтласкване, а не обратното, както си мислехме, и, второ, че бъдещата страхогонна ситуация по същество протича от ситуация на външна заплаха. Следващият въпрос ще бъде: как си представяме процеса на изтласкване, извършващ се под влияние на страха? мен така: Азът забелязва, че задоволяването на неговото нагонно желание ще възобнови някои от добре

Ш,

познатите му опасни ситуации. Следователно този нагонен катексис трябва някак да бъде потиснат, отстранен, обезоръжен. Знаем, че Азът успява да направи това, когато е силен и е включил дадения нагонен импулс в организацията си. Изтласкване настъпва, когато нагонният импулс все още принадлежи към То, а Азът се чувства слаб. Тогава той си помага с един похват, идентичен по същество с този на нормалното мислене. Мисленето е пробно действие с малка енергия, наподобяващо местенето на фигурките по картата, преди пълководецът да поведе войската си в настъпление. Така Азът се съгласява със задоволяването на съмнителния нагонен импулс и му дава възможност да репродуцира неприятните усещания в началото на опасната ситуация. С това се задейства автоматизмът на принципа н.з. удоволствието и неудоволствието, който осъществява изтласкването на опасния нагонен импулс.

„Стоп! — ще извикате. — Това не го разбираме!" Прави сте, налага се да добавя някои неща, за да го направя приемливо за вас. Първо — да ви призная, че се опитам да превода на езика на нормалното ни мислене нещо, което в действителност трябва да е неосъзнаван или предсъзнаван процес, извършващ се с определени количества енергия върху една трудно представима материя. Но това не е сериозно възражение, защото по друг начин не може да се постъпи. По-важното е ясно да разграничаваме какво се извършва при изтласкването в Аза и какво — в То. Току-що казахме какво прави Азът. Той прилага пробен катексис и чрез страха като сигнал събужда автоматизма на удоволствието и неудоволствието. Тогава са възможни множество реакции или комбинации от тях с различни съставки. Или страховият пристъп се развива напълно и Азът окончателно се отдръпва от неприемливото възбуждане, или Азът противопоставя на това възбуждане вместо пробен катексис противокатексис, който заедно с енергията на изтласквания импулс формира симптом или пък се включва в Аза под формата на реактивно образувание, на подкрепа за определени диспозиции, на устойчива промяна. Колкото повече страхът се свежда до прост сигнал, толкова повече усилия хвърля Азът във формирането на защитни реакции, представляващи психично организиране на изтласкването

съдържание, толкова повече процесът се доближава до нормалната преработка, но, разбира се, не я достига. Впрочем нека спрем тук за малко. Сигурно сами сте предположили, че онова трудно за дефиниране явление, което наричаме характер, принадлежи изцяло на Аза. Вече доловихме някои от нещата, които създават характера. Преди всичко интериоризирането на родителската инстанция под формата на Свръхаз, може би най-важният, решаващ компонент, след това по-късните идентификации с двамата родители и други влиятелни лица и същите идентификации като отражения на изоставени обектни отношения. Сега ще добавя реактивните образувания, нелипсващи никога фактори за формирането на характера, с които Азът се сдобива най-напред в изтласкванията си, а по-късно, при отхвърлянето на нежелани нагонни импулси — чрез по-нормални средства.

Сега нека се върнем обратно и се заемем с То. Какво става с отхвърления нагонен импулс при изтласкването, това вече не е така лесно да се отгатне. Нас ни интересува главно какво става с енергията, с либидния заряд на възбуждението, как се употребява тя? Нали помните, предишното ни допускане беше, че тъкмо тя се превръща чрез изтласкването в страх. Вече не се решаваме да твърдим това; предпазливият отговор е: може би съдбата ѝ не е всеки път една и съща. Вероятно съществува интимно съответствие между извършилия се процес в Аза и съдбата на изтласкания импулс в То, което би трябвало да опознаем. Защото, откакто решихме, че активираният от страховия сигнал принцип на удоволствието и неудоволствието участва в изтласкването, можем да изменим предположенията си. Този принцип има неограничена власт върху процесите в То. Можем да очакваме, че той ще предизвика дълбоки изменения в дадения нагонен импулс. Ние предполагахме, че изтласкването ще има най-различни последици, повече или по-малко значителни. В някои случаи изтласканият импулс може да запази либидния си пълнеж, да продължи непроменен съществуването си в То, макар и под постоянния натиск на Аза. В други той като че ли се разрушава напълно и либидото му изцяло се пренасочва по пови пътища. Аз смятах, че това става при нормалното преодоляване на едиповия комплекс, който

в този желателен случай не просто се изтласква, а се разрушава в То. Освен това клиничният опит показва, че много често вместо обичайния резултат от изтласкването се получава регресия на либидната организация към по-рапен стадий. Това, разбира се, може да се извърши само в То под влияние на същия конфликт, чие-, то начало се поставя от страховия сигнал. Най-ярък пример за това е натрашгавата невроза, при която либидната регресия и изтласкването си взаимодействат. < Дами и господа! Безпокоя се, че ви е трудно я ; възприемете тези обяснения и се досещате, че не са изложени изчерпателно. Съжалявам, защото трябва да събудя недоволството ви. Но не мога да имам другачел, освен да създам у вас впечатление за естеството на пашите резултати и трудностите на получаването им. Колкото повече се задълбочаваме в изследването на душевните явления, толкова повече осъзнаваме тяхното богатство и заплетеност. Не една проста формула, която отначало ни се струваше подходяща, покъсно се оказва незадоволителна. Не ще се уморим да ги променяме и подобряваме. С лекциите за теорията на сънищата ви въведох в една област, в която от петнадесет години не беше открито почти нищо ново, а тук, в обсъждането на страха, виждате как всичко тече и се променя. Новите неща още не са задълбочено осмислени и може би затова излагането им е свързано с трудности. Потърпете, скоро ще можем да приключим темата за страха; но я твърдя, че ще сме доволни от този завършек. Надявам се, че сме се приближили малко по напред. И пътят придобихме множество нови познания. Така и сега изследването на страха ни кара да прибавим още една черта към представата за Аза. Казахме, че Азът е слаб спрямо То, че И е негов верен слуга, стараещ се да изпълнява заповедите му, да удовлетворява изискванията му. Нямаме намерение да се отказваме от това твърдение. Но, от друга страна, този Аз е по-добре организираната, обръщата към реалността част на То. Не бива да ги разграничаваме прекалено строго, нито пък да се учудваме, че Азът от своя страна може да влияе върху процесите в То. Мисля, че Азът упражнява това влияние, като задейства посредством страховия сигнал почти всемогъщия принцип на удоволствието и неудовол-

етнието. Но непосредствено след това той отново проявява слабостта си, защото чрез акта на изтласкването изоставя част от своята организация, допуска изтласквания нагонен импулс трайно да се изплъзне от влиянието му.

А сега още само една забележка към проблема за страха! В ръцете ни невротичният страх се превърна в реален, в страх от определени ситуации на външна заплаха. Но не можем да спрем дотук, трябва да направим крачка по-нататък, която обаче ще е крачка назад. Питаме се кое е всъщност опасното, заплашителното в такава ситуация? Очевидно не обективната вреда за личността, нямаща никакво психологическо значение, а онова, което тя предизвиква в душевния живот. Например раждането, първообразът на страховото състояние, само по себе си не може да се разглежда като вреда, макар да е свързано с опасност От увреждания. Същественото в него, както и във всяка опасна ситуация, е, че то предизвиква състояние на силна психична възбуда, преживявано като неудоволствие и неподлежащо на отреагиране. Ако наречем подобно състояние, с което принципът на удоволствието Не се справя, травматичен момент, то през поредицата „невротичен страх — реален страх — ситуация на опасност“ стигнахме до простата формулировка: източник на страха винаги е възможността да се появи травматичен момент, който не може да бъде преодолян според принципа на удоволствието. Веднага става ясно, че този принцип не ни защитава от обективни вреди, а само от определено нарушаване на психичната ни икономия. От него до нагона към сбссьхраняване има дълъг път, много неща не позволяват на двете цели да съвпадат от самото начало. Виждаме обаче още нещо, което може би е търсеното решение. А именно че тук всичко опира до въпроса за относителните количества. Само величината на сумарната възбуда ни тласка към травматичния момент, парализира принципа на удоволствието, придава значение на застрашаващата ситуация. И ако е така, ако тези загадки имат толкова прозаичен отговор, защо да не е възможно подобни травматични моменти да настъпват в душевния живот без връзка с предполагаемите опасни ситуации, тоест страхът при тях да не е сигнал, а да е нововъз-

никнал с непосредствено основание? Клиничният опит недвусмислено показва, че наистина е така. Само по-късните изгласквания имат описания механизъм, при който страхът сигнализира предишна ситуация на опасност; първоначалните изгласквания възникват непосредствено при сблъсък на Аза с някакво прекомерно изискване на либидото, изхождащо от травматични моменти; те формират нов страх, но по образа на ражчдането. Същото би могло да важи за възникването на страха при страховата невроза, дължащо се на соматична увреда на сексуалната функция. Вече не твърдим, че в случая самото либидо се превръща в страх. Но не виждам възражение срещу допускането за двоен произход на страха — веднъж като пряка последица от травматичния момент и втори път като сигнал за повторението на такъв момент.

Дами и господа! Сигурно се радвате, че няма повече да слушате за страха. Но нищо не печелите от това, защото следващото изложение не е по-добро. Имам намерение още днес да ви въведа в либидната теория, или учението за нагоните, където също има нови моменти. Не твърдя, че сме постигнали голям напредък в тази област, с който трябва да се запознаете на всяка цена. Не, ние мъчително търсим ориентация и прояснение в нея; от вас искам само да станете свидетели на усилията ни. Тук също трябва да се върна към някои неща, за които ви говорих по-рано.

Учението за нагоните е, така да се каже, нашата митология. Нагоните са митични същества, величествени в своята неопределеност. В работата си нито за миг не можем да ги пренебрегнем, а същевременно никога не сме сигурни, че ги виждаме достатъчно ясно. Знаете какво е популярното «схващане за тях. Приема се съществуването па толкоп нагони, колкото е нужно — нагон към себеутвърждаване, към подражание, към игра, към общуване и много други такива. Те сякаш биват наемани да свършат определена работа, след което отново ги освобождават. Винаги ме е вълнувала догадката, че зад това множество от дребни, взети(назаем нагони се крие нещо сериозно и могъщо, до което трябва предпазливо да се доближим. Първата ни крачка беше доста скромна. Казахме си, че навярно няма да сбъркаме, ако на първо място разграничим

два главни нагона, два вида или две групи пагони в съответствие с двете главни потребности — глада и любовта. Колкото и ревниво да браним иначе независимостта на психологията от всяка друга наука, тук попадаме в сянката на непоклатимия биологичен факт, че живото същество има две цели, себесъхраняване и съхраняване на вида, които изглеждат взаимно независими; още никой, доколкото ни е известно, не е успял да намери връзка между тях, а в животинския свят те често се оказват в конфликт. Тук всъщност развиваме биологична психология, изследваме психичните явления, съпровождащи биологични процеси. В психоанализата това схващане е представено от „азовите“ и „сексуалните“ нагони. Към първите отнасяхме всичко, свързано със съхраняването, утвърждаването и усъвършенстването на личността. На вторите трябваше да припишем мпоюобразието, характерно за инфантлния и перверзия сексуален живот. Тъй като при изследването на неврозите опознахме Лза като ограничаващата, изтласкваща сила, а сексуалните желания — като ограничаваното, изтласкваното, смятахме, че сме овладели не само разликата, а и конфликта между двете групи нагони. Предмет на изследването ни първоначално бяха само сексуалните пагони, чиято енергия нарекохме „либидо“. Чрез тях се опитахме да изясним представите си за това, що е нагон и какви са неговите свойства. Това е предметът на либидната теория.

И така нагонът се различава от дразнителя по това, че произхожда от вътрешпотелсени източници, действва като постоянна сила и човек не може да се изплъзне от него с бягство, както при външен дразнител. Разграничаваме източник, обект и цел на нагона. Източникът е възбудено състояние в организма, целта — премахването на тази възбуда, психичното действие на нагона се разгръща по пътя на източника към целта. Представяме си го като известно количество енергия, устремено в определена посока. Оттук идва името му „Нагон“. Говори се за активни и пасивни нагони, но по-правилно е да се каже активни и пасивни пагонни цели; за достигането на пасивна цел също е необходима активност. Целта може да се реализира върху собственото тяло, но по правило е налице външен обект, върху който нагонът постига външната си цел; въг-

решната си остава винаги телесна промяна, преживявана като задоволяване. Не ни е ясно дали връзката със соматичния източник придава на нагона някаква специфика и каква. Аналитичният опит недвусмислено [Свидетелства, че нагонните импулси от един източник могат да се присъединяват към такива от други източници и да споделят по-нататъшната им съдба, че по принцип едно нагонно задоволяване може да се замести от друго. Но нека признаем, че не разбираме особено добре тези факти. Връзката на нагона с целта и обекта също допуска промени, и двете могат да се заменят от други, като връзката с обекта все пак по-лесно се разхлабва. Един конкретен вид модификация на целта и промяна на обекта, свързан с определена социална оценка, наричаме сублимация. Имаме още основание да разграничаваме и нагони с потисната цел, които притежават добре познат източник и ясна цел, но са се спрели по пътя към задоволяването; резултатът е устойчив обектен катексис и траен стремеж. От този вид е например нежното отношение, произхождащо несъмнено от сексуалната потребност, но по-малко отклоняващо се от задоволяването ѝ. Виждате колко много от свойствата и участието на нагоните все още не разбираме; тук трябва да си спомним и за един различие, проявяващо се между сексуалните и себе-съхранителните нагони, което би било от извънредна теоретична важност, ако се окаже валидно за цялата група. Сексуалните нагони правят впечатление със своята пластичност, със способността да сменят целите си, със заменяемостта на едно нагонно задоволяване от друго и с възможността задоволяването им да се отлага за по-късен момент, пример за което са току-що споменатите нагони с потисната цел. Според нас себе-съхранителните нагони не притежават тези качества, те са непластични, неподлежащи на отлагане, императивни по съвсем друг начин и имат коренно различно отношение към изгласването и страха. Но при по-нататъшните разсъждения забелязваме, че не всички азони нагони заемат такова изключително положение, а само гладът и жаждата, което очевидно се дължи на някаква особеност в техните източници. Объркващото впечатление идва до голяма степен оттам, че не сме разгледали специално промените, които нагон-

•ните импулси, принадлежащи първоначално към То, претърпяват под влияние на организирания Аз.

Върху по-твърда почва стъпваме при изследването на начина, по който нагонният живот служи на сексуалната функция. Тук достигнахме до много важни гледища, които вече не са нови и за вас. Не съществува полов нагон, който от самото начало да има зл цел .сексуалната функция, съединяването на двете полови клетки. Вместо това виждаме голям брой частични нагони, различни области по тялото, които се стремят към задоволяване до голяма степен самостоятелно и го намират в нещо, което можем да наречем органна -наслада. Сред тези ерогенни зони гениталиите са най-късната, тяхната органна наслада няма как да не се определи като сексуална. Не всички от тези устремени към наслада импулси се включват в окончателната организация на сексуалната функция. Някои се отстраняват като непотребни, чрез изтласкване или другояче, някои биват отклонени от целта им по споменатия странен начин и използвани за подсилване на други импулси, трети остават с второстепенна роля, служат за встъпителни действия, за предварителна наслада. Чухте вече, че в това продължително развитие се наблюдават няколко фази на предварителна организация, а също и как отклоненията и малформациите на сексуалната функция се обясняват чрез нейната история. Първата от тези прегенитални фази наричаме орална, защото в съответствие с начина, по който го кърмачето се храни, ерогенната зона на устата доминира в онова, което през този период може да се нарече сексуална дейност. На един втори стадий на преден план излизат садистичните и аналните импулси, несъмнено във връзка с появата на зъбите, с укрепването на мускулатурата и овладяването на функциите на сфинктера. Съвсем наскоро научихме много интересни подробности за «този забележителен стадий. Трета е фаличната фаза, в която и при дната пола се набива на очи значението на мъжкия член и на съответстващия му орган у момичето. Наименованието „генитална фаза" сме запазили за окончателната сексуална организация, възникваща след пубертета; едва ли не женският полов орган получава онова признание, което мъжкия отдавна е добил.

Казаното дотук е избледняло повторение. И не мислете, че всичко, което този път не споменах, е отхвърлено. Повторението беше нужно, за да свържем с него разказа за прогреса във възгледите ни. Можем да се похвалим, че сме научили много нови неща тъкмо за ранните организации на либидото и сме разбрали по-добре значението на старото; ще ви демонстрирам това поне с няколко примера. През 1924 година *Абрахам* показва, че в садистично-аналната фаза могат да се разграничат два етапа. През по-ранния господстват деструктивните тенденции към унищожаване и загубване, през по-късния — тенденциите към запазване и притежаване на обекта. Тъй че вниманието към обекта като предшественик на по-късния любовен казус; тексис се появява по средата на тази фаза. Със същото основание може да се приеме такова подразделение и на първата, оралната фаза. През първия ѝ етап е налице само орално поглъщане, липсва всякаква амбивалентност в обектното отношение към майчината гърд. Вторият етап, характеризиращ се с появата на хапането, може да се нарече орално-садистичен; през него за първи път се наблюдават проявите на амбивалентността, толкова по-ясни през следващата, садистично-анална фаза. Значението на тези разграничения става особено ясно, когато започнем да търсим диспозиционните точки* в либидното развитие при определени неврози — натрапливата невроза, меланхолията. Припомнете си какво узнахме за връзката между фиксацията на либидото, диспозицията и регресията.

Изобщо гледната ни точка върху фазите на либидо; на организация малко се измени. Ако преди наблюдавахме на това, как по-ранната отстъпва място на по-късната, то сега вниманието ни е насочено към фактите, показващи колко много от по-ранната фаза се запазва редом с по-късните образувания и зад тях, превръщайки се в трайно свойство на либидната организация и характера на личността. Още по-голямо значение придобиха изследвания, разкриващи колко често при патологични условия се извършват регресии към по-ран-

* Онези точки в развитието на либидото, в които чрез фиксация се създава предположение към определена форма на невроза. — Б. нем. изд.

ните фази и че определени регресии са характерни за определени болестни форми. Но тук не мога да се спрам на това, неговото място е в една специална психология на неврозите.

Нагонни превръщания и други подобни процеси имахме възможност да изучим по-специално в областта на аналната еротика, тоест на възбужданията *от* ерогенната анална зона, и бяхме изненадани колко разнообразни приложения имат тези нагонни импулси. Може би не е лесно да се освободим от пренебрежението, създадено се в хода на развитието спрямо тази тъкмо зона. Но *Абрахам* 'ни припомня, че ембриологично анусът съответства на първичната уста, придвижила се надолу до края на червото. Сетне научаваме, че с обеаценяването на собствените екскременти, на изпражненията, нагонният интерес от аналния източник се прехвърля върху обекти, давани като подарък. И с основание, защото изпражненията са първият подарък, който може да направи кърмачето, който то отдава от любов към грижещата се за него жена. По-нататък аналогично на промените в значенията при развитието на езика интересът към изпражненията се пръвълчва в ценене на златото и парите, но има своя дял и в афективния заряд на представите за детето и пениса. Децата, които дълго време се придържат към теорията за клоаката, смятат, че детето се ражда от червото като изпражнение; дефекацията с прототип на раждането. Но и пенисът има за предшественик стълбчето изпражнение, което изпълва червото и дразни лигавицата. Когато детето узнае с твърде голямо неудоволствие, че има човешки същества, лишени от пенис, той започва да му се струва нещо отделимо от тялото, явно аналогично на изпражненията, първата телесна част, с която е трябвало да се раздели. По такъв начин голям дял от аналната еротика се преобразува в катексис на пениса, но интересът към тази част от тялото има може би освен анално-еротичните и силни орални корени, защото след прекратяването на кърменето пенисът става отчасти приемник и на гърдното зърно.

Невъзможно е да се ориентираме във фантазиите, в повлияните от несъзнаваното хрумвания и в езика на симптомите, ако не познаваме тези дълбоки връзки.

Тук изпращане—пари—подарък—дете—пенис са равнозначни и се представят от общи символи. Не забравяйте също, че изложението ми беше много непълно. Мога например да добавя мимоходом, че и събуждащият се по-късно интерес към вагината има главно анално-еротичен произход. Това не е учудващо, защото по-сполучливия израз на *Лу Андреас-Саломс* самата вагина е „дадена под наем“ от дебелото черво; у хомосексуалистите, пропуснали част от сексуалното развитие, тя се представя именно от него. Чест елемент на снаницата е помещение, което първоначално е било едно цяло, а впоследствие е разделено на дъве от преграда или обратното. Това винаги изобразява отношението между вагината и дебелото черво. Ясно може да се проследи как при момичето напълно нежененото желание да притежава пенис по правило се трансформира в желание за дете, а по-късно — за мъж като носител на пениса и дарител на детето, така че и тук се наблюдава включването на част от първоначалния анално-еротичен интерес в по-късната генитална организация. Тези изследвания върху прегениталните фази на либидото ни разкриха и някои нови неща за формирането на характера. Вниманието ни беше привлечено от три свойства, срещани твърде често в комбинация: любов към реда, пестеливост и упоритост, и от аналните еротика. Подобна, още по-здрава връзка открихме между честолюбието и уретралната еротика. Забележителна илюзия за тази взаимовръзка намираме в легендата, че Александър Македонски е роден в същата нощ, прел която някой си Херостраг от чисто тщестлавие подпалил прочутия храм на Артемида в Ефес. Като че ли за древните тази връзка не е била непозната! Знаете колко свързано е уринирането с огъня и гасенето му. Разбира се, ние очакваме, че и други черти на характера ще се окажат отражение или плод на определени прегенитални либидни формации, но още не можем да го докажем.

Ала вече е време да се върна назад и в историята,

и в темата и да се заема отново с най-общите проблеми на вагонния живот. Нашата либидна теория първоначално се основаваше на противопоставянето между азови и сексуални нагони. Когато по-късно започнахме да изследваме по-отблизо самия Аз ч възприехме идея, та за нарцисизма, разграничението загуби почва. В някои редки случаи се наблюдава как Азът става обект? сам на себе си, държи се като влюбен в себе си. Оттам наименованието нарцисизъм, заето от древногръцката легенда. Но това с само крайната проява на едно нормално явление. Започваме да разбираме, че Азът винаги е главният резервоар на либидото, откъдето либидните катексиси тръгват към обектите и където се връщат, докато по-голямата част от либидото постоянно се намира в Аза. Тоест азовото либидо непрекъснато се превръща в обект, а обектното — в азово. Но тогава те не могат да бъдат различни по природата си и няма смисъл да се разграничава енергията на едното от енергията на другото, можем да се откажем от понятието „либидо" или да го приравним към „психична енергия".

Не се задържахме дълго на тази гледна точка, Предположението за конфликтност в нагонния живот скоро намери друг, още по-ярък израз. Но няма да демонстрирам пред вас как сгнахмс до тази новост в учението за нагоните; тя също се основава главно на биологични съображения; ще ви я представя като завършен продукт. Приемаме, че съществуват два коренно различни вида нагони — сексуални в най-широкия смисъл, или Ерос, ако предпочитате това наименование, и агресивни, чиято цел е разрушението. Така както го чувате, едва ли ще ви се види новост; изглежда като опит за теоретично преобразение на баналиот противопоставяне между любов и омраза, съвпадащо може би с полярността „привличане—отблъскване", която физиката приписва на неорганичния свят. По странното е, че въпреки това твърдението се възприема от много хора като новост, и то крайно нежелателна, която възможн-о пан-бърю трябва да се отхвърли. Мисля, че в това отрицание намира ичраз силен ефективен момент. Защо па нас самите ни трябваше толкова време, за да се решим да приемем пагона към агресия, защо не използвахме без колебание за теорията *сл*

очевидни и всеизвестни факти? Ако припишем на животните такъв нагон, това навярно би се натъкнало на по-малко съпротива. Но включването му в човешката конституция изглежда кощунство; то противоречи на прекалено много религиозни постулати и социални конвенции. Не, човекът трябва да е по природа добър или поне добродушен. Ако понякога действа брутално, насилнически, жестоко, това е временно помрачение на чувствата му, най-често провокирано, а може би просто следствие от неподходящите обществени порядки, които си е създал досега.

За съжаление нищо от онова, което ни разказва историята и което сами сме преживели, не подкрепя тази мисъл, а по-скоро говори, че вярата в „добротата“ на човешката природа е една от онези големи илюзии, от които хората очакват разкрасяване и облекчаване на живота си, докато в действителност те носят само вреда. Няма защо да продължаваме тази полемика, тъй като не се застъпваме за приемането на особен нагон към агресия и разрушение у човека поради поуки от историята и жизнения опит, а Е резултат от общи съображения, до които ни доведе анализът на феномените садизъм и мазохизъм. Знаете, че говорим за садизъм, когато условието за сексуалното задоволяване е сексуалният обект да търпи болки, малтретиране и унижение, а за мазохизъм — когато е налице потребността сам да бъдеш този малтретиран обект. Знаете също, че в нормалните сексуални отношения се съдържа нещо от тези две потребности, а за перверзни говорим, когато те изместят на заден план другите сексуални цели и заемат тяхното място. Сигурно не ви е убягнало, че садизмът е повече свързан с мъжествеността, а мазохизмът — с женствеността, сякаш тук има някакво тайно сродство; но веднага трябва да ви кажа, че тази следа не ни доведе доникъде. И садизмът, и мазохизмът са твърде загадъчни за либидната теория феномени, особено мазохизмът, и съвсем нормално е нещо, което в едната теория е било препятствие, в заместилата я теория да стане крайъгълен камък.

И така ние смятаме, че садизмът и мазохизмът са отлични примери за смесването на двата вида нагони, на Ероса с агресията, и предполагаме, че тази връзка е прототипична, че всички достъпни за нас нагонни им-

пулси представляват такава смесица или спойка от двата вида нагони. Разбира се, в най-различни съотношения. При това еротичните нагони внасят в тачи смес многообразието на сексуалните си цели, дока го другите допускат само смекчаване и степенуване на еднообразната си тенденция. От това предположение произтича перспективата за изследвания, които биха могли да се окажат от голямо значение за разбирането на патологичните явления. Защото смесите могат и да се, разлагат на съставните си части, а при нагоните това би могло да има най-тежки последици. Но тези съображения са прекалено нови; никой още не се е опитал да ги приложи на практика.

Нека сега се върнем към специалния проблем за мазохизма. Ако оставим за малко настрана еротичния му компонент, той свидетелства за съществуването на стремеж към саморазрушение. Ако и по отношение на деструктивния нагон е вярно, че Азът — или по-скоро¹ То, цялата личност — първоначално съдържа в себе си всички нагонни импулси, то следва, че мазохизмът предшества садизма и че садизмът е насоченият навън; деструктивен нагон, който по този начин добива характера на агресия. Някаква част от първоначалния деструктивен нагон навярно остава вътре; изглежда, че ние можем да го възприемем само при тези две условия — когато се свърже с еротични нагони и формира мазохизъм или когато се насочи към външния свят под формата на агресия с по-голяма или по-малка еротична съставка. Тук осъзнаваме значението на измъкването на агресията да не намери задоволяване във външния свят поради сблъсък с реални препятствия. В всяка случай тя може би ще се оттегли, увеличавайки размера на вътрешното саморазрушение. Ще видим, че наистина става така и че това явление е много важно. Потискането на агресията изглежда изключително вредно; сякаш наистина трябва да разрушаваме други хора и неща, за да не разрушим себе си, за да се опазим от тенденцията към саморазрушение. Без съмнение това е важно откритие за етиката!

Но етиката още дълго ще може да се утешава с неправдоподобността на нашите теоретизации. Странен нагон, разрушаващ собствения си телесен дом! Вярно, поетите говорят за такива неща, но от тях не може да

ес търси отговорност, те имат привилегиите на творчката свобода. Лла подобни представи не са чужди н на физиологията, например самоизяждащата се стомаш на лигавица. Трябва да признаем обаче, че нашият н.1 гои към саморазрушение се нуждае от по-широка подкрепа. Не е редно да се формулира допускане с тако ва голямо значение само защото при отделни нещастници сексуалното задоволяване е свързано с едно не-обичайно условие. Мисля, че задълбоченото изучаване: «а нагоните ще ни даде онова, от което се нуждаем. Нагоните управляват не само душевния, а и органичния живот и тези органични нагони притежават едно свойство, заслужаващо най-голям интерес от наша страна. Дали то е всеобщо свойство на нагоните, това ще можем да преценим по-късно. А именно те се разкриват като стремеж към възстановяване на предишно състояние. Можем да приемем, че в момента, когато едно вече достигнато състояние се разруши, възниква нагон към неговото възстановяване, пораждащ феномени, които можем да наречем принуда към повторени?». Ембриологията например е чиста проява на тази принуда; способността да се образуват наново загубени органи се простира до високо ниво в животинската йерархия, а нагонът към зарастване и оздравяване, на който наред с терапевтичната помощ дължим възможността за излекуване, навярно е остатък от тази так-и високоразвита при низшите животни способност. Миграциите на рибите за хвърлянето на хайвера, също и на птиците, може би всичко у животните, което определяме като проява на инстинкти, е резултат от принудата към повторение, изразяваща консервативната природа на нагоните. Не е трудно да се открият псїи-ните прояви и в душевната област. Забелязахме¹, ч^ забравените и изтласкани преживявания от ранното детство но време на психоанализата се репродуцираг в сънищата и в някои реакции, особено тези на пренасянето, макар това да нарушава принципа на удоволствието, и ние си дадохме обяснението, че в тези случаи принудата към повторение надделява дори над принципа на удоволствието. Извън психоанализата ет>що могат да се направят аналогични наблюдения. Има хора, които без всякакви корекции повтарят в живот;] си едни и същи навреждащи им реакции или дори яз-

глеждат преследвани от жестока съдба, докато по-внимателното изследване показва, че те самите несъзнателно подготвят тази съдба. В тези случаи приписваме на принудата към повторение демоничен характер.

Но какво ни дава този консервативен характер на нагоните за разбирането на саморазрушението? Кое е предишното състояние, което такъв нагон би искал да възстанови? Отговорът е близък до ума и разкрива широки перспективи. Ако е вярно, че неизвестно кога и как животът е произлязъл от неживата материя, то според нашето виждане тогава трябва да е съществувал нагон към отстраняване на живота и връщане в неорганичното състояние. Ако разглеждаме този нагон като проява на приетото от нас саморазрушение, то можем да определим последното като пагон към смъртта, присъщ на всеки жизнен процес. И сега приетите от нас нагони се разделят на следните две групи — еротични, стремящи се да формират все по-големи съкупности от жива субстанция, и нагони към смъртта, които се противопоставят на този стремеж и искат да върнат тази субстанция към неорганичното и състояние. От взаимодействието и противодействието на двата нагона се раждат явленията на живота, намиращи своя край в смъртта.

Може би ще свиее рамене и ще кажете: „Това не е природознание, а шопенхауерска философия.“ Но защо, дами и господа, не допускате, че един дръзък мислител може да се е догадил за нещо, потвърдено покъсно от трезвото и усърдно изучавано на детайлите? Нещо повече, всичко вече е казано, а преди Шопенхауер много хора са изrekli подобни мисли. А това, което ние твърдим, дори не е напълно Шопенхауер. Ние не смятаме, че смъртта е единствената цел на живота, не пренебрегваме живота заради смъртта. Приемаме два основни нагона и признаваме на всеки негова собствена цел. Как се съчетават те в процеса на живота, как нагонът към смъртта се поставя в служба на Ероса, особено чрез насочването си напън под формата на агресия, психичко това са въпроси за бъдещи изследвания. ПИР достигаме само до мястото, от което се открива тази перспектива. Щр оставим без отговор й въпроса, дали консервативният характер е присъщ гЩ всички нагони без изключение, дали и еротичните па¹.*

гони не се стремят да възстановят предишно състояние, когато се стараят да синтезират живата материя в по-големи цялости.

Поотдалечихме се от изходната си позиция. Ще ви припомним откъде тръгнаха тези разсъждения за нагоите. Оттам, откъдето и ревизирането на връзката между Аза и несъзнаваното, от придобитото в аналитичната работа впечатление, че пациентът, оказващ съпротива, много често не съзнава това. Тя осъзнава не само факта на съпротивата, а и мотивите за нея. Трябваше да! предприемем проучвания, за да разкрием тези мотиви! или този мотив, и за своя изненада го открихме в една силна потребност от наказание, която можехме да отнесем само към мазохистичните желаниа. Практическото значение на това откритие не отстъпва на теоретичното, защото тази потребност от наказание е най-големият враг на терапевтичните ни усилия. Тя намира удовлетворение в свързаното с невротата страдание и затова желае болестта. Изглежда, че този момент, несъзнатата потребност от наказание, играе роля при всяко невротично заболяване. Много убедителни за това са случаите, при които невротичното страдание се заменя с друго. Ще ви разкажа за едно такова наблюдение. Веднъж ми се удаде да освободя една позасгаряла мома от симптомокомплекса, който близо петнадесет години я обричаше на мъчително съществуване и я изолираше от живота. Тя се почувства здрава и се впусна в енергична дейност, за да развие немалките си дарби и да получи известно признание, радост и успехи. Но всеки опит завършваше с това, че ѝ даваха да разбере или самата тя осъзнаваше, че е прекалено стара, за да постигне нещо в съответната област. След всеки такъв занършек най-съществениото би било рендивираието на болестта, но това вече не беше възможно за нея; вместо това всеки път ѝ се случваха злополуки, които за известно време не ѝ позволяваха да се занимава с нищо и я караха да страда. Ту падаше и си изкълчваше глезена или коляйото, ту си нараняваше ръката при някаква работа. Когато ѝ обърнах внимание колко голяма е собствената ѝ роля в тези привидни случайности, тя така да се каже, смени хватките си. Вместо злополуки при същите поводи започнаха леки заболявания — катарии, ангинии, грипоподоб

ни състояния, ревматични отоци; най-сетне се отказа от всичките си усилия и с това дойде краят на цялата магия.

Относно произхода на неосъзнатата потребност от наказание според нас не може да има спор. Тя е сякаш част от съвестта, нейно продължение в несъзнаваното, следователно трябва да има същия произход, да съответства на агресивност, възприета и усвоена от Сврѣхаза. Ако двете думи се съчетаваха по-добре, от практическа гледна точка би било съвсем подходящо да я наречем „неосъзнато чувство за вина“. От теоретична гледна точка всъщност се съмняваме дали трябва да приемем, че цялата оттеглила се от външния свят агресивност се окупира от Сврѣхаза и по този начин се използва срещу Аза или част от нея скрито и безшумно действа в Аза и в То като свободен деструктивен нагон. Подобно разпределение е по-вероятно, но по този въпрос не знаем нищо повече. Несъмнено при първото влизане в действие на Сврѣхаза се използва част от агресивността спрямо родителите, която детето не е могло да отреагира навън поради любовните си фиксации и външни трудности, и поради това строгостта на Сврѣхаза може да не съответства на строгостта на възпитанието. Напълно допустимо е при по-късни поводи потискането на агресивността да става, като нагонът поема същия път, който му се е открил в онзи решителен момент.

Хората, у които неосъзнатото чувство за вина е взело връх, при аналитичното лечение се издават чрез така неблагоприятната прогностично негативна терапевтична реакция. Съобщи ли им са причината за даден симптом, което по правило води до поне временното му изчезване, при тях се получава обратното - незабавно засилване на симптома и страданието. Често е достатъчно да ги похвалим за поведението им в терапията, да произнесем няколко обнадеждаващи думи за напредъка на анализа, за да предизвикаме очевидно влошаване на състоянието им. Но палитнкът би казал, че тук липсва „волята за оздравяване“; психоанализата вижда в това поведенче проява на неосъзнатото чувство за вина, за което болестта с нейните страдания и пречки е нещо желано. Проблемите, по-

станели от неосъзнатото чувство за вина, неговата връзка с морала, педагогиката, престъпността и социалната деградация понастоящем са предпочитано от психоаналитиците пшъе за работа. Тук най-неочаквано излизаме от дълбщите на психиката на публичния форум. Не МОі а да ви вода по-нататък, но ще ви занимая с оию една мисъл, преди да ви освободя за ддас. Свикнахме да твърдим, че цивилизацията ни е създадена за сметка на сексуалните потребности, които се потискат от обществото, отчасти се изтласкват, отчасти се чз-ползват за други цели. При пялата си гордост от постиженията на културата ние признаваме, че не ни е лесно да отговаряме на неннлте изисквания, да се чувстваме добре в нея, защото наложените ни ограничения на нагоните са тежко психично натоварване. Л това, което установихме за сексуалните нагони, в същата, дори може би в по-голяма ст-епей важи за другите, ча нагоните към агресия. Те са, които най-вече затрудняват и застрашават човешкото ©бщежлтие; потискането на агресивността е първата и може би най-голяма жертва, която обществото илисква от отделния човек. Видяхме колко ловко се извършва това укротяване на опърничавото. Задействането на Свръхаза, който привлича в себе си опасните аіресііВмі импулси, представява нещо като окупация на склонен към бунтуваея град. Но, от друга страна, погледнато чисто психологически, трябва да признаем, че Азът не се чувства добре, когато го принасят в жертва на обществените потребности, когато трябва да се покори на деструктивните тенденции на агресията, която сам би желал да излее върху друга обекти. Това е като пренасяне на дилемата на органичния свят -- да изядеш или да бъдеш изяден — в психичната сфера. За щастие агросивнните нагони никога не действат самостоятелно, винаги са споени с еротичните. В условията на създадената о г човека цивилизация последните им?т задачата да смеъчават и предотвратяват много яеща.

Лекция XXXIII
ЖЕПСЮТЛПРИРОДА

Дами и господа! Подготвяйки се за поредния разкъс с вас, през цялото време се боря с една вътрешна трудност. Чувствам се несигурен в правото си да ви занимавам с всичко това. Вярно е, че за петнадесет години работа психоанализата се измени и обогати, но въпреки това въведението в нея би могло да остане без промени и допълнения. Все ми се струва, че тези лекции нямат достатъчно основание. На аналитиците казвам твърде малко и нищо ново, на вас обаче — прекалено много и все неща, които не сте подготвени да разберете, кош о не са подходящо за вас. Търсех извинения, искаше ми се да оправдая всяка отделна лекция с различни аргументи. Първа!а -- за теорията на сънищата, трябваше с един замах да ви потопи отново в аналитичната атмосфера и да ви покаже колко верни се оказаха възгледите ни. Във втората, която проследява пътищата от съня към така наречения окултшъм, ме нрнплече възможността да се изкажа свободно за една област на работа, където днес предубедени очаквакия гс сблъскват с разгорещена съпротива; надявах се, че разумът ви, възпитай от психоанализата н толерантност, не ще откаже да ме последва в тази разходка. Третата лекция — за разчленението на личността, несъмнено бе най-трудната за вас, толкова странно бе¹ съдържанието й, ала не можех да не ви пределя а вя юзи иьргш шшт за психология на Аза; ако го имахме преди петнадесет години, щях още тогава да го спомена. И накрая поемючната лекция, която навярно сте проследили с огромно усилие, внесе някои необходими корекции, нови опит за решение на най-важните загадки. Тъй че моето въведение в психоанализата щеше да е заблуждаващо, ако ги бях премълчал. Както виждате, реши ли човгк да се оправдава, накрая ще стигне до извода, че всичко е било неизбежност, съдба. Аз й се покорявам и tin моля да направите същото.

Днешната лекция също не би следвало да бъде включвана в едно въведение, но тя може да послужи като пример за детайлна аналитична работа и ви я препоръчвам по две причини. Тя съдържа само наблюдаван» факти н почти никакви спекулации п е посеЙ-

тена на тема, която би трябвало да ви интересува като никоя друга. Откакто свят светува, хората са разсъждавали над загадката на женската природа:

... глави с йероглифни калпаци,
глави с чалми и черни барети,
глави с перуки и хиляди други
нешастни, потни човешки глави.
(Хайне, „Северното море“)*

Предполагам, че на мъжете сред вас също не са чужди тези размишления; от жените това не може да се очаква — самите те са загадката. „Мъж“ или „жена“ е първата констатация, която правите при среща с Друго човешко същество, и сте свикнали да я правите с непоколебима увереност. Науката анатомия споделя вашата увереност само в един пункт. На мъжкия пол принадлежат мъжкия полов продукт — сперматозоидът — и неговият носител, на женския — яйцеклетката и организъмът, в който тя се намира. И при двата пола са се образували вероятно от един и същи изходен материал органи, които служат единствено на половите функции. И при двата останалите органи, телесните форми и тъканите са повлияни от пола, но това влияние е непостоянно и различно изразено — така наречените вторични полови белези. А оттук нататък науката ще ви каже неочаквани неща, които навярно ще породят у вас смущение. Ще узнаете, че някои части от мъжкия полов апарат са налице и в женското тяло, макар в закърнял вид; същото важи и обратно. За науката това явление е признак на известна двуполовост, *бисексуалност*; сякаш индивидът не е мъж или жена, а винаги и двете, само че малко повече едното или другото. По-нататък ще трябва да възприемете мисълта, че съотношението между мъжкото и женското в отделния организъм се колебае в твърде широки граници. А фактът, че у всеки човек (с много редки изключения) се наблюдава само един вид полови продукти, яйцеклетки или сперматозоиди, ще ви накара да се усъмните в решаващото значение на тези елементи и да заключите, че същността на мъжката и женската природа е непозната, че анатомията не може да я открие. * Превод Димитър Стоевски. — Б. пр.

Дали психологията може? Свикнали сме да употребяваме понятията „мъжко“ и „женско“ и за душевните черти, пренесли сме върху душевния живот виждането за бисексуалността. Казваме, че даден човек, всъщност мъж или жена, в едно отношение се държи по мъжки, а в друго — по женски. Но скоро ще се убедите, че това е само покорство спрямо анатомията и господстващите представи. Не можете да внесете *никакво* ново съдържание в понятията „мъжко“ и „женско“. Това разграничение не е психологическо; под „мъжко“ обикновено разбирате „активно“, а под „женско“ — „пасивно“. Наистина такава връзка съществува. Мъжката полова клетка е активно подвижна, тя търси женската, която неподвижно, пасивно я очаква. Това поведение на елементарните полови организми дори е образец за поведението на индивидите при половото общуване. Мъжкият индивид преследва женския, за да се съвкупи с него, атакува го, прониква в него. Но в психологически план това свежда мъжкото начало до агресивността. Ще се усъзнат, че тя е съществено, ако вземете предвид, че при някои животински видове женските индивиди са по-силните и по-агресивните, а мъжките са активни само по време на половия акт. Така е например при паяците. Отглеждането на малките, което за нас е типично женска функция, при животните също невинаги е отредено на женския пол. Има твърде високоразвити видове, при които двата пола си поделят тази задача или дори мъжкият индивид поема изцяло. Даже в областта на човешкия полов живот лесно ще забележите, че „мъжко“ и „активно“, „женско“ и „пасивно“ не се покриват напълно. Майката е изцяло [^]активна спрямо детето. Колкото повече се отдалечавате от тясно сексуалната сфера, толкова по-явна става тази „грешка от припокриване“*. Жените могат да разгръщат голяма активност в различни насоки, мъже и те могат да съжителстват със себеподобните си, ако по развият значителна доза пасивна покорност. Ако сега заявите, че тези факти доказват тъкмо психологическата бисексуалност както на мъжете, така и на жените, значи сте решили в себе си да идентифицирате „активно“ с „мъжко“ и „пасивно“ с

* В.к. с. 294. — Р. пр.

„женско“ Но не ви съветвам да го правите Струва ми се неестествено и изказващо нищо ново

Женската природа би могла да се характеризира с предпочитането на пасивни цели Това, разбира се, не е равнозначно на пасивното, за постигането на една пасивна цел понякога е нужна голяма доза активност Може би предпочитането на пасивни цели и пасивно поведение се пренася у жената от сексуалната ѝ функция върху останалите сфери на живота, в по-голяма или по-малка степен Не бива обаче да подценяваме влиянието на обществените отношения, които също я тласкат към пасивно поведение Всичко това е още много неясно Не бива да пренебрегваме особено устойчивата връзка между женската природа и живота на нагоните Потискането на агресивността в жечата, едновременно природно зададено и налагано и от обществото, способства за формирането на силни мазохистични импулси, които усияват да придадат еротичен характер на опривителните навици и деструктивни тенденции Тъй като мазохизмът е, както се казва, нещо много женско Но след като го срещаме така често и у мъже, какво друго ви остава, освен да кажете, че тези мъже показват силно изразени мъжки черти?

Сигурно е все по-добре да приемем, че в психологията трябва да разрешим разликата на женската природа Разликата трябва да доведе единтаде и не ще дойде, нито ще бъде решена, ако изобщо се е стигнало до дискусията за това, а трябва да се живее органично Не е възможно да това, а думолюбовия е толкова често да характеристика на органичния живот, тъй като откъсва го от неживата природа Между-временно имаме достатъчно материал за изучаване у огези човешки индивиди, които пригетаването на женски генитални определя като манифестирало или преобладаващо женски Характерно за същността на психоанализата е, че тя не се опитва да опише какво представлява и неговата цел, а се бори като силна за нея задача, а не следва нещо формиране, развитието на биологичното дете в чина Вследствие време понаучихме нещо за това благодарение на обстоятелството, че мислещите чудесните ни колежки психоаналитички започнаха да разработват този въпрос Разликата между половете придаваше особен чар на обсъждането му, за-

щото всеки път когато дадена съпоставка изглеждаше неблагоприятна за техния пол, дамите имаха възможност да изкажат подозрение, че ние, мъжете апалигичи, не сме преодолели някои дълбоко вкоренени предразсъдъци спрямо женската природа, което прави изследванията ни пристрасти. Л за нас пък беше лесно да избягваме всякаква нелюбечност, позовавайки се на бисексуалността. Достатъчно беше да кажем: „Това не важи за вас. Вие сте и шлючепие, в този пункт сте повече мъж, отколкото жена.“

Към изучаването на женскою полово разпятие също пристъпваме с две очаквания Първото е, че п тук телесното устройство не се подчинява на функцията без съпротива. А второто — че решаващите изменения Ще се начеват или осъществяват още преди пубертета. И двете очаквания скоро се потвърждават. Освен това съпоставката с момчето показва, че развитието на малкото момиче в нормална жена е по-трудното и по-сложното, тъй като включва две задачи повече, които нямат съответствие в развитието на мъжа. Нека проведем сравнението от самото начало. Несъмнено самият материал при момчето и при момичето е различен; няма нужда от психоанализа, за да се установи тона. Разликата във формирането на гениталиите се съпътства от други телесни различия, прекалено известни, за да е нужно да ги споменавам. В предпоставките на вагонното развитие също се проявяват различия, загатващи -иа по-късните особености на жената По правило момиченцето не е така атресивно, упорито и самолюбиво, има като че ли по-голяма нужда от нежност, която трябва да се задоволява, а в замяна пък е во несамостоятелно и по-послушно Фактът, че по-лесно и по бързо се научава да владее отделителните си функции, по всяка вероятност се дължи на тази му покорност; нали урината и изпражненията са първите поддръци, които дсчею нрави на грижешите се за него хора, а овладяването им - първият компромис, отвоювач от детския наюннен живо г. Прави впечатление също, че малкото момиче е по-интелигентно, по-будно от мъжчето на същата възраст, повече с обърнато към света и създава по-силни обектни катексиси. Не знам дали тази преднина в развитието е потвърдена от строги проучвания, но при всички случаи с ясно, че, момиченцето»

не може да се нарече интелектуално изоставашо. Ала тези различия между половете не са от особена важност, те могат да бъдат заличени от индивидуални различия. За нашите задачи в момента те нямат значение.

Ранните фази на либидното развитие като че ли протичат еднакво при двата пола. Би могло да се очаква, че при момичето още през садисшно-аналната фаза ще се прояви изоставане на агресивността, но това не е така. Анализирайки детската игра, нашите колежки установиха, че агресивните импулси на момиченцето са не по-малко силни и разнообразни. С настъпването на фалическата фаза различията между половете изцяло отстъпват пред сходствата. Принудени сме да признаем, че малкото момиче е един малък мъж. Както е известно, при момчето тази фаза се характеризира с това, че то съумява да извлече удоволствени усещания от малкия си penis и свързва възбуденото му състояние с представите си за сексуално общуване. Също го прави момиченцето със своя още по-малък клитор. Изглежда, че при него всички мастурбационни действия се разиграват с този еквивалент на penisа, че същинският женски орган — влагалището — и за двата пола е още непознат. Отделни гласове съобщават и за ранни вагинални усещания, но те трудно биха могли да се разграничават от аналните или тези от преддверието и в никакъв случай нямат голямо значение. Със сигурност можем да кажем, че през фалическата фаза у момичето клиторът е водещата ерогенна зона. Но това не може да продължи дълго, с развитието на момичето в жена клиторът трябва частично или изцяло да отстъпи чувствителността си и с това своето значение на влагалището; тази е едната от двете задачи на женското развитие, докато мъжът в своето по-изгодно положение просто трябва да продължи през половата зрелост онова, което вече е упражнявал в периода на ранния сексуален разцвет.

По-късно ще се върнем към ролята на клитора, а сега нека се обърнем към втората задача, с която е натоварено развитието на момичето. За момчето първият любовен обект е майката, тя остава такъв и при формирането на едиповия комплекс, всъщност — през целия му живот. За момичето майката (и сливащите се с нея фигури на дойката или бавачката) също трябва да с

¹ първият обект, тъй като първите обектни катексиси се създават при задоволяването на основните жизнени потребности, а условията на отглеждането са еднакви при двата пола. В едиповата ситуация обаче бащата става любовен обект на момичето и ние очакваме, чй при нормално развитие то ще намери пътя от бащата към окончателния обектен избор. Тъй че с времето момичето трябва да промени ерогенната си зона и обекта, докато момчето запазва и двете. Възниква въпросът, как става това, по-точно: как момичето преминава от майката към свързаност с бащата или, с други думи — от своята мъжка фаза към биологически определената му женска фаза?

Е, идеално по простотата си разрешение на въпроса би било да приемем, че от определена възраст нататък се проявява стихийната сила на привличането между половете и тласка малката женичка към мъжа; същият закон позволява на момчето да остане при майката. Бихме могли още да прибавим, че децата следват знака на родителското предпочитание. Но няма да ни е толкова лесно, тъй като изобщо не знаем дали трябва сериозно да вярваме в онази тайнствена, неразложима по-нататък сила, която поетите толкова много възпяват. Усилени проучвания, при които поне материалът бе лесно достъпен, ни дадоха сведения от съз-ссм друг вид. Трябва да знаете, че броят на жените, които до късна възраст остават привързани с нежно чвство към обект от бащин тип, дори към реалния си баща, е много голям. При жени с такава продължителна и интензивна привързаност към бащата направихме изненадваща констатация. Разбира се, ние знаехме, че е имало стадий на свързаност с майката, но не подозирахме, че той може да бъде толкова съдържателен, продължителен, да даде толкова поводи за фик-сацни и диспозиции. През този период бащата е само досаден съперник. В някои случаи привързаността към майката продължава до четвъртата година и съдържа всичко, което ио-късно се прехвърля върху отношението към бащата. Накратко, убеждаваме се, че не можем да разберем жената, ако не отдадем дължимото внимание на ини фаза на *доедипова привързаност към майката*.

Сега пи се иска да разберем какви са либидните

отношения на момичето към майката. Отговорът е: много разнообразни. Тъй като продължават през всичките три фази на детската сексуалност, те приемат техния характер и намират израз в орални, садистично-анални и фалически желания. Тези желания представляват както активни, така и пасивни импулси; ако ги отнесем към по-късната диференциация на половете, което обаче по възможност трябва да избягваме, можем да ги наречем мъжки и женски. Освен това те са изцяло амбивалентни, колкото нежни, толкова и враждобно-агресивни. Последните често се проявяват едва след като са се трансформирали в страхови представи. Невинаги е лесно да се открие формата на тези ранни сексуални желания; най-ясно се проявява желанието на малкото момиче да направи на майка си дете, както и съответстващото му желание да ѝ роди дете, и двете спадат към фалическата фаза, много странни и смущаващи, но напълно потвърдени от аналитичните наблюдения. Привлекателността на такива изследвания е в отделните изненадващи открития, които носят. Например страхът от убийство или отравяне, които по-късно може да стане ядро на параноидно заболяване, се открива още в този доедипов период, отнесен към майката. Или друг случай. Спомнете си един интересен епизод от историята на психоанализата, който ми донесе много мъчителни часове. По времето, когато главният ми интерес беше насочен към откриването на сексуални травми от детството, почти всички пациентки ми разказваха, че са били прелъстени от бащите си. Най-сетне трябваше да осъзная, че тези разкази не са верни, и така разбрах, че симптомите на хистерията се развиват от фантасми, а не от реални случки. Едва по-късно можах да видя в това въображаемо прелъстяване от бащата израз на типичния едипов комплекс. А в доедиповото развитие на момичето въображаемото прелъстяване се открива отново, но прелъстителката по правило е майката. Тук обаче фантазията се докосва до реалността, защото при манипулациите, свързани с телесната хигиена, майката наистина предизвиква удоволствени усещания от гениталиите, може би дори *сч* събужда за първи път.

Допускам, че сте склонни да сметнете описанието на тези богати и интензивни сексуални чувства на мал-

кото момите към майката като силно преувеличени. Имаме достатъчно възможност да наблюдаваме малки момиченца и не забелязваме нищо подобно. Но това възражение не е състоятелно. Ако умеем да наблюдаваме децата, ще забележим достатъчно, а освен това трябва да имате предвид колко малко от сексуалните си желания детето може да изрази предсъзнателно, камо ли пък да ги съобщи. Затова имаме пълното право да изучаваме остатъците и последствията от тези чувства у хора, при които те са се развили особено ярко или дори в прекомерна степен. Патологията винаги ни е оказвала услугата чрез изолиране и преувеличение да прави видими неща, които в нормалния случай остават скрити. И тъй като изследванията ни съвсем не са проведени върху хора с тежки отклонения от нормата, смятам, че резултатите им трябва да се приемат за достоверни.

Сега ще насочим интереса си към един-единствен въпрос: кое предизвиква гибелта на тази могъща връзка между малкото момиче и майката? Знаем, че това е обичайната н съдба; тя е предопределена да отстъпи мястото си на връзката с бащата. Тук се натъквам на един факт, който ни сочи по-нататъшния път. Тази крачка в развитието не е обикновена смяна на обекта. Откъсването от майката се извършва под знака на враждебността, привързаността към нея завършва с омраза. Тази омраза може да бъде много явна и да продължи през целия живот, може грижливо да бъде компенсирана, но по правило една част от нея се преодолява, а друга се запазва. Това, разбира се, силно зависи от жизнените обстоятелства през по-късните години. Ние обаче се задоволяваме да изследваме тази омраза по времето на преориентацията към бащата и търсим мотивировката ѝ. В отговор трябва да изслушваме дълъг списък от обвинения срещу майката и оплаквания от нея, целящи да оправдаят враждебните чувства на детето и най-различни по вид, които не бива да пренебрегваме. Някои са очевидни рационализации и пред нас възниква задачата да открием същинските източници на омразата. Мисля, че ще проявите интерес, ако сега ви превода през всички детайли на едно психоаналитично изследване.

Упрекът към майката, който отива най-далеч в ми-

Налото, гласи, че тя не е давала достатъчно мляко на детето, което се тълкува като липса на любов. В нашите семейства този упрек има известно основание. Често майките нямат достатъчно мляко и се задоволяват да кърмят детето няколко месеца, половин или три четвърти година. При първобитните племена децата се хранят от майчината гърд до две или три години. Обикновено образът на дойката се слива с този на майката; когато това не се е получило, упрекът се променя: дойката, която така е обичала да храни детето, била отпратена прекалено рано. Но каквито и да са действителните обстоятелства, не е възможно този упрек на детето да е основателен толкова често, колкото го срещаме. По-скоро изглежда, че жаждата на детето по първата му храна е по принцип неутолима, че го никога не успява да прежали загубата на майчината гърд. Никак не ще се изненадам, ако психоанализата на някой представител на примитивните народи, който е сукал, когато вече е можел да ходи и говори, извади наяве същия упрек. С лишаването от гърдата вероятно е свързан и страхът от отравяне. Отравата е храна, която разболява човека. Може би детето свързва ранни и си заболявания с това лишаване. Вярата в случайността изисква значителна интелектуална школовка; примитивният човек, необразованият, както и детето намират причина за всичко ставащо. Може би първоначално това е било анимистичен мотив. Сред някои слоеве на нашия народ и днес още всеки умира по вина на някого, най-често на лекаря. А закономерната невротична реакция спрямо смъртта на близък човек е самообвинението, че ти самият си причинил смъртта му.

Следващото обвинение срещу майката избухва с появата на следващото дете. Ако е възможно, то се свързва с оралното лишаване. Майката вече не е можела или не е искала да дава мляко на детето, защото е трябвало да го пази за новопоявилото се бебе. В случаите, когато разликата между двете деца е толкова малка, че лактацията действително е била нарушена от втората бременност, упрекът добива реално основание; забележително е, че дори при разлика от 11 месеца детето е достатъчно голямо, за да схване това обстоятелство. Но на него му се зловиди не само мля-

кото за нежелания натрапник и съперник, а и всички други прояви на майчината грижа. То се чувства детронирано, ограбено, ощетено в правата си, развива ревнива омраза към по-малкото дете и озлобление към невярната майка, което много често се изразява в неприятна промяна на поведението му. То става „лошо“, раздразнително, непослушно, а постиженията в овладяването на отделителните функции изчезват. Всичко това е отдавна известно и се приема за нормално, но ние рядко имаме истинска представа за силата на тази ревност, за нейната упоритост, както и за размера на въздействието ѝ върху по-късното развитие. Особено като се има предвид, че през следващите години на детството тя получава и нова храна и че цялото сътресение се повтаря с раждането на всяко следващо братче или сестриче. Нещата не се променят особено, ако първото дете остане любимецът на майката; неговата жажда за любов е безмерна, тя иска всичко, не допуска подялба.

Богат източник на враждебност спрямо майката за детето са многообразните му сексуални желания, променящи се в зависимост от либидната фаза, кои го пайчесто не могат да бъдат задоволени. Най-силно е лишението през фалическата фаза, когато майката забранява, често със строги заплахи и с всички признаци на гняв, сладостните манипулации с половите органи, към които сама е подтикнала детето. Човек би казал, че тези мотиви са достатъчно обяснение за откъсване на момичето от майката. В такъв случай бихме казали, че то е неизбежна последица от естеството на детската сексуалност, от прекомерната жажда за любов и неизпълнимостта на сексуалните желания. Би могло да се помисли, че това първо любовно чувство на детето е обречено да загине тъкмо защото е първото, тъй като ранните обектни катексиси по правило са силно амбивалснтпи, редом с бурната любов винаги е налице голяма склонност към агресия и колкото по-страстно детето обича обекта, толкова по-чувствително е спрямо разочарованията и отказите от негова страна. В крайна сметка любовта загива под натрупалата се враждебност. Но някой би могъл и да отрече тази първоначална амбивалснтност на любовните катексиси, като посочи, че особеното естество на връзката между

майката и детето със същата неизбежност води до разрушаване на детската любов, защото и най-мекото възпитание не може да не упражнява принуда и да не въвежда ограничения, а всяко нахърняване на свободата му предизвиква у детето склонност към бунт и агресия. Мисля, че обсъждането на тези варианти би могло да бъде много интересно, но тук изведнъж възниква едно възражение, което тласка интереса ни в друга посока. Всички тези моменти — детронирането, любовното разочарование, ревността, прелъстяването и следващата го забрава — действат и в отношението на момчето към майката, но не са в състояние да го отчуждят от нея. Ако не открием нещо, което е специфично за момчето, а при момчето липсва или се проявява по друг начин, не ще можем да обясним защо привързаността на момчето към майката завършва така.

Мисля, че сме открили този специфичен момент, и то на място, където го очаквахме, макар и в изненадваща форма. Казвам на очаквано място, защото това е кастрационният комплекс. Анатомичното различие не може да няма психически последствия. Изненадани бяхме обаче, когато узнахме от анализите, че момчето обвинява майка си за липсата на пенис и не може да ѝ прости това ощетяване.

Виждале, че ние приписваме и на жената кастрационен комплекс. Със сериозно основание; съдържанието му обаче не би могло да е същото, както при момчето. При момчето то възниква, когато видят на женската полова област му покаже, че членът, който то така високо цени, невинаги е налице. Тогава то си елиомия заплахите, които си е навлякло при манипулациите с члена, започва да им вярва и така изпада под въздействието на *страха от кастрация*, който става най-мощният двигател на по-нагаташното му развитие. Кастрационният комплекс на момчето също води началото си от момента, в който то види гениталиите на другия пол. То веднага забелязва разликата, а трябва да признаем — и значението ѝ. Чувства се дълбоко ощетено, често казва, че и то иска да има „такова нещо“, и бива обзето от *завист към пениса*, която оставя незаличими следи в развитието и формирането на характера му и дори в най-благоприятния случай не мо-

же да се преодолее без големи психически усилия. Това, че момичето осъзнава липсата на пенис, не значи, че лесно се примирява с нея. Напротив, то дълго още иска да получи такова нещо, вярва в тази възможност до невероятно късна възраст и дори по времето, когато познаването на реалността отдавна е отстранило това желание като неосъществимо, анализът може да открие, че то продължава да съществува в несъзнавпното, притежавайки значителна енергия. Желанието да се сдобие най-сетне с жадувания пенис може да бъде един от мотивите, които тласкат зрялата жена към психоанализата, а разумните ѝ очаквания от нея, например способността да упражнява интелектуална професия, често се разкриват като сублимации на това изтласкано желание.

Значението на завистта към пениса е във от съмнение. Вземете като пример за мъжка несправедливост твърдението, че завистта и ревността играят по-голяма роля в живота на жените, отколкото на мъжете. Не твърдим, че при мъжете тези черти липсват или че при жените те не могат да имат и други източници, освен завистта към пениса, но сме склонни да отдадем това „в повече“ у жените на този фактор. Някои аналитици обаче са склонни да омаловажават първото нчбухване на завистта през фалическата фаза. Според тях тази наблюдавана у жената нагласа с предимно вторично образуване, възникнало при по-късни конфликти чрез регресия към раиоипфаптшшото чувство. Това обаче е общ проблем на дълбоката психология. При много патологични или дори само необикновени нагонни констелации, например при всички сексуални перверзии, възниква въпросът, каква част от тяхната сила идва от ранноинфантилни фиксации и каква — от въздействието на по-късни преживявания и развития. Тук почти винаги се касае за допълващи се редове, каквито приехме, когато разглеждахме етиологията на невротите. Двата момента имат променлив дял във възникването, по-малко от едната страна се компенсира с повече от другата. Инфантилното във всички случаи оггрееделя посоката, невинаги, но често е решаващото В конкретния случай със завистта към пениса аз реша», телно смятам, че преобладаващ е инфантилният момей р.

Откриването на кастрацията е повратен момент в

развитието на момичето. От него тръгват три възможни насоки на развитие; първата води към потискане на сексуалността или към невроза, втората — към промяна на характера в смисъла на комплекс за мъжественост и третата — към нормалната женственост. И двете сме научили доста, ако не и всичко. Главно съдържание на първото развитие е, че момиченцето, което досега е живяло като мъж, създавало си е удоволствие чрез възбуждане на клитора и е свързвало тези занимания с често активните си сексуални желания, насочени към майката, под въздействието на завистта към пениса престава да изпитва наслада от фалическата сексуалност. Оскърбено в самолюбие то се сравнява с по-добре развито момче, то се отказва от мастурбационното задоволяване чрез клитора, отхвърля любовта си към майката и при това нерядко изгласва значителна част от сексуалните си желания изобщо. Отвърщането от майката не става изведнъж, защото отначало момичето смята кастрацията за единствено свое нещастие, постепенно я отнася и към другите женски същества и най-сетне към майката. Любовта му се е отнасяла до фалическата майка; с откритието, че майката е кастрирана, става възможно тя да се изостави като сексуален обект и дълго натрупвалите се враждебни чувства да получат надмощие. И така откритата липса на пенис у жената я обезценява в очите на момичето, също както на момчето и покъсно може би на мъжа.

Всички знаете какво голямо етиологично значение приписват нашите невротични на мастурбацията. Те я винят за всичките си оплаквания и трябва да положим много усилия, за да ги убедим, че грешат. По същност би трябвало да признаем, че имат право, защото мастурбацията господства в детската сексуалност, а те страдат от нейното погрешно развитие. Само че невротичните обикновено обвиняват мастурбацията от периода на пубертета; ранидетската, която е действително важната, те най-често са забравили. Ще ми се да имам някога възможност обстойно да ви обясня колко важни са всички подробности на ранната мастурбация за бъдещата невроза или за характера на човека — дали е била открита, или не, дали родителите са се борили с нея, или са я допусkali, дали човекът сам е успял

да я потисне. Всичко това оставя неизтриваеми следи в развитието му. Но всъщност съм по-скоро доволен, че не трябва да го правя; това би било тежка, продължителна работа, а накрая ще ме поставите в затруднение, защото със сигурност ще искате да ви дам практически съвети как родителите или възпитателите да реагират на детската мастурбация. В този вариант на развитие при момичето, кон го ви описах, видяхте пример за това, как детето само се освобождава от нея. Но това невинаги му се удава. Когато завистта към пениса е породила силен импулс срещу клиторнагл мастурбация, а тя въпреки всичко не изчезва, се разгръща ожесточена борба за освобождение, в която момичето сякаш поема ролята на отстранената майка и дава израз на цялото си недоволство от малоценния клитор в съпротивата срещу задоволяването чрез него. Години по-късно, когато мастурбацията отдавна е преодолена, се запазва един интерес, който трябва да схващаме като защита срещу вдъхващото все още боязън изкушение. Той се изразява в симпатия към хора, за които се подозира, че имат подобни трудности, представлява един от мотивите за сключването на брак, дори може да определи избора на брачния или любовния* партньор. Преодоляването на раннодетската мастурбация наистина не е лека или маловажна работа. С отказа от клиторната мастурбация се изоставя определен дял активност. Сега пасивността става преобладаваща, преориентацията към бащата се извършва предимно с помощта на пасивни или опни импулси. Виждате, че този тласък в развитието, който отстранява фалическата активност, проправя пътя на женско[^] развитие. Ако при това не се изгуби прекалено много чрез изтласкването, развитието може да протече нормално. Желанието, с което момичето се обръща към бащата, първоначално е желанието за пенис, който майката е отказала и който то сега очаква да получи от бащата. По женската ситуация се посеща едва когато желанието за пенис се замени с желанието за дете, когато детето според древното символно съответствие заеме мястото на пениса. Не можем да не отбележим, че момичето е желало да има деге и по-рано, преленарушената още фалнческа фаза; това е смисълът на играта му с кукли. Но тази игра всъщност

не е била израз на женственост, а е служила иа идентификацията с майката в стремежа към заместване на пасивността с активност. Момичето е играело майката, а куклата е било самото то; сега е можело да върши с детею си всичко онова, което майката е вършела с него. Едва с появата иа желанието за пенис куклата дете се превръща в дете от бащата и от този момент нататък — в най-силното женско желание. Голямо е щастието, ако по-късно това детско желание получи реално осъществяване, особено ако детето е момченце, притежаващо така жадувания пенис. В съчетанието „дете от бащата“ акцентът често е върху детето, а бащата остава на заден план. Така старото мъжко желание за притежаване на пенис прозира дори през свършената женственост. Но може би трябва да огшеделпм това желание за пенис като типично женско.

С пренасянето на желанието за дете (пенис) върху бащата момичето влиза в ситуацията на сдиповия комплекс. Враждебността спрямо майката, съществува иа преди това, сега рязко се засилва, тъй каго майката се превръща в съперница, получаваща от бащата всичко онова, за което копнее момичето. Еднповият комплекс на момичето дълго време не ни позволяваше да забележим доедиповата му свързаност с майката, така важна и оставяща толкова трайни фиксации. За момичето едияовата ситуация е краят на едно дълго и трудно развитие, своеобразно временно разрешение на проблемите, момент на покой, които не се изоставя така скоро, още повече, че началото на латентния период не е далеч. И тук забелязваме едно различие между половете в отношението на сдиповия към кастрационния комплекс, което вероятно има сериозни последици. Едиповият комплекс на момчето, в който то изпитва страст към майка си и желание да отстрани баща си като съперник, естествено се развива от фазата на фалическата сексуалност. Заплахата от кастрация обаче принуждава момчето да се откаже от тези нагласи. Под впечатлението за опасността от кастрация на пениса едиповият комплекс бива изоставен, изгласкан, в най-нормалния случай — разрушен из основи, а на неговото място идва един строг Свръхаз. Пря момичето става почти обратното. Кастрационният комплекс подготвя едиповия, вместо да го разруши. За-

вистта към пениса прогонва момичето от свързаността му с майката и то намира пристанище в едиповата ситуация. С изчезването на страха от кастрация отпада главният мотив, тласнал момчето към преодоляване на едиповия комплекс. Момичето остава в него *за* неопределено време, преодолява го късно и непълно. Тези обстоятелства се отразяват неблагоприятно върху развитието на Свърхаза, той не може да достигне силата и независимостта, които му придават културна значение и ... феминистните недоволства, когато посочват отражението на този момент върху типичния женски характер.

Да се върнем назад, споменахме каго втора възможна реакция спрямо откриването на женската кастрация развитието на силен комплекс за мъжественост. Под това разбираме, че момичето сякаш отказва да признае неприятния факт, преувеличава в упоритата Си съпротива своята досегашна мъжественост, продължава да упражнява клиторната мастурбация и търся спасение в идентификацията с фалическата майка или с бащата. Какво определя това развитие? Не можем да си нреставим нищо друго освен конституционен фактор, една по-голяма доза активност, характерна иначе за мъжа. Защото същественото тук е, че се избягва преминаването към пасивност, което дава тласък на развитието към женственост. Крайната проява на този комплекс за мъжественост е повлияването на обектния избор в смисъл на манифестирана хомосексуалност. Наистина аналитичният опит сочи, че женската хомосексуалност рядко или почти никога не е пряко продължение на инфантилната мъжественост. Изглежда, че и такива момичета за известно време приемат бащата като обект и се озовават в едиповата ситуация. Сетне обаче неизбежните разочарования от бащата довеждат до регресия към ранния им комплекс за мъжественост. Значението на тези разочарования не бива да се надценява; и на предопределеното да се развие към женственост момиче те не остават спестени, но нямат същия ефект. Доминирането на конституциоалния момент изглежда неоспоримо, но двете фази в развитието *на* женската сексуалност много добре се отразяват в практиката на хомосексуалисше, които играят на майка и дете толкова често и явно, колкото и на жена и мъж.

Това, което ви разказах, е, така да се каже, пред-историята на жената. То е съвсем ново достижение и може би ви е заинтересувало като пример за детайлно аналитично проучване. Тъй като жената тук е самата тема, ще си позволя този път да спомена имената на някои жени, които имат важен принос в него. Д-р *Рут Мак Брънсуик* за първи път описа случай на невроза, свързана с фиксация върху доедиповия стадий, като едиповата ситуация изобщо не беше достигната. Случаят имаше формата на параноидна ревност и се оказа податлив на терапия. Д-р *Жана Лампл-де Гроот* потвърди чрез достоверни наблюдения така невероятната фалическа активност на момичето спрямо майката, д-р *Хелене Дойч* показа, че любовната игра на хомосексуалните жени възпроизвежда отношенията „майка—дете“.

Нямам намерение да разглеждам по-нататъшното развитие на жената през пубертета до зрелостта. А и познанията ни за него са недостатъчни. По-долу ще обобща някои черти на това развитие. Тук искам да посоча във връзка с предисторията, че женското развитие си остава изложено на смущаващото влияние на остатъчните явления от периода на мъжествеността. Много чести са регресиите към фиксациите от доедиповите фази; при някои жени жизненият път се характеризира с многократна смяна на периоди, през които мъжкото или женското начало взема връх. Може би онова, което ние, мъжете, наричаме „женска загадъчност“, отчасти се дължи на тази бисексуалност в живота на жената.

Но друг един въпрос като че ли наляга по време на тези изследвания. Ние нарекохме движещата сила на сексуалния живот „либидо“. Този живот се определя от полярността „мъжко—женско“; близо до ума е следователно да разгледаме връзката на либидото с тази полярност. Нямахме да е изненада, ако се окажеше, че всяка сексуалност си има свое либидо, тъй че един вид либидо реализира целите на мъжкия, а друг — ка женския сексуален живот. Но нищо подобно. Има само едно либидо, служещо и на женската, и на мъжката полова функция. Не можем да му припишем пол? ако го наречем „мъжко“ съгласно популярното отъждествяване на активността с мъжественост, не бива да

забравяме, че то застъпва и импулси с пасивна цол. Понятието „женско либидо“ обаче във всички случаи е напълно лишено от основание. Впечатлението ни е, че либидото търпи по-голямо насилие, когато е поставено в служба на женската функция, и че в този случай, казано телеологично, природата по-малко се съобразява с неговите нужди, отколкото при мъжкия пол. А причината, ако отново разсъждаваме телеологично, е може би в това, че осъществяването на биологичната цел е поверено на мъжката агресивност и с сравнително независимо от съгласието на жената.

Сексуалната фригидност на жената, чиято честота сякаш потвърждава тази онеправданост, засега е недостатъчно изяснено явление. Психогенна и поддаваща се на въздействие в някои случаи, в други тя навежда на мисълта за конституционална обусловеност, дори за участието на анатомичен фактор.

Обещах да ви посоча някои психични особености на зрялата женственост, така както ги срещаме в аналитичната практика. Не претендираме за повече от приблизителна достоверност на тези наблюдения; а и невпнаги е лесно да се отдели влиянието на сексуалната функция от това на социалната среда. И така ние приписваме на жената по-висока степен нарцисизъм, което повлиява нейния обектен избор, така че потребността ѝ да бъде обичана е по-силна от потребността да обича. За физическата суетност на жената допринася и завистта към пениса, която я кара да цени по-високо своите прелести като късно обезщетение за първоначалната сексуална малоценност. Свенливостта, срамежливостта, която се смята за типично женско качество, *но* е много повече обусловена от социалните конвенции, отколкото се предполага, ние свързваме с първоначалното намерение да се прикрие дефектът на гениталните. Не сме забравили, че по-късно тя поема други функции. Смята се, че жените малко са допринесли за откритията и изобретенията в историята на цивилизацията, но една технология е може би тяхно изобретение — плетенето и тъкането. Ако наистина е така, това ни изкушава да гадаем за несъзнавания мотив на въпросното постижение. Самата природа е предложила тук образец за подражание с окосмяването, което покрива гениталиите при достигането на полова

зрялост. Следващата крачка е само да се закрепя» един за друг сплъстените косми. Ако отхвърлите тоза хрумване като фантастично и сметнете влиянието на иа-виена към пениса въ-рху формирането па женската при-рода за моя фикс-ндея, аз, р-азб-ира се, няма как да се защитя.

Обществените обстоятелства много често пречат да се разпознаят факторите па обектния избор при жената. Когато изборът е свободен, тон често следва нарцис ги та и я идеал за мъж, какъвто момичето е желало да стане. Ако момичето е фиксирано върху свързаността с бащата, тоест — върху едигювия комплекс, то си избира мъж от същия тип. Тъй каго при преориентацията от майката към бащата враждебният компонент на амбивалентното чувство остава при майката, такъв избор би трябвало да іараі>ггара щастливия брак. Но МРОЮ често нещата се развиват іака, че поставят под заплаха подобно иреодоляшии на амбивалентността. Изоставената враждебност допълнително се премества върху положителната връз-ба и оттам се прехвърля върху новия обект. Съпругът, пр*ел отначало бащиното наследство, с времето трябва да поеме и майчиното. По този начин втората половина от живота на жената лесно се оказва запълнена от борбата срещу мъжа й, така както лървата за по-кратко време — от бунта срещу майката Когато тази реакция се изживее, евентуалният втори брак лесно се развива гю много по-задоволителен начин. Друга промяна в характера на жената, за която влюбените съпрузи не са подготвени, може да настъпи след раждането на първото дете. Под впечатлението на собственото майчинство игоже да се съживи идентификацията с майката, срещу която жената се е съпротивлявала до брака си, и да обсеби цялото налично либидо, тъй че в натрапливо повторение да се възпроизведе нещастният брак па родителите. Че старият проблем на липсващия пенис не е загубил силата си, проличава от различните реакции на майката при раждането на син или дъщеря. Само връзката със сина носи на майката пълно удовлетворение; тя изобщо е най-съвършената, най-лишената от амбивалентност между-човешка връзка. Върху сина иай-ката може да пренесе амбицията, която е трябвало да потисне у себе си, от него да очаква задоволяване на всичко, останало у нея

от комплекса ѝ за мъжественост. Самият брак също не е сигурен, преди жената да е успяла да превърне и мъжа си в свое дете и да изпълнява спрямо него ролята на майката.

Идентификацията на жената с майката има два пласта — доедипов, който се основава на нежно отношение към майката и я приема за образец, и по-късен, по времето на едиповия комплекс, определен от стремежа майката да се отстрани и да бъде заместена с бащата. И от двата се запазва много за в бъдеще, с основание можем да кажем, че нито един не се преодолява задоволително в хода на развитието. Но фазата на нежната доедипова свързаност е решаващата за бъдещето на жената; през нея се създават условията за придобиването на онези качества, чрез които по-късно жената ще изпълнява своята сексуална функция и оценената си роля в обществото. Чрез тази идентификация тя придобива и привлекателността си за мъжа, разпалваща едиповата му свързаност с майката до степен на влюбеност. Само че много често синът получава това, за което се е борил бащата. Създава се впечатление, че любовта на мъжа и любовта на жената се размниават на разстояние една психологична фаза.

По-слабото чувство за справедливост у жената вероятно е свързано с преобладаването на завистта в душевния ѝ живот, защото стремежът към справедливост представлява преработване на завистта, определя условията за нейното преодоляване. За жените казваме още, че социалните им интереси са по-слаби и способността им за нагонна сублимация — по-малка от тази на мъжете. Първото навярно произтича от диссоциалния характер, присъщ несъмнено на всички сексуални отношения. Влюбените са си достатъчни един за друг, а дори семейството се съпротивлява на включването му в по-големи общности. Способността за сублимиране е много различна у отделните хора. Но не мога да не спомена едно впечатление, което многократно се получава в аналитичната дейност. Тридесетгодишният мъж ни се вижда млад, по-скоро неоформен индивид и ние очакваме от него да използва отлично възможностите за развитие, които му открива психоанализата. Жената на същата възраст често ни мисли с психичната си зрялост и неподатливост на промяна. Либидото ѝ

е заело окончателни позиции и изглежда неспособно да ги замени с други. Не се откриват пътища за по-пагубно развитие; сякаш целият процес е вече завършил и оттук нататък не подлежи на въздействие, сякаш мълчителното формиране на женската природа е изчерпало възможностите на личността. Като терапевти ние съжаляваме за това дори когато успеем да сложим край на страданието, преодолявайки невротичния конфликт.

Това е всичко, което имах да ви кажа за женската природа. Безспорно то е непълно и фрагментарно и левиначи звучи любезно. Но не забравяйте, че ние описахме жената само дотолкова, доколкото природата ѝ се определя от сексуалната ѝ функция. Влиянието на тази функция е наистина много голямо, но трябва също да имаме предвид, че и в останалото жената си е нормално човешко същество. Искате ли да научите повече за нейната природа, изследвайте собствения си жизнен опит, обърнете се към поетите или изчакайте, докато науката бъде в състояние да ви даде по-задълбочени и по-добре съгласуващи се сведения.

Лекция XXXIV

РАЗЯСНЕНИЯ, ПРИЛОЖЕНИЯ, НАСОКИ

Дами и господа! Ще ми позволите ли, уморен от, тъй да се каже, сухия тон, да ви поговоря за някои неща, които нямат голямо теоретично значение, но са доста важни за вас, стига да сте положително настроени към психоанализата? Да си представим, че в свободното си време разгърнете някой немски, английски или американски роман, очаквайки да намерите в него изображение на днешните хора и днешното общество. След няколко страници ще се натъкнете на първото изказване за психоанализата, а скоро след това и на други, дори без да имат някаква връзка със съдържанието. Не мислете, че тук дълбинна психология се прилага за по-доброто разбиране на действащите лица и техните постъпки, макар да има по-сериозни художествени произведения, в които действително се правят такива опити. Не, това обикновено са иронични забележки, с които авторът на романа иска да демонстрира

своята начетеност или интелектуалното си превъзходство. Невинаги ще имате впечатлението, че той наистина пс/знава това, за което говори. Или отивате за развлечение в светска компания, може и да не е във Виена. Скоро разговорът се прехвърля върху психоанализата, чувате най-различни хора да изказват мненията си за нея, най-често с непоколебима увереност. Мненията обикновено са пренебрежителни, често хули или най-малкото подигравки. Ако имате непредпазливостта да издадете, че разбирате нещо от материята, всички ще се нахвърлят върху вас, ще искат сведения и обяснения и скоро ще се убедите, че строгите им оценки са сформирани, преди те да са имали някаква информация, че почти никой от тези противници на психоанализата не се е докосвал до психоаналитична книга, а ако е, то не е отишъл по-далеч от първата съпротива при сблъсъка с новата материя.

От едно въведение в психоанализата очаквате може би да ви даде указание какви аргументи да използвате за коригирането на явните заблуждения относно нея, кои книги да препоръчате за по-добра информация или даже какви примери от прочетеното или наблюдаваното да включите в дискусиите, за да промените отношението на обществото. Моля ви, не правете нищо от това. Няма да има полза; най-добре ще е изобщо да скриете знанията си. Ако това не е възможно, задоволете се да кажете само, че доколкото сте запознати, психоанализата е особен дял от науката, твърде труден за разбиране и преценяване, че се занимава с много сериозни неща и човек не може да се доближи до същността ѝ с няколко шегички и че е по-добре да се лотърси друга играчка за светските забавления. Естествено ще се въздържите и от опити за тълкуване, ако непредпазливи хора разказват сънищата си, а така също ще устоявате на изкушението да рекламирате анализа чрез разкази за излекувани болни.

Бихте могли да запитате защо тези хора, както пишешите книги, така и участващите в светски разговори, се държат толкова некоректно и да предположите, че причината не е само в тях, а и в самата психоанализа. И аз мисля така; предразсъдъците, с които се сблъскват в литературата и в обществото, са отражение на по-раншна присъда — присъдата, която пред-

ставителите на официалната наука произнесоха срещу младата психоанализа. Ведиж вече се оплаках от това в едно историческо изложение и повече няма да го правя (може би и този единствен път беше излишен), но наистина нямаше нито едно нарушение както на логиката, така и на приличието и добрия вкус, което научните противници на психоанализата да не си позволиха навремето. Положението напредобяваше средновековният порядък, когато един злодей или дори само политически противник е бил прикован към позорния стълб и предоставян на произвола на вулгарнага тълпа. А вие може би не си представяте напълно колко на високо в нашата обществена йерархия се простира вулгарността, какви безобразия си позволяват хората, когато се почувстват част от масата, освободени от лична отговорност. Когато започна това, аз бях, общо взето, сам; скоро осъзнах, че е безсмислено да се споря, че също толкова безсмислено е да се оплаквам и да призовавам по-големи авторитети, тъй като няма инстанции, към които да се отправя такава жалба. Затова тръгнах по друг път; осъществих първото предложение на психоанализата, обяснявайки си поведението на масите като проява на същата съпротива, с която трябва да се боря при отделните пациенти, отказях се самият аз от полемизирането и се постарях да насоча появяващите се лека-полека привърженици в същата посока. Подходът беше правилен; апатемата, провъзгласена навремето над психоанализата, вече е отменена, но както изоставената религия продължава съществуването си във вид на суеверие, отхвърлената от науката теория — във вид на популярен възглед, така днес някогашното презрение към психоанализата от страна на научните среди се е превърнало в подигравателното отношение на лажните, които пишат романи или водят светски разговори. Тъй че нека това не ви учудва повече.

Но не очаквайте да чуete радостната вест, че борбата за психоанализата е приключила с нейното признаване, с разрешението да се преподава в университетата. За това не може да става и дума, борбата продължава, но в по-благоприлични форми. Новото е също, че в научните среди се създаде нещо като буфер между анализа и противниците му — хора, които приемат ня-

кой неща в психоанализата, признавайки това и публично, с възхитителни уговорки, по други пък отричат колкото могат по гръмко. Не е лесно да се отгатне какво определя избора им. Изглежда, че личните симпатии. Едни възразява срещу сексуалността, друг — срещу несъзнаваното; особено непопулярна е като че ли символката. За тези еkleктици явно е без значение, че постройката на психоанализата, макар още неготова, вече представлява цялост и не може всеки по собствено усмотрение да изважда от нея отделни елементи. При никой от тези наполовина или начетвъртина привърженици не можах да добия впечатлението, че отрицателното му отношение се основава на проучване. Към тази категория се числят и някои изтъкнати личности. Но тях ги оправдава фактът, че времето и интересите им са отдадени на други сфери — на онези, където са постигнали толкова значителните си успехи. Но не би ли трябвало в такъв случай да се въздържат от мнение, вместо така решително да вземат страна? Веднъж успях много бързо да спечеля за привърженик един от тези именити мъже. Това беше литературен критик със световна известност, следил с доброжелателно разбиране и пророческа далновидност духовните течения на епохата. Запознах се с него едва когато бе прехвърлял осемдесет години, но той все още беше омайващ събеседник. Лесно ще се досетите за кого говоря*. При това не аз заговорих за психоанализата. Той го направи, започвайки с мен спор по най-скромния начин „Аз съм само литератор, а вие сте естествознателец и откривател. Но едно нещо трябва да ви кажа: никога не съм изпитвал сексуално влечение към майка си.“ „Но вие може да не сте знаели това — отвърнах аз. — Възрастният човек не осъзнава тези явления.“ „О, така ли го разбирате?“ — рече той облекчено и ми стисна ръката. Поприказвахме още няколко часа в отлично разбиране. След това чувах, че през краткия остатък от живота, който му бе отреден, той многократно се изказвал благосклонно за анализа и често употребявал новата за него дума „изтласкване“.

* Става дума за Георг Брандес, прославения датски учен (1812 - 1927), пред когото Фройд цял живот се прекланял. — Б нем. изд.

Една известна пословица ни препоръчва да се учим от враговете си. Признавам, че това никога не ми се удаде, но си помислих, че за вас може би ще е поучително да разгледаме всички упреци и възражения, отправени срещу психоанализата от нейните противници, и да ви покажа така лесно откривашите се несправедливости и нарушения на логиката. Но „on second thoughts“*, си казах, че това не ще бъде интересно, а уморително и тягостно и тъкмо онова, което през всичките тези години грижливо избягвах. Така че извинете ме, задето няма да продължа по този път и ще ви спестя мненията на нашите така наречени научни противници. Още повече, че почти всички те са хора, чиято компетентност се доказва единствено чрез свободата на рачсъжденията, идваща от непознаването на психоаналитичните наблюдения. Знам обаче, че в други случаи няма да се отърва така лесно. Ще ми кажете: Има толкова хора, за които последното ви твърдение не е вчлдно. Те не са пренебрегнали опита на психоанализата, а са анализирали пациенти, може би сами са се подложили на анализ, известно време са били дори ваши сътрудници и все пак са стигнали до други възгледи и теории, поради което са се разделили с вас и са основали самостоятелни психоаналитични школи. Би трябвало да пи поясните защо в историята на анализата толкова често се наблюдават подобни отклонения и какво е значението им.

Да, ще се опитам да го направя, но накратко, защото то няма да допринесе за вашето разбиране на психоанализата толкова, колкото очаквате. Знам, че на първо място имате предвид индивидуалната психология на *Лдлер*, която в Америка например се разглежда като равноправен клон на пашата психоанализа и винаги се споменава заедно с нея. В действителност двете имат много малко общо, по индивидуалната психология поради известни исторически обстоятелства води своего рода паразитно съществуване за сметка на психоанализата. Онова, което казахме за този тип противници на психоанализата, само в малка степен важи за основателя на индивидуалната психология. Самото й име е неподходящо, изглежда плод на объркване; не можем

* „Като поразмислих“ (англ.). — Б. ур.

да се откажем от правомерната му употреба като антипод на масовата психология, а онова, с което ние се занимаваме, също е преди всичко психология на човешкия индивид. Днес няма да се впускам в обективна критика на Адлеровата индивидуална психология, гова не се предвижда в плана на настоящото въведение, а и веднъж вече направих такъв опит и нямам какво особено да променя в него. Но бих искал да илюстрирам впечатлението, което индивидуалната психология създава, чрез една дребна случка от годините преди психоанализата.

Близо до малкия моравски град, в който съм роден и който съм напуснал като тригодишно дете, се намира скромен курорт, красиво разположен сред природата. През гимназиалните години често прекарвах там ваканциите си. Близо две десетилетия по-късно заболяването на една близка роднина стана повод да видя отново това място. В разговор с лекаря на курорта, който се грижеше за моята роднина, го попитах за отнoшението му към, струва ми се, словашките селяни, които през зимата бяха единствената му клиентела. Той разказа, че лекарската му работа протича по следния начин. В приемния му час пациентите влизат в стаята и се нареждат в редица. После един по един излизат напред и съобщават оплакванията си. Болки в кръста, спазми в стомаха, слабост в краката и т. н. Лекарят ги преглежда и след като се ориентира, произнася диагнозата, за всекиго една и съща. Той ми преведе думата, нещо като „урочасал“. Учудено попитах дали селяните не се сърдят, задето всекиму казва едно и също. „О, не, отвърна той, те са много доволни, тъкмо това очакват. Като се връща в редицата, всеки сякаш казва на другите с мимика или жест: „Този си разбира от работата.“ Тогава не подозирах при *какви* обстоятелства ще се срещна с аналогична ситуация.

Защото независимо дали някои е хомосексуалист или нскрофил, дали го измъчва страхова невроза, дали патрапливост го изолират от света, или пък е буйстващ луд, Адлеровата индивидуална психология винаги определя като движещ мотив на състоянието желанието му да се изтъкне, да постигне свръхкомпенсация на чувството си за малоценност, да остане отгоре, да премине от женската към мъжката линия. Нещо

много сходно чухме веднъж като млади студенти в клиниката, когато се представяше случай на хистерия. Хистеричните развивали симптомите си, за да се правят на интересни, да привличат вниманието върху себе си. Как се срещаме отново и отново със старите мъдрости! Но това късче психология още тогава не ни се виждаше да разрешава загадката на хистерията, то не обясняваше например защо болните не се опитват да постигнат тези цели с друго средство.

Разбира се, в учението на индивидуалната психология трябва да има нещо вярно, някаква частица от цялото. Нагонът към самосъхранение ще се опита да извлече полза от всяка ситуация, Азът ще търси изгода и в болестта. В психоанализата това се нарича „вторична печалба от болестта“. Но като си спомним мизохизма, несъсезнатата необходимост от наказание и невротичното самоувреждане, каращи ни да допуснем съществуването на нагони, противоположни на самосъхранението, се усъмняваме в общовалидността на баналната истина, върху която се гради учението на индивидуалната психология. Ала мнозинството хора ще приемат много радушно учение, което не признава усложнения, не въвежда нови, трудни за разбиране понятия, не знае нищо за несъзнаваното, с един замах отстранява тегнещия върху всички проблем на сексуалността и се задоволява с разкриването на триковете, чрез които животът може да се направи по-удобен. Защото мнозинството обича удобствата, не изисква за обяснение повече от една причина, не ще каже „благодаря“ на науката за сложни теории, желае прости решения и ликвидиране на проблемите. Давайки си сметка колко добре индивидуалната психология отговаря на тези изисквания, не можем да не си припомним една мисъл от „Валенцайн“:

А о не бе проклето митроумно
и мисленото, бих се изкусил
да кажа то е връх на глупостта*.

Критиката на професионалите среди, така ожесточена срещу психоанализата, общо взето, има индивидуалната психология с кадифени ръкавици. Вярно, в

* Превод Димитър Стоевски. — Б. пр.

Америка един виден психиатър публикува статия срещу Лидлер, озаглавена „Enough“*, в която решително изразява досадата си от „натрапливото повторение“ в индивидуалната психология. А за по-снизходителното отнашение на останалите навярно доста допринася нейна.га враждебност към психоанализата.

За другите школи, обособили се от психоанализата, няма нужда да се говори много. Тяхното съществуване е свидетелство нито за, нито против психоанализата. Помислете за силните афективни моменти, които за много хора правят трудно вграждането в една система или подчинението, а също и за още по-голямата трудност, основателно изтъквана от сентенцията „quot capita lot sensus“**. Когато разликите в мненията надхвърлиха известна мярка, най-подходящото беше да се разделим и да тръгнем по различни пътища, особено след като теоретичните несъгласия започнаха да изискват промяна в практическите действия. Представете си например, че един аналитик*** отдава много малко значение на личното минало и търси причините за неврозите само в настоящи мотиви и очаквания за бъдещето. В такъв случай той ще изостави анализа на детството, ще трябва да възприеме съвсем нова техника и да компенсира липсващия ефект от анализирането на детските години със засилване на собствените си поучения и пряко насочване на пациента към определени жизнени цели. Ние, останалите, ще кажем: това може да е школа на мъдростта, но не е вече психоанализа.

Друг пък може да е стигнал до идеята, че страхо-дою преживяване при раждането е зародишът на всички по-късни невротични разстройства****; тогава ще му се струва правомерно да ограничи анализа върху въздействието на това единствено впечатление и да обещава терапевтичен успех след три-чтиримесечно лечение. Виждате, че избрах два примера, изхождащи от диаметрално противоположни предпоставки. Обща черта за почти всички тези „разклонения“ е, че всяко от тях взема отделен елемент от богатството на мотивите, които разглежда психоанализата, и се обособява на та-

* Стига (англ.). — Б. пр.

** Колкото глави, толкова мъчтя (лат.). — Б. пр. ¹

*** Има се предвид К. Г. Юш. — Б. нем. изд. **>]

Това се отнася за О. Ранк. — Б. нем. изд.

зи основа — например нагона към власт, нравствения конфликт, майката, гениалността и т. н. Ако ви се сгрува, че в историята на психоанализата днес вече има повече такива отцепвания, отколкото при други духовни течения, то аз не знам дали трябва да се съглася с вас. Ако е така, причината трябва да се търси в тесните връзки между теоретичните възгледи и практиката на психоанализата. Чисто теоретични несъгласия могат да се изтърпят много по-дълго време. Често упрекуват нас, психоаналитиците, в неголерантност. Единствената проява на това грозно качество беше отделянето от иначе мислещите. Нищо друго не сме им направили; напротив, на тях се падна по-добрият дял, сега им е по-добре от преди, защото при отцепването си те обикновено сваляха от плещите си някоя от тежобите, под които пъшкаме ние — например петното на детската сексуалност или нелепостта на символиката, — и сега са поне донякъде почтени пред лицето па света, каквито ние, останалите при психоанализата, все още не сме. При това — с едно-единствено забележително изключение* — те сами се откъснаха от нея.

Имате ли още претенции в името на толерантността? Че когато някой изкаже напълно погрешно според нас мнение, трябва да му отвърнем: „Много ви благодарим, че дадохте израз на това несъгласие. Предпазвате ни от самодоволство и ни давате възможност да докажем на американците, че действително сме така „broadminded**“, както те винаги са искали. Ние не вярваме нито дума на казаното от вас, но това няма значение. Може би имате толкова право, колкото и ние. Може ли изобщо някой да каже кой е прав? Позволете ни да застъпваме вашето гледище в литературата, макар да сме негови противници. Надяваме се, че вие от своя страна ще сте така любезни да защитавате нашегo, въпреки че го отричате.“ Такива ще са явно бъдещите обноси в научните среди, ако злоупотребата с относителността на Айнщайн напълно се наложи. Вярно, засега още не сме стигнали дотам. Задоволяваме се по стар обичай да застъпваме само собствените си убеждения, излагаме се на опасността от заблуда, за-

* Това може да се обясни за Щскел. — Б. нем. изд.

-¹¹ С широки възгледи (a i i i . i). — Б. ур.

Щото от нея човек не може да се защити, и отхвърляме онова, което ни противоречи. А от правото да променяме становището си, когато мислим, че сме стигнали до нещо по-добро, ние, психоаналитиците, широко се възползвахме.

Едно от първите приложения на психоанализата беше, че тя ни научи да разбираме съпротивата на околния свят срещу заниманията ни с нея. Други приложения, от обективен характер, заслужават по-широко внимание. Първата ни цел беше да разберем разстройствата на човешкия душевен живот, защото бяхме направили забележителното наблюдение, че тук разбирането почти съвпада с изцелението, че има пряк път от едното към другото*. Дълго време това си оставаше единствената ни цел. Но след това осъзнахме тесните връзки, дори вътрешната идентичност между патологичните и така наречените нормални явления, психоанализата се превърна в дълбинна психология и тъй като нищо от човешките постъпки и дела не може да се обясни без помощта на психологията, от това естествено произтекоха възможности за приложение на психоанализата в много области на знанието, особено в хуманитарните, които се наложиха от само себе си и изискваха разработване. За съжаление тези задачи се сблъскаха с пречки, които, породени от самото естество на проблемите, и до днес не са преодолени. Подобно приложение изисква специални познания, каквито аналитикът не притежава, а онези, които ги притежават, специалистите, не знаят нищо за психоанализата и като че ли не искат да знаят. Така се стигна дотам аналитиците като дилетанти с що-годе задоволително, често събрано на бърза ръка въоръжение да предприемат набези в такива области на знанието като митологията, културологията, етнологията, религиоведението и т. н. Тамошните учени се отнесоха към тях така, както изобщо се постъпва с натрашниците, и отначало отхвърлиха методите и резултатите им, доколкото изобщо им обрънаха внимание. Но това положение непрекъснато се подобрява, навсякъде расте броят на хората, които изучават психоанализата, за да я използват в своята специалност, да заместят като колонисти пионерите. Тук

* Това се отнася за първата половина на Брейер — Б. нем. изд.

можем да очакваме богата реколта от нови открития. Освен това приложенията на анализа винаги са негови потвърждения. Там, където научната работа е далеч от практиката, неизбежната борба на мнения навярно не е толкова ожесточена.

Силно се изкушавам да ви превода през всички тези приложения на психоанализата в хуманитарните науки. Това са неща, важни за всеки човек с духовни интереси, а би било и заслужена почивка известно време да не слушаме за абнормност и болести. Но трябва да се откажа, защото това пак би ни отвело извън рамките на тези лекции, а и, честно казано, задачата не е по силите ми. В някои от тези области аз направих първата крачка, но днес вече нямам поглед върху цялото разнообразие на онова, което е дошло след мен, и ще трябва много да работя, за да го овладеея. Онези от вас, които са разочаровани от отказа ми, спокойно могат да се обърнат към нашето списание „Имаго“, посветено на немедицинските приложения на анализа.

Само една тема обаче не мога да отмина така лесно не защото я разбирам кой знае колко или сам имам някакви особени приноси. Тъкмо напротив, почтк никога не съм се занимавал с нея. Но тя е така значителна, така перспективна, може би най-важното, с което се занимава психоанализата! Имам предвид приложението ѝ в педагогиката, във възпитанието на младото поколение. Но поне съм радостен да кажа, че дъщеря ми *Ана Фройд* е приела тази работа за своя задача в живота и с това компенсира моя пропуск. Пътят към това приложение е лесно видим. Когато търсехме произхода на симптомите у възрастен невротик, винаги стигнахме до ранното му детство. Познаването само на по-късните етиологии не беше достатъчно нито за разбирането на болестта, нито за лечението ѝ. Така бяхме заставени да се запознаем с психичните особености на детската възраст и научихме много неща, до които бихме достигнали без помощта на психоанализата, можахме също да коригираме много общоприети разбирания за детството. Установихме, че първите години на детството (до към петата) по редица причини са от особено голямо значение. Първо, защото съдържат ранния разцвет на сексуалността, определящ в решаваща степен сексуалния живот в зряла възраст. Второ, за-

щото впечатленията от този период попадат върху неформен и слаб Аз и му действат като травми. От ефективните бури, които те предизвикват, той не мож^о да се защити по друг начин освен чрез изтласкване и така се сдобива още в детска възраст с всички предпоставки за по-късните заболявания и функционални разстройства. Разбрахме, че трудността на детството е детето да усвои за късо време резултатите от хилядолетното развитие на цивилизацията — овладяването на нагоните и социалното приспособяване, поне в началните им форми. Със собственото си развитие то може да постигне само част от това изменение, много неща трябва да му бъдат наложени чрез възпитанието. Не е учудващо, че детето често не се справя напълно с тази задача. Много деца прекарват през този ранен период състояния, подобни на неврозите, без съмнение всички, които по-късно се разболяват истински. При някои невротичното заболяване не дочаква зрелостта, а избухва още в детството, създавайки грижи на родители и лекари

Ние не се колебаехме да прилагаме психоаналитичната терапия при деца с несъмнени невротични симптоми или неблагоприятно развитие на характера. Загрижеността на някои противници на анализа, че той може да навреди на детето, се оказа неоснователна. Нашата печалба от това беше, че можахме да потвърдим върху жив обект нещата, които при възрастните бяхме разкрили, така да се каже, от исторически документи. Но и за децата печалбата беше твърде радваща. Оказа се, че детето е много благодарен обект за аналитичната терапия; резултатите са дълбоки и трайни. Естествено разработената за възрастните терапевтична техника при децата трябваше да претърпи значителни изменения. Психологически детето е по-различен обект от възрастния, то още не притежава Свръхаз, методът на свободните асоциации не може да даде мною, друга е ролята на пренасянето, тъй като истинските родители все още са налице. Вътрешната съпротива, с която се борим при възрастните, при детето обикновено е заменена от външни трудности. Ако родителите станат носители на съпротивата, това често застрашава резултата от анализа, а и самото му провеждане, поради което се налага работата с детето да се съчетае

с известно аналитично въздействие върху родителите. От друга страна, неизбежните различия между детски анализ и този на възрастните намаляват поради обстоятелството, че някои от пациентите са съхранили толкова много инфантилни характерови черти, та аналитикът, отново приспособявайки се към обекта, няма как да не си послужи с някои техники от детския анализ. От само себе си се получи, че в работата с деца преобладават все още аналитички и така навярно ще бъде и в бъдеще.

Прозрението, че повечето от нашите деца преминават в развитието си през невротична фаза, съдържа зародиша на едно хигиенно изискване. Може да се постави въпросът, дали не е целесъобразно да се подпомагат децата чрез анализа, дори ако не показват признаци на разстройство, като профилактична мярка, така както сега ги имунизират срещу дифтерит, без да чакат да се разболеят от него. Днес този въпрос има смисъл да се обсъжда само от академичен интерес; аз мога да си позволя да го разгледам пред вас. Повечето наши съвременници ще приемат самия замисъл като светотатство, а предвид отношението на мнозинството родители към анализа засега трябва да се изостави всяка такава надежда. Подобна профилактика на невротичността, която навярно би била много ефективна, предполага и съвсем друго обществено устройство. Ключът за приложението на психоанализата във възпитанието днес е друг. Нека си дадем сметка коя е най-важната педагогическа задача. Детето трябва да се научи да владее нагоните си. Невъзможно е да му се даде свободата да следва неограничено всичките си импулси. Това би било много поучителен експеримент за детските психолози, но родителите не биха го пожелали, а и на самите деца той би нанесъл голяма вреда, която ще се прояви отчасти веднага, отчасти след години. Така че педагогиката трябва да възпира, да забранява, да потиска, което щедро е вършила откакто свят светува. Но анализът ни показва, че тъкмо това потискане на нагоните носи опасността от невротично заболяване. Спомнете си, че изследвахме задълбочено пътищата, по които става това. Тъй че педагогиката трябва да търси пътя си между Сцилата на позволяването и Харибдата на забраняването. Ако задачата не е в общо нертзере-

шима, би трябвало да може да се намери някакъв оптимум, при който педагогиката ще постига най-много и ще вреди най-малко. Ще трябва да се определи колко да се забранява, кога и с какви средства. И още трябва да се вземе предвид, че обектите на възпитателното въздействие имат най-различна конституционна предразположеност и не е възможно една и съща стратегия на възпитателя да бъде еднакво добра за всички деца.

По-нататъшният анализ показва, че досега педагогиката е изпълнявала много лошо задачата си и е нанесла голяма вреда на децата. Ако намери оппшуча и постигне идеалното решение на задачата си, тя може да се надява, че ще отстрани единия фактор в етиологията на заболяването — въздействието на случайните травми през детството. Другия, силата на непокорната нагонна конституция, тя по никакъв начин не може да премахне. Ако разгледаме трудите задачи, пред които е изправен възпитателят — да разпознае конституционалното своеобразие на детето, да отгатне по дребни признаци какво се разиграва в неформения му душевен живот, да му отдели необходимата обич и заедно с това да си запази действителен авторитет, — ще си кажем, че единствената подходяща подготовка за тази професия е основната психоаналитична школовка. Най-добре е самият бъдещ възпитател да се годлю>кч на анализ, защото той не може да се усвои, без човек да го изпита върху себе си. Анализирването на учителите и възпитателите ми се струва по ефективна профилактична мярка, отколкото анализирването на децата, а освен това би срещнало и по-малко трудности.

Само мимоходом ще споменем един непряк начин за усъвършенстване на детското възпитание чрез анализа, които с времето би могъл да добие по-голямо значение. Родители, които сами са преминали през анализа и са получили много от него, в това число и прозрение за преиНКin'e в собственото им възпитание, ще се отнасят с повече разбиране към децата си и ще им спестят много от онова, което на тях самите не е било спестено.

Паралелно с усилията на аналитиците за повлияване на възпитанието се извършват изследвания върху Възникването и предотвратяването на педагогичната

занемареност и криминалността. Тук също ще ви отворя вратата и ще ви покажа интериора, без да ви въвеждам вътре. Знам, че ако запазите интереса си към психоанализата, ще можете да научите много нови и ценни неща по тези въпроси. Не искам обаче да приключа темата за възпитанието, без да засегна още една нейна страна. Твърди се, и несъмнено с право, че всяка педагогика е партийна, че се стреми да приспособи детето към съществуващия обществен строй без оглед на неговата ценност и състоятелност. И ако сме убедени в несъвършенството на днешното ни социално устройство, нямаме право да поставяме психоаналитично ориентираната педагогика в негова служба. Трябва да намерим друга, по-висша цел, независима от господстващите социални изисквания. Смятам обаче, че този аргумент тук е неуместен. Такова изискване надхвърля правомощията на анализа. Лекарят, повикан да лекува една пневмония, също няма право да се интересува дали болният е почтен човек, самоубиец или престъпник, дали заслужава да остане жив и трябва ли да му го желаем. Новата цел, която искат да поставят пред възпитанието, също ще бъде партийна, а не е работа на аналитика да става съдник между партиите. Да не говорим, че на психоанализата ще бъде отказан всякакъв достъп до педагогиката, постави ли си цели, несъвместими със съществуващия обществен ред. Ако психоаналитичната педагогика реши да прави от възпитаниците си бунтари, тя ще се нагърби с отговорност, която никой не ѝ е възлагал. Тя ще е изпълнила задачата си, ако ги пусне в живота колкото е възможно по-здрави и дееспособни. В самата нея се съдържат достатъчно революционни моменти, гарантиращи, че в по-късния си живот те няма да застанат на страната на регреса и потисничеството. Струва ми се дори, че децата революционери са от всяка ледна точка нежелателни. Дами и господа! Предстои още да ви кажа няколко думи за психоанализата като терапия. Теоретичната основа за това разгледах още преди 15 години и днес не бих могъл да я формулирам по друг начин; сега ще добавя опита, натрупан през изминалото време. Знаете, че психоанализата се зароди като терапия, разрасна се далеч извън тези рамки, но не се откъсна от корена си, по-нататъшното ѝ развитие и задълбочаване

все още е свързано с работата над болните. Множеството наблюдения, от кои го разбиваме теориите си, не могат да се получат по друг начин. Неуспехите, които претърпяваме като терапевти, ни изправят пред нови задачи, изискванията на реалния живот са надеждна защита срещу прекомерните теоретични спекулации, от които, от друга страна, не можем напълно да се лишим в работата си. С какви средства психоанализата помага на болния, когато помага, и по какви пътища — това отдавна сме разгледали. Днес ще се спрем на въпроса, какво постига тя.

Може би знаете, че никога не съм бил ентузиаст на терапията; и няма опасност да използвам тази лекция за нейна възхвала. Предпочитам да кажа по-малко, отколкото прекалено много. По времето, когато още бях единственият аналитик, често чувах от хора, които уж имаха положително отношение към работата ми: „Всичко това е много хубаво и остроумно, но покажете ми един случай, който сте излекували чрез анализа.“ Това бе една от многото фрази, които в хода на времето се сменяха една с друга в задачата да отхвърлят неудобната новост. Днес тя е остаряла, както и много други — аналитикът също може да се похвали с купчина благодарствени писма от излекувани пациенти. Но аналогията не свършва с това. Психоанализата действително е терапия като всяка друга. Тя има своите триумфи и поражения, трудности, ограничения, индикации. Известно време срещу нея се отправяше упрекът, че не бива да се приема сериозно като терапия, защото няма куража да публикува статистика на успехите си. Междувременно основаният от д-р *Макс Айтингон* психоаналитичен институт в Берлин публикува отчет за първото си десетилетие. Терапевтичните успехи не дават основание нито да се хвалим, нито да се срамуваме. Поначало такива статистики не са информативни, преработеният материал е толкова хетерогенен, че само много големи числа биха означавали нещо. По-добре е човек да се ръководи от собствените си наблюдения. В това отношение искам да кажа, че нашите лечебни успехи не могат да се сравняват с тези на Лурд*. Много по-

Град във Франция, място за поклонение на Дева Мария.
Б. пр.

вече са хората, които вярват в чудесата на свега Богородица, отколкото вярващите в съществуването на несъзнаваното. А що се отнася до земната конкуренция, психоаналитичната терапия трябва да се сравнява с другите методи на психотерапия. За органичното, физиологично третиране на невротичните състояния днес почти не си струва да се говори. Като психотерапевтичен метод анализата не се противопоставя на другите методи от този дял на медицината, не ги обезценява, не ги изключва. Би било напълно в съгласие с теорията, ако един лекар, който иска да се нарича психотерапевт, прилага анализата наред с всички останали лечебни методи в зависимост от особеностите на случая и на външните обстоятелства. На практика техниката е тази, която налага специализацията на лекарската дейност. Така ортопедията трябваше да се отдели от хирургията. Психоаналитичната техника е трудна, с високи изисквания; с нея не се манипулира така лесно, както с очилата, които слагаме при четене и сваляме, излизайки на разходка. Обикновено лекарят или принадлежи изцяло на психоанализата, или изобщо не ѝ принадлежи. Психотерапевтите, които си служат с нея от време на време, според моите впечатления не стоят твърдо на аналитична почва; те не приемат изцяло психоанализата, а я разводняват, може би „пречистват“; не би трябвало да ги причисляваме към аналитиците.

Сравнена с другите психотерапевтични методи, психоанализата без съмнение е най-мощният. Това е естествено, тя е и най-трудният метод, изискващ най-много време; не се прилага при леки случаи, но в случаите, подходящи за нея, е в състояние да отстрани такова кич и разстройства, да предизвика такива изменения, за каквито в доана Лиги шиге времена лекарите не са смислени да мечтаят. Ала тя има и своите чувствителни ограничения. В тералевшните си амПипии някои мои последователи положиха неимоверни усилия да ги преолюлеят, тъй че всички невротични разстройства да станат лечими чрез психоанализа. Опитана се да вместят аналитичната работа в съкратени срокове, да засилят пренасянето така, че то да надмогне цялата съпротива, да ю съчетаят с други начини на въздействие, само и сами да постигнат излекуване. Тези усилия са безспорно похвални, но според мен напразни. Освен това крият

опасността човек да излезе от рамките на анализа и да се впусне в нескончаеми експерименти. Очакването, че всички неврози могат да се лекуват, според мен произлиза от ланчeskото разбиране, че те са нещо излишно, нямащо никакво право на съществуване. В действителност те са тежки, конституционално фиксирани заболявания, които рядко се свеждат до няколко пристъпа, а обикновено траят дълго, понякога дори цял живот. Аналитичното наблюдение, че може в значителна степен да им се повлияе, ако се овладяват историческия повод за заболяването и инцидентните благоприятстващи го моменти, стана причина да пренебрегнем конституционалния фактор в терапевтичната практика, ние не сме и в състояние да му въздействаме, но исторически трябва винаги да го имаме предвид. Дори само пълната неосъществяемост на психозите за аналитичната терапия би трябвало, като се има предвид близкото им родство с неврозите, да снижи амбициите ни по отношение на последните. Терапевтичната действеност на психоанализата се ограничава от редица значими и почти неучувими моменти. При детето, където би трябвало да се очакват най-големи успехи, това са външните трудности на родителската ситуация, които обаче са неотменен атрибут на детството. При възрастния това са на първо място два момента — степента на психична инертност и формата на болестта с всички по-дълбоки детерминанти, които стои зад нея. Първият момент често се пренебрегва неоснователно. Колкото и голяма да е пластичността на душевния живот, възможността за възстановяване на минали състояния, не всичко се поддава на повторно съживяване. Някои изменения изглеждат окончателни подобно на белези от зараснали рани. В други случаи оставаме с висчагленето за цялостно закостеняване на душевния живот, психични процеси, които биха могли да се насочат по нов път, изглеждат неспособни да изоставят старите си пътища. А може би тези случаи са като първите, само че погледнати от друг ъгъл. Твърде често имаме усещането, че на терапията ѝ липсва само необходимата движеща сила, за да наложи изменението. Определена зависимост, определен нагояен компонент се оказват прекалено мощни в сравнение с противоположните сили, които сме в състояние да мобилизираме. Такова е по принцип поло-

жението при психозите. Вече сме ги разбрали дотолкова, че знаем в кои точки би трябвало да се задействат лостове, ала те няма да успеят да повдигнат тежестта. В това отношение имаме една надежда за бъдещето: че опознаването на хормоналните въздействия — знаете какво е това — ще ни даде средства да се борим успешно с количествените фактори на заболяването, но днес сме още много далеч от това. Разбирам, че несигурността по всички тези въпроси дава постоянен подтик да се усъвършенства техниката на анализа и особено пренасянето. По-специално начинаещият аналитик при неуспех няма да знае дали вината е в особеностите на случая или в несръчното прилагане на терапевтичната техника от негова страна. Но вече казах, че според мен усилията в тази посока не са особено плодотворни.

Другото ограничаване на аналитичния устех идва от формата на болестта. Знаете вече, че приложната област на аналитичната терапия са преносните нсвроп, фобии, хистерии, натрапливите неврози, а освен това характерови отклонения, развили се на мястото на подобни заболявания. Всичко по-различно — нарцигични, психотични състояния — е повече или по-малко неподходящо. Би било напълно в реда на нещата да се предпазваме от неуспехи, като грижливо изключваме подобни случаи. При такава предпазна мярка статистическите данни на психоанализата силно ще се подобрят. Да, по за това има една пречка. Ние често поставяме диагнозата си впоследствие, както шотландският крал определя дали дадена жена е вещица, за което четох у Виктор Юго. Този крал твърдял, че владее непогрешим метод за разпознаване на вещиците. Нарездал да я сварят в казан с вода и след това опитвал отварата. Тогава можел да каже: да, това беше вещица, или: не, не беше. При нас положението е подобно, само че потърпевшите сме ние. Не можем да преценим какъв е пациентът, идващ за лечение, нито кандидатът, който идва да се обучава, преди да сме ги изследвали аналитично няколко седмици или дори месеци. Ние действително купуваме котка в чувал. Пациентът идва с неопределени, общи оплаквания, непозволяващи сигурна диагноза. След пробния период може да се окаже, че случаят е неподходящ. Тогава отправяме кандидата,

а с пациента се мъчим още известно време, старасйки се да го видим в по-благоприятна светлина. Пациентът си откъщава, като увеличава списъка на несполуките си, а отхвърленият кандидат, ако е паранойк — като сам пише психоаналитични книги. Виждате, че претпазливостта не ни носи никаква полза.

Опасявам се, че тези подробни обяснения са извън рамките на интереса ви. Но още повече ще съжалявам, ако сте решили, че целта ми е да сирия уважението ви към психоанализата като терапия. Може би наистина подхвадох работата несръчно, защото всъщност неках тъкмо обратното — да извия терапевтичната ограниченост на анализа, като покажа, че е неизбежна. Същото намерение премивавам към друг пункт — към упрека, че психоаналитичната терапия траела прекалено дълго. Отговорът е, че психичните изменения се осъществяват бавно: ако настъпят бързо, внезапно, това е лош признак. Наистина лечението на една по-тежка невроза лесно може да продължи няколко години, но запитайте се в случай на успех колко щеше да продължи страданието. Можете да примете по едно десетилетие за всяка година лечение, тоест болестта никога нямаше да изчезне, както често наблюдаваме при недокувани болки. Понякога се налага след много години да предприемем повторен анализ, тъй като животът е породил нови болестни реакции спрямо нови поводи, докато в промеждутъка пациентът е бил здрав. Просто първият анализ не е извадил най-вече всяките му патологични диспозиции, а след постигането на успех той е бил преустановен. Има и хора в тежко положение, които държим под аналитичен надзор през целия им живот, подлагайки ги от време на време на анализ, но в противен случай те изобщо не биха били жизнеспособни и трябва да сме доволни, че можем да ги поддържаме с това лечение на интервали. Анализът на характеровите разстройства също изисква много време, но често има успех, а познавате ли друга терапия, която би могла изобщо да се заеме с тази задача? Гледани навярно не задоволяват честолюбивият терпевт, но примерът на туберкулозата и лупуса показва, че успех може да се постигне само когато терапията се приспособи към характера на страданието.

Къзак, че психоанализата започна като терапия, но

не като терапия я предлагам на вниманието ви, а заяди истината, която съдържа, заради изводите, които прави по най-важния за човека проблем — собствената му природа, — и заради връзките, които открива между най-различните негови прояви. Като терапия тя е само една от многото, вярно — *prima inter pares**. Ако не притежаваше терапевтичната стойност, нямате да се зароди при работата с болните и да се развит в течение на повече от тридесет години.

Лекция XXXV
ЗА СВЕТОГЛЕДА

Дами и господа! При последната ни среща се занимавахме с дребни делнични грижи, подреждахме, гъй да се каже, собствения си скромнен дом. Сега ще приемем дръзко настъпление и ще се опитаме да отговорим на един въпрос, който многократно ни бе задаван — води ли психоанализата до определен светоглед и до какъв именно.

Опасявам се, че „светоглед“ е специфично немско понятие и преводът му на други езици вероятно създава трудности. Ако се опитам да му дам определение, то сигурно ще ви се види неумело. И така според мен светогледът е интелектуална конструкция, която предлага решение на всички проблеми на битието ни, изхождайки от едно най-общо допускане, като по този начин не оставя открит нито един въпрос и намира място на всичко интересувашо ни. Понятно е, че притежаването на такъв светоглед спада към съкровените желания на хората. С вярата в него човек може да се чувства сигурен в живота, да знае към какво да се стрели, на къде да насочва чувствата и интересите си.

Ако такова е естеството на светогледа, отговорът на въпроса относно психоанализата е лесен. Като частна наука, като клон на психологията — дълбинна психология или психология на несъзнаваното - тя е свършено неспособна да формира собствен светоглед, а трябва да възприема светогледа на науката. Но научният

* Първа сред равни (лат.). — Б. пр.

светоглед чувствително се отклонява от нашата дефиниция. Той също приема *цялостното* обяснение на свега, но само като програма, чието осъществяване е предоставено на бъдещето. Иначе с[^] характеризира чрез негативни определения, чрез ограничаване върху онова, което се знае в момента, и рязко отхвърляне на някои чужди елементи. Твърди, «е не съществува друг източник за опознаване на съста осъел интелектуалното осмисляне на грижливо проверени факти, тоест онова, което наричаме научно изследване, п отрича познанието, придобито чрез откровение, интуиция или пророческа дарба. През последните векове това схващане бе като че ли почти общоприето. На наипя век се папща чесгта да изнамери високомерното възражение, че подобен светоглед е ограничен н угнетяващ, не отговаря на стремешите на човешкия ум и па потребностите на човешката душа.

Този довод трябва решително да се отхоърти. Тси е напълно безпочвен, защото умът и душата са точно такива обекти на научното изследване, както които та е други, несвързани с човека неща. Психоанализата има особено право да защитава в този пункт научния светоглед, тъй като не може да й се отпрати упрекът, че пренебрегва духовното. Нсъпият принос към науката е тъкмо в пренасянето па научното изследване върху духовната сфера. Без такава псчхолсгия науката би била много непълна. Л когато в нея се включи изследването на интелектуалните и емоционалните функции на човека (и на жкпотнитс), става ясно, че не е нужно да се изменя нищо в общия й подход, че не се налагат нови източници на познание и пови методи на изследване. Интуицията и ясновидството биха могли да бъдат такива, ако съществуваха, ала тях с чиста съвест можем да отнесем към илюзиите, към измамното осъществяване на възжеления. Лесно се вижда също, че тези изисквания към светогледа имат единствено емоционални източници. Науката констатира, че човешката душа има такива потребности, готова е да изучава техния произход, по няма никакво основание да им даде право. Напротив, тя смята за необходимо грижливо да разграничава от знанието всичко, което представлява илюзия, плод на емоционални потребности.

Това съвсем не значи, че тези желания трябва пре-

зрително да се откъвярят или да се подценява значението им за човешкия живот. Готови сме да проследим тяхната реализация в произведенията на изкуството, в религиозните системи и философията, но не можем да не признаем колко неоснователно и нецелесъобразно е пренасянето на подобни претенции в областта на познанието. Защото с това се отваря път към психозата, било то индивидуална или масова, и се отнема ценна енергия от усилията за реално задоволяване на желания и потребности.

Тук критиката и отрицанието от гледна точка на науката са неизбежни. Недопустимо е да се твърди, че науката е само една от областите на човешката духовна дейност, а религията и философията са други области, най-малкото равностойни на нея, и тя няма право да се намесва в тях, че всички те могат да бъдат еднакво правдиви и всеки човек е в правото си да избере откъде да черпи убежденията си и в какво да вярва. Подобно разбиране се смята за особено благородно, толерантно, лишено от ограничения и тесногръди предразсъдъци. За жалост то е несъстоятелно, носи вина за всячки вреди, нанасяни от изцяло ненаучния свеглед, и практически се равнява на него. Истината просто не може да бъде толерантна, но допуска компромиси и ограничения, науката смята всички сфери на човешката дейност за своя територия и е принудена да бъде неумолимо критична, когато друга сила се опитва да си присвои част от тази територия.

От трите сили, които могат да оспорват територията на науката, единствено религията е сериозен враг. Изкуството почти винаги е безобидно и благодетелно, то не се стреми да бъде нещо друго освен илюзия. Каго се изключат отделни хора, които са, както се казва, погълнати от изкуството, то не си позволява да навлиза в царството на реалността. Философията не е противостан на науката, а сама си придава вид на наука, работи отчасти със същите методи, но се отдалечава от нея поради робуването на илюзията, че може да създаде пълна и непротиворечива картина на света, докато ние знаем, че тази картина ще се разрушава при всеки напредък на познанието. Методическото заблуждение на философията е, че надценява познавателната стойност на нашите логически операции, а също и това, че

признава в други източници на познание, като например интуицията. И твърде често ни се струва, че е основателна иронията на поета (Х. Хайне), когато казва за философа:

Със своите пошви шапчини и парцалови ризи
той върли душите в световната пострелка.

Но философията няма непосредствено влияние върху мнозинството от хората, дори сред малочисленния слой на интелектуалците не е голям броят на интересувашите се от нея, а за всички останали тя е почти непонятна. За разлика от нея религията е огромна сила, която има власт върху най-силните чувства на хората. Известно е, че в миналото тя е обхващала цялата духовност на човешкия живот, заемала е мястото на науката, когато още не е имало наука, и е създавала изключително последователен и цялостен светоглед, който, макар и разклатен, продължава да съществува до днес.

Ако искаме да осъзнаем огромното значение на религията, трябва да си дадем сметка какво тя се стреми да даде на хората. Предлага им разбиране за произхода и развитието на света, гарантира им закрила и безгранично участие сред превратностите на живота и ръководи убежденията и действията им чрез правото, които застъпва с целия си авторитет. Следователно тя изпълнява три функции. Първата е, че задоволява човешката любознателност, същото, което и науката се опитва да прави със своите средства, тъй че тук двете встъпват в конкурсенция. На втората ѝ функция вероятно в най-голяма степен се дължи нейното влияние. Когато премахва страха на хората пред опасностите и житейските обрати, уверява ги в благополучния край на всичко, дарява им утешение в нещастieto, науката не може да съперничи с нея. Науката ни учи как да избягваме някои опасности, как да се борим с някои страдания; би било голяма неправда да се отрече, че тя е могъщ помощник на човека, ала в много случаи тя го оставя на страданията му и може само да го посъветва да се примири. В третата си функция — да налага правила, забрани и ограничения — религията най-много се отдалечава от науката. Защото науката се задоволява с изследване и констатиране. Но от приложенията ѝ произтичат определени правила и съвети за повед-

дението в живота. Понякога те са същите, каквито по-
велява и религията, само че имат друга обосновка.

Съчетанието между трите функции на религията не
е напълно понятно. Каква връзка има обяснението за
произхода на света с вътпяването на определени етич-
ни правила? Етичните изисквания са по-тясно свърза-
ни с обещанията за закрила и щастие. Това е награ-
дата за спазването на повелите; само който им се под-
чинява, може да разчита на тези блага, а непокорните
ги чакат наказания. Впрочем и в науката има нещо по-
добно. Който пренебрегва предписанията ѝ, си навлича
вреда.

Забележителното съчетание между поучение, утеха
и повеля в религията може да се разбере едва когато
тя бъде подложена на генетичен анализ. Той би тряб-
вало да започне с най-странния елемент от комбинация-
та, с обяснението за възникването на света, тъй като
не е ясно защо космогонията е задължителна съставка
на религиозната система. И така религията учи, че
светът е създаден от човекоподобно, но във всяко от-
ношение — сила, мъдрост, страст — превъзхождащо чо-
века същество, от идеализиран свръхчовек. Животни-
те като създатели на света показват влиянието на то-
темизма, който ще засегнем по-късно най-малкото о
една забележка. Интересно е, че творецът на света ви-
наги е един, дори там, където се вярва в повече бого-
ве. Също и това, че най-често е мъж, макар да не лип-
сват загатвания за женски божества и в някои митоло-
гии сътворяването на света да започва тъкмо с това,
как един мъжки бог отстранява женско божество, ока-
чествено като чудовище. Тук има отделни изключител-
но интересни проблеми, но ние трябва да побърза-
ме. Лесно ще намерим по-нататъшния път, защото този
бог творец направо се назовава баща. Според психо-
•анализата това наистина е бащата, толкова велик, кол-
кото изглежда в началото за малкото дете. Религиоз-
к,;;т човек си представя сътворяването на света като
с поело собствено.

Така става лесно обяснимо съчетаването на утеше-
ни_го и строгите морални изисквания с космогонията.
оащою съшият чог^к, на която детето дължи съще-
ствуване^ си, Сащата (или поточно родителската \\л-
<_lt_;;,h.!, сiiCiaVviiia от бащйга и майката), е надзпра-

вал и закрилял слабото, безпомощно, изложено на всички дебнещи в света опасности дете; под неговата опека то се е чувствало сигурно. Възрастният човек има повече сили, но познава и повече опасности, поради което с право заключава, че е все така безпомощен и незащитен, както в детството, че спрямо света си е останал дете. Затова и сега не иска да се откаже от закрилата, на която се е радвал в детските години. Но отдавна е разбрал, че собственият му баща също е с ограничена власт, не е съвършено създание. Ето защо прибъгва до детския си спомен за така високо ценения баща, въздига го в божество и го пренася в настоящата действителност. Вярата в бога почива върху емоционалната сила на този спомен и продължаващата потребност от закрила.

Третият основен момент от религиозната програма, етичното изискване, също се вметва непринудено в тази детска ситуация. Спомнете си прочутото изискване на *Кант*, което поставя един до друг звездния небосвод и нравствения закон в душата ни. Колкото и странно да звучи това — какво общо имат небесните тела с въпроса, дали едно човешко същество ще обича, или ще убие друго, — то опира до голяма психологическа истина. Същият баща (родителската инстанция), койго е дарил живота на детето и го е закрилял от опасностите на този живот, го е напътствал какво може да прави и какво не, учел го е да приема някои ограничения на вагонните си желания, обяснявал му е как трябва да се отнася с родителите, с братята и сестрите си, ако иска да бъде търпяно и обичано в семейството, а сетче и в по-големи човешки общности. Чрез система от награждаване с любов и наказания детето усвоява социалните си задължения, научава, че сигурността му в живота зависи от това, дали родителите, а по-късно и другите хора го обичат и вярват в неговата любов към тях. Цялата тази ситуация човек внася в религията непроменена. Забраните и изискванията на родителите продължават да живеят в душата му като морална съвест; господ управлява човешкия свят чрез същата система от награди и наказания, от спазването на моралните закони зависят сигурността и щастието на индивида; любовта към бога и съзнанието, че е обичан от него, вдъхват на човека онази сигурност, която

му служи за защита срещу опасностите, идващи от външния свят и от човешкото обкръжение. И накрая чрез молитвата той си е осигурил пряко вдигане върху божията воля и с това — дял в божие то всемогъщество. Знаем, че докато ме слушахте, у вас са се породили много въпроси, на които ви се иска да получите отговор. Не мога да се заема с това тук и днес, но съм убеден, че никакво навлизане в детайлите няма да разклати тезата ни за произхода на религиозния светоглед от ситуацията на детството. Толкова по-забележително е, че въпреки инфантилния си характер този светоглед има предшественик. Съществувала е без съмнение епоха без религия, без богове. Нарича се анимизъм. Светът / тогава е бил пълен с човекоподобни одушевени създания, казваме им демони; всички обекти от външния свят са били тяхно седалище или може би идентични с тях, но не е имало върховна сила, сътворила всичко, към която човек да може да се обърне за защита и помощ. Демоните на ашшизма обикновено са били враждебно настроени към зорага, но като *е ли тогава човекът е имал повече кураж, отколкото докато. Разбърра се, той постоянно е изпитвал силен страх от злите духове, но се бранел от тях чрез определени действия, които според него имали силата да ги прогонват. И иначе той не се смятал безсилен. Когато искал нещо от природата, например дъжд, не отправял молитва към бога на времето, а пранел магия, от която очаквал директно да повлияе на природата, извършвал сам нещо, наподобяващо дъжда. Магията била първото му оръжие в борбата със силите на околния свят, предшественичката на днешната наша техника. Според нас вярата в магията произтича от надценяването на собствените интелектуални операции, от уиованието във „псмото същество на мисълта“, което впрочем се открива у болните от натраплива невроза. Навярно хората от онази епоха са били особено горди с придобивките на езика, донесли голямо улеснение на мисленето. Те приписвали в думата магическа сила. Този елемент ясно бива възприет от религията. „И рече бог: Да бъде светлина! — и настана светлина.“ Впрочем съществуването на магическите действия показва, че човекът от епохата на ашшизма не е разчитал само на силата на своите желания. По-скоро е очак

вал резултат от извършването на действие, което трябвало да подтикне природата към подражание. Когато искал дъжд, сам пълнил вода; когато искал земята да роди, разигравал пред нея полов акт.

Знаете колко трудно отмира нещо, което веднъж вече се е запечатало в психиката. Затова няма да се учудите, че много прояви на анимизма са се запазили до ден днешен, обикновено под формата на така наречените суеверия, редом с религията и зад гърба ѝ. Нещо повече, трудно ще отречете, че философията ни е съхранила съществени черти на анимистичното мислене — надценяване силата на словото, вярата, че реалните процеси в света могат да тръгнат по пътищата, които нашето мислене им сочи. Разбира се, това е анимизъм без магически действия. От друга страна, трябва да се предположи, че в оная епоха вече е съществувала някакъв вид етика, съществували са правила на общуването между хората, но нищо не говори за потяната им връзка с анимистичните вярвания. Вероятно те непосредствено са отразявали отношенията на власт и практическите потребности.

Би било много ценно да узнаем какво е наложило прехода от анимизма към религията, но вне си представяте какъв мрак обгръща все още ранната история на човешкия дух. Изглежда, че първата форма на религията е бил страният тотемизъм, обожествяването на животни, резултат от който са и първите морални повели, табутата. Навремето в книгата си „Тотем и табу“ развих хипотезата, че тази промяна се дължи на преврат в семейните отношения. Главното постижение на религията в сравнение с анимизма е психичното обуздаване на страха от демоните. Но злият дух си е запазил място в системата на религията като остатък от доисторическата епоха.

Ако дотук говорихме за предисторията на религиозна светоглед, то нека сега се обърнем към онова, което е станало оттогава насам и все още става пред очите ни. Научната мисъл, укрепнала от наблюдението на природните явления, с течение на времето започва да гледа на религията като на човешко творение и да я подлага на критична преценка. Религията не издържа такава преценка. Удивление и недоверие събудиха изпънапред разказваните от нея чудеса, тъй като противоре-

чаха на всичко, на което ни е научило трезвото наблюдение, и прекалено ясно издаваха намесата на човешката фантазия. След това трябваше да бъдат отхвърлени обясненият? й за съществуващия свят, защото свидетелстваха за невежество, носещо печата на древните времена и превъзмогнато от порасналото доверие >3 природните закони. Възникването на света от един сътворителен акт, аналогично на създаването на отделния човек, вече не беше най-близкото до ума, самопопулярно допускане, откакто мисълта се бе сблъскала с разликата между одушевените същества и неодушевената, природа, правеща невъзможно придържането към първоначалния анимизъм. Не бива да се пренебрегва и сравнителното изучаване на различните религиозни системи, впечатлението за тяхното взаимоиключване и нетолерантност една към друга.

Добила увереност от тези предварителни опити, научната мисъл най-сетне се осмели да се заеме с изучаването на най-важните и най-наситени емоционални елементи на религиозния светоглед. Хората винаги са виждали, но едва по-късно са дръзнали да изрекат на глас, че и онези твърдения на религията, които обещават на човека закрила и щастие, ако спазва определени нравствени изисквания, също са неправдоподобни. Не изглежда да има световна сила, която с родителска загриженост бди над благополучието на индивида и довежда всичките му дела до щастлив край. Човешките съдбини не са съвместими нито с вярата в добротата на света, нито с отчасти противоречащата й вяра в неговата справедливост. Земетресенията, наводненията, пожарите не правят разлика между добрия и نابожния и злия или неверника. Също и там, където неодушевената природа няма влияние и съдбата на отделния човек зависи от отношенията му с другите хора, далеч невинаги се награждава добродетелта и наказва злото; много често бруталният, лукавият, безогледният заграбва за себе си жадуваните блага, а благочестивият остава с празни ръце. Човешката съдба се определя от тъмни, безчувствени и враждебни сили; системата от награди и наказания, която според религията господства над света, изглежда несъществуваща. Това е още един повод да се откажем от одушевяването на природата, пренесено от анимизма в религията.

Последният принос към критиката на религиозния светоглед даде психоанализата, като посочи произхода на религията от детската безпомощност и изведе съдържанието ѝ от запазващите се и в зрелостта детски желания и потребности. Това не с още оборване на религията, но необходимо допълнение към знанията ни за нея и оспорва поне един неин съществен пункт, тъй като тя претендира да има божествен произход. Тук тя всъщност има право, стига да се приеме нашето тълкуване за същността на бога.

И така обобщената преценка на науката за религиозния светоглед гласи: докато отделните религии се карат коя от тях е постигнала истината, ние смятаме, че религията изобщо не съдържа съществена истина. Тя е опит да се овладее възприеманият свят, в който сме поставени, чрез света на желанията, развили се у нас по силата на биологични и психологични необходимости. Но тя не може да постигне това. Ученията ѝ носят чертите на епохите, в които са възникнали, па невежото детство на човечеството. Утешенията ѝ не заслужават доверие. Опитът ни учи, че светът не е детска стая. Нравствените изисквания, на които набляга религията, се нуждаят от друга обосновка, защото са задължителни за човешкото общество и е опасно спазването им да бъде свързано с религиозната вяра. Ако се опитаме да определим мястото на религията в развитието на човечеството, тя не изглежда трайна придобивка, а съответства на невротата, през която отделният цивилизован човек трябва да премине по пътя си от детството към зрелостта

Вие, разбира се, сте в правото си да критикувате това мое изложение; аз сам ще ви подпомогна. Това, което ви казах за постепенното разпадане на религиозния светоглед, без съмнение бе съкратено и непълно; последователността на отделните събития не беше съвсем явна, не проследихме взаимодействието на различни сили при събуждането на научната мисъл. Пс засегах също и промените, извършили се в самия религиозен светоглед по време на иеосиорваното му господство и по-късно, под влияние на зараждащата се критика. И накрая, ограничих изложението си само върху един-единствен вид религия - тази на народите от Стария свят. Създадох, така да се каже, един фантом

за целите на бързата и възможно по-впечатляваща демонстрация. Да оставим настроя въпроса, дали изобщо притежаваме знанията, необходими за по-добро и цялостно изложение. Знаем, че всичко, което ни казах, можете да го намерите и на друго място, а по-добър вид, нищо от него не е ново. Позволете ми да изразя убеждението, че най-задълбоченият анализ на материята, свързана с проблемите на религията, няма да постави под съмнение нашия извод.

Знаете, че борбата на научната мисъл с религиозен я светоглед не е завършила, тя продължава и днес пред очите ни. Психоанализата по правило малко използва оръжието на полемиката, но тук няма да се откажем от участие в спора. По този начин отношението ни към светогледа ще стане може би още по-ясно. Ще видите колко лесно оборим и са някои от аргументите, които изтъкват привържениците на религията; друга обаче може би не ще успеем да отхвърлим.

Първото възражение гласи, че от страна на науката било самонадеяност да превръща религията в свой предмет на изследване, защото религията била нещо повисиге, недостъпно за човешкия разум, за мъдруваща критика. С други думи, науката не била компетентна да дава оценки на религията. Била много полезна и ценна, когато се ограничава в своята сфера, но религията не спадала към тази сфера, там науката нямала никаква работа. Ако това грубо отблъскване не ни въч-яре и попитаме какви са основанията на религията да претендира за такова изключително положение сред всички други човешки въпроси, то, бъдем ли изобщо удостоени с отговор, той ще гласи, че религията не бива да се мери с човешки мерки, защото има боисегтв! произход, получили сме я чрез откровение от един дух, непонятен за човешкия. Човек би помислил, че няма нищо по-лесно от отхвърлянето на този аргумент, тъй «сато той очевидно е petffio principfi*, begging the question**, не се сещам за сполучлив немски израз. Защото под въпрос се поставя именно съществуването на божествен дух и божествено откровение и отговорът не

* „Оспорване на принципа“ (лат.) — везлгеноваяе на логическа грешка, състояща се в извод от недоказана предпоставка. — В. пр. ** „Извъртане на въпроса“ (англ.). — Б. пр.

може да бъде, че за това не бива да се пита, божествеността не бива да се поставя под въпрос. Подобно нещо се среща понякога в аналитичната работа. Когато разумни иначе пациенти отхвърлят дадено предположение с особено нелепа аргументация, тази слабост на логиката разкрива особено силен мотив за отрицанието, който може да бъде само от афективно, емоционално естество.

Можем да чуем и друг извод, в който такъв мотив се признава откровенно. Религията не бивало да се подлага на критична преоценка, защото била най-висшето, най-ценното, най-величавото, което е създал човешкият дух, защото изразявала най-съкровени чувства, защото единствена можела да направи света поносим и живота хуманен. В отговора си няма защо да оспорваме оценката на религията, а трябва да изгъкнем друго обстоятелство — че се касае не за навлизане на науката в сферата на религията, а, обратно, за навлизане на религията в сферата на научното мислене. Каквито и да са ценността и значението на религията, тя няма право да налага никакви ограничения на мисленето, в това число и да изключва себе си от сферата на неговото приложение.

По своята същност научното мислене не е различно от обикновеното, с което всички ние, вярващи и атеисти, си служим във всекидневните житейски дела. То има само някои по-особени черти — интересува се и от неща, от които няма пряка, видима полза, старее се да се освободи от влиянието на индивидуални фактори и чувства, по-строго проверява надеждността на сетивните възприятия, върху които строи заключенията си, създава си нови възприятия, непостижими с обикновени средства, изолира и варира експериментално условията за тези нови наблюдения. Стремещът му е да постигне съответствие с реалността, тоест с онова, което съществува във и независимо от нас и, както ня учи опитът, е решаващо за осъществяването или осуетяването на желанията ни. Това съответствие с реалния външен свят наричаме истина. Истината си остава цел на научната работа дори когато не се вижда практическата ѝ ценност. Тъй че когато религията твърди, че може да замести науката, то това наистина е вмешателство, което трябва да бъде отблъснато в интерес на

всички. Не може да се иска от човека, свикнал да върши ежедневните си работи, като се съобразява с опита и реалността, да предостави тъкмо най-съкровеният си интереси на една инстанция, която претендира за привилегията да бъде освободена от нормите на рационалното мислене. А що се отнася до закрилата, обещавана от религията на вярващите, мисля, че никой от нас не би се качил в кола, шофьорът на която заявява, че не кара според правилата на движението, а според идващо свише вдъхновение.

Забраната върху мисленето, която религията налага в стремежа си към себесъхранение, съвсем не е безопасна както за отделния човек, така и за обществото. Аналитичният опит ни учи, че подобна забрана, дори ако първоначално е ограничена върху определена сфера, има свойството да се разпространява и става причина за тежки задръжки в жизнената адаптация на личността. Подобен ефект се наблюдава у жените като резултат от забраната да се занимават дори в мислите си със своята сексуалност. Вредата от религиозното потискане на мисълта се доказва от биографиите на почти всички изтъкнати личности от миналото. От друга страна, интелектът — или да го наречем с по-познатото му име: разумът — е една от силите, изглеждащи най-способни да обединяват хората — хората, които толкова трудно се обединяват и поради това са почти неуправляеми. Представете си колко немислимо би било човешкото общество дори само ако всеки имаше своята си таблица за умножение, свои си единици за дължина и тегло. Най-голямата ни надежда за бъдещето е, че интелектът — научната мисъл, разумът — с времето ще си извоюва господството над човешкия душевен живот. Същината на разума гарантира, че тогава топ няма да пропусне да отреди подобаващото място на човешките емоции и на онова, което се определя от тях. А всъщността на подобно господство на разума ще бъде най-силната обединяваща връзка между хората и ще породи и други такива връзки. И всичко, което подобно на религиозната забрана върху мисленето се противопоставя на такова развитие, представлява заплаха за бъдещето на човечеството.

Възниква въпросът: защо религията не сложи край на този безнадежден за нея спор, като заяви открито:

„Вярно е, че не мога да ви дам онова, което обикновено се нарича истина; за него ще трябва да се обърнете към науката. По това, което ви предлагам, е несравнимо по-красиво, по-утешително и възвисяващо от всичко, което ще получите от науката. Затова ви казвам, че то е истинно в един друг, по-висш смисъл." Не бързайте да си дадем отговор. Религията не може да направи такова признание, защото ще загуби всякакво влияние върху масите. За обикновения човек има само една истина в обикновения смисъл на думата. Той не може да си представи по-висша или на-висш истина. Исканата му се струва така неподдаваща се на степенуване, както смъртта; не е способен също да направи връзката между красивото и истинното. И може би ще се съгласите с мен, че има право.

И така борбата не е завършила. Привържениците на религиозния светоглед действат спогоднено с ласка мислещи: „Най-добрата защита е нападението." Те питат: Какво представя тази наука, поставяща под въпрос ценността на нашата религия, която хилядолетия наред е вдъхвала утеха на милиони хора? Какво е постигнала тя самата? Какво ще ни предложи в бъдеще? Да утешава и възвисява тя по собствено признание не е способна. Тъй че нека оставим това, макар лишението да не е малко. Но как стои въпросът с нейните знания? Може ли да ни каже откъде се е взел светът и към каква съдба отива? Може ли да ни нарисува шо-годе цялостна картина на света, да ни посочи мястото на необяснените явления в живото, да ни покаже как духовните сили въздействат върху инертната материя? Ако го можеше, не бихме могли да не я уважаваме. Ала нищо подобно, тя не е решила нито един такъв проблем. Тя ни предлага откъслечи от привидно познание, които не се снаждат помежду си, събира повтарящи се наблюдения, които назовава закони и подлага на несигурни тълкувания. И колко малко гаранции дава за своите резултати! Нито едно от твърденията ѝ не е окончателно; онова, което днес възхвалява като най-висша мъдрост, утре ще отхвърли, за да го замени с друго, също така пробно. Истина при нея е последната заблуда. И заради такава истина трябвало да се откажем от най-скъпото си!

Дами и господа! Ако самите вие сте привържени-

ци на атакувания тук научен светоглед, мисля, че тази критика няма много сериозно да ви разколебае. В императорска Австрия веднъж бяха произнесени думи, които тук бих искал да припомня. Старият господар* се провикна срещу депутатите на една неудобна за него партия: „Това вече не е обикновена опозиция, това е враждебна опозиция.“ Така и упреците срещу науката, че не е разрешила още световните загадки, са несправедливо и злобно преувеличени; времето ѝ досега е било наистина прекалено малко за такива големи постижения. Науката е съвсем млада, късно развила се човешка дейност. Нека посочим само някои дати: минали са около 300 години, откакто Кеплер откри законите на движение на планетите, *Нютон*, който разложи светлината на съставящите я цветове и създаде учението за гравитацията, завърши живота си през 1727 година, преди малко повече от 200 години. *Лавоазие* откри кислорода непосредствено преди Френската революция. Човешкият живот е много кратък в сравнение с историята на човечеството; аз може да съм много с-тар човек днес, но все пак бях вече роден, когато *Ч. Дарвин* поднесе на обществото своята книга върху възникването на видовете. През същата 1859 година е роден откривателят на радия *Пиер Кюри*. И дори да се върнете още но-назад, в зората на точните природни науки при гърците, при *Архимед*, при *Аристарх от Самос* (250 г. пр. н. е.), предшественика на *Коперник*, и даже при началата на астрономията у вавилонците, с това ще изминете само малка частица от времето, което е било нужно на антропологията за развитието на човека от първоначалната му, маймуноподобна форма; то несъмнено обхваща не едно хилядолетие. И нека не забравяме: последното столетие донесе такова изобилие от открития, такова ускорение на научния прогрес, че имаме психички основания да гледаме с вяра в бъдещето на науката.

На останалата част от критиката сме принудени да дадем известно право. Такова е движението на науката — бавно, опипващо, мъчително. Това не може да се отрече, нито да се промени. Нищо чудно, че господата насреща ни са недоволни; те са разглезени, с открито

* Така народът наричал император Франц Йосиф. — Б new. изд.

вението им е било по-лесно. Научната работа напредва по същия начин, както една психоанализа. Човек я започва с определени очаквания, но трябва да ги изтласка на заден план. Наблюдението му разкрива ту тук, ту там нещо ново, отделните частици отначало не искат да се съединят. Той формулира хипотези, помощни конструкции, от които се отказва, ако не се потвърдят, трябва да е много търпелив, готов за всичко, да потиска предишните си убеждения, за да не пропусне под тяхно влияние нещо ново и неочаквано, но накрая цялото усилие се възнаграждава, разпръснатите находки биват сглобени, получава се картината на цялостен момент от душевния процес, задачата е решена и човек е свободен да поеме следващата. В психоанализата сме лишени само от помощта, която експериментът оказва на науката.

Но и в тази критика на науката също има голяма доза преувеличение. Не е вярно, че тя сякаш се мота от един опит към друг, че заменя една заблуда със следващата. Обикновено тя работи, както скулпторът върху глинения модел неуморно променя първоначалната форма, добавя и отнема, докато постигне задоволителна прилика с обекта, който вижда или си представя. А дори и днес вече, поне в по-старите и по-зрели науки, има солидна основа, която само се модифицира и доизгражда, но не се разрушава. Положенното в науката не е толкова мрачно.

И накрая какво целят тези яростни обвинения срещу науката? Въпреки днешното ѝ несъвършенство и собствените ѝ трудности ние не можем да се лишим от нея, няма с какво да я заменим. Тя има неподозирани възможности за развитие, а религиозният светоглед ги няма. По същество той е завършен; ако е погрешен, ще си остане такъв завинаги. И никакви критики срещу науката няма да променят факта, че тя се опитва вярно да отрази зависимостта ни от реалния външен свят, докато религията е илюзия и силата ѝ идва от отзивчивостта ѝ към нашите нагони.

Задължен съм да се спра и на други видове светоглед, които са противоположни на научния, по то права с нежелание, защото знам, че ми липсва нужната компетентност. Имайте предвид това мое признание, когато осмисляте по-нататъшното ми изложение, и ако у

вас се пробуди интерес, потърсете си другаде по-добър учител.

На първо място трябва да се посочат различните философски системи, дръзнали да нарисуват картината на света такава, каквато се отразява в ума на обикновено откъснатия от живота мислител. Но аз вече се опитам да дам обща характеристика на философията и нейните методи, а за преценяването на отделните системи едва ли има по-неподходящ човек от мене. Затова нека се обърнем заедно към други две явления, които тъкмо в днешно време не могат да бъдат пренебрегнати.

Единият от тези светогледи е аналог на политическия анархизъм, може би плод на неговото влияние. Подобни интелектуални нихилисти е имало, разбира се, и преди, но днес теорията за относителността на съвременната физика като че ли им е завъртяла главата. Вярно, те изхождат от науката, но съумяват да я доведат до самоотричане, до самоубийство, възлагат ѝ задачата да се елиминира сама, отхвърляйки собствените си претенции. Често добиваме впечатлението, че такъв нихилизъм е само временна нагласа, която ще се изповядва, докато бъде изпълнена тази задача. Елиминира ли се веднъж науката, на освободеното пространство ще може да се разпространява някакъв мистицизъм или дори старият религиозен светоглед. Според анархистичния възглед няма истина, няма сигурно познание за външния свят. Онова, което представяме за научна истина, е само продукт на собствените ни потребности, така както се проявяват при променящите се външни условия — тоест пак илюзия. По същество ние откриваме само това, което ни е нужно, виждаме само това, което искаме да видим. Не можем иначе. Щом като съпадението с външния свят вече не е критерий за истината, става твърде безразлично към какви мнения ще се придържаме. Всички са еднакво верни или еднакво погрешни. И никой няма право да обвинява другия в заблуждение.

За един заинтересуван от теорията на познанието ум е може би примамливо да проследи по *какви* пътища, чрез какви софизми анархистите успяват да изтръгнат от науката подобни крайни резултати. Тук навярно ще се сблъскаме със ситуации, риалогични

на известния пример: един критянин казва, че всички критяни са лъжци . . . Но нямам нито желание, нито възможност да се задълбочавам в този въпрос. Мога да кажа само, че анархистичното учение звучи така превъзхождащо, докато се отнася до възгледите за абстрактни неща; при първата крачка а практическия живот то се оказва непригодно. Защото действията на хората се определят от техните възгледи и познания; същата научна мисъл, която разсъждава върху строежа на атома или произхода на човека, има задачата да конструира здрави мостове. Ако наистина беше безразлично какво мислим, не би имало знания, които да се отличават от останалите ни мнения по съответствието си с действителността, а бихме могли да строим мостовете както от камък, така и от картон, да инжектираме на болния децлграм морфин вместо сантиграм, да използваме за наркоза сълзотворен газ вместо егер. Но дори интелектуалните анархисти ще отхвърлят решително подобни практически приложения на тяхната теория.

Другият противник е мило по-сериозен и в този случай най-силно съжалявам, че не съм достатъчно ориентиран. Предполагам, че по този въпрос знаете повече от мен и отдавна сте застанали на позицията „за“ или „против“ марксизма. Изследванията на *К. Маркс* върху икономическата структура на обществото и въздействието на различните стопански форми върху всички области на човешкия живот добиха в наше време неоспорим авторитет. Доколко са верни или погрешни в подробностите си, това, разбира се, не мога да кажа. Чувам, че не било лесно и за по-компетентни от мен хора. В теорията на Маркс ме смущават твърдения като тоза, че развитието на обществените формации било естествен исторически процес или че социалната структура се изменяла по силата на диалектичен процес. Не съм никак сигурен, че разбирам правилно тези твърдения, те не звучат и „материалистично“, а по-скоро като отражение на онази тъмна *Хегелова* философия, през чиято школа е преминал и Маркс. Не знам как да се освободя от лаическото си разбиране, свикано да обяснява формирането на класите в обществото с борбите, които още от началото на историята са се водили между незначител-

но различаващите се едно от друго човешки племена. Смятах, че социалните различия са били различия между племена или раси. Победата се е решавала от психологически фактори като размера на вродената агресивност, но също и равнището на организация в племето, както и от материални, например притежаването на по-добри оръжия. Когато враждуващите страни живеели на една и съща територия, победителите ставали господари, а победените — роби. Тук не се открива нищо подобно на природен закон или промяна на разбиранията, но затова пък е очевидно влиянието, което нарастващото овладяване на природните сили упражнява върху социалните отношения между хората. Те винаги поставят новопрадобените средства за власт в служба на своята агресивност, използвайки ги срещу себеподобните. Въвеждането в употреба на метала — на бронза, на желязото, е ликвидирало цели културни епохи с техните социални институции. Аз действително смятам, че барутът, огнестрелното оръжие, слага край на рицарството и на господството на аристокрацията и че руският деспотизъм още преди да загуби войната, е бил обречен, защото, както и да се бяха сродявали властващите над Европа династии, те не можеха да създадат царски род, способен да устои на силата на динамита.

Л може би днешната икономическа криза, последвала световната война, е просто цената, която плащаме за последната голяма победа над природата — овладяването на въздушното пространство. Това не звучи съвсем понятно, но поне първите звена от причинната верига са ясно видими. Политиката на Англия почиваше на сигурността, създавана от заобикалящата бреговете ѝ водна шир. В мига, в който *Блерио* прелетя канала с аероплан, закрилящата изолация бе нарушена, а в нощта, през която — в мирно време и с изпитателни цели — един немски цеppelin закръжи над Лондон, войната срещу Германия беше решена*. Не бива да се забравя и заплахата с подводницата.

Почти се срамвам, че толкова повърхностно разглеждам пред вас една тема от извънредна важност и сложност, създавам също, че не съм ви казал нищо

* Това чух през първата воеггаа година от достоверен източник.

ново. Исках само да ви обърна внимание, че отноше-¹нието на човека към овладяването на природата, от която той взема оръжията за борба със себеподобните, не може да не влияе върху икономическите му институции. Като че ли доста се отдалечихме </>• проблемите на светогледа, но скоро пак ще се върнем при тях. Силата на марксизма очевиден е » схващането му за историята и основащото се на тоза предвиждане за бъдещето, а в проникновеното доказване на неотменното влияние, което имат икономическите отношения върху интелектуалните, нравствените и естетическите разбирания на хората. С това се разкриха редица взаимовръзки и зависимости, кои го дотогава бяха схващани съвсем погрешно. Но не можем да приемем, че единствено икономическите фактори определят поведението на хората в обществото. Дори само неоспоримият факт, че различията вляца, раса, народи имат различно икономическо положение и същи икономически условия, вече изключва една новост в икономическия фактор. Непонятно е как може да не се обърща внимание на психологическите фактори, които стават въпрос за реакциите на живя човешки същества; не само че тези фактори са участвали в създаването на икономическите отношения, но и при господството на тези отношения хората не могат да не проявяват първичните си нагони — нагона към себесъхранение, склонността към агресия, потребността от любов, стремежа към получаване на удоволствие и избягване на неудоволствието. В едно от предишните си изследвания посочихме значението на изискванията на Свръхаза, които представляват традициите и идеалите на миналото и известно време се съпротивляват на подбудите, идващи от една социално икономическа ситуация. И накрая нека не забравяме, че човешките маси, подвластни на икономическата необходимост, претърпяват и процес на културно развитие — на цивилизация, както казват някои, — който несъмнено търпи влияние*то на всички други фактори, но положително е независим в произхода си подобно на органичен процес и е напълно в състояние да въздейства от своя страна върху другите моменти. Той измества вагонните цели и кара хората да се съпротивляват срещу това, което доскоро са търпели; адилването на научната мисъл също изглеж-

да важна съставна част от него. Ако някой съумее да покаже какви конкретни форми приемат тези различни моменти — нагонното предразположение на човека, неговите расови варианти и културни превръщания — в зависимост от общественото положение, професията и възможностите за изкарване на прехраната, как се потискат и стимулират взаимно, ако някой направи това, той ще развие марксизма до истинска наука за обществото. Защото и социологията, която се занимава с поведението на човека в обществото, не може да бъде друго освен приложна психология. Строго погледнато, има само две науки — психология, чиста и приложна, и естествознание.

С новопридобитото разбиране за огромното значение на икономическите отношения дойде и изкушението да не оставяме тяхната промяна на историческото развитие, а да я извършим сами чрез революционна намеса. С реализацията си в руския болшевизъм теоретичният марксизъм доби енергията, целостта и затвореността на светоглед, но същевременно и плашеща прилика с онова, срещу което се бори. Първоначално част от науката, осъществен на базата на науката и техниката, той започна да забранява мисленето така неумолимо, както навремето религията. Критично изучаване на марксистката теория не се разрешава, съмненията в нейната правота се преследват така, както някога ересите от католическата църква. Произведенията на Маркс, подобно източници на откровение, заеха мястото на Библията и Корана, макар че, както казват, противоречията и неяснотите в тях не били по-малко, отколкото в тези древни свещени книги.

И макар че практическият марксизъм безмилостно премахна всички идеалистични системи и илюзии, той сам създаде илюзии, не по-малко съмнителни и издоказуеми от предишните. Той се надява да промени за няколко поколения човешката природа така, че да се получи почти безконфликтно съжителство на хората в новия обществен строй и те без принуда да поемат върху себе си трудовите задачи. Междувременно той измества задължителните за обществото ограничения и с. пагоните и насочва навън агресивните склонности, >ол"о заплашват всяка човешка общност — той разчита на враждебността на бедните срещу богатите, на

Досега безвластните срещу бившите господари. Но подобно преобразяване на човешката природа е съвсем невероятно. Ентузиазмът, с който тълпите следват болшевишките идеи сега, докато новият строй е още неготов и заплашван отвън, не е гаранция за бъдещето, когато той ще бъде построен и нищо няма да го застрашава. Съвсем като религията и болшеvizмът трябва да обезщети вярващите в него за настоящите страдания и лишения с обещанието за по-добър отвъден живот, където няма да има незадоволени нужди. Този рай обаче трябва да е отсамен, земен и да бъде създаден в недалечно бъдеще. Но спомнете си, че и евреите, чиято религия не познава отвъдния живот, са очаквали появата на Месия на земята, а и (исиянското средновековие многократно е вярвало в скорошното настъпване на царството божие.

Няма съмнение как ще отговори болшеvizмът на тези възражения. Ще каже: „Докато човешката природа още не се е променила, трябва да си служим със средствата, които днес са в състояние да й въздействат. Не можем да се откажем от принудата при възпитанието на хората, от забраната на мисленето, от употребата на насилие, стигаща до кръвопролитие, а ако не създаваме у човека въпросите илюзии, няма как да го накараме да се подчини на тази принуда.“ По-навярно любезно ще помоли да му кажем по какъв друг начин може да се постъпи. С това ще бъдем сразени. Аз не бих могъл да дам никакъв съвет. Ще призная, че условията на този експеримент биха накарали мен и подобните ми да се въздържим от изгършването му, но не сме само ние на този свят. Има и хора на действието, непоколебими в убежденията си, недостъпни за съмнение, безчувствени към страданията на другите. Ако тези други са пречка по пътя към целта, а не благодарение на такива хора грандиозният опит за създаване на подобен нов строй сега действа, то ще се провежда в Русия. В епоха, в която велики нации обявяват, че очакват своето добруване единствено от нископостепенността към християнското благочестие, революцията в Русия въпреки всичките й отблъскващи черти пак изглежда послание за подобро съществуване. За жалост по-голямото наше съмнение, нито флуктуацията! вярата в дриите подсказват как ще завърши експериментът. Бтде-

щето ще ни научи, ще покаже може би, че опитът е бил преждевременен, че социалният строй не е подслужил на основна промяна, докато не ни открият некакви помощни да овладеем още по-пълно природните сили и не улесняг задоволяването на потребностите ни. На-вярно чак тогава ще стане възможно новият обществен строй не само да ликвидира материалната бедност на масите, но и да задоволи културните потребности на отделния човек. Но с трудностите, които революционната човешка природа създава на всяка социална общност, ще трябва да се борим и тогава в края на тази борба не се вижда

Дами и господа! Позволете ми накрая да обобщя това, което исках да ви кажа за отношението на психоанализата към въпроса за светогледа. Сяквде мен психоанализата не може да създаде собствена светоглед. Тя няма и нужда от него, тя е чужд от науката и може да се присъедини към научния светоглед. Той обаче едва ли заслужава тора гръмко име, защото не обхваща всичко, прекалено е незавършен, не претендира за цялостност и системност. Научното мислене е още твърде ново за хората, твърде много важни проблеми не е успяло още да реши. Като се изключи утвърждаването на видната реалност, построенният върху науката светоглед има предимно негативни определения, като ограничаването с истината, отричането на илюзиите. Който от нас не се задоволява с такова положение на нещата, който има нужда от нещо повече за успокоението си в настоящия момент, трябва да го потърси другаде. Ние няма да му се събдим, но и не можем заради него да внесим по друг начин